Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET NITTENDE AARHUNDREDE

VORE FÆDRES OG VOR EGEN TID

I

VORE FÆDRES TID

ALMINDELIG POLITISK OG SOCIAL
HISTORIE FRA 1848 TIL 1870

AF

C. C. CLAUSEN

DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET: ERNST BOJESEN
KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE KJØBENHAVN. 1900

INDHOLD

VORE FÆDRES TID

INDLEDNING . . . . . Sp. 1

KAP. I. FRANKRIG 1848—52 . . . . . Sp. 7
[1. Februarrevolutionens Aarsager. 2. Februarrevolutionen 1848. Julikongedømmets Fald. 3. Den provisoriske Regering 1848. 4. Den grundlovgivende Forsamling 1848. 5. Louis Napoleons Valg til Præsident og den grundlovgivende Forsamlings Afslutning 1848—49. 6. Den lovgivende Forsamling. Reaktionen 1849—50. 7. Forberedelserne til Statskupet 1850—51. 8. Statskupet og Oprettelsen af Kejserdømmet 1851—52.]

KAP. II. TYSKLAND 1848—52 . . . . . Sp. 49
[1. Tysklands Enhed. Det slesvig-holstenske Spørgsmaal. 2. Februarrevolutionens Virkninger i Tyskland. Martsdagene 1848. 3. Frankfurterparlamentet 1848. 4. Projssen i 1848 og 49. 5. Frankfurterparlamentet, Kejservalget, Parlamentets Afslutning, revolutionære Rejsninger 1849. 6. Projssens Forsøg paa at samle Tyskland, dets Stranding. Tilbagevenden til det gamle 1849—52.]

KAP. III. ØSTERRIG 1848—59 . . . . . Sp. 67
[1. Nationaliteterne i det habsburgske Monarki. 2. Det gamles Fald Marts—April 1848. 3. Hoffets Politik. Tilstanden i Wien. Böhmen. Den østerrigske Rigsdag 1848. 4. Ungarn. Bruddet 1848. 5. Opstanden i Wien, dets Erobring. Ny Kejser. Forfatningen af 4. Marts. 1848—49. 6. Kampen i Ungarn 1848—49. 7. Reaktionen. Helstaten. Det »Bachske System« 1849—59.]

KAP. IV. ITALIEN 1848—49 . . . . . Sp. 85
[1. Rejsninger og Forfatninger Jan.—Marts 1848. 2. Krigen i Norditalien Marts—Aug. 1848. 3. Republikanske Rejsninger. Genoptagelse af Krigen. 1848—49. 4. Reaktionen 1849.]

TILBAGEBLIK . . . . . Sp. 92

KAP. V. ENGLAND 1848—74 . . . . . Sp. 99
[1. Verdensudstilling. England det politiske, økonomiske og sociale Monsterland. Agerbruget, Adelen. Industrien. Samfærdselsmidlerne og Handelen. Nationalformuen. Kolonierne. England en ikke-europæisk Magt. Den sociale Nød. Arbejderne. Fagforeninger og Forbrugsforeninger. 2. Det engelske Forfatningsliv. Den langsomme Udvikling. Konservatisme og Fremskridt. 3. England i Revolutionsaarene. Uviljen mod Februarrevolutionen. Chartisterne. Ophævelse af Navigationsakten. Palmerstons udenrigske Politik. Hans og Ministeriets Fald. Ministeriet Derby—Disraëli. Ny Partinavne. Ministeriet Aberdeen. 1848—52. 4. Gladstone. 5. 1853—64. Gladstones første Budget. Krigsaar. Palmerston Ministeriets Chef. Krimkrigen. Den nordamerikanske Borgerkrig. Gladstones Reformer. Papirtoldens Ophævelse. 6 1865—74. Den anden Valgreform. Lord Derbys o Disraëlis tredje Ministerium. Valget 1868. Det store Reformministerium. Alabamasagen. Ministeriets Fald. 7. Irland. Hungersnøden. Udvandringen. Fenierne. Gladstones Reformer.]

KAP. VI. FRANKRIG 1852—70 . . . . . Sp. 124
[1. Kejserens Person, hans Ideer. Frankrigs Magtstilling. Kejserdømmets Svaghed. 2. Statssocialismen. Forbedring af Arbejdernes Kaar. Landbruget. Industri og Handel. Kolonierne. Lesseps og Suezkanalen. Skyggesiderne ved den materielle Udvikling. Børsspillet. Demoralisationen. 3. 1853—60. Kejserdømmets Modstandere. Den lovgivende Forsamling. Valget 1857. De »Fem«. Kirken. Orsinis Attentat. Den italienske Krig. Bruddet med Katolikerne og Beskyttelsesmændene. Dekretet af 24. Nov. 1860. 4. 1860—70. Nedgangens Aar. Valget i 1863. Forstærkning af Oppositionen. Udenrigspolitik. Paven. Quanta cura. Ollivier og »det tredje Parti«. Dekretet af 19. Jan. 1867. Udstillingen. Ny Besættelse af Rom. Den kirkelige Reaktion. Rochefort. Valget 1869. Forfatningsforandring. Ministeriet Ollivier. Det liberale Kejserdomme. — Sammenligning.]

KAP. VII. RUSLAND OG BALKANSTATERNE 1848—70 . . . . . Sp. 157
[1. Rusland 1848—53. Censuren. Universiteterne. Ruslands ydre Politik. Nikolaj Europas Herre. 2. Tyrkiet. Reformer. Deres Stranding. Rigets Opløsning. 3. Forspillet til Krimkrigen. »De hellige Steder«. Menschikows Sendelse. Krigens Udbrud. 1851—53. 4. Krimkrigen. Dens Karakter. Silistria. Østerrigs Indblanding. Dobrudscha-Ekspeditionen. Bomarsund. 1853—54. 5. Sebastopols Belejring. 6. Kongressen i Paris. Freden. Krigens Følger. 1856. 7. Rusland. Reformperioden 1857—63. Landbruget. Livegenskabet. Adelen. Byerne og Næringslivet. Embedsstanden. Finanserne og Hæren. Slavofiler og Sapadniki. Livegenskabets Ophævelse. Retsreformen. Administrativ Reform. Hærreform. Andre Reformer. 8. Den polske Opstand 1861—64. 9. Rusland efter

den polske Opstand. Reaktionen. Katkow. Russificeringen af Polen. Nihilismen. Udenrigspolitik. 10. Balkanstaterne 1848—70. Tyrkiet efter Krimkrigen. Rumænien. Serbien. Montenegro. Grækenland.]

KAP. VIII. ITALIEN 1850—70 . . . . . Sp. 202
[1.Den politiske og sociale Misère. Piemont. Viktor Emmanuel og Cavour. Indre Genoprejsning. 1850—54. 2. Forberedelse til Kampen. Krimkrigen. 1855—58. 3. Krigen i Lombardiet 1859. 4. Mellemitaliens Tilslutning til Piemont 1859—60. 5. Erobringen af Neapel og Kirkestaten 1860—61. 6. Det nye Rige. Organisation. Rom og Venedig. Kirkekonciliet i Rom. 1861—70.]

KAP. IX. TYSKLAND 1852—70, ØSTERRIG 1859—70. Sp. 228
[1. Reaktionsaarene 1852—58. 2. Sociale Forhold. 3. Kong Wilhelms første Aar og den politiske Konflikt i Prøjssen 1858—63. 4. Den anden slesvigske Krig og den prøjssisk-østerrigske Krig 1863—66. 5. Det nordtyske Forbund 1866—70. 6. Østerrig-Ungarn. 1859—70.]

KAP. X. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER 1848—70 . . . . . Sp. 265
[1. Spanien. 2. Portugal. 3. Holland. 4. Belgien. 5. Schweiz].

KAP. XI. AMERIKA 1848—70 . . . . . Sp. 272
[1. De nordamerikanske Fristater indtil Borgerkrigen 1848—60. 2. Borgerkrigen 1860—65. 3. De nordamerikanske Fristater 1865—70. 4. Britisk Nordamerika. 5. Meksiko. 6. Mellemamerika og Vestindien 7. Sydamerika.]

KAP. XII. ASIEN 1848—70 . . . . . Sp. 300
[1. Russerne og Englænderne i Asien. 2. Det indiske Oprør. 3. Kina. 4. Japan. 5. Bagindien.]

KAP. XIII. AFRIKA OG AUSTRALIEN 1848—70 . . Sp. 324
[1. Afrika. 2. Australien.]

KAP. XIV. DEN FRANSK-TYSKE KRIG 1870—71 . Sp. 332
[1. Forhistorien. Hærenes Opmarsch Juni—Juli 1870. 2. Fra Weissenburg til Sedan Aug.—Septbr. 1870. 3. Folkekampen Sept. 1870—Jan. 1871. 4. Belejringen af Paris. Genoprettelsen af det tyske Kejserrige. Vaabenstilstanden og Freden.]

VOR EGEN TID

INDLEDNING . . . . . Sp. 1

KAP. I. FRANKRIG 1870—1900 . . . . . Sp. 3
[1. Kommunen Marts—Maj 1871. 2. Kampen mellem Monarki og Republik. Thiers og Mac Mahon Præsidenter 1871—79. 3. Vekslende Ministerier 1879—87. 4. Boulanger 1887—89. 5. Omformning af Partierne. 6. Kronstadt. Panama. Anarkister. 7. Moderate og Radikale 1894—98. 8. Dreyfus 1897—99.]

KAP. II. ENGLAND 1874—1900 . . . . . Sp. 49
[1. Konservative og Liberale. 2. Disraëlis Ministerium 1874—80. 3. Gladstones Ministerium. Irland. 1880—85. 4. Det liberale Partis Sprængning. Gladstone foreslaar Home Rule for Irland 1885—86. 5. Salisburys andet Ministerium 1886—92. 6. De engelske Arbejdere. 7. De Liberale paa ny ved Magten 1892—95. 8. Lord Salisburys Ministerium 1895—1900].

KAP. III. TYSKLAND 1871—1900 . . . . . Sp. 75
[1. Den ydre Politik. Den væbnede Fred. 2. Forfatningen og Partierne. 3. Kulturkampen og de store Organisationslove 1871—77. 4. Kampen mod Socialdemokratiet. Statssocialisme 1878—87. 5. Septennatskampen. Kejser Wilhelms sidste Aar 887—88. 6. Frederik III Marts—Juni 1888. 7. Kejser Wilhelm II. Bismarcks Fald. Caprivi 1888—94. 8. De sidste Aar 1894—1900. 9. Enkeltstaterne.]

KAP. IV. ØSTERRIG-UNGARN 1870—1900. . . . . Sp. 121
[1. Nationer og Partier. 2. Det tyske Styre indtil 1878. 3. Ungarn 1870—78. 4. Erhvervelsen af Bosnien og Ministeriet Taaffe 1878—93. 5. Forvirringens Aar 1893—1900. 6. Ungarn indtil 1900. 7. Udsigter. Herskerhuset.]

KAP. V. ITALIEN 1870—1900 . . . . . Sp. 138
[1. Højreregeringer 1870—76. 2. Venstreministerier 1876—87. 3. Crispi og hans Efterfølgere 1887—1900. 4. Resultaterne.]

KAP. VI. RUSLAND OG BALKANSTATERNE 1870—1900 . . . . . Sp. 157
[1. Rusland 1870—81. Nihilismen. 2. Alexander III 1881—94. 3. Nikolaj II 1894—1900. 4. Tyrkiet og Forspillet til den russisk-tyrkiske Krig 1870—77. 5. Den russisk-tyrkiske Krig 1877—78. Berlinerkongressen. 6. Tyrkiet indtil Aar 1900. 7. Rumænien 1870—1900. 8. Bulgarien indtil 1900. 9. Serbien og Montenegro 1870—1900. 10. Grækenland og Kreta 1870—1900.]

KAP. VII. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER: SPANIEN, PORTUGAL, HOLLAND, BELGIEN, SCHWEIZ 1870—1900 . . . . . Sp. 205

KAP. VIII. OMFORMNINGEN AF DET POLITISKE OG SOCIALE LIV I DET 19. AARHUNDREDE. NYE SOCIALE TEORIER (SOCIALISME OG ANARKISME) . Sp. 222

KAP. IX. AMERIKA 1870—1900 . . . . . Sp. 240
[1. De forenede Stater i Nordamerika. 2. Det øvrige Amerika.]

KAP. X. ASIEN, AFRIKA OG AUSTRALIEN . . . . Sp. 251

VORE FÆDRES OG VOR EGEN TID.

ALMINDELIG POLITISK OG SOCIAL HISTORIE FRA 1848 TIL VORE DAGE.

AF C. C. CLAUSEN.

Det, vi paa de kommende Sider væsentligst vil beskæftige os med, er den *politiske og sociale Historie*, det vil sige *Historien om Magten*, om Kampen mellem de forskellige Nationer og de forskellige Lag indenfor Samfundet om Herredømmet, om Bestemmelsen af Fremtidens Veje. Denne Historie har til Baggrund en anden, *den materielle Historie*, Historien om Agerbrugets, Handelens, Industriens Fremvækst, der skaber de Vaaben, hvormed Kampen om Magten føres. Og endelig er der en tredje Historie, *Ideernes Historie*, de filosofiske, religiøse, literære Anskuelsers Kamp, Videnskabernes og Kunsternes Udvikling. Disse Historiens Strømme løber ikke jævnsides, deres Vande blandes uafladelig. Det behøver ikke nærmere Paavisning, at den Nation, hvis økonomiske Liv blomstrer, er stærkere i Kampen om Magten end den, hvis Erhvervsliv rinder sløvt. Eller at det Samfundslag, der bidrager mest til hele Samfundets offentlige Husholdning, bliver Herre i Huset. Heller ikke behøver det mange Ord, at de aandelige Strømninger virker ind paa den politiske og sociale Kamp, eller at Videnskabens Erobringer kommer Erhvervslivet til gode. Men Ideerne giver sig ikke blot Udslag i Magt, Handlingens Mænd virker tilbage paa Tænkerne og Digterne og giver dem Stof. For blot at tage et enkelt Eksempel: Bismarcks Indflydelse paa det tænkende og frembringende Europa.

Fig. 1. Hvorledes Folk saa ud i 1848.

Der er noget fængslende ved at betragte denne evige Bølgen frem og tilbage, dette sindrige Vekselspil mellem Aarsager og Virkninger. Men rent praktisk set, for Overskuelighedens Skyld gør man bedst i at skildre hver af disse Historier for sig. Særlig i vore Fædres og vor Tid, hvor Stoffet er saa aldeles overvældende rigt, er man nødt til at sondre mellem de forskellige Arter af Historie. Ellers drukner

Læserne i Enkelthedernes Mængde. Her vil vi derfor tage ud og behandle for sig den politiske og sociale Historie, idet vi dog medtager af den materielle Historie og Ideernes Historie det, der er nødvendigt for at forstaa Kampen om Magten. Senere vil »Frem« faa Lejlighed til at skildre de andre Sider af Udviklingen.

Men selv den politiske og sociale Historie i de sidste 50 Aar er saa rig paa Handlinger og Mænd, at vi inden for den maa vælge og sondre. Af Krigsbegivenhederne og de diplomatiske Manøvrer vil vi kun medtage det strængt fornødne, væsentligst studere dem i Resultaterne. Vi vil særlig tage Sigte paa den indre politiske og sociale Historie. Og over alt vil vi have vor Opmærksomhed fæstet paa Hovedstrømningerne og de afgørende Mænd, vi vil søge at drage de røde Linjer, at understrege alt det, af hvis Skød Fremtiden fødes.

Alt i alt, naar det uvæsentlige fjernes, samler disse 50 Aars Historie sig i fire Hovedgrupper af Kendsgerninger.

Magtens Centrum er i Europa forlagt mod Nord og Øst. Den synes for evigt at være vegen fra de romanske Folk, Frankrig og de sydlige Nationer, der i Kraft af Oldtidens Arv og af det, at Kulturen først trængte igennem hos dem, saa længe var de førende i Europa. Førerskabet er nu hos de nordlige og østlige Magter, England, Tyskland, Rusland. Selv Norden, der magtmæssig formaar saa lidet, har skudt anselige aandelige og materielle Kapitaler ind i den internationale Bedrift. I Amerika det samme. Et nordligt, væsentlig angelsaksisk Folk er den ledende Magt, medens de sydligere, romanske Republiker staar langt tilbage.

I Samkvemmet mellem Magterne gør der sig en dobbelt Strømning gældende. *Nationalitetsfølelsen* er stærkere end nogensinde før. Italien og Tyskland enes til ét Rige. Og Nationalitetsprincipet føres ud over de enkelte Landes Magtomraade. Det bliver til en *Stammefølelse*, alle slaviske Folk føler sig som ét, deraf opstaar Panslavismen, og paa lignende Vis Pangermanismen og den voksende Solidaritetsfølelse mellem de angelsaksiske Folk paa begge Sider af Atlanterhavet. Deri ligger der en Fare for Freden, dette er en Kilde til politiske Forviklinger. Men denne Strømning modvirkes af en anden: *den almindelige Humanitetsfølelse*. Vor Tid har set Negerslaveriet blive ophævet i Nordamerika, Følelsen af det fælles menneskelige er kraftig som aldrig før. Samfærdselsmidlernes uhyre Udvikling har ophævet Afstandene. Medens man i vore Bedsteforældres Tid kunde bruge over 6 Uger om at sejle fra Christiania til Kjøbenhavn, naar der var Modvind i Kattegat, kommer vi nu paa 5—6 Dage fra Europa til Amerika. Menneskene blandes sammen, de lærer hinanden at kende, de gamle Fordomme viger.

Og de to Strømninger begynder at forsones, at gaa op i en *fælles Enhed*. Vi er et stort Samfund i alle de fem Verdensdele, men hver Plet Jord har sin særlige Ejendommelighed, der udformer sit særegne Samfund. Skal dette lille Samfund ret trives, maa det udvikle sine særlige Ejendommeligheder, udnytte paa sin Vis alle de Kræfter, der ligger i Jordens Beskaffenhed og Racens Ejendommelighed. Saadan er Loven overalt i Naturen, blandt Planter og Dyr, og saadan er den ogsaa mellem Menneskene. Og først naar det enkelte Samfund udvikler sin Individualitet til dens højeste Fuldkommenhed, naar det helt bliver sig selv, bliver det, som det enkelte Menneske indenfor det enkelte Samfund, værdifuldt og nyttigt i det store Verdensborgersamfund. Først da formaar det at gøre rige Indskud i den fælles menneskelige Kultur. Nationalitetsfølelsen fører da ikke til en Udsondring fra det fælles store, men, parret med den almindelige Humanitetsfølelse, til en Dygtiggørelse i Arbejdet for de fælles Maal.

Og med den voksende Humanitetsfølelse antager ogsaa Stridighederne mellem de forskellige Samfund en anden og blidere Form. Medens der allerede før inden for den enkelte Stat fandtes Love og Dom og Domstole, galdt mellem Samfundene indbyrdes endnu Næveretten. De store Samfund var, for at bruge Bismarcks Ord — og han kendte jo Tingen — Vildmænd, bevæbnede med Køller, der slog løs paa hinanden, og den, der havde de stærkeste Kræfter og den tungeste Kølle, havde ogsaa Retten paa sin Side. Men nu gror der langsomt en Ret op mellem Staterne. Hvor man før straks greb til Køllen, forhandler man nu, undergiver sig en Voldgiftsdomstols eller en enkelt Mands Afgørelse og — bøjer sig for Dommen. Denne Tanke har stadig Vækst. Den nys afholdte *Fredskonference i Haag* er dens sidste Udslag. Og i den Henseende har det Betydning, at Magtcentret er forlagt mod Nord og Øst. De romanske Folk havde arvet det gamle Roms Syn paa Sagen: Sværdet i Vægtskaalen. I England er Retten gammel i Gaarde, og Ruslands store, mærkelige Bondefolk er Fredens fødte Tilhængere.

Og nu inden for de enkelte Samfund.

I forrige Aarhundrede var Europa endnu væsentlig et *Bondeland*, et agerdyrkende Land. De store Reformer var ikke blot i Danmark Landboreformer, selve den franske Revolution er, naar vi skræller alle Fraserne, alt det ydre af, i sin Kærne en stor Landboreform. Resterne af Middelalderens Fevdalvæsen, dens økonomiske Former for Jordens Dyrkning og dens Ejendomsforhold synker. Frankrigs Jord gaar over paa andre Hænder. Men i det 19. Aarhundrede bliver Europa ved Maskinerne mere og mere et *Industriland*. Byerne vokser, Landbefolkningen staar temmelig stille i Tal. Rigdom var før Jord, nu bliver den *Kapital*. Og Maskinerne og Kapitalen skaber en ny, *fjerde Stand*, der efterhaanden bliver sig bevidst og møder med Krav paa Livets Goder, det er *Byernes Arbejderbefolkning* og i den sidste Tid ogsaa mere og mere *Landarbejderne*. Thi ogsaa Agerbruget forvandles ved Maskinerne, det begynder mere og mere at drives industrielt. I det enkelte Landbrug trænger Maskinerne ind og Andelsmejerierne og Andelsslagterierne rejser sig, de er med deres høje Skorstene for Landet ganske det samme som Fabrikerne med deres Skyskrabere af Skorstene for Byerne. Storbedriften gaar sin Gang over Verden. Og det brændende Spørgsmaal bliver da, hvorledes skal denne Storbedrift bedst ordnes? Skal Enkeltmand eje Maskiner, Værksteder og alle de andre kun være Daglejere? Eller skal de mange smaa slutte sig sammen og drive Forretningen ved samlede Kræfter? Eller skal Staten være Arbejdsherren?

Med denne nye, fjerde Stands Fremtræden skifter Kampen indenfor Samfundet Karakter. Tidligere var Kampen væsentlig *politisk*, nu bliver den mere og mere *social*. Der var vel ogsaa før sociale Kampe, men saalænge Borgerstanden førte an, maatte Kampen naturligt dreje sig om Forfatninger og politiske Rettigheder. Den havde Brødet, hele den økonomiske Eksistens paa det tørre, den vilde saa knuse de gamle begunstigede Stænder, Adel og Gejstlighed og det absolute Kongedømme, den vilde have Del i Statens Styrelse og Raadighed over Statens Penge. Disse politiske Spørgsmaal spiller endnu i vore Dage en betydelig Rolle, de er langtfra udkæmpede; men de træder dog mere og mere i Skygge for de sociale. Thi denne Arbejderbefolkning, der nu træder frem, har ikke Brødet paa det tørre, den har derfor ikke Tilfredsheden med Samfundet, naar der blot foretages nogle politiske Forandringer, naar der gives en Forfatning. Straks ved Februarrevolutionens Udbrud møder vi Fordringen om *Retten til Arbejde*, det vil sige Retten til Brødet og Livets Goder, hvilket atter vil sige det sociale Spørgsmaal.

Og paa samme Maade som de enkelte Stater har med deraf flydende sociale Kampe. Og af dette sidste vokser igen det tredje Hovedpunkt frem, som vi her vil fæste Opmærksomheden paa: det *koloniale Spørgsmaal*.

I tidligere Aarhundreder var Kolonierne væsentlig *Udbytningsobjekter* for Moderlandet. De europæiske Stater lammede med beraad Hu deres Kolonier, for at de ikke skulde blive for stærke, og saaledes sætte sig op mod Udbytteren. Men det industridrivende Europa frembringer et Overskud af Varer, som kræver Afsætning, og Kolonierne forvandles da til *Markeder*. Man tvinges til at sørge for og ophjælpe Kolonierne, for at de kan blive saa gode Markeder som muligt. Og samtidig gælder det om at faa saa mange Markeder som muligt. Derfor gribes alle de europæiske Stormagter af Kolonial-Iveren. England er længst fremme, i Dronning Viktorias Tid er det engelske Kolonialrige udvidet som aldrig før. Frankrig følger efter, ikke ganske med samme Held, og saa snart Tyskland er samlet, begynder det at kaste Blikket udad. Russiske Bønder drager efter de russiske Soldater, og underlægger sig Asien, selv det ludfattige Italien søgte at være med i Legen. *Verden bemægtiges*

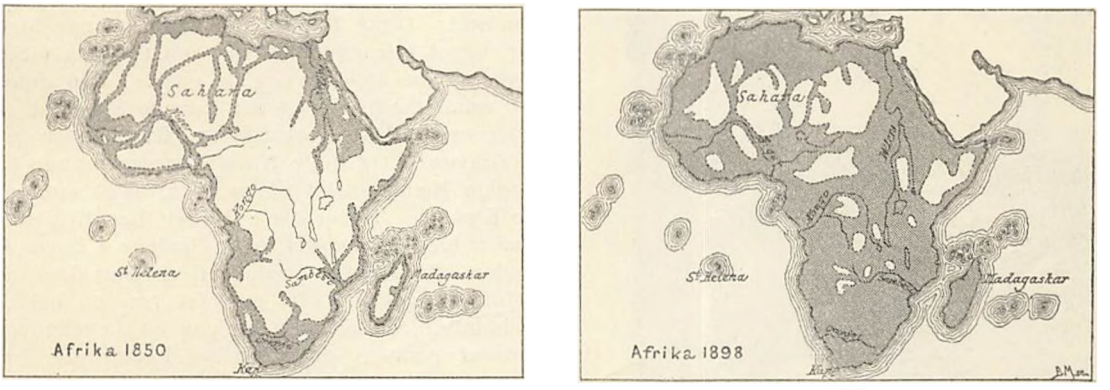

Fig. 2. Afrika, som man kendte det 1850 og 1898. De skraverede Dele er det kendte, de hvide det ukendte.

samlet sig tættere og tættere om Nationaliteten, har de enkelte Samfundslag samlet sig i store *Organisationer*. Den franske Revolution opløste i Frihedens Interesse de fleste af de Baand, der bandt Mennesker sammen inden for det store Statssamfund. Men der er i Mennesket en uimodstaaelig Samlingsdrift. Rent naturhistorisk set, er Mennesket, hvad man kalder et »Hjord-Dyr«. Det trænger til at slutte sig sammen med sine Lige, at føle Skulder ved Skulder. Af denne Følelse af, at den enkelte intet formaar i Kampen for Tilværelsen, vokser Samfundene, Organisationerne frem. De opstaar først forneden, i Arbejdernes Kredse, thi der er Trangen stærkest. Men efterhaanden lærer de andre Lag dem Kunsten af. Naar de enkelte Samfundslag saaledes staar samlede og rustede i stærke Hære, vil der, ligesom ved Nationaliteterne, være en Fare for Kampe; men det vil gaa her som der, Følelsen af det fælles vil sejre, og Voldgift vil træde i Stedet for Lockouter og Strejker.

Det er de to Hovedgrupper af Spørgsmaal, der opfylder det sidste halve Aarhundrede: Magtforskydningen, Udviklingen af det indbyrdes Forhold mellem Magterne, og Europas Omdannelse til et Industriland som ingen Sinde før, Opdagelsesrejsende trænger ind i ukendte Egne, og efter dem følger Købmanden og Soldaten. Og der ligger her en stor Fare for den fredelige Udvikling. I gamle Dage sloges man om Grænseskel og Provinser i Europa, det kommende Aarhundrede vil sikkert se store Kampe i fjerne Lande og paa fjerne Have om Kolonier og Markeder.

Og her kommer vi da til den fjerde og sidste Hovedting: Historien, der før væsentlig var europæisk Historie, bliver nu *Verdenshistorie*. De nordamerikanske Fristater bliver en Magt, der vel foreløbig holder sig til sit eget Fastland, men dog ogsaa begynder at møde de europæiske Magter rundt om i Kolonierne, og snart vil den »europæiske Koncert« have faaet et nyt Instrument med i Sammenspillet. I det yderste Øst hæver en ny Magt, Japan, sig.

Saaledes er det store Ting, der foregaar i den politiske og sociale Verden, vel værd at studere en Smule nærmere for sig selv. Medens Kampene om Magten i de Tider, der gaar forud for vor Tid, kun berører os mindre, medens vi der hellere hører om den almindelige Kulturhistorie, er den Kamp om Magten, der føres fra 1848 og ned til vore Dage, *vor egen Sag*. Vi staar midt i den. Denne Tid er

en *Overgangstid*, ikke noget afsluttet Hele eller Enden paa en lang foregaaende Udvikling. Der kæmpes om ny Former for Fremtiden, og den eneste Mulighed for at kaste selv blot et flygtigt Blik ud over Fremtiden er den, at kende det, der er sket. Lad os da se os om, søge at orientere os, se Slagets Gang hidentil, Hærenes Art og Styrke og Stilling. Det er Maalet for de kommende Sider.

KAP. I. FRANKRIG 1848—52.

1. Februarrevolutionens Aarsager. Tilstanden i Frankrig før Revolutionen er allerede kortelig berørt i »Vore Bedsteforældres Tid«. Lad os dog her gaa lidt nærmere ind paa de sociale Tilstande og de Ideer, der føder Revolutionen. Thi disse Til-

Fig. 3. Revolutionsmanden slukker Louis Philippes Lys. Samtidig Karrikaturtegning.

stande og disse Ideer har videre Sigte end Frankrig, vi vil møde dem mange Steder i vor Fortælling af det, der er sket i vore Fædres og vor egen Tid.

Det er *Borgerstanden*, der har Magten i Frankrig mellem 30 og 48, det vil sige en lille Del af den, en 250.000 Mennesker er alt, hvad der er politisk myndigt mellem alle Frankrigs Millioner, kun *de* betaler de 200 Fr. i Skat, som Valgloven udkræver som Betingelse for Valgret. Under dem hele det det lavere Borgerskab, største Parten af »Intelligensen« og hele Arbejderbefolkningen. Det er altsaa et *nyt Aristokrati*, der har taget Magten, i Tal ikke ret meget større end det gamle adelige og gejstlige Aristokrati før 1789. Og et Aristokrati, hvis Stilling er ulige svagere end det gamles. Dette kunde støtte sig paa Aarhundreders Hævd, paa store, sikre Goder, der nedarvedes fra Fader til Søn, paa en gennemført Kastefølelse, paa alle Kirkens aandelige og materielle Værdier. Men Borgerskabets Aristokrati har, for at kunne styrte det gamle, selv proklameret Ligheden, Friheden og Broderskabet, alle de højmodige Ideer fra 1789. Og nu med Magten i Hænde fornægter det dem alle. Det er selv kommen op og har nu trukket Stigen op bag sig. De, der er bagved, maa pænt blive der nede. Men deres Erindring bevarer endnu de Ord, der blev slynget mod det gamle Aristokrati og knuste det; en Gang vil de sende dem som Brandpile ind mod det ny Aristokratis Huse.

Og hvilken Adkomst, hvilket Adelsbrev har dette ny Aristokrati? Dygtighoden og *Guldet*. Det første Slægtled, der arbejder sig op, har Arbejdsomheden, Evnen til at lede Arbejdet, til at finde nye Udveje, Overblikket, Taalmodigheden, men det næste —? Og der er mange, som er lige saa dygtige, men som blot ikke har slaaet sig paa de lønnende Erhverv, og de er udelukkede fra Magten. Til syvende og sidst bliver da Guldet Adelspatentet. Det gamle Aristokrati stod i Hof- og Statskalenderen, det ny staar i Skattebogen, og hvor behageligt det end kan være at staa højt i den sidste, for et Aristokrati er det nok saa betryggende at være indskrevet i den første. Thi der er *det* ved Guldet, at det adler ikke som Jord eller høje Embeder inden for et mægtigt Kirkesamfund. Disse Dalere har været mange Steder, de har ligget i Kongens Kasse, men ogsaa i Sjoverens Lomme, de kommer og de gaar. Men denne Jord har mine Fædre ejet i saa mange Slægtled, i disse Stuer er de fødte, voksede op, fra dem er de baarne til Graven. Og dette Navn har saa mange tapre og modige Mænd kastet Glans over. Det samme indenfor Kirken. Her i disse Haller har Bisper og Priorer siddet og herskет over Sjælene i lange Aarhundreder. Men dette Aristokrati er fra i Gaar eller fra i Morges, det er ofte grundet paa en heldig Børsspekulation, en Koncession paa en Jærnbane, der er opnaaet gennem en Ministers Elskerinde, en Leverance til Hæren, der har faaet middet Korn og fordærvet Brød. Guldet kommer og Guldet gaar. Og er det borte, har det ny Aristokrati ikke alt det, der bar det gamle oppe, selv om Kassen var tom.

Der er sagt mange haarde Ord om det gamle Aristokrati, og de fleste af dem med Rette. Men hos mange af dette Aristokratis Medlemmer, og hos flere, end man tror, var der en levende Følelse af, at Adel forpligter. Det gamle patriarkalske Forhold var ikke helt uddøet. Og hos mange af det gamle Aristokratis Mænd var der en høj Grad af Modtagelighed for Kultur. De var fødte højt oppe i Samfundet, deres økonomiske Eksistens var sikret, de havde Lejlighed og Tid og Raad til at lære, gøre Erfaringer om Ting og Mennesker, til at udvikle sig. Men den Sætning, at ogsaa Guldet forpligter, arbejder sig kun langsomt frem i Bevidsthederne, og de fleste af det ny Aristokrati er saa optagne af at fundere deres egen økonomiske Stilling, at de ikke har Tid eller Lyst til at ofre ret meget paa det, der ligger ud over Børskurserne og Fabrikens eller Handelshusets Vækst.

Saaledes er det ny Aristokratis Væsen. Det er let at angribe i sit Princip, og det gør Angrebet dobbelt let ved den Anvendelse, det gør af Magten.

Hvor man ser hen, skinner det en i Møde, skrevet med gyldne Bogstaver: *Man tænker da*

først paa sig selv. I Toppen sidder *Borgerkongen Louis Philippe* med sin Paraply under den ene Arm og en stor Portefølje under den anden. Vi skal snart se ham flygte fra Tuilerierne, og hvad bærer han, ængstelig klemt ind under Armen? En stor Portefølje. Der er næppe lyriske Digte i den eller Studier over Afhjælpning af Samfundets Nød. Nej, den er bred og tyk af gode udenlandske Statspapirer og Anvisninger paa Penge, der er sikkert anbragte i udenlandske Bankhuse. Han, der en Gang sled sig igennem som en forsulten Skolemester, har nu skabt Orleans-Familiens uhyre Formue. Han har spekuleret paa Børsen og spekuleret heldigt, han fik jo før nogen anden de vigtige Efterretninger fra Udlandet. Og man beskyldte ham for at indrette Frankrigs Politik efter sine Børsspekulationer, at sælge Frankrigs »Gloire« for en Kursstigning.

Og nu ned efter. Den ene *Minister* efter den anden overbevises om at have misbrugt sin Stilling og Statens Penge til sin eller sine nærmestes Fordel. Selv *Guizot* (giso), som man længe ikke kunde faa Ram paa, overbevises i 1848 om, at han har taget 600.000 Fr. af de hemmelige Fonds for at gøre Pairen af Frankrig, Bertin de Vaux (bartæng dø vaa), den Tjeneste at skaffe hans Elskerindes Mand, en vis Petit, en Stilling. Ganske vist, Handelen var gaaet tilbage, da det rygtedes, men alligevel —. Gang efter Gang havde Oppositionens Presse afsløret Misbrugene, men Rigsdagens store Majoritet havde erklæret sig »*tilfreds*« (satisfait) med Regeringens Optræden. Navnet »de tilfredse« blev derfor Skældsordet mod Regeringens Tilhængere.

Og længer ned efter: *Rigsdagen.* At komme ind i Rigsdagen var at komme til Fadet. Regeringen maa holde sine Folk »tilfredse«. Den fodrer dem derfor paa alle mulige Maader, Koncessioner, Monopoler, Embeder, direkte Tilskud. Men det er ikke nok at stille Rigsdagsmanden tilfreds, bag ham er der Hundreder af sultne Munde at stoppe. Der er alle hans Vælgere, der ogsaa vil have deres Del af Landets Fedme. En enkelt Rigsdagsmand alene forskaffede saaledes sine Venner 300 Embeder og Begunstigelser. Staten har ikke Embeder til alle disse Embedsjægere, nuvel, saa skaber man ny. Ikke mindre end 35.000 nye Embeder og Bestillinger skabes der under Julikongedømmet i dette Land, hvor der var saa mange Embeder i Forvejen.

Paa den Maade er alle i godt Humør. Vælgerne vælger de rigtige Folk, Regeringen har et godt og sikkert Flertal, Frankrig er et » frit, konstitutionelt, parlamentarisk styret« Monarki, hvor Konge og Folk gaar Haand i Haand. Og saa vender vi Billedet om. Hvad er det saa? Staten er en Gulddynge, hvor de, der en Gang er i Højden, tager til sig med begge Hænder og stopper Lommerne fulde. Det er slet ikke Louis Philippe, der er Konge i Frankrig, siger Balzac et Sted i sine Romaner, det er *Tusindfrankssedlen.* Og den tyske Digter Heine, der lever landflygtig i Paris, gentager det Gang efter Gang, Pengene »det er Verdens Gud, en almægtig Gud, som selv den mest forstokkede Gudsfornægter ikke kan fornægte i tre Dage, thi uden hans Hjælp vilde Bageren ikke overlade ham et Toskillings Franskbrød.«

Og de Dyder, der fremmes ved Kong Tusindfranks Hof, er ikke dem, der gør et Samfund stærkt og sundt, Samfølelsen, Opofrelsen, Uegennytten. Her gælder det om at redde mest af Dyngen. Samfundet forgiftes fra oven af, Bestikkelse, Køb og Salg, Tilfredsstillelse af personlig Ærgerrighed, Nydelsessyge. Og denne Nydelsessyge fremtræder i dette ny Aristokrati plumpere, grovere, socialt mere ødelæggende end i det gamle. Det havde i hvert Fald den fine Tone, den gode Opdragelse, de slebne Former, hele det gamle Frankrigs Lethed, dets Vid og Ynde, det kastede om ikke Kærlighedens, saa Formildelsens Kaabe over meget. Men disse Mænd fra i Gaar med deres grove Appetit paa Livet kastede sig plumpt og larmende ind i Nydelserne; der var ingen Sky hos dem, deres Laster var vitterlige og aabenbare, og de nedbrød Samfundet mere end det gamle Regimentes Ud-

Fig. 4. Den gamle Adel og Penge-Aristokratiet. Samtidig Karrikaturtegning.

skejelser. Der strækker sig en rød Skandalens Traad gennem 40'ernes Historie. Selv den gamle Adel forforgroves. Lige paa Revolutionens Tærskel finder der en opsigtvækkende Forbrydelse Sted, der giver Genlyd over hele Europa, og selv i det fjerne Danmark giver Stof til den bekendte Vise: »Har De læst den berlingske Avis, — eller har De hørt det, — at en fornem Hertug i Paris — har sin Kone myrdet.« Det er Hertugen af *Choiseul-Praslin* (sjoasøl-pralæng), der, efter i mange Aar at have staaet i Forhold til sine Børns Opdragerske, myrder sin Kone. Da han fængsles, faar han Lov til at tage Gift. Denne Begivenhed er Maaneder igennem Oppositionspressens daglige Føde, den fortælles i alle Enkeltheder, den viser Raadenskaben i Toppen, og den saaer Raadenskab ud nedefter. Mangen Hertug under det gamle Regimente har sikkert været lige saa galant, men

myrde sin Hustru, sine Børns Moder, gjorde man dog ikke i det gamle Frankrig.

Én Ting kunde man, særlig i Frankrig, ikke tilgive Kong Tusindfrank, det var det, at han vilde bestemme Landets Politik udad til. Det æggede og saarede hos mange endnu mere end hans Herredømme hjemme. Endnu var Mindet friskt om den store Kejsers Tid, da Napoleons Ørne havde baaret Frankrigs Gloire over Europa. Og nu kommer der en Række Tilfælde, hvor Frankrig lider diplomatiske Nederlag. Frankrig synes sat ned til at være en anden Rangs Magt, og man kastede hele Skylden paa Kongen og paa Børsen. I gamle Dage raadede Fyrsterne for Krig og Fred, en Tid sloges man for Religionens Skyld, senere rejste Folkene sig for Nationalitetens Skyld imod Napoleon. Men nu sad Rothschilderne og de andre Børsmænd og bestemte om Krig og Fred, om Folkenes Hæder og Blod. Og det bliver saa meget farligere, som *Dyrkelsen af Napoleon* er i stadig Vækst. Den store Kejsers Lig er bragt hjem, Digterne synger om ham, hans Saga skrives som den vældige Ørns. Og rundt om i Hytterne sidder de gamle Soldater og fortæller om Kejseren og om de Dage, da Frankrig var stort og mægtigt. Da føles Ydmygelserne som et sviende Saar i Hjertet.

Fig. 5. Proudhon (1809—65).

Lad os fra dette Skattebogens Aristokrati, fra disse 250.000 Mennesker, der ejer Frankrig og udbytter det, gaa helt ned, ned til de uheldigst stillede, *Arbejderne* i de store Fabriksbyer. Kapitalen har faaet sine Maskiner, den er stærkere end nogensinde før, den bruger sin Magt til det yderste. Arbejdsdagen stiger, selv for Børns Vedkommende, til 17 Timer, Lønnen er nede under Livsminimummet. I Mühlhausen bor ofte to Familier i en Stue. Straaet, der ligger paa Stenfliserne, er den fælles Seng for Børn og Voksne. Ofte manglede ethvert Tæppe, eller hvis det fandtes, bestod det af Pjalter, stive af Snavs. Det var hele Indboet. Eller se Arbejderboligerne i Lille: Kældere, der var 12—15 Fod i Kvadrat, uden Gulv, et Lufthul, der samtidig maatte tjene som Dør, fugtige Mure, dækkede af Smuds, Menneskene sovende paa den bare Jord. Henved 3000 Familier eller 15,000 Mennesker lever i slige Huler. Følgerne: Manden drikker, Arbejderdøtrene bliver Skøger, alt Familieliv opløses. Disse Hustruer, der maa slide paa Fabriken op ad de 17 Timer, kan naturligvis ikke passe Børnene, de sættes i Pleje, helst hos en Plejemoder, der har en lykkelig Haand til at faa Børnene til at dø. »Englefabrikationen« bliver et Erhverv som Fabrikationen af Hesteskosøm eller Sæber. I et enkelt Departement døde der af slige Plejebørn i et Aar 96 af hvert 100. Hadet bliver brændende mod alt og alle: Gud, det er de riges Gud, ham tror vi ikke paa. Kongen, Præsterne, Kapitalisterne, paa Lygtepælen med dem alle!

Og naar Arbejderne saa rejser sig, som i *Lyon*, møder Marschal *Soult* (sult) med sine Soldater og sine Kanoner, Bøssekugler og Kardætsker er Lægeboden mod Samfundets Saar. Der iværksættes ikke nogen grundig Undersøgelse af Forholdene, men der bevilges 1.200.000 Fr. af de hemmelige Fonds for at bekæmpe Omvæltningspartierne. Ganske vist, der udføres offentlige Arbejder til et Beløb af $1^1/_2$ Milliard, men Pengene finder med deres sikre Instinkt ned i de rigtige Lommer; det er Leverandørerne, Koncessionshaverne, der tjener de 250,000, som er oppe og bliver oppe.

Se, til dette Folk i Nød kommer der nu Mænd, som taler forstaaeligt i deres Sprog, taler om, at saaledes behøver det ikke at være, om deres Rettigheder. Saint-Simon og Fourier naaede egentlig ikke der ned, og deres Tid er forbi, vore Dage gaar hastigt frem, Ideer lever kun kort. Nu er det ny Lærere, der taler til Folket. Der er *Proudhon* (prudaang), der har en ganske ualmindelig Evne til at trænge enhver Tanke ud i dens yderste Spids, at omsætte enhver Idé i et kort og fyndigt Slagord. Han lærer, at »Ejendom er Tyveri«. Ganske vist skelner han senere, man har Ret til den individuelle Ejendom, der hidrører fra Arbejdet, hvorimod han fornægter al den Ejendom, hvis Erhvervelse har sin Oprindelse i Udnyttelsen af de svage. Han kritiserer alle de gængse socialistiske og kommunistiske Systemer sønder og sammen. Alt det gaar hen over Hovedet paa Arbejderen, han bider sig fast i dette ene: Ejendom er Tyveri, det kan han forstaa, og dette Tyveri er det en Pligt ved Lejlighed at straffe.

Men den Mand, hvis Ideer faar stærkest Indflydelse under Julirevolutionen, er *Louis Blanc* (lui blang). Han var Journalist i Paris, Historiker tillige. Han skrev »Ti Aars Historie«, Tiden fra 1830—40, et eneste, gennemført Angreb paa Borgerskabet og dets Kongedømme. Hans Hovedværk er dog »*Arbejdets Organisation*« fra 1840. Staten skal beskytte Arbejderne og de svage mod den moderne hensynsløse, frie Konkurrence: og den skal gøre det ved selv at blive Producent. Den skal i de forskellige Fag oprette Værksteder, regulere ved Love Arbejdstid, Arbejdsmaade, Arbejdsløn. Staten skal ikke tjene paa det, Overskudet skal tilfalde Arbejderne og Invalider og Sygekasser. »*Retten til Arbejde*« proklameres, det vil sige Retten til Brød.

Fig. 6. Louis Blanc (1811—82).

Louis Blanc er en meget maadeholden Mand, der er andre, som præker et vildere og uforsonligere Had mod det bestaaende. Revolutionen er slaaet ned, den tør ikke vove sig op til Dagen. Den lever saa videre i smaa, hemmelige Selskaber. I disse synger man Viser som denne: »Kongemorderen skal have sin Plads i Pantheon hos Guderne. Selv om hans Sjæl var besmittet med Tyverier og Mord, bliver han uden Plet og ren for Vanære, saa snart han vasker sig i Kongernes Blod.«

Naar en stor Omvæltning skal foregaa, tjener alt

den. Selv *Literaturen* sanker Sten til Barrikaderne. Den er bleven realistisk, fra Romantikens fjerne Egne, fra Middelalderen er den vendt hjem til 40'ernes Frankrig, til Børsspekulanter, Smaaborgere og Blusemænd. Den skildrer dette Samfund og bliver alene derved en Angriber af det. Tidens største Romanforfatter, *Balzac*, har i Bind efter Bind skildret Guldets Magt, den hede Hunger efter det, hvordan Mænd og Kvinder sælger sig for Guldet, hvordan Sønner og Døtre forraader deres Fædre. Der findes ikke en Forfatter i hele Verdensliteraturen, i hvis Bøger Guldet klingrer som i Balzacs. Balzac er dog for literær for de brede Lag, de har deres Digter i *Eugen Sue* (øsjæn sy), Forfatteren af »Parises Mysterier« og »Den evige Jøde«. Han har to Farver: hvidt og sort. Oppe er alt sort, Dyden, Ædelmodet, Opofrelsen er flygtet ned i Tyvenes og Skøgernes Kamre. Hans Romaner, der som Bladføljetoner spredes i Millioner af Eksemplarer al Verden over, virker som lige saa mange Grundskud, sendte mod Samfundet.

Fig. 7. Balzac (1799—1850).

Og selve Historien bliver en Oplærer i Revolutionskunsten. Der er gaaet et halvt Aarhundrede siden den store Revolution, og som det altid gaar med en Begivenhed, som man faar paa Afstand, man ser kun det lyse i den, det mørke er glemt. Blodet, Skafottet, Terrorismen, den uhyre Nød, glemt altsammen; men de højmodige Ideer, Sjælenes Opsving, Heltemodet hos den uøvede Hær, der overvandt Europa, alt dette er tilbage. Og nu tager man sig paa at skrive Revolutionens Historie ud fra dette Synspunkt. *Lamartine*, Frankrigs store, blide og bløde Lyriker, har kastet sig ind i Politiken, er bleven Oppositionsmand, og skriver »*Girondinernes Historie*«. Det er daarlig og overfladisk Historie, men den er skrevet med en Ordenes Kunst, med mange højtflyvende Fraser. Den bliver en Hymne til Revolutionens guddommelige Ideer. Alt Blodet, alle Udskejelserne fjernes eller undskyldes. Og efter ham kommer *Michelet* (misjlæ, † 1874). Det er en Historiker af Fag, en Mand i Rang med de store, som har skrevet en glimrende og aandfuld Frankrigs Historie; men inderst inde ogsaa en Lyriker og Prædikant mere end en Kritiker. For ham er Revolutionen »hellig« Folket er »helligt«, alt det store og gode i Revolutionen kommer fra Folkedybet, Udskejelserne og Forvildelserne er Enkeltmands eller Tilfældighedernes eller det gamles Værk. Ogsaa Louis Blanc begynder paa en Revolutioneus Historie i samme Aand.

Fig. 8. Eugen Sue (1804—57).

Der sker da det, at den Anskuelse mere og mere breder sig, at *Revolution* egentlig er noget, der hører med til Samfundsmaskineriet. Fra at være den sidste, fortvivlede Udvej kommer den til at høre til Forfatningens daglige Brød. Man har glemt, at Revolution betyder en fuldstændig Omstyrtning af alle Forhold, en Forrykkelse af hver enkelts Eksistens, at den er Blod og Nød og Hunger for Tusinder og atter Tusinder. Og denne Lære er saa meget farligere, som Julikongedømmet selv er født af en Revolution. Nu vel, vi kan ogsaa vælte det ved en Revolution.

Alt dette ser vi nu klart og tydeligt — bag efter. Men i Frankrig saa' man i Begyndelsen af 1848 aldeles ikke dette. Der var enkelte som Heine, der »gennem Klangen af Renterne, der dryppede ned i Kapitalisternes Pengekasser, hørte en Kniv hvæsses«. Der var enkelte, der varslede den kommende Bølge. Men ellers syntes de 250.000 skatteydende Vælgere med deres Borgerkonge at sidde fast i Sadlen. »Frankrig keder sig,« sagde Lamartine. Som næsten ved alle Revolutioner: man gik rolig til Sengs den ene Aften, for næste Morgen at vaagne op med Barrikaderne paa Gaden.

2. Februarrevolutionen i Paris 1848. Julikongedømmets Fald. Den 24. Februar, der saa at sige deler Aarhundredet, der drager saa skæbnesvangre Følger efter sig i Europa, der bringer saa meget Blod til at flyde, er i Paris nærmest en daarlig Farce. Aldrig er et Kongedømme falden ynkeligere og forsmædeligere end Julikongedømmet, end Borgerkongen Louis Philippes konstitutionelle Monarki. Selv den stakkels Ludvig XVI synes stor og heltemodig i sit Fald, sammenlignet med dette.

Fig. 9. Ledru-Rollin (1807—74).

En Valgreform, Forandring i Valgloven og i Rigsdagens Sammensætning, var det, hvorom Oppositionen mod Regeringen mere og mere havde samlet sig. Og Agitationens Form var de saakaldte *Reformbanketter*, der afholdtes rundt i Landets forskellige Egne. Omtrent 70 Gange havde man i den sidste Halvdel af 1847 spist og drukket, holdt Bordtaler og udbragt Skaaler for en Valgreform. Men Regeringen lod sig ikke anfægte af al denne Mad og Drikke og de mange Ord. Den Trontale, der den 28. December 1847 modtog den sammentraadte Rigsdag, slog urokkelig fast, at det konstitutionelle Monarki, saaledes som det var, var det eneste Middel til at tæmme »de fjendtlige eller blinde Lidenskaber«. Under Debatten sagde *Tocqueville* (tokkevil), en af vort Aarhundredes klareste politiske Tænkere, der havde skrevet en stor og udmærket Bog om Demokratiet i Amerika og senere udgav en Bog om det gamle Regimente i Frankrig før den store Revolution, en Bog, der blev grundlæggende for hele Studiet af Revolutionens Historie, disse varslende Ord, idet han

pegede paa de lavere Klasser i Samfundet: »Ser I da ikke, at deres Lidenskaber fra at have været politiske nu bliver sociale? Ser I da ikke, at der mellem dem Dag for Dag udbreder sig Lærdomme, der ikke tager Sigte paa at omstøde en eller anden Lov, et eller andet Ministerium, ja selv en eller anden Regering, men Samfundet selv i dets Grundvold? Vi sover paa en Vulkan.« Talt for døve Øren. Ministeriet *Guizots* Majoritet var for solid, den følte for sikkert, at dens Liv og Død afhang af Ministeriets. Det var Kilden til alle Embeder, alle Bestikkelser, alle Leverancer, alle Jærnbanekoncessioner. Efter tyve Dages Debat fik Ministeriet et Tillidsvotum. »Kampen med Ord er til Ende, Kampen med Handlinger maa nu begynde,« sagde Bladet *National*. Det lød som et Praleri; thi der var hverken Mænd eller Vaaben. Og dog kom Handlingen som en Tyv om Natten over de intet anende.

Der var tilsyneladende slet intet at frygte for Regeringen. Banketherrerne tænkte saa sandt ikke paa Barrikader eller paa at staa for en Række Bøsseløb. Og Republikanerne syntes magtesløse, endnu lammede af Slaget i 1839. Der var hverken Førere eller Folk i tilstrækkelig Mængde til at støde et Monarki over Ende. Der var nogle faa hemmelige Selskaber, det vigtigste havde kun 600 Medlemmer. Partiets Avis »*Reform*« (la Réforme), der lededes af Advokaten *Ledru-Rollin* (lødry-rollæng) og *Flocon*, sad og huggede i det med knapt 2000 Abonnenter. Selv om det gærede i Dybet, der manglede den Ledelse og den Organisation, uden hvilket Kraften er intet. Kongen var da ogsaa ganske rolig. Da Seinepræfekten underrettede ham om Gæringen, blev han fejet af med de Ord: »Min kære, det forstaar De Dem ikke noget paa.« Politipræfekten erklærede, at man havde forudset alt: »man var rede til at tage mod alt.« Og saa bliver en forbudt Banket den Tue, hvorover det hele vælter.

Under Adressedebatten havde Regeringen ladet sig forlyde med, at den fremtidig, støttet paa en gammel Lov af 1790, vilde forbyde Banketterne. Oppositionen hævdede, at Regeringen ingen Ret havde til at forbyde en privat Banket, og for at stille Sagen paa Spidsen besluttede man den 22. *Februar* at afholde en *Reformbanket* i Champs Elysées (sjangs elisé). Deltagerne skulde mødes ved Madeleinekirken for i samlet Trop at drage af Sted. Og Nationalgardens Folk blev indbudne til at møde i Uniform, men ubevæbnede, for at give Demonstrationen mere Eftertryk. Regeringen greb nu ind og forbød Banketten. Banketherrerne faldt til Føje, de begyndte selv at ængstes over det, der rørte sig i Dybet, de vilde nok styrte et Ministerium, for selv at faa Magten; men for Samfundet var de lige saa omhyggelige som Ministeriet. Selv Republikanerne, der om Aftenen den 21. samledes paa »Reform«s Kontor, besluttede at afholde sig fra alle Demonstrationer, Tiden var ikke inde, man vilde ikke give Regeringen Anledning til at foretage en Oprydning.

Fig. 10. Ligene køres ned over Boulevarderne.

Den 22. Februar oprinder med lav, mørk Himmel og fin Støvregn; men foran Madeleinekirken samles dog Folk i Haab om, at der skulde ske noget. Studenterne kom ovre fra den venstre Seinebred, de var vrede over, at Regeringen havde forbudt nogle yndede Universitetslæreres Forelæsninger. Og Arbejderne begyndte at rykke frem fra de gamle revo-

lutionære Arbejderkvarterer i Ost. Det var dog ikke Revolutionsvejr. Man nøjedes med at raabe ned med Guizot, leve Valgreformen, med at synge Marseillaisen. En Vaabenbutik plyndres, nogle Brosten dynges sammen, men Ordenen genoprettes let. Det er blot en Hob, der vil Sjov i Gaden, den 22. Februar rinder ud uden Fare for Samfundet.

Men ude i de østlige Arbejderkvarterer er Hadet bittert og skarpt, her er Revolutionen gammel i Gaarde, man har gammel Øvelse i at rejse en Barrikade, og der ligger Bøsser godt gemt. I Nattens Løb brydes Brostenene op, og Bøsserne kommer frem. Oprøret rykker frem. Regeringen, der ikke tror paa nogen virkelig Fare, vil helst undgaa at benytte Soldaterne og sammenkalder Nationalgarden. Parises Borgerskab var Borgerkongens gamle Venner. tionalgardisterne og Folket, modtages Ministeriets Fald med høje Glædesraab. Om Aftenen er Paris illumineret. Fred og ingen Fare.

Da falder det Skud, som spiller sin blodige og skæbnesvangre Rolle ved saa mange Revolutioner. En Skare Arbejdere er paa Vej til Udenrigsministeriet, hvor Guizot opholdt sig, for at pibe og raabe »ned med ham«. De bærer Fakler og Lanterner, foran den røde Fane. Paa *Boulevard des Capucines* (kapysin) spærrer en Troppeafdeling dem Vejen. En Blusemand stikker en Fakkel op i Officerens Ansigt og søger at svie hans Skæg af. En korsikansk Sergent lægger an paa ham, men Officeren slaar hans Gevær væk. Tre Gange stikker Blusemanden sin Fakkel op i Officerens Ansigt, tre Gange slaar denne Sergentens Gevær væk. Men den fjerde Gang trykker

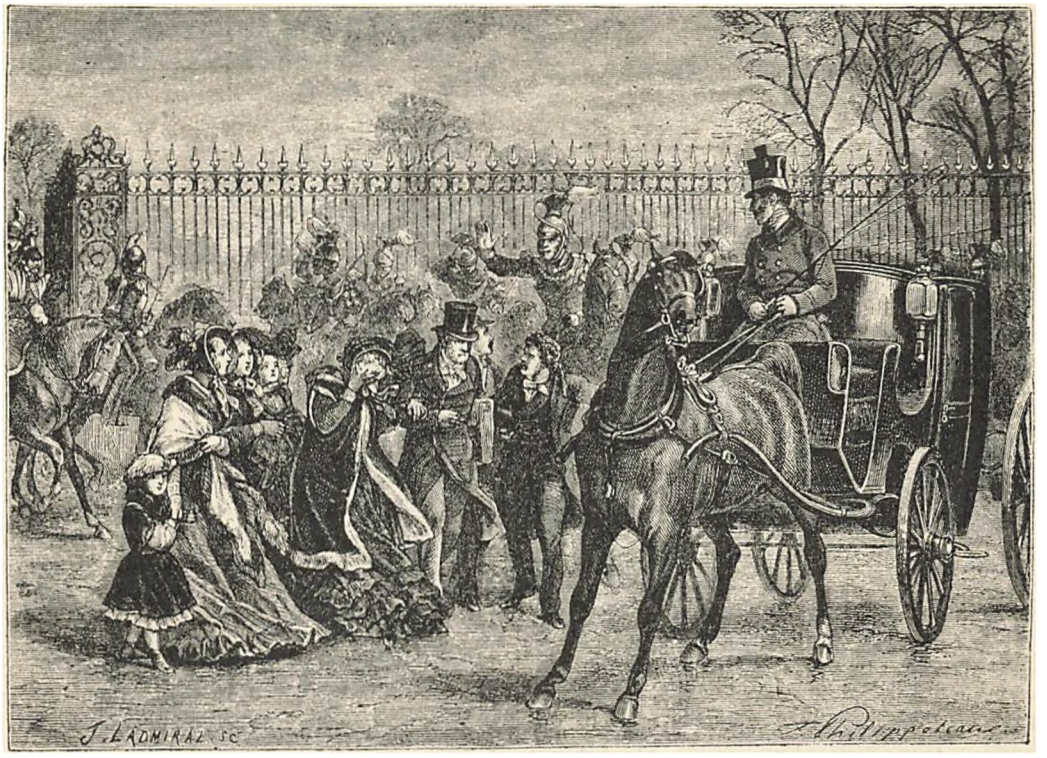

Fig. 11. Louis Phlippe flygter fra Tuilerierne.

men Venskabet er nu kolnet. Man vil ikke gaa mod Oprørerne, man forhindrer endog Soldaterne i at slaa løs. Borgerskabet vil aldeles ikke Monarkiet noget ondt; man synes blot, at Tiden er der til at blive af med Ministeriet og give Kronen en lille, venskabelig Paamindelse. Raabet: »Ned med Guizot« lyder fra Rækkerne.

Og Kongen, der havde saa mange Gadeoptøjer og Smaaopstande bag sig, begynder at blive ængstelig, da Borgerskabet svigter. Han er tillige bleven gammel, har haft Ro i adskillige Aar og er kommen ud af Vanen med Revolutioner. Han er til Sinds at ofre Guizot for Freden. Og da denne selv tilbyder sin Afsked, tager han imod den. Guizot iler selv til *Palais Bourbon* (palæ burbong), hvor Rigsdagen havde sit Sæde, og forkynder sin Tilbagetræden. Hans Majoritet er bestyrtet: »Kongen har forraadt os,« lyder Raabet. Men ude paa Gaden, blandt Nationalgardisterne, der Gang efter Gang løfter en ung Kvindes Lig op, peger paa den blodige Hals og det blodige Bryst, og raaber sit: »Hævn, Hævn, man forraader og dræber Folket«, ud over de mørke Gader. I Østens Arbejderkvarterer spækkes Gaderne i Nattens Løb med Barrikader. Den 24de om Morgenen er alt gjort klar til Gadekampen. Nu er Revolutionen der, og Raabet er ikke som de foregaaende Dage: Ned med Guizot, leve Valgreformen. Nu Sergenten rasende løs, en hel Salve fyres af, og 52 døde og saarede ligger paa Jorden.

Republikanerne greb med begge Hænder Anledningen. Det var en Mulighed for en Rejsning, en Udsigt til at vælte en Trone. Fem-seks af de blodige Lig lægges paa en Karre, en Hest spændes for, Sværmen slutter sig om Vognen, og nu gaar det ned over Boulevarderne ud til Arbejderkvartererne. Foran i Vognen en Dreng med en Fakkel for at lyse op, og bag ham en Arbejder,

raaber Blusemanden sit gamle: Ned med Kongedømmet. leve Republikken!

Kongen havde om Aftenen, om Natten, og nu til Morgen forhandlet med *Thiers* (tjær) om at danne et Ministerium, og alt som Tiden skred, blev han medgørligere. Om Natten udnævnte han *Bugeaud* (bysjo) til Kommandant for Hæren i Paris, thi »han vilde indgyde Rædsel, og det er Rædsel, vi nu har behov«. Bugeaud tog mod Posten uden store Forhaabninger; thi Tropperne var allerede demoraliserede. De havde haft Tornysteren paa Ryggen i 60 Timer, deres Fødder og Klæder var vaade, de var daarligt forplejede, de havde maattet se Demonstranterne og Oprørerne rejse Barrikader uden at faa Lov til at skride ind, de havde kun ti Patroner i Tasken. Hestene havde ingen Havre. Bugeaud fortrøstede sig dog til at »faa Lejlighed til at skyde en god Del af det Pak, og det er dog altid noget«. Men som Dagen brød frem, sank Kongens Mod, han gav mere og mere efter for Thiers, han gjorde Indrømmelser. Der blev sendt Bud ud for at melde Folket de gjorte Indrømmelser og berolige det. Men paa Barrikaderne lød Svaret: »Louis Philippe lader os myrde, som Karl X gjorde det. Lad ham gaa samme Vej som Karl X«.

Fig. 12. Maskinarbejderen Albert (1815—95).

»Floden stiger«, sagde Thiers, da han hørte det, »om to Timer har den slugt os alle«. Og han raadede Kongen til snarest at forlade Paris, drage til Saint-Cloud, samle en Hær og erobre Paris tilbage — netop det han selv gjorde i 1871 over for Pariserkommunen. Men den gamle Konge var nu ganske raadløs. Han vilde vise sig for sine tro Nationalgardister, der saa ofte havde ofret Liv og Blod for ham, han vilde øse Mod af dem. Han steg til Hest, og paa Karusselpladsen mødte han Nationalgarden. Men han mødte kun Raabet: »Leve Valgreformen« og mørke Miner. Skyndsomst trak han sig tilbage. Og i Kongeslottet, *Tuilerierne* (tvilerierne) er nu alt Forvirring og Opløsning. Bud paa Bud kommer ude fra, og melder om Barrikader, om bevæbnede Folkehobe og Bataillonер, der gaar over til Folket. Ordet Tronfrasigelse begynder at hviskes i Krogene, det lyder højere og højere. Hertugen af *Némours* (nemur), Kongens Søn, paatager sig at bringe Faderen det tunge Budskab. »Man siger, Deres Majestæt, at et tungt Offer er nødvendigt«. Kongen, der har opgivet alt, erklærer sig rede til at give Afkald paa Tronen til Fordel for sin Sønnesøn, *Greven af Paris*, hvis Fader, Tronarvingen, Hertugen af Orléans, var omkommen ved et Ulykkestilfælde i 1842. I Følge Loven skulde Hertugen af Némours være Formynder for den niaarige Greve af Paris. Men han erklærede selv »at være for upopulær«, og raadede til at gøre hans Moder, *Hertuginden af Orléans*, til Formynderske. Er der noget, der er farligt, er det i Revolutionstider at indsætte en lovstridig Regering. Men Kongen havde ganske tabt Hovedet. Ude fra lød Raabet ind til ham: Tak af.

Tak af, inde raadede nogle Ja, andre Nej. Kongen selv vaklede: Jeg vil — nej, jeg vil ikke. Endelig blev Pennen trykket ham i Haanden, og *Tronfrasigelsen* underskrevet. Og saa flygtede Kongen skyndsomst med en stor Portefølje under Armen, ledsaget af sine Nærmeste, i et Par lejede Vogne ud til Saint-Cloud. Tropperne, der var opstillet omkring Tuilerierne spredtes, Mængden trængte ind i Slottet, kastede Kongens Møbler ud ad Vinduerne og slæbte Tronen hen paa Bastillepladsen, hvor den under mange Løjer blev opbrændt. Kun paa ét Sted i Paris var det kommen til en virkelig Kamp mellem Blusemændene og Soldaterne, den havde kostet en halvfjerde Hundrede faldne.

Tilbage blev Hertuginden af Orléans med sin Søn og Hertugen af Némours. De begav sig til *Palais Bourbon*, hvor Rigsdagen holdt Møde, for at faa dens Stadfæstelse. Guizots gamle Majoritet hilste dem med høje Jubelraab. Men snart ændres Scenen. Ude fra trænger bevæbnede Skarer ind i Salen, raabende »Ned med den nye, ulovlige Regering«. Ledru-Rollin foreslaar en *provisorisk Regering*, som er valgt ikke af Rigsdagen, men af Folket. Og *Lamartine*, som Republikanerne har bearbejdet før Mødet, og lovet den højeste Magt, stemmer i med og forlanger en provisorisk Regering, der skal foretage de nødvendige Skridt til at sammenkalde hele Landet og spørge det til Raads. Nye Skarer vælter ind i Salen: »Ned med Rigsdagen, væk med Rigsdagsmændene«. En Fyr lægger an paa Lamartine. »Skyd ikke, det er Lamartine«. Formanden erklærer Mødet for hævet, men en Del af Venstre bliver, medens Salen mere og mere fyldes af den ind vældende revolutionære Mængde. Lamartine læser en Liste med Navne op, snart modtagne med Bifald, snart med Hujen af Revolutionsmændene. Paa denne Maade »vælges af Folket« følgende provisoriske Regering: *Dupont* (dypong), *Arago*, den bekendte Matematiker, *Lamartine*, *Ledru-Rollin*, *Cremieux* (kremiø), *Maire* (mæhr) og *Garnier-Pagès* (garnie-pasjæs). Men samtidig havde det socialistisk-republikanske Parti paa Bladet »Reform«s Kontor lavet en anden provisorisk Regering, der foruden de i Rigsdagen valgte, tillige omfattede *Flocon*, *Louis Blanc*, samt en Arbejder *Albert* (albæhr). Og da Lamartine og hans Folk kom op paa Raadhuset, *Hôtel de Ville*, for at tage Magten, fandt de »Reform«s Folk alt til Huse der. Raadhusets Gange og Værelser var fulde af Blusemænd, og Mændene fra Rigsdagen maa tage Folkene fra »Reform«s Kontor op med i Regeringen.

Den gamle Kongefamilie opslog sin Bolig paa Slottet Claremont i England. Louis Philippe døde 26. Aug. 1850.

Saa ynkeligt, saa tilfældigt faldt Julikongedømmet for Modstandere, faa i Tal, uden Plan, som faa Timer i Forvejen havde mistvivlet om en Rejsnings Mulighed. Ingen løftede for Alvor en Haand til Forsvar for det. Og naar saa var, var det, fordi det var raaddent inden fra.

3. Den provisoriske Regering. 1848. Der sad nu paa Raadhuset denne provisoriske (foreløbige) Regering, sad der under et Pres af Folkemasserne, der bølgede gennem Raadhusets Gange og Værelser, og tre Gange tvang den til at skifte Raadslagnings-

rum. Den havde ingen anden Adkomst til Magten end det ganske tumultuariske Valg af en tilfældig Hob, der havde oversvømmet den lovgivende Forsamling. Men den var den eneste Regering, der fandtes, det eneste, der stod fast i det almindelige Sammenbrud, det eneste om end svage Dige mod Anarkiet og den fuldstændige Lovløshed. Og i Kraft deraf anerkendes den af alle dem, der ellers intet havde tilfælles med den, og i Kraft deraf akcepteres den *Republik*, som Regeringen om Aftenen d. 24. proklamerede som Frankrigs Statsform, uagtet Landets overvældende Flertal var alt andet end republikansk sindet.

Hæren forholdt sig rolig, Embedsmændene, der ængstedes for Stillingen, skyndte sig med at sadle om og vise et ægte, republikansk Ansigt. Præsterne velsignede de Frihedstræer, der efter den store Revolutions Mønster rejste sig over alt i Landet. Byernes Borgerskab sluttede sig til den eneste Magt, der bød en Smule Udsigt til Ro og Orden, og ogsaa Bønderne, der vilde faa Valgret og andre af Frihedens Goder, tog vel mod den nye Statsform. Kongedømmet syntes falden som et Korthus og helt bortvejret. Selv Udlandet, der først frygtede et revolutionært Korstog som det, der var fulgt paa den store Revolution, lod sig berolige, og anerkendte med England i Spidsen Republikken. Lamartine udstedte den 3. Marts et højtideligt *Manifest til Europa*: »Republikken ønsker at indtræde i de bestaaende Regeringers Familie, ikke som en Forstyrrer af Verdensfreden, men som en regelmæssig Magt. Monarki og Republik er ikke absolute, til Kamp paa Liv og Død fordømte Principper«. Frankrig vilde ikke Krig med nogen. Det lykkedes virkelig Lamartine at bremse de øvrige, som vilde indlemme Belgien i Frankrig, som vilde falde ind i Tyskland og Savoyen og støtte en irsk og polsk Opstand. Og de udenlandske Magter fik snart saa meget at gøre hjemme, at de ikke havde Tid eller Kræfter til at forulempe den unge Republik.

Farligere Fjender havde den paa Parises Gader og i sin egen Midte. Lamartine og hans Folk tænkte væsentlig kun paa en politisk Forandring, paa at sætte en Republik i Stedet for et Monarki; de vilde ikke forandre noget i det borgerlige Samfund. Men »Reform«s Folk betragtede Republikken kun som et Middel til en social Omvæltning, til en Omordning af alle Ejendomsforhold. De vilde den *demokratiske og sociale* Republik, og vilde tillige støtte de øvrige revolutionære Rejsninger i Europa. De havde kraftig Støtte hos dem, der havde gennemført Revolutionen, og som Dag for Dag voksede i Tal og Selvtillid.

Man havde straks givet fuldstændig Presse- og Forsamlingsfrihed, og aabnet Nationalgardens Rammer for alle Borgere. Derved skabes der en paalidelig socialistisk Hær. I Løbet af faa Dage kommer der en Hundred nye billige Aviser, der sælges i enkelte Numre og spreder Socialismens Lære. I alle Bydele dannes Klubber, hvor Arbejderne kommer sammen om Aftenen og drøfter alle politiske og sociale Forhold. I Løbet af halvanden Maaned stiger Antallet af Nationalgardister fra 56,700 til 190,000. Det er Presse, Foreninger, Vaaben, alt det, som gør stærk og giver Magt. Og man var til Sinds at ville bruge den.

Allerede den 25. Febr. væltede en Skare Blusemænd ind over Raadhuset for at sætte *den røde Fane* i Stedet fra Trikoloren, Revolutionens trefarvede Fane. Men Lamartine, den eneste Mand i Regeringen, der besad nogen Myndighed og et Navn, der var kendt og skattet selv ud over Frankrig, og som i sin højtstemte Veltalenhed havde et Middel, der netop i oprørske Tider kunde staa som Magt imod vrede Mænd og Bøsser, kastede sig modigt mod Strømmen. »Den røde Fane, som I bringer, er kun baaret over Marsmarken, slæbt i Folkets Blod i 91 og 93, men det trefarvede Banner har vajet hele Europa over og baaret Fædrelandets Navn, dets Hæder og dets Frihed viden om«.

Men en ny og farligere Folkebølge væltede hen over Raadhuset, ind i den Sal, hvor Regeringen raadslog. Den krævede Brød, og at Staten skulde anerkende *Retten til Arbejde*. Februarrevolutionen medførte som alle Revolutioner Stilstand i det borgerlige Erhverv og Arbejdsløshed. Og nu kom Arbejderne og forlangte, at Staten skulde hjælpe, og føre ud i Livet de Lærdomme, som de socialistiske Forfattere havde udviklet. Og Louis Blanc fik sine Kolleger til at gaa ind paa en Kundgørelse, som anerkendte Statens Forpligtelse til at »garantere Arbejderen hans Eksistens ved Arbejde, den forpligter sig til at tilsikre alle Borgere Arbejde«. Og det var, som Forholdene stod, at forpligte sig til det umulige. Hvor skaffe Arbejde fra? Og hvor Penge fra? Statskassens Bund grinede frem, Skatterne kom ikke ind, alle Papirer gik ned i Kurs. Statens Obligationer gik i 14 Dage ned med 30 pCt., og den franske Banks Aktier sank fra 3200 Frks. til 900. Imidlertid vedtog Regeringen den 26. Febr. at oprette de saakaldte *Nationalværksteder*.

Louis Blanc tænkte nærmest paa at beskæftige hver Arbejder i sit Fag, altsaa den socialistiske Fordring, om at Staten skal overtage Arbejdets Fordeling. Men denne fuldstændige Omformning af den gamle Produktionsmaade, der selv i den dybeste Fred og med et blomstrende Erhvervsliv, kun vil kunne lade sig iværksætte gennem en lang Overgang, lod sig aldeles ikke udføre under opløste Forhold fra en Dags Aften til den næste Morgen. Og den Mand, der skabte Værkstederne, Handelsministeren *Marie*, var ydermere en Modstander af Louis Blanc og hele hans Lære. Han forudsaa i sit Inderste Værkstedernes fuldstændige Skibbrud, havde af den Grund ikke saa meget imod dem, idet han mente, at dette snarlige Skibbrud for lange Tider vilde slaa en Pæl gennem de socialistiske Fordringer.

Saa aabnede man da Nationalværkstederne, og baade Arbejdsløse og Dagdrivere strømmede til. Den 16. Marts var der 25,000, den 16. April 66,000, og i Maj var man oppe paa 100,000 Par Hænder at beskæftige. Men hvormed? Regeringen havde intet andet at byde end nogle Jordarbejder, og det endda kun til en Del af alle disse Mennesker. Kun hver fjerde Dag fik man Arbejde og i Dagløn 2 Fr., de andre Dage fik man $1^1/_2$ Fr. i Ventepenge. Og snart slap endog dette Arbejde op, Nationalværkstederne blev store Spasereanstalter for »fyrige« Arbejdere. Og hvad værre var, de blev en Rekrutskole for den næste Revolutions Soldater. Arbejderne var paa Nationalværkstederne inddelte paa ren militær Vis i

Delinger, Kompagniskaber, Bataillioner; derved skabes Hærens Rammer. Og Førerne findes ud. I de ledige Timer fortsættes den revolutionære Undervisning som Klubbernes Aftenmøder har begyndt. Sultelønnen, de 8 Fr. om Ugen, som hverken var til at leve eller do af, skærpede Hadet, der gav sig Udslag i forskellige Optøjer og Forsøg paa at indjage Regeringen Skræk.

Den *16. April* kom det til en Styrkeprove mellem Arbejderne og Borgerskabet. Dette begyndte at samle sig ovenpaa den første Forskrækkelse, atter at føle sin Styrke. Det ængstedes for disse Klubber, disse arbejdsløse, der om Natten gjorde Gaderne usikre, disse socialistiske Lærdomme, der truede hele dets Eksistens. Og det revolutionære Parti havde med Rette Regeringen mistænkt for, ikke at dele deres Anskuelser; det frygtede med endnu mere Grund for, at de kommende Valg skulde bringe en antisocialistisk Majoritet. En hel Sammensværgelse kommer i Gang, Regeringen skal styrtes, paa god gammel revolutionær Vis skal der nedsættes et Velfærdsudvalg. Ledru-Rollin var udset til Diktator. Denne havde imidlertid længe vaklet mellem de maadeholdne Republikanere og Revolutionsmændene, og da Handlingens Dag, den 16. April, stod for Døren, røbede han det hele for Lamartine. Ude paa Marsmarken samlede Arbejderne sig; men da de, 40,000 i Tal, rykkede op mod Raadhuset under Klubbernes Bannere, fandt de dette besat af Nationalgarden, der hilste dem med Raabet: Ned med Kommunisterne. De maatte drage bort med uforrettet Sag. Fra den Dag af tabte det revolutionære, socialistiske Parti sin Magt over Regeringen, og de kommende Valg gik det ganske imod.

Fig. 13. Lamartine.

Disse Valg blev udsatte Gang efter Gang. Man vilde forinden revolutionere, »opdrage« Landet. Ledru-Rollin, der var Indenrigsminister, og som saadan havde Valgene under sig, satte et Valgmaskineri i Scene, der vilde have bragt selv Guizot og hans Folk til at rødme. Han sendte en Sværm af Kommissærer — Gang efter Gang møder vi i denne Revolution den store Revolutions Forbilleder i Lommeformat — ud over Landet med en næsten ubegrændset Fuldmagt. De kunde afsætte Præfekter og Underpræfekter og alle Embedsmænd ned efter, som ikke nærede et trofast revolutionært Sindelag, de havde i fornødent Fald Ret til at tilkalde den væbnede Magt, de kunde endog suspendere de uafsættelige Dommere. »Deres Fuldmagt er ubegrændset. Som Agenter for en revolutionær Autoritet er De selv revolutionære, De har kun at rette Dem efter Deres Samvittighed. Men hengiv Dem ikke til nogen skuffende Illusion angaaende Landets Tilstand, de republikanske Ideer maa først vækkes«. »Nationalforsamlingen maa være besjælet af Revolutionens Aand«. Mængder af Embedsmænd blev afsatte, alt sat ind paa »Landets Opdragelse«. Men langt de fleste Steder virkede denne Opdragelse mest til at vække Befolkningens Uvilje mod Pariserregeringen. Og til sidst lod Valgene sig ikke udsætte længer. Den 23. April fandt *Valgene* Sted. De blev foretagne efter den almindelige Valgret, hvorved Vælgertallet steg fra 250,000 til 9,400,000. De blev en fuldstændig Sejr for de moderate, dette Ord her forstaaet som Modsætning til de socialistiske Revolutionære, et fuldstændigt Nederlag for disse. Selv i Paris blev Lamartine næsten enstemmigt valgt med 259,000 Stemmer, foruden i ni Departementer med 2,300,000 Stemmer. Og hvad der er betegnende for det kommende, for første Gang siden 1789 satte den almindelige Valgret et betydeligt Antal Gejstlige ind, tre Biskopper og 20 Præster. Bønderne havde den provisoriske Regering, der altid var i Pengetrang, stødt fra sig, ved at forhøje de direkte Skatter med 45 pCt.

4. Den grundlovgivende Forsamling (La constituante). 1848. Det var ikke færre end 900 Repræsentanter, der 4. Maj traadte sammen i Palais Bourbon, for at give Landet en Forfatning, den langt overvejende Del ganske nye Folk; kun faa, der havde gaaet en offentlig Skole igennem og kendte den indviklede og vanskelige Maskine, der hedder Staten. De 800 var valgte som Republikanere, og man erklærer da ogsaa *Republikken* for Frankrigs blivende Statsform, uagtet Landet aldeles ikke var republikansk, og uagtet mange af dem, der vedtog den, heller ikke var det. Men det var for Øjeblikket den eneste mulige Statsform. Legitimisterne, Tilhængerne af det gamle i 1830 fordrevne bourbonske Kongehus, havde ikke store Chancer. Julikongedømmets Skader var endnu for friske i Erindringen. Og et bonapartistisk Parti fandtes endnu slet ikke. Altsaa var Republikken den eneste Form, hvorunder Mennesker offentlig kunde leve sammen i Frankrig. Men inde i Hjærternes Lønkroge

laa allehaande Tanker om kun at bruge Republikken som Overgangsled til det, man i Virkeligheden onskede, det være Kongedømme eller hvad det var.

Kun om én Ting var man hjærtensenig, at berøve det socialistiske Parti enhver Magt. Dette Partis Blade havde modtaget Forsamlingen med en Haglbyge af Skældsord. »Valgene var en Skandale, den almindelige Valgret havde løjet for Folket, Republikken var ruineret, Kongedømmet i Virkeligheden genoprettet. Forsamlingen var ikke noget Udtryk for Folkets Vilje; makkede den ikke ret, vilde man jage den fra hinanden«. Forsamlingen tog Kampen op. Den valgte en *udøvende Kommission*, bestaaende af *Arago*, *Garnier-Pagès*, *Maire*, *Lamartine* og *Ledru-Rollin*, med Undtagelse af den sidste, alle maadeholdne, borgerlige Republikanere, og Ledru-Rollin blev kun valgt, fordi Lamartine sagde god for ham og gjorde hans Valg til en Betingelse for sin egen Indtræden. Louis Blanc blev helt skudt ud, og man nægtede at oprette et Arbejdsministerium.

Klubberne og Revolutionspartiet saa nu, at Valget stod mellem dem og Forsamlingen, og de besluttede at slaa til først. Som Paaskud valgte man Overrækkelsen af en Petition til Fordel for det undertrykte Polen, og Dagen blev fastsat til *15. Maj*. Der var ingen fuld Enighed mellem Førerne. Louis Blanc tilsigtede nærmest kun en fredelig Demonstration; man skulde vise Forsamlingen sine Mængder, det vilde være gavnligt for den. Men mere yderliggaaende som *Blanqui* (blanki), vilde intet mindre end en ny og fuldstændigere Revolution i Stedet for den Februarrevolution, der nu løb ud i Sandet. Uagtet Regeringen var underrettet, var der ikke taget alvorlige Forholdsregler. Og da Folkeskarerne kommer til Palais Bourbon, staar Dørene dem aabne. De trænger ind, oversvømmer Salen, bemægtiger sig Talerstolen. En forlangte en Hær sendt mod Rusland, en anden vilde erklære hele det gamle Europa Krig, som Fædrene under den store Revolution havde gjort det, en tredje foreslog at lægge en Skat af en Milliard paa de rige. Endelig erklærede en af Klubførerne med vældig Røst i det bedragne Folks Navn Forsamlingen for opløst. Formanden rives ned af sin Stol, den røde Hue plantes paa Talerstolen, og man indsætter en ny provisorisk Regering, deri Louis Blanc, Ledru-Rollin og Flocon. Samtidig havde man bemægtiget sig Raadhuset. Men var Arbejderne nu grundigt indekserede i den revolutionære Taktik, saa var deres Modstandere ogsaa komne i Øvelse. Arago og Garnier Pagès lod Alarmtrommen røre, Nationalgarden fik Sablen om Livet og Bøssen frem. Og bedst som Revolutionsmændene raadslog og vedtog Resolutioner i Palais Bourbon, rullede Borgerskabets Trommeslag ind i Salen. En panisk Skræk greb Mængden, den spredtes til alle Sider, Nationalgarden besatte uden Modstand Palais Bourbon og Raadhuset. En Del af de revolutionære Førere, deriblandt Albert, blev arresterede og senere dømte. Louis Blanc, hvis Holdning i alt Fald havde været mistænkelig, gik nogen Tid efter i Landflygtighed. Det er det første af de Slag, der rydder op i 48-Mændenes Rækker. Snart skulde en Mængde af dem være landflygtige eller deporterede eller ligge i sorten Muld med Kuglen i Brystet.

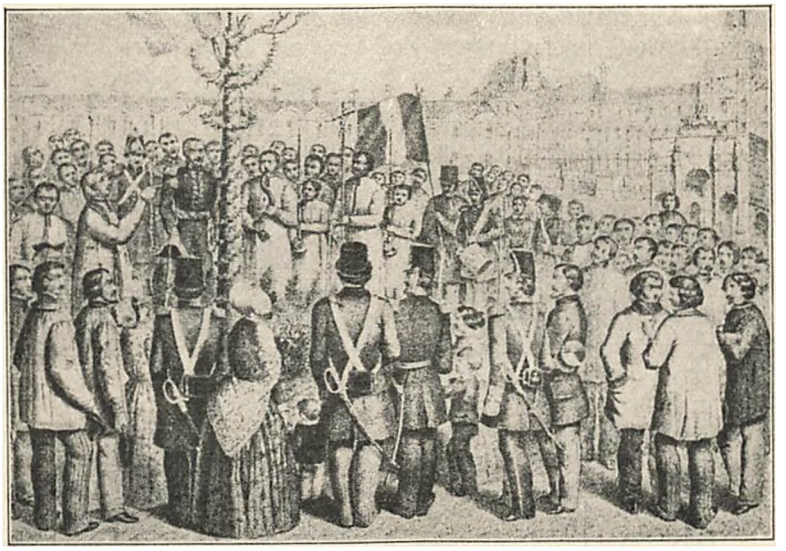

Fig. 13. Frihedstræet velsignes af Gejstligheden.

Nationalværkstederne var Revolutionens faste Borg, de gav Organisation og Førere, og Forsamlingen besluttede derfor at rette det næste Slag mod dem. Den kunde gøre det med saa meget større Ret, som de nu var en ren Parodi, der var ikke mindste Arbejde, kun Lediggang. De var en altid knyttet Haand mod det borgerlige Samfund, og Bønderne og Borgerne ude i Landet, der maatte betale 45 Procent mere i direkte Skat, knurrede højlydt over, at de maatte betale for, at Parises Klubmænd kunde drive.

Klogskab og simpel Menneskelighed burde have paabudt at gaa fint og forsigtigt frem. Selv om Nationalværkstederne, som de var anlagte, aldrig kunde føre til noget fornuftigt Resultat, behøvede deres Lukning ikke at fejres med et Blodbad. Der er ingen bedre Gødning for Hadet end Blod. Hadet groede frodigt nok i Forvejen, det var ikke klogt ydermere at fremskynde dets Vækst, selv om det var fristende at vise sin Styrke. Thi nu var Borgerskabet endelig fuldt rustet, og bag sig havde det en Hær med resolute Generaler i Spidsen. Derfor gaar man bryskt frem. Det befales, at alle Arbejdere mellem 17 og 25 Aar i Nationalværkstederne skal stikkes ind i Hæren. Arbejdsgiverne skal rekvirere saa mange Arbejdere i hvert Fag, som de behøver, en Mængde Arbejdere skal fjernes fra Paris og anvendes til Jordarbejder langt ude i Provinserne. Samtidig stiller man Værkstedernes fuldstændige Lukning i Udsigt. Det var et aabent Brud paa Løfterne fra Februar. For 18 Aar siden rejste Arbejderne sig, de udgod Blod, mens Kong Tusindfrank med sine 250,000 Vælgere tog Fortjenesten hjem. Atter nu havde Arbejderne rejst sig, det Blod, var det end ringe, der var flydt, var deres, og nu skulde Borgerskabet atter stikke Profitten i Lommen efter at have brudt sine

Løfter om Retten til Arbejdet og alt det andet. Selv om Hovedførerne var borte, vilde man ikke lade det ske uden endnu en Gang at have prøvet Kræfter. Og den blodigste *Gadekamp*, som maaske nogensinde er udfægtet, raser gennem Parises Gader i Dagene fra *den 23. til 26. Juni*.

Den 22. Juni marscherede truende Skarer gennem Gaderne i Takt med Ordene: »Brød eller Bly, Brød eller Bly.« Om Aftenen samledes man paa *Pantheonpladsen*. En Arbejder, *Pujol* (pysjaal), talte til de forbitrede om de svegne Løfter, om Forræderne. »Men Forræderiet skal blive slukket i vore Fjenders Blod, det sværger jeg.« Og ude fra Pladsen lød det op mod Taleren fra Tusinder: »Det sværger vi.« Næste Formiddag var det halve Paris dækket af Barrikader.

Men Modstanderne var ogsaa rede. Krigsministeren, General *Cavaignac* (kavanjak), hvis Fader havde siddet i Konventet, og som selv var en god Republikaner, havde vidst at trække betydelige Troppemasser sammen i Paris, og selv om en Del af Nationalgarden var lunken eller endog gik over til Fjenden, dens store Mængde var paalidelig nok, og kun alt for lysten efter at se Blod.

Fig. 14. Cavaignac (1802—57).

Krigsministeren traf sine militære Dispositioner med klog Benyttelse af Forholdene. Han søgte særlig at sikre Raadhuset og Nationalforsamlingens Bygninger. Derfra skulde saa de forskellige Troppekorps bane sig Vej til Forstæderne og de gamle Arbejderkvarterer, støttende hinanden.

Kampen blev ført med indædt Raseri paa begge Sider, jo længer den varede, des vildere blev den. Selv Kvinderne tog deres Part i Forsvaret af Skanserne med de røde Faner. Rovdyret kom op i Mennesket, som næsten altid i Slag. Tropperne skød undertiden endog Fanger ned. General *Bréa*, en human og varmtfølende Mand, der søgte at standse Blodsudgydelsen og faa Forsvarerne af en Barrikade til at overgive sig, blev lokket ind bag Barrikaden og langsomt pint til Døde. Parises Ærkebisp, *d'Affre*, en mild og elskelig Natur, hvem alt dette Blod smertede, søgte ogsaa at standse Kampen, og fik til Løn en dødelig Kugle.

Allerede fra den første af Dag var det klart, at Tropperne vilde sejre. Den 24. erobrede man de vestlige Forstæder, den 25. Forstaden Saint-Marceau, og indesluttede Arbejderne i Forstaden *Saint-Antoine* (sængt-angtoan), det gamle, revolutionære Kvarter. Men de indesluttede vilde ikke give sig, de fortsatte Kampen med Fortvivlelsens Mod, og her var det, at Døden ramte Bréa og d'Affre. Men ogsaa her faldt de sidste Barrikader, og endelig, endelig var dette fire Dages Slag kæmpet ud.

Hvor mange der egentlig faldt og saaredes, er aldrig bleven oplyst. Det var mindst en 6—8000. Over 12.000 Fanger var faldne i Soldaternes Hænder, Halvdelen af dem blev dog senere slupne løs. Holde regelmæssig Dom over Resten var ikke muligt, rent administrativt deporterede man til Kolonierne dem, der var grebne med Vaaben i Haand. Kun Hovedmændene blev stillede for Krigsretterne, og af dem blev Dødsdommen kun fuldbyrdet paa to, General Bréas Mordere.

Under Kampen havde den grundlovgivende Forsamling erklæret Paris i Belejringstilstand og givet Cavaignac *diktatorisk Myndighed*, et Fingerpeg om, hvor Republiken førte hen, egentlig en Falliterklæring paa Forhaand. Og da Kampen var endt, da Cavaignac den 27. nedlagde sin særlige Magt i Forsamlingens Haand, valgte man ham til *Præsident*. med Ret til selv at udnævne sine Ministre. Samtidig forbød man de hemmelige Klubber og krævede en vis Sum i Kaution for Tilladelse til at udgive et Blad, det vil sige, at Pressefriheden var ophørt.

Den 4. November 1848 sluttede Forhandlingerne om *Forfatningen*. Frankrig skulde være en demokratisk Republik. Al offentlig Myndighed havde sit Udspring i Folket. Det valgte en lovgivende Forsamling paa 750 Medlemmer, hvis Mandat varede 3 Aar, og Republikens Præsident, der valgtes paa 4 Aar og ikke kunde genvælges før efter andre fire Aars Forløb. Almindelig Valgret fra 21 Aars Alderen, ogsaa Soldaterne havde Valgret, Valgbarhed fra det 25. Aar. Republikkens Principer var: Frihed, Lighed, Broderskab, dens Grundvolde: Familien, Arbejdet, Ejendommen og den offentlige Orden. »Retten til Arbejdet« blev derimod udstemt. Naturligvis indførte man Forsamlingsfrihed, Trosfrihed og Pressefrihed.

Denne Forfatning, der i sine enkelte Bestemmelser indeholdt Minder fra den store Revolution, Laan fra de nordamerikanske Fristaters Forfatning og Rester af Julikongedømmets, havde et saarbar Punkt, men rigtig nok et, hvoraf den dødelige Sygdom kunde udvikle sig: *Præsidenten og Valget af ham*. Han havde i Virkeligheden hele en konstitutionel Konges Magt og Myndighed. Hele den udøvende Magt laa i hans Haand, han raadede over Hæren, udnævnte Embedsmændene og Dommerne, en stærk Magt, dobbelt farlig i et Land som Frankrig, der er stærkt centraliseret, med sin talrige Embedsstand, der er vant til at lystre Parises Herre saa vel som Landets Herre, med en Hær, der blindt følger sin Krigsfyrste, i et Land, der da var overvejende monarkisk. Man kunde ikke være forsigtig nok i Valget af Manden eller i Maaden at vælge ham paa. De maadeholdne Republikanere holdt paa, at Præsidenten skulde vælges af Folkets Repræsentanter, de hævdede, at hvis han blev valgt af hele Folket ved almindelig Valgret, og det kom til en Kamp mellem ham og Forsamlingen, vilde Præsidenten altid i Længden blive den stærkeste. Han kunde henvise til, at han var det hele Folks Repræsentant, medens de enkelte Medlemmer kun repræsenterede smaa Kredse af Folket. (I den nuværende franske Republik vælges Præsidenten som bekendt af det forenede Senat og Deputeretkammer.) Men Monarkisterne, der haabede paa Reaktion, og de radikale, der holdt paa Princippet: al Magt direkte udstrømmende fra Folket, slog sig sammen, og da Lamartine, der troede sin Popularitet stærk nok til at bære ham op til den øverste Magt, tog deres Parti, vedtog Forsamlingen med 602 Stemmer mod 211, at Præsidenten skulde vælges af

hele Folket. Dermed havde Republiken faaet Dolken i Hjertet, især da den blev Præsident, der blev det.

5. Louis Napoleons Valg til Præsident og den grundlovgivende Forsamlings Afslutning. 1848—49. Da Louis Napoleon i England modtog Efterretningen om Februarrevolutionen, skal han have sagt: »Inden et Aar vil jeg staa i Spidsen for Frankrigs Styrelse.« Og siges maa det, at Fusentasten fra Strassburg og Boulogne nu spillede et Spil som en Mester; men Kortene laa nu ogsaa for ham. Han havde Evnen til at forberede, taalmodig at vente; han forstod den i Veltalenhedens Land saa sjældne Kunst at tie, — maaske laa det for en Del i, at han var en daarlig Taler, — han havde en sjælden Evne til at udtrykke sig tvetydigt, han var aldrig bange for at love alt muligt, og nærede ingen ængstelige Bekymringer for at bryde sit Ord. Derimod savnede han ganske den voldsomme Vilje, der havde været hans store Onkels Særkende, den hastige og sikre Beslutsomhed, Evnen til at kunne slaa til i det rette Øjeblik. Skulde der endelig handles, maatte der staa andre bag ham, der puffede ham frem. Den korsikanske Urkraft var udtømt i den ene vældige Skikkelse, tilbage var kun Italienerens Evne til Intriger. Dermed kan man under heldige Omstændigheder manøvrere sig en Trone til, ikke hævde den. Kejserdømmet, der hviler paa Personen, vil falde, fordi denne ikke er Kronen mægtig.

Men foreløbig gaar alt paa det bedste. Allerede den 25. Februar var han i Paris; men saa snart den provisoriske Regering opfordrede ham til at forlade Landet, vendte han lovlydig straks tilbage til London. Men hans Agenter virkede for ham. Den store Napoleon var straks efter sit Fald forhadt i Frankrig. Han havde paaført Landet svære Lidelser, dets unge Mandskab havde han revet bort fra Hjemmet, fra Forældre og Hustruer, og forødt det i Ruslands Is og paa saa mange fremmede Valpladser. Frankrigs Penge og Frankrigs Marv havde han tæret haardt paa. Men alt det var nu glemt. Han var den store Kejser, Frankrigs Hæder, han var Redningsmanden fra Revolutionens Anarki, Ordenens Genopretter. Og saa var han det eneste historiske Navn, som alle disse Bønder og Arbejdere i Smaabyerne, der nu fik Valgret, kendte. Cavaignac, Lamartine, Ledru-Rollin og alle de andre, der stillede sig frem som Ansøgere til Folkets Stemme, hvem var de? Folket kendte ikke deres Navne. Men Napoleon — de gamle Sange fødtes igen paa Læben, de gamle Krigere rundt om i Hytterne fik villige Tilhørere. Et nyt Parti skabes, *Bonapartisterne*. Ved Valgene i April var der ingen, der tænkte paa at stemme paa Louis Napoleon, men allerede i Juni valgtes han med 84.000 St. i Departementet Seine, og gik desuden igennem i tre andre Departementer. Ved Supleringsvalgene i September vælges han i fem andre Departementer, og nu endelig kommer han til Paris og viser sig i Forsamlingen. Den 11. Oktober ophæves Familien Bonapartes Landsforvisning. Der var intet vindende eller ærefrygtindgydende ved denne lille Mand med den olivengule Ansigtsfarve og det slørede Blik i det allerede noget udlevede Ansigt. Han talte sjældent og daarligt. Og Partiførerne blev snart enige om at anse ham for en temmelig indskrænket og ret ufarlig Person, Thiers kaldte ham haanligt en »Træklods«. Ogsaa det kom ham til Nytte. Og han forstod snildt at knytte Navnet Napoleon uløseligt sammen med den lovlige Orden. Dette Navn var det eneste, der kunde bringe Ro i det i dets Grundvold rokkede Samfund og befæste Republikken. »Det, Landet fremfor alt behøver, er en klog og fast Regering, der mere tænker paa at læge Samfundets Saar end paa at tage Hævn, der aabent stiller sig i Spidsen for de sande Ideer, for saaledes tusind Gange bedre end ved Bajonetterne at vise de Ideer tilbage, der ikke grunder sig paa Erfaringen og Fornuften.« Det var Ord, der havde Bud mange Steder, og som Borgerskabet og Bønderne, der længtes efter Fred og Sikkerhed, forstod.

Cavaignac var det republikanske Partis Kandidat til Præsidentværdigheden. Han var fuldtro Republikaner. Han havde i Forsamlingen erklæret, at det var hans Pligt at behandle »som Fjende hver den, der ikke vil Republikken«. Og dog tænkte Højre i Forsamlingen, der bestod af Legitimister, Orleanister under Thiers' Førelse og det katolske Parti under Ledelse af *Montalembert* (mongtalangbæhr), paa at gøre Cavaignac til deres Kandidat, af Frygt for at Ledru-Rollin, der var det socialdemokratiske Partis Kandidat, skulde blive valgt. Men Cavaignac vilde ikke gaa ind paa Partiets Fordringer. Louis Napoleon derimod lovede alt, og man tog ham saa meget hellere, som man betragtede ham som en Straamand, der kunde lette Overgangen til Monarkiet og derpaa skydes til Side. Napoleon blev saaledes Fælleskandidat for alle dem, der var mod Republikken, Bonapartister, Legitimister, Orleanister, Katolikker, og han valgtes den 10. Decbr. med uhyre Majoritet, 5.432.226 Stemmer, $3^1/_2$ Mill. Stemmer mere, end

Fig. 15. Den latterlige Kandidat: »Skal det være et lille Kejserdømme.« Samtidig Karrikaturtegning.

alle hans Modkandidater fik tilsammen. Paa Cavaignac faldt 1.448.107 Stemmer, paa Ledru-Rollin 370.119 og paa Lamartine 17.910! Saa hurtig henvejres Folkegunst. Tallene er interessante, de viser Stemningen.

Den 20. Decbr. aflagde Napoleon, der havde opslaaet sin Bopæl i *Elysée*t, Ed paa Forfatningen. »Min Pligt er klart foreskrevet mig,« sagde han, »jeg vil opfylde den som en Mand af Ære. Jeg vil se en Fjende af Fædrelandet i hver den, der paa ulovlig Vis søger at ændre, hvad Frankrig har oprettet.« Og han nærede dog ikke et Sekunds Tvivl om at ville benytte den første Lejlighed til at omstøde Republikken.

Højre havde valgt ham, og han dannede da væsentlig sit Ministerium af dette Parti med en enkelt Republikaner, der dog snart traadte ud. Ministeriets Chef var *Odilon Barrot* (odilaang barro), Fører for det dynastiske Venstre under Julikongedømmet. Rent fornuftmæssigt set, burde den lovgivende Forsamling nu være traadt tilbage, for at Landet kunde vælge en ny; men den havde Mistillid til den nye Præsident, den vilde passe paa ham, og under Paaskud af at give nogle supplerende Love til Forfatningen blev den siddende endnu et halvt Aar. Præsidenten kunde ikke opløse den.

Der sad nu en Præsident med $5^1/_2$ Million Stemmer i Ryggen, valgt ved Samarbejde af alle dem, der var mod Republikken, overfor en Forsamling, hvis Majoritet var republikansk. Det maatte komme til Kamp, og den kom snarligt. Fra begge Sider viste man Kloerne, men Præsidentens var langt de skarpeste. Den 29. Januar fandt Forsamlingens Medlemmer, da de indfandt sig til Møde, Salen besat af Tropper. Regeringen svarede, at man havde frygtet for en Folkeopstand den Dag, og Kommandanten for Nationalgarden og Tropperne i Paris, den beslutsomme og hensynsløse *Changarnier* (sjanggarnje), havde da ogsaa ladet Forsamlingssalen besætte. Det saa' ud til alle Haande, det kunde godt være Indledningen til et Statskup. I et hemmeligt Møde om Aftenen hos Præsidenten, hvor bl. a. Changarnier og Thiers var til Stede, droftede man Chancerne for at blive af med Forsamlingen. Changarnier vilde slaa løs. Thiers hævdede, at det var en Dumhed: Lad dem blot snakke og skrige op, det er de til for. »Man skal opsætte det heroiske og pinlige Lægemiddel, som et Statskup er, til Sygdommen er bleven indgroet og saa farlig, at den berettiger Lægemidlet.« Napoleon hørte, efter sin Sædvane, tavs til, og gav Thiers Ret. I det afgørende Øjeblik veg han altid tilbage. Men fra da af hviler Statskuppet som en blaasort Tordensky over Frankrig. Lynet kan slaa ned, naar det skal være.

Fig. 16. Optrin af Junikampene i Paris.

Kampen blev standende mellem Præsidenten og Forsamlingen; men den sidste havde dog ikke Mod til, paa Ledru-Rollins Forslag, at sætte Præsidenten og Ministrene under Anklage for deres italienske Politik (hvorom senere), dens Afmagt blev klar for alle. Og endelig skiltes Forsamlingen den 26. Maj, efter at en ny lovgivende Forsamling var valgt den 13. Maj.

6. Den lovgivende Forsamling. Reaktionen. 1849—50. Stadig hurtigere gaar Strømmen fra Revolution til *Reaktion*. Højre, det vil sige en Blanding af alle dem, der vil bort fra Republikken, Legitimister, Orleanister, det katolske, klerikale Parti og det sig dannende bonapartistiske Parti, var i den ny Forsamling i overlegen Majoritet, c. 500 af 750. Det egentlige republikanske Parti, der havde haft Magten i den grundlovgivende Forsamling, Cavaignacs Folk, var reduceret til c. 70 Medlemmer. Derimod var mod al Forventning, men i Grunden saare naturligt, *det yderste Venstre* gaaet stærkt frem, det raadede over c. 180 Mandater. 26 Departementer havde stemt for det, deraf de 13 atter rent socialdemokratisk, og mange Steder var der betydelige socialistiske Minoriteter. Alle de Spørgsmaal, som Revolutionen havde sat under Debat, og som de ny socialistiske Aviser og de talrige Klubber havde været Pionererne for, gærede endnu i Sindene. Nationalværkstederne var slaaet fejl og maatte slaa fejl i den Skikkelse, de fik, Junikampene havde ryddet op i Paris, men disse Spørgsmaal bliver ved at leve, thi den sociale Nødstilstand, hvoraf de er udsprungne, er ganske uforandret. Der er intet væsentligt sket i Retning af Forbedring, og Majoriteten er ikke til Sinds at foretage store Reformer, den har sejret ved sine Soldater og sit Bly paa Gaderne og sætter fremdeles sin Lid til Bajonetterne og Kuglerne. Ligesom Højre under Valgkampen havde draget Fordel af Uviljen mod Republikken, Frygten for Anarkiet og Angsten for Spareskillingerne i Strømpeskaftet, saaledes havde yderste Venstre haft alle Løfternes Fordele. Bønderne lovede det den Milliard tilbage, som Emigranterne i sin Tid havde faaet, og en Ophævelse af Tillægsskatten paa de 45 pCt.; Soldaterne fik Løfte om at maatte vælge deres Underofficerer. Men det havde tillige et virkeligt socialt Program: Afskaffelse af Skatterne paa Nødvendighedsartikler, Skat efter stigende Skala paa Indtægten, Statsdrift af Jærnbanerne (i Frankrig er Størstedelen af Jærnbanerne i privat Eje og udnyttes ret hensynsløst), Anerkendelse af Retten til Arbejde, Staten som Laangiver for at sætte de smaa i Stand til at producere o. s. v. Adskilligt af dette synes os ret spagfærdige Fordringer, vi har set selv ret konservative Regeringer foreslaa noget lignende. Men da var det omtrent uhørt. Og der var saa megen Nød, saa megen Utilfredshed med det bestaaende, at disse Løfter gav deres Mand Sejren mange Steder De moderate Republikanere kunde ikke love noget videre, deres Standpunkt var væsentlig politisk, de vilde kun en Republik med dens politiske Friheder, Samfundet vilde de ikke omforme. Og det gik dem da som alle Mellempartier, særlig i urolige Tider, de knustes mellem de yderligtgaaende. Kun 75 af den gamle Forsamlings Medlemmer reddede sig over Valget. Det er det gamle Fænomen i Frankrig, velkendt fra den store Revolution: en ny Forsamling, nye Mænd. De, der dog ved Erfaring og Øvelse har faaet noget Begreb om den vanskelige Styrmandskunst, som det er at lede Statens Skib, erstattes med ny, uøvede Folk, der først skal gøre Erfaringer og betale Fejlgrebenes dyre Lærepenge.

Fig. 17. Louis Napoleon som Præsident.

Denne de radikales Fremgang bandt foreløbig Præsidenten og Højre sammen. Revolutionen var endnu ikke slaaet ned, altsaa maa vi staa Skulder ved Skulder. Men Modsætningen er der, og vil træde frem ved første gunstige Lejlighed. Thi Præsidenten vil frem til Kejserdømmet, de andre tilbage til det Gamle. Ved Formandsvalget sattes den gamle Kammerformand Dupin (dypæng) paa den Formandsstol, han havde haft inde under Borgerkongedømmet. Men hvad er dette Gamle? Er det Julikongedømmet, eller er det Bourbonernes legitime Herskerhus? Derom var Højre grunduenigt, den ene var ikke til Sinds i nogen Retning at ville vige for den anden. Det var kun Hadet mod Republikken, der bandt denne Majoritet sammen; saa snart den skulde handle paa egen Haand, var den lammet af indre Tvedragt. Derfor havde Napoleon gode Chancer til at gaa af med Sejren paa Kampens Dag. Men foreløbig stod man sammen mod den fælles Fjende, og denne gav snart den forønskede Lejlighed til at slaa løs.

Det var det *romerske* Spørgsmaal, der bragte Kampen. Pave *Pius IX* var flygtet fra Rom for Revolutionen og havde søgt Tilflugt i den stærke neapolitanske Fæstning Gaeta (se nærmere Kap. IV). Derfra søgte han Hjælp hos de katolske Magter, Østrig, Frankrig, Spanien og Neapel, og Napoleon greb

ivrigt til. Ikke saa meget for at hjælpe Paven som for at hjælpe sig selv; thi han trængte haardt til det klerikale Partis Støtte i Frankrig, og han kunde ikke binde det til sig sikrere, end hvis han førte Paven tilbage til Rom. *Den katolske Kirke* er aldrig stærkere end efter Revolutioner. I fredelige Tider vil Kongerne, Statsmændene, Politikerne være tilbøjelige til paa Statens Vegne at træde op mod denne Kirke, der, ifølge hele sin Indretning, sin Afhængighed af en fremmed, i Rom residerende Fyrste, kan være farlig for den nationale Stats Magt. Men naar Revolutionen kommer, naar alt styrter sammen, naar Sjælene bliver ængstede og i Tvivl, stiger Kirkens Magt, og da bejler dens gamle Modstandere til dens Gunst. Da staar den midt i Forvirringen og Tvivlen som den faste Klippe, hvor der er Redning og Fred under Revolutionens Syndflod. Til den tyr alle de ængstede. Saadan var det gaaet under den store Revolution, og saaledes nu. Selv Borgerskabets øverste Lag, der ikke var meget troende, fik Salmebogen frem. »*Socialisme eller Katekisme*«, sagde selv Thiers. Kirken kunde binde de vilde Lidenskaber, der brusede i Folkedybet. Og ligesom den store Kejser havde sluttet Fred med Kirken, for at herske gennem den, saaledes besluttede hans lille Nevø sig til at spænde Kirken for sin Triumfvogn. Hans Stilling var ikke let. Det saa underligt ud, at den franske Republiks Præsident angreb Rom, der ogsaa havde erklæret sig for Republik, og førte en Pave tilbage, der sikkert vilde husere slemt mod alle Frihedsmænd og Frihedsidealer. Men det klerikale Partis Støtte syntes ham saa værdifuld, at han vovede det. Handle sammen med de reaktionære katolske Magter turde han dog ikke, og medens de raadslog, kom han dem i Forkøbet og sendte General *Oudinot* (udinō), en Søn af Napoleons Marschal, med 7500 Mand til Kirkestaten. Han landede den 25. April 1849 i Civita Vecchia (tsjīvita vækkja) og rykkede i Haab om en let Sejr uforberedt og uden Belejringsskyts frem mod Rom. Men Garibaldi drog ud mod ham og tilføjede Franskmændene et ret alvorligt Nederlag. Det var i Virkeligheden et Held for Napoleon, thi nu var Frankrigs militære Ære engageret, det udgydte Blod og Nederlaget maatte hævnes. Selv om de franske Republikanere rasede, fordi man paaførte en Søsterrepublik Krig, vandt han Hæren og alle Patrioterne for sig. Oudinot fik Forstærkninger, rykkede atter mod Rom, hvis Fæstningsværker imidlertid var blevne udbedrede, og efter en Maaneds Belejring og Kamp i Gaderne, hvor Republikanerne forsvarede sig heltemodigt, var han endelig den 3. Juli Herre over Byen. Garibaldi samlede de sidste Forsvarere om sig, banede sig mod Nord Vej gennem Østerrigerne og naaede den lille Fristat, San Marino, i Apenninerne, hvor han opløste sin Hær. Selv lykkedes det ham over Genua at komme tilbage til Sydamerika.

Fig. 18. General Oudinot. [1791—1863. Officer under Napoleon, sluttede sig til Bourbonerne; kæmpede i Algier, Medlem af Deputeretkammeret fra 1842, af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; Leder af Ekspeditionen til Rom 1849; imod Statskupet, arresteret 2. Decbr. 1851; Resten af sit Liv Privatmand].

Napoleon havde sejret, men i Forfatningens § 5 stod, at »den franske Republik aldrig vilde anvende sine Vaaben mod et andet Folks Frihed«. Og yderste Venstre, der havde optaget Navnet »*Bjærget*« efter den store Revolutions Mønster, foreslog allerede 11. Juni at anklage Præsidenten og hans Ministre for Forfatningsbrud. Odilon Barrot forsvarede Regeringen: selv om man førte Paven tilbage til Rom, vilde man dog ikke føre alle Pavedømmets gamle Misbrug tilbage. Langsomt stiger Ledru-Rollin ned fra Bjærgets Pladser og besliger Talerstolen. »Ministrene har sveget deres Pligt, Forfatningen er krænket, vi vil forsvare den selv med Vaaben i Haand.« Og Ledru-Rollin, der hidtil forsigtig havde holdt sin Person udenfor Gadens Kampe, stævner til *13. Juni* Nationalgarden og Arbejderne sammen. Men der kommer kun nogle faa Hundrede, og *Changarnier* var paa sin Post. Hans Dragoner splittede med Lethed Hobene. Ledru-Rollin og nogle af hans Meningsfæller havde slaaet sig ned i Konservatoriet for Kunst og Haandværk, men da Tropperne rykkede frem, sprang de ud af Vinduerne og flygtede skyndsomst. Ledru-Rollin slap til London, andre af Førerne blev arresterede og deporterede. Flugten gennem Vinduerne gød Latterlighedens farlige Skær over denne revolutionære Fiasko. Bjærgpartiet mistede al Magt. 30 af dets Medlemmer blev erklærede for at have forbrudt deres Mandat.

Fig. 19. General Changarnier [1793—1877. Kæmpede i Algier; 1848 valgt ind i den grundlovgivende Forsamling, Kommandant over Nationalgarden og Tropperne i Paris; sluttede sig af Had til Republikanerne først til Napoleon; sluttede sig senere til Monarkisterne, arresteret 2. Decbr. 1851; deltager i Krigen 1870; efter Krigen Medlem af Rigsdagen, en af Førerne for Monarkisterne.]

Højre forfulgte i Forening med Præsidenten sin Sejr. Føreren for det klerikale Parti, Grev Montalembert (maangtalangbær), gav i følgende Ord Slagplanen: »Friheden kan vel fødes af en Revolution, men leve kan den kun paa den Betingelse, at den *dræber Revolutionens Aand*. Det har den gjort i England. Ogsaa vor demokratiske Republik har kun kunnet leve til Dato ved, at den, saa vidt den kunde, dræbte denne Aand eller i det mindste energisk bekæmpede den.« Og der indledes et energisk og kraf-

Fig. 20. Grev Montalembert. [1810—70. Medlem af Pairskammeret fra 1835, af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; under Kejserdømmet valgt med Regeringens Bistand. Liberal Katolik, Fjende af Demokratiet; talrige Skrifter om religiøse og politiske Emner, Medlem af det franske Akademi.]

tigt Felttog mod Revolutionens Aand og dens Redskaber.

Først bemægtigede Kirken sig *Skolen*, det vil sige Ungdommen, det næste Slægtled. Hvad den ikke havde kunnet opnaa af Kongedømmets Borgerskab, fik den nu af et Borgerskab, der ængstes for kommende Revolutioner. Greven af Montalembert talte ikke varmere til Gunst for Loven af 27. Marts 1850, der gav Undervisningen i Gejstlighedens Haand, end Thiers. »Hvad Undervisningens Frihed angaar«, erklærede han angrende, »har jeg skiftet Mening, ikke ved en Revolution i min Overbevisning, men ved en Revolution i de sociale Tilstande. Jeg er ganske den samme som før, kun retter jeg mit Had derhen, hvor Fjenden nu er, og denne Fjende er Demagogiet. Socialisme eller Katekisme, der gives intet tredje.« Og saaledes de andre gamle Liberale, der ikke betænkte sig paa at give Jesuiterne Magten over Ungdommen og Fremtiden. Thi den smukke Titlel: Undervisningens Frihed, den fri Ret for alle til at oprette Skoler betød i Virkeligheden kun, at Gejstligheden fik Skolen udleveret. Kun den kunde udnytte denne Frihed, og den gjorde det. Allerede inden Udgangen af 1851 var der 267 nyoprettede eller under Gejstlighedens Ledelse stillede Anstalter. Mange Kommuner overlod frivillig Biskoppen Tilsynet med deres Skoler. I Løbet af kort Tid var saa godt som hele den lavere Undervisning i ultramontane (yderligt kirkelige) Hænder, medens den højere Undervisning, som Bisperne ikke havde nogen særlig Interesse i, sygnede hen. »Revolutionens Aand« uddrevet af Skolerne, det er Napoleons Betaling for Kirkens ydede Bistand.

Der er fremdeles *Pressen* og *Valgretten*, og ogsaa disse søgte man at rense for Revolutionens Aand. Den ny Presselov af 16. Juli 1850 krævede en Kaution paa 50,000 Fr. for Retten til at udgive en Avis, hver Avis skulde være stemplet og betale Stempelskat, alle Artikler af politisk, nationaløkonomisk og personligt Indhold skulde være undertegnede med Forfatterens Navn. I Huj og Hast gennemførtes Loven af 31. Maj 1850, der skulde »rense Valgretten«. Man kunde ikke forandre Grundloven og afskaffe den almindelige Valgret, men der var andre Udveje. I Stedet for et halvt Aars Ophold paa Stedet som Betingelse for at faa Valgret, satte man 3 Aar og dette Ophold skulde konstateres ved Forevisning af Kvittering for Personalskat. Derved formindskes Vælgertallet i Gennemsnit med 29 pCt. eller omtrent 3 Millioner. Det gik især ud over de store Byers Arbejderbefolkning, i Paris gik Vælgerantallet saaledes ned med 64 pCt. Atter var Thiers blandt Lovens ivrigste Forsvarere: »Den sande Friheds Venner, de sande Republikanere, frygter Mængden, den gemene Hob, der har ødelagt alle Republikker, denne elendige Mængde har overgivet alle Republikkers Frihed til Tyranner.« Der blev svaret ham: »Ved De, til Fordel for hvem De arbejder? Til Fordel for det Parti, som vil alle vore Friheder til Livs, der, naar en Forfatningsforandring skal foregaa, vil foreslaa Dem Kejserdømmet med Fradrag af dets Geni, dets Storhed og dets Hæder, det vil sige den nøgne Despotisme i dens mest frastødende Skikkelse.« Og virkelig arbejdede Forsamlingen Præsidenten bravt i Hænde.

Mange saa med Forundring Napoleon, hvis Magt udsprang af den almindelige Valgret, gaa med dertil.

»Det forstaar De Dem slet ikke paa«, svarede han en Dame, der gjorde Indvendinger desangaaende, »jeg ødelægger blot Nationalforsamlingen dermed.« »Men De vil selv gaa til Grunde med den.« »Slet ikke! Naar Forsamlingen gaar ud over Afgrunden, skærer jeg Tovet over.« Og Tovoverskæringens Dag nærmer sig mere og mere.

7. Forberedelserne til Statskupet. 1850—51. Enkelthederne i den Kamp mellem Forsamlingen og Præsidenten, der nu bryder løs, de vekslende Ministerier, alt dette har for os nu ingen Interesse. Vigtigere er det at studere den Maade, hvorpaa Kejserdømmet forberedes, de Midler, der bruges, de Mænd, der bruger dem; thi de belærer os om den politiske Moral, og de viser os den indre Sygdom, hvormed Kejserdømmet er født, og som vil brede sig mere og mere, indtil den er Døden.

Allerede den 31. Okt. 1849 havde Napoleon skilt sig af med Ministeriet Odilon Barrot, der væsentlig var orleanistisk sindet, og ikke var til Sinds at støtte Præsidenten i hans Kamp mod Forsamlingen. Som Paaskud gav han, at dette Ministerium, der var sammensat af Mænd fra forskellige Partier, manglede Handlekraft til at gøre noget for Landet. »Frankrig, der ængstes, fordi det ikke ser Plan i Ledelsen, søger *dens* Haand og Vilje, der er valgt den 10. December. Et helt System har triumferet i ham; thi Navnet Napoleon er i sig selv et helt Program, det betyder: Indadtil Orden, Autoritet, Religion, Folkets Velvære, udadtil national Værdighed.« Fra nu af søger han til sine Ministre at vælge Mænd, der er ham personligt hengivne og afhængige af ham. Det er et Brud med det parlamentariske Styre, Overgangen til et personligt.

Med stor Konsekvens og Dygtighed arbejder han paa at skabe sig et Parti, at samle om sig personlige Venner, at vinde Hæren og bearbejde Folkestemningen.

Ligesom der om den store Napoleon tidlig samlede sig en lille Klynge af Mænd, der troede paa hans Stjærne, og var villige til at knytte deres Skæbne til hans, saaledes samles der ogsaa i Elysée en Skare *Lykkeriddere*, for hvem Kejserdømmet er Fremtid, Penge, Nydelser. Men de er unægtelig af betydelig ringere Malm end den store Kejsers Følge. Der er først Grev *Morny* (maarni), Napoleons uægte Halvbroder, en Søn af Dronning Hortense og hendes Elsker General Flahault, adopteret af den gamle Grev Morny. Hans Plejemoder spiller de 200,000 Fr., som er givet Barnet, bort, og han træder fattig ind i Livet. Han deltager i Julirevolutionen og bliver Officer; men det er en lidet indbringende Bestilling, og han vil Guldet. Derfor anlægger han en Roesukkerfabrik, der kaster godt af sig. Selv efter Februarrevolutionen er han Orleanist, bliver som saadan valgt ind i den lovgivende Forsamling, men saa snart han faar Tro paa Napoleons Stjærne, gaar han over til ham. En Børsspekulant, en Udhaler, med et solidt Grundfond af Laster, men han har den beslutsomme Energi, som Halvbroderen mangler. »Jeg skal gøre ham til Kejser, selv mod hans Vilje«. Spiller af Profession, er han tilbøjelig til at sætte alt paa ét Kort, og han bliver en af Statskupets ivrigste Fremskyndere. En interessant Type paa det andet

Kejserdømmes Lykkeriddere er *Saint-Arnaud* (sængt arnō) Født 1798, træder han 1816 ind i Garden som Underløjtnant, men faar snart sin Afsked paa graat Papir. Flakker saa rundt som Handelsrejsende, Skuespiller, Skibsprofos i England og Kupletdigter. Faar i 1827 ved sin Families Hjælp paa ny Ansættelse i Hæren, udebliver, da hans Regiment skal afgaa til Vestindien, forfølges som Desertør. Efter ny Omflakken i 1836 atter ind i Hæren som Løjtnant i Fremmedlegionen i Algier, stiger til Oberst, en tapper, ubarmhjærtig Soldat — i Schellashulen kvalte han 500 Arabere ved Røg — en forvoven Æventyrer, uden noget som helst moralsk Hold, rede til alt. Napoleons Adjudant, *Fleuri* (flōri), en anden af Lykkeridderne, med en saare vild Fortid, fuldstændig ruineret, villig til alt, hvad der giver Penge i Lommen til Udskejelser, som er udsendt for at sondere Hærens Stemning og finde Præsidenten villige Redskaber, støder ovre i Algier paa Saint-Arnaud. Han ser straks, at det er Manden, der har vi Statskupets Krigsminister. For at skaffe ham et Krigernavn, foranstaltes en Ekspedition mod Kabylerne, den løber naturligvis heldig af. Aviserne udbasunerer hans Ros, han kan nu vende tilbage til Frankrig og overtage sit Hverv. Der er endvidere *Persigny* (persinji), Napoleons gamle Vaabenbroder, der har fulgt ham siden Begyndelsen af 30'erne, og deltaget i Strassbourg- og Boulogneopstandene, af samme moralske Beskaffenhed som de øvrige, men i alt Fald sin Herre opriglig hengiven. Der er mange andre som disse. Det er dette Selskab, der lægger Raad op i Elyséet mod Forfatningen, og vil redde Ordenen, Moralen og Religionen ud af Revolutionens Kaos. De stakkels revolutionære, der døde paa Barrikaderne eller nu træller paa Forvisningsstederne eller i heldigste Fald lever i Landflygtighed, var Hædersmænd mod disse. Og naar en Gang Napoleon har Magten inde, maa han dele den med dem, han maa mætte deres umættelige Hunger efter Guld og Nydelser. Man kan tænke sig det Hof, der senere skal sammensættes af denne Statskupets Generalstab, og det Eksempel, det vil give Folket.

Fig. 21. Grev Morny. [1811—65. Se Sp. 38. Medlem af Deputeretkammeret fra 1842, af den lovgivende Forsamling; Hoveddeltager i Statskupet af 2. Decbr. 1851; Dagen efter Indenrigsminister; 1854—65 Formand i den lovgivende Forsamling; ivrig Børsspekulant, derfor med blandt Ophavsmændene til Meksikoekspeditionen.

Fig. 22. General Saint-Arnaud. [1708—1854. Se Sp. 39. Krigsminister under Statskupet, Marschal; faar ved Krimkrigens Udbrud Overkommandoen, men dør].

Der er en anden Skare af Mænd, der flokkes om Præsidenten, *Børsens* Folk. Der cirkulerede endnu i London mange Veksler med Napoleons Underskrift, man kunde hver Dag vente en Protestering af dem og den deraf følgende Skandale. Bankieren Achilles *Fould* (fū) rejser til London, køber dem alle op, overrækker Napoleon dem med de Ord: »Fra nu af har De kun én Kreditor.« Han bliver Finansminister. Ogsaa de andre Børsmænd stoler paa ham. Napoleon, der kun har en Civilliste paa 600,000 Fr. foruden sine Repræsentationspenge, og som maa bruge mange Penge til sin Agitation, laaner og laaner, og Børsen, med Rothschild i Spidsen, giver villig Penge, mod høje Renter og paa kort Sigt; det er, som vilde man fremskynde Statskupet. De vejrer Forretninger, det er en ny Hoben vidt aabnede Munde, der skal stoppes paa Sejrens Dag. Børsen vil blive endnu mægtigere end under Borgerkongedømmet.

Ogsaa *Hæren* er ham paa Forhaand gunstig stemt. Der er en krigersk Klang over Navnet »Kejser«, aldrig havde den franske Hær været mægtigere og berømmeligere end under den store Napoleon. Hvem ved, maaske kommer lignende Dage. Republiken var fredelig stemt, den gav næppe blodige Lavrbær at plukke. Og et gammelt, legitimt Herskerhus var altfor indgaaet med de gamle europæiske Kongefamilier, det bød heller ikke gode Udsigter, højst nogle Kampe i Algier som under de sidste Regeringer, men hvad er det mod Kejserdømmet, der saa at sige i Følge sit Princip maa kaste ydre Vaabenglans over sit Navn. Hæren bearbejdedes grundigt. Ved den store Revu paa *Sartorysletten* i 1850 hilser de forbidragende Batailloner Napoleon med Kejsernavnet. Hans Folk er ude allevegne, for at vinde eller købe Officererne. De, der slaar til, kommer til Paris, forfremmes, men de selvstændige, der ikke er tilfals, staar i Stampe eller fjærnes fra Hæren. Da *Changarnier*, der vel kunde slaa løs paa den grundlovgivende Forsamlings Radikalere, men som føler sig i Overensstemmelse med den lovgivende Forsamlings Monarkister, ikke vil lade sig bruge, fjærnes han fra sin Kommando. Det er en konsekvent Korrumperen af Hæren, de dygtige og samvittighedsfulde væk, Saint-Arnaud'erne frem. Sedan forberedes allerede.

Fig. 23. Persigny. [1808—71. Se. Sp. 39. Efter Boulogneforsøget dømt til 20 Aars Fængsel, løsladt 1848, Medlem af den lovgivende Forsamling; efter Statskupet Medlem af Senatet, Hertug, Gesandt i London, to Gange Indenrigsminister.]

Gejstligheden var vunden ved Pavens Tilbageførelse til Rom, den havde ydermere faaet Skoleloven. Den katolske Kirke forstaar tilfulde at sjakre med sin Hjælp, og Napoleon er til Sinds at betale. Han vil udlevere Folket til Fordummelsen, Hykleriet vil blomstre, men Kejserkronen blive vunden.

Borgerskabet og *Bønderne* vindes ved en storartet Agitation. De bonapartistiske Blade og Agitatorer er utrættelige i at fremstille Kejserdømmet som den eneste Borgen for Ro og Orden og materielt Velvære.

Napoleon agiterer selv paa sine stadige Rejser omkring i Landet. Hans Taler bliver dristigere og mere utvetydige, alt som Tiden gaar. Det vilde være en Forbrydelse, siger han, at omstyrte den bestaaende Ordning, men, fortsætter han, »skulde der atter komme stormfulde Dage, skulde Folket paalægge Regeringens Overhoved en ny Byrde, vilde dette Overhoved være strafværdigt, hvis det unddrog sig denne høje Opgave.« Indbydelsen er tydelig nok, men han gør den endnu tydeligere. I Cherbourg erklærer han, at over alt forlanger man Veje, Kanaler, Jærnbaner, Ophjælpning af Næringslivet, men det kan kun opnaas, naar Befolkningen hjælper til at styrke Regeringen. »Hvoraf kommer det, at den store Kejser har bedækket Frankrig, trods Krigene, med uforgængelige Arbejder? Fordi han, helt drejede sig om at bekæmpe Uordenen ved Tvangsforholdsregler, men den har altid ladet mig i Stikken, naar jeg vilde gøre det gode og forbedre Befolkningens Kaar. Frankrig ønsker en Forandring i dets Forfatning, lad det sige det klart og tydeligt. Mit Mod og min Energi skal ikke svigte, Frankrig skal ikke gaa til Grunde i mine Hænder.«

Samtidig med, at han saaledes tydeligere og tydeligere udtaler sin Hensigt, erklærer han ved passende Lejligheder over for Forsamlingen at ville holde den Ed, han har svoret, at ville betragte hver den som Fjende, der vil omstøde den. Og de, der paatager sig Mine af at forsvare Forfatningen, arbejder lige saa aabenlyst paa at omstyrte den. I Rigsdagsferierne valfarter Legitimisterne til Wiesbaden, hvor Huset Bourbons Chef, Greven af *Chambord* (sjangbaar),

Fig. 24. Rigsdagsmændene anholdes (se Sp. 45).

bortset fra hans Geni, kom i en Tid, hvor Nationen, træt af Revolutionerne, gav ham den fornødne Magt til at nedslaa Anarkiet, bekæmpe Partierne. En stor Nation holder sig kun paa sin Højde, naar dens Institutioner stemmer overens med dens politiske Stillings og dens materielle Interessers Fordringer.« Det vil sige, giv mig Kejserdømmet, og I skal faa alt, hvad den store Kejser gav. Jo mere Forsamlingen spaltes i Partier, der holder hverandre i Skak, jo mere den fortaber sig i golde Debatter og Stridigheder med Præsidenten, medens alt Reformarbejde staar i Stampe, des dristigere bliver han i sit Sprog, des behændigere kaster han Skylden over paa Forsamlingen. Ved Aabningen af en Jærnbane i 1851 erklærer han: »Naar min Regering ikke har kunnet udføre de Forbedringer, den tilsigter, maa man lægge Skylden paa Partiernes Manøvrer. I tre Aar har Nationalforsamlingen altid understøttet mig, naar det opholder sig, medens Orleanisterne drager til Claremont. Løgn og Svig paa begge Sider.

Tiden gaar, Napoleon forbereder og forbereder, men kan ikke beslutte sig til at slaa til. Imidlertid nærmer sig mere og mere den 10. December 1852, da hans Mandat udløber, og han kan i Følge Forfatningen ikke genvælges. Der maa slaas til, bag ham staar beslutsomme Mænd, og omsider er da ogsaa alt færdigt til Slaget.

8. Statskupet og Oprettelsen af Kejserdømmet. 1851—52. Napoleon, der er en Mester i at forberede, vælger med stor Omsigt den Valplads, hvor han vil levere Slaget. Han erklærer pludselig, at han vil søge *Valgloven af 1851 forandret*, han vil gengive de tre Millioner Vælgere Stemmeretten. Det er 3 Millioner Stemmer vundne for ham selv. Ministeriet, der paa dette Tidspunkt tilfældigvis væsentlig

bestaar af de samme Folk, som har gennemført Valgretsindskrænkningen, forlanger sin Afsked, og han danner da et nyt Ministerium af lutter Nuller og en handledygtig Krigsminister, *Saint-Arnaud*, det er ham, han behøver.

Højre nægter at forandre Valgloven, men Majoriteten er kun syv Stemmer, i Virkeligheden er det en Sejr for Napoleon, han har faaet alt det hadefulde i Valgretsindskrænkningen kastet over paa Forsamlingen. Denne, der mærker, at den afgørende Kamp nærmer sig, søger at ruste sig. Der stilles Forslag om, at Forsamlingens Formand skal have *Ret til at rekvirere* saa mange *Tropper*, som han anser for nødvendigt for Forsamlingens Sikkerhed, Officererne skal være forpligtede til at lyde Formandens Ordre. Naturligvis sætter Saint-Arnaud sig derimod, og Venstre, der frygter for, at Forsamlingens Flertal skal benytte disse Tropper til et Statskup i reaktionær Retning, slaar sig sammen med Præsidentens Parti i Forsamlingen, der Maaned for Maaned er vokset, alt efterhvor som hans Magt steg. Forslaget falder med 408 Stemmer mod 300. Forsamlingen havde dermed vist, hvad den havde i Sinde, og Napoleon havde de Soldater, som Forsamlingen havde nægtet sig selv. De trofasteste Regimenter var dragne til Paris, de paalideligste Officerer var satte i Spidsen for dem, og Soldaterne var forbitrede ved Tanken om at skulle lystre »Advokaternes« Ordre. (Der sad i Forsamlingen mange Advokater). Den 9. November havde 600 Officerer demonstrativt gjort deres Opvartning i Elyséet. Napoleon erklærede aabent, at han snart vilde appellere til deres Hengivenhed. »Skulde nogensinde den Dag komme, vil jeg ikke handle som Regeringerne før mig, men sige til Dem, mine Herrer: Jeg gaar foran, De følger.«

Det laa i Luften, at den 2. December var udset til Statskupsdagen, det var Dagen for Austerlitz, og den lille Neveu vilde gerne slaa sine Slag paa de samme Dage som den store Onkel. Om *Aftenen den 1. December* var der stort Selskab i Elyséet. Alle Nationalforsamlingens Spidser, alle Kunstens og Videnskabens fineste Navne var til Stede. Man hørte et Oratorium »Ørkenen« blive spillet, man kedede sig, men paa den anden Side følte man sig lettet, thi Napoleon gik rolig og uanfægtet om, og Morny, Persigny, Fleury og de andre Statskupets Lykkeriddere var ikke til Stede. Morny var i Operaen og saa' Halévys Rosenfe, var munter og overgiven og spillede selv Komedie for at vildlede Folk. En Dame spurgte ham, om det var sandt, at man tænkte paa at feje Forsamlingen ud. »Skal der fejes ud, naadige Frue,« svarede Morny leende, »stiller jeg mig altid paa den Side, hvor Kosteskaftet er.« Det er et lykkelig fundet Ord, det bliver et helt Princip i den kommende Tid: Altid paa Kosteskaftets Side.

Som sagt, man kedede sig i Elyséet og brød tidligt op. Kl. 11 var den sidste Vogn kørt væk. Men nu samles Statskupets Mænd for at træffe de sidste Forberedelser og de sidste Aftaler til det Kup, der skal gøres samme Nat. Napoleon tager op af en hemmelig Skuffe i Skrivebordet en forseglet Pakke med Udskriften »Rubikon« (Rubikon var i Oldtiden det egentlige Italiens Grænseflod mod Nord. Da Cajus Julius Cæsar drog mod Rom og dets Senat, sagde han, idet han overskred den: »Tærningerne er kastede.«) I denne Pakke findes alle Dokumenter vedrørende Statskupet. Han aabner den og tager først ud en Skrivelse, som han overrækker Morny, det er dennes Udnævnelse til Indenrigsminister. Og nu følger Dokument paa Dokument, Proklamationer, Fængslingsordrer o. s. v.

De Sammensvorne begiver sig til deres Poster. I Nationaltrykkeriet er Sætterne tilsagt til Arbejde Kl. 11 under Paaskud af at skulle sætte noget, der hastede. De staar rede ved deres Kasser med Vinkelhagen i Haanden. Manuskriptet er skaaret i smalle Strimler, der overgives til forskellige, for at de ikke skal forstaa Meningen af det, de skal sætte. De fatter imidlertid Mistanke, og vægrer sig ved at sætte Proklamationen. Da viser sig i alle Vinduer og Døre Soldater med skarpladte Geværer, og Kl. $3^1/_2$ er alle Dokumenterne trykt.

Der er dernæst *Arrestationerne*. Paa de forskellige Politistationer er Rub og Stub tilsagt til Møde under Foregivende af, at man ventede farlige Flygtninge fra London. Politipræfekten kalder de 40 Politikommissærer til sig ud paa Natten, giver hver sine bestemte, overordentlig nøjagtige Ordrer angaaende Anholdelsen af Forsamlingens Førere, der beskyldes for »Deltagelse i et Komplot mod Statens Sikkerhed«. Politikommissærerne er opfyldte af Iver, de franske Embedsmænd ynder mest at være paa Kosteskaftets Side. Et helt Vogntog holder parat, og ud over Paris spredes nu i Natten Kommissærerne og deres Betjente.

Deres farligste Modstander var Changarnier, den eneste, der havde nogen Indflydelse i Hæren. Mod ham rykker en hel lille Hær af Betjente og 45 beredne Municipalgardister. Ad en Bagtrappe trænger man ind i Huset og ind i Generalens Sovekammer. Han farer imod dem med en Pistol i Haanden, men Kommissæren slaar den til Side, og Generalen maa overgive sig. Thiers blev antruffen i sin Seng. Kommissæren slaar Damaskgardinerne til Side, Thiers vaagner, gnider Øjnene, skyder sin Bomuldsnathue op, læser Arrestordren og søger i en smuk Tale at overbevise Betjentene om dens Ulovlighed. Men han er ikke længer i Rigsdagen, han maa i Klæderne og i Vognen og til Mazasfængslet. Inden Dagen brød frem, sad alle Højres og Venstres Førere under Laas og Lukke, af 78 Arrestationer var ikke én slaaet fejl.

Samtidig besætter et Regiment Rigsdagsbygningen, Palais Bourbon. Da en Del Rigsdagsmænd alligevel er slupne ind ad en Dør, som man har glemt, og forsøger at holde Møde, rykker Soldaterne ind med fældede Bajonetter og jager dem ud. Og alle de vigtigste Pladser og Bygninger ude i Byen har General *Magnan* (manjang), en af de Sammensvorne, lige saa forgældet og samvittighedsløs som de andre, ladet besætte med 30.000 Mand Infanteri og Kavalleri. Kl. 6 om Morgenen kunde Politipræfekten telegrafere til Præsidenten: »Vi sejrer over hele Linjen.«

Da Paris vaagnede den 2. December, var Statskupet en fuldbyrdet Kendsgerning. Man havde ikke stort andet at gøre end at stimle sammen paa Gadehjørnerne og, medens Regnen rislede ned, studere de opslaaede *Proklamationer*. Napoleon gav deri tilkende, at den lovgivende Forsamling var opløst, den almindelige Stemmeret genindført. Forsamlingen

havde, i Stedet for at give gode Love, smedet Vaaben til en Borgerkrig. Folket maatte nu dømme mellem den og ham. Samtidig offentliggøres Udkast til en ny Forfatning: Et ansvarligt Statsoverhovede, valgt paa ti Aar, et Statsraad, sammensat af Landets mest udmærkede Mænd, der forbereder Lovforslagene, en lovgivende Forsamling, valgt ved almindelig Stemmeret, der behandler og vedtager disse Forslag, et Senat, sammensat af alle Landets Berømtheder, der danner en Art Modvægt mod den lovgivende Forsamling, en Vogter over Folkets Grundrettigheder og Friheder, alt i alt en Afskrift af Konsulatforfatningen af 13. December 1798; opfindsom paa produktive Tanker var den lille Napoleon ikke. Den 14. December skulde Folket stemme Ja eller Nej paa følgende Spørgsmaal: »Ønsker det franske Folk Opretholdelsen af Louis Napoleons Autoritet, og giver det ham den Magt, der er fornøden for at indrette en Forfatning paa det i Proklamationen af 2. December foreslaaede Grundlag?«

218 Medlemmer, der endnu var paa fri Fod, men uden Førere, samlede sig og besluttede, at Napoleon skulde afsættes og General Oudinot have Kommandoen over alle Tropper i Paris; men Soldater og Politibetjente trænger ind i Salen, og da Forsamlingen ikke godvillig vil gaa fra hinanden, anholdes de alle. Gennem to Rækker af Soldater gaar det lange Tog af Folkets valgte Mænd til Kasernen ved Pont Royal, hvor de alle indespærres.

Ved Middagstid vilde Napoleon vise sig for Folket i Haab om en glimrende Modtagelse som Samfundets Redningsmand. Men der er ingen Hurraer, overalt kolde Miner og fuldstændig Ligegyldighed. Butikerne og Kafeerne var aabne som til Hverdagsbrug. Ikke flere Mennesker paa Gaden end ellers. Der var ingen Sympati for ham, men heller ingen for den lovgivende Forsamling. Særlig Arbejderne havde jo ikke den at takke for andet end Berøvelse af Valgret, Undtagelseslove og andet sligt. Han vendte raadløs og modfalden tilbage til Elyséet, timevis sad han med Hovedet begravet i sine Hænder, naget af Tvivl. Han kunde strammes op til et Kup, men dermed var ogsaa hele hans svage Kraft udtømt. Napoleonernes Race er svækket, Blodet er udtyndet.

Nogle af Venstres Medlemmer, som *Victor Hugo* (ygo), *Eugen Sue*, *Jules Favre* (sjyl favre), havde endnu ikke opgivet Modet, de søger den 3. og 4. December at rejse Arbejderne. Men disse er uvillige; da en Rigsdagsmand vil trykke en Blusemand Bøssen i Haanden, faar han det Svar: »Vi skal nok vogte os for at lade os skyde ned, for at I kan beholde Jeres 15 Frank i Diæter.« Kun i det gamle Revolutionskvarter, Saint Antoines smalle Gader kommer det til nogen Kamp og Barrikader, men Tropperne sejrer let. Enhver, der gribes paa en Barrikade, skydes øjeblikkelig. Tropperne begaar en Række Udskejelser, de skyder ind ad Vinduerne, trænger ind i Husene, overfalder fredelige Borgere. Den 4. December skydes der uden synlig Anledning paa de Nysgerrige, der fredeligt holdt sig inde paa Boulevardernes Fortove.

Fuldstændig Sejr for Statskupet i Paris, og dog var det tvivlsomt, om den almindelige Afstemning vilde billige det. Baade Højres og Venstres Folk maatte jo være imod, hvor meget man end ønskede Ro og faste Tilstande. Der var ogsaa noget yderst utiltalende saa vel over den Maade, hvorpaa det var gennemført, som over de Mænd, der havde gennemført det. Var en Morny, en Saint-Arnaud, en Fleury, en Magnan egentlig de bedst skikkede til at være Moralens, Ordenens og Religionens Vogtere? Men her kommer Socialismen Napoleon til Hjælp. Uagtet al væbnet Modstand paa Forhaand maatte synes haabløs, kommer det i en Række Departementer til *Optøjer og Opstande.* Kun 49 Departementer var absolut rolige, i 5 er der mindre Uroligheder, i 16 Opstande, i 12 er en eller flere Byer en Tid lang i Oprørets Magt. Det er Anledningen til at slaa løs. 32 Departementer samt Paris erklæres i Belejringstilstand, i Paris arresteres 26,000 Mennesker, i Provinserne tre Gange saa mange. Og Borger og Bonde bliver ængstelig, Anarkiet lurer endnu under Asken, den eneste Slukker af dets Brand er Napoleon, og ved Afstemningen svarer 7,439,216 Ja paa de af ham

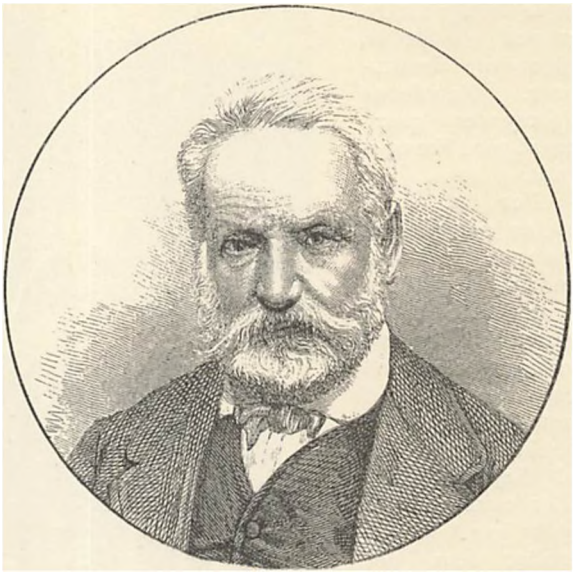

Fig. 25. Victor Hugo. [1802—85. Berømt, fransk Digter. Her hans politiske Liv. 1846 Pair af Frankrig; Medlem af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; først højre, senere yderste Venstre; mod Napoleon; forvist 2. Decbr. 1851; skrev »Napoleon den lille«; tilbage 4. Septbr. 1870; Deputeret og Senator; hædret som en Nationalpatriot, begravet i de fattiges Ligvogn.]

stillede Spørgsmaal, medens kun 640,737 er derimod.

»Statskupet har sejret over hele Linjen.« 66 af den gamle Forsamlings Medlemmer landsforvises for evigt, deriblandt Victor Hugo, 16 for den nærmeste Tid, mellem dem Changarnier og Thiers. Slet saa blødt tog man ikke paa de navnløse, der havde rejst sig, 26,000 skal være deporterede.

Den 14. Januar 1859 offentliggjordes den nye *Forfatning*, der gav Præsidenten endnu mere Magt end Udkastet af 2. December og væsentlig er en Gentagelse af Kejserdømmets Forfatning under Napoleon I. Det er altid rart at have en stor Onkel at skrive af. Næsten al Magt var lagt i Præsidentens Haand, der manglede egentlig ikke andet end Kejsernavnet. Han havde Overbefalingen over Hær og Flaade, han sluttede Freds- og Handelstraktater, han havde ene Ret til at foreslaa Love, han stadfæster dem. I hans Navn plejes Retten, til ham aflægger Embedsmændene Ed. Og mod denne uhyre Magtens

Fylde er der kun et svagt Dige, Forfatningens § 5: »Republikens Præsident er ansvarlig overfor det franske Folk.« Men hvem skal anklage ham, hvem dømme ham?

Aaret 1852 er *Fuldendelsens* Aar. Pressen bastes forsvarligt. Hæren og Gejstligheden knyttes ydermere til ham; Børsen, der havde hilst Statskupet med en Stigning af 10 pCt. paa de franske Statspapirer, faar væsentlige Indrømmelser. Egentlig kunde Napoleon godt med det samme have sat Kejserkronen paa sit Hoved; men han vil grunde sit Rige paa et lovligt Grundlag, en almindelig Folkeafstemning. Derfor maa hele Folket vindes. Aaret kendetegnes derfor ved en Række nyttige Foranstaltninger, der skulde være ligesom en Mundsmag paa alle Kejserdømmets Goder. Ved Anlæg af Jernbaner og Kreditforeninger vindes de besiddende Klasser, ved store offentlige Arbejder faar Arbejderstanden Fortjeneste, for de fattige sørges der ved en Række godgørende Institutioner. Napoleons Folkeyndest gaar fremad med Kæmpeskridt.

For at sætte Kronen paa Værket foretager han i September og Oktober en stor *Rundrejse* i Frankrig. Overalt modtages han med Begejstring og med Anmodninger om at skænke Landet Ro ved Kejserdømmet. I Bordeaux (bordo) sagde han, for at berolige dem, der frygtede, at Kejserdømmet udad til var Krigen, de berømte Ord: »Frankrig synes at ville vende tilbage til Kejserdømmet. Mange mener, at det er Krigen. Nej, mine Herrer, *Kejserdømmet er Freden.*« Da han vendte tilbage til Paris, tog Byen imod ham med Faner, Triumfbuer, Blomster paa Gaderne og Tæpper paa Facaderne. Seinepræfekten, en gammel Februarkæmper, modtog ham med de Ord: »Giv efter for hele Folkets Ønske. Kun som Kejser kan De opfylde de herlige Forjættelser i det ophøjede Program, som De i Bordeaux har forkyndt for det opmærksomt lyttende Europa.« Paa en Triumfbue paa Concordiepladsen læste man følgende Indskrift: »Napoleon III, den moderne Civilisations Redningsmand.«

Man behøvede ikke at nøde ham længe, han stillede Folket det Spørgsmaal: »Ønsker det franske Folk den *kejserlige Værdigheds Genindførelse* i Louis Napoleon Bonapartes Person?«, og Folket, der blev dygtigt bearbejdet af Embedsmændene, svarede den 21. November Ja med 7,824.180 Stemmer mod 253.146.

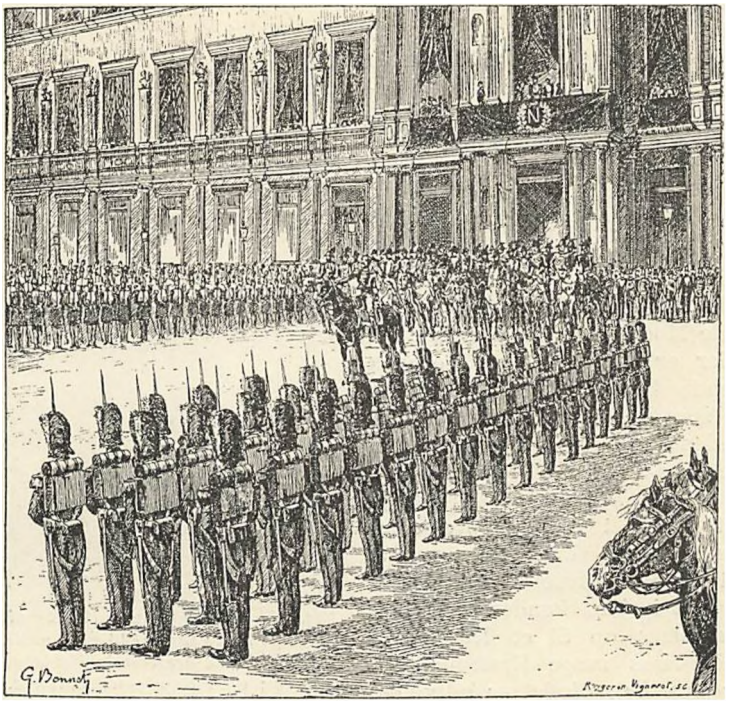

Fig. 26. Saint-Arnaud proklamerer Kejserdømmet.

Den 2. December finder Kroningen Sted. Kejseren træder ud paa Balkonen i Slottet Tuilerierne, Saint-Arnaud oplæser Folkeafstemningen, Trommerne røres, Trompeterne skingrer, Soldaterne præsenterer Gevær: Frankrig er atter et Kejserrige.

Lad os forbigaa Festlighederne, de har kun Interesse for dem, der deltog i dem, og nu delte Byttet, lad os derimod kaste endnu et Blik paa *Statskupet.* Rent haandværksmæssigt set var det, hvad man kalder »et nydeligt Stykke Arbejde«. Det var vel gennemtænkt og blev energisk gennemført, værdigt til at optages som Mønster i en Haandbog i Statskupskunsten. Men nu dets Berettigelse? Statskupet er, det siger jo dets Navn, et Brud paa den bestaaende Lov, det er Revolutionen fra oven. Loven er altid stærk over for en sølle Fyr, der bryder ind paa et Kvistkammer, men ulige svagere over for den, der staar i Spidsen for Samfundet og raader over alle dets Magtmidler. Derfor burde Loven i Virkeligheden være langt stærkere garderet mod de sidste end mod de første, og de burde vogte sig langt ængsteligere for at bryde den. Ethvert Brud paa Loven fra oven er i sine Følger ulige farligere end et Brud fra neden, kun i aller yderste Nødsfald tør det begaas. Der kan komme Situationer, hvor Brudet er nødvendigt, men Nødstilstanden maa da være paa det yderste, det heles Vel maa kræve det. Det er det eneste Forsvar for Statskupet, og var det saa her? Var Napoleon »Civilisationens Frelser«? Dette Spørgsmaal er i det forløbne halve Aarhundrede besvaret yderst forskelligt efter det Standpunkt, som de stod paa, der gav Svaret. Den bestaaende Forfatning var ret umulig, Landet var spaltet i Partier, Oprørsaand var der mange Steder, Reformarbejdet kunde ikke godt trives. Men var der egentlig anden Grund til at slaa løs end den, at Napoleons Præsidenttid kun gjaldt for 4 Aar og han ikke kunde genvælges. Kunde det hele ikke være gaaet i Orden, om end efter nogle Vildfarelser, paa lovmæssig Maade? Var det Hensynet til det hele, der dikterede Statskupet, eller var det personlig Ærgærrighed hos en Prætendent og Lyst til Magtens Goder hos en Bande Æventyrere? Der er næppe Tvivl om, at det sidste var Tilfældet. Men selv da kunde Statskupet være bleven en Lykke for Landet, hvis de Mænd, der bar det, foruden selv at nyde Magten og dens Sødme, havde været i Stand

til virkelig at hjælpe Landet frem, at opfylde alle de Løfter, som Statskupet gav. Men her staar vi ved Statskupets personlige Svaghed. Disse Intriganter kunde gøre et nydeligt Stykke Intrigeværk, de kunde tage Magten; men de var ikke Mændene for at bruge den. Frankrig er givet i Æventyrernes Vold, det er Kejserdømmet, »men uden dets Geni, uden dets Storhed og dets Hæder.« En berømt svensk Statsmand sagde et Par Hundrede Aar før til sin Søn: »Min Søn, du ved ikke, med hvor liden Forstand Verden regeres.« Man kan nu i Stedet for Forstand sætte: med hvor liden Hæderlighed. Og de har ydermere mere besmittet Statskupet ved en Række unødvendige Skændselsgerninger: Drab af uskyldige paa Parises Boulevarder, Anholdelser i Flæng, Deportationer uden ordentlig Retsundersøgelse og Dom. Og hvordan man end vil dømme om Tilstanden, da Statskupet blev udført, Kejserdømmets senere Færd retfærdiggjorde ikke Statskupet. Sedan er ikke noget godt Argument for et Statskup.

Vi har dvælet saa udførlig ved Frankrig, fordi det, der her sker, er typisk for hele Europa efter 1848: *Revolutionen med den efterfølgende Reaktion.*

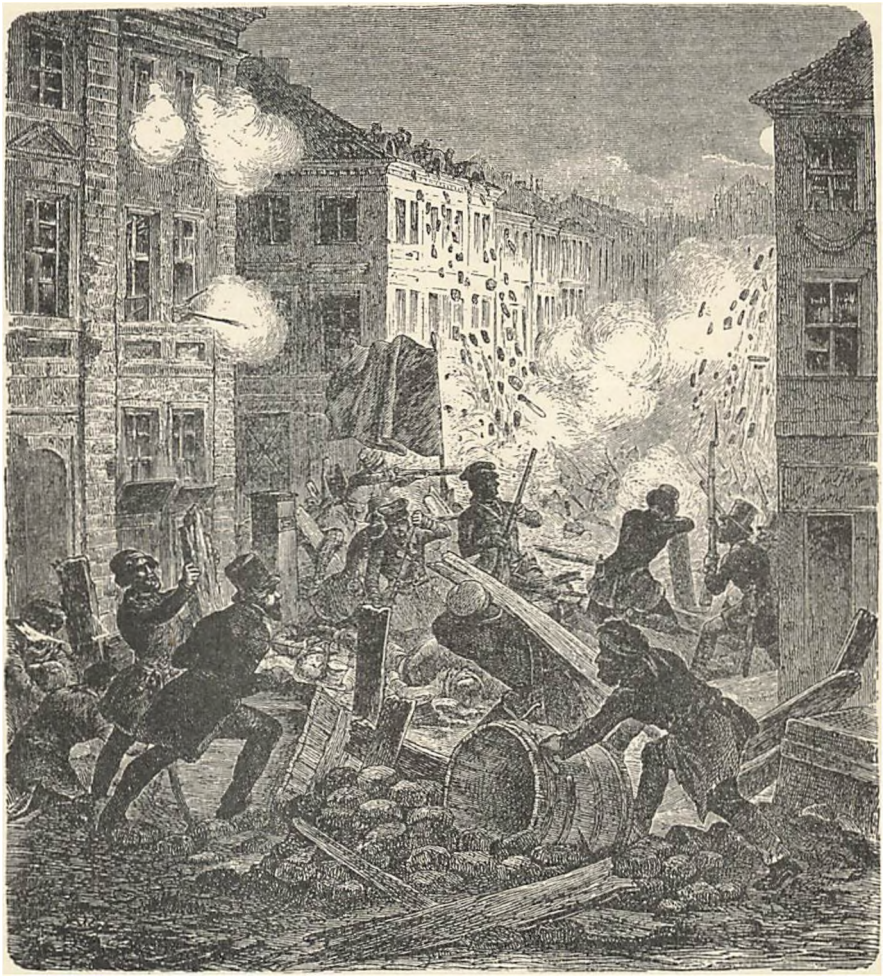

Fig. 27. Martskampen i Berlin 1848.

KAP. II. TYSKLAND 1848—52.

1. Tysklands Enhed. Det slesvig-holstenske Spørgsmaal. Vi gaar over Rhinen ind i Tyskland, og det er, som traadte vi ind i en Verden, der ligger Aartier bag Vestens Lande. Naar franske og engelske Rejsende kom til Tyskland, beundrede de Sjælenes Dannelse og forundrede sig over det materielle Livs Fattigdom, selv hos de bedrestillede. Den moderne industrielle Udvikling er her kun i sin Begyndelse, de store Byers Proletariat er endnu i sin Vorden. I stærkt udpræget Form finder vi *Pauperismen* kun i prøjssisk Schlesien. Her var for at gøre Nøden fuldstændig Kartoffelhøsten slaaet fejl i 1847—48; og da Kartofler er de fattige Væveres væsentligste Føde, holder Hungeren med Tyfus i sit Følge sit Indtog. I et Sognekald døde i Løbet af et Par Maaneder en Tiendedel af Befolkningen af Hungertyfus. En Del barmhjertige Brødre fra Klosteret i Breslau begav sig op i de hjemsøgte Egne, og det var fryglelige Syn, der mødte dem. Familier, der var ganske blottede for Levnedsmidler, og tildels angrebne af Tyfus, lukkede sig inde, for at dø sammen; man maatte sprænge Dørene ind til dem. En febersyg Kvinde, som ingen skøttede om, laa ved Siden af sin alt døde Mand. Et spædt Barn diede sin døde Moders Bryst. Nøden er til Huse mange andre Steder, om end i mindre skarpe Former. De gamle Lavsformer er i Opløsning, og alt som Aarhundredet gaar, kommer Tyskland mere og mere med i den industrielle Udvikling: det faar sit sociale Spørgsmaal. Men endnu eksisterer det ikke, selv om der allerede var Berettigelse nok til at rejse det. Der er hverken Førere, Program eller Organisation. Saa længe de, der lider Nød, lider og tier, saa længe de, som de schlesiske Væverne lukker sig inde for at dø af Sult og Sot, saa længe de betragter Nøden som noget selvfølgeligt og uundgaaeligt, eksisterer der i Virkeligheden intet socialt Spørgsmaal. Det kommer først, naar de lidende bliver sig bevidst, naar de klager højlydt, naar de faar Førere og Organisationer, naar de med et Ord bliver en Magt.

Og godt er det, at det sociale Spørgsmaal ikke allerede trænger sig frem; thi der er et, der er mere fornødent: det at *samle Riget* politisk. Derfor faar vi i Tyskland en *politisk-national* Revolution, som vi i Frankrig havde en social Men bag den dæmrer allerede en anden Revolution, en social; nu og da ser vi den ligesom i et Glimt.

Tanken om et politisk samlet Tyskland fødes først ret under Folkekampen mod Napoleon. Der havde allerede før været et samlet Tyskland, men et *aandeligt*. I Slutningen af forrige Aarhundrede samler en Række aandelige Stormænd, Goethe, Schiller, Lessing, Herder, Fichte og hvad de nu alle hedder, Sjælene til en Enhed. Foruden den statslige tyske Kejser, den østerrigske Habsburger, er der en anden, i Virkeligheden meget mægtigere Kejser, Oldingen Goethe i Weimar. Men dette aandelige Tyskland kan ikke være Slutningsmaalet, kun Forberedelsen til noget større. Først naar Tyskland bliver et samlet, organisk Hele, vil det udad til kunne hævde sin nationale Værdighed, indad til hæve Folket gennem politiske Reformer og økonomiske Fremskridt. Et Tyskland, der er splittet i en Række indbyrdes uenige Smaastater, formaar intet. Og den Organisation, som Wienerkongressen gav Landet med *Forbundsdagen* i Frankfurt som det fælles Organ, var hverken Fugl eller Fisk. Den kunde til en Tid bruges til at kneble og lamme alle Frihedstanker, til at sylte alle Reformforslag, men skabe noget fornuftigt og levedygtigt kunde den ikke. Derfor breder sig efterhaanden hos alle, selv hos de i det gamle mest interesserede, en levende Følelse af, at en stor og gennemgribende Forandring er nødvendig.

Det bliver den *liberale Borgerstand*, der i de trange Aar bærer Enhedstanken frem. Fyrsterne har saa godt som alle svget de Løfter, de gav, da Folkene rejste sig mod Napoleon. De er optagne af at bevare deres Magtfuldkommenhed hver indenfor sine snævre Grænser. De lavere Lag er politisk umyndige som Børn, de kan i et enkelt Øjeblik af radikale Agitatorer ophidses til Optøjer, maaske til en Opstand, men en fortsat politisk Bevægelse kan ikke baseres paa dem. Der findes et lille radikalt Parti, de franske Ideers Lærlinge. Dette gør sig tildels endog ret stærkt gældende i Literaturen, men som politisk Magt betyder det i Øjeblikket ikke meget. Borgerstanden har derimod i den lange Fredsperiode arbejdet sig op til forholdsvis Velstand, den har tilegnet sig Kundskaber, er begyndt at drøfte de politiske Spørgsmaal. Og den faar Førere i, hvad man med et Ord kan kalde *Professorerne* De er Bindeleddet mellem Goethes aandelige Tyskland og det moderne. Hele Bevægelsen faar derved et stærkt ideelt Præg. »Aanden« samler sig til Kamp. Man fejrer i 1840, som maaske næppe nogen Fest var bleven fejret før i Tyskland, Bogtrykkerkunstens 400-Aarsjubilæum i Leipzig, den former sig som en Forherligelse af de aandelige Magter og deres Organer, som en Forjættelse om deres Sejer over Absolutismen og Ufriheden. Særlig Historikerne, som *Ranke*, *Gervinus*, *Dahlmann*, gør et stort og nyttigt Arbejde. Med Gervinus i Spidsen starter de i 1847 »*Tyske Tidende*«, der i ledende Artikler drøfter Principerne og Dagens brændende Spørgsmaal, noget hidtil ukendt i tysk Journalistik. Der er en Svaghed ved disse Professorer, der bevirker, at det ikke bliver dem, der samler Tyskland. Disse Lærde fra Studerekamrene, med de hvide Hænder, der stinker af Tobaksrøg, er næsten alle ukendte med den virkelige, praktiske Statsmandskunst. De har aldrig haft et Land mellem deres Hænder. De har tænkt længe og grundigt, de har mange Ideer, de vil senere i Frankfurter Parlamentet holde mange smukke og især lange Taler. Men de har tænkt for længe, de har fattet altfor mange urokkelige Særmeninger, de egner sig ikke til at gaa ind i et Parti, til at virke som en samlet Masse med dennes Vægt. Det er mange gode Hoveder, mange smukke Meninger, men der mangler den Viljens Enhed, som alene kan samle Tyskland, den haardhændede Kraft, som den prøjsiske Landjunker havde. Derfor bliver det Bismarck, der endelig samler Tyskland. Men disse Lærde har holdt den hellige Ild luende, ogsaa de har deres store Andel af Æren for Tyskland Enhed.

For at et Folk ret skal føle sig som ét, maa der være ligesom en ydre Spore i Siden af det. Og denne Spore, der brænder i Kødet, er det *slesvig-holstenske Spørgsmaal**). Disse tyske Nationalliberale, der i deres Bestræbelser for at samle Tyskland tog saa lidet Hensyn til gamle Traktater og gamle Forhold inden for det tyske Rige selv, hang sig trods nogen i gamle Dokumenter, naar det gjaldt Slesvig. De holdt sig udelukkende til, at den første Søndag efter Faste i Aaret 1460 havde Slesvig og Holsten valgt den danske Konge til Hertug af Slesvig og Greve i Holsten, og han havde til Gengæld lovet at holde de to Lande »for evig udelte«. Alt, hvad der var sket senere, Traktater, Historiens Udvikling var for dem intet. Heller ikke den danske Befolkning i Slesvig betød noget. I 1460 var Slesvig og Holsten forenede, 400 Aar efter skulde de derpaa gaa ind i det ny tyske Rige. Naar Frederik VI efter Wienerkongressen holdt Slesvig uden for det tyske Forbund, kunde det kun ske ved, at reaktionære Fyrster saa' gennem Fingre dermed. Det fri tyske Folk vilde ikke tillade en slig Krænkelse af al Ret. Ethvert Forsøg paa at støtte den danske Befolkning i dens Kamp blev kaldt og kaldes endnu »en enhver sædelig og national Følelse oprørende Voldshandling«. De Lærdomme, som *Uwe Lornsen* fremsatte om de statsretslige Forhold, ansaas Tyskland over for lige saa paalidelige som Bibelen selv. Kristian VIII's *aabne Brev* af 8. Juli 1846 om Arvefølgen fremkaldte en sand Storm af Raseri i Tyskland. Skulde dette »dumme, dovne, usammenhængende Folk«, denne Dværgnabo ustraffet kunne haane Tyskland. En Syndflod af lærde Skrifter drøfter Statsretten og Arvefølgen, Folkeforsamlinger og Aviser hele Tyskland over maner til Daad. Har det slesvig-holstenske Spørgsmaal spillet en stor Rolle for Nationalitetens Vaagnen i Danmark, har det spillet en ikke mindre i Tyskland.

2. Februarrevolutionens Virkninger i Tyskland. Martsdagene. 1848. De tyske Fyrster, der i Kraft af Arv sad paa deres gamle Troner, havde egentlig trukket paa Skuldrene ad Louis Philippe som en Barrikadekonge; men samtidig havde de store Tanker om hans Dygtighed, han var dem den kløgtigste Stats-

*) Vi behandler her udelukkende denne Sag efter dens Rolle i Tysklands indre Historie. Da »Frem» nu har paabegyndt Udgivelsen af Johan Ottosens »Vor Historie«, hvori Nordens Skæbne i det sidste halve Aarhundrede vil blive udførlig skildret, vil vi i det følgende, for at undgaa Gentagelser og vinde Plads til vort egentlige Emne, kun berøre Nordens Historie, for saa vidt den spiller med lud i Verdenspolitiken.

mand i Europa, den bedste Forkæmper mod Radikalismen, Frederik Wilhelm IV havde kort forinden kaldt ham de europæiske Monarkiers Skjold. Og nu var han falden, havde draget Kongedømmet med sig, og overladt Frankrig til de rødeste Socialister og Kommunister. Skræk greb derfor de tyske Fyrster. Og medens disse paa Forhaand opgav al Modstand, gik der et Begejstringens Brus hen over Tyskland. Efter lang Tids Undertrykkelse vaagner et Folk, følende sig i sin Kraft, og sligt gaar ikke af paa helt rolig Vis. Der er Foraarets Grøde og Foraarets Voldsomhed over disse Martsdage. Hvis denne Kraft ikke tøjles og ledes ind i ordnede Baner, vil den føre til Borgerkrig og derpaa følgende Reaktion. Dette saa Borgerskabets Mænd klart, og som de eneste, der var i Stand til at gribe den Magt, der gled Fyrsterne af Hænde, greb de den. I en Række særlig sydtyske Stater, i Baden, Württemberg, Bajern, Kurhessen, Hessen-Darmstadt, Nassau, Sachsen, Weimar, Hannover, dannedes saakaldte *Martsministerier* af de liberales Førere. Fyrsterne søgte bag dem Ly mod Revolutionshavets Flodbølge, og Folket fik eller tog sig de ønskede Rettigheder, Forsamlingsfrihed, Pressefrihed, Folkevæbning. Det gamle Bureaukrati smuldrede hen som et ormædt Hus.

Fig. 28. Heinrich v. Gagern [1799—1880; Officer i i Felttoget 1815 mod Napoleon; studerede Jura; Embedsmand i Hessen-Darmstadt 1829; Medlem af Landdagen; Fører for de hessiske liberale; Minister i Marts 1848; Virksomhed i 48—49 se Sp. 53; senere Omslag i hans Meninger, sluttede sig til den østerrigske Politik.]

Men de liberale Førere var sig bevidst, at det ikke var nok at faa Magten i de enkelte Smaastater, der maatte skabes et Fællesorgan for Riget. Den gamle Forbundsdag i Frankfurt blev af Rædsel for Revolutionen helt lebendig, den gjorde det uhørte. Den havde hele sin Levetid kneblet enhver fri Ytring, og nu tillod den de enkelte Stater at ophæve Censuren, den havde raset mod de sort-rød-gyldne Farver, og nu tog den dem til Rigsfarver, ja den angrende Synder bekendte endog aabent sine Vildfarelser, den erkendte Nødvendigheden af en Forfatningsrevision og indbød Regeringerne til at drøfte den. Den opnaaede imidlertid kun at føje Foragten til Hadet. Man var klar over, at man maatte helt uden om den. Allerede 5. Marts samledes 51 af de liberale Førere i *Heidelberg* og drøftede Sammenkaldelsen af et forberedende Parlament, samt nedsatte et Syvmandsudvalg, der skulde varetage det foreløbig fornødne.

Den betydeligste blandt de liberale Førere var *Heinrich von Gagern* fra Hessen-Darmstadt. Han saa klart, at kun hvis det liberale Borgerskab gik sammen med Fyrsterne, der nu havde faaet en gavnlig Skræk i Livet, kunde det lykkes at skabe noget varigt. Saaledes var nu Forholdene en Gang. Og dernæst kunde Tyskland kun samles, naar *Prøjssen* blev den ledende Magt. Østerrig, der hidtil havde været Føreren, havde for mange ikke-tyske Interesser i Italien og paa Balkanhalvøen. Det husede ogsaa inden for sit Landomraade alt for mange forskellige Nationer, hvis Had til Tyskerne øgedes for

hver Dag. For Øjeblikket gennemgik det østerrigske Monarki desuden en livsfarlig Krise (se Kap. III). Saa meget mere gennemførlig syntes Gagerns Plan om foreløbig at tilbyde Prøjssen Ledelsen som den øverste Forbundsmagt, det kunde danne Overgangen til at tilbyde den prøjssiske Konge Kejserkronen. Men inden hans Udsendinge naaede Berlin, var der dér foregaaet en fuldstændig Omvæltning.

Frederik Wilhelm IV havde ikke et Aar forinden over for en Landdag afgivet »den højtidelige Erklæring, at det ikke nogensinde skal lykkes nogen Magt paa Jorden at bevæge mig til at forandre det naturlige Forhold mellem Fyrste og Folk til et konventionelt, konstitutionelt, og at jeg aldrig vil tillade, at der trænger sig ind mellem Vorherre i Himlen og dette Land et beskrevet Blad ligesom et andet Forsyn.« Efterretningerne fra Paris og Sydtyskland bragte Røre i Berlin, om Aftenen samledes Folk i »Thiergarten« og forlangte lignende Friheder, som de sydtyske Stater havde faaet. Men at give efter for Folkehobe, var ganske uprøjssisk. Imidlertid steg Røret, Revolutionen bragte Standsning i alt Forretningsliv, Tusinder bliver brødløse. Og der kommer Bud fra Wien om, at denne By er i Oprørets Magt, at Metternich er falden, Metternich, som Kongen havde set op til som det faste af alt. Omvendt stiger Modet hos Befolkningen. Det kommer til Sammenstød mellem Befolkningen og Tropperne, og allerede den 15. Marts maatte Soldaterne gøre Brug af Skydevaabnene. Kongen skræmmedes, og vaklende, underkastet øjeblikkelige Stemninger, som han var, bekendtgjorde han *den 18. Marts* for sit tro Folk, at han allerede den 2. April vilde indkalde sin Landdag, at han vilde tage Tysklands Omdannelse til en virkelig Forbundsstat og Sammenkaldelsen af et Parlament af det tyske Folks Udsendinge i sin Haand. Allerede inden 1848 havde han i Frankfurt stillet Forslag om en nøjere Sammenslutning af de tyske Stater. Men Østerrig havde modarbejdet ham, og Forbundsdagen syltet hans Forslag hen.

I tætte Skarer stimlede Berlinerne sammen foran Slottet, og da Kongen viste sig paa dets Balkon, hilstes han af Bifaldsraab. Flere og flere strømmer til, Sammenstimlingen bliver livsfarlig. Da Soldaterne rykker frem, for at besætte Udgangene til Slottet, modtages de med Hujen. Samtidig rider en Eskadron Dragoner frem fra den anden Side, Menneskemængden presses frem og tilbage, og da gaar et Par Skud af. Det er senere retsligt oplyst, at det ene Skud stammede fra en Underofficer, hvis Gevær gik af, idet en Borger slog til det og ramte Pistonen; det andet skyldtes en Grenader, hvis Geværhane, idet han vilde gaa frem, hang fast i Sablen. — Scenen fra Paris gentager sig. I vild Rædsel spredtes Menneskemasserne, skrigende: Forræderi, Forræderi, man skyder paa Folket. Udover Byen bragte Flygtningene Rædselsbudskabet, og overalt bruste Harmen frem hos Borgere, Studenter og Arbejdere mod den Regering, der troløst lod skyde paa fredelige Borgere. Overalt lød Raabet: til Vaaben, Hævn. Studenterne ilede ud til de store Fabriker, der laa udenfor Byen og kaldte Arbejderne til Hjælp. Vaabenbutikerne plyndredes, man fik travl med at bryde Brostenene op og grave Grave tværs over Gaderne. I Løbet af faa Timer var Berlin en By i Revolution.

Ingen blev ramt smerteligere af den bratte Omskiftelse end Kongen selv. Mange raadede til at give efter, selv Berlins Kommandant v. Pfuel mente, at Gemytterne nok kom til Ro i Nattens Løb. Men Officererne var forbitrede, den militære Ære var engageret og krævede Blod, og v. Pfuel afløstes af *v. Prittwitz*. Kl. 5 om Eftermiddagen begyndte Kampen og den varede hele den maanelyse Nat. Tropperne, i alt 14,000 Md. med 36 Kanoner, tog Barrikade paa Barrikade. Berlins Studenter, dets Borgere og Arbejdere kæmpede med Heltemod, ofte maatte de, da de manglede Geværer, nøjes med Brostenene som Kastevaaben. Dog Soldaterne er dem for stærke, da Morgenen bryder frem, er de Herrer næsten overalt. Da kommer der Bud fra Kongen om at standse Fremrykningen. Natten paa Slottet havde været lige saa urolig og forvirret som ude i Byen. Man raadslog i det uendelige frem og tilbage, Kongen, der led under denne Blodsudgydelse, besluttede til sidst at kalde Tropperne tilbage, og rettede en ret ynkelig Skrivelse »An meinen lieben Berliner«. Om det skete ved en Misforstaaelse af Kongens Ordre eller paa anden Vis, nok er det, at v. Prittwitz, i Stedet for at føre Tropperne tilbage til deres Kaserner og besætte Slottet og andre vigtige Statsbygninger, helt rømmede Berlin.

Berlin var derfor om Morgenen den 19. Marts helt i den allerede slagne Revolutions Vold. De faldnes Lig blev baarne op i Slotsgaarden, paa Mængdens Raab maatte Kongen med sin halvt afmægtige Gemalinde ved Armen vise sig paa Slottets Terrasse og blotte sit Hoved for dem, som hans Soldater paa hans Bud havde skudt ned. Og Ydmygelserne var ikke endt dermed. Den 21. Marts red Kongen gennem Berlins Gader, smykket med de sort-rød-gyldne Farver. Nu og da standsede han og holdt Taler til Folket, — det var hans Stolthed at være en udmærket Taler. Han svor at ville beskytte Tysklands Enhed og Frihed. Fremtiden maatte grundlægges paa en oprigtig konstitutionel Forfatning. Han vilde helt hellige sig den tyske Sag. »Jeg overtager i Dag Ledelsen i Farens Stund, mit Folk vil ikke forlade, mig og Tyskland vil slutte sig til mig med Tillid. Prøjssen gaar fra nu af op i Tyskland.«

Men disse Ord, der før den 18. Marts, kunde have været lykkebringende, modtoges nu kun med Haan og Spot. Demokraterne vilde ikke vide af en Fyrste, der havde ladet skyde paa Folket, Fyrsterne, der i et stærkt Prøjssen havde ventet en Støtte, vendte sig med Uvilje bort fra denne Talerkonge. Og de liberale Førere, der vilde have haft Prøjssen til Leder, høstede nu kun Utak.

3. Frankfurterparlamentet. 1848. Allerede den 31. Marts traadte i *Paulskirken* i Frankfurt det saakaldte *Forparlament* sammen. Det bestod af 5—600 Mennesker, væsentlig Medlemmer af de forskellige Stænderforsamlinger, og havde til Opgave at forberede det egentlige Parlament. Uagtet det ikke havde noget egentlig lovligt Mandat, blev dog dets Beslutninger adlydte over alt i Tyskland. Det var jo den eneste offentlige Forsamling, der havde nogen Myndighed. Det bestemte, at der skulde sammentræde en grundlovgivende Forsamling, valgt ved almindelig Stemmeret i alle de Provinser, der havde hørt ind under det gamle tyske Forbund, samt i Slesvig og den tyske Del af Posen. Der var i dette Forparlament en stærk republikansk Minoritet, men den formaaede ikke at sætte sin Vilje igennem, og dens hidsigste Førere, *Hecker* og *Struve*, besluttede da at ty til Vaabnene. Særlig i Baden, der grændsede op til Rhinen og Frankrig, var de radikale stærke, og her rejstes Oprørsfanen. Men Tilslutningen udeblev, bajerske og würtembergske Tropper rykkede ind, og ved *Kandern* (20. April) led Oprørerne et fuldstændigt Nederlag. Hecker og Struve reddede sig over paa svejtsisk Grund, i ti Dage var det hele forbi. Lidet betydende i sig selv havde denne Opstand alvorlige Følger. Fra da af begynder Strømmen at dreje fra Revolution mod Reaktion. De reaktionære fatter Mod paa ny, mange af Borgerskabet bliver betænkelige, i det liberale Parti indtræder der en Spaltning mellem de mere maadeholdne og de radikale Elementer.

Det var et af de store Øjeblikke i den tyske Historie, da det tyske Folks Udsendinge *den 18. Maj* under Klokkernes Klang, Kanonernes Salut og Mængdens Jubelraab begav sig fra Gudstjenesten til Paulskirken, hvor Møderne skulde holdes. Der gik Holstenеren ved Siden af Tyroleren, Rhinlænderen sammen med Schlesieren, Prøjsseren sammen med Badenseren. Der gik Tysklands bedste Mænd paa alle Aandens Omraader, *Arndt*, *Dahlmann*, *J. Grimm*, *Gervinus*, *Raumer*, *Stenzel*, *Waitz*, *Uhland*, *Welcker*, *Wurm*, *Zachariä*, og mange andre, Historikere, Jurister, Digtere, Tænkere, Nationens Blomst med et Folks Forhaabninger bag sig, fyldte med Selvtillid og manglende de praktiske Evner, der kunde samle Tyskland. Men selv om deres Gerning mislykkes, er der sket noget paa denne 18. Maj, som aldrig er hændet før, og som ikke er forgæves. Før samledes Fyrster og raadslog om Folkets Skæbne, nu samles Folket selv.

Fig. 29. Fr. Hecker. [1811-81; Advokat i Mannheim; 1842 valgt ind i andet badiske Kammer; heftig radikal Opposition; Medlem af Forpalamentet; drog efter Opstanden i 1848 til Amerika; deltog i den nordamerikanske Borgerkrig paa Nordstaternes Side; aflagde i 1873 et Besøg i Tyskland, men vendte snart tilbage til sin Gaard.]

Til Formand var v. Gagern selvskreven. I sin Tiltrædelsestale gav han hele Forsamlingens og Folkets Tanker Udtryk i de Ord: »Vi har den største Opgave at gennemføre. Vi skal skabe en Forfatning for Tyskland, for det samlede Rige, og vor Bemyndigelse dertil ligger i Nationens Suverænitet.« Der sad nu 500 Bygmestre og skulde opføre den ny Bygning, og hver havde sin fikse og færdige Plan i Lommen og Stof til Hundrede lange Taler. Allerede ved en af de første Sager er der 189 Talere indtegnede, og da de fleste bruger Timer, fatter man Debatternes uendelige Længde. Der var ingen faste Partier, ingen anerkendte Førere, der talte paa Partiernes Vegne, medens de andre nøjedes med at stemme, enhver lille Middelmaadighed havde sin urokkelige Mening og Vilje til at tale for den. Forsamlingen udartede alt for ofte til at blive en Diskussionsklub som dem, hvori Professorerne ellers ud-

vekslede Tanker. Der gaar Maaneder, før *Partierne* nogenledes fæstnes. Det stærkeste Parti i Forsamlingen var Professorernes, den nationalliberale Borgerstands, kaldet Højre Centrum eller, efter sit Samlingslokale, *Casinopartiet;* nærmest dem stod Venstre Centrum, tildels bestaaende af de samme Folk. Til Højre stod der et ikke ret talrigt Parti bestaaende af Østerrigere, Ultramontane og enkelte andre. Til Venstre Republikanerne, der var delt i maadeholdne Republikanere og Radikale. Men disse Partirammer er ingenlunde faste, baade de enkelte Partier og de enkelte Medlemmer indgaar de mærkeligste Alliancer.

Man maatte først skabe en *udøvende Centralmagt.* Det havde været naturligt at vælge Prøjssen hertil, men efter Martsdagene var det umuligt, og den østerrigske Erkehertug *Johan* valgtes da til Rigsforstander. Det at vælge til den øverste Post en Mand, der ingen Forstaaelse havde af Tysklands Genfødelse, der var Østerriger fra Isse til Fodsaal, og som kun tænkte paa at krydse mulige Manøvrer fra Prøjssens Side, var i og for sig et skæbnesvangert Skridt; dermed betones tillige Østerrigs gamle dominerende Stilling inden for Riget, og det var netop den, man skulde se at komme bort fra. Ogsaa en Østerriger, *v. Schmerling*, bliver Chef for det første Rigsministerium. De forskellige Ministerier skabes, men Finansministeren har ingen Penge, Krigsministeren ingen Hær. Og meget snart viste det sig, at de gamle Modsætninger mellem Nord- og Sydtyskerne, mellem de forskellige Staters Beboere, som man i Begejstringens første Rus havde troet begravet for evigt, levede livskraftigt videre. Heller ikke Fyrsterne, der atter begyndte at føle sig faste i Saddelen, var til Sinds at lystre den ny Overøvrighed. Saa snart det paabydes, at de forskellige Staters Militær skal hylde Rigsforstanderen og anlægge de tyske Farver, brister Enigheden. De betydningsløse Smaastater bøjer sig, Bajern giver Hyldningen en betydningsløs Form, Hannover pukker paa sin Trods. I Østerrig forandres det til et »Leve Erkehertug Johan!« I Prøjssen vilde intet Ministerium have vovet at byde Hæren at hylde en østerrigsk Erkehertug, han være tysk Rigsforstander saa meget han vilde. Den ny Regerings Vanmagt havde vist sig fra første Færd af.

Imidlertid skulde Forsamlingen opfylde sit Hverv og give en Forfatning. Men inden den skred hertil, gav den sig til med tysk Grundighed at drøfte Grundlaget for en saadan, *Grundrettighederne*, ethvert enkelt Menneskes medfødte og umistelige statsborgerlige Rettigheder. Æmnet var uhyre, Lærdommen endnu større, Talelysten allerstørst, og disse i og for sig meget lærerige Debatter, der vilde have været fortræffelige i Lærebøger over Statsretten, men mindre paa sin Plads, hvor det gjaldt om at nytte Tiden til at skabe en Forfatning, varer Maaneder. Alle Politikens, Socialøkonomiens, Religionens Spørgsmaal passerer Revy. Det kunde for den Sags Skyld godt have varet Aarhundredet ud. Og imens slaas Juni-slaget i Paris, Reaktionen stiger i Østerrig og Prøjssen, overalt fatter Forsamlingens Modstandere Haab. Da Grundrettighederne endelig er vedtagne, svæver de i Luften. Der er et Gode ved denne maanedlange Debat, Nationens Interesse vækkes for en Række alvorlige Spørgsmaal, en Sæd er saaet ud, der spirer med Tiden. Men Øjeblikket er forskærtset.

Og det haardeste Slag rammer Forsamlingen gennem *det slesvig-holstenske Oprørs* Forløb. I de bevægede Martsdage havde ogsaa det slesvig-holstenske Parti rejst sig, det havde bemægtiget sig Rendsborg (24. Marts) og taget Magten i Holsten. Hele Tyskland over vækker Oprøret den vildeste Begejstring, fra alle Sider strømmer Frivillige til for at kæmpe for den tyske Enheds hellige Sag. En slesvig-holstensk Hær rykker ind i Slesvig, men de danske Tropper iler den i Møde og sprænger den i Slaget ved *Bau.* Dermed vilde Oprøret sandsynligvis være knust, hvis ikke Prøjssen havde taget det under sine skærmende Vinger. Frederik Wilhelm IV var egentlig ikke meget derfor, han betragtede Slesvig-Holstenerne som Oprørere mod deres lovlige Herre,

Fig. 30. Frederik Wilhelm IV. [1795—1861; Søn af Fr. Wilhelm III og Dronning Louise; undervist af Tysklands første Lærde; gjorde Felttoget 1813—15 med; 1840 paa Tronen; videre se Teksten.]

men han kunde ikke staa imod sit Ministeriums og Folkets bydende Forlangender. En prøjssisk Hær under General *Wrangel* rykker ind i Slesvig, og efter Slaget ved *Slesvig* (23. April) maa de danske Tropper trække sig tilbage til Als og Nørrejylland.

Men Danmark var endnu Herre over Søen. Dets Flaade lamslog den tyske Handel, særlig de tyske Østersøprovinser led derunder. Frederik Wilhelm begyndte derfor at længes efter Fred. Og Ruslands Kejser, Nikolaj, der i sit eget Rige avede alle revolutionære Lyster og følte det som sin Pligt at nedslaa Revolutionen over alt i Europa, lagde et haardt Pres paa Prøjssen. Ogsaa Sverrig tog Parti for Danmark, og Østerrig holdt sig saa ganske uden for Sagen, at det end ikke hjemkaldte sin Gesandt fra

Kjøbenhavn. Prøjsserne trak sig tilbage fra Jylland og den 26. August sluttedes *Vaabenstilstanden i Malmø* paa 7 Maaneder, hvorefter de to Hertugdømmer skulde bestyres af en Regering paa 5 Medlemmer, hvoraf Danmark skulde vælge to for Slesvig, Prøjssen to for Holsten, og Formanden vælges af de tvende Magter i Forening.

Fig. 31. Erkehertug Johan af Østerrig. [1782—1859; Søn af Leopold II; deltog 1800—15 i Krigen mellem Frankrig og Østerrig; efter Krigen udrettede »Herzog Hannes« meget for Agerbrug, Industri og Videnskab i Steuermark; efter Nedlæggelsen af sin Rigsforstanderværdighed tilbage til Steuermark; morganatisk Ægteskab med en Postmesterdatter.]

Den 9. Juni havde Parlamentet paa Forslag af Historikeren *Dahlmann*, en af Slesvig-Holstenismens ivrigste Forkæmpere, vedtaget, at »den slesvigske Sag hørte ind under dets Virkeomraade, det vilde drage Omsorg for, at der ved Fredsslutningen med Danmark blev taget Hensyn til Hertugdømmernes Ret og Tysklands Ære«. Og uagtet Vaabenstilstanden snarere var gunstig for Tyskland end for Danmark, vakte den i Frankfurt en rasende Forbitrelse. Prøjssen havde overskredet sin Bemyndigelse, Tysklands Ære var slæbt i Skarnet, Slesvig fortabt og forraadt, og det lykkedes Dahlmann at samle en Majoritet mod Vaabenstilstanden. Men der var kun 17 Stemmers Flertal, og mod Vaabenstilstanden havde stemt en broget Blanding af Reaktionære og Radikale, der gennem en Krig haabede paa rørte Vande. Ministeriet træder tilbage, det lykkes ikke Dahlmann at danne noget nyt, det gamle træder atter til, og den 18. September vedtages Tilslutningen til Vaabenstilstanden med 258 Stemmer mod 238. Man turde ikke støde Prøjssen, og man frygtede for en Revolution.

Men Parlamentets Nederlag, dets Ydmygelse i den første Sag, det havde taget i sin Haand, var aabenbar. Og de Radikale, der længe havde villet Forsamlingen til Livs, fordi den ikke vilde gaa ind paa deres Ideer, besluttede sig til at sprænge den og tage Magten. Den 18. September rejses Barrikaderne i Frankfurt, men de tilkaldte Tropper kvæler let Oprøret. Ogsaa andre republikanske Rejsninger i Sydtyskland undertrykkes. Det republikanske Parti formaaede intet og dets Nederlag slog yderligere tilbage paa Parlamentet. De første Ugers skønne Begejstring er forbi, mange dygtige Mænd trækker sig tilbage. Man begynder at længes efter Sikkerhed og Ro. Medens Parlamentet fortsætter sine akademiske Debatter, sejrer Reaktionen i Berlin og Wien, og Afgørelsen ligger nu ikke længer i Frankfurt.

4. Prøjssen i 1848 og 49. I Berlin var i Maj 1848 *en grundlovgivende Forsamling* traadt sammen, valgt med almindelig Valgret. Dens Flertal var moderat og monarkisk sindet, det vilde gerne gaa Haand i Haand med Kongen. Men Frederik Wilhelm havde ikke opgivet sine uklare Drømmerier lige saa lidt som sit Had til al Liberalisme og enhver Konstitution. Han var derfor et let Bytte for alle dem, der vilde det ny ilde. Og der var mange af dem, først og fremmest de prøjssiske *Junkere*, der dannede deres særlige Parti, stiftede deres egen Avis »Ny prøjssisk Tidende«, det senere »*Kreuzzeitung*«. Partiet var lille, men det var mægtigt ved Rigdom, Forbindelser og Støtte i Kronens nærmeste Omgivelser. Dronningen stod det bi, og *Prinsen af Prøjssen*, den senere Kejser Wilhelm, der efter Martsdagene havde maattet rejse til London, saa forhadt var han, dannede Bindeleddet mellem alle Forfatningens Modstandere. Reaktionen stolede særligt paa Hæren og Officererne, der brændte efter at aftvætte i Blod Martsdagene og de Forhaanelser, de senere havde været Genstand for. Ogsaa det gamle prøjssiske Bureaukrati fandt sig kun med højlydt Murren i at lystre de ny liberale Ministre, disse »Kræmmerministre«. En Del Uroligheder og Optøjer i Berlin — saaledes Tøjhusets Plyndring den 16. Juni — skræmmede Borgerskabet, der som Nationalgarde maatte ud mod Tumultanterne; den »tyske Mikkel« længtes Dag for Dag ivrigere efter Ro og sin fredelige Nattesøvn.

Der kommer derfor intet Samarbejde i Stand mellem Forsamlingen og Kongen, og de liberale Ministerier *Camphausen* og *Hansemann*, som Kongen har været nødt til at tage, havde ikke Kongens Øre. Stemningen var forbitret. Forsamlingen strøg af Kongens Tittel Ordene »af Guds Naade«, en i og for sig ganske betydningsløs Ting og farlig, fordi den ramte Kongen paa det saarbareste Punkt, idet han særlig betragtede sig som Guds Repræsentant over for sit Folk. Men Forsamlingen tilfredsstillede heller ikke den radikale Berlinerbefolkning, der flere Gange paa revolutionær Vis søgte at influere paa dens Beslutninger. Det gav Reaktionen Mod, og den 2. November blev det overdraget *Greven af Brandenburg*, Kong Frederik Wilhelm II's ægte Søn, at danne et Ministerium, som Reaktionen kaldte »Frelsens Ministerium« (Ministerium der rettenden That). Meningen var ikke til at tage Fejl af. Forsamlingen sendte en Deputation med en Adresse til Kongen; denne vilde imidlertid ikke give noget Svar, og en af Deputationens Medlemmer, Lægen *Jacoby* fra Kønigsberg, sagde da de berømte Ord: »Det er Kongernes Ulykke, at de ikke vil høre Sandheden.« Forsamlingen fik imidlertid dog snart et Svar, og det bestod i en Udsættelse af dens Møder og Forlæggelse af dens Sæde til Brandenburg for, at den ikke skulde være »afhængig af Berlinerpøbelen«. Venstre protesterede, men Regeringen, der havde draget Tropper under Wrangel til Berlin, lod Salen besætte. Borgervæbningen blev opløst, Berlin erklæret i Belejringstilstand, og den 5. December blev den grundlovgivende Forsamling helt opløst. Samtidig blev en ny, den saakaldte »*oktrojerede Forfatning*«, givet. Men heller ikke den Rigsdag, der traadte sammen efter den, havde Kongens Naade. Den 27. April 1849 blev den opløst, og en ny *Valglov*, den i Prøjssen endnu gældende,

Fig. 32. General Wrangel [1784—1877; udmærkede sig i Napoleonskrigen; Øverstkommanderende mod Danmark i 1848; atter i Krigen 1864 Overkommandoen; afgav den i Maj til Prins Frederik Karl; deltog i Felttoget 1866 uden Kommando.]

blev indført. Vælgerne deltes i tre Klasser, der hver repræsenterede den samme Sum i Skat og valgte det samme Antal Valgmænd, der atter valgte Rigsdagsmændene. De rige og velhavende var derfor selvskrevne Herrer over Valget. Samtidig indførtes offentlig og mundtlig Afstemning, »fordi intet er saa nødvendigt for et frit Folk som Modet til at udtrykke sin Overbevisning offentlig«, dermed var Døren aabnet for et solidt Valgtryk. Regeringen havde sejret uden Blodsudgydelse, og den havde, klogere end den østerrigske, holdt Skinnet vedlige af en parlamentarisk Forfatning. Befolkningen var træt, den tog i det hele med Tilfredshed mod Kongens Gave, der dog var noget, og Ministeriet havde et lydigt Redskab, Reaktionen fri Bane.

5. Frankfurterparlamentet, Kejservalget, Parlamentets Afslutning, revolutionære Rejsninger. 1849. Imens havde Parlamentet forhandlet videre om den ny Forfatning. Men saa langt fra at bringe større Enighed, bragte ethvert nyt, positivt Spørgsmaal kun Uenigheden frem i stadigt skarpere Former. Det blev mere og mere klart, at det tyske Folk endnu ikke var politisk modent til at samle Riget. Det saakaldte *storlyske* Parti vilde have Østerrig med samtlige dets ikke tyske Lande ind under det ny Rige, medens det saakaldte *lille tyske* Parti, der væsentlig bestod af Højre Centrum, vilde have et Tyskland, dannet af de ikke østerrigske Lande med Prøjssen i Spidsen. Der var mange flere Spaltninger efter de forskellige Religioner, de forskellige Nationaliteter, Østerrigere, Nordtyskere, Rhintyskere. Der var Venstre og Revolutionære, og ofte gik de forskelligste Partier i fælles Had i Spand sammen. De ultramontane og yderste Venstre stemte Arm i Arm, de ultramontane forsvarede det suspensive Veto og den almindelige Valgret blot for at gøre Forfatningen uantagelig for den kommende Kejser. Og Østerrig, der atter begyndte at komme til Kræfter og i *Schwarzenberg* havde en baade hensynsløs og snu Leder, krydsede paa alle Maader Forsamlingens Politik. Det vilde ikke lade sig kaste ud af Tyskland; kun med en Magtstilling i Tyskland som Rygstød troede det at kunne have Tag i de forskellige Folkestammer. Og den Magt, som Forsamlingen skulde støtte sig paa mod Østerrig, Prøjssen, gled mere og mere ind i reaktionære Baner. Allerede i December 1848 havde Frederik Wilhelm IV erklæret, at han som legitim Hersker ikke kunde modtage en Krone af Revolutionen i Frankfurt.

Alligevel lykkedes det Gagern, der havde overtaget Ministeriet, medens *Simson* var bleven Forsamlingens Præsident, at sætte den prøjssiske Konges Valg til *tysk Arvekejser* igennem (28. Marts); men kun 290 stemte derfor, næsten Halvdelen afholdt sig fra Valget. Simson begav sig i Spidsen for en Deputation til Berlin, for at tilbyde Kongen den ny Værdighed. Der var dem i Kongens Omgivelser, der var stemt for at modtage Valget, Prinsen af Prøjssen var, selv om han ikke havde meget tilovers for de demokratiske Lærdomme, dog ikke uimodtagelig for de Fremtidsvuer, som Valget aabnede for det hohenzollernske Hus. Men Kongen var fast bestemt paa at sige Nej. Selv om han endnu nærede Planer om at give det tyske Forbund en fastere Organisation,

var det noget, »der skulde ordnes med hans Ligemænd, mod Demokraterne var der intet andet Middel end Soldaterne«. »Man besejrer ikke Djævelen ved at give sig i Kløerne paa ham«. Den 28. April gav han Deputationen Afslag, idet han dog samtidig erklærede, at Prøjssen ikke vilde trække sig tilbage fra det tyske Enhedsværk, men tværtimod vilde sætte alle Kræfter ind paa det.

Og lige saa uheldigt gik det med den af Forsamlingen vedtagne *Forfatning*. De smaa Stater, som ikke betød ret meget, og hvor Regeringerne var svage over for det liberale Parti, tog imod den; men de større sagde Nej. Kongen af Würtemberg anerkendte den vel omsider, presset af sit Folk, men Bajern, Hannover, Sachsen vilde intet have med den at gøre. Den prøjssiske Rigsdag, som anerkendte Forfatningen, blev opløst.

Dermed var Forsamlingens Værk fuldstændig strandet. Der var nu kun Revolutionen tilbage, for gennem den at fuldføre, hvad der ikke kunde naas ad rolig, retslig Vej; men dertil var Flertallet ikke til Sinds. Allere den 5. April havde Østerrig kaldt sine Udsendinge tilbage, Prøjssen fulgte efter. Og Højre Centrum, der havde stolet paa Prøjssen, gennemført Kejservalget og Forfatningen, traadte frivillig ud, saaledes v. Gagern, Dahlmann, Arndt og mange andre. Der var i Virkeligheden ikke mere nogen Nationalforsamling. Tilbage var kun Venstre og de revolutionære. Da de ikke længer følte sig sikre i Frankfurt for de Tropper, der rykkede frem mod de i Baden og Rhinpfalz udbrudte Opstande, forlagde de den 31. Maj Forsamlingens Sæde til *Stuttgart*. Kun 105 Medlemmer mødte der, saaledes var Forsamlingen skrumpet ind. Men hverken Würtembergs Konge eller Folk var glade ved disse ubudne Gæster; og da de ydermere vilde spille Herre i Huset, da de krævede Penge og Tropper, og paa Opfordring ikke godvillig vilde skilles, lod Regeringen Salen besætte med Tropper og forhindrede yderligere Møder. Saaledes endte den 18. Juni 1849 det første tyske Parlament, ynkeligt, latterligt, og dog af afgørende Betydning for Tyskland Fremtid. Disse Professorer havde ikke bygget helt forgæves, selv om der for Øjeblikket ikke var Sten paa Sten af deres Værk. Enhedstanken var fra Længslernes og Drømmenes Verden traadt ind i det virkelige Liv. Dette tilsyneladende spildte Arbejde i Paulskirken var nødvendigt for at modne Folket, for at belære det om, at man i Politik maatte regne med de virkelige Værdier. Hvor højlydt end deres Skadefryd var, der nu troede alle tyske Enhedstanker strandede for evigt, den var forhastet og intet. Det tyske Folk glemte aldrig, at en Gang havde der siddet en Samling af Tysklands bedste Mænd, en Gang havde det tyske Folk haft en samlet Repræsentation. Naar Tidens Fylde kom, kunde det gøres om, og gøres bedre.

Men selv om Forsamlingens Flertal ikke dristede sig til at gaa til Revolutionen, var der andre beslutsommere, der gennem den haabede at samle Tyskland til en stor Republik. Den tyske Revolution var til at begynde med rent politisk-national; men under dens Forløb vandt de franske socialistiske Ideer Indpas mange Steder. Pressefriheden og Forsamlingsfriheden benyttedes ivrigt, den med al Revolution følgende Standsning i Erhvervslivet gjorde de arbejds-

løse modtagelige. *Karl Marx* virkede i Pressen, og en Række Organisationer skabtes Landet over. Mange liberale var desuden forbitrede over Forfatningsværkets Stranding og tilbøjelige til at gaa sammen med de revolutionære. Derfor kom det i 1849 til en Række *Opstande og Revolutioner* i Tyskland. Og alle de Revolutionsmænd, der havde lidt Skibbrud andre Steder i Europa, Polakker, Italienere, Østerrigere, Russere, strømmede sammen til Tyskland. Den russiske Anarkist *Bakunin* var Fører for Oprøret i Dresden, Polakken *Mieroslawski* Revolutionens krigskyndige General i Baden.

Prøjssen kom temmelig hurtig over sine Opstande, og kunde sende de andre Fyrster Soldater til Undrigeligt Maal Revolutionens Mænd til Del. Hermed ender Revolutionen i Tyskland.

6. Prøjssens Forsøg paa at samle Tyskland, dets Stranding. Tilbagevenden til det gamle. 1849—52. Det Enhedsværk, der var mislykkedes i Forsamlingens Hænder, søgte nu Frederik Wilhelm IV at føre igennem, idet han tog sine Planer fra før 48 op igen. Sjælen i de derpaa følgende Forhandlinger var General *v. Radowitz*, der var gennemtrængt af Følelsen om Prøjssens Kald i Tyskland og overbevist om, at Riget maatte samles med en Udelukkelse af Østerrig, konservativ, men ikke reaktionær, ligesom Kongen en begavet, men karakter

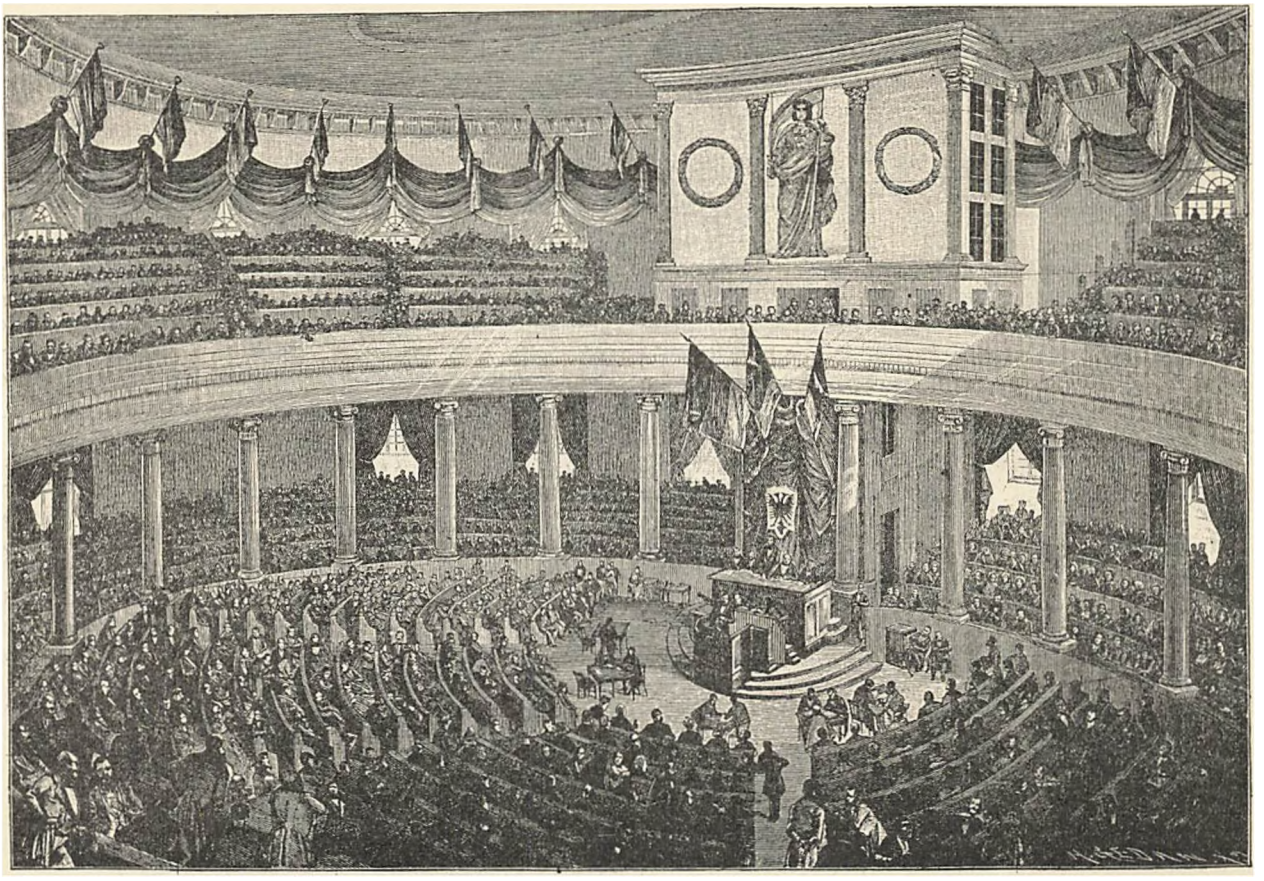

Fig. 33. Et Møde i Frankfurter-Parlamentet.

sætning. Farligere var Opstanden i *Dresden* (Maj 1849), hvor Kongen og Regeringen maatte flygte til Kønigstein, medens Hovedstaden var i Oprørernes Hænder. Sachsiske og prøjssiske Tropper erobrede først efter en dagelang Gadekamp Byen. I *Baden* gik mange af Tropperne over til Revolutionen, saa at Kongen og Regeringen maatte flygte, Fæstningen *Rastatt* faldt i Oprørets Hænder. Det raadede her over en hel Hær paa 20—30,000 Mand. Men Prøjsserne under Prinsen af Prøjssen og en Rigshær rykkede frem, efter en Række blodige Kampe maatte Mieroslawski med Resterne af sin Hær redde sig over i Schweitz. Rastatt faldt den 28. Juli, og Krigsretterne begyndte deres blodige Værk, Dødsdomme og lange Fængselsstraffe blev i svag Mand, mere blændende end grundig og uden den lykkelige Haand, som en Statsmand maa eje. Frederik Wilhelm vilde ordne Sagen sammen med »sine Ligemænd«, han vilde gennem en frivillig Tilslutning af Fyrsterne samle Tyskland; men de Forhaabninger, som Kongen satte til de tyske Fyrsters Taknemlighed nu, da hans Tropper havde afstivet deres vaklende Troner, glippede ganske. De større tyske Stater følte ingen Trang til at gaa ind under Prøjssens Førerskab, de havde det mistænkt for Udvidelsestendenser, den gamle Modsætning mellem Nord- og Sydtyskere kom stærkt frem. Og bag dem stod Østerrig, der mere og mere kom til Kræfter, og som under ingen Betingelse vilde lade Prøjssen komme op og sig selv sætte ud af Tyskland. Medens

Prøjssen var uklar i sine Planer, var Østerrig sine klart bevidst, det vilde tilbage til det gamle, og det var rede til at stille Soldater og Kanoner bag sine Diplomaters Ord. Hvis Prøjssen resolut havde grebet Lejligheden, medens Østerrig var svagt, kunde det have sat sine Planer igennem, men det lod den gunstige Lejlighed løbe sig af Hænde.

Det lykkedes vel Frederik Wilhelm i 1849 at faa Kongerne af Hannover og Sachsen til med ham at indgaa det saakaldte *Tre-Kongeforbund*, en Forfatning blev udarbejdet, adskillige andre Fyrster tiltraadte Forbundet, den saakaldte *prøjssiske Union*, det nationalliberale Partis Mænd med Gagern og Dahlmann i Spidsen mødtes i *Gotha* og tilsagde Prøjssen deres Støtte, en Rigsdag traadte sammen i *Erfurt* (20. Marts 1850), men alt dette var Døgnværk. Prøjssens egne Forbundne forraadte det, og Fjenden var i selve Prøjssens egen Lejr. Det reaktionære prøjssiske Parti saa' med Foragt og Uvilje paa alle disse Bestræbelser, paa Tyskhedens Sag, Forfatningen og Rigsdagen. Det saa' helst Forfatningen indskrænket til de to Bestemmelser: Kongen byder, Folket lyder. »Kreuzzeitung« prædikede, at Prøjssen i »Sæk og Aske« skulde gøre Bod for sine syndige tyske Lyster.

Og Østerrig var saa meget virksommere end Prøjssen. Det lykkedes det sammen med de fire Kongedømmer (Bajern, Würtemberg, Hannover og Sachsen) samt nogle mindre Stater at bringe *den gamle Forbundsdag* i Frankfurt til Live igen (September 1850). Og snart faldt den ene Stat fra Prøjssen efter den anden, der stod da i Tyskland to Statsforbund mod hinanden, den prøjssiske Union, bestaaende af Prøjssen og nogle mindre Stater, og de i Frankfurt repræsenterede Magter med Østerrig i Spidsen. Det maatte komme til en Styrkeprøve imellem dem, og den kom snart.

Kurhessen havde i Frederik Wilhelm I en af de rigtige kurhessiske Fyrster, en brutal Smaatyran. I sit Ægteskab med en fraskilt Kaptejnsfrue havde han flere Børn; de kunde ikke følge efter ham paa Tronen, men saa vilde han i det mindste forsyne dem godt med Penge. Stænderne var dog ikke til Sinds at anvende Landets Penge paa den Maade, og Fyrsten maatte da gribe til Statskupet for at forsørge sine Børn. Kurhessen hørte ind under den prøjssiske Union, Stænderne tog deres Tilflugt til Prøjssen, medens Kurfyrsten paakaldte Forbundsdagen i Frankfurt, der villigt lyttede til hans Besværinger, og lod et østerrigsk-bajersk Korps holde sig rede til at rykke ind i Kurhessen. Prøjssen, der ikke havde anerkendt Forbundsdagens Genoprettelse, protesterede mod dens Beslutninger som ulovlige; det kunde heller ikke tillade en østerrigsk Hær at rykke ind i en Egn, der laa inde mellem de prøjssiske Lande, og lod et prøjssisk Korps besætte Kurhessen.

Schwarzenberg svarede derpaa med at lade den østerrigske Hær mobilisere; ogsaa de sydtyske Stater var optændte af Lyst efter at gaa løs paa Prøjssen. Radowitz hævdede, at man skulde sætte haardt mod haardt, han støttedes af Prinsen af Prøjssen, der allerede nu vilde følge den Politik, som han senere sammen med Bismarck gennemførte over for Østerrig; men Flertallet i Statsraadet overstemte dem. Den prøjssiske Hær var næppe i Stand til at tage Kampen op, Rusland støttede Østerrig. Radowitz gik af som Udenrigsminister, og blev erstattet af *Manteuffel*. De prøjssiske Tropper blev trukne ud af Hessen, og Østerrigerne og Bajrerne rykkede ind. Mellem den prøjssiske Bagtrop og den bajerske Fortrop vekseledes der nogle Skud, en Hest blev dræbt, det var Krigens eneste Offer.

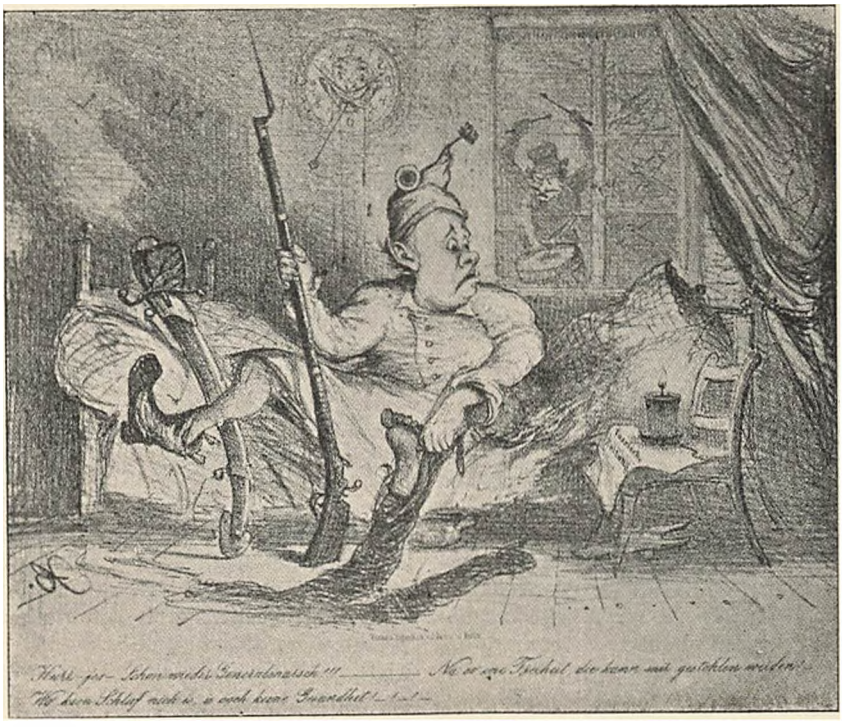

Fig. 34. Berliner Borgervæbningsmanden, som Trommen om Natten kalder ud, for at opretholde Ordenen: »Jøsses! Nu gaar Trommen allerede igen. Den Frihed maa de for min Skyld gerne ha'. Naar man ikke faar sin gode Søvn, kan man ikke bevare sin Sundhed.« Samtidig Karrikatur.

Østerrig havde sejret, og det forfulgte overmodigt Sejren. Schwarzenberg erklærede, at »Prøjssens Styrke bestod ene i den Agtelse, som det havde erhvervet sig i Tyskland; berøvede man det den, berøvede man det enhver Styrke. Man skulde derfor først nedværdige og derpaa knuse Prøjssen.« Og Prøjssen fik en bitter Skaal at drikke. Ved en Sammenkomst i *Olmütz* (29. November 1850) maatte Manteuffel gaa ind paa alle Schwarzenbergs Fordringer. Ordningen af de kurhessiske Forhold skulde overlades til Forbundsdagen. Den prøjssiske Union blev opløst, Forbundsdagen i Frankfurt traadte atter i fuld Virksomhed. Man havde drøftet forskellige Forslag til en mere fast Ordning af det tyske Rige, men de var alle strandede, man kunde kun enes om det rent

negative at vende tilbage til det gamle. Schwarzenbergs Plan om at lade hele det østerrigske Monarki med Ungarn og alle dets slaviske Lande gaa ind i det genoprettede tyske Forbund, hvorved Østerrig i Tilfælde af en Krig i Italien eller Orienten var dækket af det tyske Rige, stødte paa en saa stærk Modstand hos de andre europæiske Magter, der ikke midt i Europa vilde lade en ny Magt opstaa med 80 Millioner Mennesker, at han maatte opgive den. Men ellers var Østerrigs Sejr fuldstændig. Reaktionen i Tyskland var i fuld Gang, Forbundsdagen travlt optaget af at udslette alle Sporene af det »gale Aar 48«. Overalt forsvandt de ny Forfatninger, Pressen blev atter godt kneblet, Forsamlingsfriheden indskrænket, den katolske Kirke begunstiget som Revolutionens bedste Modstander. Enkelte Steder, som i Hessen-Kassel, kom det til et rent Rædselsregimente.

Men ligesom Prøjssen havde lært af sine Nederlag i Aarhundredets Begyndelse, saaledes drog det nu Lære af det, der var sket. Dets Hær havde ikke været stærk nok, den forbedredes. Det opgav Haabet om at faa de større Stater til frivilligt at gaa ind i et samlet tysk Rige. De, der endnu havde troet paa et fredeligt Samliv med Østerrig i Tyskland, opgav denne Tanke. Først naar Østerrig var kastet ud af Tyskland, kunde det lykkes at samle Riget. I Frankfurt forfulgte man klogt den Politik, at lade Østerrig faa Hadet for alle de reaktionære Skridt. Den 8. April 1853 blev *Toldforeningen* fornyet paa 12 Aar, den omfattede da 9000 □ Mil og 35 Millioner Mennesker. De, der i Tyskland haabede paa Enheden, satte mere og mere deres Lid til Prøjssen.

Fig. 35. General v. Radowitz. [1797—53; prøjssisk General og Statsmand, Frederik Wilhelm IV's Ven; hans i Skriftet: »Nutidssamtaler over Stat og Kirke« (1846) fremsatte Tanker søgte Kongen senere at realisere; Leder af Prøjssens Udenrigspolitik fra Maj 1849, Udenrigsminister 27. Sept.—2. Nov. 1850; se Sp. 64—66.]

KAP. III.
ØSTERRIG 1848—59.

1. Nationaliteterne i det habsburgske Monarki. Revolutionen i Østerrig er ligesom i Tyskland en politisk-national Revolution, men medens den i Tyskland gik ud paa at samle Riget, var dens Maal her at splitte det. Mens Metternich holdt Overfladen blank og glat, havde i Folkestammernes Dyb de forskellige Nationaliteter krystaliseret sig om deres *Sprog*. Sproget er i Virkeligheden Livsnerven i en Nationalitet; saa længe det lever, lever Folket; og naar Sproget vaagner og bliver sig bevidst, vaagner ogsaa Nationalitetsfølelsen. Saa længe Magyarerne talte Latin, saa længe Czekerne ikke havde noget mod at tale Tysk, var der ingen stor Fare for det habsburgske Monarki.

Den kraftigste Stamme og den, der vaagnede til stærkest Liv, var *Magyarerne*. I deres Stænderforsamlinger havde de hidtil talt Latin, men nu grundlagdes der et ungarsk Akademi, man begyndte ivrigt at pleje det hidtil foragtede magyariske Sprog og den magyariske Literatur. I 1830 forlangte man for første Gang Latinen afløst som Embedssprog af Magyarisk, og allerede i 1844 var det Lovsprog, Regeringssprog, Undervisningssprog. Samtidig hermed gaar en Bestræbelse for at løfte Ungarn fra den Middelalder, hvori det hidtil havde levet, over i den ny Tid. En Række Reformer foretages, men nogen Fart i Udviklingen kunde der først komme, naar der kom mere demokratiske Elementer ind i Forfatningslivet. De ungarske Magnater, hvis Rigdomme for en stor Del stammede fra de gamle Misbrug, fra Bøndernes Undertrykkelse, var, trods al deres Patriotisme, ikke egnede til at gaa i Spidsen. Ved Siden af det gamle konservative Parti, med Grev *Stephan Szechenyi* som Fører, dannede sig et nyt, nationalt Fremskridtsparti med Mænd som *Eötvös*, *Teleki*, *Frants Déak* og *Ludvig Kossuth*. Særlig den sidste staar i den almindelige Bevidsthed som Ungarns store Fører. Glødende Patriot, begejstret, med den begejstredes Evne til at begejstre andre, en fyrig Taler og Skribent, en Sjæl af Ild, skabt til at tænde Revolutionens Baal. Han vilde sit Fædreland frit, uafhængigt af Østerrig, og ved en Række gennemgribende Reformer i Forfatningslivet, Retsplejen, Erhvervsforholdene i By og Land omdannet til en moderne Stat.

Men selv om Magyarerne indbyrdes var uenige i adskilligt, i ét var de enige: Ungarn var Magyarernes, kun de havde Ret til at herske, kun deres Sprog skulde lyde i Landet. De begejstrede Forkæmpere mod den østerrigske Absolutisme betænkte sig ikke et Øjeblik paa at spille Tyranner over for de talrige *slaviske Elementer*, der boede inden for Ungarns Grænser. I 1843 besluttede de, at Magyarisk skulde være det eneste Sprog, der maatte tales paa Rigsdagen, det skulde indføres i alle de kroatiske Skoler, ingen kunde beklæde et kongeligt Embede i Kroatien uden at være det mægtig. Og saa vaagner de slaviske Sprog og Nationaliteter til Modstand for deres Ret. *Kroatien og Slavonien* kræver Ligeberettigelse med Ungarn. Slaverne lod Magyarerne vide, at »de kun var en Ø i det store slaviske Hav. Se til, at det ikke slaar sammen over Eders Hoveder og sluger Eder«. Det slaviske Sprog faar lige saa ivrige Dyrkere som det magyariske.

Og som Sydslaverne vaagnede til Bevidsthed om deres nationale Ejendommelighed, vaagnede mod Nord *Czekerne*. Sproget var det eneste, som den Skare af Jesuiter, der efter Slaget paa det hvide Bjerg under 30-Aarskrigen oversvømmede Landet, havde ladet Czekerne beholde. Det var sunket ned i Barbari, uden Pleje og Røgt som det var. Men nu kaster Czekerne med rigtigt Instinkt sig over Uddannelsen af Sproget. Et Nationalmuseum stiftes, der dannes Foreninger til Udbredelse af czekiske Bøger, en czekisk Presse skabes. Og man begynder at stille politiske Krav, man fordrede en Genoprettelse af det gamle bøhmiske Kongedømme under Østerrigs Overhøjhed.

Den slaviske Bevægelse gaar videre. I skarp Modsætning til Tyskerne i Vest og Magyarerne i Øst begyndte de nordlige og sydlige slaviske Folk at føle sig som ét, *Panslavismen* skyder Vækst. Det er først Literaturen, der udkaster Tanken, den fænger hos de

dannede og stiger derpaa ned blandt Folkene. De gamle Folkesange samles, Sprogenes Sammenhæng studeres og paavises, og som Magyarerne ene følte sig som Herrer i Ungarn, kunde en slavisk Forfatter i 1843 udgive et Flyveskrift med Titlen: »Er Østerrig tysk?«

Tyskerne var dem, der hidtil havde haft Magten i Monarkiet, Wien var en tysk By. Men ogsaa hos dem begyndte Følelser at vise sig, der truede Rigets Enhed. De følte sig dragne mod deres Stammefæller i Nord, *Pangermanismen* rejste sig som Modsætning til Panslavismen.

For dette Rige, der bestod af saa mange splidige Dele, var Februarrevolutionen som en »hed Drik, der skænkes i et koldt Glas; den sprænger Glasset«.

2. Det gamles Fald. Marts—April 1848. »Det staar nu til med Staterne,« skrev Metternich den 7. Marts. »som med undergravede Huse; begynder det først at knage, følger Sammenstyrtningen efter med Lynets Hastighed.« Han anede da næppe, hvor rigtigt han havde spaaet sit undergravede Østerrig. Ganske vist, straks saa' det ikke ret meget ud til Revolution i de letlevende Wieneres By, i Valsens Hjemland. Folk blev nok bekymrede, men deres Bekymringer angik ikke Forfatninger og Friheder, men Spareskillingerne. Der blev en fuldstændig Storm til alle Banker, i faa Dage var alle rede Penge forsvundne, godt gemte. »Daabstalen« over den østerrigske Revolution blev ikke holdt i Wien, men i den ungarske Rigsdag. Den 3. Marts drog Kossuth med al sin flammende Veltalenhed i Marken mod den gamle Absolutisme. »En kvælende Dunst hviler over os ligesom en Forbandelse. Fra det wienske Regeringskabinets Benkamre slaar os en forpestet Lugt i Møde, den sløver vore Nerver og lammer vor Aands Flugt.« Og hans Tale fænger hele Riget over.

I *Wien* begyndte man at klage, og der var meget at klage over. Boghandlerne klagede, Haandværkerforeningerne klagede, Studenterne, som det gamle Regimente havde behandlet som Børn, klagede. Og alt eftersom der kom Bud paa Bud om, at Stamfrænderne i Tyskland havde opnaaet alle de forønskede Rettigheder, blev Klagerne mere højlydte og fordringsfulde. Hoffet begyndte at ængstes for at skulle dele Huset Bourbons' Skæbne. Og som Louis Philippe havde søgt at redde sig ved at kaste Guizot over Bord, saaledes tænkte i den aandssløve Kejsers Sted Erkehertuginde *Sophie*, den nuværende Kejsers Moder, og hendes klerikale, reaktionære Kres, paa at sende Metternich, der syntes at repræsentere alt det mest forhadte i det gamle, ud som Syndebukken til Folket. Imidlertid vidste man hverken ud eller ind i Hofburg (Kejserens Residensslot). *Den 13. Marts* traadte de nederøsterrigske Stænder sammen. Allerede Dage i Forvejen havde man sagt til hinanden, at den 13. Marts skulde det ske, dette ubestemte, som man selv ikke var klar over. Det kom den Dag til Folkeopløb, til Sammenstød med Tropperne, der endelig, ophidsede til det yderste af Fornærmelserne, gav Ild. Som en Løbeild bredte det sig over Byen, at man havde skudt paa værgeløse og uskyldige, Borgerne rejste sig, det trak op til en Revolution. Overalt paa Gaderne lød det: Ned med Metternich, og det stadige Omkvæd i de Deputationer, der

indtraf paa Hofburg, var: Ned med Metternich. Da skræmmedes Hofburg og gav efter, *Metternich faldt.* Den Afrikarejsende v. Hügel bragte Fyrsten i Sikkerhed for Mængdens Raseri, og ledsagede ham og hans Hustru under mange Farer til England, Landet, hvorhen alle de slagne Tyer ved Aarhundredes Midte. Revolutionens Mænd og ogsaa Reaktionens. I mere end 30 Aar havde han været anset for Europas mægtigste Statsmand, han havde haft Magt til at udrette meget, men ikke ét blivende Værk bærer hans Navn ned i Tiden. Resultatet af saa mange Aars Magt er det runde Nul. Den 15. Marts lovede et kejserligt Manifest Indkaldelsen af Deputerede til at medarbejde paa en »Konstitution for Fædrelandet«. Pressefrihed, Nationalgarde og Friheders øvrige Goder fulgte med i Købet. I Stedet for Østerrigs sort-gule Fane hejste man overalt den tyske Enheds sort-rød-gyldne Banner.

I *Bøhmen* hejste man ogsaa et andet Flag, Czekernes gamle Banner, alt czekisk vaagnede til rørigt Liv, man klædte sig i czekisk Nationaldragt, vilde kun tale czekisk, og alt eftersom Wienerregeringen blev svagere og svagere, blev man mere fordringsfuld. Alle de Lande, der tidligere havde hørt ind under den gamle bøhmiske Krone, skulde samles til et, de skulde have en Fællesstyrelse i Prag og et eget, ansvarligt Ministerium, altsaa en Stat i Staten. Og Regeringen indrømmede i April alle de czekiske Fordringer.

Fig. 36. Jellachich. [1801—59. Se Sp. 71 ff. Af gammel kroatisk Slægt; fra 1819 østerrigsk Officer. — Efter Krigen »Ban« samt Civil- og Militærguvernør i Kroatien og Slavonien; 1854 ophøjet i Grevestanden; tilligo Digter, skrevet særlig Soldatersange.]

Og *Magyarerne* var lige saa heldige. Den ungarske Rigsdag var allerede i November 1847 traadt sammen i Pressburg. Efterretningerne ude fra gav Kossuth og det demokratiske Parti Vind i Sejlene. Han skød fuldstændig Overhuset, »Magnatbordet«, til Side, og fik »Stænderbordet« til at vedtage en Række gennemgribende Reformer: Ophævelse af de gamle Skattefriheder, af Resterne af Middelalderens Feudalvælde. Men han var ikke tilfreds hermed; først naar Ungarn fik fuldstændigt Selvstyre, kunde det frit udvikle sig. Og Hofburg, der vidste, at et Nej betød Revolution, indrømmede alt det, som Ungarerne saa længe havde sukket efter, ja mere end det: et særligt ungarsk Ministerium, aarlige Rigsdage, en frisindet Valglov, Pressefrihed, Juryer, Magyarisk anerkendt som eneste Statssprog, Buda-Pest Rigsdagens og Regeringens Sæde. Ungarn stod næppe nok i Personalunion med det øvrige Monarki; det var forbudt de ungarske Troppekommandanter at modtage Ordre fra Wien. Østerrigs Dobbeltørn veg paa alle offentlige Bygninger Pladsen for Magyarernes Farver. Den 14. April begav Kejser Ferdinand sig til Pressburg for at slutte Rigsdagen og stadfæste den ny Ordning. Et nyt Ministerium var dannet med Grev *Batthyany* i Spidsen, i det sad Kossuth, Eötvös, Déak. Men Ungarns ukronede Konge var *Kossuth*, alt Folkets Afgud. »Jeg er kun en almindelig Borger,« kunde han sige, »kun stærk ved Sandhedens Magt, og dog har Forsynets Veje føjet sig saa, at jeg ved en Be-

vægelse af min Haand kunde træffe Afgørelsen om Huset Habsburgs Væren eller Ikke-Væren.«

Czekernes og Magyarernes Eksempel smittede *Sydslaverne*, der gjorde dobbelt Front, dels mod Hoffet i Wien dels mod Magyarernes tyranniske Lyster. De fordrede ogsaa Dannelsen af en særlig *illyrisk* Stat med sit eget Ministerium og sin særlige Styrelse. Og Hofburg, der begyndte at skimte sin fremtidige Politik, at benytte Stamme mod Stamme, skyndte sig med at udnævne Oberst *Jellachich*, en Østerrig hengiven Mand, til »Ban«, den øverste Værdighed i disse Lande. Ogsaa *Serberne* begyndte at røre sig, en Nationalforsamling traadte sammen i Karlowitz, og en »Woivode« blev valgt. (Om Bevægelsen i Italien se næste Kapitel.)

Tilbage af det gamle Østerrig var egentlig kun Hoffet — og *Hæren*. Den holdt de sort-gule Farver i Hævd, og paa den bygges atter Riget op, og saa paa Nationernes indbyrdes Had.

Wiener Mobilgardist.

3. Hoffets Politik. Tilstanden i Wien. Bøhmen. Den østerrigske Rigsdag. 1848. Man maa lade dette Kejserhof, at det handlede med stor Forudseenhed og urokkelig Konsekvens. Magyarerne, Czekerne, Sydslaverne fordrede, naar alt kom til alt, ikke fuldstændig Løsrivelse fra det habsburgske Monarki, kun det størst mulige Maal af Friheder inden for det. Et fuldstændigt Brud med Østerrig var derimod Maalet for den italienske Rejsning. Dér var den mest paatrængende Fare, og det samme Hof, der endog gav mere, end de forskellige Folkeslag forlangte, blottede næsten Wien, dets eget Sæde, stadig truet af Revolutionen, for Tropper, for at kunne sende Radetzky og den italienske Hær Forstærkninger. De indre Friheder skulde man nok blive færdig med, naar blot den ydre Fare var afværget. Til Italien sender man en Hær, til Tyskland nøjes man med at sende Ord. Østerrig forbeholdt sig Ret til at undersøge ud fra sit Synspunkt de Love, som fremtidig Frankfurterparlamentet maatte give, inden det anerkendte dem som gældende paa østerrigsk Grund.

Den lange Umyndighedstilstand, hvori Reaktionen havde holdt Folket, hævnede sig. I *Wien* saa' det i Foraarsmaanederne ret broget ud. *Studenterne* spillede første Violin. De tænkte kun paa Vaabenøvelser og paa at styre Staten. Universitetets Høresale var omdannede til Vaabenkamre, og i dets Forhal, den i 48's Historie saa bekendte *Aula*, holdt de larmende Møder om offentlige Anliggender; Formanden havde i Stedet for Klokke en Tromme. Arbejderne i Wien sluttede sig med en rørende Kærlighed til Studenterne; de kom til dem og søgte Raad i alle deres Sager, endog Skilsmisser. Studenter og Nationalgardister dannede en politisk Centralkomité til Beskærmelse af Folkets Friheder, senere et Sikkerhedsudvalg. Disse selvskabte Myndigheder blandede sig i alle Regeringsforretninger, den 8. Juli kundgjorde man, da man ikke syntes om Ministeriet, at »Bærerne for det gamle System bør ubetinget fjernes fra Kabinettet, Dohlhoff skal danne et nyt Ministerium«. Og virkelig dannede Dohlhoff 10 Dage efter et Ministerium. De givne Løfter om en Forfatning syntes for ringe, altsaa Optøjer og ny Indrømmelser. Kejseren flygtede en Tid lang fra Wien. Hoffet benyttede snildt en Køretur til Schønbrunn til at lade Kejseren drage helt til Innsbruck og søge Støtte hos sine tro Tyrolere (17. Maj). Først tre Maaneder efter vendte han tilbage til sin Hovedstads Nærhed og tog Ophold paa Schønbrunn, og da begyndte det atter at dages for det betrængte Hof. Radetzsky fik Overtaget i Italien, og den czekiske Bevægelse blev brudt. Samtidig havde man i Wien det almeneuropæiske Fænomen: Borgerstanden, der er træt af de evige Uroligheder, der ønsker at kunne aabne sin Butik om Morgenen uden at risikere, at den bliver plyndret under en Barrikadekamp, at kunne lægge sig rolig til Sengs om Aftenen uden at ryste for den næste Morgens Opstand, begynder at vende sig bort fra Revolutionen.

I Bøhmen levede Czekerne og Tyskerne Side om Side. De reves til dagligt, og i dette mærkelige Aar 48, hvor alle Lidenskaber kom i Kog, brød naturligvis ogsaa den nationale Modsætning her ud i Fyr og Flamme. Czekerne vilde ikke vide af at sende Deputerede til Frankfurt. Kun ved en Voldshandling af Fyrsterne var i sin Tid Bøhmen bleven knyttet til Tyskland, nu vilde man bøde derpaa. Og imod det tyske Parlament i Frankfurt sammenkaldte man *et slavisk i Prag* (Juni 1848). Der mødte ikke blot Udsendinge fra de østerrigske Slaver, men som »Gæster« Repræsentanter for de slaviske Stamfrænder i Rusland, Polen, Posen, tyrkisk Serbien. Fælles for dem alle var Hadet til Tyskerne. Mere og mere blev Forsamlingen af Mænd som *Bakunin* og *Libelt* fra Posen draget over paa den revolutionære Side. Man vedtog paa Libelts Forslag et Opraab, hvori det hedder: »Vi, der nu atter træder op paa Europas politiske Skueplads, andrage om, at en almindelig europæisk Folkekongres maa træde sammen for at udjævne alle internationale Spørgsmaal; thi vi er overtydede om, at de fri Folk lettere end betalte Diplomater forstaar hinanden.« Der er mellem dette demokratiske, slaviske Opraab fra 48 og den russiske Kejsers Fredsmanifest fra 98 noget fælles; den slaviske Stammes Fredskærlighed, dens Lyst til at ordne Stridigheder mindeligt.

Den Øverstkommanderende i Prag var Fyrst *Windischgrätz*, en stiv Aristokrat og Stokmilitær. Han var som saadan yderst forhadt, og den 12. Juni, anden Paaskedag, kom det, da man forgæves havde opfordret Kejseren til at fjerne ham, til en Revolte imod ham. Et af de første Skud, som gjaldt Fyrsten, ramte hans Hustru, som stod i et Vindue, dødeligt. Tropperne besatte Højderne i Byens Omegn, og lod det regne med Bomber ned over Prag, der maatte

overgive sig paa Naade og Unaade. Den slaviske Rigsdag spredes naturligvis, de Løfter, som Czekerne havde faaet om særligt bøhmisk Ministerium m. v., stryges. Slavernes første Stormløb mod at blive en herskende Stamme i det habsburgske Monarki var fuldstændig slaaet tilbage. Men ogsaa de bøhmiske Tyskere blev skuffede; de havde haabet nu ganske at faa Overtaget over Czekerne; men Windischgrätz, der ansaa det tyske Demokrati for en langt farligere Modstander end den czekiske Nationalitetsfølelse, erklærede, at den Sejr, der var vunden, var den ordnede Statsmagts over Revolutionen, ikke det ene Folkeslags over det andet.

Denne Kamp i Prag er Vendepunktet. Hoffet saa' nu, at det kunde stole paa Hæren, denne fik Tillid til sig selv. Windischgrätz er Tidens Mand. I den største Hemmelighed, endog uden at Krigsministeren vidste noget derom, fik han i paakommende Nødstilfælde uindskrænket Overbefaling over alle Monarkiets Tropper med Undtagelse af den italienske Hær.

Ogsaa i Wien bedredes Stillingen. Den *Rigsdag*, der den 22. Juli traadte sammen i Wien, var en slem Skuffelse for de tyske Demokrater. Valgt efter Folketal var Flertallet slavisk. Og Bøndernes Repræsentanter havde Overtaget i den, en Fjerdedel af samtlige Medlemmer var selv Bønder. I Østerrig herskede endnu den middelalderlige Godsejervælde, som var faldet i Frankrig hin berømte Augustnat 1789, og Bønderne var nu stærkt opsat paa at afkaste den. Man skød derfor alle de andre Spørgsmaal til Side, som interesserede de revolutionære Wienere, og gik lige løs paa *Landboreformerne*. Allerede i det tredje Møde stillede *Kudlich*, selv en Bondesøn, Forslag om en Afløsning af Bondestandens gamle Tynger, dels mod og dels uden Erstatning, og da der truede alvorlige Bondeopstande, hvis Rigsdagen ikke gik ind derpaa, lykkedes det at sætte Bøndernes Krav igennem. Og da de havde faaet det eneste, de brød sig om, lod de Revolution være Revolution og Hoffet og Rigsdagen om at udkæmpe deres Kamp. Hoffet begyndte at faa Alburum. Disse Bondereformer er det eneste, der bliver staaende i Østerrig af Aaret 48's Værk.

4. Ungarn. Bruddet. 1848. Ungarn havde opnaaet meget i 48, men Kossuth vilde videre; Hoffet havde været nødt til at indrømme meget mere, end det vilde, og søgte en Anledning til at tage Indrømmelserne tilbage. Saaledes arbejdede begge Parter Bruddet i Hænde.

Vi har allerede set, hvorledes Slaverne i Ungarn havde begyndt at rejse sig mod Magyarerne, og denne Rejsning fortsættes, da Magyarerne ikke var til Sinds at lade de Friheder, som de selv havde tilkæmpet sig, blive de andre til Del. Mellem Magyarerne og *Serberne*, der i Slutningen af det 17. Aarhundrede havde nedsat sig i de øde Egne mellem Donau og Theiss, kom det til aaben Krig, der blev ført med østerlandsk Barbari: Brændte Landsbyer, skændede Kvinder, Fanger, der spiddes, ristes og og blindes. Magyarerne kunde ikke faa Bugt med Serberne, der holdt til i deres Sumpe og tilføjede dem adskillige Nederlag. Østerrigske Officerer fik af Hoffet Lov til at tjene i den serbiske Hær. Og Jellachich og hans Kroater rustede sig af al Evne for ogsaa at tage Kampen op. Endnu turde dog Hoffet ikke aabent bryde med Ungarn, det behøvede dets Penge og dets Soldater i Italien.

Den 5. Juli var *den ny ungarske Rigsdag* traadt sammen i Buda-Pest. Magnaterne, der var skræmmede ved Revolutionen, holdt sig hjemme paa deres Godser, andet Kammer havde derfor saa godt som hele Magten, og det vilde atter sige, at Kossuth havde den. Man vedtog vel at hjælpe Østerrig i Italien, men kun paa Betingelse af, at Østerrig atter hjalp Magyarerne til at faa Bugt med de oprørske Slaver, samt at Østerrig forpligtede sig til at yde de italienske Nationalitetskrav berettiget Fyldest. Man saa' helst Østerrig saa meget som muligt engageret i de tyske Anliggender samtidig med, at man nægtede at under-

Fig. 38. Ludvig Kossuth. [1802—94. Se Sp. 68 ff. Af fattig adelig Familie; studerede Jura; fik en Magnats Plads i Rigsdagen, udgav en »Landdagstidende«, der blev mangfoldiggjort gennem Afskrifter; Forbud mod den, som han ikke agtede; idømt fire Aars Fængsel, benaadet 1840; fra 1841 Redaktør af »Pesti Hirlap«, der angreb Østerrigerne og Hoffet og forsvarede de ungarske Krav; derigennem stor Indflydelse; valgt ind i den Rigsdag, der traadte sammen i 1847; hurtig Fører for Oppositionen. — Flygtede til Tyrkiet, genkendt og holdt i Fængsel dér til 1851; modtaget i England og Nordamerika med store Fester; fortsatte fra London sin Agitation; paatænkte i 1859 en ungarsk Rejsning, forhindret ved den hurtige Fredsslutning; tog aldrig mod Amnesti, vendte aldrig tilbage til Ungarn; død i Turin.]

støtte det, hvis det kom til Krig. Man vilde have en egen ungarsk Hær og et eget ungarsk Diplomati.

Det var lige saa mange Brande i Næsen paa Wienerhoffet, og det begyndte nu at komme til Kræfter. Windischgrätz havde Magten i Bøhmen, Radetzky var den 3. August rykket ind i Milano. Kejseren nedlagde sit Veto mod den ungarske Rigsdags Beslutninger, og det østerrigske Ministerium udarbejdede en saare indviklet Skrivelse, hvori det paa Grundlag af den pragmatiske Sanktion og meget

andet bestred Lovligheden af de Indrømmelser, som var gjort i Foraaret. Jellachich, som Hoffet en Tid lang paa Ungarernes voldsomme og bydende Klager havde ladet falde i en dog ikke meget unaadig Unaade, modtog en kejserlig Haandskrivelse, der genindsatte ham i alle hans tidligere Værdigheder. Det vakte sydende Harme i Ungarn, en Deputation paa 100 Rigsdagsmænd drog til Wien for at kræve et rent Svar, men de fik kun et undvigende af Kejseren (9. September). Samtidig kom der Efterretning om, at Jellachich med en kroatisk Hær over Drav var falden ind i Landet.

Det mere maadeholdne Parti, der til det sidste havde haabet paa at gaa frem ad Lovens Vej, mistede nu ethvert Fodfæste. Szechenyi blev sindssyg, Eötvös gik i frivillig Landflygtighed, Déak trak sig tilbage i Tavshed. Kossuth derimod fik Rigsdagen til at nedsætte et Art Velfærdsudvalg paa 6 Medlemmer, i hvilket han selv var Sjælen, og man opretholdt de Love, som Kejseren havde nægtet sin Stadfæstelse.

Fig. 39. Fyrst Windischgrätz. [1787—1862. Se Sp. 72 ff. Af ældgammel Familie; deltog i Napoleonskrigene. — Trak sig efter sin Afskedigelse tilbage til sine böhmiske Godser; 1859 Guvernør i Mainz og arveligt Medlem af Rigsraadet.]

Den Fare, der truede for Jellachichs Hær, blev forholdsvis let overvunden. Den kroatiske Hær var yderst slet udrustet, uden Disciplin. Saa længe den ingen Fjende mødte, rykkede den rask frem, men da den noget før Buda-Pest mødte nogle i Hast samlede ungarske Regimenter under General *Moga*, trak Jellachich sig efter en 5 Timers Kanonade, der kostede begge de kæmpende Hære 7 døde og nogle saarede (29. September), Vest paa og slap ind paa østerrigsk Grund, idet han lod sin Reserve, 8000 Mand, i Stikken. Den unge magyariske Hær, der havde næret en næsten overtroisk Rædsel for de fra gammel Tid af saa frygtede Kroater, fik en let Ilddaab og fattede Mod.

Kejserhoffet havde imens udnævnt General *Lamberg* til Øverstkommanderende over samtlige ungarske Tropper; men da han vovede sig til Buda-Pest, blev han af Pøbelen myrdet paa Gaden (28. September). Det krævede Hævn, og man var nu stærk nok til at hævne. Den 3. Oktober blev den ungarske Rigsdag opløst, dens sidste Beslutninger erklæredes for ugyldige, Ungarn erklæret i Belejringstilstand og Jellachich udnævnt til Øverstkommanderende og Kongens Stedfortræder i Ungarn.

5. Opstanden i Wien, dets Erobring. Ny Kejser. Forfatningen af 4. Marts. 1848—49. Vakte dette Harme i Buda-Pest, vakte det ikke mindre Forbitrelse og Uro blandt Demokraterne i Wien. Magyarerne i Øst og Tyskerne i Vest har paa mange Punkter fælles Interesser, de staar begge over for stærke slaviske Befolkninger; er de enige om at dele Magten, er der Udsigt til, at hver kan herske paa sit Landomraade. Hertil kom i Øjeblikket endnu en fælles Fjende, Hoffet. Satte det sin Krig igennem over for Ungarn, var det ude med Friheden i Wien. Derfor blev magyariske Udsendinge vel modtagne i Wien, og Wienerne søgte at forhindre Troppernes Afmarsch Øst paa. Da en Grenaderbataljon *den 6. Oktober* skulde afgaa, kom det til Kamp. Tøjhuset blev stormet, dets rige Vaabenforraad uddelt. Barrikaderne skød op rundt i Gaderne. Krigsministeren, *Latour*, der var yderst forhadt som Hoffets Mand, blev næsten revet i Stumper og hans lemlæstede Lig ophængt paa en Lygtepæl. Wienerbefolkningen anede ikke, hvor højt Spil det var. Der var over de wienske Rejsninger en vis ligeglad Letsindighed, man var vant til, at Hoffet gav efter, man betragtede egentlig ikke Revolution som en Sag, hvor det, naar alt kommer til alt, drejer sig om Livet. Og nu var Hoffet ikke til Sinds at lade sig mere byde. Den 7. Oktober erfarede Wienerne til deres store Bestyrtelse, at Kejseren var flygtet fra Schönbrunn og havde taget Ophold i den mähriske By *Olmütz*, altsaa i Hjertet af de slaviske Folk. Fra nu af regner Hoffet foruden Hæren med Slaverne; senere lønner det dem ved at ofre dem til deres Fjender, Tyskerne og Magyarerne.

Medens man i Wien tog paa at ruste sig, rykkede allerede Hærene frem. Jellachich, der søgte Oprejsning for sin Flugt fra Ungarn, vendte sig i Ilmarscher mod Wien, og fra Bøhmen rykkede Windischgrätz frem med 80,000 Mand. Hans hidtil hemmeligholdte Udnævnelse til Øverstkommanderende blev nu offentliggjort. Han vilde slaa til. Forgæves søgte Wienerne at underhandle, idet de hævdede, at de ikke havde rejst sig mod Kejseren, men kun mod nogle Generaler og Ministre, der havde forvansket hans Vilje; men Windischgrätz erklærede, at »med Rebeller forhandlede han ikke«, den 26. Oktober begyndte han Angrebet, og erobrede alle de ydre Forstæder. Polakken *Bem*, Kæmperen fra Ostrolenka, der kommanderede den wienske Mobilgarde, vilde ved Massesprængninger forvandle den indre By til en Fæstning, men kunde ikke faa Wienerne med. Deres Haab stod til en magyarisk Undsætning, som var dem lovet. Man hørte ogsaa mod Øst Kanontorden, men den blev svagere og svagere, trak sig mere og mere Øst paa, alt som Dagen led. Det var virkelig Magyarerne, som Kossuth havde ladet rykke frem, men de uøvede og slet førte Skarer kunde ikke bryde Ringen om Wien. Den 1. November vejede en uhyre sort-gul Fane fra Stefanskirkens Taarn, Wien var i Windischgrätzs Hænder. Reaktionen forfulgte med kold Grusomhed sin Sejr. Rolig og systematisk anholdt, dømte og henrettede man. Blandt de skudte var *Robert Blum*, Medlem af Frankfurterparlamentet, der var ilet til Wien for at forsikre de wienske Demokrater om deres tyske Meningsfællers Sympati og Bistand. Han beraabte sig paa sin Ukrænkelighed som tysk Rigsdagsmand, men det var Schwarzenberg en sand Fornøjelse at kunne lade en of Frankfurterparlamentets Rigsdagsmænd skyde. Fejgheden kom op i de brave Wienere, de krøb og logrede som Hunde for den sejrende Reaktion, og søgte at indynde sig hos de ny Magthavere ved at at angive og opspore Revolutionens Mænd.

Fra nu af gaar Hoffet med faste Skridt lige mod Maalet, saa meget fastere, som den rette Mand nu har Magten inde. Den 21. November blev Fyrst *Felix*

v. Schwarzenberg udnævnt til Udenrigsminister og Præsident for Ministeriet. Han er en ikke uinteressant Type blandt Reaktionens Statsmænd. Han var et halvt hundrede Aar gammel, havde været Diplomat, havde nylig kæmpet tappert i Italien. Han havde levet stærkt, og var nu ganske udlevet, ganske blasert og ligegyldig. Politik var ham en Sport, han holdt af den for Anstrængelsens og Spændingens Skyld. Idealer havde han ingen af; hans Fødsel, hans Opdragelse, hans Foragt stillede ham paa det gamles Side, og han fører nu med hensynsløs Kraft Østerrig fremad paa Reaktionens Veje.

Fig. 40. Fyrst Felix v. Schwarzenberg. [1800—52. Se Sp. 61 ff. og Sp. 77 ff. Først Soldat, fra 1824 Diplomat; ansat ved forskellige Hoffer; overalt berygtet for sit udsvævende Liv; i 48 Gesandt i Neapel; dér en af den krasseste Absolutismes bedste Støtter; forhaanet i sit Palads af Pøbelen, søgte han sin Afsked, og tog Tjeneste i Radetzkys Hær.]

De Tilsagn, som Kejser Ferdinand havde givet sine Undersaatter, særlig Ungarerne, generede en Smule den ny Regerings Handlefrihed. Man fandt dog snart paa en Udvej. Naar Kejseren takkede af, var alle hans Tilsagn dermed ude af Verden, de blev erklærede for at være rent personlige, uden Forbindende for hans Efterfølger. Naturligvis var det Spilfægteri. Kejseren havde givet sine Løfter som Statens Repræsentant, ikke som uansvarlig Privatmand; men det var man stærk nok til at sætte sig ud over. Den 2. December 1849 veg Ferdinand Kejsersædet til Gunst for sin 18-aarige Brodersøn, *Frants Josef*. Denne udtalte ved sin Regeringstiltrædelse det Haab, at det »maatte lykkes ham at samle alle Monarkiets Lande og Stammer til et stort Statslegeme«. Dermed var alle gamle Løfter ude af Verden, og man kunde styre ufravendt mod Schwarzenbergs Maal, uden Hensyn til de forskellige Folkeslag, hvoraf Riget var sammensat, at samle det alt sammen i en stærkt centraliseret Stat. Hvis Østerrig havde fulgt den Politik i tidligere Aarhundreder, hvor Nationaliteterne endnu ikke var sig selv bevidst, kunde den maaske være lykkedes. Men med det 19. Aarhundredes vaagne Folkestammer var den et Hjernespind.

Rigsdagen, der var bleven forlagt til den lille mähriske By *Kremsier*, havde Regeringen, der havde vigtigere Ting at tage sig for, ladet disputere om Grundrettigheder og andre slige ufarlige Ting. Men aldrig saa snart havde Forfatningsudvalget stillet Forslag om en, forøvrigt saare forstandig, Forfatning for Østerrig, før Regeringen lod Mødesalen besætte med Tropper og opløste Rigsdagen under Paaskud af, at dens teoretiske Debatter udsatte Rigets Sikkerhed for Fare.

Den 4. Marts udstedtes *en ny Helstatsforfatning*. Den lod den ungarske Forfatning i Kraft, men kun for saa vidt den ikke kom i Strid med Forfatningen af 4. Marts, hvilket i Virkeligheden vilde sige, at den ungarske Forfatning blev ophævet. Den ny Forfatning traadte aldrig i Kraft, men foreløbigt brugte Schwarzenberg den over for Frankfurterparlamentet. Han hævdede, at 4. Marts-Forfatning gjorde hele Østerrig til én udelelig Stat, og da Parlamentet ikke vilde gaa ind paa hans Synsmaade, kaldte han den 5. April de østerrigske Udsendinge tilbage.

6. Kampen i Ungarn. 1848—49. Medens Schwarzenberg benyttede Kejserskiftet til at komme bort fra de givne Tilsagn, holdt Magyarerne netop fast paa Kejser Ferdinand og hans Løfter. De erklærede, at Ungarns konstitutionelle Konge ikke kunde takke af uden Landets Samtykke. Frants Josef var en Usurpator, enhver, der adlød ham, en Højforræder. Ungarerne rejste sig til Kamp for den lovmæssige, kronede Konge. En Regering paa 6 Medlemmer, under Kossuths Forsæde, skulde udøve Regeringsforretningerne for den sin Magt ulovligt berøvede Konge.

Det saa' til at begynde med ganske haabløst ud for Magyarerne. Deres Hær var Modstandernes langt underlegen i Tal, den bestod for en stor Del af ungt Mandskab og var uøvet. 100,000 mod 150,000, der fra alle Sider, fra Nord, Vest, Syd, rykkede frem mod Buda-Pest. Samtidig Oprør i Ryggen, mod Syd Serberne, mod Øst Rumænerne, der havde taget Magten i Siebenbürgen. Det viste sig straks, at de unge Tropper ikke kunde holde Stand mod de fremtrængende Østerrigere, der snart stod i en betænkelig Nærhed af Buda-Pest. Et sidste Forsøg paa at standse dem ved *Moor* (31. December) førte kun til Nederlag. Regeringen og Rigsdagen forlagde deres Sæde østerpaa til *Debreczin*. *Den 5. Januar* rykkede Windischgrätz ind i Ungarns Hovedstad, og den wienske Regeringstidende fejrede allerede »Felttogets berømmelige Afslutning«. Men Windischgrätz spildte Tiden. Han vilde gaa grundigt til Værks, Krigsretterne og Bøddelknægtene havde Hænderne fulde, selv de, der »enten slet ikke eller kun i ringe Maal havde deltaget i Revolutionen,« maatte retfærdiggøre sig for en særlig Kommission.

Fig. 41. Kejser Frantz Joseph. [Født 1830, regerer endnu. Se Sp. 77. Søn af Erkehertug Franis Karl, en elskværdig, men svagt begavet Mand, og Prinsesse Sophie af Bajern, en overordentlig energisk, meget kirkelig sindet Dame. Opdraget af sin Moder i stræng jesuitisk-katolsk Retning; skulde i 1848 have været Statholder i Bøhmen; gjorde det italienske Felttog med; 1854 gift med den i Sept. 1898 myrdede Kejserinde Elisabeth af Bajern.]

Og imens gik det opad for Magyarerne. Polakken Bem havde efter Wiens Fald stillet sig til deres Raadighed, og ved en fortræffelig Anvendelse af den »lille Krig« lykkedes det ham, skønt slaaet i de større Slag, at gøre sig til Herre over Siebenbürgen, Ogsaa Serberne blev slaaet. Og de magyariske Troppekorpser begyndte ved Øvelsen at vinde Fasthed og Krigerdygtighed. Da Windischgrätz endelig besluttede sig til et Fremstød, blev han slaaet af *Gørgey*

ved *Gödöllö* og *Isaszeg* (6. April), og maatte gaa tilbage til Buda-Pest. Samtidig trængte andre magyariske Generaler frem i Ryggen paa ham. Med blødende Hjerte maatte Hoffet, der nu indsaa hans militære Uduelighed, fjerne Rigets Redningsmand fra Kommandoen, og hans Efterfølger havde ikke andet Valg end at føre den af Nederlag, Kolera og Tyfus halvt opløste Hær tilbage over Ungarns Grænseflod (21. April). Efter 4 Maaneders Felttog var Østerrigerne lige vidt, ja Magyarerne truede endog Wien.

Det var nu Kossuths Tur til at blive overmodig, og han gav sit Had til Huset Habsburg fri Tøjler. I Tillid til Sejren havde Hoffet udstedt Helstatsforfatningen af 4. Marts, der faktisk ophævede den ungarske Forfatning og brød alle de givne Tilsagn. Kossuth var ikke sen til at gribe Lejligheden, Paaskudet om at kæmpe for Kejser Ferdinand blev nu skudt til Side. Den 14. April forkyndte han fra Prædikestolen i den reformerte Kirke i Debreczin *Ungarns Uafhængighed* og *Huset Habsburgs Afsættelse*. En Nationalforsamling skulde senere bestemme om Forfatningen. Foreløbig blev Kossuth Præsident. »Gud kan slaa mig med alle Plager, med Landsforvisning og Giftbægeret, men ét kan han ikke lade komme over mig: det nogensinde igen at blive en Undersaat af Huset Østerrig.« Og virkelig, han lod det aldrig komme over sig, han afslog alle Amnestitilbud og døde fjernt fra Ungarns Jord.

Fig. 42. Wienermoder fra 1848.

Vel lykkedes det at tage det af Østerrigerne endnu besatte Buda (21. Maj), og Kossuth holdt et jublende Indtog; men Magyarerne kunde dog kun sejre, hvis Østerrigs Kraft blev bundet andet Steds, og hvis ingen fremmed Magt blandede sig i Striden. Men begge Dele slog fejl. Krigen i Italien blev endt, man kunde derfra tage dygtige Generaler, uddannede i Radetzkys Skole, der gav Hæren dens Selvtillid tilbage. En af disse, Baron *Haynau*, »Hyænen fra Brescia«, der ved sin vilde Grusomhed havde skabt sig et frygtet Navn, fik Overkommandoen med uindskrænket Fuldmagt. Og Østerrig bøjede Nakken for sin gamle Rival, Rusland, og bad om Hjælp til Undertrykkelse af det ungarske Oprør. Kejser Nikolaj, der betragtede sig som alle Regeringers Stridsmand mod den internationale Radikalisme, og som selv frygtede for, at Magyarernes Sejr skulde føre en polsk Rejsning med sig, lovede Hjælp; men han nød dog det at se Østerrig for sine Fødder, han lod det føle Ydmygelsen. De russiske Tropper skulde ikke optræde som et Hjælpekorps, men som en selvstændig Hær, hvis Tal Czaren forbeholdt sig selv at bestemme.

I fire Kolonner drog Russernes Hær under *Paskiewitsch* gennem Karpaternes Passer ned paa Ungarns Sletter, 150,000 i Tal, medens Haynau brød op vester fra. Kossuth vilde forvandle Landet til en Ørken, brænde alle Boliger, ødelægge alle Levnedsmidler, for at umuliggøre Fjendens Fremmarsch. Men Fortvivlelsens Modløshed var over det udmattede Folk, og tilmed stredes dets Førere. Kossuth var herskesyg, han var den valgte Diktator og taalte ikke Indgreb i sin Magt, og Görgey, Hovedfører for Hæren, hadede ham af et godt Hjerte, anvendte en skarp Kritik over for alle hans Handlinger. Det gjorde Fjendens Overtal dobbelt stort. Heller ikke Modstanderne var enige. Haynau skyndte sig frem, for at tilintetgøre Ungarerne, inden Russerne rel kunde komme til Stede. Men end ikke denne Splid hjalp. Snart var, med Undtadelse af Fæstningen *Kormorn*, alt Landet vest for Donau i Haynaus Hænder, Regeringen og Rigsdagen maatte flygte øst paa, først til *Szegedin*, senere til *Arad*. Hvad hjalp det, at Jellachich som sædvanlig blev slaaet, Haynau satte over Theiss og slog Magyarerne ved *Szöreg* (5. August). Samtidig blev Bems Hær i Siebenbürgen sprængt. Selv saaret slap han derfra og overtog Kommandoen over Resterne af den magyariske Hær, men ved *Temesvar* maatte han allerede den 9. August tage mod Slag, og Resultatet blev hans Hærs fuldstændige Opløsning. Görgey, der havde trukket sig tilbage gennem det nordlige Ungarn, var ikke naaet længere end til Arad. Alt var tabt, Krigsraadet tvang Kossuth til at opgive sin Magt og Værdighed til Fordel for Görgey. Og medens Kossuth flygtede til Tyrkiet, tog Görgey mod den Kapitulation, som Russerne flere Gange havde tilbudt ham. Med sine 23,000 Mand overgav han sig ved *Villagos* til Paskiewitsch (13. August), han vilde ikke overlevere de forhadte Østerrigere sine Vaaben. »Ungarn,« skrev Paskiewitsch til Kejser Nikolaj, »ligger for Deres Majestæts Fødder.« Senere betragtede Magyarerne Görgey som Forræderen. Naturligvis, som Slutning paa et Heltedigt havde en Kamp til Døden været mere paa sin Plads: men i Virkeligheden var det at kæmpe yderligere kun at ødsle med Blod, der var end ikke én Mulighed for Sejr. De andre Afdelinger overgav sig en efter en, længst holdt Kormorn sig under den uforfærdede *Klapka*, først den 27. September overgav han sig paa hæderlige Vilkaar.

Radetzky, der kendte Haynau, sagde om ham, at han »var som en skarp Ragekniv, efter Brugen skal

man snarligen stikke den i Futteralet igen«. Men det stemmede kun lidet med den asiatisk-koldblodige Grusomhed, der særkender Reaktionen i Østerrig. Haynau, der var grusom i Forvejen, fnyste over, at Ungarerne havde overgivet sig til Russerne, uagtet det var hans Sejre, der havde afgjort Kampen, og han forrettede med Iver Bøddeltjenesten. Det er ingen Retfærdighed, der dømmer, det er Hævnen, der huserer. Alle Førerne blev dømte til Døden. Paa én Dag, Aarsdagen for Latours Mord i Wien, henrettedes 13 høje Officerer i Arad. Under Raabet: *Eljen a haza* (leve Fædrelandet) traadte de hen under Galgen. Görgey undgik kun paa Ruslands Forbøn samme Skæbne. Selv Grev Batthyany, der havde været Minister i 1848, og som havde søgt at afværge Bruddet, faldt for Østerrigernes Hævn. Han slap, ved at tilføje sig et Saar i Halsen, for Galgen og blev skudt. Uden Tal var Fængslingerne. Hele Europa over vakte dette Rædselsregimente Afsky. Palmerston tilkendegav i de kraftigste Ord den østerrigske Regering det engelske Folks levende Uvilje. Da Haynau i 1850 var i London, fik han, da han besøgte et af de store Bryggerier, Bryggerknægtenes Kærlighed ret korporlig at føle. Ikke tilfreds med at henrette, hvad man indfangede i Ungarn, forlangte man, at Tyrkiet skulde udlevere Kossuth, Bem og de øvrige derhen flygtede Førere til de østerrigske Bødler. Men den prøjssiske og engelske Gesandt satte Mod i Tyrkiet, en engelsk Flaade ankrede op i Dardanellerne, det afslog at forrette Rakkerknægtetjeneste hos Haynau. Han maatte nøjes med at opslaa de flygtede domfældtes Navne paa Galgerne.

Det var ikke nok at myrde dem, der havde rejst sig, fremtidige Rejsninger burde lammes i Fødselen. Derfor blev Forfatningen ophævet, Ungarn sønderlemmet. Kroatien, Slavonien, Siebenbürgen blev udskilte som egne Kronlande, ogsaa de serbiske Dele af Ungarn blev et Kronland. Resten af Landet blev, med Tilsidesættelse af alle de gamle Inddelinger, delt i fem store Regeringskrese.

6. Reaktionen. Helstaten. Det »Bachske System«. 1849—59. Det var Hæren, der havde reddet det østerrigske Monarki, dens jærnhaarde Disciplin

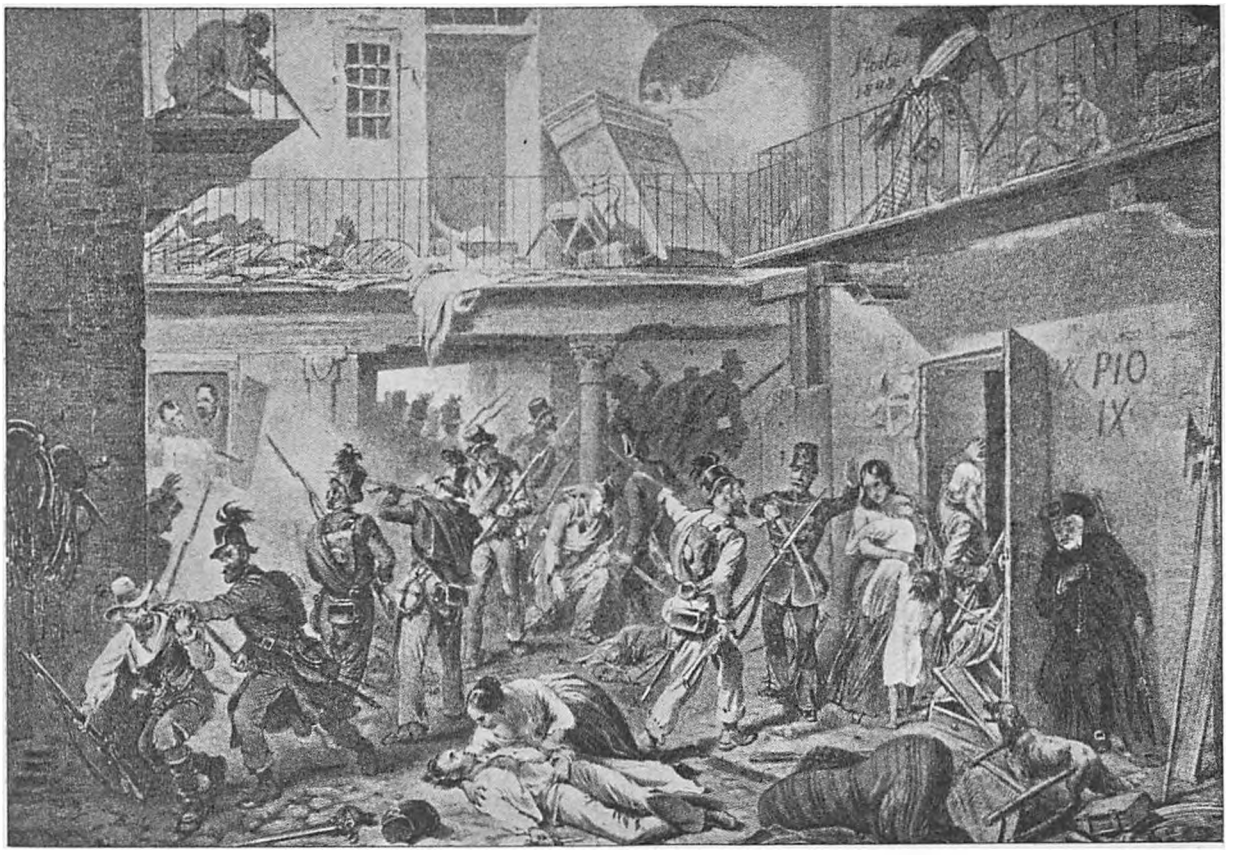

Fig. 43. Opstanden i Milano Marts 1848.

var ligesom en uhyre Smeltedigel, hvori man gød de forskellige Nationaliteters Folk, og hvorfra man trak dem ud igen som Østerrigere. Nu vel, lad os gøre det samme med hele det civile Folk, lad os skabe en fast Helstat, og gennem den af Magyarer, Tyskere, Czeker, Italienere og Kroatere skabe Østerrigere. Dette var Schwarzenbergs Kongstanke, dette var det, man havde lært af det »urolige Aar«. Og da Schwarzenberg kort efter døde, paatog Indenrigsministeren, *Bach*, sig at føre hans Tanker ud i Livet, Han havde under Martsdagene været liberal, var bleven Minister, men slog snart om og blev Reaktionens Høvding. »Det Bachske System« er det, der triumferer i Østerrig i de kommende ti Aar.

Ved kejserlige Haandskrivelser af 31. December 1851 blev Forfatningen af 4. Marts 1849, som dog

indrømmede Folket nogen Repræsentation, sat ud af Kraft. Endog de gamle Landdage, som selv Metternich havde skaanet, forsvandt. Det er ikke Reaktion i sædvanlig Forstand som en Tilbagevenden til det gamle, det er, om man kan bruge Ordet, *revolutionær Reaktion*. Det gamle Østerrig fra før 48, med sit brogede Præg, tilfredsstillede ikke de ny Mænd, hele Landet skulde uniformeres, og man satte sig rask ud over gamle Ordninger for at opnaa Enhedspræget. Det var ikke blot Ungarn, der blev delt, ogsaa Galicien deles. De smaa Provinser, der tidligere havde været forbundne med de større, udsondres fra disse. Baandet mellem de forskellige Stammer skulde dannes af en stærk Embedsstand, der var fuldstændig afhængig af Regeringen i Wien, dér løb alle Traade sammen. Man maatte i denne centraliserede Helstat have ét Regeringssprog, og dertil blev naturligvis Tysk valgt. Ved Siden af Embedsstanden oprettede man et Statsgendarmeri; overalt Gendarmer, hvis Opgave det ikke saa meget var at sørge for Lovens Overholdelse som at udspionere Befolkningen.

Fig. 44. Feltløjtmester v. Haynau. [1786—1853. Se Sp. 79 ff. og 91. Søn af Kurfyrst Wilhelm I af Hessen og en Apotekerdatter fra den schlesiske By Haynau. 1801 i østerrigsk Tjeneste; deltaget i Napoleonskrigene. — Hans Fremfærd i Ungarn bragte ham paa Kant selv med den østerrigske Regering; afskediget 1850.]

Hæren og Embedsstanden samt Gendarmeriet var de to Grundpiller for Riget. Til den tredje var udset den katolske Gejstlighed. Den havde selv meldt sig. Medens Nationerne stillede Krav og faldt fra, havde Bisperne paa et Møde i Wien fordømt Folkenes Krav og erklæret Sprogenes Forskellighed for en Levning af Hedenskabet og en Følge af Syndefaldet. Hoffet saa' kun alt for vel den Fordel, det kunde drage af Kirken, og det betalte dens Pris. Ved *Konkordatet* af 18. August 1855 fik Kirken baade i Pose og Sæk. De Baand, som Josef II i Statens Favør havde lagt paa Kirken, blev ophævede. Hele det lavere Skolevæsen blev givet i Gejstlighedens Haand. Det var en saadan Opgiven af Statens Rettigheder, at den faldt selv mange reaktionære Embedsmænd for Brystet. Men det var Prisen, og den blev betalt.

Hvor stærk end denne Helstat, grundet paa Hær, Embedsstand, Gejstlighed, kunde synes at være, den var i sin Grundvold lige saa skrøbelig som det gamle Østerrig. Var de tyske Professorers Enhedsværk Hjernespind uden Grundlag i Virkeligheden, var de wienske Statsmænds det ikke mindre. De handlede lige saa blindt ud fra en forudfattet Idé, uden Hensyn til de reale Forhold. Misfornøjelsen var almindelig, udbredt hos alle. Slaverne var forbitrede over, at Tysk var Rigssproget, Tyskerne, der i 48 havde smagt Frihedens Goder, kunde ikke mere finde sig i Absolutismen. At Magyarerne ikke var tilfredse, var selvfølgeligt, men Kroaterne havde heller

ikke faaet, hvad man havde lovet dem. Da en Kroater spurgte en Magyar om Tilstanden i Ungarn, svarede denne ironisk: »Vi er meget tilfredse; den Behandling, vi faar som Straf, faar I som Belønning.« Det var ganske vist lykkedes Bach at skabe en Enhed i Østerrig, men det var en rørende Enighed om at være misfornøjet. Og denne Embedsstand med dens Tysk formaaede ikke eller vilde ikke sætte sig i den Berøring med Folket, uden hvilken den ikke kunde sammensmelte Riget Da Benedek i 1860 kom til Buda-Pest for at overtage Styret, erfarede han til sin Forbavselse, at kun *én* af alle de overordnede Politiembedsmænd talte Magyarisk. Folket samlede sig snart i Modstand mod Embedsmændenes og Gendarmernes utrolige Tyranni og Spionering.

Dertil kommer Østerrigs gamle Skade: *de fortvivlede Finanser*. De store Krige mod Napoleon tyngede endnu i 48 paa Budgettet, to Gange var Staten gaaet Fallit. Revolutionsaarene med deres dyre Krige i Italien og Ungarn gjorde Forvirringen fuldstændig. Og Udgifterne hørte ikke op med Krigene, de steg snarere. Hæren, hvis Vigtighed for Monarkiets Bestaaen alle indsaa, slugte enorme Summer, fra 1849 til 59 to Milliarder. Og det ny Embedsmaskineri og Gendarmeri stillede ogsaa store Krav, fra 1850 til 59 fordobles Indenrigsministeriets og Politiets Udgifter. Omvendt flød, som naturligt var, Indtægterne sparsomt fra disse Landsdele, der havde lidt saa meget i de bevægede Aar. Det tager Tid, inden Erhverslivet kommer til Kræfter. Staten, hvis Underskud voksede fra Aar til Aar — for Aaret 1855 anslog man det til 175 Mdlioner — maatte tage sin Tilflugt til alle de fortvivlede Udveje, som vi kender fra Danmark i Aarhundredets første Aar, Udstedelse af Seddelpenge, Tvangskurs, Laan paa sine Indtægter, Tvangslaan hos de velhavende, der ligefrem blev ansat til et saa og saa stort Beløb, og betalte de ikke, blev de behandlede som Skatteydere, der ikke havde udredet forfalden Skat. Staten solgte væk af sine Domæner og afhændede sine Jærnbaner til en meget ufordelagtig Pris. Alt dette virker igen ind paa Erhvervslivet: Discontoen er 10 pCt., Agioen paa ædelt Metal stiger i 1854 til 28 pCt. Det er kun Børsspekulanterne, som tjener.

Heller ikke den *ydre Politik* var heldig. Schwarzenberg havde vel ydmyget Prøjssen i Olmütz, og sat sin Vilje igennem i Tyskland, men hans Efterfølger *Buol-Schauenstein*, besad ikke hans diploma-

Fig. 45. Görgey. [Født 1818. Se Sp. 80—1.1837 Løjtnant i den kgl. ungarske adelige Livgarde; efter Faderens Død tager han sin Afsked og studerer Kemi i Prag; træder i 48 ind i den ungarske Hær; i 1849 Overgeneral; senere Krigsminister. Efter Krigen interneret i Klagenfurt, hvor han ernærede sig som Kemiker ved en Tøjfabrik; i 1872 ansat ved en siebenbürgsk Jærnbane. Flere Skrifter til Forsvar for sin Handlemaade. I 1885 overrakte 260 af hans gamle Vaabenfæller ham en offentlig Æreserklæring. Lever endnu.]

tiske Evner. Da *Krimkrigen* udbrød, bejlede begge Parter til Østerrigs Gunst. Rusland, der haabede paa Østerrigs Taknemlighed, tilbød ydermere Serbien, Bosnien og Herzegovina, men Østerrig var endda ikke tilfreds. Længe vaklede det, og da det endelig sluttede sig til England og Frankrig, tog de imod det uden alt for stor Glæde. Ved at være alt for fiffig opnaaede Østerrig kun at isolere sig, det paadrog sig Ruslands Had uden at opnaa Vestmagternes Støtte. Og de Rustninger, som det maatte foretage, ødelagde ganske dets Finanser. Saaledes er Stillingen, da det i 1859 atter bryder løs i Italien.

KAP. IV. ITALIEN 1848—49.

1. Rejsninger og Forfatninger. Januar—Marts 1848. Italien var egentlig forud for Februarrevolutionen. Allerede i Januar brød det løs nede paa *Sicilien*. *Ferdinand II*, Konge i Neapel, havde lidt efter lidt berøvet Øen dens Særrettigheder, Harmen der over var stor, den sicilianske Patriotisme blev vakt, og den 12. Januar udbrød i *Palermo* en Opstand, der endte med, at Tropperne maatte indskibe sig til Fastlandet. De liberale i Neapel fattede derved Mod, en Opstand forberedtes, Kongen gav efter, tog et liberalt Ministerium og udstedte en *frisindet Forfatning* (29. Januar) efter den gængse europæiske Type i Tiden efter 1815, to Kamre, Pressefrihed, Lighed for Loven o. s. v. Sicilianerne var dog ikke tilfredse hermed, de vilde have et eget Parlament, samt egne Finanser og Hær og kun staa i Personalunion med Neapel. Da Ferdinand ikke vilde gaa ind herpaa, erklærede en sammentraadt Rigsdag Huset Bourbon for havende forbrudt den sicilianske Trone (13. April).

Fig. 46. Feltmarskal Radetzky. [1766—1858. Se Sp 86 ff. Fik i 1831 Befalingen over de østerrigske Tropper i Italien. — Efter Krigen førte han som Generalguvernør og Militærkommandant et haardt Regimente i Norditalien: søgte først 90 Aar gammel sin Afsked, og døde i 1858, ikke af Alderdom, men af Følgerne af et Fald.]

Op igennem Italien smitter Eksemplet. *Pius IX* gav meget modstræbende en Forfatning, der indeholdt den Bestemmelse, at Kardinals-Kollegiet skulde kunne nedlægge Veto mod Rigsdagens Beslutninger (14. Marts). *Leopold II* af Toscana havde allerede den 17. Febr., foruroliget ved en Opstand i Livorno, givet efter og udstedt en Forfatning efter fransk Mønster. I *Turin* havde den unge Grev *Cavour* i Spidsen for det liberale Parti grundlagt et Blad, der krævede Frihed og Forfatning. *Karl Albert*, der kun var kommen paa Tronen ved at love Østerrig at opretholde den gamle Absolutisme, betænkte sig længe paa at bryde sin Ed. Men ved Efterretningerne syd fra blev Kravene heftigere, og efter at have raadført sig med sin Skriftefader, lovede han den 8. Februar en Forfatning, og den 4. Marts blev den sardinske Forfatning, der senere er bleven udvidet til at gælde for hele Italien, udstedt.

Men alt dette var skrøbeligt og usikkert, saa længe Østerrig endnu havde Lombardiet og Venedig inde. Metternich vilde aldrig tillade, at der op ad Østerrigs Grænser indrettedes konstitutionelle Stater, der vilde være lige saa mange Arnesteder for Agitationen mod det østerrigske Herredømme i Italien. Især det rige Lombardi var værdifuldt for Østerrig, det gav alene en Sjettedel af alle Huset Habsburgs Indtægter; for at bevare det vilde Østerrig vove meget. Saa kom Budskabet om Opstanden i Wien og Metternichs Fald, og straks rejste baade *Milano* og *Venedig* sig mod de af Hjertet forhadte fremmede. I Milano havde den 82 aarige *Radetzky* Kommandoen. Efter en to Dages Barrikadekamp i Gaderne, hvor Oldinge, Kvinder og Børn kæmpede ved Mændenes Side mod Kroaterne og Tyskerne, maatte han rømme Byen. Han forsøgte forgæves at storme den, og den 22. Marts maatte han, for ikke at blive afskaaret fra sin Tilbagetogslinje til Østerrig, trække sig tilbage til den saakaldte *Fæstningsfirkant*, Egnen mellem Verona, Mantua, Peschiera og Legnano. I Venedig tabte de ledende Østerrigere fuldstændig Hovedet, Revolutionen under Advokaten *Daniel Manins* Førerskab bemægtigede sig Arsenalet og Byen, Republiken blev erklæret, og snart havde alle Byerne i Venetien sluttet sig til Opstanden. De af Østerrig afhængige Hertuger i *Parma* og *Modena* tog skyndsomst Flugten, af alle sine italienske Besiddelser havde Østerrig efter faa Dages Forløb kun Fæstningsfirkanten tilbage.

2. Krigen i Norditalien. Marts—August 1848. Hele Italien over vakte den lombardisk-venetianske Rejsning en stormende Glæde, overalt satte man sig i Bevægelse for at ile Brødrene til Hjælp. Men den eneste, der med Udsigt til Sejr kunde tage Kampen op, var *Karl Albert*. Huset Savoyens gamle Politik var det: altid mod Østerrig, og Folkestemningen krævede bydende, at de piemontesiske Tropper skulde rykke over Grænsefloden Ticino. Den 23. Marts besluttede man da at tage Kampen op, og allerede den 26. drog Piemontesernes Fortrop ind i Milano. Fra alle Sider strømmede Hjælpekorps og Friskarer til, »Korsfarere« kaldte de sig. Neapel sendte 13,000 Mand, fra Kirkestaten kom 10,000, som Paven havde givet sin Velsignelse med paa Vejen, idet han dog formanede dem til kun at forsvare Kirkestatens Nordgrænse; naturligvis rykkede de ind i Lombardiet. Fra Toscana 5000. I alle større Byer dannede der sig Bataljoner af frivillige, Studenter og Borgere, der drog Nord paa.

I Begyndelsen føjede alt sig heldigt for Piemonteserne. Efter Sejren ved *Goïto* tiltvang de sig Overgangen over Mincio (8. April), de stod nu inde i selve Fæstningsfirkanten. Selv om Italienerne var de overlegne i Tal, stod deres Hær ikke i Krigsvanthed paa Højde med de østerrigske Regimenter. Og Karl Albert var langt fra nogen Napoleon, han kunde ikke gøre efter, hvad den unge Korsikaner havde gjort et halvt Aarhundrede i Forvejen. Han var en udmærket Soldat, hensynsløs tapper, men ingen Feltherre. Han fattedes Beslutsomhed i det afgørende Øjeblik. Han var aldrig mere forlegen end, naar han havde sejret. Han manglede Overblik, formaaede ikke at kombinere de enkelte Troppeafdelingers Bevægelser til et sluttet Hele. Og mod ham stod Østerrigs mest forfarne Krigsherre, Radetzky. Han havde gjort alle Østerrigs Krigstog med lige fra Kejser Josefs Tyrkerkrig, trods de 82 Aar var hans Kraft

usvækket, hans Vilje var hurtig, og hans Beslutninger gennemførtes med Sikkerhed og Kraft,

Og imens rejste man sig i Ryggen paa Piemonteserne. *Mazzini* var ilet til Lombardiet, hvor han fik dannet en provisorisk Regering. Han var en uforsonlig Fjende af Huset Savoyen; hvis Kongeriget Sardinien blev stærkt, vilde det være en Fare for Gennemførelsen af den italienske Republik, som Mazzinisterne drømte om. Og medens man skulde synes, at Forjagelsen af Østerrigerne maatte være det første, det, hvorom alle Patrioter kunde enes, søgte Mazzini paa alle Maader at lamme den piemontesiske Hærs Fremgang. Han søgte at forhindre, at Hæren fik Tilførsler, holdt de Frivillige tilbage; i Milano blev Kongen, hans Karakter og Krigsførelse Genstand for de lumpneste Bagvaskelser.

Og til Republikanernes Had sluttede sig *Fyrsternes Skinsyge*. De havde, tvungne af deres Folk, maattet sende Piemonteserne Tropper til Hjælp, nu havde de sundet sig, og tiltraadte Tilbagetoget. *Pius IX* erklærede, at intet laa ham fjernere end en Krig mod Østerrig, det var imod hans Vilje, at Tropperne var gaaet over Grænsen (29. April). Med denne Erklæring lagde Paven sig for evigt ud med sit Folk. Alle Drømme om et samlet Italien under en frisindet Pave var for evigt henvejrede.

Kong Ferdinand i Neapel skøttede ikke mere om Krigen end Paven, og Pavens Omslag gav ham Mod til et *Statskup*. *Den 15. Maj*, den Dag, da Rigsdagen skulde træde sammen, kom det til Gadekampe i Neapel. De liberale, der havde Kongen mistænkt, opkastede Barrikader, men Kongen var ogsaa parat, han lod sine schweiziske Lejetropper og sin Garde rykke frem, medens Bomberne fra Citadellet regnede ned over Byen. Lazzaronerne slog sig paa Troppernes Parti, under Mord og Plyndring gik Dagen og Natten, de liberale Aristokraters Paladser, der var skudte i Brand, lyste som Fakler for de plyndrende og myrdende Bander, der havde fri Tøjler overfor alle, der mistænktes for Liberalisme. Kongen lod endog Fængslerne aabne, for at Forbryderne kunde styrte sig over Borgerskabet og øge Rædselen. Hvo, der kunde, reddede sig ud paa en fransk Krigsflaade, der laa opankret i Bugten. Til sidst tvang den franske Admiral Kongen til at holde inde. Men Rigsdagen blev opløst, de frisindede Ministre sendt paa Galejerne eller indsatte i Neapels berygtede Fængsler. »Det er saadan, at man bliver Herre over en Revolution,« sagde Kongen stolt og selvglad. Den neapolitanske Hær blev kaldt tilbage fra Krigsskuepladsen.

Krigen var nu ikke længer en national, fælles Krig, tilbage havde Karl Albert kun sin egen Hær og nogle Tusend Friskaremænd. Og medens Kongen raadløs spildte Tiden, sendte Wienerhoffet Rub og Stub til Radetzkys Hær, klogt seende, at Huset Habsburgs Skæbne afhang af den italienske Krig. Krigen gik med vekslende Held, men mere og mere syntes Sejren at hælde til Østerrigernes Side. Ligesom for at faa en Erstatning for dem, der var faldne fra, søgte Karl Albert at knytte hele Overitalien uløseligt til Kongeriget Sardinien. Den Tilslutning gennem Folkeafstemninger, som skulde lykkes en halv Snes Aar senere, begyndte allerede nu. Den 29. Maj besluttede Lombardiets Befolkning, trods alle Mazzinisternes Anstrængelser, med 560,000 Stemmer mod 700, at slutte sig til Sardinien. Karl Albert lod sig derfor den 14. Juni udraabe som *Konge af Overitalien*. De venetianske Republikanere nølede noget med at slutte sig til det ny Kongerige, men et Folkeopløb tvang Manin til at give efter, og den 4. Juli forenedes Venedig med Lombardiet og Piemont.

Men Sejren afhang ikke af Folkeafstemninger. Radetzkys Hær var efterhaanden bragt op til 120,000 Mand, Sardinierne overlegne i Tal. Alligevel spredte Karl Albert sine Tropper. Ved *Custozza* kom det den 25. Juli til det afgørende Slag. Dagen var uhyre varm, 28 Grader Reamur, saa at mange Soldater sank om ramte af Solstik eller blev vanvittige. Karl Albert førte selv sine 40,000 Mand mod de langt talrige Østerrigere, der ydermere stod paa nogle velbefæstede Højder. I 9 Timer stormede de sardinske Tropper, Gang efter Gang blev de slaaet tilbage, men de ordnede sig til ny Stormangreb. Først Kl. 7 om Aftenen opgav Kongen Haabet og tiltraadte Tilbagetoget. Udenfor Milanos Mure samledes Resterne af Hæren, 25,000 Mand, fuldstændig demoraliserede af Nederlaget og Tilbagetoget.

Kongens Krigsraad opgav enhver Tanke om Krigens Fortsættelse, og søgte at opnaa fri Hjemmarsch af Radetzky mod at afstaa Venedig og Lombardiet. De samme Milanesere, der havde ladet Sardinierne ene om Slagene, der havde knurret over de fornødne Udskrivninger til Hæren, kom nu i det frygteligste Oprør. Karl Albert blev erklæret for »en Forræder, der havde solgt dem«, han blev endog en Tid ligefrem belejret i sit Palads af en rasende Folkehob, der skød ind gennem Ruderne paa ham. Radetzky rykkede imens frem, den 6. August forlod Kongen Milano, med den sardinske Hær fulgte over 30,000 Flygtninge, der med Rette frygtede den østerrigske Maade at kue en Rejsning paa. Da Radetzkys Hær rykkede ind gennem Portene med grønne Grene om Sjakoerne, var alt tyst og lydløst som i en uddøet By. Den 9. August sluttedes en *Vaabenstilstand*, hvorved alt blev som før Krigen.

3. Republikanske Rejsninger. Genoptagelse af Krigen. 1848—49. Ved Custozza var ikke blot Karl Albert bleven slaaet, der blev tillige det liberale Parti slaaet ned. Dets Maal var: Italien befriet for Østerrigerne, i de enkelte Stater konstitutionelle, monarkiske Forfatninger, og de forskellige italienske Stater sammensluttede til et italiensk Forbund med Kongen af Sardinien eller Paven i Spidsen. Og nu havde Paven skuffet alle Forventninger, den sardinske Konge var slaaet og havde maattet bøje sig for de forhadte fremmede. Det liberale Partis Nederlag gav de *radikale* Vind i Sejlene. De vilde gaa den omvendte Vej, først styrte Fyrsterne, samle hele Italien til en Republik og saa marschere mod Østerrigerne, først indre Frihed, derpaa ydre. »Den, der endnu haaber paa Herskerhusene,« raabte Mazzini ud, »har hverken Hjerte eller sand Kærlighed til Italien eller Tro paa Fremtiden.« Republikanerne besluttede da at gøre det om og gøre det bedre.

Først gik det løs i *Pavestaten*. Pius IX søgte at besværge Stormen ved at tage den franske Gesandt ved Pavestolen, Grev *Rossi*, til Minister. Han var en udmærket Administrator, bragte Orden i de for-

kvaklede Pengeforhold og gennemførte Reformer; men dette var ikke de radikale nok, og Rossi blev ryddet af Vejen ved Snigmord. Han var gentagende bleven advaret, men lod haant om Advarslerne, og da han den 15. November uden Bedækning begav sig hen for at aabne Rigsdagen og forelægge den sit Program, styrtede paa Rigsdagsbygningens Trappe en ubekendt ham i Møde og borede ham sin Kniv i Halsen. Borgergarden saa' til, gjorde ikke noget for at forhindre Mordet eller gribe Morderen. Med dette Mord brød Anarkiet løs i Byen. Folkehobene styrtede mod Quirinalet og belejrede Paven, mellem den schweitziske Garde og Mængden rasede Kampen. Til sidst gav Paven efter og kaldte de radikale til Magten, men samtidig erklærede han overfor de fremmede Magters Gesandter, at han kun havde gjort det tvungen, at alle de ham aftvungne Indrømmelser paa Forhaand var ugyldige og intet. Saa snart han kunde det, flygtede han fra Rom (24. November) og tog Ophold i den neapolitanske Fæstning *Gaëta*, hvorfra han tog alle sine Indrømmelser tilbage.

Rigsdagen svarede med at indkalde en grundlovgivende Nationalforsamling, og uagtet Paven truede alle dem, der deltog i Valget, med Kirkens store Ban, foregik Valgene under stor Deltagelse. Den sammentraadte Forsamling erklærede den 9. Februar Pavens verdslige Herredømme for ophævet og Kirkestaten for en Republik. Et Triumvirat, hvis ledende Mand Mazzini var, tog den udøvende Magt, fra alle Egne strømmede Mazzinisterne til Rom, de radikale havde fuldstændig Magten dér.

Og der kom snart en ny Flygtning til Gaëta, Storhertug *Leopold af Toscana*. Han havde før 48 gennemført gode og gavnlige Reformer, han havde givet en fri Forfatning, han havde optaget de radikale i Ministeriet, men det hjalp alt sammen intet. De vilde netop af med Fyrsterne, og da Republikanerne havde sejret i Rom, fordrede de toskanske Republikanere, at der skulde sammenkaldes en grundlovgivende Rigsdag for hele Mellemitalien. Dette kunde og vilde Storhertugen ikke gaa ind paa, det var jo en Art politisk Selvmord, og han foretrak da Flugten. En provisorisk Regering blev dannet under Ledelse af Advokaten *Guerrazzi* (gerratsi) og Professor *Montanelli*, der var »Kristen, fordi Kristus var Demokratiets Fader«. Mazzini kom hvert Øjeblik til Stede fra Rom, og arbejdede ivrigt paa en Sammenslutning af den romerske og den toskanske Republik. Det saa' ud til, at Republikanerne skulde have mere Held med sig end Fyrsterne og de liberale.

Disse Begivenheder virker ind i *Piemont*, og fremkalder dér en Genoptagelse af Krigen. Karl Albert frygtede for, at det republikanske Eksempel skulde smitte i hans Land, at ogsaa hans Rige skulde blive en Republik, hvis han ikke kom de radikale i Forkøbet og vendte Sindene mod den nationale Krig. Der var ogsaa meget andet, der drev til Krig. De talrige lombardiske Flygtninge skyndede paa, Piemonts Sejr var deres eneste Udsigt til Hjemvenden. Og i Lombardiet sørgede de østerrigske Krigsretter og de tunge Udskrivninger, som Radetzky foretog, for at holde Galden flydende. Den 12. Marts blev derfor *Vaabenstilstanden opsagt* til den 20. Marts Kl. 12 Middag.

Sardinien stod nu ene over for Østerrig. Det kunde sende 85,000 Mand i Marken, men Overgeneralen, Polakken *Chrzanowski*, var ikke Radetzkys Lige, og dennes 70,000 Østerrigere var sejrsvante og godt disciplinerede. Krigen varede kun 4 Dage. Den 23. Marts bar Østerrigerne Sejren hjem ved *Novara*. Kongen søgte forgæves Døden, han sporede sin Hest midt ind i den tætteste Kugleregn, men Kuglerne, der havde Bud til 5000 af hans Mænd, som ønskede at leve, veg uden om det Bryst, der søgte dem. Med Magt maatte man rive ham ud af Slaget. Om Natten bad han om Vaabenstilstand, men den østerrigske Generalstabschef v. Hess havde kun bitre Ord om hans Troløshed. Da nedlagde han sin Krone til Fordel for sin ældste Søn, *Viktor Emmanuel*, »Østerrigerne vil give dig en gunstigere Fred end mig.« Endnu samme Nat forlod han Lejren, kun ledsaget

Fig. 46. Karl Albert. [1798—1849. Efter den barnløse Karl Felix's Død paa den sardinske Trone 1831; skuffede Folkets Forventninger om en Forfatning; slog, af Frygt for Østerrigerne og Karbonarierne ind paa en reaktionær Politik. Skaber trods Østerrigs Protest en national Hær, fremmer Landets Opkomst og lader Mænd som d'Azeglio og Cavour forberede den ny Tid. Videre se Sp. 85 ff.]

af to Tjenere, slap gennem de fjendtlige Poster, og drog over Nizza til Portugal, hvor han døde allerede den 26. Juli, brudt i Hjertet. Han havde fejlet meget og bødet haardt derfor, og selve hans Ulykke kastede en Martyriets Glans over Kongedømmet, som maaske gavnede det mere, end Sejren vilde have gjort. Hidtil havde det været Republikanerne, der havde haft Martyriets Fordele, som havde kæmpet for Friheden og var døde i Landflygtighed, Nu havde en Konge kæmpet mandigt for Italiens Frihed, og var død der langt borte.

Næste Morgen mødtes Viktor Emmanuel og Radetzky i et Bondehus ved Novara og sluttede en Vaabenstilstand. Fredsforhandlingerne trak længe ud. Schwarzenberg vilde lamme Piemont for lange Tider, men Frankrig og England tog dets Parti, og det slap da med at betale 75 Millioner i Krigsomkostninger. Maaske kunde Sardinien være sluppet endnu billigere, hvis Viktor Emmanuel havde villet dreje ind i Reaktionen, et konstitutionelt Sardinien vilde altid være Østerrig en Pæl i Kødet. Men dertil var Viktor Emmanuel ikke til Sinds, han kaldte tvertimod til Styret *Massimo d'Azeglio*, og i dette Valg laa der et Løfte om, at Sardinien ikke vilde svigte hverken Italiens eller Frihedens Sag.

Krigen havde et Efterspil. I Ryggen paa den østerrigske Hær havde *Brescia* rejst sig. Feltmarskalløjtnant *Haynau*, som Radetzky havde ladt tilbage som Reserve, ilede til, begærlig efter at vinde Laurbær ved en stræng Tugtelse af Oprørerne. Ude fra og fra Byens Citadel blev Brescia bombarderet, i to Dage kæmpede Borgerne i Gaderne med Fortvivlelsens Mod, selv Kvinderne kæmpede med, hvert Hus omtrent maatte tages med Storm. Den 31. Marts var Brescia atter østerrigsk, og Haynau rasede som et Vilddyr. Allerede da fik han Navnet »Hyænen fra Brescia«, senere fik han endnu et Hædersnavn: »Ungarns Bøddel«.

4. Reaktionen. 1849. Ligesom Slaget ved Custozza havde givet Stødet til de republikanske Rejsninger, indleder Slaget ved Novara deres Undergang. Og ligesom Aaret 48 var begyndt nede paa *Sicilien*, tager Reaktionen ogsaa sin Udgang der

Allerede efter Radetzkys første Sejr over Karl Albert havde Ferdinand sendt en Hær mod den oprørske Ø. Den 6. og 7. September blev Messina bombarderet, et Bombardement, der forskaffede Kong Ferdinand sit Øgenavn »Kong Bombe« (Ré Bomba). Vestmagternes Gesandter lagde sig imellem, og en Vaabenstilstand blev sluttet. Men i 49, da Krigen atter brød løs i Norditalien, opsagde Sicilianerne Vaabenstilstanden. Friskarer strømmede til, Polakken *Mieroslawski*, der senere ledede Opstanden i Baden (se Sp. 63—64), fik Overkommandoen. Ved *Catania* kom det til Slag (6. April), og Kong Ferdinands Hær sejrede. Sicilien blev nu undergivet et raat Militærdespoti, og i hele Syditalien havde Reaktionen Magten.

I *Toscana* havde de monarkisksindede liberale rejst sig mod Republikanerne, de havde taget Magten i Florens, og opfordrede Storhertugen til at vende tilbage. 18,000 Østerrigere rykkede ydermere ind i Landet. Den 27. Juli vendte Leopold hjem til sin Hovedstad, det gamle blev genoprettet, Revolutionens Førere fængslede, men det hele gik dog af uden Blod.

Tilbage var kun de to Republiker: Rom og Venedig, der efter Slaget ved Custozza igen var bleven Republik.

Til Rom tyede alle de revolutionære, der var slaaede andet Steds. Blandt dem var *Garibaldi* (se Teksten under Billedet Sp. 95—96). Han var vendt hjem i 48 fra Sydamerika, havde samlet om sig en Trop af Friskaremænd, og havde manøvreret paa egen Haand i Ryggen paa Østerrigerne oppe i Alperne. Efter Radetzkys Sejr var han flygtet til Schweitz, og kom nu paa sine Venners Bøn til Rom for at lede Forsvaret. Thi dér maatte det komme til Kamp. Pius IX afslog haardnakket alle Mæglingstilbud, alle Opfordringer om at vende tilbage, han satte al sin Lid til de Bajonetter, som de katolske Magter kappedes om at stille til hans Raadighed. Den 30. Marts samledes en Konference af de fire katolske Magter, Østerrig, Frankrig, Spanien og Neapel, i Gaëta, for at forhandle om Pavens Genindsættelse i sin verdslige Magt. Napoleon, der vilde vinde den katolske Gejstlighed, kom imidlertid de andre i Forkøbet, en fransk Hær landede i Kirkestaten og erobrede den 3. Juli efter en tapper Modstand Rom (se Sp. 35—36). Samtidig havde Østerrigerne paa Pavens Vegne erobret de nordlige og østlige Dele af Kirkestaten. Endelig den 12. April 1850 vendte Paven tilbage. Men hans verdslige Herredømme blev kun holdt oppe af fremmede Tropper, det var viet Undergangen, saa snart Italien for Alvor samlede sig.

Kun paa ét Sted fra Alperne til Sicilien kæmpede man endnu for Friheden, i *Venedig*. Allerede i September 1848 lagde Østerrigerne sig foran Byen, men dens Borgere vilde ikke give tabt. Naturen kom dem til Hjælp: i 4 Uger regnede det Dag paa Dag, Kanalerne gik over Bredderne, Lagunerne blev til Moradser, Sumpfeberen rasede i Østerrigernes Hær. Da Budskabet indtraf om Novara, erklærede Nationalforsamlingen: Venedig bøjer sig ikke, det vil kæmpe til det sidste, Manin fik uindskrænket Magt. Østerrigerne maatte aabne en regelmæssig Belejring med Lobegrave. Sidst i Maj faldt Fort Malghera, Venedigs Brohoved, Østerrigerne kunde nu rykke saa langt frem, at de kunde kaste deres Bomber ind i Byen. Koleraen brød løs, og Hungeren holdt sit Indtog i Byen. Men endnu opgav man ikke Modet; man satte sin Lid til Ungarerne. Først da Görgey havde overgivet sig ved Vilagos, gav Manin tabt og sluttede den 24. August en Overenskomst med Radetzky, hvorefter 40 af Revolutionens Førere skulde gaa i Landflygtighed. Den 30. August holdt Radetzky sit Indtog. Østerrigs italienske Herredømme var genoprettet i dets fulde Omfang.

Alt syntes tabt, og dog dæmrer allerede Samlingens Dag. Italienerne havde i Milano, i Venedig, i Rom, paa Siciliens og Lombardiets Slagmarker vist, at de kunde kæmpe som Mænd, selv mod Radetzkys øvede Hær. De havde fattet Tillid til deres krigerske Dygtighed. Den Lære havde man draget af Nederlagene, at det var ikke Mazzini og hans Republikanere, der var Mændene for at samle Riget. Kun ved at slutte sig til Sardiniens nationale og frisindede Kongehus var der Vej fremad. Østerrig havde sejret mod Syd og mod Nord, men mod Nord samlede man sig om Prøjssen, mod Syd om Sardinien, og der gaar ikke mange Aar, før disse to Magter kaster Østerrig ud baade af Tyskland og Italien, og samler de to Riger, som det var den østerrigske Politiks Livsmaal at holde splittede og svage.

Tilbageblik. Lad os standse et Øjeblik og se os tilbage, se, hvad der ligger bag ved alle disse Rejsninger, Kampe, Forfatninger, Domfældelser og Henrettelser, som vi har skildret én for én i det foregaaende. For os er Historien dog ikke en broget

Billedbog, vi læser ikke om fordums Dage blot for at tilfredsstille vor Nysgerrighed. Vi søger ind bag alt dette ydre, ser, om vi kan finde store Love der bag ved, hvoraf alt dette ydre udspringer, Aarsager, hvoraf Fremtiden fødes. Hvis Historien blot var saa og saa mange Fortællinger om de døde, saa maatte de døde godt beholde deres døde, de kom ikke de levende ved. Men af de dødes Liv spirer der en Lære for de levende, af Fortidens Hændelser drager vi Slutninger om Nutiden og Fremtiden.

Fig. 47 Mazzini [1805—72. Se Sp. 87 ff. Studerede Jura og Literatur; slutter sig 1830 til Karbonarierne, forraades, 6 Maaneder i Fængsel, udvandrer til Frankrig; stifter 1831 Foreningen: Det unge Italien. Efter mislykkede Opstandsforsøg i 1833 og 34 til London, hvorfra han udfolder en stærk republikansk Agitation og vedligeholder en udstrakt Korrespondance med de italienske utilfredse. Efter Krigen atter til England, hvorfra han som Hoved for den italienske Nationalkomite leder Opstandsforsøg i 1852, 53 og 57. Faar Garibaldi til hans Foretagende i 1860, støtter hans Ekspeditioner 1862 og 67. I 1866 ophæves den i 1833 over ham afsagte Dødsdom, han vælges i Messina til Parlamentet; men vil indtræde deri under »den italienske Skinforfatning«. Sidste Opstandsforsøg 1870 i Palermo, fangen, hurtig sat i Frihed. I Begyndelsen af 1872 hemmelig vendt tilbage til Italien, død 10. Marts 1872 i Pisa. Sværmede for Frihed og Menneskelykke, troede kun, de kunde opnaas under republikanske Former; for at opnaa Republikens Oprettelse skyede han ikke selv vovelige Midler og Opofrelse af andres Liv.]

Disse fire Aar fra 48 til 52 er de indholdssvangreste i vort Aarhundrede, de er for det, hvad Aarene omkring 89 var for det 18. Aarhundrede. Tager man et Europas Kort, syntes alle Grænser mellem Folkene de samme som før 48. Og ogsaa inden for de enkelte Staters Grænser syntes alt ved det gamle. Saa fuldstændigt havde tilsyneladende Reaktionen sejret. Og dog er det *et helt nyt Europa*, der fremgaar af de mærkelige Aar. Alle de Opgaver, hvis Løsning vi 50 Aar efter er fuldt optagne af, stilles i disse Aar.

Der er først og fremmest sket dette, at der paa den politiske Skueplads er optraadt en ny Medspillende, der snart skal blive Hovedskuespilleren: *Folkene*, ikke enkelte Grupper, men hele Folket, alle de voksne, myndige Mænd. Hidtil havde de væsentlig været Publikummet, der saa' paa, at Fyrster, Krigere, Statsmænd og begunstigede Stænder spillede Verdenshistoriens Drama, de betalte blot Entreen, der bar Dramaets Omkostninger. Men i det mærkelige Aar 48, hvor de gamle Aktører af Skræk helt faldt ud af Rollerne, tog de ny Mænd fat og spillede Stykket videre. Den *almindelige Valgret* gaar sin Sejrsgang over Europa. Parisiske Blusemænd, danske Bønder, sicilianske Fiskere, kroatiske og serbiske Grænsesoldater, Wiener- og Berlinerarbejdere samles til Folkemøder, vælger Repræsentanter til grundlovgivende og lovgivende Forsamlinger. Fyrstens Stemmeseddel tæller ikke mere i Valgurnen end Proletarens, begge er de én Stemme. Staten, det er ikke et Fyrstehus eller nogle begunstigede Kaster, det er dig og mig. Statens Penge, det er dine og mine Penge, gaaede ind i den fælles Kasse gennem Skat og Told og Afgifter. Alt dette var kommen spredt og enkeltvis frem før, men først nu udfolder det sig i sin fulde Konsekvens over Størstedelen af Europa. Med Folkenes Optræden begynder *Samfundenes Demokratisering*. Den sejrende Reaktion kan ophæve Forfatningerne, opløse Forsamlingerne; den kan omhugge Stammen, saa alt over Jorden synes ganske ved det gamle: men dybt i Jorden stikker Roden, den lider ingen Skade ved, at et Skud fældes; saa snart Grøden kommer i Luften, naar Regnen og Solen og Varmen kommer, skyder den ny Skud.

Og med Folkenes Fremtræden forandres hele den gamle Politik. De gamle Herskerhuse havde ikke, eller behøvede ikke at have *nationale Interesser*. Huset Habsburg kunde regere over en Blanding af Tyskere, Slaver, Magyarer, Italienere; naar det af de forskellige Folk blot fik sine Soldater og sine Penge, saa var de italienske Penge lige saa gode som de tyske, de magyariske Ryttere lige saa fortræffelige som de kroatiske Grænsesoldater. Anderledes med Folkene; for dem er Nationaliteten en Livssag, de formaar kun noget samlede. Derfor karakteriseres Bevægelserne i 48 ved de nationale Rejsninger, og det fortsættes ned i Tiden.

Hvor man er videre fremme, som i Frankrig, hvor det nationale Spørgsmaal allerede var løst af det gamle Regimente, kan Folkene gaa over til det næste Livsspørgsmaal: *det sociale*. Folket er de mange, det vil sige de svage, og al social Lovgivning er derfor en *Beskyttelse for de svage* mod de stærke. Den franske Revolution havde opstillet den berømte Treenighed af Principer: Frihed, Lighed, Broderskab. De to første af disse Principer strider mod hinanden, det tredje er Mægleren mellem dem. Frihed vil altid blive Frihed for de faa stærke, Friheden er det aristokratiske Princip ligesom Ligheden er det demokratiske. Løs alle Baand, f. Eks. paa Erhvervslivets Omraade, og inden kort Tid vil al Magten og Rigdommen være i de faa stærkes Hænder. Det var den Erfaring, man havde gjort i de første 50 Aar af Aarhundredet. Frihedsprincipet havde lettest ved at slaa igennem, det var mest beslægtet med den gamle aristokratiske Ordning, de gamle Vaner og Instinkter. Klarest træder Forholdet frem i Vestens Lande, der er de længst fremskredne i moderne Udvikling. Friheden fører her til en fuldstændig hensynsløs Konkurrence, de stærkeste sejrer overalt. Det lille Haandværk kan ikke konkurrere med det maskindrevne Fabriksbrug, de smaa selvstændige Haandværkere bukker under og maa blive Fabriksarbejdere hos Storfabrikanterne. Ogsaa mellem disse raser Konkurrencen. Man søger stadig at underbyde hinanden, at producere billigere Varer. Anvendelsen af Maskinerne gør Varerne en hel Del billigere, men det er ikke nok, der maa produceres endnu billigere, og det Sted, hvor det er lettest at komme over Gærdet, er Arbejdslønnen. Tilbudet af arbejdsledige Hænder er stort, det forøges yderligere, eftersom de smaa Haandværkere ruineres og maa søge Fabriksarbejde. Arbejderne har endnu ingen Organisationer. Derfor trykkes Arbejdslønnen ned til det mindst mulige, den kan næppe dække Livets allerførste Fornødenheder: Taget over Hovedet, Klæderne paa Kroppen og Mad i den slunkne Mave. Der bliver intet til-

overs til Sygdomstilfælde, til Opdragelse af Børnene eller til Omsorgen for de gamle Dage. Naturligvis endnu mindre til Livets Behagelighed og Livets Glæder. Samtidig er de absolut Besiddelsesløse i Flertal. Man regner, at Europa i 1848 talte 270 Mill. Mennesker. Deraf hørte de 150 Mill. til Proletariatet, og af de resterende 120 Millioner var der ikke faa, hvis Kaar ikke var stort bedre end Proletarernes. Det er en Fristelse til at tage sig til Rette med Flertallets Ret. Og de Steder, hvor der var Forfatninger og parlamentariske Forsamlinger, var disse udelukkende i de besiddende Klassers Hænder, Arbejderne var over alt politisk retsløse, de kunde ikke vente sig ret meget af de Forsamlinger, som Kapitalen beherskede.

Det er dette Misforhold, der i 48 fører til de sociale Rejsninger, og selv om Reaktionen let vinder Spillet over for umodne Idéer og uberettigede Krav, som de maatte fremkomme fra en uvidende og længe forsømt og underkuet Stand, er Sagen ikke afgjort med saa og saa mange Tusind Pund Bly, støbte om til Kugler. Skal Samfundet ikke udsættes for nye, endnu blodigere Kampe end Junislaget, maa det i sin egen velforstaaede Interesse finde en Forsoning mellem Frihedens og Lighedens stridende Principer. Her maa Broderskabets Idé lægge sig mæglende imellem. I Stedet for den ufuldstændige Opfattelse af Staten, der laa til Grund for den franske Revolution, og som først og fremmest betragtede Menneskene som enkelte Individer, som det gjaldt om at gøre saa fri som muligt, give saa mange Rettigheder som muligt, medens Staten og dens Virksomhed indskrænkes til det mindst mulige, egentlig kun bliver en Art Politibetjent, der paaser, at der ikke sker Optøjer og Uordener, træder en anden og sundere Opfattelse. Staten er en levende, sammenhængende Organisme, de enkelte er kun afhængige Dele i den, den enkeltes Vel er intet uden det heles Vel. Individerne er i Staten som de enkelte Celler i det menneskelige Legeme; nogle Celler kan ikke leve vel, naar andre lider, Sygdommen mærkes over hele Kroppen. Det er denne Opfattelse af Staten, som den store engelske Statsmand og Taler Edmund Burke (börk) stillede op mod den franske Revolution, og som mere og mere trænger igennem. Statens Opgave bliver derved større og mere omfattende, den bliver en Moder, en Beskytter, en Ordner, den sociale Lovgivning opstaar. Den er en Tagen fra de stærke og Given til de svage. At finde det rette Maal her, ikke at tage mere fra de stærke, end at Udviklingen kan gaa rask og støt ved de stærkes Initiativ og Energi, og at give de svage saa meget, at de ikke undertrykkes, og deres Liv bliver leveligt, er en

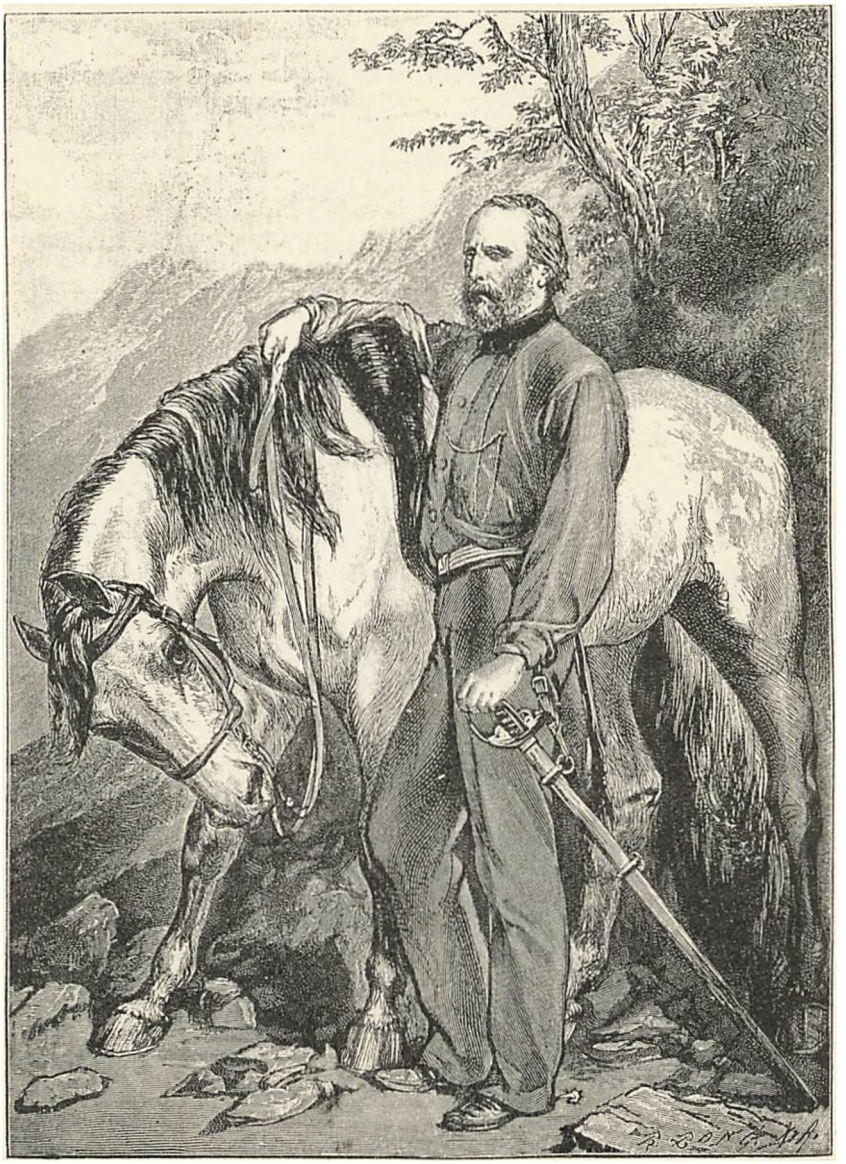

Fig. 48. Garibaldi. [1807—82. Se Sp. 35 og 91—2. Søn af en Somand i Nizza; indtraadte i den sardinske Marine, men maatte efter at have deltaget i Mazzinis Opstandsforsøg flygte 1834. Dømt til Døden i sit Hjemland flakker han om, Matematiklærer i Marseille, Skibskaptejn for Beyen i Tunis. I 1836 til Sydamerika, deltager i Kampene mellem Republikerne dér, Kaperkaptejn mod Brasilien. Forlader i April 1848 Sydamerika for at deltage i Frihedskrigen, kommer for sent, men opretter alligevel et Friskarekorps og kæmper i Alperne mod Østerrigerne. Videre se Teksten. — Efter at Frankrig i 1870 var bleven Republik, samlede han en Friskare og kæmpede i Bourgogne mod Projsserne, dog uden videre Held. Medlem af den italienske Rigsdag, talte sjældent, mod Afstaaelsen af Nizza og Savoyen. Død 2. Juli 1882 paa Øen Caprera; begravet bag sit Hus; hans Grav Valfartssted for Italienerne. Statuer i flere Byer.]

Opgave, der kræver den højeste politiske Visdom og den dybeste praktiske Erfaring. Det maa i hvert enkelt Tilfælde afgøres med nøje Afvejen af alle de forhaandenværende Forhold, for at man ikke skal gøre Uret til nogen af Siderne.

Med Folkenes, de store Massers Optræden paa den politiske Skueplads hænger sammen Udviklingen af *Pressen*. Hvad Bøgerne var og er for dem, der har Raad til at betale dem og Tid til at læse dem, er »Avisen« for Folkets brede Lag. Journalisten giver i kort og sammentrængt Form, i et Hundrede Linjer eller to, det, de lærde Forfattere skriver hele Bøger om. Der var naturligvis en Del Aviser, særlig i Vestens Lande før 48, men de er for intet at regne mod den Hærskare af Blade, der dukker op ved udgyder, kommer københavnske Borgere, danske Bønder, lombardiske Vindyrkere og østerrigske Fæstere til gode. Fremskridtets Mænd og Reaktionens Mænd i de forskellige Lande føler sig, trods Nationalitetsforskellen, som Kampfæller. Vi har set Polakken Mieroslawski kæmpe paa Sicilien og i Baden, vi har under de tyske Rejsninger fundet Polakker, Italienere, Franskmænd og Tyskere Side om Side.

Hvad selve Aarene 48—52 angaar, er Begivenhedernes Forløb i Frankrig, Tyskland, Østerrig og Italien, *Overgangen fra Revolution til Reaktion*, ganske ens og saare lærerig. Det begynder med let Sejr, det gamle Regimente, der havde følt sig saa tryg, blev ganske overrasket, og opgav i den første Overraskelse enhver Modstand. Det begynder med lys

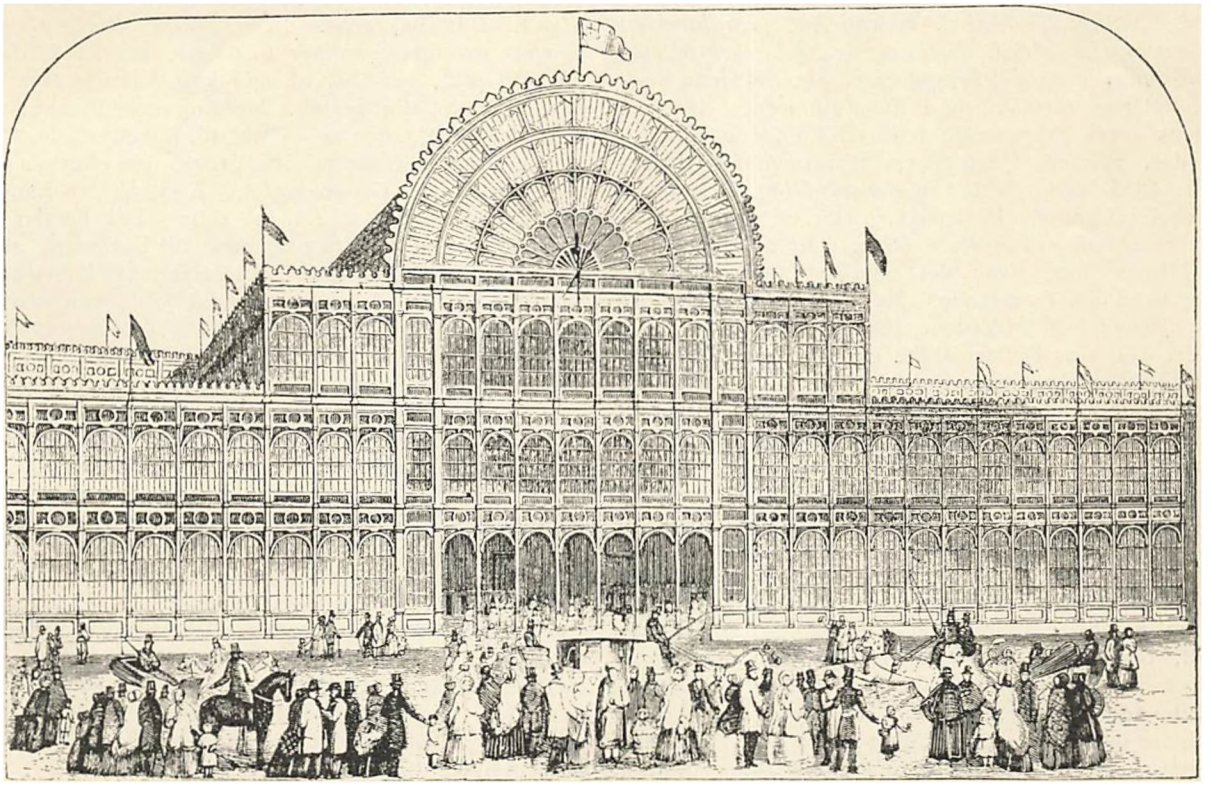

Fig. 49. Krystalpaladset i Hydepark i London, hvori den første Verdensudstilling afholdtes 1851.

Aarhundredes Midte og senere. Tænk paa Danmarks Aviser i 48 og nu; den Gang nogle faa og ret smaa københavnske Blade og uden for København ikke stort ud over nogle Stiftstidender, nu har adskillige af de store Landsbyer endog to Aviser.

Vi har allerede set, hvorledes en Rejsning ét Sted fremkalder en Rejsning et andet Sted, hvorledes Berlins Demokrater rejser sig ved Efterretningen om Metternichs Fald, eller hvorledes Reaktionens Sejr i en Hovedstad giver Reaktionen i et andet Land Mod. Ogsaa bag dette ligger en almindelig Kendsgerning, noget nyt. *Europa er bleven et Hele* som aldrig før, et tæt Interessernes Næt er spændt over det, hvad der rører sig i den enkelte Stat, er ikke noget for den særegent, Resten uvedkommende. Fremskridtets Sejr i ét Land er en Sejr for Fremskridtet over alt, det Blod, som Parises Blusemænd og glad Fortrøstning om, at nu dages en bedre Dag, nu ligger Fremtiden skøn og lykkelig. Sandheden vil sejre ved sig selv, Vanskelighederne let overvindes. Der gaar ikke mange Dage eller Uger, før det viser sig, at der er en dyb og skærende Modsætning mellem det nyes Mænd. Der sættes snart Skel mellem de maadeholdne og de radikale Elementer. Jo heftigere de sidstes Krav bliver, des mere skræmmes de maadeholdne. Erhvervslivet standses ved de urolige Forhold, man begynder at længes efter Ro. Deraf benytter sig Reaktionen, der begynder at sunde sig. De radikale, der ikke ad fredelig Vej kan gennemføre deres Idéer, griber til Vaaben, og giver Reaktionen en kærkommen Lejlighed til at slaa løs. Mere og mere gaar Strømmen i modsat Retning, indtil den helt har vendt sig. Alt synes vendt tilbage til det gamle.

Der var mange umodne Idéer fremme i 48, saare megen Upraktiskhed og Ukendskab til de virkelige Forhold. Det kunde ikke være anderledes, et Folk bliver ikke politisk modent og myndigt paa én Dag. Men selv umodne Idéer er bedre end ingen Idéer. Europas Folk har *begyndt at tænke*, og den eneste Maade at lære at tænke rigtigt paa er, at tænke og blive ved at tænke, selv om man i Begyndelsen tænker fejl. Virkeligheden skal nok straffe de daarlige Tanker og give bedre.

KAP. V. ENGLAND. 1848—74.

1. Verdensudstilling. England det politiske, økonomiske og sociale Mønsterland. Agerbruget. Adelen. Industrien. Samfærdselsmidlerne og Handelen. Nationalformuen. Kolonierne. England en ikke-europæisk Magt. Den sociale Nød. Arbejderne. Fagforeninger og Forbrugsforeninger. Medens Fastlandsstaterne fortrak sig i Revolutionernes Krampe, medens deres Erhvervsliv led ved Kampene og Uroligheder, aabnede England paa Prinsgemalens Initiativ i 1851 *den første Verdensudstilling* i Krystalpaladset i Londons Hydepark. Der er noget i dobbelt Forstand symbolsk i dette. Man havde haft Udstillinger før, hvor det enkelte Lands Erhverv viste, hvad det formaaede. Men England sender sin Indbydelse ud til Alverden. Beherskende Havet, ikke mindre ved sine Koffardiskibe end ved sine Fregatter og Linjeskibe, læggende Koloni til Koloni, havde det draget hele Klodens Lande ind under sit Erhvervsliv, det havde skabt Overgangen i økonomisk Henseende fra Enkeltstaten til Verdenssamfundet. Og medens de andre Nationer udtømte deres Kraft paa voldsomme politiske, nationale og sociale Forandringer, flød Englands Statsliv roligt som en bred og frugtbar Strøm, hvis Vande gødede Landet og satte de enkelte Dele af det i let Forbindelse med hinanden. Derfor havde Erhvervslivet vokset sig stærkt og sundt, og nu bød England Alverden til Gæst for at se paa, hvad det formaaede, indbød dem til selv at udstille deres bedste, for at det derved kunde sammenligne og lære. Der indløb omtrent 14,000 Anmeldelser. Alle disse Genstande kunde ikke rummes i en alt tilstedeværende Bygning, man maatte bygge nyt og stort, og ved Konkurrencen tilfaldt Prisen Hertugen af Devonshires (dævnsjir) Overgartner *Paxton* (pækstn) for hans Udkast til et uhyre *Krystalpalads*. Af Glas og Jern blev det bygget op midt i Hydepark, spændende over Parkens gamle Træer, i dets klare, straalende Lys udfoldede sig en Verdens Kraft og Snille. England havde samlet Verden, denne Udstilling vil optegnes i Historien som et af Vendepunkterne.

Det var naturligt, at det blev England, der samlede Verden; thi det var det i moderne Udvikling videst fremskredne Land. Intet Steds fremtræder de moderne økonomiske og sociale Forhold klarere og og skarpere end dér, intet Steds bestemmer de mere baade den indre og ydre Politik. Der er den skønneste, fornuftmæssige Sammenhæng. For alle dem, der bryder sig om at tænke over politiske, økonomiske og sociale Emner, er de engelske Forhold et frugtbringende Studium, og vore Læsere vil sikkert have bemærket, at Formaalet for denne Skildring, fra dens første til dens sidste Blad, er dette ene at give »Frem«s talrige Læsere Stof til politisk og social Tænkning og nogen Hjælp i saa Henseende.

England var oprindelig et agerdyrkende Land, det var Landadelen og Grundbesiddelsen, der beherskede Parlamentet og paatrykte Lovgivningen sit Præg. Korntolden beskyttede *Agerbruget*. Ved Valgreformen i 1832 kom Byerne og Mellemstanden frem, der ikke til Fordel for nogle Landadelsmænd vilde betale det daglige Brød dyrt. Ophævelsen af Korntolden i 1846 var den simple Følge af den politiske Magtforskydning. Agerbruget, der ikke længer holdes oppe ad kunstig Vej, gaar nu rask tilbage til Fordel for de naturligere Erhverv. I 1841 var endnu 29 pCt. af Befolkningen i England beskæftigede med Landbrug, i 1887 kun 14, og i Skotland endog kun 5 pCt. af Indbyggerne. Den samlede Værdi af Agerbrugets Produkter synker i 50 Aar, fra 1837 til 87, med 60 pCt., saaledes at den kun repræsenterer 20 pCt. af Nationalindtægten. Mere og mere indskrænker man det Areal, der er udlagt til Korndyrkning, for at gaa over til Enge og Græsgange, der efterhaanden indtager $^2/_3$ af Grundarealet. Kun $^1/_6$ af Landets Brødkorn dækkes af Landet selv. Det betaler sig bedre at opdrætte Kvæg og Faar, til Fortæring af de store Byers Befolkning og til Uldlevering til Fabrikerne. Samtidig forbedres Racerne, saa at de giver større Udbytte. Men Landbruget gaar ikke blot tilbage i Følge Naturens Orden. Den engelske Jord er paa faa Hænder, ejes af Adelen, der har sine Forpagtere og jordløse Daglejere. 7400 Ejere sad inde med Halvdelen af Englands og Skotlands Jord. Der er ingen selvejende Bondestand. Og de rige Godsejere lægger mere og mere Jord ud til Parker og Jagtrevierer. I Skotland jager 300 Jægere paa et Areal, der kunde ernære 10,000 Bondefamilier. Naar *Adelen* i England har kunnet hævde denne store Magt, medens den europæiske Adel ellers har mistet saa meget, stammer det fra, at den engelske Adel har været Landet nyttig, den har uden Betaling administreret ude paa Landet, paataget sig politiske Hverv i Parlamentet, og udført sine Hverv godt. Folket er stolt af sin Adel, der er ikke den Uvilje mod den, som Fastlandets mindre dygtige Adel er bukket under for. Og den engelske Adel er aldrig bleven til en Kaste. Det er kun den ældste Søn, der arver Titlen og Godset, de yngre Sønner gaar over i det borgerlige Samfund, bliver Købmænd, Præster, Officerer, Journalister. Adelen er derfor altid i Forbindelse med Folket, trods sin Fornemhed en demokratisk Adel. Den Lord, der véd, at hans yngre Sønner gaar over i Folket, som hans egne yngre Brødre har gjort det, føler sig ikke som et Væsen for sig selv, men som et Led af et Folk.

Arbejdskraften vender sig da fra Landbruget der hen, hvor der er Arbejde og Fortjeneste, til de store Byer, til *Industrien*. Længe var den vigtigste Industri Bomuldsindustrien. Den beskæftigede i 1850 450,000 Arbejdere og producerede næsten Halvdelen af den engelske Udførsel. Dernæst Uldvæverierne. Med Jærnbanernes, Jærnskibenes og Maskinernes Fremkomst voksede Jærnindustrien og Kulproduktionen, der i 1860 beløb sig til 660 Mill. Dobbeltcentner, af hvilke de $^9/_{10}$ blev forbrugt i Landet selv.

Sammen med Industriens Vækst gaar en rivende

Udvikling af *Samfærdselsmidlerne* og *Handelen*. I 1840 var der 2000 engelske Mil Jærnbaner, i 1887 20,000. Kanalnettet udvides, Floderne gøres mere sejlbare. Efter at Parlamentet paa *Rowland Hills* Forslag i 1840 havde indført Frimærkerne og en ensartet Porto af én Penny ($7^1/_2$ Øre) for hele Indlandet, steg Brevforsendelsernes Antal uhyre. Endnu vældigere Vækst end den indenrigske Handel skød den udenrigske. I 1826 gik den første engelske Damper til Indien, i 1837 blev den første Dampskibslinje mellem Liverpool og New York aabnet. De store Jærnskibe kunde i deres Bug rumme uhyre Mængder. Derfor stiger fra 1833 til 65 den samlede Værdi af Ind- og Udførslen fra 95 Millioner Pund Sterling til 597 Millioner (et Pd. St. = 18 Kr. 70 Øre). I 1867—68 sad England inde med 24 pCt. af hele Jordens mellemrigske Handel og 34 pCt. af Europas.

I 1837 anslog man *Nationalformuen* til 4 Milliarder Pd. St. eller 150 Pd. St. pr. Individ, i 1887 er den vokset til $9^1/_2$ Milliard Pd. St. eller 256 Pd. St. pr. Individ. Uhyre Kapitaler opdyngedes, Renten sank til 2 pCt. og England søgte derfor at gøre sine Kapitaler frugtbringende i Udlandet, det købte udenlandske Statspapirer, laante sine Penge ud til merkantile og industrielle Foretagender i andre Lande, og blev saaledes Alverdens Kreditor.

Naar England kan hæve sig til en saadan Nationalvelstand, skyldes det i første Linje *Kolonierne*. De leverer Raastoffer til den engelske Industri, og de er Markeder for dem. (Koloniernes særlige Historie se Kap. XI og XII). Koloniernes Stilling til Moderlandet antager ved Samfærdselsmidlernes Udvikling helt ny Former. Tidligere var der uhyre Afstande mellem England og dets vidt spredte Besiddelser. De fjerne Koloniers Guvernører fik kun med lange Mellemrum deres Ordrer hjemme fra pr. Skib. Kolonierne maatte for en stor Del skøtte sig selv. Nu er England med regelmæssige Dampskibslinjer forbunden med alle sine Kolonier, og hvad næsten vigtigere er, der er undersøiske Telegrafkabler mellem Moderlandet og alle Hovedkolonierne. Regeringen kan sidde hjemme i London og fra Time til Time være à jour med, hvad der sker i Kaplandet, i Kanada, i Ny-Syd-Wales. Paa denne Maade samles Riget.

Men der er det beundringsværdige ved den engelske Kolonialpolitik, at den har forstaaet, at man ikke fra London kan styre alt. Det *Selvstyreprincip*, som Englænderne har gennemført paa deres egen Ø, har de overført til deres Kolonier. Naar Kolonierne vokser i Folketal, Magt og Rigdom, vil de selv ordne deres indre Anliggender; de ere ene i Stand dertil, kun de kender hver enkelt Koloni til Bunds; intet Regeringskontor i London kan kende alle koloniale Forhold. Havde England i forrige Aarhundrede været klog nok til at indrømme de nordamerikanske Fristater det Maal af Selvstyre, som det senere har givet andre Kolonier, kunde det sikkert have bevaret dem for det britiske Verdensrige. Nu er England bleven klog af Skade. *Kanada* fik i 1840 et parlamentarisk Styre, med Rigsdag og ansvarlige Ministre. Senere faar *Kaplandet* og de *australske Kolonier* et mere eller mindre udstrakt Selvstyre. England forlanger intet af disse Besiddelser, men de skal saa ogsaa til Gengæld selv afholde deres indre Udgifter,

England garanterer blot de Laan, de optager. Og snart forlanger det ogsaa, at de skal forsvare sig selv. Det trækker sine Garnisoner tilbage fra dem.

Dette Selvstyre kan naturligvis kun gives til de større Kolonier, der er i Stand til at danne et selvstændigt Samfund, og til de Kolonier, hvor Englænderne eller i alt Fald den hvide Befolkning er i absolut Overvægt. Det kan saaledes ikke anvendes i Indien. Og det gælder om ved *Udvandring* fra England at forstærke den engelske Befolkning. Der er mange Grunde til Udvandring, Overbefolkning, økonomiske Kriser, frivillig Lyst til Eventyr og Forandring, større Udsigt til Fortjeneste i Kolonierne, de fortvivlede Forhold i Irland (se senere), men Regeringen organiserer tillige ad rent statslig Vej Udvandringen. Der er et Statskontor og Embedsmænd, der leder Udvandringen, ligesom Regeringen giver de store Selskaber, der danner sig for at fremskynde Udvandringen, store Begunstigelser, enorme Jordarealer i Kolonierne og Laan. Derfor tager Udvandringen stærk Fart. I 1815 drog kun 2000 Mennesker ud; men fra 1815—52 stiger Tallet til $3^1/_2$ Million Udvandrere, og i 1853—89 til næsten 7 Millioner.

Fig. 50. Rowland Hill. [1795—1879. Se Sp. 101. Først Lærer. Optaget af forskellige Planer til Samfundets Forbedring; udgav i 1837 en Bog om Postvæsenet, der vakte uhyre Opsigt; foreslog deri Pennyportoen foruden en gennemgribende Reform af hele Postvæsenet; 1840 vedtog Parlamentet hans Forslag; ansat i Postvæsenet for at medvirke til Reformens Gennemførelse. Senere bevilgede Parlamentet ham en Nationalbelønning paa 375,000 Kr.]

I forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette havde England blandet sig stærkt i den europæiske Politik, altid mod Frankrig. Wilhelm III havde forenet det med Holland, senere havde det længe haft Herskerhus sammen med Hannover. Der var desuden alle de franske Kolonier at erobre. Men da Napoleonskrigene var endte, var der saa godt som ikke flere franske Kolonier at fortære, og fra 1837 ophører Forbindelsen med Hannover. Englands Interesser paa Fastlandet bliver færre. Samtidig udvikles Fastlandets Hære stærkt, den almindelige Værnepligt trænger mere og mere igennem, medens England holder fast ved sin lille, hvervede Hær. Og det har ikke den Udvej som tidligere: at leje fremmede Tropper. Der er ingen Monark mere, der tør fylde sit Skatkammer ved at leje sine Undersaatters Liv og Død ud. Og selve Englands sociale og økonomiske Udvikling giver Fredstanker. Jo højere udviklet et Lands økonomiske Liv er, jo mere indviklet dets hele Samfundsmaskineri er, des mere berøres det af Krig. Lavtstaaende Folk med et lidet udviklet Samfundsliv kan uden stærkere Rystelser lade store Krige gaa hen over sig. Et Samfund som det engelske kan det ikke, særlig ikke et handlende Samfund.

Ganske vist, de gamle Lyster og de gamle krigerske Instinkter stikker endnu dybt i Sjælene. Den engelske

Stolthed er let pirrelig. England blander sig stadigt ind i Fastlandets Affærer, men kun én Gang, under Krimkrigen, griber det til Vaabnene, og de Laurbær, det her høster, frister ikke til Gentagelser. England har ingen Erobringer at gøre paa det europæiske Fastland, ingen Grænseskel at ordne der, det har derimod alle sine Kolonier og Udviklingsmuligheder i andre Verdensdele. Derfor gaar det mere og mere over til at blive en *ikke-europæisk* Stat, en *Verdensstat*. Det faar senere sit Udtryk i, at Disraëli lader den engelske Dronning udnævne til *Kejserinde af Indien*. Naar England fremtidig tørner sammen med en europæisk Magt, er det ikke paa Grund af europæiske Forviklinger, men formedelst Stridigheder i Asien eller Afrika, som nylig, da det viste Kloerne frem mod Frankrig i Anledning af Fashodaaffæren.

Naar England er det økonomisk videst fremskredne Land, er det ogsaa det, hvor *Modsætningen* er størst *mellem rig og fattig*. Man regner ved Aaret 1860 i England $1^1/_2$ Million rige, knap 3 Millioner med et ordentligt Udkomme, 5 Millioner, der har fra Haanden i Munden, og — 18 Millioner Proletarer.

I gamle Dage, hvor Livets ydre Former kun var lidet udviklede, var der ikke saa stor Forskel mellem Rigmanden og Stodderen. Middelalderens fornemme Riddere sad ved Vintertid og frøs i deres utætte Borge lige saa godt som Indsidderen i sin Lerhytte. Men jo mere den materielle Kultur stiger, jo mere menneskeligt Snille og Arbejdsomhed frembringer til Livets Behagelighed og Nydelse, jo mere man kan faa for Penge, des grellere bliver Modsætningen.

Fig. 51. Hele Jorden drager til Verdensudstillingen. Samtidig Karrikatur.

Aldrig har derfor denne Modsætning været større end i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel og intet Steds større end i England. Et uhyre Svælg gaber mellem Paladserne i Londons Westend og Eastends Huler.

Fattigdommen er bundløs, Antallet af Mennesker under Fattigvæsenets Omsorg fortvivlende stort. I 1848 modtager $10^1/_5$ pCt. af Englands Befolkning og $11^4/_5$ af Wales' Understøttelse af Fattigvæsenet i og udenfor Arbejdshusene. Udgiften dertil er 112 Mill. Kr. Det kan ikke være anderledes, naar vi ser paa Arbejdslønnen og Priserne paa de første Livsfornødenheder. I 1848 tjener en Arbejder i Væverierne 7 Kr. 39 Øre om Ugen med en Arbejdstid af 12 Timer daglig. Men 4 Pund Brød koster 57 Øre og 4 Pund Oksekød 4 Kr. 46 Øre. Og der skal jo ogsaa andet til end Brød og Kød alene til Føden. Støder der det mindste til, er der ikke anden Udvej end Fattigvæsenet.

Ganske vist, den private *Godgørenhed* er overmaade virksom her. Alene i London løber i Aaret 1858 Bidrag og Gaver til velgørende Anstalter op til $4^1/_2$ Mill. Pd. St. Men Godgørenheden formaar intet overfor et Samfundsonde, den kan hjælpe hist og her, understøtte de enkelte, et Samfund kan den ikke redde. Det er Staten, der maa træde til, det er de paagældende selv, der maa samle sig og blive en Magt.

Man er i England ikke meget tilbøjelig til at lade Staten gribe ind, og dog begyndte man der paa den moderne *Arbejderbeskyttelseslovgivning*. Forholdene tvang dertil. Arbejdstiden var altfor lang, den ødelagde Helbredet, som daarlige Boliger og utilstrækkelig Kost i Forvejen havde gjort svagt. Under en Koleraepidemi døde af de angrebne: I de bemidlede Stænder $2^3/_{10}$ pCt., i Haandværkerkredse $15^7/_{10}$ pCt., og mellem Haand- og Fabriksarbejderne $81^7/_{10}$ pCt. I to af Londons Arbejderkvarterer var Middellevetiden 17 og 18 Aar! I 1833 gaar da den første Lov om Fabriksarbejdet igennem. Unge Mennesker under 18 Aar maatte kun arbejde 69 Timer om Ugen, Børn under 13 Aar kun 8 Timer daglig. Børn under 9 Aar ikke anvendes i Fabrikerne. Senere blev der truffet Bestemmelser om Kvindernes Arbejdstid. Men de voksne Mænds Arbejdstid er endnu ubegrænset, og i de fleste Tilfælde urimelig høj, 14 Timer og derover. Og Arbejdslønnen er endnu alt for lav.

Her er det, at Arbejderne selv griber ind med deres *Fagforeninger*, *Trade Unions* (træd junjens). Middelstanden, der selv var kommen op ved Parlamentsreformen, saa ikke med glade Øjne paa denne fjerde Stand, der nu rykkede frem. I 1833 erklærede den liberale Regering Fagforeningsdannelse for faldende ind under Loven om »ulovlig Sammensværgelse«. Men især under Kampen mod Kornlovene vinder de ny Organisationer frem. Det begynder smaat, med at Arbejderne i en By i et Fag samler sig, saa vokser det, det samme Fags Udøvere i de forskellige Byer slutter sig sammen, Landsorganisationer opstaa. De

søger, ad fredelig Forhandlings Vej eller gennem Strejker, at højne Lønnen, indskrænke Arbejdstiden, ordne Lærlingeforholdet, understøtte syge og arbejdsløse. Den stærkeste Organisation er Maskinarbejdernes. Den gav i Aarene 1851—68 c. 6 Mill. Kr. ud til arbejdsløse Medlemmer (deri ikke indbefattet Understøttelser under Strejker). De engelske Trade Unions gav sig ikke af med en Forandring eller Forbedring af Samfundet i det hele og en Omordning af Produktionsmaaden, de søgte ved rent praktiske Midler at naa rent praktiske, nære Formaal. Disse mægtige Foreninger med deres store Indtægter og Udgifter, deres vidtforgrenede Virksomhed kunde naturligvis ikke ledes af den første den bedste Arbejder fra Fabrikken eller Værkstedet. Der uddanner sig efterhaanden en Fagforeningsembedsstand, en Arbejdets Officersstab, hvis Ledere har Rede paa Arbejdsmarkedets Bevægelser, kender Fortjenesten, véd, naar Kapitalen tjener for meget, og naar det er Tid til at stille Fordringer. De organiserede Arbejdere var endnu kun en god Femtedel af alle Arbejdere, de dannede ligesom et Arbejderaristokrati inden for fjerde Stand; men deres organiserede Kamp for en Forbedring af Arbejdernes Kaar gavnede tillige de ikke-organiserede Arbejdere. Og disse Arbejdere, der hver for sig er intet, bliver gennem deres Organisationer en Magt: den Dag kommer, da de er stærke nok til at fordre sig optagne som fuldtberettigede Borgere i det politiske Samfund. Ligesom Borgerstanden havde vokset sig saa stærk, at den gamle Herskerkaste havde maattet optage den som sin Lige i Magtens Udøvelse og Nydelse ved Parlamentsreformen af 1832, saaledes maa ogsaa Borgerstanden aabne Døren til Parlamentet for disse Arbejdere, der nu er stærke nok til at sprænge den i fornødent Fald.

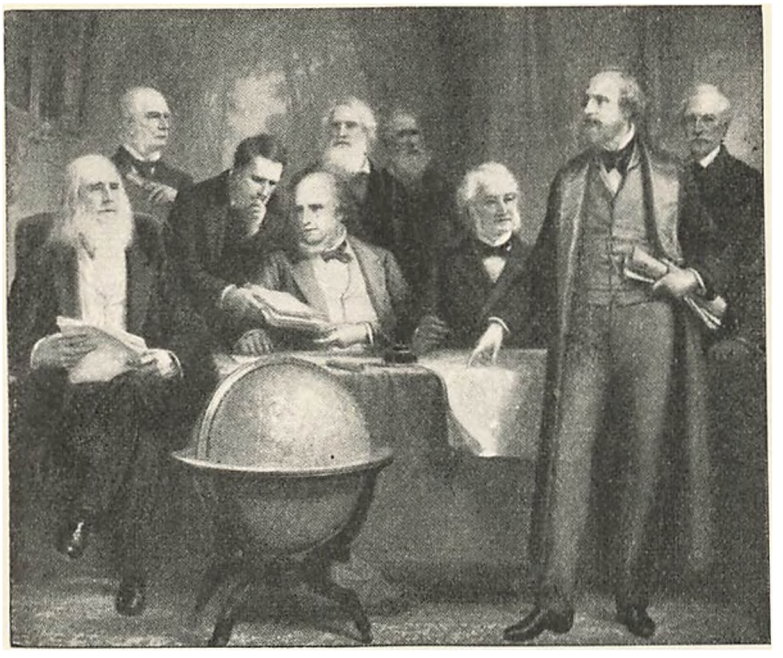

Fig. 52. Raadslagning om det første transatlantiske Telegrafkabel.

Ved Siden af Fagforeningerne virker tillige *Forbrugsforeningerne*. Ogsaa de begynder nedenfra og uendelig smaat. Fabrikanterne søgte at tjene yderligere ved at tvinge Arbejderne til at købe Varer i Udsalg, de selv oprettede, hvor daarlige Varer solgtes dyrt, eller hos visse bestemte, af Fabrikanten udpegede Købmænd. Saa samledes i Fabriksbyen Rochdale (raatsjdæl) i November 1843 et Par Dusin fattige Vævere og drøftede, hvordan de kunde faa bedre Næringsmidler til en billigere Penge. De besluttede at skyde deres fattige Skillinger sammen og købe i større Partier, end den enkelte mægtede. De havde knapt 400 Kr. til at begynde med, og dog bliver »Rochdale-Vejbryderne« Indlederne af en hel ny Æra. I 1860 var deres Omsætning stegen til $2^3/_4$ Mill., og mange Arbejdere rundt i Landet havde fulgt deres Eksempel. I 1873 var der 748 saadanne Foreninger. Og de nøjedes ikke med at købe og sælge Varer, de begyndte at tillige anlægge Fabrikker, f. Eks. Klædefabrikker.

2. *Det engelske Forfatningsliv. Den langsomme Udvikling. Konservatisme og Fremskridt.* Trods det, at den sociale Modsætning er saa dyb, kommer det i England ikke til nogen social Revolution, England fortsætter paa den langsomme, sunde *Udviklings* Vej. Lad os berøre korteligen Hovedaarsagerne. Der er først selve *Folkets Karakter*. Den engelske Konservatisme bunder dybt i selve Folkekarakteren. Intet Steds i Verden er den enkeltes *Følelse af sin Ret*, hans Hævdelse af den skarpere udpræget end blandt det engelske Folk. Naar en Mand har en Ret, støttet paa gamle Frihedsbreve og gammel Lov, hævdvunden gennem Tiden, staar han urokkelig paa den, lader sig hellere slaa ned end viger for den. Derfor er de gamle engelske Revolutioner konservative Revolutioner, de er Forsvar for gammel Ret mod Overgreb fra Kronens Side, medens Fastlandsrevolutionerne er Rejsninger for at erhverve ny Ret. Den stejle og stædige Hævden af sin Ret bliver en stærk konservativ Faktor i det engelske Samfund. Den Ret, der var fornuftig og tidssvarende i et Aarhundrede, er ofte, naar Tiderne skifte, en Uretfærdighed i det næste. Imidlertid staar Englænderen fast paa sin Ret, det er hans velerhvervede, nedarvede Ejendom, som det er et Overgreb, en Uretfærdighed at fratage ham, selv om den i og for sig er uretfærdig. Vi finder derfor intet Steds Forsvaret for gamle Rettigheder, selv overlevede, ført med større Kraft end i England. Der er ikke den daarlige Samvittighed, den Indrømmen af, at Modstanderne i Virkeligheden har Ret, som vi saa ofte træffer paa Fastlandet, f. Eks. i Frankrig i forrige Aarhundrede. En Officer købte sin Stilling, og naar han trak sig tilbage, solgte han den igen til den højstbydende. Det var efterhaanden bleven et ganske fordærveligt System for Hæren, der ikke var stærk i Forvejen. Gang efter Gang viste Officerernes Uduelighed i Krig sig, og Hærens indsigtsfulde Førere krævede en Reform. Men selv Underhuset forkaster en

saadan. Først i 1871 lykkedes det Gladstone at sætte en Lov igennem i Underhuset, der ophævede dette Køb og Salg, naturligvis med fuld Erstatning til de vedkommende, men kun mod en meget ringe Majoritet, og Overhuset forkastede Loven. Gladstone maatte da gaa en lidt betænkelig Omvej: det var Kronen, der i sin Tid uden Parlamentet havde truffet denne Ordning, altsaa kunde den ogsaa ophæve den uden Parlamentet. Det er blot et Eksempel af mange.

Konservatismen bunder dernæst i *Tilfredsheden* med det bestaaende og *Stolthed*en over den gamle, ædle Forfatning. Denne Forfatning er vor egen, groet gennem Aarhundreder af engelsk Jord, den skal ikke besmittes af radikale Fastlandsidéer. Den har været Mønsteret for Fastlandets For-

Fig. 53. Opsynsmand ved Tower i London.

fatninger, og fordi man der tillader sig at forandre og eksperimentere, gør vi ikke det samme. Man har over for Forfatningen de samme Følelser, som gamle adelige Slægter har over for Slægtens Traditioner. Der er noget adeligt og ærværdigt ved dem; selv om de ikke i alle Tilfælde stemmer med Nuets Fordringer, skal de dog holdes i Hævd. Allerede paa Cromwells Tid havde man klaget over, at England savnede en samlet Lovbog, ingen kunde hitte Rede i alle disse Love og Forordninger fra forskellige Aarhundreder, der ofte stred mod hinanden. Men i to Aarhundreder var man bleven ved at dynge Love og Forordninger paa hinanden, saa at de nu dannede næsten 1200 tykke Bind. Der stod i dem moderne Love Side om Side med rent middelalderlige Forskrifter. Med Loven i Haand kunde man hævde, at en Retssags eneste lovlige Afgørelse var Tvekamp. Det bliver nødvendigt at reformere, og man reformerer da paa den Maade, at man ophævede alle Bestemmelser, der var ældre end 1685, og vel at mærke kun, naar de stred mod senere Love og Tidens Sæder. Det er vanskeligt at tænke sig en mere konservativ Maade at reformere paa. Og til Stoltheden knytter sig Tilfredsheden. Under denne Forfatning har England vokset sig stort og mægtigt. Vi har set, at Ordet: *de tilfredse* var et Skældsord mod Bærerne af Borgerkongedømmet i Frankrig, og dér var de tilfredse kun en ringe Minoritet, et Par Hundrede Tusind mod Nationens utilfredse Millioner. I England er det overvejende Flertal tilfreds. Da Chartisterne den 10. April 1848 vil overbringe deres Kæmpepetition, og Regeringen i den Anledning frygter Uroligheder, tilbyder den enhver, der mælder sig, Politistokken for denne ene Dag. Der mælder sig i London over 200,000, rede til at forsvare det bestaaende, de er Demonstranterne langt overlegne i Tal.

Der er endnu en Aarsag, bundende i Folkekarakteren, der bevirker, at det ikke kommer til Revolution i England. Vi har gentagende paavist, hvorledes Staten maa træde hjælpende og ordnende til. Men man maa ikke kræve mere af Staten, end den formaar, Staten skal ikke være Barnepige for sine Undersaatter. Læsser man alt muligt over paa Staten, forlanger man, at den skal ordne alt, maa den snart erklære sig Fallit. Som Samfundet nu er ordnet, med de Midler, det nu raader over, kan det kun hjælpe til en vis Grad. Til Revolution kommer det da lettest i de Lande, hvor man fordrer meget og for meget af Staten. Revolutionen er Udslag af Misfornøjelsen med Staten, der ikke opfylder de Forpligtelser, som man mener at kunne paalægge den. Jo mindre man kræver af Staten, jo mere man er vant til at hjælpe sig selv, des mindre er Fristelsen til Revolution. Og intet Sted i Verden er det enkelte Menneskes Følelse af sin Individualitet kraftigere udviklet end i England, intet Steds *Evnen til at kunne hjælpe sig selv* og Uviljen mod Indgreb fra Statens Side stærkere end der. Gennem *Selvstyret* i Kommunerne har man lært at ordne sine Sager selv, man er ikke tilbøjelig til, saa snart der er det mindste i Vejen, at raabe paa Staten, som Børn raaber: Mo'er, Mo'er. Naar man ikke fordrer ret meget af Staten, er der ikke megen Grund til Misnøje med den eller til at gøre Opstand mod den.

Og de, der er under Fattigvæsenets Omsorg, er aldrig nogen Fare for en Stat. Toqueville (se Sp. 14) skildrer paa en berømt Side i sin Bog om det gamle Frankrig før Revolutionen den Tilstand, hvorunder Mennesker gør Revolution. Det er ikke, naar de har det aller daarligst. Da er de helt nedbøjede af deres Ulykker og deres Bekymringer, helt knugede til Jorden, de retter ikke Blikket opad. Nej, Revolution gør man, naar man begynder at faa det bedre, naar man faar Kræfter, naar man retter Blikket op ad og forlanger mere. Den Fare, der mulig kunde true det engelske Samfund, stammer fra de organiserede Arbejdere, hvis Fagforeninger og Forbrugsforeninger har bedret Kaarene, men den afvendes ved Arbejdernes Optagelse i Statssamfundet gennem Udvidelse af Valgretten.

Og her staar vi da ved den anden Side af det engelske Forfatningsliv. Vi har fremdraget alt det, der gør Udviklingen langsom, lad os nu se, hvad der fremmer Farten.

Den, der holder stærkt paa sin egen Ret, tvinges, selv mod sin Vilje, til at agte andres Ret. Saaledes vokser af Ret og Rettigheder *Retfærdigheden* frem. Min Ret og din Ret vokser til noget større: Retten. Selve den engelske Forfatning hviler paa det Grundprincip, at den, der yder til Staten, har Ret til at have Indseende og Medbestemmelsesret over, hvorledes hans Penge forvaltes. *Bevillingsretten* er den engelske Friheds Moder. Der kommer et nyt Samfundslag op, som nu Arbejderne. Gennem deres Arbejde, deres Skat, deres Told yder de utalte Millioner til Statens Tarv, de har altsaa ogsaa en Ret til at være medbestemmende. Og den fri Diskussion, Aviserne, Møderne, Forsamlingerne giver dem Midler til at gøre deres Krav gældende. De slutter sig sammen, og bliver stærke nok til at kræve deres Ret. Den lange parlamentariske Praksis har belært de styrende om at regne med Livets virkelige Værdier, at give efter, naar Tiden er der. Og de, der faar Valgretten, faar den først, naar de er modne til den, naar de selv har vokset sig stærke og myndige. England er derved befriet for det vovelige, som altid ligger i, pludselig at give politisk umyndige Dele af Befolkningen Valgret. De ny Lag bringer nyt Initiativ, nye Idéer, nye Fordringer, men bringer dem med de allerede politisk skoledes Maadehold. Saaledes foregaar Samfundets Demokratisering langsomt, det faar nyt Blod og ny Impulser fra neden.

En anden Faktor, der bringer Fart i det politiske Liv, er den *økonomiske Udvikling*. Disse Englændere er Forretningsmænd, der vil drive deres Forretning saa stort som muligt, tjene saa meget som muligt. Der findes fra gammel Tid en Række Baand paa det fri Erhvervsliv, paalagte i sin Tid til Fordel for dem og af dem, der den Gang havde Magten. De synes nu utaalelige Overgreb for alle dem, hvem de nu gaar ud over. Og for hver en, for hvem disse gamle Baand er en Ret og en Fordel, er der 10 eller 100, for hvem de er Uret og til Skade. Og disse 10 og 100 har Aviser, Parlamentsvalg til at gøre deres Ret gældende. Erhvervslivet avler den Opposition, der er Saltet i enhver Forfatning, Betingelsen for Fremskridtet.

3. England i Revolutionsaarene. Uviljen mod Februarrevolutionen. Chartisterne. Ophævelse af Navigationsakten. Palmerstons udenrigske Politik. Hans og Ministeriets Fald. Ministeriet Derby—Disraëli. Ny Partinavne. Ministeriet Aberdeen. 1848—52. Efterretningen om Februarrevolutionen fremkaldte nærmest Uvilje i England. Der havde nu disse ligeglade Franskmænd styrtet et liberalt Kongedomme efter britisk Monster og havde i et Spring gjort Forandringen fra en meget indskrænket Valgret til den videst mulige. Intet er mere uengelsk end slige Spring. Og ligesom den store Revolution havde fremkaldt en Reaktion i England, truede ogsaa denne med at standse Udviklingen noget. Overhuset nægter saaledes Jøder Adgang til Parlamentet. Og de Forsøg, der gjordes paa at udnytte den radikale Strømning, der i Februarrevolutionens Kølvand gik over Europa, mislykkedes ganske. *Chartisterne* (se Vore Bedsteforældres Tid Sp. 221) forsøgte i April en Demonstration, de vilde i et Kæmpeoptog overrække Parlamentet en Petition, men det faldt helt til Jorden. Nogle Optøjer i Skotland og Irland var lige saa ufarlige. I Trontalen (5. September) kunde Dronningen derfor med Rette sige, at de engelske Institutioner, den maadeholdne Frihed, som Folket ved at skatte, havde staaet deres Prøve.

Og snart gaar man, uanfægtet af Fastlandet, videre paa Reformernes Bane, i Retning af Frihandel og Ophævelse af alle Baand, der tyngede Erhvervslivet. 1641 havde Parlamentet vedtaget den saakaldte *Navigationsakt*, der bestemte, at Udlændinge til England

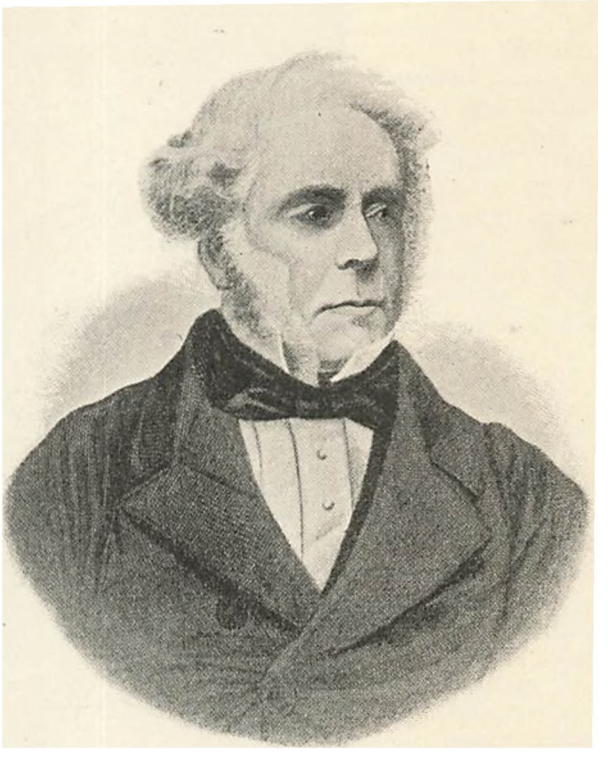

Fig. 54. Palmerston. [1784—1865. Se Spalte 110 ff. 1806 ind i Parlamentet, sluttede sig til Toryerne; 1807 Admiralitetslord, 1809—28 Krigssekretær; gik lidt efter lidt over til Whiggerne; ledede 1830—41 Udenrigspolitikken i forskellige Whigministerier, understøttede de konstitutionelle Bevægelser paa den pyrenæiske Halvø og Belgiens Selvstændighedsbestræbelser; overtog i 1846 i Ministeriet Russell sit gamle Ministerium. Videre se Teksten.]

kun maatte indføre i egne Skibe Varer, de selv havde frembragt. Man gjorde det, for at ophjælpe den engelske Skibsfart. Denne Lov var allerede bleven mildnet af Canning, nu blev den i 1849 helt ophævet. Enhver havde Lov til at indføre i England paa sit Skib, hvilke Varer, det end maatte være.

Englands Udenrigsminister *Palmerston* (pamersten) var af samme krigerske Støbning som de store Kampministre fra forrige Aarhundrede. Han havde endnu deres Lyst til at blande sig i Fastlandets Forhold og hele Brittens utæmmelige Stolthed. Da en Folkenob i Athen havde plyndret et Hus, der tilhørte en Jøde fra Gibraltar, *Don Pacifico*, var det nær kommen til en Krig. Palmerston holdt i Parlamentet en stor Tale, hele 5 Timer lang, der indeholdt de berømte

Ord: »Ligesom de gamle Romere, der troede overalt at kunne gøre Krav paa alles Ærbødighed, naar de kunde sige *Civis romanus sum* (jeg er romersk Borger), saaledes skal Englænderen, i hvilket Land han end maatte befinde sig, altid kunne have den Bevidsthed, at England over alt følger ham med sit vaagne Øje.« Han havde ogsaa det gamle Had til Frankrig og det bourbonske Kongehus, derfor gik han i Spidsen med at anerkende Lamartine og den franske Republik. Ogsaa i de andre Lande støttede han det nyes Mænd, og da de var slagne, var England det fælles Asyl for revolutionære fra Alverdens Lande. Dronningen og Hoffet delte ikke hans Syn paa Tingene, og da Palmerston opførte sig temmelig diktatorisk, foretog sine Handlinger uden at sætte Dronningen i Kundskab derom, blev Forholdet mellem Hoffet og den myndige Udenrigsminister ret spændt. Da han med aabne Arme tog mod Kossuth og demonstrativt gav sin Tilslutning til Napoleons Statskup til Kende, idet han mente, at det frem for alt gjaldt om at hindre en bourbonsk Restauration, og at Napoleon med sine engelske Vaner og Sympatier kunde blive England en nyttig Mand, kom han ikke blot i Strid med Dronningen, men ogsaa med sine Kolleger i Ministeriet, hvem hans Herskesyge krænkede. Han maatte træde tilbage, men det varede ikke længe, før selve det liberale Ministerium *Russell* (røsl), hvis bærende Mand han var, ogsaa bukkede under, og et konservativt Ministerium, *Derby-Disraëli*, traadte til.

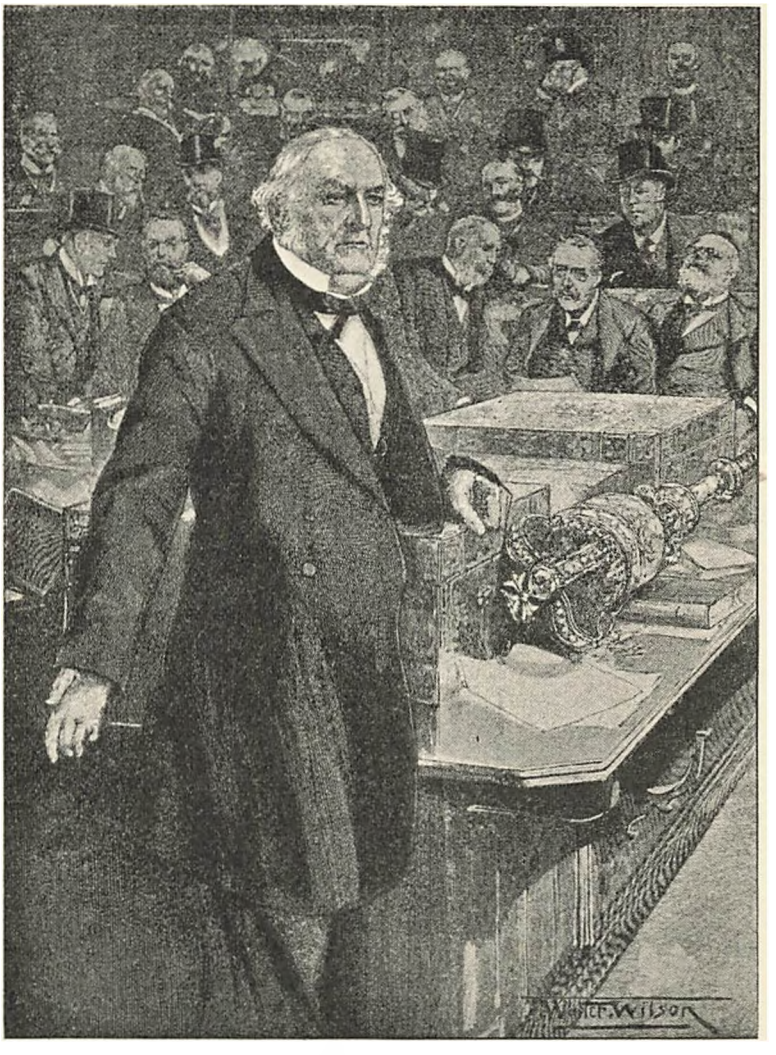

Fig. 55. Gladstone i Underhuset.

De gamle engelske *Partinavne*, Toryer og Whigger, begynder nu mere og mere at gaa ud af Sagaen, og erstattes af de moderne Navne, konservative og liberale. De var nøje knyttede til Tilstanden før 1832, til de to store Grupper af Slægter, der havde kæmpet om Magten. Man fødtes i en Slægt, til et Program og en Politik. I 1832 var der kommen ny Elementer ind i Parlamentet, der ikke lod sig indordne i de gamle Partirammer, og med de skiftende Tider var der kommen andre Stridsspørgsmaal og andre Delingsspørgsmaal op. Mangen Whig var mere konservativ end nogen Tory, og blandt Toryerne var der Mænd, hvis Udvikling førte dem i liberal og radikal Retning. Ved Peels Gennemførelse af Kornlovenes Ophævelse var det gamle Toryparti bleven sprængt, og inden for Whiggerne træder Sondringen mellem de konservative og de radikale Elementer stadigt skarpere frem. Men som alt i England foregaar den ny Partigruppering langsomt.

Disraëli var det konservative Ministeriums Finansminister. Da han forelagde sit Budget, optraadte imod ham *William Gladstone*, og den næsten 30-aarige Tvekamp mellem disse to Modsætninger tog sin Begyndelse. Gladstones Kritik var saa sønderlemmende, at Ministeriet faldt, og et nyt Ministerium blev dannet under Lord *Aberdeen's* (æbrdin) Forsæde. Lord Russel blev Udenrigsminister, Palmerston Indenrigsminister, og Gladstone overtog Finanserne (December 1852).

4. Gladstone. Han blev i sit lange Liv mere end enkelt Mand, mere end Føreren for et stort Parti, han blev selve Legemliggørelsen af et Princip. Sammen med Bismarck repræsenterer han de to store Modsætninger i europæisk Politik i vor Tid. Ordene Reaktion og Fremskridt dækker ikke disse to Mænd, de er for vide og intetsigende. Snarere kan man sige, at Gladstone staar som Repræsentant for en mere optimistisk Opfattelse af Mennesket, Bismarck for en mere pessimistisk, og deraf følger dybe Konsekvenser for hele deres Politik. Gladstone tror paa Menneskets Godhed, dets Evne til at gøre Ret og Skel; skaf det Frihed, og Friheden vil adle og opdrage, det fri Menneske vil være moralsk og retfærdigt. Moralen og Retfærdigheden vil blive de lysende Ledestjerner i hans Politik. Bismarck ser med dyb Tvivl paa Mennesket; det er et Væsen, der

trænger til et godt Bidsel og en fast Haand om Tøjlerne. Staten maa derfor gøres stærk nok til at ave og tæmme. Han tror derfor ikke paa Frihedens undergørende Magt, ikke paa Retfærdighedens Sejr i Kraft af sit indre Værd. Han tror overhovedet ikke meget paa almindelige Grundsætninger. Han betragter Menneskenes Samvær i Staten ganske realistisk som en Kamp, og i denne Kamp slutter han sig til de Befolkningslag, der synes ham den bedste Borgen for en Stat, der er stærk nok til at ave og tæmme Dyret i Mennesket. Han vil derfor virke gennem Myndighed, hvor Gladstone vil virke gennem Frihed, virke fra oven, hvor Gladstone vil bygge op neden fra.

Og dog begyndte de to omtrent Side om Side. Naar Gladstone senere blev Bismarcks polare Modsætning, er der alligevel intet Brud sket, der er intet Frafald at bebrejde ham. Tiden og Omstændighederne førte det med sig, at Sider i Gladstones rige Sjæl, der i Virkeligheden var mindre væsentlige, i hans første Aar ligesom kunstigt dreves i Vejret. Langsomt, gennem 20 Aars uafbrudte og stilfærdige Udvikling, finder han sig selv; som alt, hvad der er ædelt og fint, modnes han langsomt. Og da han endelig har sat Foden paa sin Sjæls faste Klippegrund, vandrer han sit Livs Vej urokkelig og uanfægtet, som kun de helstøbte Karakterer gaar deres Veje.

Han nedstammer fra en gammel skotsk Slægt. I 1296 finder vi en Herbert de Gledstane, der sværger Edvard I Troskab. Navnet er dannet af *gled*, Høg, *stane*, en lille Klippe. I Aarenes Løb gik det tilbage for Slægten, Gaarden maatte opgives, og en af Gladstones Forfædre blev Maltgører i en lille skotsk By.

Det var Handelen, der atter bragte Slægten paa Fode. Gladstones Fader, John Gladstone, indvandrede til Liverpool og skabte der et stort Handelshus. Han blev Baronet, Medlem af Parlamentet, og døde, usvækket, i en Alder af 87 Aar. Oprindelig var han Whig, men i det store Tilbageslag mod den franske Revolution skiftede han, som saa mange andre, om og blev Tory. Hans fjerde Søn var William Ewart Gladstone, født 29. Dec. 1809.

Hans Opdragelse foregik i Eton og ved Oxforderuniversitetet i højkonservativ Luft. Parlamentsreformen og Udvidelsen af Valgretten betragtede han som en fuldstændig Kuldkastelse af den gamle, ærværdige Forfatning. Men selv om han tidlig gav sig af med

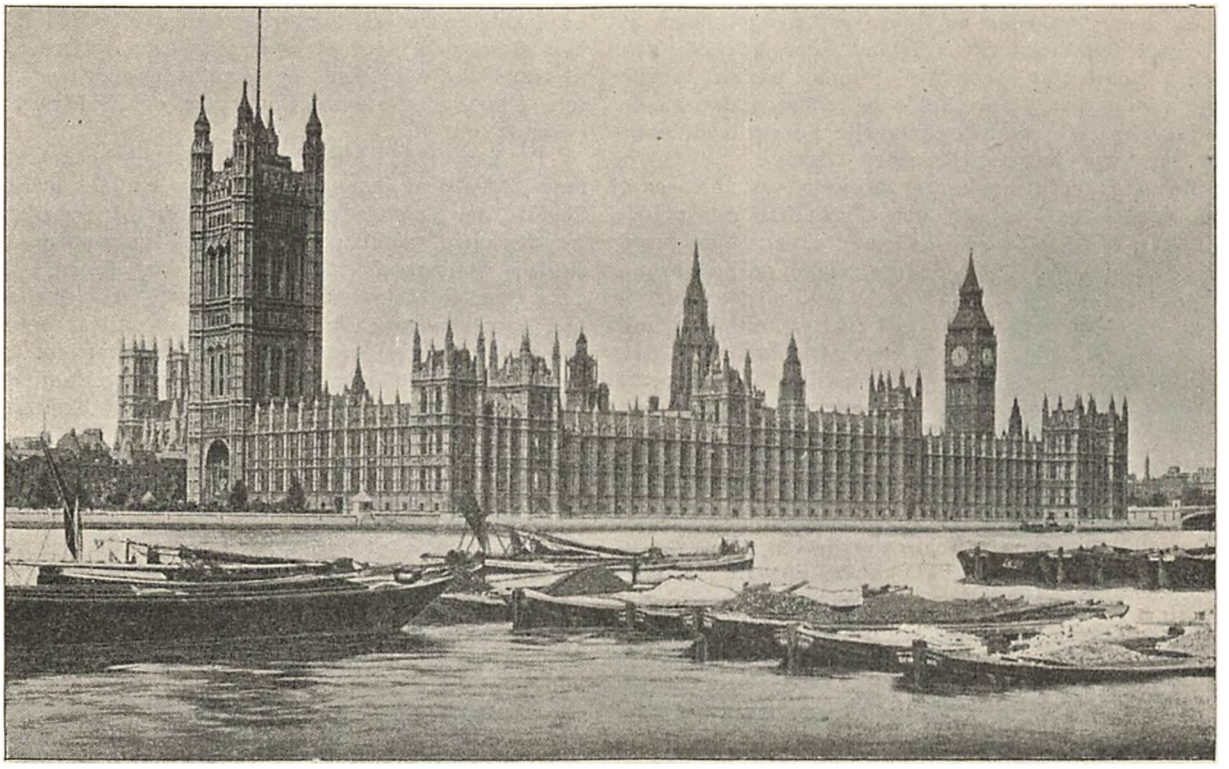

Fig. 56. Parlamentsbygningen, opført 1840—47 af Charles Barry.

politiske Spørgsmaal, tænkte han dog ikke paa at blive Politiker. Han var i Barndomshjemmet stærkt paavirket af sin religiøse Moder, ved Universitetet drev han særlig religiøse Studier, og da han havde taget sin Afgangseksamen, stod hans Hu nærmest til at blive Præst.

Og dog blev han Politiker, om end en Politiker, der længe mere var Teolog end Politiker. Parlamentsreformen var gennemført, de slagne Toryer forudsaa Verdens snare Ende. En af dem, Hertugen af Newcastle (njukæsl), hvis Søn i Eton havde lært Gladstone at kende som en talentfuld Talsmand for det gamle, tilbød ham Kredsen Newark (njuark), hvis Vælgere var Grevens Fæstere og Forpagtere. Gladstone, der var bekymret for de Farer, som han formente, truede England under den nye Tingenes Tilstand, modtog Kaldet, og ved Anvendelsen af et kraftigt Valgtryk blev han valgt.

Det, der interesserer i de følgende Aar, er at se, hvorledes Gladstone langsomt vikler sig ud af Toryismen.

Han er Tory mere af religiøse end af politiske Grunde. Det, der stærkest optager ham, er Forholdet mellem Stat og Kirke. Han skriver endog tykke Bøger derom. I 1838 udkommer »Staten i dens Forhold til Kirken«, og i 1840 »Kirkens Principper, betragtede gennem deres Resultater«. Vel breder Englands Velstand sig, men »Udviklingen af den religiøse Kraft er traadt i Skygge i den bedrageriske Velstands Dage«. Landet »gaar en Mørkets Tid i Møde«. Det eneste Lyspunkt er den engelske Statskirke, der er det sandeste Udtryk for Kristendommen, og som ene formaar at indgive England den aandelige og sædelige Kraft, der kan bære over Farens Afgrunde. Han taler og stemmer derfor imod alt, hvad der kan svække Statskirken. Han modsætter sig en saare beskeden og uhyre retfærdig Reform af den engelske Statskirke i Irland, der knugede den fattige Befolkning, som et Forsøg paa at svigte Statens Opgave: at opretholde og udbrede den sande Kristendom. Og saaledes paa alle Spørgsmaal, hans Konservatisme bæres af Præsten i ham.

Da hans politiske Fører, Robert Peel, fik sendt hans første Bog, udbrød han: »Nu har jeg set det med, at en Mand med en saadan politisk Fremtidskarriere giver sig til at skrive religiøse Bøger«. Og da han i 1841 for anden Gang kom til Magten, gjorde han med et genialt Greb, der fik afgørende Betydning for Gladstone, denne til Vicepræsident i Handelsministeriet. Det var at tvinge ham fra virkelighedsfjærne Spekulationer om Kirkens Forhold til Staten over i tusende rent praktiske Spørgsmaal om Told og Trafikvæsenet o. s. v. Og nu vaagner det praktiske Købmandsblod i ham. Under Kampen om Englands Overgang fra Beskyttelse til Frihandel bliver Købmandssønnen Peels »høire Haand«. Hans Konservatisme faar paa Toldspørgsmaalet den første lette Ridse, der efterhaanden bliver til en gabende Revne og tilsidst til en Afgrund, hvorover ingen Bro fører. Han begynder at indse, at Englands Industri og Handel trives bedst i *Frihed*, og fra dette snævrere Omraade overfører han efterhaanden Friheden paa videre og videre Omraader. Retfærdigheden byder, at ikke nogle faa Godsejere skal beriges paa hele Befolkningens Bekostning, og Retfærdigheden som politisk Maalestok bringes hyppigere og hyppigere i Anvendelse. Da Palmerston i Anledning af Don Pacifico Spørgsmaalet optraadte temmelig brysk over for det svage Grækenland, bekæmpede Gladstone hans Politik i Retfærdighedens og Moralens Navn. England skulde sætte en Ære i at være en Vogter for Retfærdighed, Frihed og menneskeligt Fremskridt Verden over, en Forsvarer for alle dem, der lider Uret.

Fig. 57. Lord Russell. [1792—1873. Se Sp. 151 ff. 1813 Medlem af Underhuset; Whig; foreslog allerede i 1819 en Parlamentsreform: banede Vejen for Katolikernes Emancipation; foreslog i 1831 i Underhuset den første Udvidelse af Valgretten, som 1832 blev Lov; 1835—41 Indenrigsminister; 1846 Premierminister. Videre se Teksten.]

Revolutionsaarene havde paa ham den modsatte Virkning af den, de havde paa de fleste Statsmænd. De skræmmedes af Revolutionen og slog ind paa Reaktionen. Han saa' den hvide Reaktion paa nært Hold og bestyrkedes i sit Frisind. I Aaret 1850 foretog han nemlig en Italiensrejse, og i Neapel blev han Vidne til, hvorledes Kong Ferdinand lugede Revolutionens Sæd op. Han besøgte de underjordiske Fængsler, hvor Regeringen Fiber for Fiber pinte sine Modstandere til Døde. Hans Had mod Undertrykkelse, hans Retfærdighedssans slog ud i klar Lue. I et Brev stemplede han Regeringens Færd som »stridende mod Religionen og Menneskeligheden« Denne Regering, der handlede i det bestaaendes Navn og for den gode, borgerlige Ordens Skyld, »underminerede i Virkeligheden al borgerlig Orden«. »Den Magt, hvis Opgave det var at overholde Lov og Orden, at forsvare de uskyldige og straffe Forbrydere, var selv bleven den største Lovbryder og Ulykkebringer i Landet.«

Da han i 1852 blev Finansminister, var det første lange Afsnit af hans politiske Liv endelig afsluttet. Skridt for Skridt havde han foretaget Overgangen fra den unge, reaktionære Teolog til den moderne, frisindede Statsmand. Han havde, for at bruge hans egne Ord, fra Konservatismen bevaret »min Ærbødighed for det gamle, min Tilbøjelighed til at betragte gammel Skik og Brug, Eksemplet og Autoriteten som meget værdifulde Vejledere og Hjælpere for Politikere«, og han havde lært at »indse Værdien og Nødvendigheden af Frihed, at Friheden er ikke blot en Velsignelse, men ogsaa en væsentlig og absolut Betingelse for, at offentlige Institutioner kunne blive, hvad de bør være«.

Ved denne Forening af Ærbødighed for det gamle og Kærlighed til Friheden var Gladstone i Pagt med det dybeste i den engelske Forfatning, i Pagt med Englands gamle Historie, og i Kraft af den blev han den store engelske Statsmand.

5. 1853—64. Gladstones første Budget. Krigsaar. Palmerston Ministeriets Chef. Krimkrigen. Den nordamerikanske Borgerkrig. Gladstones Reformer. Papirtoldens Ophævelse. Gladstones *første Budget* blev imødeset med stor Spænding, og det skuffede ikke. Han viste sig i det som en Finansmand af højeste Rang. Intet er tørrere end Tal, og dog formaaede Gladstone i Taler paa fire—fem Timer at holde Parlamentets Opmærksomhed vaagen. Saadan var han Herre over sit Stof, saadan formaaede han at samle Tallene under store Synspunkter og gøre en Finanslovs Talkolonner til et Program for Nutid og Fremtid. Hans Finanslove var spækkede med dristige Tanker, men hvor forvovne hans Forslag end syntes, var de dog altid underbyggede med grundige Beregninger over enhver Foranstaltnings finansielle Rækkevidde. Han søgte i dette sit første Budget at lette Erhvervsvilkaarene for de arbejdende Virksomheder, nedsatte Tolden, og søgte at bringe Englands uhyre Statsgæld ned. I Løbet af et Aar blev den nedbragt med 209 Millioner.

Alt varslede en lang Fredstid og en frugtbar Re-

formperiode. Den krigerske Palmerston var bragt i Sikkerhed i det ufarlige Indenrigsministerium. Russell paatænkte en ny Udvidelse af Valgretten, alle Ministrene var ivrige for sagligt Arbejde Og saa bryder en lang Række *Krigsaar* ind over Verden, England er dels lige frem med i Kampen, dels stærkt interesseret. Efter Krimkrigen kommer det indiske Oprør og Krigen i Kina, derpaa den italienske Krig og den nordamerikanske Borgerkrig. Sindene vendes udad til, bort fra det indre Arbejde, og den Mand, der paatrykker Perioden sin Karakter, bliver ikke Gladstone, men Palmerston, der aldrig havde interesseret sig meget for indre Reformer, og nu, en Olding i 70'erne, gjorde det mindre end nogensinde. Under Krimkrigen faldt Ministeriet Aberdeen, og Palmerston, Hævderen af Englands krigerske Hæder, var selvskreven til at være det ny Kabinets Chef. Fra 1855 til sin Død i 1865 havde han, med et kort Mellemrum, hvor de konservative regerede, Magten inde.

England tog Tyrkiets Parti mod Rusland under *Krimkrigen* (se Kap. VIII). Det var forgæves, at den radikale *John Bright* (djon brajt) i Parlamentet spurgte, om ikke England var en protestantisk Magt, en kristen Nation, der dyrkede den store Fredsfyrste. Eller var dets Tro kun en Løgn? Selv Gladstone, der ansaa Krig for en »ukristelig og barbarisk Handling«, gik med, idet han mente, at man maatte opretholde Lov og Orden i Europa mod Rusland og beskytte den svagere. Men da Krigen skulde fortsættes blot for at tilfredsstille den militære Ære, protesterede han mod, »at mere Blod skal udøses, flere menneskelige Sjæle rives bort fra Dagens Lys, mere Ødelæggelse øves over for kristne Familier og kristne Lande, blot for at tilfredsstille Militærmagtens Krav«. Under Krigen viste det sig, at den utilstrækkelige Forplejning dræbte flere engelske Soldater end de russiske Kugler. Og selv om det endte med Sejr, var Englænderne ingenlunde tilfredse med Fredsbetingelserne, de syntes hverken at opveje de Penge, der var givne ud, eller det Blod, der var flydt. Siden da har England ikke deltaget i nogen europæisk Fastlandskrig. (Det indiske Oprør og Krigen i Kina se Kap. XII).

Man skulde vente, at al Englands Sympati i *den nordamerikanske Borgerkrig* maatte være paa Nordstaternes Side, der kæmpede for Slaveriets Ophævelse. England var jo længe traadt i Skranken for Slavernes Frigørelse. Men de økonomiske Interesser viste en anden Vej. Syden producerede den Bomuld, der var de engelske Væves Føde, det holdt paa Frihandelen og var et udmærket Marked, mens Norden mere og mere blev et Industriland, en Konkurrent, der hældede mod Beskyttelsesprinciperne. De højere og mellemste Lag stod derfor paa Sydstaternes Parti, de fik paa et engelsk Værft Lov til at bygge Krydseren *Alabama*, der voldte Nordstaternes Handel megen Afbræk. Det kom under Krigen til en alvorlig Krise i Bomuldsindustrien, der manglede Raastoffer, men de Lancashire (lænkæsschir) Vævere, som dog manglede Brødet, vilde alligevel ikke vedtage Protester mod Nordstaterne, hvis Sag syntes dem den gode Sag.

Men trods Krigene og trods Palmerston lykkedes det dog Gladstone som Finansminister at gennemføre en Del Reformer. Han og *Cobden* afsluttede en *Handelstraktat* med Frankrig. Tolden paa en Række Forbrugsartikler og Raastoffer blev ophævet eller nedsat. Af særlig Betydning var hans Kamp for en Afskaffelse af *Papirtolden*. Billigt Papir, det er Kultur, det er billige Bøger, og især billigere Aviser. De engelske Aviser var meget dyre — et Nummer af »Times« (tajms) kostede nogle og fyrretyve Øre — de brede Lag havde ikke Raad til at købe dem eller holde dem. Alligevel var der selv inden for Whiggerne mange, der ikke ønskede en Ophævelse af Papirtolden, de brød sig ikke om Aviser for Folket, de frygtede for en demokratisk og radikal Presse, der i billigt Abonnement og billigt Salg kunde spredes viden om. Og Papirfabrikanterne, der tjente godt i Læ af Beskyttelsen, havde gode Forbindelser i Parlamentet. Gladstone fik derfor kun et ringe Flertal i Underhuset, og Overhuset tog Mod til sig og forkastede Loven. Det blev Signalet til en Storm mod Overhuset. De radikale forlangte, at man skulde jage de arvelige Lovgivere fra hinanden. Møder blev afholdte, Adresser vedtagne, og næste Aar gik Loven igennem. England blev mere og mere et Frihandelsland; men trods Toldnedsættelserne steg Stadens Indtægter ved Opsvinget i Erhvervslivet, saaledes at Gladstone kunde gaa til yderligere Skattenedsættelser, f. Eks. af Indkomstskatten, afbetale paa Statsgælden og endda afslutte hvert Finansaar med større Overskud end budgetteret.

6. 1865—74. Den anden Valgreform. Lord Derbys og Disraëlis tredje Ministerium. Disraëli. Den anden Udvidelse af Valgretten, 1867. Valget 1868. Det store Reformministerium. Alabamasagen. Ministeriets Fald. Endelig, i 1865, døde Palmerston, 81 Aar gammel. Og det var, som kom der Tøbrud i Luften efter hans Død. »Gamle Pam« vilde have Ro i sine sidste Aar, og man havde respekteret det. Talte man til ham om Reformer, slog han det hen. En *Udvidelse af Valgretten* vilde han ikke høre Tale om, »for han var ikke nogen Gaas«. Og dog er det det Spørgsmaal, der i de følgende Aar er det brændende. Vi har allerede skildret Bedringen i Arbejdernes Kaar og deres Fordringer paa Ligeberettigelse. Og det ny liberale Ministerium, Russell-Gladstone, tog straks fat paa Opgaven. I Trontalen bebudedes der en Reform af Valgloven, »for at befæste vore fri Institutioner og øge Velværet i Landet«. Den Nedsættelse i Skattecensus'en, som Gladstone foreslog, var saare beskeden, maaske for beskeden. Og dog vakte den ikke blot de konservatives Harme, men mange af de gamle Whigger gik over til Modstanderne. Regeringspartiet blev sprængt, Ministeriet bukkede under ved Afstemningen, og Lord Derby og Disraëli dannede deres tredje Ministerium.

Lord Derby var gammel, derfor er det fra nu af saa godt som udelukkende *Disraëli*, der bestemmer det konservative Partis Politik. Han fik gennemført det, man paa Forhaand skulde anse for umuligt, nemlig en Demokratisering af det gamle Toryparti. Han indsaa, at skulde dette gamle aristokratiske Parti vedblive at leve og leve saaledes, at det kunde tage Magten, maatte det skabe sig en bred Grundvold nedad til. Det maatte ved Reformer vinde Arbejderne og deres Stemmer. Han saa' endvidere klart, at England var en ikke-europæisk Magt, han

yndede at kalde det en asiatisk Magt, derfor tillagde han den engelske Dronning Titlen Kejserinde af Indien. Men dermed turde ogsaa det gode om ham som offentlig Mand være sagt. Han var ikke Gladstones Jævning. Medens dennes Værk staar ned gennem Tiden, medens han føjer Reform til Reform, omskabende sit Land, gørende det større og friere, synes Disraëli intet varigt at have skabt. Ved Siden af Gladstones sejge, dybe, redelige, uegennyttige og lidet magtkære Personlighed gør Disraëli et underligt løst og æventyragtigt Indtryk. Han synes for meget af en politisk Struggler, en politisk Sportsmand, for hvem Idéer og Principer kun har Værd, naar de kan holde deres Mand ved Magten. Magten var ham det første og sidste, ikke Sagen eller Sagerne. Naar Gladstone derfor taler og kæmper for en Sags Skyld, og om fornødent falder med den, taler Disraëli som en Prokurator, der skal forsvare en Sag. Han er rede til at ofre Sagen, naar han derved kan blive ved Magten. Hans Stilling som Fører for det konservative Parti var ogsaa vanskelig. Det var et genialt Kunststykke af ham, Jødens Søn, at svinge sig op til Fører blandt engelske Toryaristokrater, et endnu større med Tiden at gøre sig elsket og tilbedt. Han drømte fra sin første Ungdom af om den højeste Magt i sit Land, og han fik den. Men for at opnaa denne Magt og hævde den, maatte han slaa af og lempe sig, han maatte anvende al sin Kraft paa Magtens Hævdelse, fik intet til overs til dens Udnyttelse. Derfor blev hans Rolle i engelsk Historie den at tage Styret, naar Englænderne efter Gladstones ivrige Reformering trængte til et Hvil; saa snart Rasten havde givet friske Kræfter, naar Folket samlede sig til ny Fremmarsch, var det atter Gladstone, der overtog Førerskabet. Rent psykologisk set, er Disraëli interessantere end Gladstone ved sin sammensatte og forfinede Karakter, ved denne mærkelige Blanding af en Digter, en Drømmer, en Fantast, en Politiker. Men med alt dette var han en fremmed, østerlandsk Fugl, medens Gladstone bundede dybt i sit Folk.

Disraëli fik denne Gang kun Magten for at gøre netop det, som han havde bebrejdet Gladstone og styrtet ham paa, nemlig en Udvidelse af Valgretten. En voldsom Agitation var begyndt Landet over, indledet og ledet af Trade-Unionsmændene. Bevægelsen var saa stærk, at selv Toryerne fandt, at Tiden var inde til at give efter. En Udvidelse af Valgretten var et Brud paa alle gode Toryprincipper, Disraëli vilde nu gøre det samme, som han i sin Tid havde bebrejdet Peel, nemlig at svigte Partiets Traditioner. Men det faldt i Traad med hans egen Tanke om Torypartiets Demokratisering, og han haabede at vinde de Arbejdere, der fik Valgret, for de konservative. Han kunde med en vis Ret nære dette Haab; thi de liberale var for en stor Del et Mellemstandsparti, Købmænd og industridrivende, der var altsaa Chancer for en Alliance mellem dem, der var oven og under denne Mellemstand, imod den. Og i den følgende Tid har de engelske Arbejdere ofte stemt med de konservative.

Man saa' da det Særsyn, at Disraëli bød meget mere, end Gladstone havde gjort. Vittighedsbladene aflegnede Gladstone og Disraëli som Jockeyer, og Disraëli vindende Løbet paa sin Hest, Reformloven. Under Lovens Behandling blev det dog Gladstone, der som Oppositionens Fører skrev hele Loven om. Disraëli modtog Ændring paa Ændring, saa at en af de høje, misfornøjede Lorder til Slut kunde erklære, at af Regeringens oprindelige Forslag var der ikke andet tilbage end det Ord, hvormed det begyndte, nemlig »Eftersom«. Ved denne *anden Udvidelse af Valgretten*, 1867, blev Vælgertallet i Byerne tredoblet, det var *de organiserede Arbejdere*, der fik Valgret. Tilbage staar endnu den Udvidelse af Valgretten blandt Landbefolkningen, som Gladstone 17 Aar efter gennemførte; men allerede nu forøgedes Vælgerantallet paa Landet med $^1/_3$.

I Februar 1868 trak Lord Derby sig tilbage. Disraëli blev nu ogsaa af Navn Førsteminister. Ogsaa Russell trak sig, mæt af Dage, ud af Spillet, saaledes, at Gladstone blev de liberales første Mand. Og kort Tid efter kom det konservative Ministerium i Mindretal paa det irske Spørgsmaal (se Sp. 124), Disraëli opløste Underhuset. *Valget 1868* var ganske uberegneligt; en hel ny Vælgerklasse skulde for første Gang stemme, ingen vidste for sikkert, paa hvem den vilde kaste sine Stemmer. Disraëli havde ikke regnet helt galt. I flere Industricentrer, hvor Middelstanden før altid havde valgt Whigger, gjorde de konservative ved Arbejdernes Stemmer store Fremskridt, Gladstone selv faldt og maatte søge sig en skotsk Valgkres, Greenwich (grinitch). Men Summen af Valget var dog et liberalt Flertal paa over 100 Stemmer, de ny Vælgere glemte ikke, hvem de i Virkeligheden skyldte deres Valgret.

Det var en almindelig Forudsætning, at der nu efter Valgretsudvidelsen skulde følge en Række Reformer, ikke mindst til Gavn for de ny Vælgere. Og det første Ministerium, Gladstone nu dannede i sit eget Navn (Dec. 1868), skuffede ikke Forventningerne. Det blev *det store Reformministerium*, en af de frugtbareste Arbejdsperioder i engelsk Lovgivning, hvor megen gammel Uret blev gjort god. Han var selv 59 Aar, men saa reformivrig som nogen ung Mand. Ellers plejer det saa at være Livets naturlige Gang, at Folk med Alderen bliver mere konservative; men han, der begyndte paa Konservatismens yderste Fløj, gik indtil sin højeste Alderdom den modsatte Vej.

Her kan kun anføres de vigtigste af de mange betydningsfulde Reformer. Først indgribende irske Reformer (se Sp. 124). Dernæst en længe tiltrængt Reform af *Almueskolen*. Den havde altid været den engelske Skoles Stedbarn; endnu i 1867 var der store, ny Byer uden Folkeskoler, deres Tal, der hverken kunde læse eller skrive, var svimlende stort. Men Valgreformen havde netop givet disse Byvælgere Andel i Landets Styrelse, deres Tal vilde oven i Købet sikre dem en stor Andel deri, og det var da af Viglighed, at de blev saa kundskabsrige og dygtige som muligt. Derfor vedtoges Skoleloven af 1870, der gjorde Folkeundervisningen til en Stats- og kommunal Sag. Man skød dog ikke det private Initiativ til Side. Ved Siden af Statsskolerne, der var neutrale i religiøs Henseende, fandtes de forskellige Kirkesamfunds saakaldte frivillige Skoler, men ogsaa de stilledes under Statens Kontrol. Vi har allerede omtalt Loven af 1871, der afskaffede det for Hæren saa skadelige Kob og Salg af Officersstillingen (se Sp. 106—7). 1872 kom Loven om *hemmelig Afstemning*. Alle kender fra

Dickens Romaner de kostelige Skildringer af de gamle engelske Valg med deres Optog, deres Stemmehvervning, deres Traktementer til Vælgerne, deres Slagsmaal, alt i alt en larmende og kaad Folkeforlystelse. Men de passede ikke til de ny Tider, til den ny Valglov. Der var ikke ret megen Mening i at give en Arbejderbefolkning Valgret, naar den Dagen efter sin offentlige Afstemning kunde risikere at blive gjort brødløs paa Grund af sit Valg. England drog derfor hurtig Konsekvensen af almindelig Valgret og indførte hemmelig Afstemning. Ved disse tre Love havde Gladstone i kort Tid demokratiseret Skolen, Hæren og Valgene. Betydningsfulde Love om Fagforeningerne, om Kvinders og Børns Arbejde i Fabrikerne, om gifte Kvinders Ejendomsret følger efter. Skatterne formindskes, Statsgælden nedbringes med 500 Mill.

Men selve denne ivrige Reformpolitik undergravede det stærke Ministerium. Mange følte deres gamle Interesser truede eller krænkede, nogle af de liberale blev ængstelige, andre fandt, at man ikke gik vidt nok. Det er overhovedet lettere at holde et Parti sammen paa et almindeligt Princip end paa en Række rent saglige Spørgsmaal. Gladstone selv besad ikke Lord Palmerstons Evne til at holde et Parti sammen. Han var som Aand lidet smidig. Var han overbevist om en Sags Retfærdighed, veg han ikke en Tomme. Hvor udmærket det end er for en enevældig Hersker, for en parlamentarisk Fører er det ofte en Svækkelse. Det gælder der om at holde fri Mennesker sammen til frit Samarbejde. Og Gladstone forstod heller ikke i det daglige og selskabelige Liv at tage alle de smaa Hensyn, der synes ubetydelige, men som faktisk spiller deres store Rolle i alle parlamentariske Forsamlinger. Men mer end alt andet voldte maaske hans Holdning i *Alabamasagen* hans Fald.

Vi har allerede omtalt, hvorledes Sydstaterne fik en Krydser, Alabama, bygget paa et engelsk Værft. Efter Krigen forlangte de sejrrige Nordstater Erstatning for den Skade, som Krydseren havde foraarsaget, og Gladstone henviste Sagen til en *Voldgiftsret*. Allerede dette vakte rasende Forbitrelse; det var en Ydmygelse for Gammelengland, man skulde med Sværdet tugte disse storsnudede Yankeer. Gladstone, der gennem Voldgiften kæmpede for et stort Princip, og ikke vilde, at de 34 Millioner Angelsachsere paa de britiske Øer skulde kæmpe mod de 45 Millioner paa den anden Side af Havet, stod fast. Voldgiftsdommen tilpligtede England at betale 58 Millioner. Det vakte en Storm af Raseri mod ham. Hvor stort han saa', viser bedst de seneste Begivenheder, hvor de to store Grene af den angelsachsiske Æt bøjer sig mod hinanden. Men ved Valget i 1874 forvandledes de liberales store Majoritet til en Minoritet paa 46 Stemmer.

7. Irland. Hungersnøden. Udvandringen. Fenierne. Gladstones Reformer. Irland, det er med et Ord Englands Skam. Alle de Frisindets og Retfærdighedens Principer, som Englænderen har forfægtet i sit eget Land, og som han har været tilbøjelig til at udøve ogsaa i Kolonierne, er fornægtede over for Irland. Den eneste svage Undskyldning ligger i de historiske Forhold. Irerne er en hel anden Race end Englænderne, med et andet Sprog, andre Sæder, en anden Karakter. Landet er erobret

gennem en Række blodige Kampe, det havde altid været rede til Oprør og til at falde sine Undertrykkere i Ryggen. Og til alt andet var der kommen den religiøse Modsætning, Irerne havde holdt fast paa den katolske Tro. Englændernes store Flertal betragtede derfor Irerne med en Blanding af Had og Foragt, og selve den blodige Uret, man i Aarhundreder havde øvet mod »den grønne Ø«, gjorde kun ondt værre. Man følte sig forpligtet til at forsvare den ved yderligere Had og Foragt, der skulde retfærdiggøre den. Uagtet det store Flertal af Irlands Befolkning var katolsk, var den engelske biskoppelige Kirke Statskirke, den krævede tunge Afgifter af de fattige Irer, der tillige maatte underholde deres egne gejstlige. Næsten al Jord var paa engelske Gods-

Fig. 58. Benjamin Disraëli, Lord af Beaconsfield. [1804—81. Se Sp. 118 ff. Stammede fra en spansk, jødisk Familie, der var flygtet for Inkvisitionen og i 1748 kom til England. Faderen, Isak D., bekendt Forfatter og Literaturhistoriker, rig. Den unge Disraëli døbt 1817, en kort Tid ansat paa et Sagførerkontor; holdt mere af at spille Løve mellem de unge Aristokrater; 1826—7 udgav han »Vivian Grey«, der gengiver Livet i de fornemme Kredse; derpaa store Rejser i Sydeuropa og Orienten, udgav Romaner som »Den unge Hertug« (1830), Alroy (1831) med flere, der skaffede ham et Navn som Forfatter; søgte længe forgæves at komme ind i Underhuset; først radikal, nærmer sig senere Toryerne, dog med Bibeholdelse af en Del af sine radikale Meninger. Endelig valgt ved Toryernes Hjælp 1837. Brændemærker Peel som en frafalden; bidrager ikke lidet til hans Fald. Fra 1848 Toryernes virkelige Fører. Videre se Teksten. Af Disraëlis Romaner, hvori han tillige forfægter sine sociale og politiske Anskuelser, kan nævnes Coningsby (bej) 1844; Sybil (sibil) 1845; Tancred 1847; Lothair (lotær) 1870, hvori han optræder som Forsvarer af Statskirken. 1876 adlet under Navnet Lord af Beaconsfield (Bikнsfild).]

ejeres Hænder, der i Reglen boede uden for Landet, medens Irerne var Fæstere eller jordløse Daglejere.

Kartoflen var Hovednæringsmidlet, og i 1846 kom der Sygdom mellem Kartoflerne, Høsten slog ganske fejl. En bundløs Nød var Følgen. Folk sultede ihjel i Mængde. I Løbet af et Par Aar sank Irlands Folketal med $^1/_4$ eller 2 Millioner Mennesker,

dels som Følge af Hungersygdomme, dels ved Udvandring. Den engelske Regering søgte ved offentlige Arbejder og ved direkte Hjælp at lindre Nøden. Ogsaa den private Godgørenhed traadte til. Det forslog dog alt sammen ikke noget. Og dog var Irerne næsten lige saa nøjsomme som Indiens Hinduer. Med 7 Pund Majsmel eller for 57 Øre om Ugen kunde man holde Liv i en Irlænder. Men Skaden laa langt dybere, end Fattigunderstøttelser og Almisser naaede, den bundede i de sociale Misforhold, i Aarhundreders Vanrøgt og Undertrykkelse.

En Række Hungerrejsninger og agrariske Mord tvang den engelske Regering til at søge *Forandringer* indførte *i Ejendomsforholdene*. Mange af Godsejerne havde prioriteret deres Ejendomme ret højt op, de var selv trykkede af Renterne, og Fæsterne kunde naturligvis ingen Afgifter betale i Hungeraarene. Naar en Fæster ikke betalte, blev han sat ud, og han fik ikke nogen Erstatning for den Forbedring af Jorden, som hans Arbejde havde medført. Lord Russell var imidlertid ikke heldig i sit Reformværk. Han kunde ikke sætte igennem, at Fæsterne skulde have Erstatning, og en Lov, som han gennemførte med det Formaal at lette Salget af for stærkt prioriterede Ejendomme, gjorde kun ondt værre. Ved det store Udbud af Jord sank naturligvis Priserne, mange Smaaejere blev helt ruinerede. Og megen Jord gik over i Spekulanters Hænder, der kun tænkte paa at faa det mest mulige ud af den. Fra 1849—50 foretoges der 52,000 *Udsættelsesforretninger*, der ramte c. 260,000 Mennesker. 17,000 Udsættelser faldt paa Forpagtere, der regelmæssig havde betalt deres Afgifter; men Ejerne vilde slaa deres Jord sammen med andre Gaarde, for at drive en mere lønnende Stordrift. Og vi har da de bekendte irske Udsættelsesforretninger. Godsejeren eller hans Forvalter, der kommer anstigende i Spidsen for en lille Hær af Politibetjente og Soldater; Fæsterne, der barrikaderer sig i deres gamle Hjem; Døre, der maa brydes op, Mennesker, der slæbes ud i det Fri: Riven Taget af, Tagen Vinduerne af, saa megen Ødelæggelse som mulig af den usle Rønne, for at ikke de udjagne, naar Politiet er borte, atter skal flytte ind i Huset.

Hvem kan sige noget til, at Hadet vokser og vokser. Der er dem, der bliver hjemme og sulter videre med deres Had. Der er andre, kraftigere, der vandrer ud til Amerika. Udmagrede, hyllede i Pjalter, kommer de der over, mange slaar sig op, men med de bedrede Kaar vokser kun Hadet mod Undertrykkerne, der drev dem fra deres Hjemlands Ø. Og saa talrige er Udvandrerne, at der skabes et helt nyt *Irland i Amerika*, et Irland, der jubler hver Gang, det gaar Englænderne ilde, og selv er betænkte paa at volde det Afbræk. Under Borgerkrigen i Amerika tog mange Irer Tjeneste i Nordstaternes Hær, og da de er fortræffeligt Soldaterstof, i Besiddelse af en letsindig og forvoven Tapperhed, høstede den tapre »irske Brigade« mange Laurbær. Under Kampen fandt Irerne hinanden, Organisationer blev dannede. Det *feniske Broderskab* stiftes. Fra Amerika forplantes Bevægelsen til Irland, der sendtes Penge og Vaaben, og mange irske Officerer og Soldater vendte forklædte hjem, snart havde man i Irland en hel Hær rede. Regeringen kom Bevægelsen i Forkøbet ved at erklære Belejringstilstand paa Øen,

en Rejsning ved Dublin blev slaaet ned. Men selve den feniske Bevægelse var ikke undertrykt dermed. Dens Hovedmænd og Hovedklubber fandtes udenfor den engelske Lovs Rækkevidde, i Amerika, og de var betænkte paa at anvende alle Midler over for England. Man forsøgte saaledes at sprænge Clerkenwellfængslet i London, hvor nogle irske Oprørere sad fængslede, i Luften, for at kunne befri dem.

Irerne er nu saa stærke, at det er farligt helt at vende det døve Øre til deres Klager. Den berømte engelske Tænker Stuart Mill sagde om Englands evige Tvangslove mod Irland: »Naar en Kaptajn paa et Skib stadig straffer sine Matroser, eller en Lærer i en Skole stadig prygler sine Drenge, viser det blot, at hverken den ene eller den anden kan byde.« Og Gladstone, der havde begyndt sit politiske Liv med at betragte den engelske Statskirke som den eneste Vej til Himmelen, og ethvert Forsøg paa at rokke ved den som Helligbrøde, foreslog 1868 i Parlamentet tre Resolutioner, der skulde forberede *Ophævelsen af den biskoppelige Statskirke* i Irland. Han fik Flertal for dem, og da han i December samme Aar overtog Magten, gav han sig til at reformere paa Irland. Allerede den 1. Marts 1869 forsvarede han i en tre Timer lang Tale sit Forslag til en Kirkeform. Han foreslog, at ligestille den biskoppelige Kirke med de andre Trossamfund, Regeringen opgav sin Ret til at udnævne dens Biskopper, de mistede deres Sæde i det engelske Parlament; i Spidsen for Kirken skulde træde en af gejstlige og Lægmænd bestaaende Synode. Af den biskoppelige Kirkes rige Midler, $16^1/_2$ Mill. Pd. St., skulde den beholde de $6^1/_2$ Mill. foruden alle sine Bygninger, medens de andre Trossamfund skulde have 2 Mill. Pd. St., og 8 Mill. gaa til forskellige Velgørenhedsforanstaltninger. Det var en ret konservativ Reform, de irske Protestanter fik, i Forhold til deres Antal, ret rigeligt. Men alligevel betegnede Oppositionen Gladstone som en Kirkeraner, og kun med megen Vanskelighed, og efter at Disraëli havde faaet den biskoppelige Kirkes Andel forhøjet til 12 Mill., gik Loven igennem. I 1870 gennemførtes en *irsk Landlov*, der bedrede Forpagternes Kaar, sikrede dem mod at blive jagede fra Gaarden, saa længe de betalte deres Afgifter, og tilkendte dem Erstatning for de Forbedringer, de havde foretaget paa Gaard og Grund. Disse Reformer var noget, men ikke nær nok. de bragte ikke en varig Bedring i Forholdene, det irske Had var lige brændende.

VI. FRANKRIG. 1852—70.

1. Kejserens Person, hans Idéer. Den kejserlige Enevælde styrkes. Kejserinde Eugenie. Frankrigs Magtstilling. Kejserdømmets Svaghed. Frankrig er i de kommende Aar et solidt Enevælde, hvor alt afhænger af Herskerens Person, lad os derfor studere den lidt nøjere. Vi har set ham lave Statskupet, det var ikke hans elskeligste Egenskaber, der dér kom frem. Selv om han stod langt tilbage for Napoleon I, var han endnu de fleste af de arvelige Fyrster, der den Gang havde Europas Troner inde, absolut overlegen saavel ved sine aandelige Evner som ved sine Planers Rækkevidde. Han havde er-

hvervet sig en mangesidig Viden, han havde mange Interesser, Sans for Idéer. Hans fikse, saare Punkt var hans dynastiske Planer, hans Tro paa det napoleonske Kejserdømme og dets Mission; rørte man derved, blev han en ren Tiger, rasede hensynsløst. Men ellers var han mild og venlig, det var hans faste Hensigt at gøre det mest mulige for det Land, der havde givet sig i hans Haand. Frankrig skulde blive som under Napoleon I *Europas ledende Magt*, dog ikke ved Krige — han var selv ikke nogen Feltherre eller Krigsfyrste, langt mere en Fredens Mand — men ved Udnyttelsen af al sin materielle Kraft, ved at udbrede liberale Idéer i Europa og understøtte Nationaliteterne i deres Samlingsbestræbelser. Det absolutistiske Rusland, Reaktionens Høvding, skulde trænges tilbage, Polen genoprettes. Østerrig, den anden reaktionære Hovedmagt, skulde svækkes i Tyskland og kastes ud af Italien. Prøjssen skulde understøttes, og Italien samles. Til Gengæld skulde Frankrig have det franske Belgien og et Stykke af den venstre Rhinbred samt de franske Landsdele Savoyen og Nizza. Som Forkæmper for *Nationalitetsprincipet* fik Napoleon stor Betydning for den kommende Udvikling. Svagheden i hans udenrigske Politik skal vi senere komme tilbage til.

Men alt det vilde han udrette ene. Han havde lige saa lidt som sin Onkel nogen Tillid til Parlamentarismen, til Rigsdagsdebatter og til »Sludrehovederne«. »Friheden har aldrig grundet nogen varig politisk Bygning; den er Kronen paa den, naar Tiden har befæstet den.« Og Tiden havde efter hans Mening ikke virket endnu. En af hans første Regeringshandlinger som Kejser var en endnu skarpere Indskrænkning af *den lovgivende Forsamlings* Myndighed. Kejseren kunde afslutte Handelstraktater med de deraf flydende Forandringer i Toldloven; offentlige Arbejder af almen Interesse kunde iværksættes ved et kejserligt Dekret; ved Finansloven stemte man ikke over de enkelte Poster, man bevilgede hvert Ministerium saa og saa meget, Ministeriet fordelte da selv Beløbet. Om Interpellationer og Adresser var der slet ikke Tale. Forsamlingen havde end ikke Ret til at vælge sin egen Formand. Ved Valgene opstillede Regeringen officielle Kandidater, der blev understøttede af hele Regeringsmaskineriet. *Senatets* Medlemmer udnævntes af Kejseren, de var højt aflagte (30,000 Fr. aarlig). Senatet blev efterhaanden en Forsørgelsesanstalt for Kejserdømmets tro Tjenere. Folkerepræsentationen er derfor lige saa afmægtig under den anden Kejser som under den første, der var ikke megen Opposition at frygte for.

Og *Forenings-* og *Pressefriheden* var det lige saa skralt med. Politiske Foreninger var aldeles forbudt. Enhver Avis kunde undertrykkes, naar den havde faaet sin tredje Advarsel, og alle Aviser var underkastede en meget høj Stempelskat, der gjorde dem dyre. Et »sort Kabinet« aabnede ugenert Privatbreve, og alle »mistænkelige« Personer var underkastede et vaagent Opsyn.

Al Magt blev stærkt *centraliseret*, endnu mere end før. Embedsstanden, der udnævntes af Kejseren og altid kunde forflyttes eller afskediges af ham, lystrede blindt Ordrene fra oven. Af kommunalt Selvstyre var der næsten intet tilbage. Denne nødvendige Forskole for politisk Virksomhed, denne Belæring af Styring i det mindre om Styrelse af det større, der er en Livsbetingelse i alle livskraftige Forfatninger og i alle demokratiske Lande, fattedes derfor ganske i Frankrig.

Men det var foreløbig kun en Vinding mere for det enevældige Kejserdømme, og da Napoleon i 1856 havde faaet en Arving, den i 1879 mod Zuluerne faldne Kejserprins, syntes Dynastiets Fremtid sikret. Han var vel bleven anerkendt som Kejser af de udenlandske Magter, der i ham saa' »Samfundets Redningsmand«, Revolutionens Overvinder, men der var dog intet af de gamle Fyrstehuse, der var til Sinds at give ham en Datter til Ægte; inderst inde foragtede de Parvenuen og havde ingen Tillid til hans Magts Varighed. Napoleon erklærede da pludseligt, den 22. Januar 1853, at han gav Afkald paa at hjemføre en Fyrstedatter af et gammelt Hus, en saadan havde egentlig aldrig bragt Frankrig Lykke. Han vilde ikke gøre sit Vaabenskjold ældre, end det

Fig. 59. Kejserinde Eugenie. [Født 1826; lever endnu. Se Sp. 126 ff. Efter Kejserdømmets Fald tog hun Ophold i England; ogsaa efter Napoleon IIIs Død (1873) arbejdede hun paa Genoprettelsen af Kejserdømmet til Fordel for sin Søn, udgav store Pengesummer dertil. Med hans Død (1. Juni 1879) sank alle hendes Planer, alt hendes Haab. Valfartede i 1880 til det Sted, hvor han havde fundet Døden for Zuluernes Kastevaaben; har siden levet i stor Ensomhed.]

var, han var en »ny Mand« og stolt deraf, han havde faaet sin Magt ved et frit Folks Afstemning, og vilde nu give dette Folk en Kejserinde, der vel var spansk af Fødsel, men fransk af Opdragelse og Sindelag. Den udkaarne var *Eugenia de Montijo* (montikko), Datter af en spansk Hertug. Hendes Moder var i 1829 bleven skilt fra sin Mand, og havde med sine Døtre taget Ophold i Frankrig. Eugenie (øsjeni) var bleven opdraget i et fransk Kloster og senere i en engelsk Pension. Napoleon havde lært hende at kende allerede i 1849. Hun var da bedaarende dejlig, en gyldenblond Skøn-

hed, slank og yndefuld i alle sine Bevægelser, en Øjnenes Lyst. Men det indre stod langt tilbage for det ydre. Hun var vel ganske godmodig, men ogsaa svag og omskiftelig af Karakter, overfladisk, uvidende, overspændt, ødsel, en Smule letsindig, om end langt fra saa meget, som hun fik Skyld for. Dertil var hun fra Ungdommen af strængt katolsk. Hun skabte et Hof i sin Lignelse, let og yndefuldt, hun var Modens Dronning over al Verden, den første Dame i det galante, elegante, letlevende og fornøjelseshungrige Frankrig.

Og som alt formede sig heldigt indadtil for det nye Dynasti, tog ogsaa den europæiske Politik en for Frankrig gunstig Vending. I de første Reaktionsaar efter 48 var Czar Nikolai med sit despotisk regerede Rusland den mægtigste Mand i Europa. Krimkrigen bragte en Forandring, og den italienske Krig slog endelig *Frankrigs* Stilling som *Europas førende Magt* fast. Landets indre Velstand steg med rivende Fart, Paris blev som aldrig før Verdens Hovedstad, overalt saa man hen til den tavse »Cæsar ved Seinen«, for fra ham at faa Parolen og det forløsende Ord.

Det smigrede naturligvis den franske Forfængelighed, at Frankrig atter var Verdens første Nation, det gavnede Kejserdømmet. Men dette udvortes saa sunde og solide Kejserdømme var ormstukken i sin Kærne. Og Svagheden stammede fra selve den Maade, hvorpaa det var skabt, det bar Dødsspiren i sig fra selve Fødselen af. Napoleons Kejserdømme og dets Fald er et af de smukkeste Eksempler paa den historiske Nemesis, paa den ubarmhjærtige Gengældelse. *All hævner.*

Selv Navnet hævner. Hans eneste Adkomst til Magten var det, at han var en Brodersøn af et stort Geni. Men intet er farligere end at være Arving til et stort Navn. Sammenligningen ligger i selve Navnet, og den bliver ofte uretfærdig. Napoleon III vilde ikke blive bedømt efter det, han selv skabte, men altid efter det, som Napoleon I havde virket. Efter Napoleon den store blev han døbt *Napoleon den lille.* Og Uviljen mod den anden Kejser vender sig tillige mod den første Naar man nedsatte Napoleon I, ramte man hans Arvings Dynasti i Hjærtet. Derfor kommer der et Tilbageslag mod den stærke Napoleonsdyrkelse Historikeren *Lanfrey* (langfræ) tager sig paa at skrive »Napoleon I' Historie« (1867 ff), hele den vældiges Despoti og Tyranni drages frem. Historieskrivningen bliver et Vaaben mod Kejserdømmet, som den havde været det mod Julikongedøm-

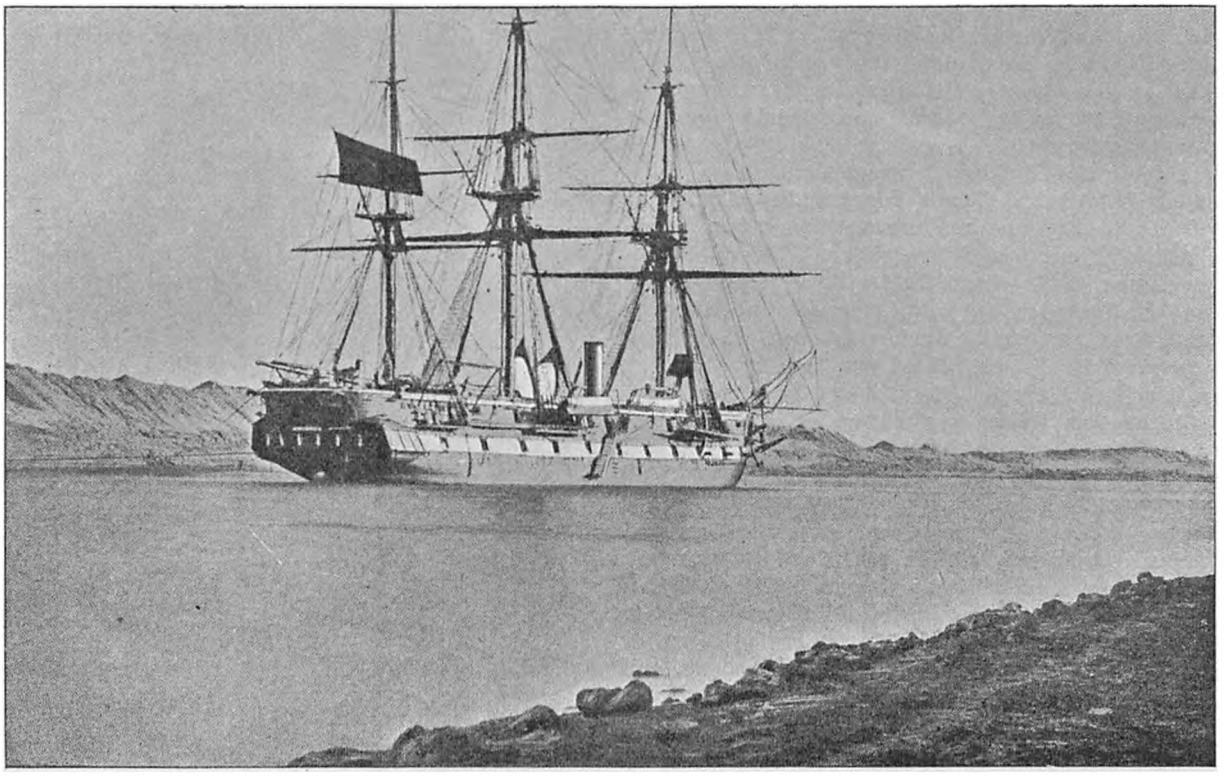

Fig. 60. Et Skib passerer Suezkanalen

met. Denne Tilbøjelighed til over al rimelig Maade at nedsætte den store Kejser fortsættes en Tid under Republikken, saa længe Mindet om det andet Kejserdømme endnu var friskt og der endnu var Mulighed for et tredje. Senere er den vegen for en ny Dyrkelse af det største Geni, der har levet i dette Aarhundrede, og en retfærdigere Vurdering af det.

Dernæst hævner sig de *Alliancer*, han havde maattet slutte for at faa Magten. Han var kommen op som Reaktionens Mand, men han var ingenlunde selv reaktionær. Allerede det er en Kilde til Splid mellem de forbundne. Og der er en dyb Modstrid mellem hans indre og ydre Politik. Han havde vundet Gejstligheden ved at genoprette Pavens verdslige Magt, men hans italienske Nationalitetspolitik medfører netop denne verdslige Magts Undergang. Det tilgav det katolske Parti ham aldrig. Dets Politik

er det altid kun at støtte en Magt, saa længe den fremmer Partiets Interesser. Han havde været Bourgeoisiets, Storindustriens Mand mod Arbejderne, og hans Frihandlerpolitik fører ham til Handelstraktater, der nedsætter Toldbeskyttelsen. Atter en Forbindelse brudt. Og han vandt ikke dem tilbage, som han havde maattet gaa imod for at tækkes sine første forbundne. Frankrigs *aandelige Elite* var ham fjendsk, eller den stod ligegyldig over for Kejserdømmet. Napoleon, der vel vidste, hvilken Betydning det kunde have at knytte Frankrigs aandelige Adel til sit Hus, gjorde mange Forsøg derpaa, men man tilgav ham aldrig hans Alliance med Fordummelsen. Og uagtet der aldrig i Frankrig var udrettet saa meget for de

Da det til med gaar galt i den ydre Politik, da den stærkere kommer, er Napoleons Herredømme om en Hals.

2. Napoleons Statssocialisme. Forbedring af Arbejdernes Kaar. Landbruget. Industri og Handel. Samfærdselsmidlerne. Kolonierne. Lesseps og Suezkanalen. Skyggesiderne ved den materielle Udvikling. Børsspillet. Demoralisationen. Napoleon I, det var en Artilleriløjtnant, en Kriger, der grundede sit Kejserdømme paa Krigen og Æren; Napoleon III er ganske civil, han vil grundlægge sit paa Freden og det materielle Velvære. Det er en Mand af en anden Støbning, og Tiden er en anden. Det sociale Spørgsmaal er rejst.

Fig. 61. Kejserinde Eugenie og hendes Hofdamer.

arbejdende Klasser som netop under Kejserdømmet, blev heller ikke Arbejderne vundne.

Og selve de ydre Omstændigheder ved Kejserdømmets Skabelse, Statskupet, Lovbrudet, Edsbrudet, Decembermyrderierne, Blodsudgydelserne og Deportationerne hævner sig. For mange hæderlige Folk var og blev Napoleon »*Decembermanden*«, Manden, der ved ulovlige, uhæderlige og voldsomme Midler havde skabt sin Magt. Dette Herredømme havde intet lovligt Grundlag, det var skabt af én Voldsdaad og kunde kuldkastes ved en anden. Og de Eventyrere og Børsjobbere, der havde hjulpet ham frem, og som nu skulde mættes, var heller ikke skikkede til at vinde deres Herre de hæderlige Folks Sympati. Der er for mange Skandaler, for mange tvivlsomme Manøvrer i Toppen af Samfundet.

Blodet er flydt for det, det vil blive ved at flyde under nye Rejsninger, hvis der ikke findes en fredelig Løsning. Disse Arbejdere er, selv slagne, en Fare for Kejserdømmet, han vil vinde dem ved Velgerninger, og han gør det saa meget hellere, som han er en menneskekærlig Mand med Hjertet paa det rette Sted for de lidende, naar de blot ikke antaster hans Magt. Derfor indleder Napoleon den saakaldte *Statssocialisme*, Forsøget paa fra oven af at løse det sociale Spørgsmaal. Det franske Folk er det sparsommeligste i Verden, intet er ivrigere for at »lægge op«. Derfor fremmer Napoleon Stiftelsen af *Sparekasser*. Der er 2000 Sparekasser i 1852, i 1859 er der over 4000 med $^1/_2$ Million Sparere. Der oprettes Sygekasser, Understøttelsesforeninger, der bygges Folkekøkkener, Sygehuse, Folkebadeanstalter.

Børneasyler, Alderdomshjem, talrige andre velgørende Stiftelser. Vi har skildret de frygtelige Huler, hvori mange Arbejdere boede, nu opføres der gode Arbejderboliger, hele Kvarterer i Paris og de større Fabriksbyer. Særlig i *Paris blev der bygget om.* Paris, som det nu er, er væsentlig skabt under Napoleon III. Den Mand, der ledede dette Arbejde, var Seinepræfekten *Haussmann* (ossman) og der blev dertil givet ud over 1000 Millioner. Gamle, usunde Kvarterer med deres krumme Gader og deres Krinkelkroge faldt og gav Plads for brede, luftige Gader, store Boulevarder, Parkanlæg og Torve. Napoleon havde dermed tillige et politisk Formaal. De snævre krumme Gader var som skabt til Barrikadekamp, de lange lige Gader kunde Kanonerne beherske. Og de nye Gader havde ingen Brosten, de var makadamiserede. Der blev ogsaa lagt Kaserner paa alle vigtige Punkter. Lige meget, Byen blev sundere og smukkere derved, Arbejdet gav mange Hænder Beskæftigelse. Og Provinsbyerne fulgte i Hovedstadens Spor.

Ved Siden af Ombygningerne en Række andet offentligt Arbejde, dertil et stærkt Opsving i Erhvervslivet; der er meget Arbejde, altsaa stiger *Arbejdslønnen.* I de tyve Aar, 1850—70, regner man en Stigning af 30—40 pCt. Men samtidig er alle Livsfornødenheder stegne, Kød, Smør, Æg. Ost saaledes med 50 pCt. Huslejen er stegen stærkt, undertiden fordoblet, og selv om der paa visse Varer, som Manufakturer, paa Grund af Maskinernes Anvendelse er indtraadt en Prisnedsættelse, har Arbejderen, naar Aaret er omme, trods Stigningen i Lønnen, ikke stort mere i sin Pung end før 1848. Loven forbyder Fagforeningsdannelse, og den franske Arbejder er saaledes berøvet det Magtmiddel, der gør de engelske Arbejdere stærke og bedrer deres Kaar. Det lykkes derfor ikke Kejserdømmet, trods alle sine Anstrængelser og al sin gode Vilje, at vinde Arbejderne.

Fig. 62. Seinepræfekten Haussmann. [1809—91. Se Sp. 131. Præfekt forskellige Steder i Provinsen; støttede Statskupet; udnævnt til Baron; 1853 Præfekt i Seinedepartementet; ombygger Paris; enevældig og ødsel Styrelse; Parises aarlige Udgifter vokser fra 66 Mill. Fr. til 225; desuden en Gæld paa 848 Mill.; maatte nedlægge sin Post, da Ollivier kom til Magten; 1877—81 Deputeret for Korsika; Bonapartist; skrevet Memoirer.]

Den franske Jord er væsentlig, i Modsætning til den engelske, *Bondens* Ejendom. Og disse kraftige franske Bønder, der lever deres Liv i Landets sunde Luft, er Frankrigs fysiske Marv. Der gaar fra Landet til Byerne, hvor det moderne, opslidende Liv tærer saa hurtigt, en Flod af sundt, rødt Blod og ny Arbejdsomhed. Landet er i Frankrig Foryngelsens Kilde. Disse Bønder er endvidere arbejdsomme, yderst nøjsomme og sparsommelige, de hænger med dybt indgroet Kærlighed ved deres Jord. Men de er tillige yderst uvidende, derfor mistroiske over for alle Forbedringer, ny Driftsmaader, stadigt fastholdende den nedarvede Maade at dyrke Jorden paa. Det franske Landbrug staar derfor, til Trods for Jordens Godhed og de mange Muligheder, langt tilbage for et Landbrug som det danske. Alt det, der har givet vore Bønder Evnen til at følge med, Initiativet og Forstaaelsen af det ny, fattes i Frankrig, vort Oplysningsarbejde, særlig vore Højskoler, vort kommunale Selvstyre, der lærer Befolkningen at se ud over dens egen Marks Grænseskel og bemestre det større. Derfor bærer Regeringens Bestræbelser ikke den Frugt, de burde. Bønderne mangler Oplysning og Modenhed til at tage imod. Napoleon interesserede sig personligt meget for Landbrug, paa egen Bekostning lod han oprette 33 Mønstergaarde, han sørgede for Kredit til Landbruget, Forsikringsselskaber, han lod afholde Landbrugsudstillinger og udsatte Præmier. Og der er Fremskridt, uopdyrket Jord tages ind under Ploven, Kvægbesætningerne forbedres noget: men naar Bruttoværdien af Landbrugets Frembringelser stiger til $7^1/_2$ Milliard i 1870, hvilket vil sige en Forøgelse med 50 pCt. i 20 Aar, skyldes det væsentlig ydre Ting, Væksten kommer ikke fra en tilsvarende Forbedring i Landbruget selv. Jernbanenættet letter Afsætningen, ikke mindst af Frankrigs Vin til Udlandet, og Velstandens Vækst, det stigende Forbrug i Byerne sætter Priserne paa mange Landbrugsfrembringelser op med en 50 pCt. Arbejdslønnen paa Landet stiger med 40 à 45 pCt, hvilket ikke mindst skyldes den mandlige Arbejdskrafts Vandren ind til Byerne. Paris vokser i 1851—56 med 300,000 Mennesker, de andre større Byer ogsaa, medens Landbefolkningen synker med 10 pCt. i 20 Aar. Maskinerne erstatter en Del af Arbejdskraften. Daglønnen paa Landet er dog, selv med Forhøjelsen, kun $1^1/_2$ Kr. for en voksen Mand.

Det store Opsving i Frankrigs Velstand skyldes imidlertid *Industrien* og *Handelen.* Og Grundlaget for disse er igen den stærke Udvikling af *Samfærdselsmidlerne.* Allerede i Louis Philippes Tid var man begyndt at bygge *Jærnbaner*, men der var ingen ret Fart kommen deri, og Revolutionen bragte en fuldstændig Standsning. Taksterne var høje, det var mange forskellige Selskaber, der ejede de forskellige Jærnbaner, saa man hvert Øjeblik maatte skifte Tog, det bidrog alt sammen til at formindske Nytten. Kejserdømmet byggede ikke selv Banerne som Statsbaner. En af Grundene var i alt Fald den, at det maatte fodre Børsen og dens Mænd, Jærnbaneaktier er et fortræffeligt Spekulationsobjekt. Men alligevel indlagde Kejserdømmet sig store Fortjenester af Jærnbanenættets Udvikling. Det fik alle Jærnbanerne samlede i 6 store Selskabers Hænder, hvorved der blev Mulighed for en rationel Drift og en billigere Befordring. I 1870 var der 17.000 Kilometer Jærnbaner i Brug. Sammen med Udviklingen af Jærnbanerne gaar en Forøgelse af Kanalnættet med 900 Kilometer: mange Floder reguleres og gøres mere sejlbare. Den franske *Handelsflaade* var i 1870 den anden i Verden, den havde 1 Mill. Tons, kun Englands var større, men rigtig nok meget større, den maalte 6 Gange saa mange Tons, 6 Millioner.

Tidligere kunde det kun betale sig, at udføre de dyreste og fineste Varer til længere bortliggende Egne, kun *de* kunde bære de store Transportomkostninger. En Bys Haandværk og Industri var væsentlig indskrænket til Byens nærmeste Opland. Nu kan

man søge sine Kunder over hele Verden selv for de grovere Varer. Og Frankrig har her den Fordel, at dets Industri tidlig tager de ny, mekaniske Hjælpemidler i Brug, det er blandt de første paa Markedet. Det kan derfor med Fordel udføre sine Industrivarer til Lande, der endnu væsentlig er agerdyrkende. Senere begynder disse Lande selv at blive industridrivende, fra at være Kunder at gaa over til at blive Konkurrenter, og saaledes svække den franske Indførsel. Men foreløbig har Frankrigs Industri Forspringet.

Udbyttet af den franske *Industri* ansloges i 1865 til 12 Milliarder, en Fordobling i 20 Aar trods det, at mange Varer i disse Aar var sunkne meget i Pris. Dette Resultat var til Dels naaet ved en udstrakt Anvendelse af Fysikens, Mekanikens og Kemiens Opfindelser. Englænderen *Bessemer* opfandt i Aaret 1853 en Maade at lave Staal paa betydelig billigere, det er ikke længer en Luksusvare, i faa Aar tidobles Produktionen. I det hele er Jærnindustrien i rask Udvikling. Jærnet er bleven billigere, det trænger Træet tilbage som Bygningsmateriale til Huse og endnu mere til Skibe. Bomulds-, Uld- og Silkevæveriernes Udbytte forøges ved nye Opfindelser. De smukkeste Triumfer fejrer Videnskaben i den kemiske Fabrikation. Et kemisk Produkt, der i 1841 koster 3500 Fr. Pundet, sælges 30 Aar efter for 3 Fr. Pundet. Det er ganske vist et enestaaende Eksempel, men alle kemiske Varer bliver billigere, fra 1847 til 65 tidobles denne Industri, og dens Udbytte anslaas til 700 Mill. Englænderen *Perkins* Opdagelse af Anilinfarverne fremkalder en hel Omvæltning paa dette særlige Omraade. I 1851 lykkes det at lave Papir af Straa, senere kommer Træmasse i Anvendelse. Det ny Papir er ikke solidt som det gamle Kludepapir, men uden disse Opfindelser kunde vi ikke have vore billige Aviser.

Frankrig var fra Louis Philippes Tid et stærkt *toldbeskyttet* Land med Indførselsforbud mod mange Artikler og høje Toldsatser paa andre. Napoleon, der havde tilbragt mange Aar i England og set dette Land gaa videre og videre i Frihandel, medens samtidig Landets Velstand steg, hyldede derimod Frihandelsprincipperne, og han var fast bestemt paa at dreje Frankrig ind paa den engelske Bane. Men Landet selv var derimod. Industridrivende og Agerdyrkere mødtes i en »Forening til Beskyttelse for det nationale Arbejde«. De Forslag, som Kejseren stillede i den ellers saa føjelige Rigsdag, vakte baade dér og ude i Landet en saadan Modstand, at Regeringen maatte bøje af Men Napoleon var nu en Gang overbevist om at have Ret, han holdt fast ved sine Planer med hele sin vante Stædighed. Da han ikke kunde komme frem med Rigsdagen, gik han uden om den. I Følge Forfatningen havde han Ret til at afslutte Handelstraktater, og den 23. Januar 1850 overraskedes Frankrig ved en Meddelelse om, at der var afsluttet en *Handelstraktat med England*. Frankrig blev derved ikke noget helt Frihandelsland som England — det vovede Napoleon endnu ikke — men et moderat Beskyttelsesland; de Indførselsforbud, der før havde ramt engelske Varer, ophævedes og erstattedes af en Told, der kunde stige indtil 25 pCt. af Værdien. Til Gengæld lettedes de franske Varers, særlig Vinenes, Indførsel i England.

I den følgende Tid afsluttes lignende Handelstraktater med Belgien, Italien, Schweitz, det tyske Toldforbund. Napoleon bliver der igennem Grundlæggeren af *en frihandlerisk Periode* for hele det vestlige Europa.

Denne Politik frembragte vist nok noget Tab for nogle Industrier, særlig i den første Tid. Men Hovedsummen var dog en stærk Vækst i Frankrigs Omsætning. Man forbedrede sine Maskiner og sin Arbejdsmaade, tog Konkurrencen op og strøg gammel Ladhed af sig. Og i de Lande, der var aabnede for de franske Varer, fandt man rige Markeder. I Løbet af 15 Aar tredobles Værdien af Frankrigs Indførsel og Udførsel, fra 2500 Mill. i 1850 til 7600 Mill. i 1865. Velstanden voksede, særlig i Byerne. De smaa Rentenyderes Antal steg fra c. 300,000 i 1848 til 1,100,000 i 1867.

Napoleon fortsatte derfor med Ophævelser af Indførselsforbud og Nedsættelser af Tolden; men Stemningen i Landet blev alligevel ved at gaa i Beskyttelsesretning, Handelstraktaten med England var sluttet paa 10 Aar, og i 1870 vilde Toldbeskytterne have den omstødt. Rigsdagen gik dog denne Gang med Regeringen, men denne kunde, da Krigen udbrød, aldeles ikke gøre Regning paa et Flertal i Landet for sin Toldpolitik. Det var derfor saa meget lettere for Frankrig senere atter at slaa ind paa Beskyttelsen.

Fig. 63. Finansminister Fould. [1800—67. Se Sp. 40 og 136. Søn af en jødisk Bankier; selv Bankier; ofte taget paa Raad af Louis Philippe; 1842 Medlem af Rigsdagen; ivrig Tilhænger af Guizot; Medlem af den grundlovgivende og den lovgivende Forsamling; udnævnt til Finansminister af Napoleon 1849—52; Medlem af Senatet og Statsminister (1852—60); paa ny Finansminister i 1861; dygtig Finansmand, men tillige indviklet i Børsspekulationer.]

Frankrigs Bank var som før Landets vigtigste Pengeinstitut, den havde ene Ret til Seddeludstedelse. Men det stærke Opsving i Næringslivet krævede store Kapitaler og lettere Adgang til Laan; derfor stiftedes der en Mængde Banker og Kreditanstalter. Den moderne Produktionsform gennem *Aktieselskaber* tog ogsaa stærk Fart.

Som moderne Industri- og Handelsland maa Frankrig skaffe sig *Kolonier*. Af det store franske Kolonirige fra det 18. Aarhundrede, da Frankrig havde gjort England Rangen stridig, var der efter Nederlagene i forrige Aarhundrede og Napoleonskrigene kun nogle kummerlige Rester tilbage. Allerede før 48 havde man begyndt Erobringen af *Algier*, og nu, under det andet Kejserdømme, lægges Grundvolden til et nyt Kolonialrige. Ved den franske Kolonisation gaar, omvendt af den engelske, Soldaten i Spidsen, Købmanden og Kolonisten følger efter. Det hænger sammen med Frankrigs gamle Traditioner. Det er en Krigsmagt med Soldater nok, hvad England ikke har. Frankrig har derimod intet Befolkningsoverskud, som kan udvandre i store Mængder, som England. Det er derfor ikke i Stand til saa hurtigt og gennem-

gribende at kolonisere et fremmed Land. Og Franskmanden, der fra Hjemmet er uvant med Selvstyre, vant til at overlade Staten alt, har ikke Englænderens Evne til at finde sig til Rette under fremmede Forhold, til dér selv at ordne sine Sager. Det er derfor vanskeligere for Frankrig at kolonisere end for England, Kolonierne sluger langt flere Penge, alene i Algier maatte man holde 100,000 Soldater.

Under Napoleon III befæstes og udvides det franske Herredømme i Algier. Det er dog endnu stadig udsat for Opstande, saaledes under Krimkrigen og i 1864. De naturlige Hjælpekilder udnyttes, saavel Indførslen som Udførslen stiger. Fra 1865 blev de indfødte retslig ligestillede med Franskmænd. I *Senegambien* styrkede den energiske Generalguvernør *Faidherbe* (fæderb) den franske Koloni og skabte Muligheden for, ved Fremtrængen Nord fra fra Algier og Vest fra fra Senegambien at bringe hele det nordvestlige Afrika ind under fransk Herredømme.

Fig. 64. Ferdinand de Lesseps. [1805—94. Se Sp 136. Først Diplomat; Konsul bl. a. i Kairo; 1848—49 Gesandt i Madrid; 1854 indbudt paa et Besøg af Vicekongen af Ægypten; fik paa dette Ideen til Gennemgravningen af Tangen; nyt Forsøg paa at gennemgrave Panamatangen mellem Nord- og Sydamerika; (se senere); mislykkedes; Anledning til store Skandaler; Bestikkelser af Ministre, Rigsdagsmænd og Presse kom op; Lesseps, den Gang en Olding i 80'erne, allerede aandelig svækket; andre havde handlet i hans Navn; dømt i Marts 93 til 5 Aars Fængsel; Dommen omstødt af Kassationsretten. Døde det følgende Aar uden i sin Sløvhedstilstand nogen Sinde at have erfaret noget om den ham overgaaede Dom.]

Men Franskmændenes største Bedrift i Afrika er dog Anlægget af *Suezkanalen*. Allerede i Oldtiden havde Ægyptens Faraoer søgt at sætte Middelhavet i Forbindelse med det røde Hav, deres Kanal var sandet til igen. Napoleon I havde drømt om en Genoptagelse af deres Værk, det vilde sikre Frankrig Ægypten, derved kunde man true Englænderne i Indien. I 1846 dannede der sig et fransk-engelsk-østerrigsk Selskab med det Formaal at gennemgrave Suestangen, men det opløste sig igen. Det var først da *Ferdinand de Lesseps* (læssæ) i 1854 tog Sagen i sin Haand og med ildfuld Energi skar tvers igennem alle Vanskelighederne, af hvilke ikke den ringeste var Englands Modvilje, der frygtede for sit indiske Herredømme, at det Værk, man i Aarhundreder havde pønset paa, blev til Virkelighed. Han fik dannet et fransk Selskab med en Kapital af 200 Mill. Fr., tog fat, trods alle Ulykkesspaadomme og alle engelske Rænker, og den 16. Novbr. 1869 blev Kanalen under store Festligheder aabnet. Gennem løst Sand og sumpede Indsøer havde man fra Port Said ved Middelhavet til Suez ved det røde Hav gravet en 150 Kilometer lang Kanal. 40,000 Arbejdere var efterhaanden sat i Virksomhed. Et Kæmpeværk var det, en af den moderne Ingeniørvidenskabs aller største Sejre, og af næsten uoverskuelig Betydning for Verdenssamkvemmet. Gennem denne Kanal blev Indien og hele Østasien rykket Europa nær. Man havde projekteret, at der gennem Kanalen aarlig skulde gaa 3 Mill. Tons, men allerede i 1893 var man oppe paa $7^1/_2$ Mill. Tons. Klogt benyttet kunde denne Kanal have dannet Indledningen til en fransk Bemægtigelse af Ægypten, og var Frankrig Herre over Ægypten i Øst, Algier i Nord, Senegambien i Vest, vilde hele det nordlige Afrika være kommen under fransk Indflydelse og Middelhavet være bleven et fransk Indhav. Den tredje Republik lod imidlertid Englænderne tage den fede Bid, Ægypten. Men Lesseps Ære er ikke mindre for det, end ikke Panama kan fordunkle den »store Franskmand«s Ry.

Napoleon havde villet binde Folket til sig og sit Hus ved gyldne Baand, og det syntes jo at være lykkedes. Han vilde rejse en Statue af Guld til Minde om sit Regimente af alle disse Tusinder af Millioner. Og den ragede op over Frankrig, gyldent funklende, synlig viden om. Men hul i Ryggen som Elverpigen. Det materielle Fremskridt er kun da en Styrke for et Folk, naar der sammen med det gaar en Udvikling af Folkets moralske Kraft, en Højnen af hele dets aandelige Niveau. Da bliver det materielle Velvære den solide Grundvold, hvorpaa et levedygtigt og tilfreds Folks Hus rejses. Men i Frankrig holder, ikke mindst paa Grund af det politiske Livs Forsumpning, Udviklingen af Folkets moralske Kraft ikke Trit med det materielle Velværes Fremskridt, det sidste stiger snarere paa Bekostning af det første.

Det er ikke Kejserdømmet, der har skabt Misèren, det overlog en slem Arv fra Borgerkongedømmet; men den Retning, som Udviklingen tog, øgede Misèren ydermere. Mottoet fra før 48: »Man tænker da først paa sig selv«, skærpes efter 1852 til dette: *Bliv rig, bliv det hurtigt og let*, og den lette og hurtige Vej til Rigdom gaar over *Børsen*. Den bliver det andet Kejserdømmes Tempel, dér dyrkes Guldkalven af høje og lave, og dér trives Svindelen frodigt. Der er for det første *Statslaanene*, der giver Forretninger. I de første Aar var der Overskud paa det franske Budget; men snart kommer der Underskud, Hæren og Flaaden og Krigene sluger enormt, alene til Krimkrigen medgik der 1,348 Mill. Derfor stiger Statsgælden til c. 5 Milliarder i 1869. Dertil alle de fremmede Statslaan, ofte stiftede af ikke-europæiske, lidet be-

talingsdygtige Stater; men de gav høje Renter, og der var dygtigt at tjene paa Laanets Emission og for dem, der senere forstod at spekulere rigtigt i Kurssvingningerne. En Mængde *Aktieselskaber* stiftes, gode og daarlige i broget Flok, men alle giver de god Fortjeneste til »Gründerne«; naar Krachet senere kommer, er det de smaa Kapitalister, som har stukket Pengene i dem i Tillid til de lovende Prospekter, der sidder tilbage med Smerten. Dette er saa meget farligere som *Pressen*, selv ansete Blade, gaar over i Børsmatadorernes Hænder, og hensynsløst anvendes til at tjene deres Privatinteresser. De franske Blade kan naturligvis ikke leve af Abonnementet, det kan intet Blad; og i Frankrig har Bladene ikke de store Indtægter af Annoncer, som de har i England, Tyskland og Norden. De maa derfor sælge deres Tekst til den højestbydende. Alt det, der senere trænger saa grelt frem under Panamaskandalen, trives allerede da. Et Aktieselskab eller en Bank skal startes. Undertiden opretter »Gründerne« i den Anledning et helt nyt Blad, der sælges billigt, og hvis Udgifter betales af »Gründerne«. Det roser saa det ny Foretagende til Skyerne, og de smaa Sparere gaar i Fælden. Ofte gaar Bladet igen ind, naar Aktieselskabet er stiftet, og dets Mission dermed endt. Eller man køber et alt bestaaende Blad, og benytter det. Eller man arrangerer sig endelig med et af de ansete, gamle Blade, betaler saa og saa mange Hundrede Frank for Linjen af rosende redaktionelle Artikler. Virkningen er den samme. Udsigten til høje Renter, Haab om senere at kunne sælge Papirerne langt over Pari og derved tjene nogle Hundrede eller Tusinde Francs lokker de smaa Sparere, der har lagt Skilling paa Skilling — Portnerfolk, Smaahandlende, Smaahaandværkere og Bønder — til at tage Pengene frem af Strømpeskaftet eller ud af Sparekassen, der ikke giver ret høje Procenter, og sætte dem i Aktier eller udenlandske Statspapirer.

Fig. 65. Borddans i et parisisk Selskab i Tredserne.

Og af Børsforretningerne udvikler *Børsspillet* sig, Spekulationen i Papirernes Stigning og Synken. Ved det tjener kun de omsigtsfulde, de kloge og kapitalstærke; de smaa faar næsten altid Stenene i Ojnene, medens enkelte tjener vanvittig store Formuer, som oftest ved Spekulationer, der plyndrer de smaa Sparere til Skindet. Blandt den Tids Finansmænd er de to Brødre *Pereire* (prær), Portugiserjøder, der i 1852 stiftede en Bank, grundede en Række Selskaber og i 1867 lavede en Fallit, der ruinerede Tusinder. Andre, som Rothschilderne, er heldigere. Indblandet i disse ofte meget tvivlsomme Forretninger er en Mængde Jøder, og den lidet tiltalende, men i Frankrig saa stærke *Antisemitisme*, hvis kraftige Udslag vi nys har været Vidne til, stammer for en stor Del fra Børsspillet. Disse Hærskarer af Smaafolk, hvis surt fortjente Spareskillinger er gaaet til Bunds i Børsens Malstrøm, kaster ikke Skylden paa Børsspilleren, de opholder sig ved Jøden i ham. Der er mange kristelige Børsjobbere, ingen tænker af den Grund paa at lægge den kristelige Religion noget til Last; men saa snart der er en Jøde med i Spillet, faar straks Religionen og Racen Skylden.

Og det fordærvelige ved dette Børsspil er dets Udbredelse, det er en Landepest, og Statskupet og dets Mænd virker dér som de store Smittebærere. Dér er alle disse Lykkeriddere og Eventyrere komne op, de danner det nye *Hof*, ved hvilket den gamle Adel ikke vil vise sig, hvor de hæderlige Folk holder sig tilbage, og som Aandens Mænd gaar langt uden om. Ved dette Hof nydes Livet, hastigt, ødselt, vanvittigt. Frue ved Hoffet er en Kejserinde, der ikke har Sans for stort andet end Fornøjelser, der øser Penge ud, der aldrig bærer en Kjole anden Gang, og som end ikke forstaar at hævde den ydre Anstand. Alverden ved, at hun nu og da modtager en mer end tvivlsom Variétédame, der synger uartige Sange for hende, at hun gerne overværer smaa pikante Teaterforestillinger, og for Resten interesserer sig for Borddans og Aandefremkaldelser. Selv de høje Gager og de mange Embeder, som Lykkeriddere har samlet, formaar ikke at dække Udgifterne ved dette Hof og dets Nydelser, der maa tjenes yderligere, og der er da Børsen og dens Spil. Og det er de samme Folk, der bestemmer Regeringens Politik, der kender de hemmelige diplomatiske Manøvrer, og derfor er i Stand til at indrette deres Børsspekulationer efter dem. Eksemplet smitter nedad, alle vil nyde, og alle søger samme Steds hen for at hente Pengene, til Børsen, til den hurtige Berigelsens Kilde. (Zola har i sin Roman »Penge« skildret Børsen og Finansverdenen under det andet Kejsedømme).

Det *Selskab*, der dannes efter dette Hof, og som kommer op ved Børsspekulationerne, er ofte af en ret tvivlsom Beskaffenhed, atter et Skridt længer nede end Julikongedømmets. De fine Saloner svandt mere og mere, en overdreven og pøbelagtig Luksus traadte i Stedet for den gamle Fornemhed.

3. 1853—60. Kejserdømmets Modstandere. Den lovgivende Forsamling. Valget 1857. De »Fem«. Kirken. Orsinis Attentat. Den italienske Krig. Bruddet med Katolikerne og Beskyttelsesmændene. Dekretet af 24. November 1860. Napoleon havde truffet saa forsvarlige og kraftige Forholdsregler.

for at holde sine Modstandere nede og for at binde Munden paa dem, at der i Kejserdømmets første Aar næppe høres en oppositionel Røst trods det, at der maatte være mange, der var misfornøjede. Der var først *Legitimisterne*, de mindst farlige. De havde intet virkeligt Tilhold i Folket, det var væsentlig kun nogle fornemme Familier, og deres Chef, Greven af Chambord, indtog en absolut passiv og afventende Holdning, haabende paa, at Tiden nok skulde føre det forvildede Frankrig, trættet af Revolutionerne, tilbage til det gamle, gudindviede Kongedømme. *Orléanisterne* var paa en Maade farligere. Partiet omfattede en Række betydelige Mænd, Statsmænd, Generaler, Administratorer, Forfattere, men det var væsentlig en Officersstab uden Mandskab. De Forsøg, der blev gjort paa at sammensmelte Legitimister og Orléanister, strandede. Talrigst var det *republikanske* Parti, men dets Førere var mest i Landflygtighed eller deporterede; de, der var i Landet, maatte bøje Hovederne, tie og vente; thi det kejserlige Politi havde et godt og vagtsomt Øje til dem. Et Par Attentater mod Kejseren, en mislykket Rejsning gav et kun alt for velkomment Paaskud til Fængslinger og Deportationer, der yderligere gjorde lyst i Partiets Rækker.

Fig. 66. Ollivier. [Født 1825; Se Sp. 139 ff. Hans Fader Medlem af den grundlovgivende Forsamling, mod Napoleon, arresteret efter Statskupet og landsforvist; selv Advokat; valgt i Paris 1857; videre se Teksten. Efter sit Fald til Italien; kom først tilbage 1873; flere Gange forgæves søgt Valg til Rigsdagen; udgivet Skrifter til Forsvar for sin Handlemaade.]

Den lovgivende Forsamling lystrede som en vel dresseret Hund, den gjorde alle de Kunststykker, man forlangte af den, bevilgede Budgetterne, vedtog Lovene, som man forelagde den, og opretholdt saaledes den Indbildning, at Kejserdømmet handlede i Overensstemmelse med Folket. Forsamlingens Forhandlinger blev kun offentliggjort i et meget kort og tørt, officielt Uddrag, der ingen Ting sagde. Den eneste Mand, der vovede at løfte sin Røst mod Regeringen, var *Montalembert* (se Sp. 36). Han havde været Napoleons og Statskupets Mand som Katolik, men han var tillige liberal og begyndte nu, til sine Kollegers store Forfærdelse, at kræve dog nogen Frihed tilbage. Han kaldte senere, med Henblik paa Forhandlingernes Hemmeligholdelse, Forsamlingen »en Hule uden Lys og Luft, hvor han i 6 Aar havde kæmpet med Krybdyr«. Han blev endog paa Grund af nogle satiriske Vendinger om Kejserdømmet i et Brev, der blev offentliggjort i Belgien, stillet for Retten, og ved *Valget i 1857* maatte han undvære Regeringens Støtte og faldt. Største Delen af det gamle, føjelige Kammers Medlemmer genvalgtes, men der slap dog, trods alle Regeringens Forsigtighedsregler, nogle oppositionelle ind. »*De Femes* Gruppe dannes, bestaaende af *Jules Favre* (sjyl favr), *Picard* (pikahr), *Ollivier* (aallivjé), *Darimon* (darimaang) og *Hénon* (énaang). Disse fem Mænd vilde ikke, med al deres Veltalenhed, have kunnet rokke Kejserdømmet, det vilde efter al menneskelig Beregning kunne have holdt sig i mange Aar, hvis ikke Napoleon havde brudt med sine gamle Venner, Katolikerne og Protektionisterne, der i den anden Halvdel af hans Regering, uden egentlig at ville hans Fald, faktisk støtter alle dem, der er Kejserdømmets erklærede Modstandere.

Til at begynde med var der idel Tilfredshed hos *Kirken* med Napoleon, han blev hilst som en anden Konstantin, og Kirken havde ogsaa al god Grund til at være tilfreds. Napoleon opretholdt Pavens verdslige Magt, han havde udleveret Skolen og lod Munkeordnerne frit Spil. Derfor underkendte Paven ogsaa den lille liberale, katolske Gruppe, da den vovede at gøre Opposition. Vi har under de sidste Dages Begivenheder set den franske Kirke spille en ret væsentlig Rolle, lad os derfor standse et Øjeblik ved den.

Den gamle, franske, saakaldte gallikanske Kirke hævdede en vis Uafhængighed af Rom; men ved Revolutionen blev den slaaet ned, dens Godser fratagne den. En ny Kirke fremstaar, i Stedet for en national Kirke en af Rom fuldstændig afhængig Kirke, hvor Paven er Eneherre. Og denne ny franske Kirke er den stærkeste inden for hele den katolske Verden. Den regeres af 85 Erkebisper og Bisper. De er i deres Stift absolute Herrer over den underordnede Gejstlighed; medens de verdslige Embedsmænd skifter hyppigt, bliver Bispen, han er egentlig den eneste højere Embedsmand, der kender Landet og Folket og atter kendes af det. Disse høje gejstlige er ikke som i tidligere Tid adelige eller fornemme Mænds Sønner, Lønningen er for ringe til at friste, og man bliver først i en sen Alder Bisp. De fleste er udgaaede af Bondestanden og har tjent sig op fra simpel Præst. De har ikke faaet nogen videnskabelig og alsidig Uddannelse, de har blot gennemgaaet et Præsteseminarium, hvor de er blevne skrapt indekserserede i Rettroenheden og har lært den absolute Underkastelse. Det giver en vis Uanfægtethed af alle moderne Rørelser, en fuldstændig Mangel paa Tvivl, en absolut Tro, der gør handlekraftig. Denne manglende videnskabelige Dannelse hos disse Middelalderens Mænd midt i det 19. Aarhundrede gør os forstaaelig adskillige kirkelige Fænomener i det moderne Frankrig.

I 1854 erklærede Pius IX *Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse* for et Dogme, og Guds Moder begynder nu at aabenbare sig paa forskellige Steder i Voltaires, i Spottens og Tvivlens Land. Den berømteste Aabenbaring fandt Sted for en lille Bondepige i Grotten ved *Lourdes* (lurd) i Pyrenæerne. Lourdes blev et Valfartssted, hvorhen det ene Hundredtusend drog efter det andet for at søge Helbredelse. Det var forgæves, at nogle af de fineste Hoveder inden for Kirken strittede imod denne Vidunder-Hunger, Strømmen gik uimodstaaelig i Retning af Mirakler og Mysticisme. Dyrkelsen af Jesu hellige, blødende Hjerte som Sindbillede paa Forløsningen blev mere og mere almindelig, og aldrig er Guds Moder bleven anraabt inderligere end nu. For os, der er opdragne i et protestantisk Land, synes alt dette en os uforstaaelig Udvortesgørelse og Forgrovelse af den kristne Religion, et ganske hedensk Afguderi, der skjuler Kristendommens egentlige Væsen. Men mægtig er denne Religion. Selv om de intelli-

gente vender sig bort, selv om Arbejderne i de store Byer bliver kirkefjendske, Kirken har den store Befolkning ude paa Landet, den har Kvinderne, og selv adskillige af Intelligensens Mænd søger, trætte af Tvivl, tilbage til den gamle Kirkes brede Moderskød. Og man maa lade denne Kirke, at den arbejder, den gør et stort socialt Arbejde gennem Syge- og Fattigpleje, gennem Undervisning og Understøttelse.

Fig. 67. Jules Favre. [1809—1880. Sp. 139 ff. Advokat, først i Lyon, senere i Paris, berømt for sit Forsvar i politiske Sager; bidende Ironi; Medlem af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; mod Statskupet: en Tid uden for offentligt Liv. Videre se Teksten.]

Det er denne mægtige Kirke, til Dels mægtig netop ved hans egen Hjælp, som Napoleon fjerner fra sig og til Dels gør sig til Fjende ved sin italienske Politik. Det er hans Nationalitetspolitik, der skiller de gamle forbundne. Kirken saa' skævt til hans Alliance med Piemont under Krimkrigen (se Kap. VII), hans Opmuntringer af denne Magt, der mere og mere aabenlyst tenderede mod at genoptage den italienske Revolutions Værk, hvilket atter vilde sige en Kuldkasten af Pavens verdslige Herredømme. Dag for Dag kølnedes Venskabet. Napoleon forlangte, at Paven skulde indføre Reformer, og han gav flere Gange at forstaa, at han ikke havde solgt sig med Hud og Haar til Kirken. Dog vovede Napoleon endnu ikke at foretage det afgørende Skridt, det var først de italienske Patrioters Attentater, der bragte Omslaget.

De romerske Republikanere havde ikke tilgivet ham hans Optræden i 1849, de betragtede ham som en Forræder og troede, at de ved at rydde ham af Vejen kunde bringe Friheden til Sejr ikke blot i Italien, men ogsaa i Frankrig. I 1855 forsøgte en Italiener at myrde ham, i 1857 blev en anden arresteret og dømt for et Komplot mod Kejserens Liv. Og den 14. Januar 1858 fandt *Orsinis Bombeattentat* Sted. Grev Felix Orsini (født 1819) havde været med i den romerske Rejsning, været Medlem af den romerske grundlovgivende Forsamling. Han havde deltaget i forskellige andre Opstandsforsøg, var bleven fængslet, men var altid saa heldig at undfly fra Fængslerne. Sidst havde han levet sammen med Mazzini i London. Han drog til Paris for at hævne den franske Besættelse af Rom og gennem Napoleons Mord bane Vejen for Italiens Frihed. Da Kejseren en Aften kørte til Operaen, faldt der 3 Haandbomber under og ved Siden af hans Vogn, omtrent 150 Mennesker blev saarede eller dræbte, Kejseren selv slap usaaret derfra. Orsini og hans tre medsammensvorne blev straks grebne.

Den første Virkning af Attentatet var et rent Rædselsregimente over for de franske Republikanere, som ingen Lod eller Del havde i de italienske sammensvornes Bedrift. Tigeren kom op i Napoleon. Frankrig blev delt i 5 store Militærkommandoer, ganske som var det erklæret i Belejringstilstand. En »Lov om den almindelige Sikkerhed« blev forelagt Rigsdagen og vedtagen, den gav Regeringen Ret til uden Dom, rent administrativt, at kunne deportere ikke blot dem, der gjorde sig skyldige i Sammensværgelser eller Fabrikation af eksplosive Stoffer, men selv dem, der en Gang havde været tiltalte for Deltagelse i Junikampen 1848, Juniopstanden 1849 eller modstaaet Statskupet af 2. Dec. For at sikre en skrap Gennemførelse af Loven gjorde Napoleon General *Espinasse* (epinas), en af Statskupmændene, til Indenrigsminister, og denne mærkelige Minister paabød hver af Præfekterne at levere saa og saa mange Forbrydere. Det minder om de bedste østerlandske Despotier. Mere end 3000 Republikanere blev arresterede og mange deporterede til Algier.

Gejstligheden fattede nyt Mod og ny Kærlighed til Napoleon, den haabede, at Orsinis Bomber havde kureret ham for hans italienske Syge. Men det modsatte skete, det blev netop Orsini, der bragte hans Vaklen til Ophør. Napoleon havde alt længe været bestemt paa sin italienske Krig, men havde paa vanlig Vis udskudt og udskudt sin Beslutning. Nu skrev Orsini fra sit Fængsel et Brev til Kejseren, hvori han besvor ham om at gøre Uretten mod Italien god igen, 25 Mill. Mennesker vilde da velsigne ham i Stedet for at ønske hans Død. Hvis ikke, vilde der fremstaa ny Hævnere. Og fra London gav Mazzini Kejseren det samme Valg: Italiens Frihed eller Døden for en italiensk sammensvorens Haand. Kejseren tillod, at Orsinis Forsvarer, Jules Favre, oplæste hans Brev. Kort efter indfandt Politipræfekten sig i Fængslet, og formaaede Orsini til at skrive et nyt Brev, hvori han fraraadede sine Venner at bruge voldsomme Midler, kun saa kunde Italiens Frihed vindes. Orsini selv blev henrettet den 13. Marts 1858, og nogen Tid efter traf Napoleon i *Plombières* (plaangbjær) de hemmelige Aftaler med Cavour, der førte til Krigen i 1859 (21. Juli 1858). Napoleon vilde kun, at Piemont skulde have Norditalien, naar Østerrigerne var kastede ud af Landet; hele Italien skulde danne et Statsforbund med Paven som en Art Hæderspræsident. Det laa ingenlunde i Kejserens Tanke at berøve Paven hans verdslige Herredømme. Men Begivenhederne lod sig ikke standse paa Halvvejen. Bevægelsen bredte sig fra Norditalien til

Fig. 68. Picard. [1821—77. Se Sp. 139 ff. Uforsonlig Modstander af Kejserdømmet. Medlem af den nationale Forsvarsregering i 1870; Finansminister; senere Indenrigsminister, Gesandt i Bryssel og Senator.]

Mellem- og Syditalien, Viktor Emmanuel fik et Rige, der omfattede hele Italien med Undtagelse af Rom og Venedig, og Napoleon lod det, om end modvillig, ske. Han havde som Middelalderens Troldmænd manet Aander frem, som han ikke mægtede at byde over. Han var ikke den stærke, der ledede Tidens Strøm, det var den, der greb ham og førte ham med mod Undergangen. (Den italienske Krig se Kap. VIII.)

Det var lykkedes Napoleon ved sine halve Forholdsregler at saare mange, uden at skaffe sig en eneste paalidelig Ven. Østerrig, der var kastet ud af Lombardiet, var naturligvis hans Fjende. Og hvor meget Italienerne end havde opnaaet, var de dog ikke tilfredse. Østerrig havde faaet Lov til at beholde Venedig, Napoleon havde forlangt Nizza og Savoyen for sine Tjenester, hans Tropper holdt forbyde Aviser, opløse Foreninger. Agitationen vedblev dog; thi Regeringen kunde simpelt hen ikke slaa løs paa Katolikerne paa samme Maade som paa Republikanerne, den havde været for nøje knyttet til dem.

Og en ny Skare af Fjender skaffede Napoleon sig ved sin Frihandelspolitik. Industrien betragtede den Handelstraktat, som Napoleon lod sin Handels- og Landbrugsminister *Rouher* (ruæhr) udarbejde sammen med Cobden, som en Nationalulykke, som et Statskup rettet mod den. Atter heftige Debatter i Rigsdagen og voldsom Agitation ude i Landet. Men Napoleon, denne underlige Blanding af Svaghed og Stædighed, lod sig ikke rokke paa dette Punkt, han fortsatte med sin Frihandelspolitik, og Agitationen mod ham steg.

Da er det, at Napoleon begynder at se sig om efter ny Venner, ny Støtte, en Vending i hans Politik

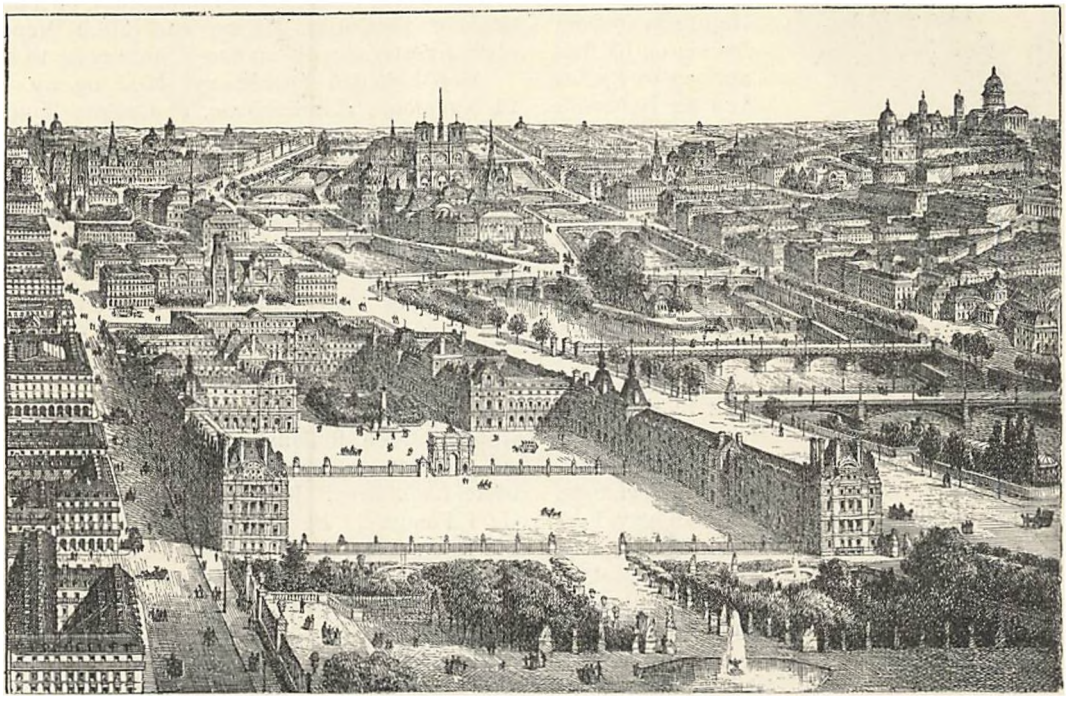

Fig. 66. Fugleperspektiv over det indre Paris (La Cité).

endnu selve Rom besat. Men dermed vandt han ikke Paven og det katolske Parti; thi Resten af Pavens Herredømme var gaaet tabt. Napoleon havde allieret sig med Revolutionen i Italien, dette gjorde ham mistænkelig paa ny i de gamle Hoffers Øjne, og han var paa den anden Side gaaet imod de italienske Republikanere under Garibaldi. Han syntes den sejrende i Europa, han havde sejret over Rusland og over Østerrig, men hans Stjerne var allerede i Dalen.

Hjemme begyndte Katolikerne en voldsom Agitation. Ikke blot i den lovgivende Forsamling, men selv i Senatet kom det til heftige Debatter. Bisperne førte et truende Sprog, Foreninger dannedes, de katolske Blade fraadede mod Regeringen. Denne maatte overfor sine gamle Venner gribe til de samme Forholdsregler som over for Republikanerne, beslaglægge og foregaar. Over for alle disse Angreb begynder han at ængstes for ene at bære Ansvaret for Frankrigs Politik, han ønsker at dele det med nogen, eller rettere at have nogen, som han kan kaste Skylden over paa. Han nærmer sig Demokraterne, han ser gennem Fingre med deres Aviser, særlig naar de angriber Obskurantismen og Ultramontanismen. Ved sin Hjemkomst fra Italien udstedte han en Amnesti, i Følge hvilken de fleste af de efter Statskupet udjagne kunde vende tilbage. Nogle vendte tilbage, men andre, og blandt disse de berømteste Navne som Victor Hugo og Louis Blanc, vilde ikke vende hjem til Frankrig, saa længe Kejserdømmet bestod; og for øvrigt vilde de, selv efter deres Hjemkomst, have været voldgivne Loven om den almindelige Sikkerhed og al dens Vilkaarlighed. Endelig bestemte Napoleon *den 24. Nov. 1860*, at Senatet og

den lovgivende Forsamling hvert Aar under Debatten om Svaret paa Trontalen frit kunde drøfte og undersøge hele Regeringens Politik, samt at Rigsdagens Forhandlinger skulde offentliggøres i deres fulde Omfang. Det syntes lidet, og dog udgaar en hel ny Periode fra dette. Friheden genfødes deraf. Napoleon havde selv ingen Forestilling om Rækkevidden af disse smaa Forandringer. Han havde altid troet sikkert at kunne beherske en Rigsdag, hvis ene Kammer var udnævnt af ham selv, og hvis andet Kammer blev valgt under hele Regeringsmaskineriets Tryk; en saadan Rigsdag vilde altid kunne bruges som et Skjold, han kunde skyde for sig. Bebrejdede man ham noget, kunde han pege paa Rigsdagen og sige: Landet har gennem sine Repræsentanter godman tro, at det var nok til at rokke et Kejserdømme. Men disse *fem Mænds* Ord var *Lyset*, der pludselig blev kastet hen over alt. I 8 Aar havde den franske Nation ligesom vandret i Mørke, den vidste ikke, hvor den gik, men nu aabnes der højt oppe et lille bitte Vindue, og gennem det trænger Dagslyset ind over al Vederstyggeligheden. De fem haabede naturligvis ikke paa at omstemme Regeringsmajoriteten, men de talte ud over dens Hoveder, ud over Palais Bourbons Mure til hele Landet der ude, og Frankrig løftede Hovedet og lyttede til de gamle Ord om Frihed, der saa længe havde været forfulgte. Man begynder atter at læse Rigsdagens Forhandlinger, som man i deres tidligere, tørre og intetsigende Form havde sprunget over i Avisen. Man mindes sine

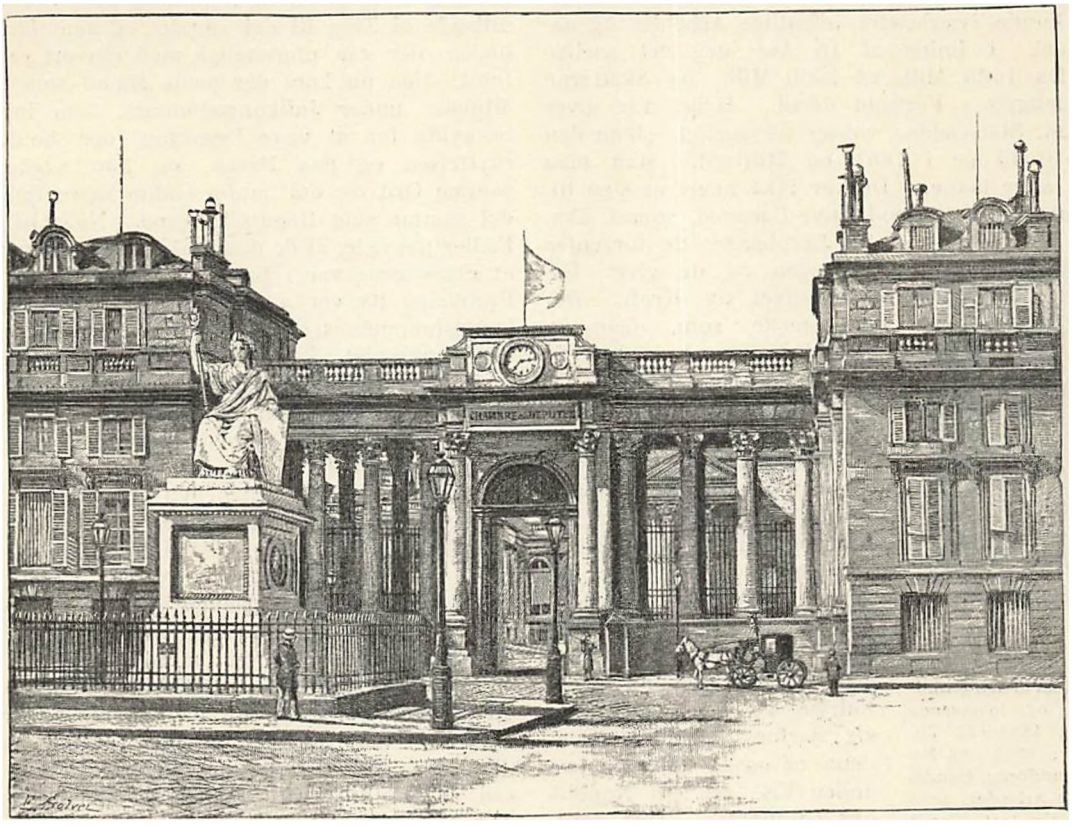

Fig. 67. Palais Bourbon, hvor den lovgivende Forsamlings Møder afholdtes.

kendt det, det faar selv bære Skylden. Og saa fødes dog den Frihed, der skulde blive skæbnesvanger for Kejserdømmet, af Dekretet af 24. Nov. 1860.

4. 1860—70. Nedgangens Aar. De fems Opposition. Finanserne. Valget i 1863. Forstærkning af Oppositionen. Udenrigspolitik. Paven. Quanta cura. Kejserens Sygdom. Ollivier og det »tredje Parti«. Nederlag i Udenrigspolitiken. Voksende Opposition hjemme. Dekretet af 19. Jan. 1867. Udstillingen. Ny Besættelse af Rom. Den kirkelige Reaktion. Rochefort. Valget 1869. Forfatningsforandring. Ministeriet Ollivier. Det liberale Kejserdømme. Det eneste, der tilsyneladende var sket, var dette, at fem Mænd i Riget havde faaet Lov til at sige højlydt, saa det kunde høres af hele Nationen, hvad de før havde betroet til Palais Bourbons Mure. Ikke skulde gamle Rettigheder, Sløjheden viger, Lidenskaben kommer atter op. Mændene fra 48, der saa længe havde fortvivlet, fatter nyt Mod, og en ny Ungdom vover sig frem, for at fylde de udtyndede Rækker paa Kampens Dag.

I Rigsdagssamlingerne 1861, 62 og 63 førte de fem, særlig Favre, Ollivier og Picard, en heltemodig Ordets Kamp *mod* Kejserdømmet *for* Friheden. Der er egentlig noget nedslaaende i at se, at blot for en 40 Aar siden maatte en stor Nation i Europa, det Folk, der havde gjort Revolutionen af 1789, endnu forgæves gøre Krav paa de aller første Friheder. Thi hvad var det, man forlangte? At Regeringen ikke maatte forvanske og voldføre den almindelige Stemmeret ved officielle Kandidater og Valgtryk; at Borgerne atter maatte forsamle sig frit; at den personlige Frihed skulde sikres, og den barbariske Lov om

den almindelige Sikkerhed ophæves; at Pressen fik sin Frihed tilbage; at Ministrene blev ansvarlige; at Kejseren ikke efter eget Tykke skaltede med Statens Penge; at Kommunerne fik noget Selvstyre. Ministrene værdigede næppe de fem et Svar; svarede de endelig, bestod deres Taler i Lovsange over Kejserdømmet, der havde gjort Frankrig stort og rigt. Der var ingen Fare ved de fems Opposition, snarere det gode, at de gav Regeringen en Anledning til at hale det røde Spøgelse frem af Pulterkamret og vise det skræmmende for Folket.

Samtidig viser sig Følgerne af, at Regeringen kan raade over *Landets Penge* uden virksom Kontrol af Skatteydernes Repræsentanter, at ikke hver enkelt Post blev undersøgt og afstemt, men Finansloven givet i store Afsnit, at Kejseren af egen Magtfuldkommenhed kunde iværksætte offentlige Arbejder og anvise Penge. I Løbet af 10 Aar steg det aarlige Budget fra 1500 Mill. til 2000 Mill., og Skatterne steg naturligvis i Forhold dertil. Hvert Aar giver Underskud, Statsgælden vokser uhyggeligt, alene den flydende Gæld er i 1861 en Milliard. Man maa laane og atter laane. Der er ikke noget at sige til, at en Stat laaner til produktive Formaal, som f. Eks. til Jærnbaner, de forrenter sig igen og de giver Erhvervslivet ny Kraft. Det er ganske som, naar en Forretningsmand laaner for at udvide sin Bedrift, de Penge er gode nok. Men Frankrigs Laan er gaaede til uproduktive Ting, kostbare Ombygninger, kostbare Krige og Ekspeditioner, til Hær og Flaade, de er givne ud, og de giver intet til Renter og Afdrag, de tynger blot paa de kommende Aars Budgetter. En dump Misfornøjelse, en uhyggelig Følelse af Krachet breder sig derfor. Og Pengemændene er ogsaa opirrede paa anden Vis, gennem Napoleons Toldpolitik. Den gejstlige Agitation fortsættes, fra at være en Kirkens Konstantin er Kejseren nu bleven en Pilatus.

Fig. 68. Eugène Rouher. [1814—84. Se Sp. 150. Advokat; Medlem af den grundlovgivende og lovgivende Forsamling; 1849—52 Justitsminister; 1855—63 Minister for Landbrug, Handel og offentlige Arbejder, 1863—69 Statsminister; blandt Kejserdømmets yderligste Tilhængere, forsvarede selv dets mest tvivlsomme Skridt, som Toget til Meksiko; videre se Teksten; flygtede efter 4. Sept. 1870 til England; 1872 valgt til Deputeretkammeret for Korsika; en Tid Fører for Bonapartisterne; trak sig i 1881 ud af det politiske Liv.]

Ved *Valget i 1863* gik alle de misfornøjede sammen, Katoliker, Legitimister, Orléanister og Republikanere. Legitimisterne forlod den Afholdenhedspolitik, de hidtil havde fulgt, for direkte at bekæmpe Kejserdømmet. Endnu rørigere var Orléanisterne med *Thiers* som Fører. Denne lille, energiske og ærgerrige Mand, der nu saa længe havde været udenfor Spillet, vilde op igen; han følte sig ogsaa ængstet, som mange andre Franskmænd, ved Dannelsen af den italienske Stat og Prøjssens Stigen; han var Beskyttelsesmand, og derfor satte han i Spidsen for sit Program Tilbagevenden til Beskyttelse og Hævdelse af Pavens verdslige Magt imod Italien. I Paris stemte Republikanerne paa Thiers, medens Legitimister og Katoliker støttede Republikanere som Favre og Marie*), der havde været Medlem af den provisoriske Regering i 1848. Alt i alt samlede Oppositionen to Mill. Stemmer, og det uagtet Pressen var bastet, Foreningsfriheden ikke eksisterede, og Regeringen øvede sit yderste Valgtryk. Paris valgte helt oppositionelt. I Stedet for en Opposition paa 5 Medlemmer i den gamle Forsamling sad der 35 i den ny, deraf 17 Republikanere. Og selve Regeringsmajoriteten var ikke saa underdanig og paalidelig som før. Naar Favre og Ollivier talte og afslørede Skaderne, naar de fordrede Friheder, saa kunde man med en rolig Samvittighed vende det døve Øre til. Det var nogle afskyelige Demagoger og Republikanere, der naturligvis udlagde al Ting til det værste, og som forlangte Friheder, der var uforenelige med ethvert ordnet Samfund. Men nu kom der pæne Mænd som Thiers, en Minister under Julikongedømmet, som ingen kunde beskylde for at være Demagog, der holdt paa Beskyttelsen og paa Paven, og han sagde med de samme Ord og om mulig endnu mere indtrængende det samme som Republikanerne. Naar han og hans Fæller paaviste, at de nationale Interesser var sviglede, at Finanserne var i Forfald, at Hæren var opløst, at Frankrigs Ry var i Dalen, naar han krævede Julikongedømmets beskedne Friheder som nødvendige for Samfundet, kom der Vaklen i Majoriteten, de greb sig i deres egen Barm; maaske var dog ikke alt saa godt, som det burde være. Særlig Meksikoaffæren (se Kap. XI) bragte Tvivl om Kejserdømmets Fuldkommenhed.

Valget var i Virkeligheden et knusende Nederlag for Kejserdømmet, men Napoleon var ikke til Sinds at opfatte det saaledes, han vilde ingen Indrømmelser gøre til Parlamentarismen hverken i den beskedne Form, hvori Thiers forlangte den, og endnu mindre, som de radikale fordrede den. Og hans *Udenrigspolitik* bragte ham endnu mere i Modstrid med Katolikerne. Napoleon sympatiserede med Polens Rejsning, han sympatiserede med Danmark, men hans Hær var ikke stærk nok, ikke rustet tilstrækkelig til at give hans Sympatier Eftertryk. Han opnaaede ved sin Politik i det danske og polske Spørgsmaal kun at rage uklar med de øvrige Stormagter. Frankrig blev helt isoleret i Europa, der var kun Italien at støtte sig til. For at vinde det, lovede han inden to Aar at trække sine Tropper tilbage fra Rom, mod at Viktor Emmanuel forpligtede sig til ikke at angribe Paven.

Pius IX, der vel indsaa, hvortil det vilde føre, søgte til Gengæld at lægge Napoleon de flest mulige Hindringer i Vejen for hans indre Politik. Han udstedte i 1864 den saa berømte Rundskrivelse *Quanta cura* (saa kaldet efter de latinske Ord, hvor med den begynder) med tilhørende Forklaring, *Syllabus*. Det var rent en Røst fra Middelalderen. Paven fordømte deri ikke blot Samvittighedens, Filosofiens og Videnskabens Ret, men tillige alle de Friheder, som den franske Revolution havde proklameret, og som senere gik Europa over. Han erklærede, at Kirken var et fuldkomment Samfund, retslig uafhængig i en-

*) Ved en Trykfejl staar Sp. 20 Maire i Stedet for Marie.

hver Henseende af det timelige, jordiske Samfund; Retten til at lede Opdragelsen tilkom ene den. Det nationale Suverænitetsprincip og den almindelige Valgret forkætres, de ikke-katolske Religioners Frihed fornægtes saa vel som Pressens og Ordets Frihed. Paven krævede for Kirken avende Magt og Ret til at indblande sig i den civile Lovgivning, f. Eks. for at kunne ophæve alt, hvad der var til Gunst for Protestanter og Jøder. Det borgerlige Ægteskab forkastedes. Alt, hvad der findes i den katolske Kirke af kulturfjendsk og stridende mod moderne Aand, var samlet som i en Hovedsum i denne Rundskrivelse. Netop ved sine Overdrivelser var den i Virkeligheden ganske ufarlig. Men Napoleon, der støttede sin Magt paa den almindelige Stemmeret, og, ligesom sin store Onkel, betragtede sig som Revolutionens Arvtager, samtidig med at han fornægtede, saa vidt muligt, dens Friheder, tog Sagen meget alvorligt og følte sig stærkt krænket. Det var jo en Fornægtelse af ham selv og hans Dynastis Ret. Han forbød Udbredelsen af Rundskrivelsen i Frankrig, et ganske latterligt Skridt, fordi naturligvis alle havde læst den. Og mange af Bisperne satte sig aabenlyst op mod Kejserens Befaling. Napoleon forsøgte et Øjeblik at skride skarpt ind, men opgav det snart igen.

Han var allerede da en brudt Mand, før Tiden udlevet, *syg*, saa at hans Omgivelser i Juli 1866 endog troede ham paa det yderste. Hans Vilje havde aldrig været stærk, og nu var den næsten ingen. Han blev mere og mere en Bold for sine Omgivelser, en styret i Stedet for en Styrer, og det taaler et enevældigt Kejserdømme ikke, dér afhænger alt af Personen. Kejserinden og hendes klerikale Kres faar en stadig voksende Magt over ham.

Og i Rigsdagen danner sig det saakaldte »*tredje Parti*«, der betegner en ny Opfattelse af Kejserdømmet, samtidig med, at Kejseren bliver mere og mere ude af Stand til at bedømme, hvad der var godt og hvad der var ondt for Kejserdømmet. Mellem de absolute Tilhængere af Cæsarismen, for hvem Kejserdømmet var en Trossætning, og som fandt alt saare godt — det Parti, der faar Øgenavnet *Mamelukkerne* — og dem, der fordrede Republiken, skød sig ind en Gruppe af Mænd, der vilde bevare Kejserdømmet ved at udvikle det i frisindet Retning. Denne Gruppe bestod dels af gamle Parlamentarikere fra Julikongedømmet, dels af Tilhængere af Kejserdømmet, der følte sig ilde berørte af det enevældige Kejserdømmes Misbrug og vilde forny det. Der var ogsaa dem iblandt, der fandt, at nu havde Statskupmændene regeret længe nok, nydt nok for deres Fortjenester af Kejserdømmet, nu skulde de vige Sædet for andre af Kejserdømmets tro Tjenere, et Fænomen, der ikke er ualmindeligt indenfor Regeringspartier, ny Mænd af andet Geled, der vil frem i første og til Magtens Nydelse. Føreren for dette tredje Parti var en af »de fem«, *Ollivier*. Morny, den store Fordærver af Mænd, havde vidst at finde de svage Punkter hos denne Republikaner, der var Søn af en landsforvist. Ollivier var ærgerrig, han vilde gerne spille en stor Rolle, vilde op, og han begyndte at overbevise sig selv om, at Kejserdømmet og Friheden godt kunde forsones, og at han var Manden for at hidføre denne Forsoning.

Men de, der havde Magten inde, var ikke til Sinds at vige for de ny Mænd, der vilde til. Mange af dem var gaaede for langt i reaktionær Retning til at turde haabe nogen Fremtid under et mere liberalt Kejserdømme. Med *Rouher* (ruæhr) i Spidsen vidste de at overbevise Kejseren om, at enhver Friheds-indrømmelse vilde føre ikke blot til Parlamentarismen men til Republiken, og Napoleon strammede sig endnu en Gang op, men kun for nogle Maaneder.

Ulykkerne begyndte at strømme ind over ham fra Udlandet. Prøjssen slog Østerrig, og i Kraft af det Nationalitetsprincip, som Napoleon selv forfægtede, begyndte Tyskland at samle sig om Sejrherren. Napoleons Krav paa Udvidelser som en Modvægt mod et stærkt Tyskland blev paa en næsten fornærmende Maade afslaaet af Bismarck. Og Hæren var geraadet saaledes i Forfald, at der slet ikke var Tanke om at angribe Prøjssen. Det meksikanske Eventyr havde forbrugt Frankrigs bedste Tropper, tømt Arsenalerne og demoraliseret Hæren, og saa var det endda endt med Spot og Spe, efter at have kostet saa mange Tusinde Livet og den franske Statskasse og de franske Sparere saa mange Millioner.

Det hjalp ikke noget, at Regeringen erklærede, at den ikke i det, der var sket i Tyskland, saa' noget, som kunde forurolige den franske Stat. Det var kun alt for tydeligt, at Kejserens Politik havde lidt Nederlag paa Nederlag. Og dette Herskerhus kan kun holde sig, saa længe Lykken er det god. Et gammelt Kongehus, der i Aarhundreder har delt Skæbne med sit Folk, levet de gode Dage som de onde sammen med det, som er knyttet til Folket ved Tradition og nedarvet Pietet, kommer let over Ulykken; det vinder endog ofte ny Styrke af den, Folket har Medlidenhed med det, som skaber ny Kærlighed. Men der er ingen, der har Medlidenhed med Napoleon. Hvem er han? En fremmed, der er kommen ind i Landet, der har lovet at gøre Frankrig stort og rigt, og derfor har faaet Magten eller rettere ved en Voldsdaad anmasset sig den. Han har ikke holdt sit Løfte, han har brudt sit Ord, nu vel, vi er ogsaa løste fra vore Forpligtelser, lad ham gaa derhen, hvorfra han kom.

Fig. 69. Undervisningsminister Duruy. [1811—94. Se Sp. 152. Historiker; 1833 Professor, skrev særlig om de gamle Romere og Grækere; hjalp Napoleon III med hans Værk om Cajus Julius Cæsar; til Løn derfor Undervisningsminister 1863—69; videre se Teksten; Styrtet af de Klerikale; maatte efter sit Fald tilbage fra al offentlig Virksomhed, atter Historiker.]

Sløret begynder at falde fra det franske Folks Øjne, *Oppositionen* breder sig. Bonden, der er uvidende og noget træg, holder endnu paa Kejserdømmet, der har ladet Kødet og Smørret og Æggene stige saa bravt i Pris Men Byarbejderne, der havde et gammelt Regnskab med Bourgeoisiet og dets Kejser, bliver Dag for Dag mere fjendtlig sindede. Socialismen, der havde lidt Skibbrud i 1848, lever op paa ny og vinder Tilhængere i Tusindtal. Selv

Bourgeoisiet begynder at falde fra, at overse det materielle Opsving, der skulde bringe det til at glemme Friheden, og mindes de Rettigheder, det havde haft før Statskupet. Og den akademiske Ungdom er Fyr og Flamme, altid med, naar der skal demonstreres mod Kejserdømmet. *Gambetta* er Afguden i det »latinske Kvarter«. Der danner sig et republikansk Parti, langt mere yderliggaaende end Republikanerne i Rigsdagen. *Rochefort* (raasjefaahr) begynder at udgive sin »*Lanterne*«. Den ene Avis dukker op efter den anden, fyldt med Edder og Galde mod Napoleon; og hvad hjælper det, at Regeringen undertrykker dem, de opstaar blot under ny Navne.

Napoleon slog atter om, søgte at vinde Stemningen ved Indrømmelser. Ved *Dekretet af 19. Jan. 1867* indrømmede han enhver Deputeret og Senator Ret til at interpellere Regeringen om dens Politik, men

Fig. 70. Napoleon III som Kejser.

samtidig blev Retten til Adresser ophævet. I det hele var disse Indrømmelser en Given med den ene Haand, for at tage med den anden. Rouher, som Ollivier, der stadig blev skuffet i sine Forhaabninger om at komme til Magten, kaldte »Frankrigs og Kejserdømmets onde Aand«, vidste snildt at tilintetgøre Virkningen af Kejserens Indrømmelser. Og disse var alt for smaa til at tilfredsstille, Fordringerne gik nu langt videre.

Retten til at stille Interpellationer blev klogt benyttet af Modstanderne. Thiers angreb med megen Styrke Kejserens Politik i Tyskland. »Der er ikke en Fejl mere at begaa.« Det hjalp ikke, at Rouher svarede: »Der er ikke begaaet en eneste Fejl.« Majoriteten, der klappede, vidste kun alt for vel, hvordan det stod til. Napoleon selv lod, træt og skuffet, i Lille de bekendte Ord falde om »de *sorte Punkter*, der formørker vor Horisont«.

Hvad hjalp det, at Kejserdømmet samlede Alverden til *Udstillingen* i 1867, alle de glimrende Fester, der blev givne for udenlandske Monarker, som besøgte Paris? Midt under Udstillingen kom der Efterretning om, at Kejser *Maximilian* af Meksiko, som Frankrig havde lokket der over, var bleven dømt til Døden og skudt, da de franske Tropper var dragne hjem. Frankrigs Ære var plettet, dets Stilling truet. Da *Alexander II* af Rusland var Napoleons Gæst under Udstillingen, blev han hilst med Raabet: Leve Polen (Polen havde rejst sig i 1863, og Sympatien for Polen var stærk, især blandt den radikale Ungdom). En Polak affyrede et Pistolskud mod ham, og Juryen dømte ham vel skyldig, men med formildende Omstændigheder. Sligt bidrog til at forstyrre Forholdet til Udlandet.

Stillingen forværredes ydermere. Napoleon havde ved at lade sine Tropper rømme Rom dog vundet nogen Tilslutning hos Italien. Men da *Garibaldi* i 1867 angreb Resterne af Pavens verdslige Herredømme, forlangte de franske Katoliker bydende, at Kejseren skulde gribe ind, og Napoleon sendte Paven et Troppekorps til Hjælp, hvis ny Geværer ryddede frygteligt op i de italienske Friskarer ved *Mentana* (3. Nov. 1867). Det var ganske vist kun Garibaldi, der var slaaet, men det var dog italiensk Blod, der var flydt, og franske Tropper stod igen i Rom. Rouher erklærede, at Italien aldrig skulde faa Lov til at bemægtige sig Rom, »Frankrig vilde aldrig taale en saadan Voldsdaad mod dets Hæder og Katolicismen.« Den italienske Uvilje mod Frankrig faar derved ny Næring; da Krigen kommer, staar Frankrig ene.

Og hvad lige saa farligt er, fra da af og til Kejserdømmets Fald har Katolikerne, med Kejserinden som den smukke Anførerske, Magten over Napoleons Sjæl; han bliver næsten Kirkens Fange. Mere og mere gererede Bisperne og andre Kirkens Ledere sig, som var de Herrer i Frankrig, dristigere og dristigere blev deres Fordringer. Der var enkelte blandt Regeringsmændene, der søgte at værge Staten, særlig Undervisningsministeren *Duruy* (duryi), der virkede bravt for Oplysningens Fremme, støttede Anlæget af Folkebiblioteker, fremmede saavel den højere som særlig den lavere Skole, forøgede Skolernes Tal, og endog søgte at rive de unge Pigers Opdragelse ud af Kirkens Kløer. Men han var til Gengæld ogsaa Genstand for de mest forgiftede Angreb. Biskoppen af Orléans, *Dupanloup* (dypanglu), den franske Kirkes betydeligste Mand, en dygtig gejstlig og i mange Henseender et fint Hoved, erklærede, at de unge Piger kun burde opdrages »paa Kirkens Knæ«. I Senatet bebrejdede man Regeringen, at den ikke vaagede over Søndagsfreden, og lod Filosofien gaa fri, selv om den tænkte uafhængig af Kirken. Da den udmærkede franske Kritiker *Sainte-Beuve* (sængt-böhv) i Senatet forsvarede Tankens og Videnskabens Frihed, hyssede og peb man paa alle Kanter. I Andragender forlangte man, at Folkebibliotekerne skulde renses, de store franske Aanders Værker skydes ud, saa som Voltaires, Rousseaus, Michelets, Renans, George Sands udødelige Bøger. Universiteterne var Genstand for stadige Angreb, deres Lærere blev beskyldte for at udbrede perverse og umoralske Lærdomme, man vilde helst helt binde Munden paa dem. Samtidig sammenkaldte Paven til det store Kirke-Koncilium,

der skulde afholdes i 1869, hvor Pavens Ufejlbarlighed skulde fastslaas, og hvor de Lærdomme, som indeholdtes i Quanta cura og Syllabus, skulde ophøjes til Dogmer.

Med en af sine evige Svingninger søgte Napoleon at købe sig fri for de frisindedes Harme over Besættelsen af Rom ved nogen Lempelse af Pressens Baand, og tillod (Juni 1868) offentlige Forsamlinger, dog saaledes, at Administrationen og Politiet altid kunde skride ind og forbyde og opløse dem; om Foreningsfrihed var der ikke Tale. De radikale var naturligvis ikke tilfredse hermed og betragtede det som en tvungen Gengivelse af en Smule af den Frihed, som Statskupet havde røvet fra Frankrig. Men de Stumper af Frihed, man fik, benyttede man flinkt som Vaaben mod Kejserdømmet. Særlig én Mand sleb dem til de giftigste Pileodder, som han Dag paa Dag sendte mod Napoleon og hans Magt. Det var Markien af *Rochefort*. Han var begyndt som dramatisk Forfatter og Kronikør i forskellige Blade. Særlig i det store Blad *Figaro* behandlede han Kejserdømmet med en saa overlegen Haan og blodig Satire, at Regeringen snart skred ind, og Bladet maatte skille sig af med ham. Saa grundede han Ugeskriftet »*Lanterne*«. Hvad man hidtil havde hvisket i Krogene, raabte han ud af fuld Hals. De groveste Skældsord, de mest nærgaaende Beskyldninger regnede ned over Kejseren, Kejserinden, Hoffet, Ministrene, Regeringsmajoriteten. Der var nok at gribe til, og Rochefort fandt altid den mest saarende og blodige Form. Naar han havde stødt Kniven i Brystet paa en Mand, drejede han den ganske langsomt omkring i Saaret, for at gøre det større, og hældte saa endelig en Skaal Gift der i. Han var genial i sin Opfindsomhed af Skældsord og Forhaanelser, Oppositionen fik Latteren paa sin Side. Hvad hjalp det, at Regeringen dømte ham til 1 Aars Fængsel og 10,000 Fr. Bøde for ét Nummer og 13 Maaneders Fængsel og andre 10,000 for et andet, han flygtede til Belgien, blev kun endnu mere ondskabsfuld og bidende, hans Blad blev smuglet ind over Grænsen og læst. Han skadede med sine korte Artikler Kejserdømmet mere end mange lange Taler i Rigsdagen.

Samtidig benyttede man sig af Forsamlingsfriheden. Tusinder af Møder blev holdt, man sagde, for at drøfte økonomiske Spørgsmaal, eller hvad andet det nu var; inden ret længe var Talerne inde paa alle mulige politiske, sociale og religiøse Spørgsmaal. Politiet opløste Møderne, saa samledes man næste Aften for at begynde forfra. Gæringen i Arbejderbefolkningen steg fra Dag til Dag. Og snart begyndte man paa Demonstrationer i fri Luft. Oppe paa Montmartres Kirkegaard fandt man *Baudins* (bodæng) Grav; han havde været Medlem af den lovgivende Forsamling og var falden 3. Dec. 1851 paa en Barrikade, idet han værgede den lovlige Frihed mod Statskupet. Man valfartede til hans genfundne Grav, priste ham som en Martyr. Flere Aviser samlede ind til et Mindesmærke paa Graven, og da Regeringen skred ind, opnaaede den kun at sætte en Proces i Gang, der gav Genlyd hele Landet over, og hvorunder Statskupet blev taget op til grundig Drøftelse. Det var ved denne Lejlighed, at *Gambetta* pludselig blev berømt for sin harmfyldte Veltalenhed.

Under saadanne Omstændigheder gik man til *Valget i 1869*. Det var nu saa langt fra at være en Fordel at være Regeringens officielle Kandidat, at mange af Regeringens Kandidater skjulte det under Navnet: liberal konservativ. Kejserdømmets Modstandere gik ikke sammen som i 1863, de var nu stærke nok til at manøvrere hver paa egen Haand. Alt i alt fik den samlede Opposition 3,266,000 Stemmer, medens Regeringens Kandidater fik 4,636,000. Det var en uhyre Fremgang i de 6 Aar. Byerne var tabt for Regeringen, selv ude paa Landet vandt Modpartiet frem. I Paris blev der afgivet 231,000 Stemmer paa Kejserdømmets uforsonlige Modstandere, dets Venner fik kun 74,000. Ollivier blev vraget for en Mand, der var proscriberet under Statskupet. De gode Hoveder mellem Kejserens Venner mente allerede, at der var ikke andet for, end en heldig

Fig. 71. Gambetta. [1838—1882, Se Sp. 151. Stammer fra en Familie af italiensk Oprindelse; berømt som Forsvarer under Baudin-Processen (Novbr. 1868); valgt i Paris 1869; Fører for de uforsonlige; søgte sammen med Thiers at forhindre Krigserklæringen; støttede, da den var erklæret, Ministerens Forslag; videre se Teksten.]

Krig udad til med derpaa følgende nyt Statskup. 2. Dec. Statskupet havde ikke gjort det grundigt nok, det viste sig jo, at den lovgivende Forsamling kunde blive oppositionel.

Oppositionen talte 90 Medlemmer, af hvilke 40 var uforsonlige Fjender af Kejserdømmet. Resten kunde maaske vindes, naar Kejseren, aabent og ærligt, slog ind paa en frisindet Politik, virkelig gengav de Friheder, som han havde taget den 2. Dec. Men først forsøgte man, om ikke det røde Spøgelse kunde skræmme, som det havde gjort i 48. Der var mange Steder stor Uro i Arbejderbefolkningen, og Regeringen skød paa ved Anvendelsen af de saakaldte *agents provocateurs* (asjang provaakatør), Folk, der var lejede, som klædte sig ud som Arbejdere, førte det mest op-

hidsende Sprog, aldrig blev tagne af Politiet eller altid slap ustraffede derfra. Det lykkedes ogsaa at fremkalde nogle Optøjer, at finde en Anledning til Husundersøgelser og Arrestationer, men Republikanerne opdagede snart Fælderne, de blev kun til Latter, og det lykkedes ikke Regeringen anden Gang at blive Samfundets Redningsmand. Og slige desperate Midler hævner sig altid paa deres Ophavsmænd, de viser, at det er paa Hældningen.

Regeringen maatte da bide i det sure Æble, søge gennem en Forandring af Forfatningen at vinde Stemningen. Og vi staar da ved den sidste Fase i Kejserdømmets Historie: *Det liberale Kejserdømme.* Det var lykkedes Ollivier og hans »tredje Parti« at samle 116 Underskrifter under en Interpellation om en Forfatningsændring i frisindet Retning. Men selv om Napoleon vilde yde nogen Frihed, skulde den ikke komme som Følge af en Debat i den lovgivende Forsamling, men som en Gave fra oven, som man skulde være taknemlig for. Han udsatte derfor Kamrets Møder, og forelagde i Senatet et Udkast til en Forfatningsforandring, der blev vedtaget dér den 6. Sept. 1869. Ved denne fik den lovgivende Forsamling Ret til at foreslaa Love, til at vælge sin egen Formand; de mest trykkende Baand paa Retten til at stille Ændringsforslag og Interpellationer fjernedes; Finansloven skulde vedtages ikke blot som før i større Afsnit, men Post for Post. Men den vigtigste Forandring var dog den, at Ministrene blev ansvarlige. Tidligere havde de kun været Kejserens personlige Tjenere, ganske uansvarlige overfor Rigsdagen; den eneste, der bar Ansvar, var Kejseren, som i Følge Forfatningen bar Ansvar overfor det franske Folk. Men hvem skulde anklage ham, hvem dømme ham?

Fig. 72. Biskop Dupanloup. [1802—78. Se Sp. 152. 1825 Præst i Paris. 1828 Lærer for Prinsen af Orléans; 1841 Professor ved Sorbonnen i Paris; 1849 Biskop af Orléans; betydelig Virksomhed som Forfatter og Taler; særlig beskæftiget sig med Opdragelsesspørgsmaalet; mod den liberale Presse og Universiteterne; hørte paa det vatikanske Koncilium til Oppositionen mod Dogmet om Pavens Ufejlbarhed; Pius IX tilgav det ikke; trods ivrig Forsvar for Kirken ikke Kardinal; 1871 Medlem af Nationalforsamlingen; 1876 Senator; mod liberale Reformer.]

Hvis Napoleon virkelig havde haft god Vilje til at føre sine Indrømmelser ud i Livet, kunde der maaske være kommen noget varigt ud deraf, en langsom Modnen af Folket til Friheden. Men disse Indrømmelser stred alt for meget mod Kejserens cæsaristiske Idéer, hans Hjerte og hans Sympati var endnu for det yderliggaaende bonapartiske Parti, Mamelukkerne. Og dette Parti havde til Fører Kejserinden, hvis Indflydelse voksede, alt som Kejseren blev mere og mere legemlig nedbrudt. Selv om Rouher blev afskediget, blev han dog stadig taget paa Raad i Tuilerierne.

Det tredje Parti var ikke tilfreds med Forfatningsforandringen alene, det vilde ogsaa have Magten, og Stemningen i Landet blev trods Indrømmelserne mere og mere truende. I Paris saa' det nu og da ud til en Rejsning, man talte endog om Dagen for en saadan, den 26. Oktober. Ved et Suppleringsvalg i Nov. blev Rochefort valgt ind i den lovgivende Forsamling, det var ligefrem en personlig Fornærmelse mod Kejseren. Og da det var at frygte, at det tredje Parti, hvis man ikke holdt det i godt Lune, skulde lade sig rive med af Venstre under Jules Favre, traadte Napoleon i Forbindelse med Ollivier. I den dybeste Hemmelighed, i de mørke Nætter, kom han til Kejseren. Og den 28. Dec. 1869 sprang Bomben. Ollivier, tidligere en af de fem, Jules Favres gamle Kampfælle, fik det officielt overdraget at danne et Ministerium. *Den 2. Jan. 1870* blev Ministeriet dannet, det liberale Kejserdømme skulde træde ud i Livet. Det varede ikke mange Maaneder, før Krigen kom og overskar dets Livstraad.

Sammenligning. Vi har nu Side om Side skildret Udviklingen i to Nabolande, kun adskilte ved den engelske Kanals smalle Stræde. Og hvilken Forskel er der dog ikke? Vi har i England set et Folk, der støt og sikkert gik fra Reform til Reform mod bestandig større Frihed, medens vi i Frankrig har maattet fortælle om Landets bedste Mænd, der kæmpede en forgæves Kamp for saa selvfølgelige Friheder, som Ordets og Tankens Frihed, Pressens Frihed, Forenings- og Forsamlingsfriheden, for aldeles ikke at tale om de andre Friheder. Der er i Virkeligheden noget saare nedslaaende i denne Fortælling.

Forskellen bunder langt tilbage i de to Folks Skæbne. Friheden er, som alt ædelt, en Plante af langsom Vækst. Den har i England en lang Historie. Stump for Stump er den erhvervet, den er vokset op sammen med Folket, afpasset efter dets Behov til de forskellige Tider, givet til Mænd, der var modnede til den, som forstod dens Værd og var rede til at forsvare den, derfor sikret. Der er 52 Aar fra den første Valgretsudvidelse til den tredje, men saa er der til Gengæld ingen Reaktion, intet Tilbagefald. En Gang vunden er den evigt Eje. Magten skifter i England mellem de liberale og de konservative, men de sidstes Regering er intet Tilbageskridt, kun en Standsning, et Rast, naar man synes, at Udviklingen er gaaet for hurtigt. Man ser sig om, man undersøger og reviderer det vundne, ofte forbedrer man det, retter de Fejl, som man i Fremskridtets Iver har gjort. Der er intet Spring, intet Brud, en fortsat Udvikling, kun hurtigere og langsommere.

Anderledes i Frankrig. Før 1789 et absolut Kongedømme, der ganske havde kvalt de gamle Friheder. Der er intet at knytte sig til for den ny Frihed, intet Selvstyre rundt i Kommunerne, ingen Uddannelse i Frihedens Praksis. Og der er ydermere en skæbnesvanger Tillid til Teorier, til forudfattede Idéer. Man undersøger ikke Landet og dets Folk for at erfare, hvor megen Frihed det kan bære, man har ingen Forstaaelse af den langsomme Vækst. Man drøfter og formulerer Menneskerettighederne i al Almindelighed og skriver paa Grundlag af dem en Forfatning. Man har en sand Kulsviertro paa Forfatninger og Paragrafer, man forstaar ikke, at en Forfatning i og for sig er intet, med mindre

der bag ved den staar en Magt i Folket. Derfor falder alle Revolutionens sindrige Forfatninger, det trætte Frankrig kaster sig i Armene paa Napoleon I. Og det moderne Frankrig, han skaber, er ganske i det gamle Frankrigs Lignelse, en stærkt centraliseret Embedsstat, uden virkeligt Selvstyre i Kommunerne, der kan være en Forskole for Friheden. Derfor er Friheden, trods Julirevolutionen, trods Februarrevolutionen, trods det andet Kejserdømmes Overgang til Republiken, ikke dybt grundfæstet i Frankrig. Vi har set en General Boulanger bringe den i virkelig Fare. Der er ikke som i England Ligevægt mellem Folkets Udvikling og dets Friheder. Snart har vi den mest ubundne Frihed med Valgret fra 21 Aars Alderen og et Par Aar efter et enevældigt Kejserdømme. Frankrigs Historie former sig derfor som en uafbrudt Række af Revolutioner og Reaktioner, en Marsch frem og tilbage, der øder Landets Kraft, og lader det langt tilbage for de Nationer, der bevæger sig langsommere, men uafbrudt fremad.

KAP. VII. RUSLAND OG BALKANSTATERNE. 1848—70.

1. Rusland. 1848—53. Censuren. Universiteterne. Ruslands ydre Politik. Nikolaj Europas Herre. Rusland stod i Revolutionsaarene fast som en Granitklippe. Der var ingen Revolutioner, og for den Sags Skyld heller ingen Reaktioner. Dels var der jo ikke nogen Revolution at reagere imod, og dels var Tvangssystemet i Forvejen saa udarbejdet, at der ikke var videre at tilføje. For alle Tilfældes Skyld blev de forskellige *Censurkomiteer*, der før havde været uafhængige af hinanden, saa at det var tænkeligt, at en utilladelig Ytring slap uskadt igennem, i 1848 omorganiserede og fast forbundne, saa den ene kunde vaage over den anden. De fik skrappe Ordrer og drøje Næser fra oven, og arbejdede med god Vilje. Udtrykket: »Naturens Majestæt« blev strøget, eftersom Ordet Majestæt kun tilkom kronede Hoveder. Heldigvis var de fleste Censorer ret dumme; Tvangen lærer Skribenterne at være opfindsomme i at iklæde deres Tanker tilsyneladende uskyldige Ord, og deres Publikum at læse mellem Linjerne. Saaledes slipper *Turgenjews:* »En Jægers Dagbog« forbi disse Literaturens Toldbetjente, uagtet den indeholder den blodigste Satire over Livegenskabet, som det ellers ikke var tilladt at røre. Mindre heldig var den anden store, russiske Skribent, Raskolnikovs Forfatter, *Dostojewski*. Han blev indviklet i Petrachewskis Proces. Petrachewski blev dømt til Døden, hans unge Venner sendt til Sibirien for at have drøftet Livegenskabets Ophævelse og en Forandring i det enevældige Czardømme. Først i 1858 fik han Lov til at vende hjem, efter at hans Helbred og hans Nervesystem var ødelagt.

Naar der er den mindste Fare paa Færde, selv en saa ringe som i dette Øjeblik, er den russiske Regering altid rede til at vogte paa Universiteterne. Selv de uskyldigste Studier synes at rumme en Fare for Czarens enevældige Magt. Antallet af Professorer og Studenter blev indskrænket, der maatte ikke ved noget Universitet være mere end 300 Studenter. I hele det store russiske Rige med dets Befolkning af 50 Mill. Mennesker var der derfor i 1853 kun 2,900 Studenter, altsaa ikke saa grumme mange flere end der til sine Tider er ved Københavns Universitet i et Land paa 2 Mill. Og Professorernes Forelæsninger var underkastede en stræng Kontrol, de fik bestemte Ordrer om at lære de unge Mennesker nyttige Ting, saa som at Kristi Storhed væsentlig bestod i hans Underdanighed overfor Øvrigheden. Alligevel bredte de liberale Idéer sig; turde de ikke vove sig frem i Dagslyset, holdt de sig i Dæmringen og Natten, men de levede og voksede.

Foreløbig var der dog ingen Fare, Kejser Nikolaj kunde vende Blikket ud ad mod det taabelige Europa. Naar han i de følgende Aar bliver *Reaktionens Stridsmand*, er det ikke alene for at bekæmpe de revolutionære Ideer, men tillige fordi Ruslands egne Interesser krævede det. Det kunde ikke være tjent med, at der dannede sig et stærkt Tyskland, som, efter den frisindede Presses Ytringer at dømme, vilde blive Ruslands svorne Fjende. Der var i de russiske Østersøprovinser adskillige Tyskere, der maaske kunde længes mod Stamlandet, og Nationalforsamlingens Bestræbelser for at indlemme Slesvig og Holsten i det tyske Rige vilde fremkalde en Forrykkelse af Magtforholdene i Østersøen til Ruslands Skade. Blev Østerrig opløst, vilde der dannes en galicisk og en ungarsk Stat ved Ruslands Grænser, hver med sin fri Forfatning. De kunde være en Fare for det russiske Herredømme i Polen, og Kejser Nikolaj vilde ingen konstitutionelle Forsamlinger eller Forfatninger have paa sine Grænser. Derfor tilbød han straks Prøjsserkongen russiske Soldater for at slaa Berlineroprøret ned; derfor holdt han med Danmark, derfor gik en russisk Hær mod Ungarerne. Rusland vilde opretholde den tidligere bestaaende Tilstand i Mellemeuropa. Derfor gik det ogsaa mod Schwarzenbergs Planer om at faa alle den østerrigske Krones Lande optagne i det tyske Forbund (se Sp. 67). Naar alt i Mellemeuropa vendte tilbage til Tilstanden fra 1815, var det væsentlig Kejser Nikolajs Værk.

Han var derfor den mægtigste Mand i Europa, *Europas Herre*, som Napoleon I havde været det. Men Europa er ikke tilbøjelig til længe at lystre den samme Herre, mindst en

Fig. 73. Rochefort. [Født 1830. Se Sp. 153 ff. Hørte i den lovgivende Forsamling til det yderste Venstre; stiftede Bladet »la Marseillaise«; arresteret 7. Febr. 1870 for sine voldsomme Angreb paa Kejserdømmet; befriet 4. September 1870; Medlem af den nationale Forsvarsregering; valgt til Deputeret for Seinedepartementet; stemte mod Freden; billigede Rejsningen 18. Marts, dømt af en Krigsret til Deportation; sendt til Ny-Kaledonien, flygtet derfra 1874; mod Mac Mahons Forsøg paa en Restauration; efter Amnestien tilbage til Frankrig; stiftede Bladet L'Intransigeant, »Den uforsonlige«, som udkommer endnu og hvori han skriver sin daglige Artikel; 1885 Deputeret for Seine; støttede General Boulanger; anklaget, flygtet, fraværende dømt til Fæstningsfængsel (1888); fortsatte fra Brüssel og London i Intransigeant alt Feltog mod Opportunisterne; 1896 tilbage efter Amnestiens Givelse; glimrende modtaget; støttede det radikale Ministerium Bourgeois; mod Dreyfus.]

halvasiatisk Hersker over et Land, hvis Traditioner strider saa afgjort mod Vestens. Saa snart Nikolaj derfor vilde drage Konsekvenserne af sin Sejr, dele den »syge Mand«s Bo, glemte England og Frankrig deres gamle Stridigheder, Prøjssen forholdt sig rolig, og Østerrig nærmede sig Vestmagterne.

2. *Tyrkiet. Reformer. Deres Stranding. Rigets Opløsning.* Den herskende Stamme i Tyrkiet er Osmannerne eller, som de selv kalder sig, *Osmanlis*, Osmans Folk. Tidligere kaldte de sig tillige *Sipahis*, Sværdets Mænd, i Modsætning til *Rayas*, Agerdyrkerne. Osmannerne var en privilegeret Kaste, i Mindretal

Fig. 74. Kejser Nikolaj I. [1796—1855 Se Sp. 157 ff. Søn af Kejser Paul. Under sin Broder, Alexander I, fuldstændig udenfor Regeringsforretninger; kun optaget af militære Ting; 1825 Kejser; straks en Militærrejsning til Fordel for hans Broder Konstantin; Krig med Persien 1826—28; med Tyrkiet 1827—29; Forkærlighed for Militæret; den civile Styrke under militær Opsigt; Had mod alle vesterlandske Ideer; spærrede Rusland af for Omverdenen; kuede barbarisk Rejsningen i Polen 1831; Videre se Teksten.]

indenfor den kristne og den muhamedanske, ikke-osmanniske Befolkning. De sad inde med alle Embeder, de alene dannede Hæren. De stadige Krige og den daarlige Administration forarmede i Tidens Løb baade Herskerne og de beherskede, og Skatkamret var til sidst fuldstændig tomt. Man kunde ikke længer gøre Røvertog ind over det kristne Europa og saaledes fylde baade Privatmændenes Lommer og Statens Kasse, og da man i 1785 vilde laane, mislykkedes det. Der var ingen, der turde betro Sultanen Penge. Man slog slettere Mønt, man udskrev Tvangslaan i Indlandet, Statskassen forblev lige tom. Fyrsternes tomme Statskasse er overalt Moder til *Reformer* og Friheder, i den muhamedanske Verden som i den kristne. Gennem en Række Forordninger søgte man under Sultanerne *Mahmud* og *Abdul-Medjid* at omforme det gamle Tyrki til en moderne Stat. Man haabede derved at formaa Europa til ikke at dele Tyrkiet, men Hovedformaalet var en Reorganisation af Riget. Man troede, at naar man blot udstedte en Del Forordninger, vilde alle Landets Skader svinde, Statskassen atter fyldes. Men der var hverken en Embedsstand til at gennemføre Reformerne eller et Folk, oplyst nok til at tage imod dem. Det er overhovedet tvivlsomt, om man med nogen Udsigt til Held kan overføre vesterlandsk Kultur og vesterlandske Institutioner til Tyrkiet. Det er en helt anden Race med en Kultur, der stammer fra helt andre Kilder. Vesterlandets Kultur, der bygger paa Arven fra Oldtiden, paa Kristendommen og den fri Forskning, strider saa absolut mod alle tyrkiske Vaner, al Tradition, al Historie dér. De bygger paa Koranen og den arabiske Kultur. Tyrken er overordentlig lidet »dannelsesmodtagelig« i vesterlandsk Forstand.

Den eneste Reform, der lykkes, er derfor Omdannelsen af *Hæren*, væsentlig iværksat ved prøjssiske Officerer, blandt dem *Moltke*. Administrationen, Finansstyrelsen og Skattesystemet forblev lige slette. Misèren forøgedes yderligere ved, at Regeringen, der var i evig Pengetrang, solgte Embederne til de højstbydende, der ved Udsugelser og Bestikkelser atter maatte have deres Penge ind med Renter, særlig naar de havde laant Købesummerne hos jødiske og armeniske Aagerkarle. Skatternes Opkrævning blev bortforpagtet, et altid for Befolkningen ødelæggende System. Erhvervslivet var betynget med Skatter og usikkert. De, der har Penge, har derfor ingen Lyst til at sætte dem i produktive Foretagender, men samler Guldet i Dynger som en død Skat. Den lovlige Rentefod er 20 pCt., det vil sige, at al Kredit og alt paa Kredit hvilende Forretningsliv er umuligt. Handelen er i de kristnes Hænder, særlig i Grækernes. Bonden dyrkede kun saa meget af Jorden, at han lige kunde leve og betale sine Skatter. De frugtbareste Egne laa udyrkede hen, selv i Nærheden af de større Byer. Landet mellem Adrianopel og Konstantinopel var næsten en Ørken.

En Reform inden fra, fra tyrkisk Side, er derfor næppe tænkelig. Skal Landet komme op, skal de rige Hjælpekilder udnyttes, er der ingen anden Vej end en Opløsning af Riget i kristne Stater. Hvor barbariske end de nye Balkanstater i mangt og meget kan synes os, er de dog, i Forhold til den tidligere Tilstand, blomstrende Kulturlande. Tyrkiets Historie i vor Tid er derfor den stadig mere fremskredne *Opløsningsproces*. Desværre er Arvingerne ret uenige, derfor gaar det saa langsomt med Opgørelsen af »den syge Mand«s Bo.

3. *Forspillet til Krimkrigen. »De hellige Steder.« Menschikows Sendelse. Krigens Udbrud. 1851—53.* Hvor lidet betydende de tyrkiske Reformer end var, skræmmede de dog Rusland. Skulde den syge Mand komme til Kræfter? Skulde det Bytte,

som Rusland saa længe havde luret paa, undgaa det? Og da Tyrkiet forbavsende let var kommen over sine Efterdønninger fra Februarrevolutionen, nogle Frihedsrørelser i Moldau og Vallakiet, en slavisk Rejsning i Bosnien i Tilslutning til de østerrigske Slavers vaagnende Nationalitetsfølelse og en Opstand af de undertrykte, bulgarske Bønder, besluttede Rusland at fremskynde Sagen. Paaskudet blev Striden om de »*de hellige Steder*«.

Som en Levning fra Korstogene, bekræftet gennem mange Overenskomster med Tyrkiet, udøvede Frankrig et Protektorat over de romersk-katolske Kristne i det tyrkiske Rige samt over de hellige Steder i Jerusalem og Bethlehem, særlig den hellige Gravs Kirke i Jerusalem og Kirken med Fødselsheder til Fordel for Kejser Nikolaj, der foragtede denne franske Kejser af Folkeafstemningens Naade, og som, selv om han maatte anerkende ham, paa en fornærmelig Maade kaldte ham »gode Ven«, i Stedet for det mellem Fyrster brugelige »Broder«. Endelig haabede Napoleon, at Ruslands og Østerrigs modsatte Interesser i Orienten vilde støde sammen under en opstaaende Konflikt, saaledes at Baandet mellem dem vilde briste. Napoleon vilde derved faa frie Hænder til den Italienskrig, som allerede laa gemt i hans Sjæls Inderste.

Napoleon staar derfor lige saa fast paa de romersk-katolske Krav som Nikolaj paa de græsk-katolske. Tyrkiet klemmes fra begge Sider. Først udtaler en tyrkisk Kommission, at de romersk-katol-

Fig 75. Stormen paa Fort Malakow.

grotten i Bethlehem. Besiddelsen af disse hellige Steder havde længe været et Stridsæmne mellem de romersk-katolske og de græsk-katolske. Endnu den Dag i Dag kommer det undertiden til ret forargelige Optrin, endog til Slagsmaal mellem Præster og Munke af de forskellige Kirker om de to Parters Rettigheder og Krav. Efterhaanden havde Grækerne faaet mere og mere Magt, Napoleon I havde andet at tænke paa, og til sidst havde de græske Præster helt fortrængt de katolske fra Besiddelsen af de hellige Steder.

I 40'erne begynder en ivrig katolsk Mission i de tyrkiske Lande, de gamle Krav kom frem paa ny, og i Napoleon III faar de en ivrig Forsvarer. Han behøvede Kirkens Hjælp, han var mindst af alt til Sinds at opgive nogen af Frankrigs gamle Rettigske har Ret. Saa truer Rusland, en ny tyrkisk Kommission kommer i Oktober 1851 til det Resultat, at de romersk-katolske kun har Ret til én Nøgle til Hoveddøren i Kirken i Bethlehem, samt to til Alteret, for at de overhovedet kan komme ned i den dem tilhørende Fødselsgrotte. Nu truer Frankrig, og Sultanen giver atter i Febr. 1852 de romerske Katoliker Retten.

Denne Vending var ikke Czaren ukær. Den gav ham et Paaskud til at komme ind paa sine mere vidtgaaende Planer. Først søgte han at vinde Englands Bistand. I flere Samtaler med engelske den Gesandt i St. Petersborg, Sir Hamilton Seymour (simor) søgte han at overbevise denne om, at »den syge Mand« nu var bleven saa affældig, at man risikerede, at han døde i Armene paa Magterne. Man maatte derfor se

at blive enige om Boet i Tide. Hvis England og Rusland kunde komme overens, betød det intet, hvad de andre Magter sagde, England skulde have Ægypten, det kunde ogsaa godt faa Kreta, Czaren saa ikke, at der kunde være noget i Vejen for, at det blev en engelsk Besiddelse. Det var ganske vist fristende for England, saa meget mere, som Czaren erklærede ikke at ville udvide sit »allerede for vidt udstrakte Rige«, men nærmest tænkte paa en Række kristne Stater paa Balkanhalvøen under Ruslands Protektorat. Det var dog ikke til at lide paa, og Enland erklærede paa Czarens Bejlen, at det ikke havde nogen Grund til tvivle om Tyrkiets Levedygtighed; hvis Konstantinopel blev besat af en Stormagt, vilde Ligevægten i Europa være brudt og Verdensfreden truet. Napoleon, der klart saa Ruslands Planer, arbejdede af al Magt for at drage England over paa sin Side.

Czaren besluttede da at afgøre Sagen paa egen Haand og paa anden Maade. Han sendte sin Generaladjudant, Admiral Fyrst *Menschikow* med et glimrende Følge til Konstantinopel (Febr. 1853). Forinden holdt denne i Odessa en stor Mønstring over Ruslands Hær og Flaade. Det officielle Formaal var en Ordning af Striden om de hellige Steder, men snart kom Menschikow frem med den rette Mening med sin Sendelse: et hemmeligt Forbund mellem Rusland og Tyrkiet, i Følge hvilket Sultanen stillede den græske Kirke i Tyrkiet under Czarens Beskyttelse mod, at Rusland lovede Tyrkiet 400,000 Mand og en Flaade, hvis Vestmagterne skulde lade det komme til Krig. Menschikow forlangte absolut Hemmelighold af sit Forslag. Men Sultanen, der derved vilde blive en Vasal af den russiske Czar, idet denne altid vilde have Paaskud til at blande sig i Rigets indre Anliggender, aabenbarede Sagen for Vestmagternes Gesandter. En engelsk og fransk Flaade ankrede op ved Indgangen til Dardanellerne, og Sultanen fik derved Mod til at give Menschikow et absolut afslaaende Svar. England vilde under ingen Omstændigheder lade Rusland blive mægtigere i Østen af Hensyn til Indien, og Napoleon havde ikke noget mod at kaste Glans over sin nye Værdighed ved en Krig.

Fig. 76. Fyrst Alexander Menschikow. [1787—1869. Se Sp. 163 ff. 1805 ind i Arméen, snart derefter Diplomat; gjorde Felttogene 1812—14 med som Czarens Fløjadjutant; deltaget i den russisk-persiske Krig og russisk-tyrkiske Krig; sørgede efter Krigen som Admiral og Marineminister for den russiske Flaades Opkomst; fra 1831 Generalguvernør i Finland; Gesandtskab til Konstantinopel 1856, se Sp. 163; havde Overkommandoen paa Krim til Marts 1855.]

Rusland var ikke forberedt paa Krig, men dog gav Czaren, »der følte Sultanens fem Fingre paa sin Kind«, sine Tropper Ordre til at rykke ind i Donaufyrstendømmerne (Juli 1853), idet hans Udenrigsminister, *Nesselrode*, dog samtidig forsikrede om, at det betød ikke Krig, man besatte blot *Moldau og Vallakiet* som et »Pant«, indtil Tyrkiet havde opfyldt Ruslands Fordringer. I Konstantinopel indtraf Efterretningen herom just, som man fejrede den hellige Bejramfest. Den muhamedanske Fanatisme flammede op, Ulemaner og Dervischer prædikede den hellige Krig, ja Tyrkerne skyndte sig endog med at betale deres Skatter, for at skaffe Staten Penge. Krigspartiet fik derfor Overhaand; da Rusland havde svaret afslaaende paa en Fordring om, inden 15 Dage at rømme Moldau og Vallakiet, blev *Krigen erklæret 23. Okt. 1853.*

4. Krimkrigen, dens Karakter. Sinope. Krigserklæringen. Silistria. Østerrigs Indblanden. Dobrudscha-Ekspeditionen. Bomarsund. 1853—54. Den Krig, der nu bryder løs mellem Tyrkiet og Rusland, og som i Virkeligheden er en Krig mellem de to Vestmagter og den store Østmagt, gaar i Historien under Navnet *Krimkrigen*, da Hovedbegivenhederne samlede sig paa denne Halvø i Sortehavet. Det blev en Krig af en ejendommelig Beskaffenhed. De to Modstandere var langt adskilte, hver i sin Yderkant af Europa, de kunde kun komme hinanden paa Livet over Havet. De fransk-engelske Tropper skulde manøvrere 4000 Kilometer borte fra deres Magasiner og deres Proviantbeholdninger. Transporterne foregik mest pr. Sejlskib, og Overfarten fra Marseille til Sebastopol tog en Snes Dage. Rusland havde lignende Vanskeligheder med at underholde sine Folk. Det havde ingen Jærnbaner, alt maatte føres ad lange, daarlige Veje paa slette Befordringsmidler. Vanskelighederne øgedes ved manglende Sammenhold og gensidig Skinsyge. Det var to Folk, der altid før havde kæmpet mod hinanden, der nu skulde virke sammen. Englændernes Øverstkommanderende, Lord *Raglan* (reklen), havde været Wellingtons Adjudant i Slaget ved Waterloo, og havde der mistet sin højre Arm. Der var ingen Enhed i Ledelsen, Englands og Frankrigs Planer var ganske forskellige, og endelig blandede Napoleon og Kabinettet i London sig stadig ind i Krigsførelsen. Paa Krim var der ikke én Hær med én Vilje, men to eller rettere tre, naar den tyrkiske medregnes, tre forskellige Generalstaber, der raadslog og drøftede, sendte Noter og underskrev Protokoller ganske som Diplomater, der laver en Fredsslutning. Mellem Russerne en lignende Strid. Endelig var ingen af Magterne forberedt paa Krigen. Derfor trak det saa længe ud, inden man fik begyndt, derfor varede Krigen saa længe.

Det var Tyrkernes Hensigt at fremkalde en Opstand i Kaukasus mod Russerne, og en tyrkisk Flaade løb derfor ud, for at bringe Tropper, Vaaben og Levnedsmidler derhen. Men paa Rheden ved *Sinope* blev den angrebet af en overlegen russisk Eskadre, der i Løbet af fire Timer skød de tyrkiske Skibe i Brand og i Sænk (30. Nov. 1853). Tyrkerne værgede sig tappert som altid, 4000 af dem fandt deres Død der, kun 400 slap derfra med Livet. Den engelsk-franske Flaade dampede nu ind i Sortehavet, med Trusel om at jage ethvert russisk Skib, der viste sig, tilbage. Den 12. Marts 1854 undertegnede Frankrig og England i Konstantinopel en Traktat med Tyrkiet, hvorved de forpligtede sig til at forsvare det indtil Fredsslutningen og garanterede det tyrkiske Riges Uafhængighed. Til Gengæld maatte Sultanen love at stille alle sine Undersaatter lige for

Loven og Domstolene samt forskellige andre Reformer. Da Rusland fremdeles nægtede at rømme Donaufyrstendømmerne, blev *Krigen erklæret* fra Vestmagternes Side (27. Marts).

England og Frankrig mente først, at deres Flaader alene kunde gøre det, endnu i Januar troede de, at 3000 Englændere og 6000 Franskmænd vilde være nok. Snart saa' man, at man maatte højere op, og man besluttede da at sende 30,000 franske Soldater og 25,000 engelske. Men intet var færdigt, ved Indskibningen gik alt hulter til bulter. Tropperne blev sendt afsted med Dampere, Provianten med Sejlskibe Den 31. Marts landede Franskmændene paa Halvøen *Gallipoli*, men endnu saa sent som den 26. Maj maatte *Saint Arnaud*, der kommanderede det franske Korps, skrive hjem, at han kun havde Forspand til 24 Stykker Skyts. »Man kan ikke føre Krig, naar man mangler Brød, Sko, Kogekar og Feltflasker.«

Paskiewitsch, der havde faaet Befalingen over den russiske Hær, trængte i Marts frem over Donau, men bag *Silistrias* Jordvolde leverede Tyrkerne, førte af *Mussa Pascha* og Prøjsseren *Grach*, et af de berømte, sejge, tyrkiske Forsvar. I Løbet af to Maaneder stormede Russerne seks Gange, Paskiewitsch selv blev saaret, Mussa dræbt, men de svage Skanser holdt sig. For at komme Tyrkerne til Hjælp, og hindre en russisk Fremmarsch mod Konstantinopel, landsatte de allierede deres Tropper i *Varna*. Til Slag kom det imidlertid ikke. Netop som Russerne beredte sig til den sidste Storm, kom der pludselig Befaling til at opgive Belejringen og trække sig tilbage over Donau.

Østerrig var falden Russerne i Ryggen. Det var bleven foruroliget ved den russiske Besættelse af Donaufyrstendømmerne, som truede de østerrigske Interesser paa Balkanhalvøen. Det havde derfor nærmet sig Vestmagterne, fordrede, at Rusland skulde trække sine Tropper ud af Moldau og Vallakiet, og samlede, trods det at Bankerotten hang det truende over Hovedet, betydelige Troppemasser i Siebenbürgen.

For dog at høste nogle krigerske Lavrbær blev den franske General *Espinasse* sendt ud for at rense *Dobrudschaen*, det sumpede Land, ved Donaumundingen, for russiske Tropper. Den 21. Juli brød han op med 10,500 Mand, den 10. August vendte han tilbage med 4,500. Og af Fjenden havde han endda kun set nogle kosakkiske Ryttere, der viste sig ude i Horisonten og hurtig forsvandt igen. Feberen i Sumpene, Overanstrængelserne og *Koleraen*, der var begyndt at rase i de allieredes Hær, havde gjort det af med hans Tropper. Det var ligesom et Forvarsel om, hvad denne Krig skulde bringe af Lidelser.

Østerrig sluttede med Tyrkiet en Overenskomst, hvorefter det skulde besætte Moldau og Vallakiet indtil Fredsslutningen, og da de østerrigske Tropper begyndte at rykke ind i Landet, trak Russerne sig tilbage bag Pruth, Grænsefloden. Krigens nærmeste Formaal, at sikre det europæiske Tyrki, var derved opnaaet, men hvorledes skulde man tvinge Rusland til Fred? Man havde sendt en stærk Flaade til Østersøen, de allieredes Skibe havde samlet sig i Kiels Havn, som Danmark havde stillet til Raadighed. Men den russiske Flaade trak sig tilbage bag Kronstads Kanoner, de allierede turde ikke vove deres Skibe mod dem, man maatte nøjes med fra Mastekurvene at se ind mod Petersborgs Kupler, der straalede i det fjerne. Man beskød og erobrede Fæstningen *Bomarsund* paa Aalandsøerne (16. August), man blokerede det hvide Hav, man beskød *Odessa*, men alt det var kun som Naalestik paa den russiske Kolos, man kunde ikke komme den til Livs. Samtidig hærgede Koleraen Hæren ved Varna, man manglede baade Medicin og Hospitaler. Stillingen var fortvivlet. »Den eneste Udvej af vor pinlige Stilling,« skrev Saint Arnaud hjem til Krigsministeren, »er ved en Overrumpling at tage Sebastopol.« Det stemmede ogsaa med de engelske Planer, og Krim-Felttoget blev besluttet.

4. Sebastopols Belejring. Paa den sydvestlige Side af Krim skærer sig en smal Bugt ind i Landet og danner en udmærket naturlig Havn. Her havde Katarina II i 1784 anlagt Fæstningen Sebastopol, hvorfra Rusland vilde beherske det sorte Hav. Den var vel beskyttet med Forter mod Søsiden, hvorimod Landsiden kun var svagt befæstet, Russerne havde aldrig tænkt paa et Angreb indefra. I Bugten var den russiske Sortehavsflaade tyet ind, 14 Linjeskibe, 7 Fregatter og 11 mindre Dampere. De allierede troede nu, at det var en let Sag at bemægtige sig Fæstningen, jævne den med Jorden, ødelægge Flaaden og holde Krim besat, indtil Czaren bøjede sig. Man traf i Varna mægtige Forberedelser til Toget, og den 6. Sept. stak i Søen en Flaade, bestaaende af 89 Krigsskibe og 267 Transportskibe medførende 30,000 Franskmænd, 21,500 Englændere og 6000 Tyrker, Levnedsmidler til 45 Dage og hele Krigstilbehøret.

Fig. 77. Lord Raglan. [1788—1855. Se Sp. 164 ff. I 1807 som Kaptajn i Hertugen af Wellingtons Stab med paa Toget mod Danmark; senere med Wellington i Spanien; med i Slaget ved Waterloo, hvor han mistede sin højre Arm, Nøje knyttet til Wellington, fra 1818 til dennes Død i 1852 hans Sekretær. Videre se Teksten.]

Ruslands Hær beløb sig i alt til 700,000 Mand, men den var spredt langs den uhyre Grænse fra det hvide Hav til det kaspiske. Paa Krim stod Fyrst *Menschikow* med 51,000 Mand, af hvilke han højest kunde anvende 38,000 til Sebastopols Forsvar, foruden de 18—19,000 Marinesoldater og Matroser fra Flaaden. Rusland havde ikke ventet noget Angreb paa Krim; det troede, at de allierede vilde rykke frem over Landgrænsen og havde derfor koncentreret 180,000 Mand i Besarabien. De allierede fik derfor Lov til at udskibe deres Tropper i Ro nord for Sebastopol, men da de rykkede frem, stødte de paa Menschikow, der havde taget Stilling bag *Almafloden* paa nogle Højder (20. Sept.). De allierede sejrede, men Sejren kostede Englænderne, der gik paa i tæt-

sluttede Kolonner, en Tiendedel af deres Styrke. Russerne mistede 5,200 Mand af 33,000. Vejen laa aaben til Sebastopol, men Sejrherrerne var for udmattede af Slaget til straks at kunne forfølge deres Sejr. Og Russerne benyttede Tiden vel. 7 Krigsskibe blev sænkede ned i Bugtens Indløb og spærrede Vejen for den fjendtlige Flaade. Syv Maaneders Levnedsmidler og 3000 Kanoner blev bragt i Land fra de andre Skibe for at styrke Landforsvaret. Og Russerne havde i Oberst *Todleben* en genial Ingeniør, der i Løbet af kort Tid forvandlede den næsten aabne By til en stærk Fæstning. Selv det løse Materiale, hvoraf han byggede sine Fæstningsværker, Faskiner og Jord, blev ham en Fordel. Englænderne og Franskmændene kunde skyde Bresche i dem, saa tit de vilde, næste Morgen var de atter udbedrede. Menschikow kastede sig med sin Hær ikke ind i Fæstningen, men drog til *Baktschiserai*, for at holde Forbindelsen aaben med det indre Rusland. Sjælen i Sebastopols Forsvar var Admiral *Kornilow*, der utrættelig red rundt paa Fæstningsværkerne og opfordrede sine Folk til at hugge enhver ned, der talte om Overgivelse eller Tilbagetog, selv om det skulde være ham selv.

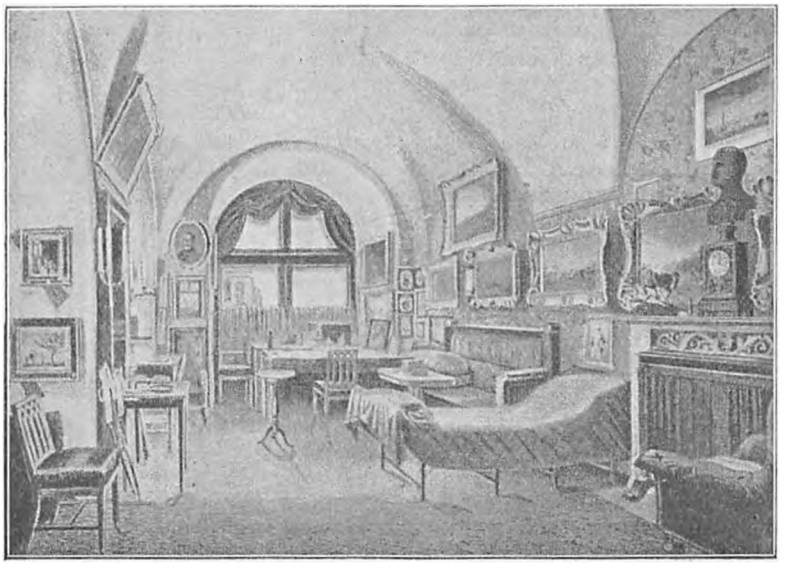

Fig. 78. Czar Nikolajs Dødsværelse.

Den 26. Sept. ankom de allierede foran Sebastopol; i Følge Todlebens eget Udsagn kunde de maaske have taget Fæstningen ved et hurtigt og energisk Angreb, Russerne var endnu langt fra færdige. Men den 24. Sept. var Saint-Arnaud bleven angrebet af Kolera og døde faa Dage efter. I ham tabte Hæren sin energiske Fører. Hans Efterfølger, *Canrobert* (kangrobæhr), var personlig tapper, men han manglede Selvtillid og Beslutsomhed, han gyste tilbage for vigtige Afgørelser, hvilket var spa meget uheldigere, som Lord Raglan ogsaa havde Lyst til at opsætte og se Tiden an. Man slog derfor Lejr syd for Sebastopol ved *Balaklawabugten*. Men først den 9. Okt. kunde de franske Sappører aabne de første Løbegrave mod Fæstningen, og det Bombardement, som man begyndte den 17., svarede langt fra til Forventningerne. Man skød vel nogle Skanser og Forter ned, men de rejste sig hurtigt igen, og Flaaden, der havde understøttet Bombardementet, led stor Skade ved de russiske Landbatteriers Ild. Det blev klart, at Fæstningen ikke kunde tages i en Haandevending, man maatte indrette sig paa en lang Belejring, den skulde gennemføres i Vinteren, langt borte fra Hjemlandet, hvorfra alt skulde hentes. Og uagtet den franske Hær blev bragt op til 50,000 Mand, formaaede man dog ikke at omslutte Fæstningen og afskære den fra Forbindelse med Omverdenen.

Todleben opkastede Skanse efter Skanse, og Menschikow, der havde draget Forstærkninger til sig, følte sig nu stærk nok til at angribe de allierede, der kun havde 65,000 at stille op mod Russernes 100,000. Den 25. Okt. angreb Russerne den engelske Lejr ved *Balaklawa*, og den 5. Nov. leveredes der et blodigt Slag ved *Inkermann*. Begge Gange blev Russerne slaaede tilbage, men Sejrene var dyrekøbte. Ved Inkermann mistede Englænderne en Fjerdedel af de Tropper, de havde i Ilden, Jorden var dækket af Lig, og Sejren blev endda kun vunden ved, at Russerne blev meget daarligt førte.

Og ligesom i 1812 fik Russerne en frygtelig Forbundsfælle i *Vinteren*. Først Regn, der forvandlede Lejren til en Sump, saa at Vandet stod fodhøjt i Teltene, saa frygtelige Hvirvelvinde, der knuste Skibene mod Kysten, derpaa Frost og kolde Nordenvinde, saa et tredive Timers Snefog, der indhyllede levende og døde i ét Liglagen. Der var ingen Forberedelser trufne til et Vinterfelttog, ingen varme Klæder, ingen Næringsmidler, intet Brændsel Kolera havde man medbragt, nu kom Feber, Skørbug og Tyfus til. Sygdommene blev dødelige, da Lazaretterne var overfyldte; i de forpestede Rum gik der Betændelse og Koldbrand i Saarene. Der var hverken Læger eller Sygeplejersker eller Lægemidler i tilstrækkelig Mængde. 9000 Franskmænd laa paa Hospitalerne. Endnu værre stod det til med Englænderne. Det engelske Troppekorps smeltede i Slutningen af 1854 ind til 8000 Mand, Rytteri havde det næsten intet af, Hestene var døde i Massevis. Skibe med Vinterklæder strandede, endelig kom der en stor Ladning Støvler, men saa var de alle til venstre Fod. Flere Arméleverandører begik de skændigste Besvigelser, hvor under Soldaterne maatte lide.

Efterretninger om disse Nødstilstande blev bragt til England af Londonerbladenes udsendte Krigskorrespondenter. Det er første Gang vi træffer denne Journalistik, der senere skulde blive saa almindelig. Hadet mod Rusland traadte tilbage for Harmen mod Regeringen, der saa slet havde sørget for den engelske Soldat. Ministeriet Aberdeen blev styrtet, og *Palmerston* traadte i Spidsen for Regeringen. Han greb energisk ind, bragte Orden og Enhed i Ledelsen, sørgede for Levnedsmidler og Læger. Den private Godgørenhed blev vakt, over alt samlede man ind, saa at Hæren pludselig befandt sig i Overflod Miss

Florence Nightingale drog til Skutari for at bringe Orden i Sygeplejen og selv pleje de saarede, og hendes opofrende Eksempel fulgte nu og senere mange tapre Kvinder. Ogsaa den franske Regering fik travlt med at raade Bod paa den forhastede Udrustning.

Englænderne, der følte deres Stolthed krænket ved, at deres svage Landmagt ikke tillod dem at optræde paa Krigsskuepladsen som Frankrigs Jævninge, havde allerede i Nov. 1854 indledet Forhandlinger med *Sardinien*. Med Pengene i Haanden troede John Bull som i gamle Dage at kunne købe den sardinske Hær; den var dog ikke til fals for Penge. Cavour, der indsaa, at en Alliance med Vestmagterne kunde fremme Italiens Enhed og Frihed, vilde nok deltage i Krigen, dog ikke som Englands Lejesvend, men paa lige Fod som allieret. Derfor sluttede han den 26. Januar 1855 et Forbund med Vestmagterne, hvor efter Sardinien skulde sende 15,000 Mand til Krim, England paatage sig Transporten og yde et Forskud paa en Million Pd. St. »De Herrer Piemontesere gør en lang Omvej til Milano,« sagde en fransk Officer til en italiensk Kammerat, da de sardinske Tropper gik i Land paa Krim.

Den strænge Vinter bragte en Standsning i de militære Operationer; men medens Generalerne hvilede, havde Diplomaterne saa meget mere travlt. Der blev forhandlet frem og tilbage mellem England, Frankrig, Østerrig, Prøjssen, Rusland, Tyrkiet og Sardinien, der blev skrevet Noter og undertegnet Protokoller, lavet Intriger og mæglet, men alt dette, hvoraf der ikke kom noget ud, lader vi ligge. Vi vil ikke spilde vor Tid eller vor Plads med golde Forhandlinger.

Et Øjeblik saa' det ud, som Diplomaterne skulde faa Krigen endt. Czar *Nikolaj døde* pludseligt den 2. Marts 1855. Skuffelser og Sorger havde undergravet hans Helbred, han havde endog tænkt paa at takke af. Under en Parade over sin Garde, som han holdt i den strænge Vinterkulde, forkølede han sig, og Selvherskeren vilde ikke lade sig kommandere af Læger. Inden faa Dage var han død. Hans Søn, *Alexander II*, var bekendt som en mild og human Mand, alle ventede derfor, at han skulde være mere eftergivende end Faderen, og Børserne, dette Europas fintmærkende Barometer for Krig og Fred, hilste hans Tronbestigelse med en almindelig Stigning i Kurserne. Men den ny Czar udstedte snart et Manifest, hvori han erklærede at vilde fortsætte Peter den Stores og Katarina II's Politik. Ny Tropper blev sendte til Krim, Tusinder af de unge Rekruter faldt døende om paa Ruslands Landeveje, bukkende under for Vinteren, Anstrængelserne og den daarlige Forplejning.

Ogsaa de allierede styrkede deres Hær. Og da Foraaret kom, tog man med ny Kraft fat paa Belejringen. Den 9. April begyndte man atter at beskyde Byen, i 10 Dage sendte 520 franske og engelske Kanoner deres Kugler ind over Byen, medens 1000 russiske svarede. 5000 Russere faldt, 1800 af de allieredes Soldater. Men lige vidt var man. Todleben bragte hurtig de sammenskudte Skanser i god Stand, og byggede videre paa *Malakowtaarnet*, der dannede et næsten uindtageligt Bolværk mod Fjenden.

Man blev utaalmodig i Frankrig, Vilda da denne

Belejring aldrig tage en Ende? Hvor mange skulde der falde for Kugler og Kolera og Kulde? En ny Mand i Spidsen, der kunde gaa paa for Alvor. Den ny Mand blev General *Pélissier* (pelissje), der som Guvernør i Algier havde vist al fornøden Energi; han var efter Kammeraternes Udsagn den eneste »Djævel«, der kunde tage Sebastopol. Den 17. Maj fik han Overkommandoen. Samtidig blev Krim ved et Telegrafkabel forbunden med Paris og London saaledes, at de hjemlige Krigsstyrelser kunde blande sig endnu mere ind. Men Pélissier var ikke til Sinds til at rette sig efter de Planer, som Napoleon udklækkede i Paris. »Jeg føler mine Skuldre stærke nok til at bære den Byrde, som jeg har paataget mig,« og han han gyste ikke tilbage for at gaa stik mod Kejserens Vilje.

Der kom nu en vild Fart over Belejringen. Jorden drak Strømme af Blod. De yderste russiske Værker blev tagne, den 7. Juni blev den saakaldte »*grønne Høj*« foran Malakowtaarnet erobret, det kostede 6000 Mand paa hver Side. Men da Pélissier paa Waterloodagen, 18. Juni, gik løs paa selve Malakow, blev han slaaet tilbage, 5,500 Mand var ofrede, uden at der var vunden en Fodsbred Jord. Kolera hærgede paa ny Hæren, den 28. Juni døde Lord Raglan, og blev erstattet af *Simpson*. Et Forsøg fra russisk Side paa at undsætte Fæstningen strandede efter Nederlaget ved *Traktir* (16. August), hvor Sardinierne under *Lamarmara* kæmpede tappert Side om Side med Franskmændene. Det kostede Russerne 8000 Mand, og var deres sidste Forsøg paa at undsætte Sebastopol, der nu blev overladt til sin egen Skæbne.

Fig. 79. Canrobert. 1809—95. Se Sp. 167. Udmærkede sig i Algier; 1850 kaldt til Paris; sluttede sig til Napoleon; ivrig Medhjælper ved Statskupet, derfor i 1852 Divisionsgeneral; Krimfeltoget se Sp. 167 ff. Deltog i det italienske Felttog; indesluttet sammen med Bazaine i Metz, fangen, begav sig til Kejser Napoleon i Kassel; først efter Freds-slutningen tilbage til Frankrig; en af Førerne for det bonapartistiske Parti; siden 1876 Medlem af Senatet.]

En ny Vinter nærmede sig med en ny Vinters Lidelser. Sebastopol maatte tages forinden. Den 3. Sept. besluttede Krigsraadet *den afgørende Storm*, og den 5. Sept. begyndte Kanonernes Forspil, »det djævelske Bombardement«. I 3 Dage og Nætter kastede 803 Stykker Skyts deres Bomber og Kugler ind over Byen, alene den 7. Sept. 77,000 Projektiler. Jorden rystede som i Jordskælv, Luften var snavsetgraa af Røgen. 7,500 Russere faldt, det var umuligt at reparere de ødelagte Skanser. Om Middagen den 8. lav pludselig Kanonerne, og Stormkolonnerne rykkede frem. 56,000 allierede mod 50,000 Russere. *Mac Mahon* førte Angrebet paa Malakowtaarnet. I hurtigt Stormløb blev Yderværkerne tagne, men i det indre Taarns dækkede Gange forsvarede Russerne sig endnu med Bajonetter, Kolber, ja endog Sten. Et

Batteri eksploderede og begravede i lige Maal Russere og Franskmænd under sine Ruiner. Da to Timer var omme, havde Mac Mahon Taarnet inde. Russerne, som sejrrig havde slaaet Angrebet tilbage paa de andre Punkter, søgte Gang efter Gang at tage Taarnet tilbage, hvis Erobring vilde drage Byens Fald efter sig. Til sidst kæmpede de franske Zuaver, der havde udmærket sig under hele Felttoget, bag en Vold af Lig; men de holdt Taarnet. *Gortschakow*, der efter Menschikow havde faaet Befalingen paa Krim, gav nu Ordre til at rømme Byen. Og da Natten kom, drog de russiske Soldater bort over en Bro, som de havde slaaet over Bugten, medens bag dem Fæstningsværker og Krudtmagasiner blev sprængt i Luften et efter et. Byen brændte, Skibene brændte, Stormen piskede Bugtens Vande og bragte Broen til at knage, den sorte Røg steg op mod Septembernattens klare Himmel, hvis rolige Stjerner lyste over de 24,000 Lig, som Dagen havde kostet. Russerne fik Lov til at drage bort i Fred, først den 10. Sept. rykkede de allierede ind mellem de røgsværtede og blodfarvede Ruiner, der havde været det Sebastopol, der havde værget sig i næsten 12 Maaneder. Franskmændene havde paa Krim forbrugt 45,000 døde og saarede, Englænderne over 18,000, Russerne anslog selv deres Tab til 129,000. Krim havde fra gamle Dage haft Ord for at være en Grav for de fremmede, der vovede sig dertil, og det gjorde nu ikke sit Rygte til Skamme.

Fig. 80. Pélissier. 1794—1864. Se Sp. 170 ff. 1815 ind i Hæren; 1823 med i Spanien, 1828 med paa Morea; kæmpede i Algier; kvalte 1843 ved Røg 400 Arabere i Dahragrotten, da de ikke vilde overgive sig; efter Krigen Gesandt i London 1858—59; 1860 Generalguvernør i Algier.]

Napoleon udnævnte Pélissier til Marschal og Hertug af Malakow, stor var Glæden over Sejren; men Russerne stod endnu med 150,000 Mand paa Krim ved *Simferopol*, og uagtet de allierede havde 200,000, dristede de sig ikke til et Angreb. Til Søs opnaaede man heller ikke væsentlige Fordele; man skød nogle Smaafæstninger ned, men Kronstad turde man ikke angribe. Og i Asien var Russerne heldige. Efter en lang Belejring tvang *Murawjew* Fæstningen *Kars*, »Asiens Bolværk«, til at overgive sig (Nov. 1855). Dermed var Sebastopols Fald paa en Maade udlignet, Ruslands militære Ære genoprettet, det kunde nu tage mod Fredsmægling uden at ydmyge sig.

6. Kongressen i Paris. Freden. Krigens Følger. 1856. Og *Rusland trængte til Fred.* Ikke blot havde Slagene, de lange Marscher, Koleraen og de andre Sygdomme bortrevet en halv Million Mennesker, — det kom man maaske over i det folkerige Rusland — men Landet var tillige financielt udtømt, og det var værre. Englænderne havde før opkøbt de russiske Raaprodukter, de købte ikke længer; mange Godsejere gik fallit. De livegne blev udskrevne og døde der borte paa Krim; man savnede Arbejdskraft paa Landet. Naturligvis fik Staten under disse Forhold ikke sine Skatter ind. Ogsaa *Frankrig var stemt for Fred.* Stor havde Begejstringen for Krigen aldrig været, nu var den helt borte. De franske Vaaben havde vundet tilstrækkeligt af Ære, Napoleons Dynasti var fæstnet ved den sejrrige Krig. Frankrig havde jo paa Forhaand opgivet enhver Særfordel, hvorfor saa øde Blod og Penge mere. Kun England var opsat paa Krig; der var Krigen bleven populær, Buldoggen kom op i John Bull, nu havde han Rusland fat i Struben, og han vilde ikke slippe sit Bid, før Fjenden laa blødende og lammet paa Jorden. Man var ikke tilfreds med Sebastopols Ødelæggelse, man vilde ydmyge og svække Rusland saa meget, at det for lange Tider ikke kunde blive nogen Fare for Englænderne i Indien.

Diplomaterne fik atter travlt, og den 1. Februar enedes i Wien Rusland, Frankrig, Østerrig og Tyrkiet om inden tre Uger at sende befuldmægtigede til Paris for at se at faa sluttet Fred. Og den 25. Februar aabnedes da *Kongressen i Paris.* Der mødte om det grønne Bord med dets tolv, med rødt Atlask betrukne Stole for Frankrig Grev *Walewski*, en Søn af Napoleon I og en polsk adelig Dame, for England Lord *Clarendon* (klærrenden), for Østerrig Grev *Buol*, for Sardinien *Cavour*, for Tyrkiet *Ali Pascha*, for Rusland Fyrst *Orlow*, foruden de paagældende Magters Gesandter i Paris. England var stærkt imod, at Prøjssen blev repræsenteret, fordi det under Neutralitetens Maske havde vist Rusland væsentlige Tjenester, og dets Udsending kom først med den 18. Marts paa Napoleons udtrykkelige Forlangende. Palmerston søgte endnu i sidste Øjeblik at lægge Freden Vanskeligheder i Vejen; men Dronning Viktoria paalagde Lord Clarendon at gaa ind paa Freden, og den 30. Marts blev *Pariserfreden* sluttet. Dens Betingelser var følgende: Paa begge Sider tilbagegav man Erobringerne, kun maatte Rusland afstaa et lille Stykke af Besarabien, der grænsede op til Donau, saaledes at Rusland helt blev fjernet fra Floden; det blev lagt til Moldau. Det var Østerrig, der fordrede dette, for at faa Rusland bort fra sin Hovedflod, Donau. »Østerrig ved ikke, hvor mange Taarer og hvor meget Blod denne Grænseregulering vil komme til at koste det,« sagde Fyrst Orlow. Skibsfarten paa Donau blev befriet for alle tidligere Indskrænkninger, og en europæisk Kommission skulde vaage over, at dens Munding altid var sejlbar. Dardanellerne og Bosporus skulde være lukkede for alle fremmede Krigsskibe. Det sorte Hav skulde være aabent for alle Nationers Handelsskibe, og Rusland og Tyrkiet maatte kun have nogle faa Krigsskibe deri til Sikkerhedstjeneste paa deres Kyster. Det russiske Protektorat over Donaufyrstendømmerne blev ophævet, og de stilledes under samtlige Magters Garanti, de skulde bevare deres gamle Særrettigheder og have en national Styrelse. Lignende Bestemmelser blev trufne for Serbien. Tyrkiet blev optaget i »den europæiske Koncert«, hvad man havde nægtet det paa Wienerkongressen i 1815, det indgik i den europæiske Folkeret. Magterne garanterede dets Landomraades Ukrænkelighed: Ingen Magt skulde fremtidig have Lov til at blande sig i dets indre Forhold. Som Tak for Hjælpen havde Sultanen den 21. Februar udstedt et saakaldt »*Hat-Humayum*«, der tilsagde hans

kristne Undersaatter en Række Reformer og Rettigheder. Samtidig blev paa Pariserkongressen et stort folkeretlig Spørgsmaal ordnet. Fremtidig skulde alt Kaperi ophøre under Søkrige, Flaget skulde dække Ladningen, neutral Ejendom kunde ikke gøres til Prise, selv om den fandtes om Bord paa en krigsførende Magts Skibe. For at Blokade skulde være gyldig, maatte den være effektiv, d v. s. iværksat af en saa stor Styrke, at den virkelig kunde gennemføres.

Tyrkiet var naturligvis den Magt, der havde vunden mest ved Freden; det havde faaet sit Landområde sikret, Ruslands truende Magt i det sorte Hav var knust. Østerrig havde faaet Rusland fjernet fra Donau og sat ud af Donaufyrstendømmerne. England havde faaet den russiske Sømagt ødelagt, der kunde true det i Middelhavet, til Gavn for det var Bestemmelserne om Dardanellerne, Bosporus og det sorte Hav. Frankrigs Fordele var af ren moralsk Natur, det havde ikke faaet en eneste direkte Vinding, det »var rigt nok til selv at betale sin Hæder«. Og dog var dets Vinding den største. Det gjaldt ubestridt for Europas første Militærmagt, Krimfelttoget havde opvejet 1812, Pariserkongressen Wienerkongressen. Nederlagene fra 1812—14 var hævnede, en stor Krig havde atter kastet Glans over dets Vaaben. Napoleon blev som en Vogter over Ligevægten i Europa, en Voldgiftsmand, til hvis Gunst samtlige Magter bejlede.

Krigen og Freden havde endnu mere vidtrækkende Følger. Den trolddomsagtige Magt, som Rusland havde øvet, siden Napoleon I's Hær sank sammen paa dets Ismarker, veg; det viste sig, hvad man ikke havde troet, at Rusland var saarbart, at dets Hjælpekilder havde Bund. Det Pres, som det havde lagt paa Mellemeuropa, særlig paa Tyskland, hvor alle de mindre Hoffer lystrede Parolen fra St. Petersborg, og hvor selv Prøjssen ofte var Ruslands Vasal, ophørte. Der blev Mulighed for Dannelsen af et Tyskland under Prøjssens Ledelse. Østerrig var bleven fuldstændig isoleret; det havde paadraget sig Ruslands Had, uden at have vundet Vestmagterne. Der aabnes derved en Mulighed for at løse det italienske Spørgsmaal, som Cavour havde bragt paa Bane paa Pariserkongressen.

8. Rusland. Reformperioden. 1857—63. Landbruget. Livegenskabet. Adelen. Byerne og Næringslivet. Embedsstanden. Finanserne og Hæren. Slavofiler og Sapadniki. Livegenskabets Ophævelse. Retsreformen. Administrativ Reform. Hærformen. Andre Reformer. Havde Krimkrigen vigtige Følger for hele den europæiske Udenrigspolitik, havde den endnu vigtigere for Ruslands indre Udvikling. Alle Skaderne ved det gamle Rusland var under Krigen lagte klart for Dagen, alle, lige op til Czaren, var enige om, at kun hvis Rusland blev reformeret i Bund og Grund, kunde det atter opnaa en Magtstilling. Det Manifest, hvori Alexander II forkyndte Fredsslutningen, talte derfor om indre Erobringer, der skulde foretages, en *ny Reformæra*, der skulde indvarsles.

Og der var saa sandt nok at tage fat paa. Rusland var endnu et *halvt middelalderligt* Land. Det russiske *Landbrug*, der i alle Retninger var langt tilbage, hvilede paa Fællesskabet. Hver Landsby dannede et sluttet Samfund, den saakaldte *Mir*, der i Forening drev Landsbyens Jord, optraadte som en Helhed overfor Staten og Godsejerne, og i Fællesskab svarede og stod inde for alle Skatter og Afgifter. Mirens Anliggender blev styrede af en Forsamling af dens Medlemmer og en af disse aarlig valgt Forstander. Bønderne var *livegne*. Livegenskabet havde forskellige Former. Den lempeligste Form levede de i Miren samlede Bønder under. De svarede visse, oftest ret maadeholdne Naturalydelser samt Hoveriarbejde til Godsherren. De blev kun solgt sammen med Godset. Som Regel plagede Godsejerne ikke deres Bønder: og meget, som synes os frygtelig Undertrykkelse, fandt de russiske Bønder saare naturligt. De havde gennem lange Tider lært en vis Underkastelse under Skæbnen, saadan var det nu en Gang, og saadan skulde det vel være. Langt værre stillede var de livegne, som ikke havde Jord, der levede paa Herremandens Gaard, fik Kost og Klæder af ham. De kunde sælges, lejes ud, særlig til Fabriksarbejde, og var i det hele voldgivne deres Ejer. De udgjorde omtrent en Tiendedel af samtlige livegne.

Naar *Adelen* ikke traadte i Statens Tjeneste som Embedsmænd eller Officerer, levede den ude paa sine Godser et Liv, saadan som den vesteuropæiske Adel havde ført det i Middelalderen. Der var langt mellem Gaardene, Vejene var daarlige, særlig i Foraarstiden og om Efteraaret, da de i Overgangen mellem Vinter og Sommer var helt opblødte; der gik otte Maaneder imellem, man saa' et nyt Ansigt. Dette Liv sløvede, man spillede og drak. Den ydre Fernis som var lagt over Adelen, der kunde parlere en Smule Fransk og Tysk, var ret tynd, man behøvede ikke at skrabe Russeren ret meget, før Tartaren kom frem. Ofte kom Despoten op under den uhyre Kedsommelighed, og da gik det ud over de værgeløse livegne, der var lige for Haanden.

Fig. 81. Udenrigsminister Walewski. [1810—68. Se Sp. 172. Søn af Napoleon I og en polsk adelig Dame. Drog 19 Aar gammel til London; traadte ind i den franske Armé; tog snart igen sin Afsked; skrev forskellige Flyveskrifter og et Lystspil; sluttede sig til Napoleon, blev Gesandt; 1855 Udenrigsminister, førte Forsædet ved Pariserkongressen; hørte til de mere liberale Bonapartister.]

Agerbruget hvilede som Middelalderens væsentlig paa *Naturalydelser*. Med Korn og Kød og hvad Landbruget ellers frembragte, samt ved personligt Arbejde, klarede man Forpligtigelserne overfor Godsejerne og ofte ogsaa overfor Staten. For sine egne Varer tilbyttede man sig Haandværkernes og Købmandens. Der var næsten *ingen rede Penge* ude paa Bondelandet, der var overhovedet meget faa i hele Rusland. Derfor har *Byerne* og deres *Mellemstand* meget vanskeligt ved at komme op. Kun en Tiendedel af Befolkningen boede i Byerne, der ofte havde et halvt landsbyagtigt Præg med deres vidtspredte Træhuse. Endnu i 1875 var der kun 127 Byer med over

10,000 Indbyggere. Byernes Beboere var strængt kastedelte. *Fabriksvirksomheden*, der væsentlig blev drevet ved lejede livegne, stod lavt, man fabrikerede kun Masseartikler og kunde trods den høje Beskyttelsestold ikke klare sig, saa at Regeringen stadig maatte yde Tilskud. Ogsaa *Handelen* var meget gammeldags. Af Jærnbaner havde Rusland i 1856 kun godt en 100 Mil; kun de større Postveje var gode, de andre Veje skrækkelige, mange Maaneder af Aaret næsten ufarbare. Paa Landet drog Opkøberen rundt med sin Enspænder, Teljegaen, og opkøbte Godsejerens og Bondens Frembringelser. Næsten hele Storhandelen, særlig Ind- og Udførselen, var paa fremmede, mest tyske og engelske Hænder.

Dette middelalderlige Samfund styredes af en *Embedsstand*, der ikke var mindre middelalderlig. Embedsmændene var som Regel slet lønnede, de lik endda ofte deres Lønninger meget uregelmæssig betalt, det betragtedes derfor som en Selvfølge, at de tog sig betalt ad anden Vej ved Underslæb, Besvigelser, Bestikkelser. Netop under Krimkrigen kom der store Besvigelser for Dagen. Magasiner, som man troede fyldte, var tomme, Embedsmændene havde ganske simpelt stukket de Penge i Lommen, som de skulde købe for. Det gik ud over Tusinder af Soldaters Liv paa Krim. Om muligt endnu uhyggeligere kom det frem i Retplejen, hvor Bestikkelserne hørte til Dagens Orden. Selve Loven var forældet, Rettens Vej saare snørklet og uendelig lang. Og som om denne Vilkaarlighed ikke kunde være nok, greb stadig den beryglede »*tredje Afdeling*«, det politiske Politi, ind, fængslede og forviste uden Dom til Siberien ikke blot skyldige, men enhver, der var »mistænkelig«, og der hørte ikke ret meget til at blive mistænkelig. Et Ord, en Ytring i et Brev, Besiddelse af en mistænkelig Bog var nok. Mange forsvandt lydløst i den Petersborgske Fæstnings Kassematter, i Schlüsselborg eller i Solowczkijklosteret.

Rusland var med al sin naturlige Rigdom og sine store Hjælpekilder derfor fattigt, alt for lidet udviklet til at kunne bære en moderne Hær og Flaade og Nutidens kostbare Krige. Dets *Finanser* var derfor altid slette, selv i Fredsaar var Underskudet en 25—30 Millioner eller $^1/_6$ af Budgettet. Man maatte lave Papirspenge, indføre Tvangskurs, kunde ikke betale Statsgældens Renter i rette Tid, og stod altid paa Fallitens Rand. Selv *Hæren*, som kostede saa meget, svarede ikke til Omkostningerne. Officererne var ofte daarligt uddannede og uduelige. Soldaterne var slet udrustede og blev daarligt ernærede. Derfor hjalp deres naturlige Tapperhed og deres utrolige Udholdenhed dem saa lidt. I Krigstid var kun Halvdelen af Hæren anvendelig. Dette giver et ikke ringe Bidrag til Forstaaelsen af Krimkrigen.

Grev Buol-Schauenstein. Grev Cavour. Lord Clarendon. Grev Walewski. v. Manteuffel. Ali Pascha. Grev Orlow. Benedetti

Fig. 82. Pariserkongressen.

Nu skulde der altsaa reformeres, men hvordan? Derom var man ret uenig. *Slavofilerne* var det ultranationale Parti, opfyldt af Drømme om det hellige Ruslands Storhed og dets Mission. Rusland skulde blive stærkt, ikke ved at efterabe Vesten, der var raadden og havde udspillet sin Rolle, men ved at udvikle de gamle, nationale Ejendommeligheder, som man siden Peter den Stores Dage desværre havde forladt. Særlig troede de paa den russiske Bonde og holdt paa den nedarvede Mir. Vesterlandets Lær-

linge, de saakaldte *Sapadniki*, mente derimod. at Czar Peter havde Ret; kun naar man omplantede Vestens Kultur paa russisk Grund, kunde man reformere Landet. Ogsaa de havde for største Delen store Tanker om Ruslands Verdensmission. Mange var yderst radikale, særlig de, der samlede sig om *Alexander Herzen*, som i 1847 var flygtet fra Rusland. og nu i London udgav sin *Klokke* (Kolokol). Han var nærmest Socialdemokrat, havde været Ven med Proudhon. Hans »Klokke« var naturligvis forbudt i Rusland; men den blev smuglet ind i Tusindvis, alle. selv Kejseren læste den. Klokken vidste alt, kendte selv Regeringens intimeste Planer, afslørede alle Skaderne og Skandalerne, den havde udmærkede Kilder og Forbindelser.

Kejser Alexander var i mange Retninger Manden for at gennemføre Reformer. Han havde intet arvet af Faderens Despotisme, var en menneskekærlig Mand, havde en stærk Følelse af sit Ansvar, og var tilbøjelig til at lytte efter andres Raad. Maaske endog en Smule for tilbøjelig. Han var ikke nogen Reformator som Czar Peter. havde ikke nogen Vilje som Staal eggen, der skærer gennem alt. Han kunde lytte til Reformatorernes Raad, og naar Tiden var der, ogsaa til Reaktionens.

For at faa at vide, hvor Skoen trykkede, maaske ogsaa for at faa en offentlig Mening til Støtte mod dem, der vilde holde paa det gamle, slappede Kejseren Pressens Baand noget. Og de sociale og politiske Spørgsmaal, som man hidtil havde drøftet i hemmelige Selskaber og skrevet om i forbudte Blade, blev nu ivrigt debatterede offentlig. Naturligvis var de fleste Skribenter yderlig radikale, mange ønskede en fuldstændig Omstøden af det gamle Samfund. Man stod jo paa bar Bund, ingen Frihedspraksis havde lært Maadehold eller den vanskelige Kunst at regne med de virkelige Livets Værdier. Man havde sine Teorier, og efter dem byggede man Samfundet op. Rusland lignede da i mangt og meget Frankrig paa Tærsklen af 1789. Samme Gæring i Sjælene, samme Utilfredshed med det bestaaende, samme Ukendskab til de virkelige Forhold, samme blinde Tillid til Ideer. Der var kun den Forskel, at Rusland havde en stærk Statsmagt, og fra Czaren udgaar da Reformerne.

Den første og mest paatrængende Reform var *Livegenskabets Ophævelse*. Kejseren havde Ret, da han i Marts 1856 sagde til de i Moskva forsamlede Adelsmarskalker, at »den nuværende Tilstand kan ikke fortsættes uden Forandring. Det er da bedre at afskaffe Livegenskabet fra oven af end afvente det Øjeblik, da det begynder at afskaffe sig selv fra neden af«. Der var mellem Bønderne en betænkelig Gæring, en Lyst til at bortjage den »Snyltegæst«, der levede af deres Slid; i Nikolajs sidste Aar var der gennemsnitlig forefaldet 42 Mord paa Godsejere aarlig, og en almindelig Bondeopstand var at befrygte. Regeringen haabede tillige, at naar Bonden blev fri Mand, skulde han dyrke sin Jord bedre, og Skatterne altsaa flyde rigeligere ind i den tomme Statskasse. Kejseren indbød Adelen til at raadslaa om Reformen og deltage i den; men i det hele og store viste den russiske Adel sig lidet tilbøjelig til at gaa med. Den forsøgte endog at gøre Opposition, men Kejseren fjernede energisk de vrangvillige og tog Sagen i sin Haand. Den af hans Raadgivere, der i dette Spørgsmaal

øvede den største Indflydelse og var den egentlige Sjæl i Bestræbelserne for Livegenskabets Ophævelse, var *Nikolaj Miljutin*. Den nedsatte Kommission arbejdede Aar og Dag, dog mere energisk end Kommissioner plejer; Sagen var overordentlig vanskelig, den greb ind i de allerfleste af Rigets Beboeres vigtigste Interesser, Formerne for Livegenskabet var mange, og man forsøgte at løse Spørgsmaalet paa hjemlig Maade uden at efterabe Udlandet. Miljutin og hans nærmeste Hjælpere var Slavofiler, de holdt paa Fællesskabet og Miren som Grundlag for det ny Samfund.

Fig. 83. Alexander II. [1818—81. Se Sp. 169 ff. Søn af Nikolaj I. Paa Tronen 1855.]

Den 19. Februar 1861 udkom det kejserlige Manifest, der ophævede Livegenskabet. De huslivegne skulde efter to Aars Forløb have deres personlige Frihed, den Sag var let nok at ordne. Vanskeligere var det med de i Miren samlede Bønder. Bare at give dem Frihed vilde være en tvivlsom Fordel for dem; uden Jord vilde de være lige saa afhængige af Godsejeren som før. Bønderne vilde endog have anset det som et simpelt Rov. De betragtede Jorden som deres, Godsejeren ejede den ikke; han var kun en Nyder af den, som Czaren for visse Tjenesters Skyld havde paalagt dem at forsørge. Man gik da den Vej at erklære Bonden for personlig fri og give

ham til Eje hans Hus og det nærmeste Indelukke om det. Den dyrkede Jord blev delt mellem Godsejeren og Miren. Miren fik sin Jord til Fælleseje, mod inden to Aar at affinde sig med Godsejeren om Erstatningssummen. Denne blev sat til $16^2/_3$ Gang saa meget som alle de Afgifter i Naturaludelser og Arbejder, man hidtil havde ydet. Naturligvis havde Bønderne ikke disse Penge, men de kunde laane $^4/_5$ hos Staten, som skulde forrentes og afdrages gennem en vis Aarrække med en Sum, der blev lagt til de Statsskatter, der i Forvejen hvilede paa Bonden. Den sidste Femtedel maatte de selv skaffe, enten betale straks eller afdrage i Rater.

Denne Reform befriede 23 Millioner Mennesker og skaffede Alexander Navnet *Befrier-Czaren*. Den russiske Reform var langt mere liberal end de tilsvarende Reformer i Nabolandene, Østerrig og Prøjssen; men den blev hverken modtaget med Glæde af Adelen eller af Bønderne. Adelen mente, at man var gaaet den for nær, og for Bønderne var Reformen en uhyre Skuffelse. De havde ventet at faa al Jorden frit. De mente, den havde i sin Tid været deres egen. Det var derfor rimeligt, at de nu fik den igen. De mente endog at have Ret til den Jord, hvorpaa Godsejeren havde bygget sit Slot og anlagt sin Park. Saa fast var denne Overbevisning, at de flere Steder, hvor de var tilfreds med deres Herskab, samlede sig og vedtog, at de vilde overlade deres tidligere Herre hans Slot til livsvarig Brug som Løn for hans tidligere Godhed. Det kejserlige Manifest var falsk, underskudt af dem, der vilde Bonden ilde; de ventede snart at faa det andet, rigtige, saadan noget kunde vor Fader, Czaren, aldrig bestemme. Flere Steder kom det til Uroligheder og Opstande, ofte ledede af Folk, der paa sædvanlig russisk Vis udgav sig for at være enten Kejser Nikolaj eller en af Himlen udsendt Profet. Ligesom de store Bondereformer i Danmark i Slutningen af forrige Aarhundrede for mange af de dalevende Bønder blev en Forværrelse af Tilstanden, idet mange som Selvejere maatte gaa fra de Gaarde, hvor de havde siddet ret lunt som Fæstere — store Samfundsreformer gavner ofte ikke det første Slægtled, men først det andet og tredje, Overgangstiden er altid vanskelig — saaledes viste Ophævelsen af Livegenskabet heller ikke straks sine gavnlige Virkninger. Penge var som sagt sjældne paa Landet, og nu skulde man foruden Skatterne betale i Penge de store Renter og Afdrag, hvor man før havde hjulpet sig ved personligt Arbejde eller Naturaludelser. Aageruvæsenet florerede derfor som aldrig før. Den Jord, som man havde tildelt Miren, viste sig ogsaa snart for lille, efterhaanden som dens Befolkning steg. Men alt i alt, det var dog den rette Vej fremad, Ære være de russiske Reformatorer

Fig. 84. Todleben. [1818—84. Se Sp. 167. Søn af en ansat Storhandlende; ind i Hæren som Ingeniør; deltog i Kampene i Kaukasus 47—50; virksom ved Belejringen af Silistria; videre se Teksten. Ledede Belejringsarbejderne ved Plevna. Skrevet en Bog om Sebastopols Belejring.]

fra 1861, de slettede en Skamplet ud, de gjorde et stort Skridt fremad paa den Vej, der skulde gøre Rusland til en europæisk Stat.

Som det altid gaar, en Reforms Givelse avler Kravet om andre. Gæringen, særlig mellem den studerende Ungdom, steg, det kom endog til Uroligheder, der maatte slaas ned med Magt, Universiteterne bliver en Tid lukkede. Man ventede, at Tusindaarsfesten for det russiske Riges Bestaaen i 1862 skulde aabne en ny Æra. Det skete vel ikke, men alligevel blev der gennemført en Række vidtrækkende Reformer. Først og fremmest i *Retsplejen*. Medens det var Slavofilerne, der bestemte Landboreformerne, var det Sapadnikierne, Vestens Lærlinge, der ledede Retsreformen og tog England og Frankrig til Mønstre. Den dømmende og den udøvende Magt blev adskilte, Dommerne uafsættelige, al Ulighed for Domstolene blev fjernet, der blev indført Mundtlighed og Offentlighed i Retsplejen, samt Juryer i kriminelle Sager. Desuden blev Appelforholdene ordnede og simplificerede. I Formerne stod Rusland derfor paa Højde med Vestens mest udviklede Lande; men det havde ikke den Retsbevidsthed, der ligger bag den engelske Ordning, ikke det Personel, der kunde gennemføre den. Domstolene var ofte blottede for alle juridiske Begreber, Juryerne afsagde undertiden de mærkeligste Domme. Men trods alt var det et uhyre Fremskridt fra den gamle Tilstand.

Dommerne var dog ikke de eneste Embedsmænd, der havde svigtet under det gamle Regimente. Hele Embedsstanden var slet, det havde kun lidet hjulpet, at Czaren havde udstedt den ene Ukas strængere end den anden, og nu og da havde slaaet ned paa et særlig slemt Eksemplar. Der maatte en hel *administrativ Reform* til, og den eneste Udvej var rundt om i Guvernementerne at skabe Forsamlinger af de styrede, der kunde se de styrende paa Fingrene. De mest fremskredne haabede derigennem tillige at bane Vejen for politiske Friheder; naar Befolkningen først var begyndt at styre og kontrollere ude i Provinsen, kunde der af dette vokse op en Styrelse og Kontrol med selve Regeringen, altsaa en Forfatning og en Rigsdag. Miljutin var atter her den, der stod bagved. I 1864 skabtes i de forskellige Distrikter og Guvernementer de saakaldte *Zemstvoer*, Forsamlinger, hvori der sad Repræsentanter for de forskellige Stænder, valgte af disse. De traadte aarlig sammen, men havde tillige et staaende Udvalg, der skulde passe paa Embedsmændene. Deres Hverv var mangfoldigt, de valgte de lavere Dommere, fordelte Afgifter, vaagede over Vejene, havde at gøre med Understøttelser, Sundhedsforanstaltninger og en Del af Skolerne. Det var i høj Grad en Begyndelse til noget godt; men heller ikke disse Zemstvoer fungerede, som de skulde; der var stadig Strid med Embedsmændene om Magtspørgsmaalet, deres Personel var ikke saa godt, som det kunde være, Selvstyret skabes ikke paa en Dag.

Ved Siden af disse mægtige Reformer er der en Del mindre. *Pressens* Baand løsnes noget, Censuren formildes en Del, *Universiteterne* faar en større Frihed og et vist Selvstyre, der oprettes ny Lærestole og Lærernes Kaar forbedres. Der gøres ogsaa en Del for den højere Undervisning, man søger, men kun med ringe Held, at fremme Folkeskolen. Skriv-

ning og Læsning blev fremdeles ubekendte Færdigheder for Folkets store Flertal. Endelig reformerede man *Hæren*, indskrænkede Tjenesten til 15 Aar, forbedrede Officerernes Uddannelse og indførte i 1874 den almindelige Værnepligt.

Selv om der ogsaa senere kommer enkelte Forandringer, standser dog den store Reformperiode, som Krimkrigens Nederlag havde indvarslet, pludseligt. Omslaget daterer sig fra den polske Rejsning. Men ogsaa uden den vilde der snart være kommen en Standsning. Stærke Reformer fremkalder altid en Slappelse, en Trang til Hvile. Modstanderne samler sig, de overser alt det gode i Reformerne, fæster kun Blikket paa de Mangler og Ulemper, der altid vil klæbe ved enhver Reform i dens første Tid. Og selv den ypperste Reform tilfredsstiller ikke alle. Der sker da det i Rusland, at Regeringen bliver bange for sit eget Værk, ny Raadgivere faar Czarens Øre, Reaktionen begynder.

8. Den polske Opstand. 1861—64. Polen og det polske Folk staar og maa staa vort Hjerte nært. Der er ved Polens Delinger og senere sket den blodigste og gemeneste Uret. Dette Folk har kæmpet heltemodigt for sin Frihed og sin Nationalitet, der er over det et ridderligt Præg, en ædel og opofrende Begejstring hos dets Kvinder og dets Mænd. Men alligevel — skyder vi vore Følelser til Side og ser udelukkende som Forstandsmennesker paa dette Folks Historie, er det ret forklarligt, at det er gaaet, som det er gaaet. Ved Siden af den ideelle Ret er der i Historien en Kendsgerningernes Ret, og den taler ikke helt til Fordel for Polens Folk. Mellem de moderne, europæiske Folk gør det polske et *underligt, middelalderligt og fantastisk Indtryk*, det virker, som traadte der ind i en Sal, fyldt med lutter kjoleklædte Herrer, en Mand iført det 14 Aarhundredes Dragt. Dette Folk har været lidet udviklingsdygtigt i moderne Forstand, det har ikke forstaaet at følge med i de europæiske Staters Omdannelse. Polens Folk er vel ridderligt, men der stikker meget af Don Quichote i det, og han gør med hvert Aarhundrede, der gaar, en daarligere Figur. Naar ude i de fremmede Verdensdele en stærkere Race støder sammen med en svagere, bukker den sidste under. Og det er det samme, der er sket i Polen; det laa mellem tre stærkere Stater, det var dem i Sammenhold og moderne Udvikling underlegent, derfor bukkede det under. Og det polske Folk har kun lært lidet af Ulykken; det sætter fremdeles sine Drømme og Længsler i Stedet for de virkelige Forhold. Det har aldrig lært i ethvert givet Øjeblik at stræbe efter det mulige, og ud derfra at opnaa noget større. Derfor har Polen Gang efter Gang forskærtset de Muligheder, det havde, for at gribe efter det umulige. Og hvor stor Sympati vi end kan have for en Mand, der modig sætter Livet ind for at naa sit Maal, bliver Sympatien dog ikke udelt, naar vi samtidig maa erkende Maalet for en Drøm, en Indbildning, saaledes som Livets virkelige Forhold nu en Gang foreligger. Rusland har ofte øvet blodig Uret mod Polen, men naar det nu og da har strakt sin Haand ud, har det altid kun mødt en Næve, der knyttede sig om en Kniv. Rusland har undertrykt Opstandene grusommere, end det behøvede, men Polakkerne gjorde Opstandene, og ingen Stat kan lade en Rejsning indenfor sine Grænser gaa ustraffet hen. Rent historisk set maa denne sidste Opstand misbilliges. Den blev foretaget paa et Tidspunkt, da Rusland søgte at gøre noget af den gamle Uret god igen, den blev begyndt, uden at man havde tilstrækkelig Magt til at føre den igennem, end ikke Udsigt til Sejr; den kunde kun gøre ondt værre.

Aaret 48 havde ingen Rejsning fremkaldt i Polen. Rundt om paa næsten alle Valpladser, hvor gammelt og nyt kæmpede, fra Sicilien til Berlin, fra Siebenbürgen til Paris, har vi truffet Polakker, men i Polen selv var alt roligt. Heller ikke Krimkrigen bragte nogen Opstand. Og da Reformperioden begyndte i Rusland, syntes ogsaa bedre Dage at gry for Polen. Vestlændingene i Rusland maatte i Kraft af deres liberale Idéer være Polen gunstige, og selv Slavofilerne saa' med venlige Øjne paa det polske Folk: det var jo et slavisk Folk, Russen og Polakken skulde som Brødre indgaa i den store slaviske Verden, Polen være Ruslands Bolværk mod Vestens Europa. Men Polakkerne var aldeles ikke tilbøjelige til at tage imod den fremrakte Haand. Tvertimod. De betragtede kun Indrømmelserne som Svaghedstegn. De drømte om intet mindre end en Genoprettelse af det gamle polske Rige fra Hav til Hav, indbefattende alle de Provinser, der nogensinde havde hørt ind under den polske Krone, uanset om de var befolkede af Russere eller Polakker, det vil sige, at Rusland skulde lemlæste sig selv, udlevere Russere for at genoprette et fordums Rige, hvilket atter vilde sige det umulige.

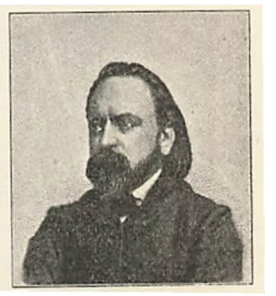

Fig. 85. Alexander Herzen. [1812—70. Se Sp. 177. Søn af en russisk Fyrste og en tysk Dame fra Stuttgart; 1834 fængslet, mistænkt for at tilhøre et Saint-Simonistisk Selskab; et Aar i Fængsel; derpaa interneret i en afsides By; i Statens Tjeneste, ansat bl. a. i St. Petersborg; paa Grund af en frisindet Ytring forvist til Novgorod; trandte 1842 ud af Statens Tjeneste; syslede i Moskva med filosofiske Studier, skrev bl. a. et Par Romaner. Efter Faderens Død i 1846 til Udlandet; slog sig 1851 ned i London, udgav derfra sin »Klokke«. Videre se Teksten. Flyttede 1863 til Genf, 1869 til Paris. Skrev længe under Pseudonymet »Iskander«. Understøttede med sine rige Midler talrige Flygtninge. Af hans Værker: »Breve fra Italien og Frankrig«, »Udviklingen af de revolutionære Ideer i Rusland« (1851), »Fængsel og Forvisning« (1854), »Ruslands sociale Tilstand« (1854).]

Der var blandt Polakkerne to Partier, de *hvide* og de *røde*. De hvide var det mere maadeholdne Parti, rekruteret blandt den højere Adel og de besiddende Klasser; de var ikke helt utilbøjelige til, hvis Rusland vilde genindføre Forfatningen af 1815 og indrømme et virkelig polsk Selvstyre, da at forsone sig med Russerne. De røde vilde derimod ingen Forsoning, de vilde Polen i dets gamle Udstrækning og absolut selvstændigt. De stod i stadig Forbindelse med de polske Emigranter, der fandtes spredt hele Europa over, men særlig havde slaaet sig ned i *London*, det fælles Tilflugtssted for de slagne revolutionære. Her fandtes Italienere som Garibaldi og Mazzini; Ungarer som Kossuth og Klapka, Russere som Bakunin og Herzen og mange andre. Her dannede de *internationale Revolutions-*

foreninger, hvis Maal var samtidige Revolutioner i alle Lande for at styrte de monarkiske Regeringer og indføre Republiken. Særlig Polen var en frugtbar Arbejdsmark for den revolutionære Propaganda, og mere og mere fik de røde Overtaget over de hvide. De fik ogsaa Støtte af den *katolske Gejstlighed*. Rusland var græsk-katolsk, Polen romersk-katolsk; til den nationale Modsætning kommer derfor den religiøse, og den katolske Gejstlighed bliver Nationalitetens varmeste Forsvarer. Særlig Jesuiterne var virksomme.

Mere og mere nærmede man sig det aabne Oprør. Efterretningen om, at det var lykkedes at samle Italien, gav de polske Patrioter nyt Mod, de haabede, at Napoleon ogsaa vilde antage sig deres Sag. Men skulde en Rejsning lykkes, maatte man have de *polske Bønder* med, og det var mer end tvivlsomt, om de vilde gribe til Vaaben.

Fig. 86. Russisk Tigger.

Napoleon I havde i 1807 gjort Bønderne fri, men havde ikke sørget for Jord til dem. Det havde Adelen benyttet sig af til at holde de fri Bønder i en lige saa stor Afhængighed som de gamle livegne. Bøndernes Følelser overfor Godsejerne var derfor ikke de blideste, de havde ikke megen Lyst til at ofre deres Blod for en polsk Adelsstat. Der var vel oprettet et *»landøkonomisk Selskab«*, der ogsaa stræbte efter at forbedre Bondens Kaar; men en grundig Reform vilde tage lang Tid.

Der var mellem de polske Fantaster en Mand, der virkelig tænkte og handlede som en Statsmand, Grev *Alexander Wielopolski*. Han havde gjort Rejsningen i 1831 med, men havde, modsat sine Landsmænd, lært af Ulykkerne. Han troede ikke mere paa Oprør og Rejsninger, han ventede ingen Hjælp vesterfra. Russerne skulde ophøre at undertrykke Polakkerne, gaa ind paa deres billige Krav, gengive dem Forfatningen af 1815; sammen skulde de to slaviske Folk vende sig mod Tyskerne, der var den virkelige Fjende, som undertrykte Polakkerne i de prøjssiske og østerrigske Provinser.

Den 26. Marts 1861 indrømmede en kejserlig Ukas Polen et eget polsk Statsraad, valgte Kres- og Kommuneraad, samt et eget Kultus- og Undervisningsministerium; Wielopolski blev Leder af dette. Gæringen øgedes kun. Det var allerede tidligere kommen til blodige Sammenstød, saaledes da Polakkerne fejrede Aarsdagen for Slaget ved Grochow under Rejsningen i 1831 (26. Febr.). De russiske Soldater havde da rent barbarisk skudt paa den vaabenløse Mængde. Og det kom gentagende til slige Mordscener. Polakkernes Sind forbitredes. Ved Siden af den aabenlyse, russiske Regering dannede der sig i Warschau en hemmelig, polsk, den saakaldte *Nationalkomité*, der udskrev Skatter og gjorde alt rede til en Rejsning.

Det lykkedes Wielopolski at faa Czaren til ny Indrømmelser. Den militære og civile Forfatning i Polen blev adskilt, og den sidste overdraget Wielopolski som selvstændig Minister for Polen. Til Statholder i Polen blev Czarens Broder, den liberale Storfyrst *Konstantin* udnævnt. Han tilbød Polen mange Reformer, næsten alt, hvad der kunde gives i Øjeblikket. Bøndernes Kaar skulde forbedres, Offentlighed indføres i Rettergangen, Landet styres af Polakker, Universitetet i Warschau, der havde været lukket siden 1831, genaabnes, Undervisningen i det hele ledes i polsk Aand o. s. v. Men Lidenskaberne var for brændende til, at man vilde slaa sig til Taals hermed. Der blev straks forsøgt et Mordattentat mod Storfyrsten, og Wielopolski, der blev betragtet som en Forræder, blev efterstræbt baade med Kugler og forgiftede Dolke. Landet over finder en Række Mord og Voldsgerninger Sted mod Russere og Polakker, der mistænkes for at nære russiske Sympatier. Den hemmelige polske Regering indfører et sandt Rædselsregimente. Man satte endog det politiske Mord i System og oprettede et saakaldt »Hængegendarmeri«, hvis Folk for en daglig Løning af $1^1/_2$ Krone paatog sig at rydde Modstanderne af Vejen. Præsterne prædikede fra Prædikestolene Oprøret, Klostrene blev forvandlede til Vaabendepoter.

For at forhindre Oprørets Udbrud fandt Wielopolski paa en Udvej, der skulde bringe det til at slaa ud i lys Lue. Han vilde foretage en Soldaterudskrivning i Polen efter gammel russisk Vis, saaledes at Øvrigheden udpegede dem, der skulde springe Soldat. Alle de urolige Hoveder skulde stikkes ind i Hæren og under dens Jærndisciplin gøres uskadelige. Den 15. Januar 1863 Kl. 1 om Natten trængte de russiske Soldater ind i Husene og greb de udpegede Folk i deres Senge, førte dem til Kasernerne og stak dem i Trøjen. Men de fik kun fat i en Tredjedel, Resten, og deriblandt alle Førerne, havde vidst at redde sig i Tide. Kupet var derfor mislykket, og hele Polen over vakte det den heftigste Forbitrelse. Selv Mænd, der ikke tænkte paa Oprør, blev drevne over i de revolutionæres Rækker, og allerede en Uge efter, 22. Januar, proklamerede den hemmelige Nationalregering *den aabenlyse Opstand*.

Dens Udfald var givet paa Forhaand. Medens Polakkerne i 1830 havde haft en fortrinlig polsk Hær at støtte sig til, saa at Kampen virkelig blev et Livtag, Folk mod Folk, havde man nu hverken Vaaben eller Mandskab nok til at stille en Hær paa Benene. Det blev væsentlig en Smaakrig, som førtes af bevæbnede Bander ude omkring i Sumpene og Skovene mod de i Tal langt overlegne Russere. *Mie-*

roslawski blev udnævnt til Diktator, men han kunde kun samle faa om sig, hans Diktatur varede kun 12 Dage, saa blev hans lille Skare sprængt af Russerne og jaget ind paa østerrigsk Grund (22. Febr.). Det gik ikke den ny Diktator, *Langievicz*, bedre; hans 3000 Mand blev slaaede i det første Sammenstød (19. Marts).

Det viste sig straks, at de polske Bønder intet vilde have med Opstanden at gøre, de stillede sig endog ofte fjendtlig overfor den. Og den Hjælp, som man havde haabet paa fra *Udlandet*, udeblev ganske. Der var ganske vist nok af venlige Ord saavel i Pressen som i de ledende Statsmænds Udtalelser; flere Magter, som England, Frankrig, Østerrig, sendte endog Noter til St. Petersborg til Fordel for Polakkerne. Selv mindre Stater, som Danmark, gjorde Forestillinger, men i saa ydmyge Ord, som bad man samtidig om Forladelse, fordi man vovede at tale til Czaren. Det er under slige Omstændigheder værdigere at tie end at tale, værdigere at tie staaende end at tale, liggende paa Maven. Og selv bag de stærkere Ord stod der ikke Vaaben. De to allierede fra Krimkrigen saa' med skæve Øjne til hinanden. England var forbitret over, at Frankrig havde taget Nizza og Savoyen, det frygtede for, at Napoleon skulde benytte en europæisk Krig til et Fremstød til Rhinen. Napoleon turde derfor ikke slaa løs af Frygt for, at England skulde lade ham i Stikken. Og én Magt stillede sig resolut paa Ruslands Side, det var *Prøjssen*, hvor Bismarck i Sept. 1862 var kommen til Styret. Han saa' klart de Farer, som en polsk Opstand rummede for Prøjssen, der ved Polens Delinger havde faaet sin Del af Rovet og havde talrige polske Undersaatter. Han sluttede derfor allerede i Febr. 1863 en Militærkonvention med Rusland, hvor efter de to Landes Tropper skulde have Lov til at forfølge Oprørsskarerne ind paa hinandens Grund, og opstillede langs hele Grænsen fire Armékorpser, der hindrede enhver Understøttelse i Penge og Mandskab fra de prøjssiske Polakker.

Udlandets Noter gjorde kun ondt værre. De holdt Haabet oppe hos Polakkerne og fik dem til at fortsætte den unyttige Guerillakrig. Og i Rusland vakte de hele den slaviske Nationalitetsfølelse. Krigen mod Polen blev en hellig Krig, en Udryddelseskrig. Endnu i Marts 1863 havde Czaren tilbudt Amnesti, hvis Polakkerne vilde nedlægge Vaabnene; men de havde afslaaet det i Haab om Hjælp udefra. Der var da ikke andet for end Kampen paa Liv og Død. Wielopolski traadte tilbage, Storfyrst Konstantin veg Pladsen for Grev *Berg* (Okt. 1863). Der stod 200,000 russiske Soldater i de oprørske Distrikter, og hele den russiske Hær blev mobiliseret. Og Russerne vandt ved gyldne Løfter Bønderne. De rev Nationalregeringens Proklamationer itu, jog dens Udsendinge bort, dannede endog Smaakorps, der forfulgte og bekæmpede Oprørerne. Samtidig var Polakkerne som altid splidagtige indbyrdes. Medens den ene Oprørsskare ude i Landet blev opreven efter den anden, kæmpede man i den hemmelige Nationalregering om Magten, afsatte og styrtede hinanden, indtil Russerne i Marts 1864 gjorde en Ende paa det hele og satte den da fungerende Nationalregering under Laas og Lukke.

Dermed var Oprøret ude. Dets almeneuropæiske Følger var en ny Gruppering af Magterne. Efter Krimkrigen var der indtraadt en Tilnærmelse mellem Frankrig og Rusland, den var nu brudt. Brudt var ogsaa Vestmagternes Alliance, Napoleons Magt havde slaaet den første Revne. Derimod havde Prøjssen vunden Ruslands Gunst. Bismarck havde faaet fri Bane for sin ærgerrige Politik. Den første, der skulde faa det at føle, var Danmark.

9. Rusland efter den polske Opstand. Reaktionen. Katkow. Russificeringen af Polen. Nihilismen. Udenrigspolitik. Denne letsindige polske Opstand hævnede sig ikke blot paa dem, der havde rejst den, hele det russiske Rige kom til at undgælde under den. Der foregaar en fuldstændig Vending i Ruslands indre Politik. Hidtil havde Reformmændene haft Overtaget, støttede paa den Erfaring, man havde gjort under Krimkrigen. De havde hele Tiden haft stærke Modstandere, alle dem, som Reformerne gik ud over, alle de Embedsmænd, der var uddannede i Nikolajs Skole; men Forvisningen om Reformernes Nødvendighed havde været stærk nok til at holde dem oppe. Herzen med sin »Klokke« havde, selv en landflygtig, øvet en alt overvejende Indflydelse paa Sjælene. Men fra den Dag af, da han i Kraft af sin Radikalisme slog sig paa Polakkernes Parti, gled Jorden bort under hans Fødder. En ny Fører fremstaar, *Mikael Katkow*, Udgiveren af »*Moskvaer Tidende*«. Aldrig har en Journalist haft en saadan Magt som han. I dette Rusland, hvor Pressen er bastet og bundet, bliver det en Pennens Mand, der bestemmer Udviklingens Gang. Katkow er ultranational, kun Rusland er Fremtiden, alt vesterlandsk er Fordærv og Raaddenskab. Han er endvidere Demokrat; men en Demokrat af en særegen Art. Demokratiet skal bygges paa den russiske Bonde og hans Mir, det er det ideale Fællesskab, alt, hvad der rager op derover ved Fødsel, Besiddelse, Dannelse, skal kappes af. Det gælder ikke om at løfte Folket op ad til højere Kultur, nej al Kultur er Aristokrati, den russiske Bonde er god nok, som han er. Den demokratiske Lighed skal hævdes af et enevældigt Czardømme; Demokratiet og Absolutismen indgaar Alliance for at knuse alt, hvad der paa en eller anden Maade sondrer sig ud fra Mængden. Alt fremmed skal naturligvis holdes ude; og alt, hvad der findes i Rusland selv af ikke-russisk, skal russificeres, fra det hvide Hav til Kaukasus skal et forskelløst Demokrati under en enevældig Czar herske. Det er Ruslands Politik den Dag i Dag.

Fig. 87. Grev Alexander Wielopolski. [1807—77 Se Sp. 183 ff. Studerede Jura. Valgt i 1830 ind i den polske Rigsdag, hørte til Højre. Skrev i 1845, foranlediget af Rædselsscenerne i Galizien, en Pjese, hvori han foreslog en Forsoning mellem Polakker og Russere. Videre se Teksten. Trak sig efter Opstanden i 1863 tilbage til Dresden. Død der.]

Først og fremmest gik det naturligvis ud over *Polen*. Arrestationer, Henrettelser og Landsforvis-

ning til Sibirien var kun foreløbige Bødemidler; der skulde gaas ganske anderledes radikalt til Værks. Polen skulde helt russificeres. De aristokratiske Elementer, Adelen og Gejstligheden, der havde baaret Opstanden, skulde knuses. Bønderne fik den Jord, som de hidtil havde forpagtet, til fri Ejendom; Adelen fik kun en ringe Erstatning, som Staten paatog sig at betale, og den betalte den kun til dem, der ikke havde taget Del i Opstanden. Derved mistede den polske Adel tre Fjerdedele af sine Godser. Hver Gang, der opstod Trætter mellem Bønderne og Godsejerne, stod Regeringen paa Bøndernes Side, den saa' endog gennem Fingre med, at disse plyndrede og brændte de adelige Gaarde. Bønderne vandt ubetinget ved det ny Regimente, og der blev skudt en Kile ind i den polske Nationalitet. Den anden Støtte for Nationaliteten, den romersk-katolske Kirke, ramtes af lige saa haarde Slag. En Mængde Klostre blev ophævede, Staten overtog Kirkens Godser og satte dens Tjenere paa fast Statsløn; derved havde den Haand i Hanke med dem. Overalt oprettedes der russiske Folkeskoler, staaende under den græsk-katolske Gejstligheds Kontrol, Russisk blev tvungent Fag i alle polske Folkeskoler, det højere Skolevæsen og Universitetet russificeredes helt. Russisk blev Embedssproget i alle Statsstyrelsens Grene, overalt blev der ansat Russere, de sidste Rester af polsk Selvstyre svandt. Polsk Sprog og polsk Nationalitet blev fuldstændig retsløse i Landet. Men trods dette overvældende Tryk, der øgedes Aar for Aar, lige op til vore Dage, holdt den polske Nationalitet sig, Hadet blev det samme, Polen er fremdeles det russiske Riges Akilleshæl.

Fig. 88. Storfyrst Konstantin. [1827—92. Se Sp. 184. Søn af Nikolaj I, Broder til Alexander II. Tidlig Interesse for Søvæsen, derfor Storadmiral og andre høje Marineembeder; Kommandant under Krimkrigen i Østersøen. Efter Alexander II's Tronbestigelse ivrig for de liberale Reformer. 1862 Statholder i Polen; videre se Teksten. Levede paa spændt Fod med sin Broderson, Alexander III, beskyldt ikke blot for Liberalisme, men ogsaa for Nihilisme, afsat fra sine Embeder. Sindssyg i sine sidste Aar. Hans Datter, Olga, gift med Kong Georg af Grækenland.]

I *Østersøprovinserne* fandtes et stærkt tysk Befolkningselement, væsentlig Adel og besiddende Klasser. Det var som tysk og aristokratisk de russiske Demokrater dobbelt forhadt. Man tog sig derfor paa at knuse det. Tysk blev overalt trængt tilbage og erstattet med Russisk, russiske Embedsmænd blev indsatte. Man søgte ogsaa her at vinde de lettiske og estniske Bønder, at omvende dem til den græsk-katolske Kirke. *Finland* lod man foreløbig i Ro. Det havde endog haft Fordel af Reformperioden. I 1863—64 sad den første finske Landdag sammen og gennemførte en Række Reformer.

I Rusland selv var Reaktionen i stadig Stigning. Den ene efter den anden af Reformmændene maatte vige for Embedsmænd af Nikolajs Skole eller Katkows Folk. Og Reaktionen blev fuldstændig, da *Nihilisternes* Attentater begyndte. Ordet stammer fra Ivan Turgenjews Roman »Fædre og Sønner«, hvori den store Romanforfatter for første Gang søger kunstnerisk at behandle den Aandstilstand, hvoraf Nihilismen fødes. Turgenjews Psykologi er langt fra udtømmende. Han var allerede da noget fremmed for russiske Forhold, havde levet for længe i Udlandet og var ikke selv ung længer. Ungdommen bebrejdede Turgenjew denne Bog som et Frafald. For os, Vesterlandets Mænd, er det noget vanskeligt til fulde at forstaa Nihilismen, som vi overhovedet ofte har saare svært ved at fatte russiske Tilstande og russiske Stemninger. Læser vi de russiske Forfatteres Værker — især dem, som er mindst paavirkede af vesterlandsk Kultur — synes deres Personer os ofte at bevæge sig i en Verden, helt forskellig fra vor. De synes os at tænke og handle efter helt andre Love end vi, deres Følelsesliv bevæger sig i Svingninger, som vi har ondt ved at følge. Nihilismen er udpræget russisk, det er næsten ugørligt at definere den i klare vesterlandske Ord. Der hviler over disse Nihilisters Sjæle mere en Stemningsdis end klare Tankers Dagslys. Hvad vil de? Deres Ideal er ganske russisk, egentlig den russiske Mir, et lille, nøje sammensluttet Samfund, der har alt tilfælles, hvor Individerne indenfor Helheden lever deres Liv saa vidt muligt ud af deres eget Indre efter deres egne Love, men sammenknyttede ved Broderskabets Baand. Det store Statssamfund skal opløses i en Række smaa Samfund, selvstændige Kommuner, der frit forhandler med hinanden og slutter Overenskomster. Og hvad danner Loven i disse smaa Samfund? Videnskaben. Disse Nihilister tror paa Videnskaben som paa en Religion, med al Halvdannelsens Overvurdering af Videnskaben. Videnskaben formaar alt, løser alle Gaader; alt, hvad der strider imod den, forkastes og forkætres. Og hvordan naa Maalet? Atter her er Nihilisterne gode Russere, Lærlinge af det despotiske Czardømme, der nu høster den Udsæd, det har saaet. Disse Nihilister er ikke Forbrydere som en Landevejsrøver, der lægger sig i en Grøft og skyder den første forbigaaende ned for at tømme hans Lommer. Mange af dem er de bedste blandt Ruslands Ungdom, begavede og begejstrede, rede til at ofre Livet, fyldte af højsindede Idéer, hvor uklare de end kan være. De har troet paa Reformerne, har jublet over dem. Der er noget rørende over den barnlige Tro og Tillid, der opfyldte den russiske Ungdom i Reformperiodens første Aar. Det var en lykkelig Tid, siger en af dem, der havde oplevet den, man drømte om et Tusindaarsrige, »Tanken derom var os kærere, end man kan udtrykke det i Ord.« Og for dem, der havde troet saa inderligt og haabet saa fast, var Skuffelsen grænseløs. Reformerne var kun en Brøkdel af det, man havde gjort Regning paa, og mange blev i deres Udførelse noget helt andet, end man havde ventet. Af det lokale Selvstyre voksede ingen politisk Frihed frem, og da Reaktionen efter den polske Opstand tog stærkere og stærkere Fart, da Reformerne blev helt opgivne, besluttede man at tage sig selv til Rette. Og her er det da, at man lærer af Despotismen, at man bekæmper den med dens egne Vaaben. Czardømmet havde aldrig respekteret nogen given Ret, og Katkows nivellerende og revolu-

tionære Demokrati anerkendte heller ingen. Man var i Rusland vant til Henrettelser, Fængslinger, Forvisninger og Tortur uden Lov og Dom. Kejseren og hans Politi havde aldrig agtet Undersaatternes Liv og menneskelige Ret. Nu vendes det om, nu er det Czarens Liv, der staar paa Spil. Jo stærkere Regeringen slaar ind i Reaktion, des dybere bliver Overbevisningen om, at man kun naar frem over de herskendes Lig. Det er en vild og blodig Moral, men saadan maatte den fødes i Rusland. Enten er alles Liv helligt, selv den ringestes, eller ingens.

Endnu et har Nihilisterne fælles med Slavofilerne og Katkows Mænd, Tilbedelsen af det store russiske Folk. Vi har set, hvorledes deres politiske Ideal er den russiske Mir. Imod Vesterlandet, mod Frisindet, mod Aristokratiet oparbejdede Katkow Troen paa den russiske Bonde som den store Frelser. Nihilisterne har samme Tro. Vi ser dem »gaa ned blandt Folket«, søge at oplyse det, at frigøre det. Men Folket vilde aldeles ikke tage mod sine Velgørere; det lykkes aldrig Nihilisterne at rejse en almindelig Folkeopstand. De er og bliver kun et ringe Mindretal, men stærkt ved deres brændende Tro og den deraf stammende Handlekraft. Fjendommelig for den nihilistiske Bevægelse er de mange Kvinder, som deltager i den, atter et særligt russisk Fænomen. Medens de russiske Mænd ofte er Drømmere og lidet handlekraftige, forener Kvinderne der i mange Tilfælde skarp Forstand og energisk Vilje.

En Tid lang gærede alt dette i Sjælene, der var Kaos over Vandene. Da knalder den 16. April 1856 et Skud, der er ligesom et: Bliv Lys. En Student, Dmitri Karakosow, skød paa Kejseren, der fredeligt gik og spaserede i Sommerhaven ved Newaen. Det havde været Døden for Alexander II, hvis ikke en Bonde i det Øjeblik, Skudet gik af, havde slaaet Karakosows Arm i Vejret. Karakosow blev arresteret, og under Forhørene erklærede han, at han havde villet hævne det russiske Folk, der var bleven snydt ved Livegenskabets Ophævelse. Han blev dømt til Døden af en militær Kommission, uagtet Loven nylig havde indført Juryer. Det blev konstateret, at der havde været en hel Sammensværgelse, 35 blev dømt til Fængsel eller Landsforvisning til Sibirien. En kort Tid blev Regeringen skræmmet, var det mon rigtigt, at man nedslog alt, hvad der ragede op til Fordel for det forskelløse Demokrati, gjorde man ikke hele Eliten blandt Ungdommen til Fjender ved denne Nivellering? Men kort Tid efter indtræffer under Alexander II's Besøg i Paris under Udstillingen et nyt Attentat; det var da en Polak, der skød paa Kejseren. Og fra da af drejer Regeringen resolut ind i Reaktionen, og med den øges Nihilisternes Voldsgerninger, indtil endelig Alexander II den 13. Marts 1881 bukkede under for deres Bomber, netop som Befrier-Czaren stod for at indlede en ny Æra for Rusland.

Krimkrigens Udfald maatte naturligvis medføre en Forandring i den russiske *Udenrigspolitik*. Den stærke Indblanding i de europæiske Forhold, som Rusland havde udøvet siden Wienerkongressen, maatte vige for en ny, indre *Samlingspolitik*, som *Gortschakow*, Nesselrodes Efterfølger som Udenrigsminister, udtrykte sig. Rusland maatte, som paavist, gennem indre Reformer styrke sin svækkede Magt. Skinsygen mellem de andre europæiske Magter, og især Napoleons italienske Politik, gengav imidlertid snart Rusland en Del af sin tabte Indflydelse, og det russiske Diplomati vidste, uden at ofre en Draabe russisk Blod, at faa ændret de Bestemmelser i Pariserfreden, der var mest krænkende for Ruslands nationale Selvfølelse.

Napoleon havde, for at gennemføre sin italienske Politik, Trang til en velvillig Neutralitet fra Ruslands Side, og dette havde absolut intet imod, at det »utaknemmelige Østerrig« blev tugtet. Der var i Rusland, trods Krigen, intet Had til Frankrig, de to Lande var omtrent som to Duellanter, der efter Sammenstødet venskabeligt rækker hinanden Haanden og spiser Frokost sammen. De to Kejsere mødtes i Stuttgart (Juli 1857), og det kom til en »Forstaaelse« mellem dem, men ikke nogen virkelig Alliance. Rusland holder ligesom England mest af en Frihaandspolitik. Det var Frankrig, der bejlede til Rusland

Fig. 89. Russisk Pope.

og havde det behov, og Rusland har altid vidst at drage den størst mulige Fordel af andre Magters Bejlen.

Indtil det brød løs i Italien, gik da Rusland og Frankrig sammen i Orienten, og blot et Par Aar efter Krimkrigen, der skulde udelukke Rusland fra al Indflydelse i Tyrkiet, havde denne Magt paa ny vundet saa meget Terræn paa Balkanhalvøen, at den kunde holde de fjendtlige, østerrigske og engelske Indflydelser i Skak. Til Gengæld holdt Gortschakow det tyske Forbund tilbage, da det under den italienske Krig vilde mobilisere.

Den fransk-russiske Forstaaelse blev brudt ved den polske Opstand. Napoleon havde som Hævder af Nationalitetsprincipet Sympati med Polakkerne, og den offentlige Mening i Frankrig tvang ham til at give denne Udtryk. England og Østerrig, der gerne saa den fransk-russiske Forstaaelse sprængt, skød paa, og den 10. April 1863 overrakte de to Magter den russiske Regering Noter til Fordel for

Polakkerne. Men ud over Noterne kunde Magterne ikke enes om noget, og disse medførte ikke andet Resultat end, at Stemningen i Rusland blev yderst opbragt paa Frankrig, som man mente havde sveget Rusland, ligesom Østerrig havde gjort det under Krimkrigen.

Og Rusland havde faaet en ny Ven, Prøjssen, hvis Politik lededes af en Mand, der var de russiske Diplomater langt overlegen, og som forstod at udnytte det russiske Venskab, som Rusland ellers plejede at udnytte sine Venner. Det var Ruslands velforstaaede Interesse, at Tyskland ikke blev stærkere ved Østersøen, ikke fik ny Lande og Havne der. Det havde dikteret Nikolaj hans Holdning under den første slesvigske Krig. Nu stod Rusland uden de to Magter, som det den Gang havde arbejdet sammen med, England og Frankrig, det havde en Taknemmelighedsgæld til Prøjssen. Derfor fik Bismarck frie Hænder overfor Danmark.

Saa snildt forstod han at manøvrere, at han fik Lov til at gennemføre Omvæltningen i de tyske Forhold i 1866, uagtet man skulde synes, at Ruslands Interesser blev i højeste Grad kompromitterede derved. I et Tyskland, spallet i mange Smaastater, havde Rusland altid en taknemlig Mark for Indblanding, de smaa tyske Hoffer var vante til at se hen til Petersborg. Tilstedeværelsen af to rivaliserende Magter i Mellemeuropa var absolut en Fordel for Rusland. Og dog lykkedes det Bismarck at kaste Østerrig ud af Tyskland og skabe en ny stærk Militærmagt. Gortschakow tænkte et Øjeblik paa at skride ind, at faa sammenkaldt en europæisk Kongres; men Bismarck fik det afværget ved at love Rusland frie Hænder i Orienten og at skaane de Smaafyrster, som Rusland særligt interesserede sig for.

Under det næste europæiske Sammenstød, den fransk-tyske Krig, erklærede da Gortschakow pludseligt, at Rusland ikke mere følte sig forpligtet ved de Baand, som Pariserfreden havde paalagt det i det sorte Hav. Det vakte naturligvis Vrede i England, men ogsaa Østerrig og Italien, der derigennem følte sig truet i Middelhavet, tog dette Skridt meget ilde op, det saa et Øjeblik ud til en stor politisk Konflikt. Nu hjalp Bismarck, der ikke mente, at Prøjssen havde Interesser i Orienten, Rusland. Han fik Spørgsmaalet gemt hen i en Konference, der i Febr. 1871 ophævede de Indskrænkninger, der var lagte paa den russiske Flaade i Sortehavet. Det var en Sejr for Rusland; men forøvrigt blev den fransk-russiske Krig det en Skuffelse. Det havde haabet, at den skulde blive lang og blodig og ganske udmatte de krigsførende Magter, saa at Rusland kunde herske i det svækkede Europa. I Stedet derfor udgaar der af Krigen en Magt, der i de paafølgende Aar bliver den stærkeste i Europa.

Foruden de alt nævnte havde Krimkrigen endnu en Følge. Den standsede Rusland i Europa og tvang det derved til saa meget ivrigere at kaste sig over *Erobringen af Asien*. Dér var der Erstatning at hente for Nederlagene i Europa, og dér kunde det under en ny Kamp komme sin Fjende, England, ind paa Livet i Indien. Der kunde de to i Europa saa vidt adskilte Magter komme til at støde landeværts op til hinanden. *Amurdistriktet* erhverves fra Kina, Russerne trænger frem i Mellemasien, og efter lange Kampe erobres og koloniseres *Kaukasus'* Bjerg-

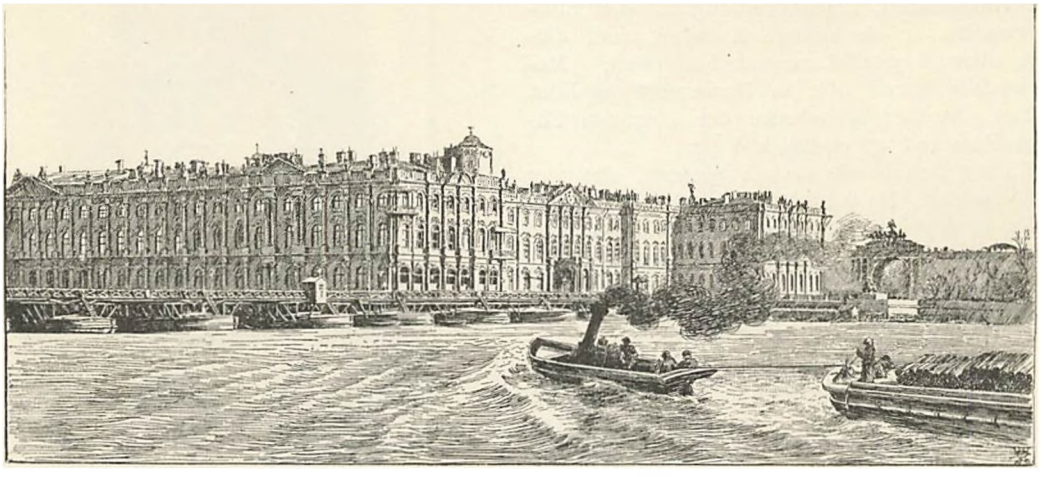

Fig. 90. Vinterpaladset i St. Petersborg, Czarens Residensslot.

egne (se iøvrigt Kap. XII). Alt dette bidrager til at aflede Ruslands Opmærksomhed fra Europa, og ligesom vi har set England blive en ikke-europæisk Magt, bliver ogsaa Rusland det mere og mere, de europæiske Magter gaar over til at blive Verdensmagter.

10. Balkanstaterne. 1848—70. Tyrkiet efter Krimkrigen. Rumænien. Serbien. Montenegro. Grækenland. Hat-humayumet af 1856 (se Sp. 172) var som et Overflødighedshorn fyldt med Reformer; var de bleven gennemførte, var det blevet et 1789 for Tyrkiet. Alle Religioner og alle Nationaliteter skulde være lige, lige for Skatten og den militære Tjeneste; de Kristne skulde have Adgang til alle Embeder, Retsplejen, Finanserne, Samfærdselsmidlerne skulde omordnes og forbedres. Men uheldigvis forblev det altsammen Reformer paa det taalmodige Papir. Vi har allerede skildret, hvor lidet Tyrkiet, i Følge hele sin Historie og alle sine Traditioner, er modtagelig for en Omdannelse i europæisk Retning. Og Hal-humagumet vilde fuldstændig omstøde hele

den gamle Tilstand, der hvilede paa Principet Muselmandens Herredømme over den Kristne, Krigerens over Agerdyrkeren.

Tyrkiet havde to Statsmænd, der virkelig bestræbte sig for dog at gennemføre nogle Reformer, *Ali Pascha* og *Fuad Pascha*. De tilhørte begge det saakaldte *ungtyrkiske* Parti, der vilde reformere Osmannernes Land efter europæisk Mønster. Og da Sultan Abdul Medjid var død (1861), syntes det et Øjeblik, som skulde de have Held med sig. Den ny Sultan, *Abdul Aziz*, begyndte med en Erklæring om, at han vilde nøjes med én Kone og afskaffe Haremet, endog finde sig i den Ydmygelse, at der blev nedsat en engelsk-fransk-østerrigsk Kommission til at vaage over dets Finansstyrelse, og paa den tyrkiske Statsbank fik i 1863 et engelsk-fransk Selskab Privilegium. Gang efter Gang mindede Magterne Tyrkiet om dets Reformløfter, men der skete intet, og et Par Gange maatte de skride ind for at tugte den muhamedanske Fanatisme. I 1858 blev en Mængde Kristne, deriblandt den engelske og franske Konsul, myrdede i *Djedda*, Mekkas Havnestad. Der maatte et Bombardement af Byen til, for at faa Tyrkiet til at straffe Morderne. To Aar efter overfaldt *Druserne*

Fig. 91. Hjemvendt fra Sibirien. Optrin fra et russisk Hjem.

der tyngede saa haardt paa de tyrkiske Finanser. Men Sultanen faldt snart tilbage til de gamle Vaner, han holdt foruden sine tre Hustruer et Harem paa 900 Kvinder og med en Betjening af 3000. De Reformer, der gennemførtes, blev derfor af rent ydre Art, saa som en Gennemførelse af Decimalsystemet i Maal og Vægt. Og da Fuad var død i 1869 og Ali Pascha i 1871, faldt Tyrkiet atter hen i sin lange Dødens Sløvhedstilstand. Dets Finanser blev Aar for Aar mere fortvivlede, hvert Aar var der Underskud. Og den finansielle Stilling blev ikke bedre, fordi Tyrkiet som en daarlig Debitor maatte laane til Aagerrenter, saaledes i 1865 til 12 pCt. Det maatte i Libanon de kristne *Maronitter* og myrdede 30,000 af dem. De tyrkiske Embedsmænd saa' til, og de tyrkiske Soldater tog Del i Blodbadet. I Damaskus kastede *Ab del Kadr* med sine Algierer sig modigt mod Drabsmændene, gjorde sit Palads til et Tilflugtssted for de forfulgte, og fik Forfølgelsen nogenlunde standset.

Medens Europa 40 Aar efter lod Tyrkerne myrde Armenierne i Ro og Fred, glemte dog Magterne den Gang deres indbyrdes Stridigheder saa meget, at de overdrog det til Frankrig at sende et Korps paa 12,000 Mand til Syrien. De landede i Beirut, og Tyrkiet blev nødt til at holde Justits over de dru-

siske Høvdinge og tyrkiske Soldater samt give Maronitterne en Skadeserstatning.

Hovedinteressen ved Balkanhalvøens Historie knytter sig imidlertid ikke til Tyrkiet, men til de smaa, kristne Stater, der efterhaanden udsondrer sig fra det tyrkiske Rige og bliver selvstændige. Først *Rumænien*. Pariserfreden havde unddraget Donaufyrstendømmerne Moldau og Vallakiet fra det russiske Protektorat, og henvist den nærmere Ordning af deres Forhold til en Kommission. Det nationale Parti i Landet ønskede en Forening under en fælles Fyrste, nogle af Magterne, saa som Rusland, Frankrig og Prøjssen, var denne Plan gunstige, medens andre, som England, Tyrkiet og især Østerrig, der havde udset sig Donaufyrstendømmerne som sin Del af den syge Mands Bo, var der imod. Efter lange Forhandlinger enedes Magterne (Aug. 1858) om, at hvert af Fyrstendømmerne skulde have sin egen Fyrste, Hospodaren, valgt af Nationalforsamlingen, sit eget Ministerium, sin egen Rigsdag; men enkelte Ting, som Post-, Told- og Møntvæsen samt en højeste Domstol skulde være fælles. I Begyndelsen af 1859 valgte saavel Moldau som Vallakiet den samme Mand, Oberst *Alexander Cusa*, til Hospodar; dermed var der skabt en Personalunion; og det lykkedes efterhaanden Cusa, særlig ved Napoleons Hjælp, at faa en fuldstændig Sammenslutning af de to Landsdele gennemført med ét Ministerium og én Rigsdag. Den rumænske Stat blev dannet. Dens første og vigtigste Opgave var det at ordne *de agrariske Forhold*, at frigøre Bønderne og skaffe dem Jord. Men Rigsdagen var fuldstændig i Adelens, Bojarernes Magt, og de vilde ikke gaa med til nogen Reform, der kunde formindske deres Rigdom. Cusa eller, som han som rumænsk Fyrste kaldte sig, Alexander Johan I, maatte derfor gribe til *et Statskup* efter Napoleons Mønster. Den 14. Maj 1864 blev Rigsdagen opløst, Fyrsten tiltog sig foreløbig diktatorisk Magt, udstedte en ny Valglov, der gennemførte almindelig Valgret — Statskupet var jo rettet mod Adelen, mod en Minoritet — samt oprettede et Senat ved Siden af det allerede bestaaende Etkammer. Landet billigede Statskupet med 713,000 Stemmers Ja, Nejerne var rent forsvindende derimod. Det rumænske Statskup blev vel benyttet. Af egen Magtfuldkommenhed ordnede Fyrsten først Bøndernes Forhold. 400,000 Familier blev befriede for Hoveriet, Fæsterne blev Selvejere, de fik to Tredjedelen af Adelens Jord mod gennem 15 Aar at betale en Erstatningssum. Der blev derved skabt en fri, selvejende Bondestand, der muliggjorde en Udvikling af Landet. En Række andre Forordninger omordnede Retsvæsenet, indførte Juryer og en ny Lovbog, den kommunale Styrelse blev reformeret m. m. Alt dette blev gjort i Løbet af 7 Maaneder, og det fremkaldte naturligvis en heftig Vrede hos alle dem, som Reformerne gik ud over. Samtidig saa det galt ud med Finanserne, Reformerne slugte Penge, og netop som en Følge af

Fig. 92. Katkow. [1818-87. Se Sp. 186 ff.]

Forandringerne og de urolige Forhold flød Indtægterne kun knebent ind. I Begyndelsen af 1866 var alle offentlige Kasser tomme, Embedsmændene havde ikke faaet Lønning i Maaneder. Der dannede sig en Sammensværgelse, og i Natten mellem den 22. og 23. Februar overraskede de sammensvorne Fyrsten i hans Sovekammer og tvang ham til at takke af.

Alexander havde været af indfødt Adelsslægt; det havde været en af Grundene til hans Fald, de andre adelige vilde ikke have en fordums Fælle til Hersker, og vi faar da her, hvad vi Gang efter Gang senere møder i de kristne Balkanstaters Historie, Jagten efter en udenlandek Prins, som er villig til at overtage Styret. Først valgte man Grev Philip af Flandern, den belgiske Konges Broder; men han var som en Slægtning af Huset Orléans Napoleon ubelejlig. Derpaa faldt Valget paa *Karl af Hohenzollern*, der paa en Gang var en Nevø af den prøjssiske Konge og beslægtet med Napoleon. Kongen af Prøjssen var ikke meget for, at en Hohenzoller skulde være Vasal af Sultanen, men Bismarck skyndede til og raadede den unge Fyrste til at rejse til Rumænien. Prøjssens Sejr over Østerrig i 1866 fjernede de Farer, der kunde true fra østerrigsk Side, Sultanen anerkendte den unge Fyrste, en ny Forfatning, væsentlig efter belgisk Mønster, blev givet (1866).

Ogsaa *Serbien* arbejdede sig frem til større og større Uafhængighed af Sultanen. *Milosch Obrenowitsch*, der havde regeret ret egenmægtig, var i 1839 bleven nødsaget til at nedlægge sin Magt, og hans Søn *Mikael* blev i 1842 forjaget efter en Opstand. Han blev afløst af *Alexander Karageorgewitsch*, der havde Magten indtil 1858. Han støttede sig væsentlig til Østerrig, unge Serber studerede i Østerrig, vesterlandsk Kultur begyndte at trænge ind i Landet. Folket var imidlertid ikke tilfreds med hans Tilslutning til Østerrig og hans Eftergivenhed overfor Sultanen, russiske og franske Indflydelser gjorde sig gældende, og i December 1858 blev Alexander afsat og Milosch kaldt tilbage. Han var da 79 Aar og døde allerede i 1860. Hans Søn, *Mikael III*, besteg Tronen i Kraft af Arv, og uagtet Sultanen ikke anerkendte denne Arveret, maatte han dog finde sig i det skete. Mere og mere forflygtiges den Overhøjhedsret, som Sultanen havde over Landet. Mikael var en dygtig Regent, han havde under sin Landflygtighed besøgt Vestens Lande og var gennemtrængt af Vestens Idéer. Han omordnede sin Hær og var betænkt paa at forene med Serbien de Serber, der endnu var under tyrkisk Herredømme, særlig i Bosnien og Herzegovina. Selv om det ikke lykkedes, fik han dog de tyrkiske Besætninger, der endnu fandtes i flere serbiske Fæstninger, bort, saaledes at det eneste synlige Tegn paa Vasalforholdet til Tyrkiet var den tyrkiske Fane, der paa Citadellet i Belgrad vajede ved Siden af den serbiske Tricolore. Da Mikael i 1869 var bleven snigmyrdet paa Anstiftelse af Alexander Karageorgewitsch, fulgte, som efter selvfølgelig Arv, hans 14-aarige Brodersøn *Milan Obrenowitsch*, ham paa Tronen.

I *Montenegros* Bjerge havde Serberne altid holdt sig ret uafhængige af Tyrkerne. Fra 1499 havde Landet været styret theokratisk af en Fyrste-Biskop, taget af en bestemt Familie, og saaledes at en Broder-

søn altid efterfulgte en Farbroder. I 1852 havde *Danilo* verdsliggjort Fyrstemagten. Tyrkerne hævdede fremdeles deres Overhøjhedsret, under Forhandlingerne i Paris kaldte de stadig Montenegro en vedblivende Del af det tyrkiske Rige. Men da de vilde hævde deres Overherredømme ved Magt, led de ved *Grohowo* (Maj 1858) et knusende Nederlag. 3000 Tyrkere blev paa Valpladsen, hele det tyrkiske Artilleri faldt i Montenegrinernes Hænder. Stormagterne blandede sig i Sagen, Montenegro fik en Grænseregulering, men ikke den Adgang til Søen, som det saa ivrig tragtede efter. Kort Tid efter blev Danilo myrdet af en landsforvist (August 1860), og da han ingen Børn havde, blev hans Brodersøn, *Nikita*, Fyrste, dog saaledes, at hans Fader, *Mirko*, var den virkelige Regent. Da Montenegrinerne støttede en Opstand, der var udbrudt blandt Serberne i Herzegovina, trængte 60,000 Tyrkere ind i deres Bjerge. De kunde kun stille 20,000 Mand mod dem. Napoleon, der interesserede sig for alle de smaa kæmpende Nationaliteter, og som før havde støttet Danilo, var optaget af Forberedelserne til den meksikanske Ekspedition. I 4 Maaneder holdt Bjergboerne Stand, saa maatte de bukke under for Overmagten (1862). Tyrkerne fik Ret til at lægge Blokhuse med Besætninger langs Vejen fra Herzegovina til Skutari, det blev forbudt at indføre Vaaben og Ammunition. Men Tyrkerne opgav snart igen disse Blokhuse, i Frankrig kom der et Lotteri i Stand, hvis Udbytte gav 12,000 Bøsser, Rusland gav Ammunition. Montenegro kunde atter hævde sin Uafhængighed.

Bulgarerne var nærmest ved Konstantinopel, derfor mest underkuede. Imidlertid vaagnede ogsaa den bulgarske Nationalitet. Den maatte gøre dobbelt Front, dels mod Tyrkerne, dels mod Grækerne. Foreløbig vendte Bulgarerne sig mest mod Grækerne, og fordrede den bulgarske Kirke frigjort fra den græske Overhøjhed. Sultanen, der ikke havde meget tilovers for Grækerne, indrømmede til sidst Bulgarerne en egen, selvstændig Erkebisp. Den bulgarske Nationalkirke skabes, den første Spire til en bulgarsk Stat.

Grækenland omfattede ved Aaret 1850 kun en Million af de 6—7 Millioner Grækere. Resten fandtes spredt paa alle Øerne i det ægæiske Hav, langs alle dets Kyster og paa Cypern. Dette Forhold bestemmer hele Grækenlands Historie op til vore Dage. Naar Stormagternes Diplomater har haft saa meget Arbejde med det græske Spørgsmaal, er Skylden Stormagternes egen. De skabte i sin Tid et Grækenland, der var lidet levedygtigt, egentlig et Misfoster af en Stat. Rusland, hvis Politik er rettet mod Konstantinopel, ønskede ikke en stærk Stat paa Balkanhalvøen, der mulig senere kunde krydse dets Planer. Og den ledende Tanke i Englands orientalske Politik er den, at opretholde det tyrkiske Rige som et Bolværk mod Rusland, det maa være saa stærkt som muligt, miste saa faa Provinser som muligt. England vilde den Gang helst have indskrænket Grækenland til Peloponnes, Tyrkiet skulde i alt Fald beholde Eubøa, hvorfra det altid kunde holde Grækenland i Skak, At Grækenland ikke maatte faa Kreta, er en Selvfølge. Man skabte saaledes en lille og svag Stat, der ikke tilfredsstillede nogen, og saaede Udsæden til kommende Krige. Den Konge, som Stormagterne

efter endeløse Intriger og Forhandlinger enedes om, *Leopold*, afslog Hvervet, da han ikke vilde give Navn til sit Riges Lemlæstelse, til Opgivelsen af saa mange Grækere i Tyrkiets Vold, der havde kæmpet modigt for Friheden. Han hævdede, at den ny Stat hverken militært eller finansielt var sund, særlig vilde Kretas Adskillelse fra Moderlandet lamme den græske Stat fysisk og moralsk og blive en Kilde til evige Forviklinger. De følgende 70 Aars Historie har kun alt for klart godtgjort, hvor rigtigt han saa'. Denne Lemlæstelse blev skæbnesvanger for Landet, den hindrede den rolige Udvikling indad til, forarmede Landets Finanser, idet den ny Stat evig laa paa Lur, evigt rustede og mobiliserede, for at opnaa det Landomraade, som tilkom den, og som Stor-

Fig. 93. Kong Georg af Grækenland, [Født 1845. Se Sp. 201 ff. Søn af Christian IX af Danmark. Videre se Teksten.]

magterne kunde have skaffet den, hvis de havde villet i 1830.

Landet var efter Frihedskrigens Ophør ret ilde stedt. Huse og Byer var afbrændte, Markerne forsømte, Befolkningen sunken i Tal til 700,000. Alt skulde skabes fra nyt af, offentlige Institutioner og det private Erhverv. Det vilde lægge Beslag paa hver Mands yderste Kraft i lange Tider. Der var kloge Statsmænd, der indsaa, at det først og fremmest kom an paa den indre Genoprejsning; netop derigennem kunde man gøre sig Haab om Udvidelser. Grækenland skulde blive et Mønsterland, til hvilket de udenlandsboende Stamfæller med Rette kunde længes hen. Ved Reformer skulde man vinde det liberale Europas Tillid, saa at det hjalp til Udvidelserne; thi, hvor svagt Tyrkiet end maatte være,

ved egen Magt var det næppe gørligt at vinde nyt Land. Men en slig moden Politik var dette unge Folk ikke voksent: det gamle Had og de rige Forhaabninger talte for stærkt. Og Hadet fik end ikke Tid til at sætte Ar. Gang efter Gang udbrød der Revolutioner i Makedonien og Thessalien, paa Kreta og andre Steder. Og hver mislykket Rejsning skyllede en Bølge af forarmede og landflygtige Grækere op paa Landets Kyst, lige saa mange Anraabere om Hævn, lige saa mange Ansporere til Krig.

Kong *Otto* af det bayerske Fyrstehus, Huset Wittelsbach, var ikke Manden. Han var brav, men uden Energi, uden politisk Indsigt. Og Grækenland

Fig. 94. Viktor Emmanuel. [1820—78. Se Sp. 91 og 203 ff. Søn af Karl Albert; paa Tronen 1849.]

kunde have haft en kraftig Haand behov, en personlig Leder. Der blev i 1844 givet en yderst demokratisk Forfatning. Landet var selv meget demokratisk, der var kun faa gamle Slægter, ingen egentlig Adel, næppe nok noget Besiddelsens Aristokrati. Al den politiske Magt kom til at ligge i Rigsdagens to Afdelinger, af deres Majoritet fremgik Ministeriet, Kongen havde kun at sætte sit Navn under Udnævnelsen. Politisk Virksomhed blev Vejen til Ros og Magt, som alle efter Evne søgte at betræde. Ministerium efter Ministerium blev væltet, og Staten og alle dens Embeder, alle dens Goder tilhørte Sejrherrerne i den parlamentariske Kamp som et Bytte. Kom der et nyt Ministerium, blev alle Embederne, helt ned til Politibetjentposterne, nybesatte.

Under disse urolige politiske Forhold hævede Landet sig kun langsomt. Agerbruget var langt tilbage, meget af Jorden udyrket. Korn avledes der ikke meget af, derimod gik Vinavlen og Korenderdyrkningen noget fremad. Endnu ind i vor Tid sover mange Steder Landbefolkningen paa det bare Gulv eller paa en Maatte, med alle Klæderne paa, i en Stue, der er fuldstændig blottet for Bohave, og paa en Gang afgiver Opholdsrum for Mennesker og Kvæg. Haandværket var ligeledes meget primitivt. I Landets Indre manglede Veje næsten fuldstændigt. Hovederhvervet var Handel og Skibsfart, det passede bedst til Folkets Karakter. Havet havde altid, fra den tidligste Oldtid, lokket Grækerne, de brød sig ikke saa meget om Agerbrugets sure Slid, holdt mere af Handelens lette Fortjeneste. De havde i Orienten Ord for at være langt mere drevne Forretningsmænd end Jøderne, og kun at overgaas i Snedighed af Armenierne. Derfor voksede den græske Flaade stærkt, i 1857 talte man 4800 Skibe under græsk Flag. Grækerne sad inde med den overvejende Del af Handelen og Søfarten i Østen. En af de lyseste Sider i Landets Udvikling var den rask opblomstrende Oplysning. Grækerne var i høj Grad dannelsesmodtagelige. De var stolte af deres Arv fra Oldtiden og søgte at følge i de gamle Helleners Spor, der skabte Grundvolden for hele vor Kultur. Derfor fremmes saa vel den lavere som den højere Undervisning af al Magt.

Men selv om Partiregeringerne i det indre bar en stor Del af Skylden for den alt for langsomme Udvikling af Landets Hjælpekilder, Hovedskylden laa dog deri, at Landet kun var et Brudstykke af en Stat, at det stadig maatte lure paa Udvidelser, stadig ruste, og det kunde dets svage Finanser ikke taale. Allerede i 30'erne var der Opstande i Epirus og paa Kreta; Grækenland var da for svagt til at gribe ind, dets eneste Udbytte var en Skare fordrevne at forsørge. 1840—41 var der ny Opstand paa Kreta, græske frivillige drog derover, Grækenland selv vilde blande sig i Kampen, men Stormagterne tvang det til at stikke Sværdet i Skeden igen. I April og Maj blev det kretensiske Oprør knust under Strømme af Blod. Disse Opstande havde belært om, at der ikke var noget at vente af Europa, man maatte stole paa sin egen Kraft, og man tog paa at ruste. Laanene begynder, og naturligvis til Aagerrenter. Da den atheniensiske Pøbel havde plyndret Jøden Pacificos Hus, tvang England Grækenland gennem en Blokade til at yde en tung Erstatning (se Sp. 150). Mere og mere vendte Landet sig bort fra Vestmagterne, og tyede til Trosfællen Rusland. Man oversaa, hvorledes Ruslands Interesser stred mod de græske; man fæstede kun Blikket paa det fælles Had og den fælles Tro. Under Krimkrigen vilde Grækenland derfor stille sig paa Ruslands Side. I 1854 udbrød der Opstande i Epirus og Thessalien, græske frivillige gik over Grænsen, andre drog til Krim. Men Vestmagterne vilde ikke tillade et Angreb i deres alliereedes Ryg, en fransk Troppestyrke holdt i to Aar Piræus, Athens Havnestad, besat for at tøjle Grækernes krigerske Lyster. Opstandene blev knuste, og en ny Skare Flygtninge blev Grækenlands Del af Krigen.

Roen var kun kort. Begivenhederne paa Nabohalvøen i 1859 og 60 bragte atter Grækernes Forhaabninger til at flamme op. Kunde ikke Grækenland blive Balkanhalvøens Piemont? Og da man intet opnaaede, vendte Uviljen sig mod Kongen. En vidtforgrenet Sammensværgelse dannede sig under Ledelse af den gamle Søhelt fra Frihedskrigen, *Kanaris*. Medens Kongen var paa en Rejse paa Peloponnes, udbrød der i Athen, Korinth og en Del andre Byer Militæropstande (Oktober 1862). For at forebygge en Borgerkrig forlod Otto Landet, og slog sig ned i Bamberg, hvor han indtil sin Død i 1867 haabede paa, at Folket skulde angre og kalde ham tilbage.

Det afgørende Moment ved det ny Kongevalg var de *joniske Øer*. De havde siden 1815 staaet under Englands Protektorat, men havde længe ønsket at blive forenede med Moderlandet. Og England havde ikke mere den samme Interesse i Øerne som tidligere. Siden Dampmaskinens Indførelse i Krigsmarinen var Malta tilstrækkelig som Støttepunkt for Englands Magt i Middelhavet, man havde ikke mere Korfu behov. Det var derfor ikke noget tungt Offer for England at give Afkald paa disse Øer, naar det derved kunde faa en Konge efter sit Hjerte paa den græske Trone og derigennem Indflydelse paa Landets Politik. Grækerne valgte derfor først Dronning Viktorias anden Søn, Alfred, og da han ikke var tilbøjelig til at gaa ind til den græske Kongeværdighed, Prinsessen af Wales' Broder, *Prins Georg af Danmark*. Den 30. Oktober 1863 holdt den ny Konge sit Indtog i Athen. Hans Stilling var yderst vanskelig, Hæren var opløst, Finanserne i fuldstændig Uorden, mange Steder i Landet var der rent anarkistiske Tilstande. Og hertil kom snart en ny Opstand paa Kreta. De joniske Øers Tilslutning til Moderlandet havde givet Grækerne nyt Haab, de troede, at Tiden nu var der til ogsaa at vinde Kreta. 2. September 1866 proklamerede en stor kretensisk Folkeforsamling Øens Tilslutning til Moderlandet. Tyrkerne blev fejede bort fra Bjergene og det flade Land, nogle Forter var alt, hvad der blev dem tilbage. Den græske Regering holdt sig vel neutral, men Tusinder af græske frivillige drog til Øen. Og det syntes, som skulde Opstanden denne Gang lykkes. Rusland og Frankrig var tilbøjelige til at lade Grækerne faa Øen, men England stred som altid imod. Det havde selv udset sig denne fede Bid. Tyrkiet fattede derfor Mod, og forlangte af Grækenland, at det skulde opløse de græske Friskarer og lukke sine Havne for de kretensiske Kapere. Grækenland mobiliserede som Svar sin Hær; men Stormagterne vilde ikke lade det komme til Krig, de frygtede for, at en Krig i Orienten skulde være som en Brand for alt det brændbare Stof, der var ophobet i Europa. I Januar 1869 afholdtes der i Paris en Konference af Stormagterne, hvor det blev besluttet, at Grækenland skulde bøje sig, Tyrkiet beholde Kreta mod at gennemføre nogle Reformer, der, som alle andre tyrkiske Reformer, aldrig traadte ud i Livet. Grækenland fik intet for sine Udgifter til Mobilisering, til Underhold af 60,000 kretensiske Kvinder, Børn og Oldinge, der var tyede til Grækenland. Som altid ny Byrder, ny Gæld.

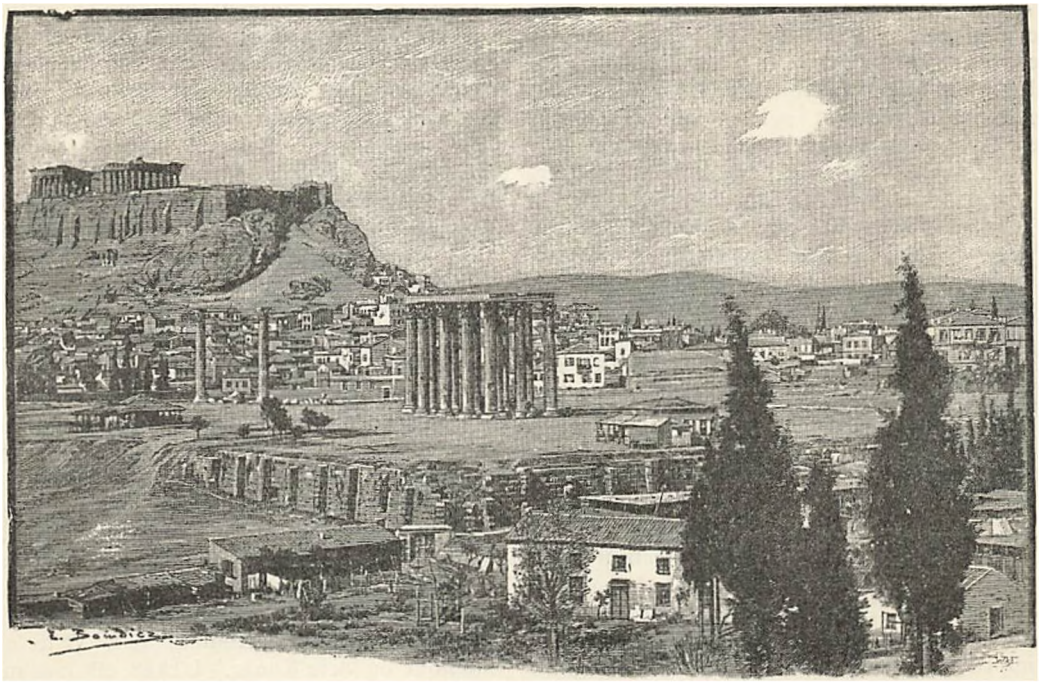

Fig. 95. Athen, paa Klippen Akropolis, det gamle Athens Borg med Athenes Tempel.

KAP. 8. ITALIEN 1850—70.

1. Den politiske og sociale Misère. Piemont. Viktor Emmanuel og Cavour. Indre Genoprejsning. 1850—55. Italien syntes i 1850 lige saa langt fjernet fra at blive en samlet Stat som efter Wienerkongressen

i 1815, det var fremdeles kun »et geografisk Begreb«. Splittet i Stat paa Stat, næsten helt behersket af de fremmede. Fyrsterne stammede fra udenlandske Huse, og deres Magt holdtes oppe af fremmede Tropper. Særlig Østerrig var mægtig, til det saa' Fyrsterne hen som til den faste Klippe. I Lombardiet og Venedig huserede de østerrigske Generaler som i et hærtagent Land, de sørgede for at holde Hadet til »Barbarerne« flydende. I Parma og Modena regerede Fyrsterne, støttet paa østerrigske Garnisoner, ganske despotisk. Ogsaa Leopold II havde 12,000 østerrigske Soldater som Vagt om sin Trone, og selv om Reaktionen i Toscana var mindre blodig end andre Steder, blev dog de, der holdt paa konstitutionelle Friheder, fængslede eller jagne i Landflygtighed. I Kirkestaten holdt Østerrigerne den østlige Del besat, og her kunde de pavelige Embedsmænd give deres Had frit Løb. I Løbet af 8 Aar blev mer end 500 italienske Patrioter dømte til Døden og henrettede. I Rom selv kunde man ganske vist ikke, af Hensyn til det franske Besætningskorps, rase, som man vilde, men Paven afslog dog alle franske Anmodninger om Reformer og haandhævede et aldeles middelalderligt Styre. Den Pave, som man i 1846 havde hilst som liberal og Italiens Befrier, havde nu kun Sympati for Østerrig. Kong Ferdinand II i Neapel støttede sig væsentlig til schweitziske Lejetropper, af de 114 Medlemmer, som den neapolitanske Rigsdag i 1848 havde talt, var to Tredjedele dømte til Døden eller Fængsel eller jagne i Landflygtighed.

Fig. 96. Massimo d'Azeglio. [1798—1866. Se Sp. 204 ff.]

Den sociale Misère var lige saa dyb som den politiske. Italien var, trods al sin naturlige Rigdom, et fattigt Land. Størstedelen af Befolkningen levede af Agerbrug og Kvægavl, men Agerbruget stod langt tilbage. Kun enkelte Steder var Bønderne Ejere af Jorden; som Regel ejedes Landet af store Godsejere, der ikke selv drev deres Jord, men forpagtede den bort og i Byerne nød Udbyttet uden at bryde sig om dem, der sled det sammen. En virkelig Industri fandtes der kun i enkelte Dele af Nord- og Mellemitalien. Landets mineralske Rigdomme blev kun lidet udnyttede.

Kun i en Stat i Italien var der økonomisk Opsving, kun et Sted herskede en national Fyrste, der ikke havde sveget Italiens Enhed, ikke forraadt Friheden. Det var i det lille *Piemont*. Og til det knyttede derfor alle italienske Patrioters Drømme sig. Derhen tyede alle de, der flygtede for Reaktionen i de andre Dele af Landet. Og saa heldig var Italien, at Piemont havde baade den rette Fyrste og den rette Statsmand.

Viktor Emmanuel var egentlig ikke, hvad man kalder en stor Mand. Han havde ikke fremragende Evner, ingen dyb eller alsidig Dannelse, han saa' ikke nyt paa Mennesker og Ting, der udspringer ikke fra ham dette aldrig-før-værende, som er Geniets Kendemærke. Han var den gode Arvtager, der modtager Fædrenes Arv, forvalter den vel og gør den

større. Han var den, der forstod at høste Sæden. Han var trofast, havde han en Gang antaget sig en Sag, holdt han ud til det sidste. Han var handlekraftig, opfindsom paa Midler, og i Besiddelse af den Haardhudethed, som der udkræves for at fuldføre store Ting. Af Vækst var han lavstammet og bred, hans Legeme var hærdet, han befandt sig bedre paa en forvoven Gemsejagt end i en Opera. Hans Væsen var jævnt og drøjt, hans Ansigtstræk tydede paa voldsom Vilje og urokkelig Sundhed. Og han havde den Evne, der hos en Konge erstatter det selv at være en stor Mand, at kunne vælge store Mænd til sine Raadgivere, og støtte dem ubrødeligt.

Hans første Raadgiver var *Massimo d'Azeglio*, der overtog Styret efter Nederlaget ved Novara (se Sp. 91). Det var en fin og ridderlig Aand, højt kultiveret, en Maler og Skribent, saavel som en Kriger og Statsmand, en Idealets Mand, begejstret Patriot, elskværdig og yndefuld, et gammelt Kulturfolks ædle Søn. Han var født 1798, vokset op i Napoleonstiden, fra sin spædeste Barndom levende i højt kultiverede Menneskers Selskab. Derfor utilbøjelig til at lade sit Liv gaa hen som piemontesisk Rytterofficer i kedsommeligt Garnisonsliv. Bestemte sig allerede i 1815 til at blive Maler og drog til Rom, Oldtidens og Kunstens By. I Skaberglæde og med god Omgang glider hans Ungdom hen. Efter Faderens Død flyttede han i 1831 til Milano, hvor han ægtede en Datter af den berømte Romanforfatter Manzoni. Han bliver selv Forfatter, han revser sine kvindagtige samtidige og stiller op mod dem Fortidens vaabenglade Mænd. Paa mange Rejser havde han lært sit Italien at kende som ingen anden, og jo mere han lærte det at kende, des stærkere troede han paa sit Folk, det kunde rejse sig af sin Fornedrelse. Han var tilbøjelig til at anvende paa det 19. Aarhundredes Italienere de Ord af Petrarca, hvormed Machiavelli havde endt sin Bog om Fyrsten: »End brænder, Italia, Oldtidens Kraft i dine Sønners Blod«. I 1845 var han en kort Tid traadt i Forbindelse med de hemmeligt sammensvorne, men Sammensværgelser ansaa han dog ikke for Vejen fremad, han viste altid hen til Piemont og dets Konge. I 1848 gik han med i Krigen og blev haardt saaret. Og da han blev Ministerpræsident, var det hans faste Beslutning at forberede den ny og lykkeligere Krig.

Han indledede derfor det indre Organisationsværk, der skulde gøre Piemont stærkt; men snart indsaa han, at der behøvedes en kraftigere Haand end hans, der saa længe havde ført Penslen og Pennen, og bevægede derfor i Efteraaret 1850 Kongen til at gøre Grev *Camillo Cavour* til Handelsminister, uagtet han vel følte, at denne snart vilde overstraale ham.

Det var en Mand af højeste Rang. Af Ydre uanseelig, lille, noget korpulent, at se til nærmest en Spidsborger, med et godmodigt, glatbarberet Ansigt, noget ligeglad med sin Holdning og Paaklædning. Men sjældent har et Ydre løjet som hans. Født 1810, af gammel piemontesisk Militæradel. Ganske ung Ingeniørløjtnant. Officerernes tomme, larmende Tidsfordriv tilfredsstillede ham ikke, og hans frisindede Udtalelser gjorde ham mislibig. Derfor tog han i 1832 sin Afsked, drog paa Rejser, studerede Nationaløkonomi, drev Landbrug og skabte sig en Formue. Han var som alle Italiens bedste Mænd

Patriot, stiftede i 1847 et liberalt Blad i Turin, og blev i 1848 valgt ind i Rigsdagen. Han var i mange Retninger lidet italiensk. Han forstod sig ikke meget paa Literatur og Kunst, hans Dannelse var rent matematisk-naturvidenskabelig, han kunde end ikke Latin, og forsikrede, at det vilde være ham lettere at samle Italien end at skrive en Sonet. Han var Praktiker om en Hals, havde ikke Teorier eller Doktriner af nogen Art. Hans Maal var det at gøre Piemont til en rig, velregeret og velrustet Stat og om det samle Italien. Det var ham helligt, og det forfulgte han med alle den geniale Diplomats Hjælpemidler. Han forstod baade at vente og forcere Sagerne, hans Aandsnærværelse svigtede ham aldrig, og især udviste han en beundringsværdig Evne til at vende de Ting, der gik ham imod, til sin Fordel og drage Nytte ogsaa af dem. Som alle store Diplomater var han tilbøjelig til at anerkende Sætningen om Maalet, der helliger Midlet, men det maa siges til hans Ros, at han anvendte altid helst og først de ærlige, hæderlige Midler; kun naar man ikke kunde komme igennem med dem, greb han til de mere vovelige. I alle Tilfælde var han en stor Mand med et stort Maal, og han havde tillige den lykkelige Haand.

I April 1851 blev Cavour Finansminister, og den 4. November 1852 dannede han som Konseilspræsident det »*store Ministerium*«. Selv havde han i Rigsdagen hørt til højre Centrum, og det lykkedes ham nu at vinde venstre Centrum, der væsentlig støttede sig paa den liberale Borgerstand, og hvis Leder *Ratazzi* var. Derved blev der skabt en fast Regeringsmajoritet, uden hvilken Cavour ikke havde kunnet udrette sin Gerning. Denne Majoritet havde Følelsen af sit Ansvar og den ubetingede Tillid til sine Førere, den formaaede i disse vanskelige Tider at fatte en halvkvædet Vise, og bevilligede offerberedvillig de tunge Byrder, som denne Politik paa lang Sigt nødvendiggjorde. Skatterne steg med de voksende Udgifter, i 1852 var disse 143 Mill., i 1854 192 Mill. Men samtidig blev Landet sat i Stand til at bære Byrderne. Cavour saa' sit økonomiske Ideal i England, han var Frihandelsmand, og en Række Handelstraktater blev afsluttede med Frankrig, Belgien, England ja endog med Østerrig. Derved steg saavel Ind- som Udførslen stærkt. En Mængde Jernbaner blev anlagte, Piemonts Hovedhavn, Genua, blev udvidet; sammen med Frankrig begyndte man i 1857 paa at bore Tunnelen gennem Mont Cenis. Agerbruget fremmedes ved Indførelsen af Maskiner, og Pobyernes Industri udviklede sig saa flinkt, at man i 1856 kunde afholde en Udstilling i Turin. Samtidig blev Fæstningsværkerne udbedrede, og alt blev sat ind paa at udvikle og styrke Hæren. Under La Marmoras Ledelse blev den piemontesiske Hær om end ikke en af de talrigste, saa dog en af de fasteste og mest brugbare i hele Europa.

2. *Forberedelse til Kampen. Krimkrigen. 1855—58.* Men hvor stærkt Piemont end blev, Erfaringerne fra 1848 og 49 havde vist, at det ikke ene kunde tage det op med Østerrig. Karl Alberts Ord om »*l'Italia farà da se*«, Italien, der ved egen Hjælp skulde gøre sig frit og samlet, havde ikke holdt Stik. Kun ved Udlandets Hjælp kunde man kaste Østerrigerne ud, og den Stat, som man da nærmest maatte regne paa, var Frankrig. Vi har gentagende omtalt *Napoleons* Nationalitetspolitik, hans Interesse for Nationerne. Og hvilket Folk kunde ligge hans Hjerte nærmere end det italienske. Hans Slægt stammede derfra, alle hans Slægtninge var Italienere og ansporede ham. Selv havde han i 1831 deltaget i Carbonaribevægelsen, og der stak i hans Sjæl dybe Minder om den gamle Carbonari. Italiens Enhed var derfor hans Yndlingsdrøm. Men Klogskaben pegede en anden Vej. Han var kommen op ved Kirkens Hjælp, han havde sendt sine Soldater til Rom og opretholdt Pavens verdslige Herredømme. Vilde han ikke ved sin italienske Politik støde den mægtige Gejstlighed? Derfor vaklede han længe, han, der allerede i Forvejen havde saa ondt ved at tage den afgørende Beslutning. Samtidig lod han nu og da sin Drøm løbe af med sig, og lod Ytringer falde som den til den sardinske Gesandt i Paris i Slutningen af 1852: »Der vil komme en Tid, hvor de to Lande vil finde hinanden som Vaabenfæller for Italiens ædle Sag.« Og Cavour var netop Manden for at holde Napoleon til Ilden og drive ham fremad. Han var endog, ægte Statsmand som han var, rede til at købe Napoleons Hjælp dyrt, saa nødvendig forekom den ham.

Krimkrigen gav Cavour en Anledning til at gøre sig Vestmagterne forbundne. Medens Østerrig i alt for stor Fiffighed skaffede sig alle til Fjender ved sin tvetydige Politik, sluttede Cavour resolut den 26. Januar 1855 Forbund med Frankrig og England (se Sp. 169). Direkte Fordel kunde Piemont ikke faa af Krigen, der kostede den lille Stat 2000 Mennesker og 80 Millioner. Og dog var dette Blod og disse Penge vel udgivne. Italiens Enhed daterer sig fra den 26. Januar. De piemontesiske Tropper havde kæmpet bravt, og Deltagelsen i Krigen gav Cavour Adgang til *Pariser-Kongressen*. Trods Østerrigs Modstand bragte han her det italienske Spørgsmaal paa Bane, viste, hvilken Interesse Europa havde i at faa det løst. Han paapegede Farerne ved den østerrigske Besættelse og de reaktionære Regeringers Voldsomheder. Blev det ved, vilde Italien blive Hjemstedet for Revolutionen i Europa. Alene Piemont havde paa en Gang mægtet at ave Revolutionen og udvikle sig. Derfor burde Magterne nu støtte det. Selv om Cavour ikke fik noget direkte Resultat ud af sine Bestræbelser, vår den moralske Vinding uhyre. Selv Østerrig havde maattet indrømme, at det stod ilde til paa Halvøen, de andre Magter var Piemont gunstige, og i Italien selv blev Piemont end mer end før den Stat, hvorom alle Forhaabninger samlede sig.

Det hjalp ikke Østerrig noget, at det søgte at slappe Tøjlerne i Lombardiet og vinde Italienerne. De erklærede, at »de ikke fordrede af Østerrig, at det skulde regere mildt, men at det skulde gaa«. Og Stemningen vendte sig mere og mere bort fra Mazzini og hans revolutionære til det mere maadeholdne, monarkiske Parti. Den ene af Revolutionsmændene fra 1848 og 49 efter den anden gik over i den piemontesiske Lejr, saaledes Manin. Mazzini fremkaldte forskellige Opstande, i Genua, Livorno og Neapel; de slog alle fejl. Cavour saa' gennem Fingre med dem, han havde egentlig ikke saa meget imod dem, idet han forstod at benytte dem til at

overbevise Magterne, særlig Napoleon, om Faren ved at lade det blive ved at gaa, som det gik.

Men selv om Napoleon underhaanden opmuntrede Cavour, nølede han fremdeles med at lade det komme til Krig. Krimkrigen havde kostet meget af Blod og og Penge, og de franske Bønder, der havde stemt for Statskupet, var ikke meget lystne efter at lade deres Sønner skyde ned eller deres sammensparede Dalere springe til Fordel for Italienerne. Da indtraf Orsinis Bombeattentat (se Sp. 141). Det syntes et ødelæggende Slag for Cavour, men han kendte allerede Napoleon nok til at vide, at Orsinis og Mazzinis Trudsler var faldne i fed Jord. Og virkelig blev Cavour kort Tid efter i den dybeste Hemmelighed opfordret til at mødes med Kejseren ved Badestedet Plombières i Lothringen. Napoleon troede at have

Fig. 97. Camillo Cavour. (1810—61. Se Sp. 204 ff.)

funden en Udvej, der baade kunde tilfredsstille hans Drøm og den politiske Klogskab. Østerrigerne skulde kastes ud af Italien, Piemont have Lombardiet, Venedig, Parma, Modena samt en Del af Pavestaten (Markerne og Romagnaen), saaledes, at der dannedes en norditaliensk Stat paa en 10 à 12 Mill. Mennesker. Toscana skulde udvides med Resten af Kirkestaten, og danne et mellemitaliensk Kongedømme, som Napoleon drømte om at give en af sin Slægt. Paven skulde kun beholde Rom og dets Distrikt, men til Gengæld være Overhoved i det Statsforbund, der skulde dannes af de 4 italienske Stater, Piemont, Toscana, Kirkestaten og Neapel. Frankrig skulde have Nizza og Savoyen. Napoleon haabede derved at have tilfredsstillet alle, den franske Uvilje mod Krigen skulde mildnes ved de to ny Provinser. Dette er Indholdet af Aftalerne i Plombières, der senere

bekræftedes ved et Forbund mellem Frankrig og Piemont i December 1858.

3. Krigen i Lombardiet. 1859. Ved Nytaarskuren, 1. Januar 1859, sagde Kejseren i en ret kølig Tone til den østerrigske Gesandt: »Jeg beklager, at vort Forhold til Deres Regering ikke er saa godt som tidligere.« I det diplomatiske Sprog, der er saa forsigtigt og hensynstagende, saa fuldt af høflige Buk, var det det samme som en næppe tilsløret Krigserklæring. Saadan forstod ogsaa Børsen det, Kurserne sank, denne Nytaarshilsen kostede Frankrig en Milliard. Kong Viktor Emmanuel var endnu mere aabenhjertig; i den Trontale, hvormed han den 10. Januar aabnede den piemontesiske Rigsdag, talte han om mørke Skyer, der trak op, om Piemonts patriotiske Forpligtigelser, om, hvorledes han ikke kunde være ufølsom for det Smertensskrig, der løftede sig fra alle Dele af Italien. Cavour var allertydeligst, han forlangte lige frem et Krigslaan paa 50 Mill., og fik det.

I de følgende Maaneder spindes der de allerfineste diplomatiske Intriger; Krigen var vis nok, men det gjaldt for Cavour om at faa Østerrig til at begynde den. Og han drillede det da saa behændigt og saa længe, at det besluttede at sende et Ultimatum til Turin, hvori det fordrede øjeblikkelig Afvæbning af Piemont. Grev Buol var Diplomat nok til at ville forhindre det, men den unge Kejser, Frants Joseph, stødte ophidset sin Sabelskede i Gulvet og forlangte Lydighed, og kort efter traadte Grev *Rechberg* i Buols Sted. Den 23. April kom den østerrigske Afsending til Cavour med Fordringen om Afvæbning inden 3 Dage. Rigsdagen besluttede straks med 110 Stemmer mod 24 at give Kongen diktatorisk Magt, saa længe Krigen maatte staa paa. Da Cavour forlod Mødesalen, sagde han tillidsfuld: »Nu forlader jeg det sidste piemontesiske Rigsdagsmøde, det næste Møde vil blive Kongeriget Italiens første.« Den 26. gav Cavour Østerrig et rent og rundt Nej, derpaa vendte han sig til sine Venner: »Nu har vi lavet Historie, lad os nu gaa til Bords.« Allerede den foregaaende Dag var der kommen Bud om, at de første franske Tropper havde overskredet den piemontesiske Grænse, og nu erklærede Napoleon, at han vilde betragte det som en Krigserklæring, hvis Østerrigerne gik over Ticino.

Til Øverstkommanderende over den østerrigske Hær var Felttøjmester, Grev *Guylai* bleven udnævnt. Han var den eneste af de østerrigske Generaler, der aldrig havde deltaget i et Slag; men i 1848 havde han været Kommandant i Triest og der vist sig som en myndig Mand, der kunde skaffe Ro. Han havde tillige fine Forbindelser ved Hoffet. Allerede den 29. April rykkede Østerrigerne over Ticino ind i Piemont, men de spildte Tiden og lod Franskmændene og Piemonteserne forene sig, saa at de kunde raade over en Hær paa 170,000 Mand. Napoleon selv drog til Krigsskuepladsen, efter at han havde udstedt en stolt Proklamation, hvori han lovede at befri Italien lige indtil Adriaterhavet. Ved *Montebello* (20. Maj) og *Palestro* (30. Maj) led Østerrigerne mindre Nederlag, og den 1. Juni var der ikke andet for dem at gøre end gaa tilbage over Ticino. De allierede fulgte hurtigt efter, og ved *Magenta* kom

det til Slag (4. Juni). Østerrigerne bragte her Napoleon i en ret farlig Stilling, men henad Aften kom *Mac Mahon* fra Nord med friske Tropper, kastede sig over Østerrigernes højre Flanke, og forvandlede det begyndende Nederlag til en fuldstændig Sejr. Østerrigerne opgav Lombardiet og veg tilbage bag Mincio, den 8. Juni kunde Napoleon og Viktor Emmanuel holde et jublende Indtog i Milano. Napoleon stod paa sin Lykkes Tinde, og beruset af Heldet udstedte han et Opraab til Italienerne, som de kun alt for lydigt fulgte: »Forén Eder om et eneste Maal, Eders Lands Befrielse. Organiser Eder militært, il til Viktor Emmanuels Faner. Værer, besjælede af Fædrelandets hellige Ild, i Dag kun Soldater, i Morgen skal I være frie Borgere i et stort Land.«

En ny Faktor griber ind i Begivenhederne, en vel organiseret *Folkebevægelse*. Allerede i 1857 havde Sicilianeren *La Farina*, i Forstaaelse med Cavour, dannet den *italienske Nationalforening*, der havde virket hele Halvøen over for en Tilslutning til Piemont. Og Krigen var endnu ikke brudt ud, før Befolkningen i *Toscana* under Baron *Ricasolis* Ledelse tvang Leopold II til at forlade Florents (27. April). Napoleon havde tænkt paa at gøre sin Fætter, Prins *Napoleon*, der den 30. Januar 1859 var bleven gift med Viktor Emmanuels Datter, til Konge i Toscana, men Befolkningen tilkendegav klart, at den ønskede en Forening med Piemont, den tilbød Viktor Emmanuel Diktaturet, og selv om han ikke turde modtage det af Hensyn til Napoleon, tog han dog Førelsen over den toscanske Hær og udnævnte den piemontesiske Gesandt i Florents til sin Stedfortræder. Ogsaa i *Parma* og *Modena* tvang Befolkningen de fremmede Regenter til at flygte. Hertug Frants af Modena slæbte 80 politiske Fanger med sig i Lænker til Mantua. Da *Romagnaen* efter Magenta blev rømmet af de østerrigske Garnisoner, rejste Folket sig straks mod Paven, og modtog med Jubel d'Azeglio som foreløbig Regent. — Alt dette maatte forurolige Napoleon. Den Storm, han havde rejst, havde taget Magten fra ham og rev ham med. Det viste sig for hver Dag tydeligere, at Cavour og hans Venner ikke tilsigtede et italiensk Statsforbund, men et samlet Italien. Og hjemme fra Frankrig sendte Kejserinden og Walewski de mest forurolignde Efterretninger. Ikke blot var Gejstligheden forbitret over de Farer, der truede Paven, men ogsaa de besiddende Klasser og særlig Landbefolkningen var yderst misfornøjede, Samtidig begyndte det tyske Forbund at indtage en truende Holdning.

Fig. 98. Italienske Kvinder.

Østerrigerne havde imidlertid forstærket deres Hær til 220,000 Mand, Frants Joseph havde nominelt selv taget Overkommandoen, men den virkelige Leder var Felttøjmester *v. Hess*. Man følte sig nu stærk nok til at optage Kampen og rykkede atter frem over Mincio. Paa en Linje af 5 Mil udkæmpede ca. 350,000 Mand den 24. Juni ikke mindre end 3 Slag, der benævnes under det fælles Navn Slaget ved *Solferino*, hvis hvide, højtliggende Kirketaarn var synligt viden om. Efter 15 Timers Modstand veg Østerrigerne, efterladende 22,000 døde, saarede og fangne. Franskmændenes Tab var 12,000, Piemontesernes 5,500. De allierede havde sejret, men Østerrigerne trak sig uforfulgte tilbage over Mincio, ind i Fæstningsfirkanten. Endnu kunde Krigen have varet længe. Da tilbød pludselig Napoleon Østerrigerne Fred, til Europas store Forbauselse. Han var personlig træt og ked af det hele. De uvante Anstrængelser, den stærke Hede gjorde ham syg, Synet af alt dette Blod var ham imod, han havde ikke en Krigers haarde Nerver, han indsaa klart, at han ikke var Feltherre. Han saa', at Bevægelsen i Italien var vokset ham over Hovedet, han vilde standse den. Han frygtede for det katolske Parti i Frankrig, og Tysklands Holdning blev Dag for Dag mere truende. Paa den

anden Side var ogsaa Frants Joseph villig til Fred. Østerrig kunde kun faa Prøjssen til at gaa mod Frankrig, hvis det anerkendte det som Tysklands ledende Militærmagt, og hellere end at opgive Østerrigs »historiske Stilling« i Tyskland, vilde man give efter i Italien. Derfor blev der allerede den 8. Juli sluttet Vaabenstilstand, og 3 Dage efter mødtes de to Kejsere i *Villafranca* og afsluttede Fredspræliminærerne, hvorefter Østerrig skulde afstaa Lombardiet til Frankrig, der atter skulde afstaa det til Piemont; derimod skulde det beholde Venetien, der skulde indgaa i et italiensk Statsforbund, for hvilket Paven skulde være en Art Hædersspræsident. Storhertugen af Toscana og Hertugen af Modena skulde vende tilbage til deres Stater. Paven skulde opfordres til at indføre Reformer. Viktor Emmanuel maatte undertegne Overenskomsten, men han gjorde det med de Ord: »Jeg tiltræder den, saavidt den angaar mig.« Cavour, der forgæves havde forsøgt at holde Napoleon og Viktor Emmanuel tilbage, tog den 14. Juli sin Afsked. La Marmora overtog Forsædet i det ny Ministerium, de piemontesiske befuldmægtigede, der havde styret de mellemitalienske Stater, blev kaldte tilbage. Fyrsterne havde sluttet Fred og delt Italien; men vilde det italienske Folk blive staaende derved?

4. Mellemitaliens Tilslutning til Piemont. 1859—60. Ved Villafrancapræliminærerne havde Østerrig ganske vist mistet Lombardiet, men det havde beholdt Venedig med Fæstningsfirkanten. Dets militære Stilling i Italien var snarere bleven stærkere ved Opgivelsen af det saarbare Lombardi. Og hvis Østerrig med Venedig indgik i et italiensk Statsforbund, vilde det politisk kunne udøve al sin gamle Magt i de italienske Anliggender, støttet paa de af det afhængige Fyrster. Der var i Virkeligheden intet vundet ved Krigen. Det indsaa Cavour, derfor tog han sin Afsked, det indsaa alle de italienske Patrioter, de betragtede Napoleon som en Forræder, de vilde ikke overholde, hvad han var enedes med Østerrig om, men uafhængigt deraf føre det store Samlingsværk igennem.

I Toscana, Parma, Modena og Romagna dannedes der provisoriske Regeringer, *Ricasoli* styrede i Florens, *Farini* i Parma og Modena. Man afsatte de gamle Herskerhuse og tilbød Viktor Emmanuel Magten. Af Hensyn til Napoleon maatte han sige Nej, og ved den Fred, der blev sluttet i *Zürich* (10. Nov. 1859), fastsloges Bestemmelserne fra Villafranca, idet dog Ordningen af de mellemitalienske Forhold blev forbeholdt en Kongres. Men selv om man i Turin officielt sagde Nej, blev i Virkeligheden Mellemitalien allerede nu styret af Viktor Emmanuel, de mellemitalienske Førere stod i stadig Forbindelse med Piemont, og Cavour udøvede, trods sin Stilling som Privatmand, en mægtig Indflydelse. Og England, hvor Lord Russell var bleven Udenrigsminister, saa' helst, at der dannede sig en stærk italiensk Stat, som det mente, med Tiden vilde blive en Rival til Frankrig, særlig naar det forlangte sin Løn, Nizza og Savoyen.

Napoleons Stilling var ganske uholdbar. Han havde i Italien fornægtet det Folkesuverænitetsprincip, den Folkenes Selvbestemmelsesret, hvorpaa han havde grundlagt sin egen Magt i Frankrig. Og han

havde ikke faaet de ny Landsdele, der skulde forsone Franskmændene med den kostbare Krig, han havde i 1859 ikke turdet forlange Nizza og Savoyen, da han havde skuffet Italienerne saa blodigt. Han begyndte at pønse paa Vej ud af Uføret. Han søgte at formaa Paven til frivillig at give Afkald paa sine Besiddelser, og overbevise ham om, at han til Sikring af sin aandelige Herskermagt ikke behøvede anden jordisk Besiddelse end Rom og dets Omegn. Men Pius IX var ikke den Mand, der kunde tage mod Fornuft. I en voldsom Rundskrivelse erklærede han Napoleons Forslag for en modbydelig Blanding af Hykleri og Brutalitet, enhver, der rokkede ved Pavens verdslige Magt, var lige saa hjemfalden til Forbandelse som den, der angreb hans aandelige Herredømme. Napoleon besluttede sig da til at gaa lige paa. Piemont kunde faa Mellemitalien, naar han fik Nizza og Savoyen. Og den Mand, som han havde truffet Aftalerne i Plombières med, Cavour, kom atter til Styret (16. Januar 1860). Folkeafstemningen i de fire mellemitalienske Stater gav en uhyre Majoritet for Tilslutningen til Piemont, og i Marts tog Viktor Emmanuel mod de ham tilbudte Lande. Noget vanskeligere var det for Cavour, uden at sætte sin Popularitet over Styr, at afstaa det piemontesiske Kongehus' Stamland, Savoyen, og Nizza. Men den geniale Diplomat fandt Udveje, han fik det givet Udseende af, at han nødtvungen gav efter for Napoleons bydende Krav, og da franske Agenter tilstrækkeligt havde bearbejdet Stemningen i de to Landsdele, udtalte de sig gennem Folkeafstemningen for Foreningen med Frankrig (April 1860).

5. Erobringen af Neapel og Kirkestaten. 1860—1. Lombardiet og Mellemitalien, det var en solid Mundfuld, som det nok kunde tage Tid at fordøje; og maaske havde det været bedst for Italien, om Piemonts Udvidelse foreløbig havde indskrænket sig dertil. Der var for lange Tider nok at gøre med at skabe en levedygtig Stat af disse misregerede Landsdele. Cavour var ikke utilbøjelig hertil, han saa' gerne, at den nye Stat foreløbig sluttede et nøje Forbund med den anden italienske Hovedmagt, Neapel. Men Folkestemningen var ikke tilfreds dermed, og medens det hidtil havde været det monarkiske Parti, der havde ledet Bevægelsen, tager nu det radikale Parti fat paa at fuldbyrde Værket.

Og man kan ikke fortænke frisindede og patriotisk sindede Mænd i deres Ønske om at befri Neapel for Bourbonernes Tyranni. I denne Udkant af Europa huserede, som alt bemærket, Reaktionen paa det lumpneste og fejgeste. Jesuiterne havde Magten, 180,000 Mennesker stod under Politiets Opsyn, Tusinder var i Fængsel eller paa Galejerne eller levede i Landflygtighed. Enhver Frihedsrørelse blev slaaet ned med Vold. Og det hjalp ikke noget, at Landet i Maj 1859 skiftede Hersker, at Kong Bombe blev fulgt paa Tronen af sin 23-aarige Søn, *Frants II*, der havde ægtet en Søster til den østerrigske Kejserinde. Ganske vist syntes han til en Begyndelse at ville dreje ind i en ny Retning, han afskedigede de schweitziske Lejetropper, hvorpaa det absolutistiske Regimente særlig havde støttet sig. Men snart fik Jesuiterne atter Magten over deres Lærling, den uvidende og indskrænkede Konge, alt blev ved det

gamle, Vold, Undertrykkelse og Rædsel. Napoleon opfordrede forgæves Kongen til at gøre Indrømmelser, og England, der var forstemt over Neapels russervenlige Holdning under Krimkrigen, og hvis liberale Opinion var forbitret over de neapolitanske Rædsler, havde ikke noget imod et Ophør af Bourbonernes Kongemagt.

I April 1860 udbrød der da Oprør i *Palermo* og *Messina*, og selv om det lykkedes Regeringens Tropper at fordrive Oprørerne fra Byerne, holdt de sig i Øens bjergfulde Indre, og rundt om i Italien beredte man sig til at komme dem til Hjælp. Hjælperen blev *Garibaldi* (se Sp. 95—96) med »de Tusinde«s Tog. Han havde under den lombardiske Krig kæmpet sejrrigt mod Østerrigerne oppe i Alperne. han havde været virksom i Mellemitalien, han var den populæreste Italiener, Folkehelten, kirkelig og politisk radikal til det yderste, glødende Patriot, Manden med de rene Hænder, uden mindste officiel Magt, en Magt i Staten. Han søgte at formaa Viktor Emmanuel og Cavour til at komme Sicilianerne til Hjælp, de afslog det, de var ikke i Krig med Neapel. Men de lukkede Øjnene for, at Garibaldi i Genua samlede sine Skarer, mislykkedes det, kunde de altid desavouere ham, og lykkedes det, naa ja, saa kunde de høste Sæden, idet man tog Magten i Neapel under Paaskud af at holde Revolutionen og Anarkiet nede, det tog sig altid godt ud overfor de europæiske Regeringer. Saa fik da Garibaldi Lov til, understøttet af engelske Pengemænd, at udruste sin lille Trop, og den 6. Maj 1860 stak han i Søen med sine 1067 Fæller paa to Dampere. Det er de berømte »Tusinde«, endnu den Dag i Dag peger man paa de graanede Kæmper, der end lever af Garibaldis Mænd, og siger om dem som den højeste Hæder: »Se, han var en af de Tusinde.«

Den 11. Maj slap de forvovne, dækkede af to engelske Korvetter, i Land paa Sicilien ved *Marsala*. Garibaldi drog straks til Bjergene og samlede Insurgenterne om sig. Da han havde 5000 Mand, rykkede han (27. Maj) modig mod Palermo, som General *Lanza* holdt besat med en femdobbelt Styrke, samtidig med, at den neapolitanske Flaade laa i dets Havn. Borgerne sluttede sig til Garibaldi, Stormklokken klemtede, Barrikaderne rejstes, og selv om Neapolitanerne lod det regne med Bomber ned over Byen, fortsatte man dog Erobringen. Lanza maatte indeslutte sig i det kongelige Palads, og da han ingen Levnedsmidler havde, blev han den 6. Juni nødt til at kapitulere og med sine 20,000 Mand drage over til Fastlandet. Garibaldi overtog Øens Forvaltning, udnævnte sig et Ministerium, hvori *Crispi* var Indenrigsminister, og samlede Tropper. Derpaa drog han mod Messina, slog en ny italiensk Hær og tog 28. Juli Messina.

Kong Frants blev bange. Han tog et frisindet Ministerium, og kaldte Forfatningen af 1848 til Live igen. Men ingen tog det for gode Varer. Og Kongen faldt snart atter i Jesuiternes Klør og udsatte Valgene til Rigsdagen paa ubestemt Tid. Det var i Virkeligheden hans politiske Selvmord, de Folk blandt hans Omgivelser, der havde nogen politisk Forstand, forlod ham, og alle ventede, at Garibaldi skulde gøre Alvor af sin Trudsel og rykke mod Neapel. Frankrig tænkte vel paa at sende en Flaade til Messina og

forhindre Overgangen, men England vilde ikke indvillige deri, og Napoleon turde ikke bryde med dette Land.

Den 19. August satte Garibaldi med 5000 Mand over Strædet, og ved snilde Marscher i Bjergene vidste han at skuffe og trætte de kongelige Tropper, saa at han den 20. kunde tage *Reggio* i Besiddelse. Overalt rejste Folket sig og hilste Befrierne, de kongelige Tropper flygtede eller gik over til Garibaldi. Han rykkede rask frem mod Neapel. Der var alt i Forvirring, det bourbonske Tyranni sank sammen som et raaddent, ormstukkent Bindingsværkshus: knækker man blot en Bjælke i det, ramler det hele Hus sammen. Embedsmænd, Generaler og Ministre kappedes om at være Kongen ulydig, han vovede ikke at lade det komme til en Vaabenafgørelse, men indskibede sig den 6. September til *Gaeta* sammen med sin Hustru og sin Garde paa det eneste Skib, hvis Kaptajn dristede sig til at overføre Kongen. Den næste Dag kørte Garibaldi ind i Neapel i aaben Vogn, iført sin røde Skjorte og den store Hat, ombruset af Folkejublen. Han overtog vel Diktaturet i Viktor Emmanuels Navn, men han var selv gammel Mazzinist og Republikaner, Mazzini ilede til Neapel, og det saa' et Øjeblik ud til, at Republikanerne skulde faa Overtaget.

Fig. 99. General La Marmora. [1804—78. Se Sp. 205 ff. Artillerioffícer; paa lange Rejser; udmærkede sig i 1848; væsentlig ved hans Koldblodighed slap Karl Albert bort fra Milano; to Gange Krigsminister, omorganiserede Hæren efter prøjssisk Mønster; øverstkommanderende under Krimkrigen; paa ny Minister; Generalstabschef i 1859; Juli 1859—Jan. 1860 Premierminister; sluttede i 1866 Forbundet med Prøjssen mod Østerrig; kom i Strid med Bismarck, uheldig Krigsforelse, tog sin Afsked; Okt. 1870—Jan. 1871 Statholder i Rom; flere Skrifter mod Bismarck og til Forsvar for sin Optræden i 1866.]

Garibaldi vilde videre, han vilde bemægtige sig Kirkestaten og Rom, Skuepladsen for hans Bedrifter i Revolutionsaarene. Fra Quirinalets Top, sagde han, vilde han udraabe Viktor Emmanuel til Konge af Italien. I Kirkestaten var Mazzinisterne stærkere end i nogen anden Del af Italien; netop Pavens middelalderlige Styre gav den republikanske Bevægelse Kraft der. Pius IX havde haardnakket afslaaet Napoleons Anmodninger om Reformer, han vilde gerne af med det franske Besættelseskorps, for ikke at leve af en Kejsers Naade, som havde sveget og forraadt ham. For »Peterspenge«, der strømmede ind fra hele den katolske Verden, oprettede han en Lejehær, væsentlig hvervet i Østerrig, Belgien og Irland, stærkt blandet med franske Legitimister, der ikke lod nogen Lejlighed gaa ubenyttet hen til at demonstrere for Frankrigs retmæssige Konge, Henrik V. Til Chef for denne Hær blev udnævnt General *Lamoricière* (Lamoriciær), der var proscriberet 2. December og en indædt Fjende af Kejseren.

Stillingen var saare vanskelig. Hvis Garibaldi angreb Rom, vilde han komme i Kamp med det franske Besættelseskorps, og maaske vilde da Napo-

leon, drevet frem af de franske Katoliker, slaa løs ikke blot paa Garibaldis Republikanere, men ogsaa paa det Italien, der var i sin Vorden. Og sejrede de pavelige Tropper, vilde Østerrig sandsynligvis faa Mod til at blande sig ind, Reaktionen vilde følge Revolutionen og maaske gøre alle Sejrens Vendinger til intet. Cavour maatte gribe ind og ordne Tingene, og han gjorde det som en Mester, han har maaske aldrig handlet paa en Gang kraftigere og finere end i Eftersommeren 1860. Han sendte Bud til Napoleon, som da var i Savoyen, og forestillede ham, hvor nødvendigt det var, at Piemont greb ind og standsede Garibaldi. Ellers marcherede han mod Rom, og Frankrig kunde dog ikke godt sende sine Vaaben mod den italienske Revolution, som det selv afslaaet Cavours Fordring om at opløse den pavelige Hær, rykkede Piemonteserne under *Fanti* og *Cialdini* frem, slog Pavens Lejesoldater ved *Castelfidardo* (18. Sept.) og tvang Lamoricière, der med Hærens Rester havde kastet sig ind i *Ancona*, til Overgivelse (29. Septbr). Franskmændene holdt fremdeles Rom og dets Omegn, det saakaldte *Patrimonium Petri* (Peters Arvelod) besat, og Piemonteserne vogtede sig vel for at røre ved det. Ved Folkeafstemningen 4. Novbr, blev Markerne og Umbrien, den øvrige Del af Pavens Rige, forenet med Piemont.

I Neapel saa det ret broget ud. Garibaldi var Kriger, ikke Administrator, hele Styrelsen og Finanserne kom i den fuldkomneste Uorden. Mazzini og hans skaltede efter Behag, de vilde ikke nogen Sam-

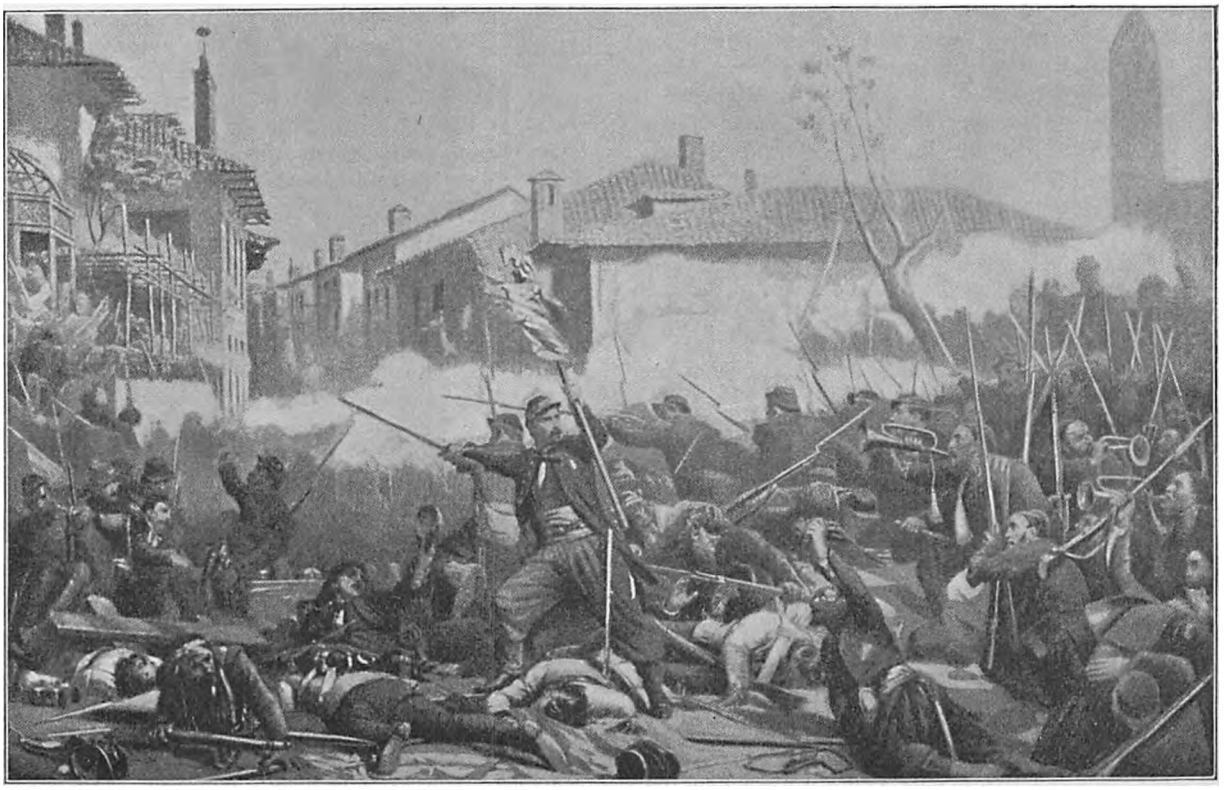

Fig. 100. Slaget ved Magenta.

havde været med til at indlede. Det kunde heller ikke tillade Østerrig, at begynde Reaktionen, hele Kampen vilde dermed være forspildt, og Frankrig var ikke rustet til en ny Krig. Der var ikke andet for, end at Piemonteserne maatte rykke ind i Neapel, men dertil behøvedes en Gennemmarch gennem Kirkestaten. Napoleon, der var led og ked af denne Revolution, der stadig mere voksede ham over Hovedet, lod sig fravriste Ordene: »Handl saa, men handl hurtigt!« (Fate, ma fate presto). Og for at være af Vejen fra det Hele, tog han paa en Rejse til Algier.

Cavour lod sig ikke det sige to Gange. De piemontesiske Tropper samlede sig i Begyndelsen af September ved Kirkestatens Nordgrænse, og samtidig udbrød der flere Opstande i denne. Da Paven havde

menslutning med det monarkiske Piemont og udsatte og udsatte Folkeafstemningen. Samtidig kom Kong Frants noget til Kræfter. Ved *Capua* fik han samlet en Hær paa en 60.000 Mand, til Dels Lejetropper. Ved *Caserta* kom det til Slag (1. Oktbr.), Garibaldi holdt sig kun med Nød og næppe. Han begyndte vel at belejre Capua, men han havde hverken Tropper eller Skyts nok til at gennemføre Belejringen. Han begyndte at længes efter Piemonteserne. Cavour havde imidlertid sammenkaldt en Rigsdag i Turin, og ladet den vedtage, at Piemont skulde antage sig Mellem- og Syditalien, hvis Folkene stemte derfor. I et Cirkulære til Magterne hævdede han, at Frants ved at forlade sin Hovedstad faktisk havde opgivet sit Rige, man tog ikke noget fra ham; og Piemont maatte hindre Anarkiet i at bryde ud i Syditalien.

Til det italienske Folk talte han paa anden Vis: Folkene kaldte alle Vegne fra paa Viktor Emmanuel, han vilde lytte til deres Raab.

Viktor Emmanuel tog selv Førelsen af sin Hær og rykkede ind i Neapel. Garibaldi stødte til Kongen ved Teano og hilste ham som »Italiens Konge«. »Jeg takker,« sagde denne tørt og rakte Garibaldi Haanden. Capua maatte overgive sig, og den 7. Nov. holdt Garibaldi og Kongen deres Indtog i Neapel. Garibaldi nedlagde alle sine Embeder, formanede sine Friskarer til at kæmpe tro for Kongen og tog hjem til den lille Ø Caprera, idet han dog lovede sine Folk næste Aar at komme igen og angribe Rom.

Frants indesluttede sig med sine 10,000 Mand i den stærke Fæstning Gaëta, Piemonteserne belejrede den paa Landsiden, men erobres kunde Fæstningen kun, naar den tillige blev angrebet fra Søsiden, og der krydsede en fransk Flaade, der ikke vilde tillade den piemontesiske Flaade at blokere Fæstningen, men derimod lod Levnedsmidler og Krigsfornødenheder uhindret slippe ind til de belejrede. Frants satte sin Lid til Hjælp fra Udlandet, fra de monarkiske Regeringer mod Revolutionen. Østerrig ønskede intet hellere end at komme ham til Hjælp, men det blev holdt tilbage af Rusland. Overfor Prøjssen erklærede Cavour aabent, at han gav det et Eksempel, som det sandsynligvis inden ret lang Tid vilde føle sig lykkeligt ved at følge. Og England var Italien absolut gunstigt, det saa' gerne i Middelhavet en Sømagt, der kunde holde Frankrig Stangen. Lord Russell erklærede, at han holdt paa den Grundsætning, at en Nation havde Ret til at skifte Regering, og slog derved noget ondskabsfuldt Napoleon, Forkæmperen for Folkesuverænitetsprincipet, med hans egne Vaaben. Og da England fordrede den franske Flaade fjernet, maatte Napoleon, der havde det behov i Syrien og i Kina, give efter, og da var det ude med Gaëtas Modstandskraft. Den 13. Februar maatte det aabne sine Porte. Frants var paa et fransk Skib flygtet til Kirkestaten, og i den hellige Stats Skygge dannede han, for at genvinde sit Rige, af alskens Pak Bander, der faldt ind i Neapel, hærgede og skændede der, og kun forødte den Smule Sympati, som Frants havde erhvervet sig ved sit kække Forsvar af Gaëta. Samlingsværket forblev ganske uberørt af disse Røvertogter.

Den 18. Februar 1861 mødtes det første italienske Parlament i Turin, og udraabte kort Tid efter Viktor Emmanuel til Konge af Italien. England anerkendte ham straks, Frankrig et Par Maaneder efter, og selv om de andre Stormagter endnu holdt sig tilbage, Italien var samlet, Cavours dristige Drøm var bleven Kød og Blod.

6. Det nye Rige. Organisation. Rom og Venedig. Kirkekonciliet i Rom. 1861—70. Italien var samlet! — Det havde kostet meget Blod, megen mandig Tapperhed og megen Snildhed, og dog var det kun det mindste, der var gjort dermed. Af disse vidt forskellige Landsdele, der i Aarhundreder havde haft deres egne vidt forskellige Skæbner, skulde et ensartet og samlet Samfund skabes. Aarhundreders Forsømmelser og Misregimente skulde gøres god igen. Næsten alt skulde skabes fra Bunden af: Hær, Flaade, Veje, Jærnbaner, Telegraflinjer, Havne, Undervisning, Forvaltning, Domstole, kort alle det offentlige Livs Organer, alle de Institutioner, der gør en Samling Mennesker til et Folk. Thi et Folk er dets Institutioner, det er ikke saa og saa mange Mennesker, der bor Side om Side paa et Stykke Land, men disse Millioner organiserede, sammennittede til et Hele gennem det offentlige Livs Organer. I de andre europæiske Stater var dette Samlingsværk gaaet langsomt, gennem Aarhundreder. Disse Stater er at ligne med hine gamle Domkirker, paa hvilke Slægt byggede efter Slægt gennem Tiderne. Og alt eftersom Kravene til Staten steg, overtog den nu en, nu en anden af de mange Opgaver, som den moderne Stat maa løse. Udgifterne fordeltes derved paa en lang Kæde af Menneskeslægter, man kunde prøve sig frem, først vove det meget, naar Forsøget med det lidet var falden heldigt ud. Der var visse faste, gamle Traditioner, der ligesom dannede Staternes Ballast, en Overleveringens Rigdom, der repræsenterede svundne Tiders Erfaringer, Forfædrenes Visdom.

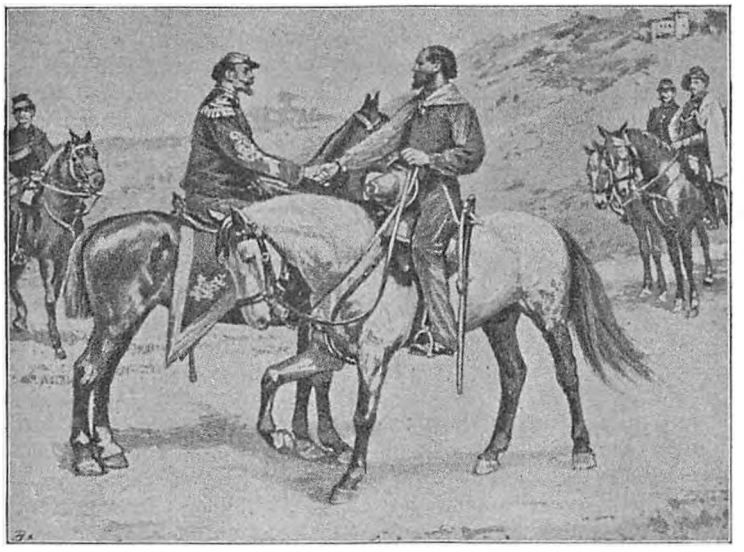

Fig. 101. Viktor Emmanuel og Garibaldi mødes.

Men her har alt Hast, her er ikke Tid til at prøve sig frem, ingen Tradition at gaa efter. Og først gør man da den Erfaring, hvor umaadelig dyrt det er at skabe et Rige midt i det 19. Aarhundrede. Det kostede Milliarder paa Milliarder. Det varede ikke længe, før Italien maatte bære en Statsgæld af 10 Milliarder, dobbelt saa meget som den uhyre Sum, Prøjssen fravristede Frankrig i Krigserstatning. Man maatte overtage de tidligere Staters Gæld, Krigen bragte mange Udgifter, og i de første Aars almindelige Kaos løb der mange Udgifter paa, medens Skat-

terne flød sparsomt ind. I 1862 er det aarlige Underskud 400 Millioner, i Krigsaaret 1866 721 Millioner. Man maatte saa laane, og laante saadan, at man for at faa 2,691 Millioner maatte gøre en Gæld paa 3,852 Millioner. Det er med Stater som med private, de solide laaner i Banken til 4, 5, 6 pCt., Smaafolk og usolide Folk maa søge til Laanekontorerne og Aagerkarlene med deres svimlende Renter. Og da hverken Laan eller Skatter slog til, maatte man udstede Papirspenge og indføre Tvangskurs, hvilket altid bringer Forvirring og Tab. Man har regnet ud, at Tvangskursen har kostet det italienke Folk 2000 Millioner.

De financielle Vanskeligheder, hvorunder Italien lider den Dag i Dag, og som flere Gange har bragt det til Fallitens Rand, gaar altsaa tilbage lige til Rigets Skabelse. Og de giver et godt Agitationsstof for alle dem, der er imod det ny Rige, Mazzinister og det gamles Tilhængere. Den ny Stat havde mange Opgaver at løse, som de gamle havde unddraget sig for, der maatte derfor paalægges større Skatter; og naar en Godsejer eller en Bonde kunde regne ud, at han nu betalte mere end dobbelt saa meget som i Kong Frantses eller i Pavens Tid, var han ofte til Sinds at vende tilbage til det gamle Regimente og overse dets Skader.

Fig. 102. Viktor Emmanuel til Napoleon: »Store Noddeknækker, kan du ikke knække mig disse tre Nødder?« Samtidig Karrikatur.

Den gamle Forskel mellem Landsdelene var ogsaa større, end Patrioterne i deres Begejstring havde drømt om. Nordens og Sydens Mænd, en Piemontieser og en Sicilianer, var forskellige som to forskellige Folks Sønner, Modsætningerne og Skinsygen kom snart frem. Hvis Piemont havde lagt Stykke efter Stykke af Italien under sig, kunde det have faaet Tid til at assimilere de ny Dele med sig; nu var Piemont kun en forsvindende Del af det samlede Rige, af 443 Rigsdagsmænd var kun 83 Piemontesere. Det var en uhyre Fare for Fremskridtet. Særlig i Syden og i Kirkestaten, der saa længe var despotisk regerede, var der kun ringe Jordbund for et sundt, parlamentarisk Styre, ingen Frihedens Tradition. Det var heller ikke muligt at gennemføre Cavours Plan, om at dele Landet i store Kredse, hver med sit udstrakte Selvstyre, Enheden vilde svækkes derved, der var ikke Personel til at gennemføre et sligt Selvstyre. Man maatte derfor slaa ind paa noget lignende som i Frankrig, regere fra oven med Embedsmændene, i Stedet for at styre fra neden gennem Selvstyre. Ogsaa dette hæmmer Udviklingen.

Særlig til tre Ting satte Enhedsmændene deres Lid: Undervisningen, Hæren og Jærnbanerne. Gennem Skolen skulde Folket højnes, en ensartet Dannelse, et fælles Rigssprog skulde samle de forskellige Provinser med deres særlige Dialekter. Ogsaa Hæren skulde være et samlende Baand, en Optugtelse i Disciplin, Orden og Renlighed for disse tøjlesløse og udisciplinerede Masser. Og endelig skulde Skinnerne være lige saa mange Jærnbaand, der knyttede Landsdelene sammen, blandede deres Befolkninger. — Men for at dette Eningsværk kunde foregaa nogenlunde støt, krævedes der Fred og atter Fred. Denne unge Stat med sin svage Organisation taalte ikke Krige, og dog havde den to saare Punkter, der stadig satte Feber i Kroppen, Rom og Venedig. Og den havde det skæbnesvangre Uheld, at næppe havde Cavour samlet Riget, før han efter en kort Sygdom døde, 6. Juni 1861, slaaet ned af de overmenneskelige Anstrengelser, han i disse Aar havde budt sit Legeme og sin Sjæl. Han vilde nødig dø, med Hjertet fuld af Sorg gik han bort fra Livet og sit kære Italien: »Italien har mig behov, jeg kan ikke dø.« Og hans sidste Ord gjaldt det brændende Spørgsmaal om det ny Kongeriges Forhold til Kirken: en fri Kirke i en fri Stat.

Cavour var en god Katolik, og han haabede stadig paa en fredelig Løsning. Paven skulde opgive sin verdslige Magt, Rom blive Italiens Hovedstad, og til Gengæld skulde Italien garantere Paven hans aandelige Magt fri og ubeskaaren. Som det ogsaa senere har vist sig, vilde det være en Fordel for Pavedømmet at blive fri for sine Stater. Omsorgen for dem havde i Tidens Løb paalagt Paverne mange Baand og tvunget dem ind i mange falske Alliancer, de vilde som aandelige Herskere være stærkere og friere, naar intet verdsligt Hensyn bandt dem. Derfor holdt Cavour baade som god Katolik og god Patriot paa »en fri Kirke i en fri Stat«. Maaske kunde han, den geniale Diplomat, den uudtømmeligt opfindsomme, have fundet Vej frem; men efter ham har ingen formaaet at løse Vanskelighederne. I Vatikanet var man absolut utilbøjelig til at gaa ind paa Cavours Planer. Overfor ethvert Mæglingsforslag stillede man et stejlt: *Non possumus*, vi kan ikke gaa ind derpaa, »hverken Pius IX eller nogen af hans Efterfølgere fra Aarhundrede til Aarhundrede vil kunne gøre nogen Indrømmelse.« Og Stemningen i Vatikanet blev ikke blidere, da Staten, dels tvungen af den financielle Nød, dels følgende de liberale Doktriner, inddrog Kirkegodset og ophævede de fleste Klostre.

Pavens *Non possumus* gav paa ny de radikale Vind i Sejlene; kunde og turde Regeringen ikke tage Rom, skulde Garibaldi nok være Manden derfor. I Juli 1862 landede »den gamle fra Caprera« med 1500 frivillige paa Sicilien, erklærede i en offentlig Forsamling Napoleon for en Forræder og rustede sig til at drage mod Rom. Regeringen, i hvis Spids Rattazzi stod, turde imidlertid ikke lade ham have frit Spil, den frygtede for et Sammenstød mellem de frivillige og det franske Besætningskorps. Den udstedte derfor en advarende Proklamation, erklærede Garibaldis Foretagende for Oprør og traf militære Forberedelser til at standse ham undervejs. Garibaldi lod sig imidlertid ikke afskrække deraf, med 2,500 Mand satte han over til Calabrien og begyndte sin Fremmarsch. Men ved *Aspromonte* blev han standset af de italienske Tropper, selv saaret i Fodleddet og hans Skare fangen. Længe laa han haardt saaret, først i December kunde han vende tilbage til Caprera, og saa stor var Folkets Sympati for ham, at hans Nederlag kostede Rattazzi hans Ministerpost.

Thi Italiens Folk vilde til Rom, Herskerbyen, hvorfra i Oldtiden hine Erobrere var gaaede ud, der

havde samlet Halvøen og skabt det første Italien, Herskerbyen, hvorfra Paverne havde styret Sjælene, da Cæsarernes Magt over Legemerne var svunden, den skulde være Slutstenen, der fuldendte Buen. Foreløbig rykkede man den nærmere, og forlagde i Begyndelsen af 1865 Residensen til Florents, hvor Hoffet tog Sæde i Palazzo Pitti, og Rigsdagen mødtes i Palazzo Vecchio, hvor Florens' frie Borgere i Middelalderen og Renaissancen havde samlet sig, det fornemste Borgerskab, siden Athens Borgere var hørt op at mødes paa Torvet.

Medens Øjet stadig var heftet paa Rom som den første Landvinding, kastede Skæbnen, der i disse Aar var Italien saa god, Venedig ned i dets Turban. De to Brødre, der Arm i Arm var gaaede mod Danmark, Prøjssen og Østerrig, begyndte at forberede sig til en indbyrdes Dyst om Rovet, og i denne maatte Italien naturligt staa paa Prøjssens Side, for derigennem at faa Venedig. Den 8. April 1866 sluttedes der et Forbund, Italien skulde med al sin Magt kaste sig over Østerrig, saa snart Prøjssen havde begyndt Fjendtlighederne. De allierede lovede hinanden ikke at nedlægge Vaabnene, før Italien havde faaet Venedig og Prøjssen en tilsvarende Udvidelse i Tyskland. Prøjssen skulde understøtte Italien med 120 Millioner.

Den 16. Juni brød det løs mod Nord, og faa Dage efter begyndte Italienerne at rykke ind i Venetien. Under La Marmoras Ledelse rykkede man ret sorgløst og uordnet frem, da pludselig Erkehertug Albert med al sin Styrke kastede sig over de intetanende ved Custozza (24. Juni). De italienske Soldater kæmpede bravt nok, men Ledelsen var mere end slet, og Dagen endte med Nederlag. 3. Juli sejrede Prøjsserne ved Königgrätz, men Italienerne vilde selv tage Oprejsning for deres Nederlag. De satte deres Lid til Flaaden, som de med store Ofre havde skabt. Men da den drog over for at bemægtige sig den dalmatiske *Ø Lissa*, endte det med et forsmædeligt Nederlag (20. Juli). I Spidsen for den østerrigske Flaade stod *von Tegetthoff*, der havde deltaget i Træfningen ved Helgoland. Hans Flaade var den italienske underlegen saavel i Skibenes Antal som særlig de pansrede Skibes, i Kanoner, Hestekraft og Mandskab. Men ikke desto mindre angreb Tegetthoff, der havde ladet sine Træskibe pansre med Kæder. Han gav sine Officerer Ordre til at gaa lige paa og søge at løbe de italienske Kolosser i Sænk. Da han gennem Krudtrøgen saa' det italienske »Rè d'Italia«s graa Skrog dukke frem foran »Ferdinand Max«s Boug, gav han Ordre til at sætte fuld Damp paa, og »Ferdinand Max« fór med saadan Kraft ind paa det italienske Panserskibs venstre Side bag Fokkemasten, at det løftedes helt op over Modstanderens Skrog. Da det bakkede, viste der sig i Fjendens Side en uhyre Aabning, ad hvilken Vandet vældede ind, og under Raabet »Evviva l'Italia« sank det stolte Skib. Af dets 700 Mands Besætning reddedes kun 15, enhver Hjælp var umulig i dette frygtelige Kampens Virvar. Italienerne maatte snart derefter ty ind til Ancona, Tegetthoff dampede tilbage til Triest.

Ganske vist, Italien fik Venedig trods Nederlagene, men paa en noget ydmygende Maade. Bismarck sluttede uden det Fredsprælimінærerne i *Nikolsburg*, der førte til Pragerfreden (24. August). Østerrig afstod derved Venetien til Napoleon, der efter en Folkeafstemning atter overlod det til Italien, men man betragtede det næsten som en Forsmædelse at faa til Gave det Land, som man ikke havde kunnet erobre.

Og selv om Frankrig atter havde givet Italien en Gave, glemte man snart Gaven for saa meget heftigere at begære det, der stod tilbage, Rom. Saa længe Rom ikke var Rigets Hovedstad, syntes alt det, man havde naaet, lidet og ringe. Viktor Emmanuel betragtede Erhvervelsen af Rom som Fuldbyrdelsen af sin Livsgerning, og var rede til at anvende alle Midler for at naa Maalet. Da Regeringen af Hensyn til Frankrig ikke kunde eftertragte Pavens Gods aabenlyst, lod den Garibaldi gaa i Ilden. Det saa' en Tid i 1867 ud til, at det skulde komme til Kamp mellem Napoleon og Prøjssen, Garibaldi beredte sig til at benytte Øjeblikket, men Krigen drev over, og Regeringen maatte paa Napoleons Forlangende arrestere Garibaldi og sende ham tilbage til Caprera.

Paven begyndte imidlertid nu at forberede det store Kirkemøde, hvor den pavelige Ufejlbarlighed skulde ophøjes til Dogme, det var som Peber i Næsen paa alle de radikale, og for øvrigt ogsaa paa den italienske Regering. Garibaldi begyndte atter sin Agitation. »Hold Jer rede,« sagde han til sine Tilhængere, »til at gaa mod Rom og rydde op i denne Øglerede, Død over de sorte Præster.« Paa Kirkestatens Grænser samlede sig Skarer af hans frivillige, og i Slutningen af September rykkede han frem mod Rom. Napoleon havde i Følge Overenskomsten med Italien (se Sp. 148) trukket sine Besætningstropper tilbage, de pavelige Lejesoldater veg for Garibaldis Rødskjorter, og snart stod Italienerne foran Rom. Hvis nu ikke Napoleon, der mere og mere kom under de klerikales Herredømme, havde sendt franske Tropper til Pavens Hjælp, vilde det allerede nu have været ude med hans verdslige Magt. Garibaldi erklærede, at han ikke vilde kæmpe mod Franskmændene og trak sig tilbage, men den 3. November stødte han ved *Mentana* sammen med de pavelige Tropper, der maatte vige, indtil Franskmændene kom dem til Hjælp og ryddede svært op mellem Friskarerne med deres nye Geværer. »Chassepotgeværet har gjort Vidundere,« skrev den franske General hjem. Den italienske Regering maatte atter til at arrestere Garibaldi, der lige saa lidt som det italienske Folk tog disse Fængslinger alvorligt, men samtidig hævdede Regeringen rigtignok i en Note til Magterne Italiens umistelige Ret til Rom

Dette Rom blev mere og mere Napoleons Akilleshæl, den Klippe, hvorpaa alle hans politiske Planer i de sidste Aar strandede. Holdt han Rom besat, var han for evigt Italiens Uven, og rømmede han

Fig. 103. Rattazzi. [1808—73. Se Sp. 205 ff. Advokat i Turin, 1848 Rigsdagsmand, Indenrigsminister og Justitsminister allerede under Karl Albert; Fører for venstre Centrum, slutter sig til Cavour, optaget i hans Ministerium, flere Gange Konsejlspræsident, fransk-venlig, upopulær ved sin Holdning overfor Garibaldi. Gift med en Prinsesse af Familien Bonaparte.]

Rom, var de franske Katolikers Haand uforsonligt mod ham. Rom red ham som en Mare; han søgte at slippe fri for det ved at sammenkalde en europæisk Kongres, Napoleons Universalmiddel mod alle Skader, men det lykkedes ikke, da Prøjssen og England, der var alt for interesserede i, at han blev siddende i Klemmen, ikke vilde gaa med. Og da hans Minister, Rouher, for at tækkes Katolikerne, havde erklæret, at Frankrig aldrig vilde taale, at Italien besatte Rom, var ethvert venligt Forhold mellem de to Magter brudt. Italien glemte sin gamle Taknemlighedsgæld, det var nødt til at spekulere i Frankrigs Ulykke for at naa sit Maal. Derfor fører de Forhandlinger om Alliance, som Napoleon, der indsaa, at Krigen med Prøjssen maatte komme, indledede med Østerrig og Italien, ikke til noget Resultat. Østerrig vilde nok have Hævn for Køniggrätz, men det turde ikke gaa med Frankrig mod Prøjssen, hvis Italien vilde falde det i Ryggen, og Italien vilde kun deltage i Triplealliancen, naar det fik Rom.

Og Paven gjorde det ikke lettere for Napoleon ved det, han gennemførte under de franske Bajonetters Beskyttelse. Medens alle de europæiske Stater i det sidste Aarhundrede har søgt at fjerne de Rester af Middelalder, der endnu klæbede ved den moderne Statsbygning, gik Paven den modsatte Vej, styrede lige ind i Middelalderen, søgte endog at gaa videre, end Mænd som Gregor VII og Innocens III havde drømt om. *Pius IX* havde ikke megen videnskabelig Ballast inde, han var end ikke nogen betydelig Teolog; derimod havde han Hang til Mystik og troede at faa Aabenbaringer af Jomfru Maria. Han betragtede det derfor som sit Livs Opgave at virke for Guds Moders Ære, og midt i det 19. Aarhundrede, den 8. December 1854, proklamerede han Dogmet om *Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse* som en Trossætning, som hele den katolske Verden havde at tro paa. Efterhaanden som det moderne Liv og dets Friheder udformede sig, og jo nærmere de gennem det italienske Riges Samling rykkede Paven ind paa Livet og truede hans verdslige Magt, des heftigere optændtes Pius IX af Harme mod dem, og i Quanta cura og Syllabus (se Sp. 148—9) brød han Staven over vor Tid. Mere og mere stilede Paven hen mod et Overherredømme over den verdslige Magt, en Frigørelse af Kirken for ethvert jordisk Baand. Virkeligheden vilde det saa, at de Magter, som Paven satte sin Lid til, bukkede under. Østerrig, hvis Sejr han havde haabet paa i 1866, bukkede under for det protestantiske Prøjssen, det gik endog over til et frisindet Styre og opsagde Konkordatet. Paven svarede med at erklære dets ny Forfatning for et Værk af uudsigelig Afskyelighed og Ryggesløshed.

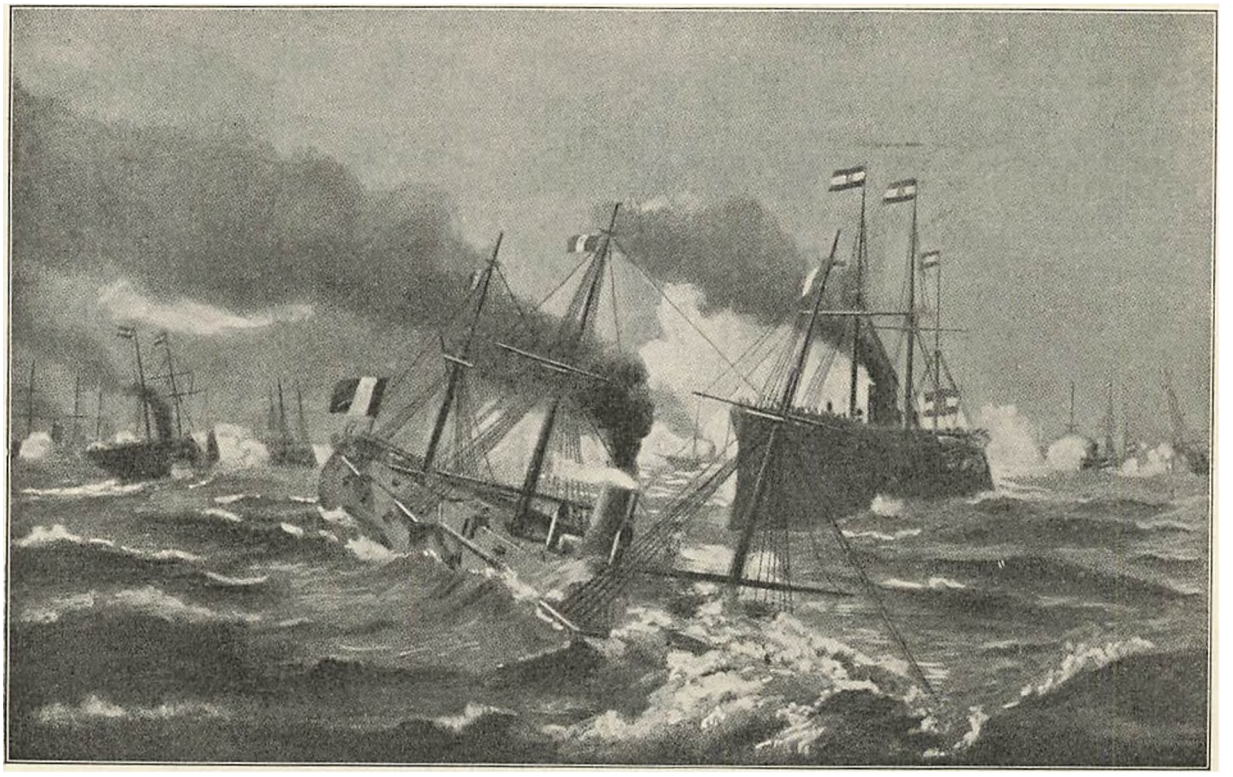

Fig. 104. Søslaget ved Lissa. »Rè d'Italia« bores i Sænk.

Men jo daarligere Tingene gik for Paven i denne skrøbelige, virkelige Verden, som Politikere og Statsmænd regere, des inderligere vendte han sig mod sin Middelalder, des ivrigere blev han for at skabe Kirkens Verdensherredømme gennem Dogmet om Pavens Ufejlbarlighed. Det skulde ske paa et *almindeligt Koncilium*, der blev indkaldt til Rom den 8. December 1869. De orientalske Bisper blev indbudte, men sagde naturligvis Nej, ogsaa Protestanterne fik et Tilbud om at vende tilbage til »Peters Faarefold«. Derimod blev, stik mod al gammel Sæd, de katolske Magter ikke indbudne til at lade sig re-

præsentere. Og dog var Dogmet om Pavens Ufejlbarlighed en Ting, der maatte interessere dem i højeste Grad, thi det var en evigt truende Fare for de moderne Staters Uafhængighed, en Opgiven af alle politiske og borgerlige Rettigheder til Kirken med dens ufejlbarlige Overhoved. Magterne tænkte ogsaa et Øjeblik paa at samle sig og drøfte paa en Kongres deres fælles Interesser, men den politiske Situation var for spændt, Statsmændene var saa optagne af de nære, smaa Farer, at de skød den store, fjernere til Side.

Den 8. December 1868 kunde Konciliet derfor aabnes med fuld Glans. Der mødte 767 gejstlige, men Indbydelserne var udstedte saaledes, at Paven paa Forhaand var sikker paa en Majoritet af 5—600, der vilde gaa ind paa alt, lægge al Magt i Pavens Haand og ofre den sidste Rest af Biskoppernes Frihed. Der var mod denne overvældende Majoritet kun en Minoritet af c. 150 Biskopper, mest fra Tyskland, Frankrig og Ungarn, der vilde hævde Bispedømmets gamle Rettigheder og sætte Grænser for den pavelige Enevælde. Men i denne Minoritet fandtes den katolske Kirkes fineste Navne og klareste Hoveder. Oppositionen var dog ikke enig, nogle ansaa det blot for ubetimeligt nu at proklamere Ufejlbarligheden, andre mente derimod, den stred mod Skriften, Kirkefædrene og Traditionen, og det lykkedes aldrig at samle Modstanderne til fælles Skridt. Og naar en Taler ikke var Flertallet tilpas, undsaa disse Kirkens Fædre sig ikke for at overdøve ham med Raab og Skrig trods noget verdsligt Parlament. Da saaledes en enkelt Biskop dadlede, at der i Forslaget om Troen stod, at Protestantismens Frafald var Aarsagen til den moderne Vantro, skreg Flertallet rasende op; men samme Aften fik Paven et Telegram fra Bismarck, hvori han truede med at hjemkalde den nordtyske Gesandt fra Pavehoffet, hvis denne falske Anklage mod Protestanterne vedtoges. Det hjalp, det paagældende Sted blev strøget.

Paven havde haabet, straks at faa Ufejlbarlighedsdogmet vedtaget med Akklamation, og hele Konciliet endt i 3 Uger. Paa alle Maader søgte han gennem Forretningsordenen at binde Munden paa Oppositionen, og da det dog var at befrygte, at den skulde stemme imod, bestemte Paven, at der til Antagelse af Dogmerne kun behøvedes simpelt Flertal, medens der tidligere var udkrævet Enstemmighed. Denne Forholdsregel viste sig dog ufornøden; thi da Oppositionen, endog knælende, forgæves havde søgt at afholde Paven fra at erklære Ufejlbarlighedsdogmet, forlod dens Biskopper Rom, idet de erklærede, at deres Ærefrygt for den hellige Fader ikke tillod dem at stemme Nej i et offentligt Møde.

Den 18. Juli 1870 holdtes Koncilets sidste Møde, hvor 533 Kirkens Fædre svarede Ja, medens kun to havde Nejets Mod. Pius rejste sig for at forkynde det ny Dogme, der gav Paven fuld og uindskrænket Magt over hele Kirken, og slog fast, at naar han talte *ex cathedra*, d. e. udøvende sit Embede som alle kristnes Hyrde og Lærer, i Sager vedrørende

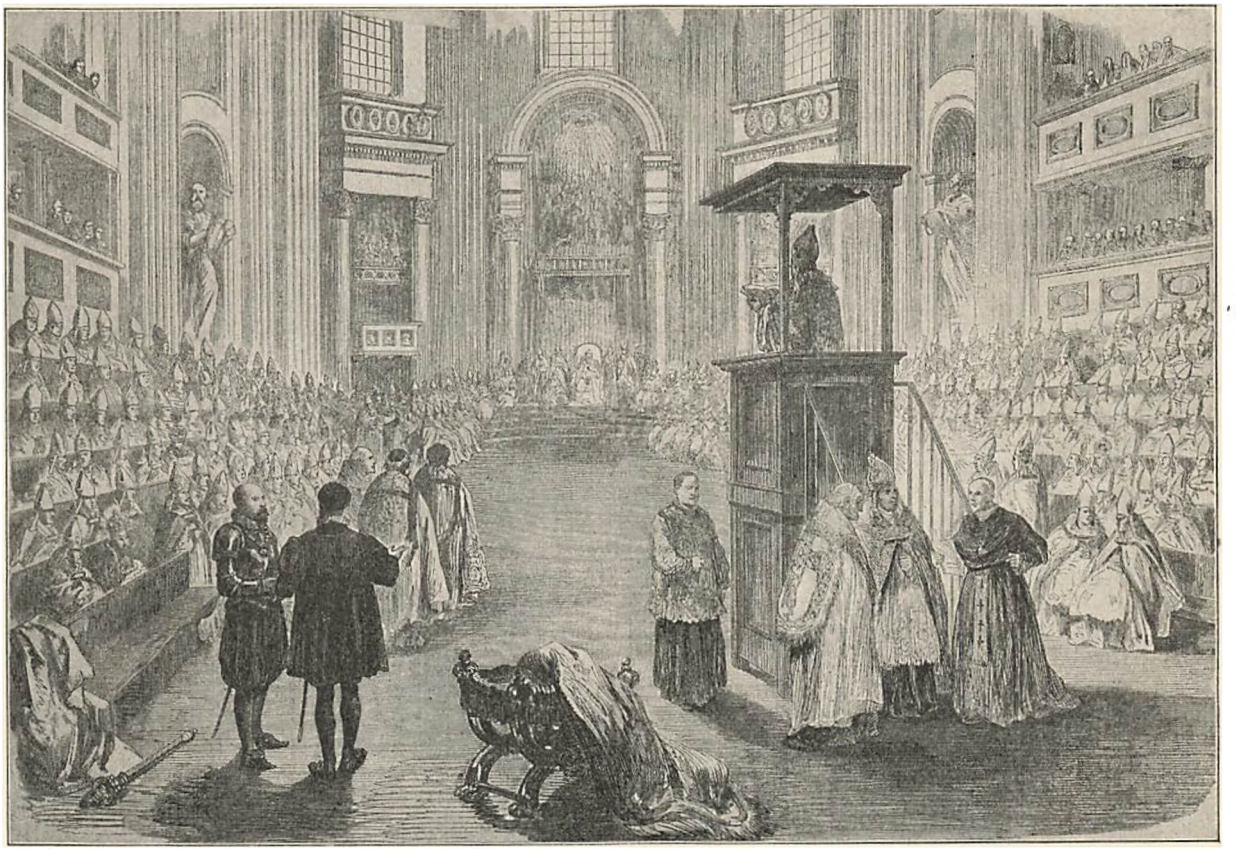

Fig. 105. Kirkekoncillet i Rom. Paven proklamerer Ufejlbarlighedsdogmet i Peterskirken den 18. Juli 1870.

Troen, var han ufejlbarlig, hans Ord stod fast som Guds egne Ord. »Enhver, der, hvad Gud forbyde, maatte vove at modsige denne vor Beslutning, være forbandet.« Et Tordenvejr hang da over Rom, Peterskirken var hyllet i Mørke, drønende Tordenskrald ledsagede Pavens Ord, som han læste op ved Skæret af en Kærte, om at han var Gud lig i Ufejlbarlighed.

Jesuiterne havde sejret. Som de selv var organiserede rent militært, med et indviklet Embedshierarki med ubetinget Lydighed opad, saaledes var nu hele den katolske Kirke omstøbt i deres Lignelse. Biskoppernes sidste Selvstændighed var ophævet, de var fremtidig kun Pavens Tjenere, Konciliernes Myndighed var ude; én Vilje var Lov, Pavens; ét Ord lød i denne store, tavse Kirke, Pavens. Det frie Menneske var helt opslugt af Samfundet, Kirken, og denne Kirke var atter kun Paven. Medens Verden gaar mod Frihed og Selvstyre, gaar den katolske Kirke den modsatte Vej.

Konciliet blev først udsat til den 11. November, senere opsat »til bedre Tider«; thi i denne virkelige skrøbelige Verden blev Tingene ved at gaa Paven imod. Han ønskede et Forbund mellem de katolske Magter, Østerrig og Frankrig, mod det protestantiske Prøjssen, og han var ikke i Tvivl om, at Sejren vilde følge de katolske Vaaben. Og saa sank Napoleons Magt ved Sedan, og Paven mistede det sidste af sit verdslige Herredømme, just som hans aandelige Magt havde naaet sin højeste Tinde.

Der blev endnu i sidste Øjeblik gjort Forsøg paa at skabe en fransk-østerrigsk-italiensk Alliance, men Rom var som altid Anstødssstenen. Viktor Emmanuel var dog endnu til Sinds at gaa sammen med den Mand, der havde hjulpet ham til hans Herredømme; men da Rygtet derom bredte sig, lød der paa Gaderne Raabet: Død over Franskmændene, leve Prøjssen. Vaabenbrødrene fra Magenta og Solferino var nu »Morderne fra Mentana«. Den 24. Juli 1870 erklærede Italien da sin Neutralitet, og snart kom der Bud om Wørth, om Sedan og de andre Nederlag. »Stakkels Kejser,« udbrød Viktor Emmanuel, da man i Teatret meldte ham Kejserdømmets Sammenbrud, »stakkels Kejser! . . . for Pokker, det slap jeg godt fra.« Og da man »aldrig allierer sig med de slagne«, var al Tale om Alliance nu forbi, Italien bestemte sig tvertimod til at drage al mulig Fordel af Frankrigs Nederlag.

De franske Tropper var trukne bort fra Rom, Længslernes Maal laa aabent. Da Paven skarpt havde afvist et sidste Forsøg paa en fredelig Overenskomst, rykkede den 11. September de italienske Tropper under *Cadorna* ind i Kirkestaten. De pavelige Tropper havde især sat sig fast omkring Porta Pia i det østlige Rom, Italienerne begyndte at rette deres Kanoner mod dem. Paven stod ved et Vindue i Vatikanet, med Blikket rettet mod Himlen, han ventede, at Peter og Paulus med Englenes Hærskarer skulde ile ham til Hjælp. Men der kom ingen Hjælp fra oven, de italienske Kugler ryddede derimod slemt op mellem de pavelige Tropper, og for ikke at udgyde mere unyttigt Blod lod Paven det hvide Flag hejse. Den 20. September drog Cadorna under Trompeternes muntre Skratten ind i den evige Stad, modtaget som en Befrier, medens Paven for bestandigt lukkede sig inde i Vatikanet, og erklærede sig for at være Italiens Fange.

Den 2. Oktober udtalte en Folkeafstemning omtrent enstemmig Ønsket om at blive forenet med Italien; og Rigsdagen besluttede, at Rom skulde være Rigets Hovedstad. Pavens Banstraale havde ikke mere Virkning end Teatertorden, Kongen holdt den 21. December sit Indtog i Rom, og da Aftenen kom, straalede pludselig, som ved et Trylleslag, den evige Stad i et Lyshav. Da Kongen traadte frem for Kvirinalets Balkon, steg endeløs og grænseløs Jubelen op imod ham, Sejrens Hurraraab til ham, der havde skænket Opfyldelse til aarhundredlange Bønner og Haab.

KAP. IX. TYSKLAND 1852—70 og ØSTERRIG 1859—70.

1. Reaktionsaarene. 1852—58. Den Reaktion, der var begyndt, da Enheds- og Frihedsbevægelsen var strandet (se Sp. 67), fortsattes med god Vilje af Sejrherrerne op gennem 50'erne. De Mænd, der havde været Folkets Førere i 48, selv de mest maadeholdne af dem, betragtedes af Regeringerne som farlige Personer, som Politiet maatte holde et godt Øje med, de var stadig udsatte for Overgreb og Chikanerier fra Magthavernes Side. Mange forlod fortvivlede Landet, andre bøjede Hovedet og ventede. Der var dyb Nedslagenhed over Sjælene, en Tvivl til Fremtiden og egne Evner. Pessimismens Filosof, Schopenhauer, der i 30 Aar havde hungret efter Anerkendelse, fik nu Elever i Hobetal. Regeringen arbejdede ivrigt paa at styrke Adelens rokkede Magt og støttede sig alle Vegne til Gejstligheden. Forbundsdagen i Frankfurt formaaede ikke at løse en eneste af sine Opgaver, den var som før 48 Genstand for Haan og Had. De enkelte Fyrster søgte saa vidt muligt at hævde deres Selvstændighed indenfor deres egne snævre Grænser. Men, hvor ivrig Reaktionen var, den formaaede dog ikke at dræbe det fælles Sprog, der bandt Folket sammen, den fælles boglige Kultur, hvortil alle Tysklands store Aander havde ydet deres, og Dag for Dag tog den økonomiske Udvikling stærkere Fart, forenende ved Handel og Industri paa Forhaand de Byer og Landsdele, der hørte under saa mange forskellige Fyrster.

I *Prøjssen* følte Frederik Wilhelm sig bunden ved sin Ed til Forfatningen, den fik der Lov til at bestaa, og kunde under gunstigere Forhold gøre sin Nytte. Foreløbig beherskede Regeringen gennem sine Embedsmænd fuldstændig Valgene til andet Kammer, og i første Kammer, Herrehuset, fik Storbesiddelsen ved Loven af 1853 fuldstændig Overtaget. De prøjssiske Junkeres Magt blev i det hele styrket, de var Kronens paalideligste Støtter. Derimod blev de liberale Kommunallove og Lovene om Kirke og Skole grundig reviderede i reaktionær Retning; alt, hvad der smagte af Liberalisme og »det gale Aar«, blev strøget. Pressen og Foreningerne var underkastede et brutalt Politiregimente. Det eneste Lyspunkt var det, at de reaktionære Magthavere ikke var enige indbyrdes, nogle holdt paa et strængt gennemført Embedsvælde, andre vilde, at de prøjssiske Junkere skulde have hele Magten. Der var derved Mulighed for, at enkelte Ting kunde undslippe Reaktionen. Og

Handel og Industri rejste sig trods de sørgelige politiske Forhold.

I *Sachsen* lysnede det en Smule, da Kong *Johan* i 1854 blev Konge; han var en dygtig Jurist, en udmærket Kender af Dante, som han oversatte paa Tysk, i det hele videnskabeligt anlagt. Der gennemførtes en Række Reformer i Retsvæsenet, Skolen, Landbruget, Handelen. Derimod havde Reaktionen, især den adelige, fri Bane i *Hannover*, hvor den blinde *Georg V* (1851—66) regerede. Han betragtede enhver Opposition som en personlig Fornærmelse, Kongedømmet af Guds Naade hævede ham højt over enhver Forpligtelse. *Bayern* havde i *Maximilian II* (1848—64) en Konge, der væsentlig interesserede sig for aandelige Spørgsmaal, hvis Hovedformaal det var at gøre München til Midtpunktet for tysk Aandsliv, og derfor samlede om sig Videnskabsmænd, Digtere og Kunstnere. Den store Historiker Ranke holdt Foredrag for ham, og den historiske Videnskab skylder ham meget. I Statssager lod han mest sine Ministre raade, og Bayern var længe Stedet for heftige politiske Kampe, indtil Kong Maximilian i 1859 erklærede, at »nu vil jeg have Fred med mit Folk«, og afskedigede det gamle Ministerium. En Række Reformer i Styrelsen og Retsvæsenet gennemføres derefter.

I de smaa Stater var Reaktionen vel vedblivende haard, men lidt efter lidt begynder det dog at dages i de større, og samtidig skærpes den Modsætning mellem Prøjssen og Østerrig, der skulde føre til Enheden.

Østerrig, der var gaaet saa sejrrig ud af alle Revolutionsaarenes Kampe, som havde ydmyget Prøjssen, vilde beherske Tyskland langt mere eftertrykkeligt end før, det vilde ikke mere herske i Tyskland sammen med Prøjssen, men tillige herske over Prøjssen. Det havde talrige personlige Forbindelser med de smaa Hoffer, der i det saa' Garantien for Opretholdelsen af det bestaaende, og kunde paa Forbundsdagen i Frankfurt gøre Regning paa en altid villig Majoritet, idet Prøjssen af 17 Stemmer dér kun havde én, ikke mere end f. Eks. Sachsen og Bayern. Men til Gengæld havde Prøjssen som Udsending *Bismarck*. Han havde været Rigsdagsmand siden 1847, og havde som en talentfuld Forfægter af det prøjssiske Kongedømme af Guds Naade vundet Frederik Wilhelm IV's Gunst. Han udnævnte ham derfor til Gesandt i Frankfurt (1851). Han gjaldt da for en reaktionær Junker af reneste Vand, og han kom til Frankfurt som en Tilhænger af det nøje Forbund med Østerrig. Men følte han som Hævder af det gamle sig draget til Østerrig, var han endnu mere Prøjsser, Prøjsser fra Isse til Hæl, stolt af sit Land, rede til at hævde dets Selvstændighed og troende paa en stor Fremtid for det. Prøjssen skulde kun gaa sammen med Østerrig som Lige med Lige, og da han i Frankfurt fik kigget Østerrig i Papirerne, gjorde han resolut omkring, blev paa Forbundsdagen dets skarpe, altid slagfærdige Modstander. Der gik ikke ret lang Tid, før han følte sig overbevist om, at Sagen kun kunde afgøres med de blanke Vaaben. Han skrev i 1856: »Tyskland er for snævert baade for Østerrig og Prøjssen. Vi maa i en nær Fremtid forsvare vor Eksistens mod Østerrig, det ligger ikke i vor Magt at undgaa et Sammenstød. Som Sagerne staar i Tyskland, er der ikke anden Udvej.« Og han begyndte, forudseende som han var, at forberede Sammenstødet, at ruste sig, at samle flere af de mindre Stater om Prøjssen.

Da *Krimkrigen* brød ud, raadede han til, at Prøjssen skulde holde sig neutral. Stemningen var delt, Junkerne saa' hen til Czaren som det ophøjede Forbillede og vilde kæmpe for ham. Andre droges til Vestmagterne. Enden blev, at Prøjssen holdt sig udenfor Spillet, nærmest gavnede Rusland ved at holde Østerrig tilbage, der ikke turde slaa løs, naar det ikke var sikker paa Prøjssen. Da Krigen var endt, hadede Rusland det utaknemmelige Østerrig, medens det saa' mildt til Prøjssen. Det gavnede dette Land meget i de kommende Aar. Og Krigen havde endnu en gavnlig Følge for Prøjssen. Det Tryk, som Rusland havde øvet paa Mellemeuropa, svandt, da det trak sig ind i sig selv for gennem indre Reformer at bøde paa Nederlagene. Der blev Plads for nye Indflydelser i Tyskland.

Et lille Mellemspil satte meget ondt Blod mellem de tyske Magter. Den prøjssiske Konge havde siden 1707 været Fyrste af *Neuenburg* i Schweitz; men i 1848 havde Befolkningen forjaget den prøjssiske Statholder, og Neuenburg var gaaet op i Schweitz. Frederik Wilhelm havde ladet det ske, om han end stadig hævdede sine Rettigheder. I 1856 rejste den prøjssisk sindede Del af Befolkningen sig og bemægtigede sig Slottet, men en schweitzisk Hær slog hurtigt Opstanden ned og gjorde en 600 Fanger, der anklagedes for Højforræderi. Frederik Wilhelm erklærede Opstanden for lovlig, og forlangte Fangerne frigivne, og da Schweitz vægrede sig herved, mobiliserede han sin Hær. Ogsaa Schweitz rustede, og Krigen syntes at staa for Døren. Medens Østerrig lagde Prøjssen alle mulige Hindringer i Vejen, greb Napoleon ind til Fordel for det; det kom ved hans Mægling til et Forlig, hvorefter Schweitz lod Højforræderiprocessen falde og frigav Fangerne, medens Prøjssen opgav alle Fordringer paa Neuenburg.

Denne i og for sig ret ubetydelige Affære isolerede yderligere Østerrig overfor den kommende italienske Krig, den nærmede Frankrig og Prøjssen til hinanden, og den bragte Frederik Wilhelms længe lurende Sygdom til fuldt Udbrud. Allerede Revolutionsaarene havde svækket og lammet Kongen, han havde lange Perioder af rugende Tungsind, den begyndende Hjerneblødhed bredte sig mere og mere. I Neuenburgsagen var han bleven krænket paa sit ømme Punkt, hans personlige Følelse som Hersker af Guds Naade. Ærgrelserne havde taget haardt paa ham, han fik et apoplektisk Anfald med delvis Lammelse, og snart forværredes hans Tilstand, saa han ikke længer var Herre over sin Tanke og Vilje. Han var helt Vrag, og *Prins Wilhelm* overtog Styret som Kongens Stedfortræder. Men Dronningen og det reaktionære Parti, der havde regeret saa længe og frygtede for, at deres Magt skulde være ude, naar der i Spidsen for Regeringen kom en handlekraftig Mand, der selv vilde styre, holdt Sagen svævende et helt Aar. Endelig huggede Prins Wilhelm Knuden over; den 7. Oktober undertegnede Kongen i et af sine lyse Øjeblikke Dokumentet om Indsættelsen af et Regentskab, og næste Dag overtog Prinsen Regeringen af Prøjssen »med ene Ansvar overfor Gud«.

Der begyndte en ny Tid i Prøjssens og Østerrigs Historie.

2. *Sociale Forhold. Aandsliv. Enheden.* Naar det lykkes Bismarck og Kejser Wilhelm at samle Tyskland, er det ikke ene ved »Jærn og Blod«, ikke ene ved diplomatiske Manøvrer og sejrrige Slag. Tysklands Folk, det arbejdende og det tænkende, har forinden skabt den brede og faste Grundvold, hvorpaa Bygmestrene rejser Huset. Ordene fra Frankfurterparlamentet var vel vejrede hen; men bag det, som dér kom frem, laa sociale og økonomiske Magter, der arbejdede videre, uforstyrrede af Reaktionen, hen imod Enheden.

Efterhaanden som det tyske *Landbrug* frigøres fra Resterne af Middelalderens agrariske Forhold,

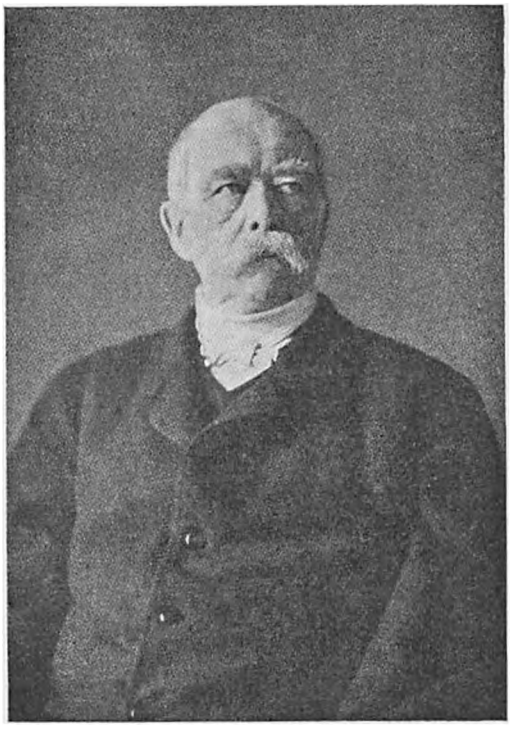

Fig. 106. Bismarck [1815—98. Se Sp. 229 og 237].

fra Jordfællesskabet og de tunge Byrder, skabes der en fri og kraftig, selvejende Bondestand. Storbesiddelser er dog endnu mange Steder det fremherskende, særlig mod Nordøst, i de prøjssiske Lande. Af de 16,000 Riddergodser findes Flertallet der. De udvidede sig endog, købte Bondejord, saa at Landbefolkningen kun var Forpagtere, Husmænd og Daglejere. Men særlig i det midterste og vestlige Tyskland kommer der en fri og selvejende Bondestand. Udbyttet af Jorden stiger, Agerbruget tager Kemiens Opfindelser og Maskinerne i sin Tjeneste. Vinavlen og Havekulturen udvikles, og med Kartoflerne og Sukkerroerne træder Landbrug og Industri i Forbindelse med hinanden gennem Brændevinsbrænderier og Sukkerfabriker.

Jorden gav endvidere Metaller, Stensalt og især Kul. De hjemlige Kul og den lettede Tilførsel af fremmede Kul fra England, Belgien og Bøhmen skaber nye Muligheder for den tyske *Industri*. Tyskland begynder nu at komme med i den moderne, industrielle Udvikling, de store Industricentrer dannes. Berlin bliver en af de første Fabriksbyer, i Sachsen, der har Kul, udvikler et industrielt Liv sig i Lighed med det engelske og belgiske. Ligeledes i Rhinprovinserne og mange andre Steder. Industrien holder sig ikke alene til Byerne, f. Eks. i Schlesien, hvor der var en gammel Hjemmeinduslri i Vævning, rykker den ud paa Landet. De vigtigste Industrier er Metalfabrikerne og de store Væverier. Bekendt er Borsigs Maskinfabrik i Berlin, der allerede i 1867 kunde udstille sit 2000de Lokomotiv paa Pariserudstillingen, og det kruppske Støberi i Essen, der fra en ringe Begyndelse i 1818 har udviklet sig til en hel By. Til Bomuldsspinderierne indførtes der i 1850 1,600,000 Baller Raastof, men allerede i 1857 4,140,000. Vi forbigaar de mindre Industrier, men over alt er der stærk Fremgang.

Den *indenlandske Samfærdsel* fremmes ved Anlæg af Jærnbaner og Anvendelse af Dampskibe paa Floderne. Men end stærkere stiger *Forbindelsen med Omverdenen*. Den tyske Industri maa have Markeder, og den tyske Handelsflaade bliver en af Verdens største trods det, at Tyskands Kyst er forholdsvis uheldig for Handelens Udvikling. Fra Østersøhavnene gik Handelen paa Rusland og de skandinaviske Lande, men fra Nordsøhavnene udgaar Tysklands Verdenshandel, særlig baaret af de store Dampskibsselskaber. 1847 sendte et Selskab sine Dampere i regelmæssig Fart paa Amerika, og 1857 blev Norddeutsche Lloyd startet med Fart paa New York og Baltimore. Bremen og Hamburg var her Hovedbyerne. Tyske Købmænd drog ud og grundede Handelshuse paa oversøiske Pladser, lige til Kina og Japan.

Dette opblomstrende økonomiske Liv fik Dag efter Dag at føle det utaalelige i, at Tyskland var splittet i en Række Smaastater, hver med sin Toldgrænse, sin Vægt, sit Maal, sine særlige Bestemmelser. Enhedens Fordele var saa selvfølgelige. Den giver sig da ogsaa først Udslag i den Toldunion, som Prøjssen fik dannet, hvorved de lokale Toldgrænser mellem en Række Stater faldt. Og saa stærk var Følelsen af denne Toldunions Gavnlighed, at selv da Prøjssen var ydmyget og sat ud af Spillet af Østerrig i det politiske Liv, sejrede det over dette i det økonomiske Liv, og Toldforeningen blev 8. April 1853 fornyet paa 12 Aar. Den omfattede da 9000 Kvadratmil og en Befolkning paa 35 Millioner. Men udenfor den stod endnu Hansestæderne; netop Tysklands vigtigste Havne, som Hamburg og Bremen, var ved Toldmure adskilte fra Inderlandet. Og selv med Toldforeningen var der mange Omsætningen hindrende Forskelligheder. Der var i 1868 endnu 17 særlige Postforvaltninger, saa at Portoen paa et Brev, naar det skulde lidt længere, blev urimelig høj. Ogsaa Telegrafen blev hæmmet i sin Virksomhed, ligesom Jærnbanebygningen. De tyske Forretningsmænd vænnedes derved til at se hen mod Enheden som en Forløsning.

Mange blev trætte af Kampen for Brødet i Hjemlandet, og vandrede ud, særlig steg Udvandringen i de værste Reaktionsaar, 1851—53, fra 112,000 aarlig til 250,000. Og disse Millioner, der søgte sig et

nyt Hjem hinsides Havet, var tabt for det tyske Folk. Ønsket om at have Kolonier lige som England, hvorhen Tyskerne kunde drage og vedblivende staa i Forbindelse med Moderlandet, som kunde blive Markeder for den tyske Industri, vaagner, men det er kun et saare fromt Ønske, dette delte Tyskland uden Hær og Flaade med dets Frankfurterforbundsdag kan ikke skaffe sig Kolonier. Det kan kun et stærkt Rige.

Endnu mere bevidst end Erhvervslivets Mænd virker Aandens hen imod Enheden. I Aandens Verden var der ingen Toldskranker, ingen Grænser. Den tyske Videnskab var én, den tyske Literatur og Kunst ligesaa. Fra Universitet til Universitet drog den studerende Ungdom, og de lærde samledes til

Det er ikke blot paa Historiens Omraade, at der er store Navne, næsten i alle Videnskaber og Kunster vrimler det med Mænd af Rang. Og dybere og dybere bliver Følelsen af, at kun gennem Enheden er Vejen frem, kun gennem den kunde tysk Foretagsomhed og tysk Aand naa den Magtstilling, som de havde Krav paa. Og nu endelig var der til Magten i Prøjssen kommen Mænd, der havde baade Viljen og Evnen til at udrette store Ting. De tænkte fra først af kun paa Prøjssen og Prøjssens Magtstilling, de var til at begynde med mere Prøjssere end Tyskere, men idet de løfter og styrker Prøjssen, skaber de samtidig det, hvorom Riget kan samles. Alt som Begivenhederne skrider frem, vokser Maalet, det bliver klarere og klarere, og til sidst lykkes det

Moltke. Kejser Wilhelm I. Kronprins Friedrich. Bismarck.

Fig. 127. Kejser Wilhelm og hans Mænd.

Stadighed til Møder og Kongresser, hvor de vel nærmest drøftede deres særlige Videnskab, men hvert saadant Møde var dog et Sten, baaret til det tyske Enhedshus.

Af alle Videnskaber virkede selvfølgelig Historien, i Kraft af selve sin Karakter og sit Stof, dybest ind paa Folkestemningen. Tysklands Historieskrivning havde da en Række store Navne, som næppe siden, Banebrydere hver paa sit Omraade, Leopold Ranke, v. Sybel, Waitz, Gervinus, Giesebrecht, Dahlmann, Droysen, Treitschke, Mommsen. Særlig Droysen hævdede i sin »den prøjssiske Politiks Historie«, at Prøjssens hele Fortid pegede hen paa det som den reddende Magt, og ogsaa Treitschke overbeviste med sin ildfulde Veltalenhed Ungdommen om, at Prøjssen var Redningsmanden.

for en prøjssisk Junker og en prøjssisk Konge, hvad der var brudt sammen i de lærdes og i Folkeførernes Hænder.

3. Kong Wilhelms første Aar og den politiske Konflikt i Prøjssen. 1858—63. Prins Wilhelm var 60 Aar, da han overtog Regentskabet, han skulde begynde sit Livsværk i en Alder, hvor Mænd ellers plejer at have deres Gerning bag sig og Krav paa Alderdommens Hvile. Dommene over ham lyder nu saare forskellige. Hans Sønnesøn har udnævnt ham til »den store«, andre har betragtet ham som Bismarcks Ludvig XIII, en Fyrste, der kun spillede samme Rolle som den franske Konge overfor den store Kardinal Richelieu. Begge Anskuelser skyder over Maalet. Det er farligt for en Fyrstes Ry at

have en saa vældig Tjener som Bismark; men denne kunde ikke have gennemført sit Værk, hvis han ikke havde haft en Konge som Wilhelm at støtte sig til. Han havde alle de Egenskaber, som en stor Minister behøver hos sin Fyrste. Kong Wilhelm var vel ikke selv nogen Ideernes eller Initiativets Mand, det kostede undertiden haarde Kampe at faa ham ind paa et Foretagende; men havde han først givet det sin Billigelse, var han urokkelig i Gennemførelsen, handlekraftig til det yderste. Han var helt igennem et Pligtmenneske, arbejdsom, simpel i sine Vaner. Han saa' ikke aandrigt paa Mennesker og Begivenheder, men han saa' uendelig klart og nøgternt, han havde en levende Sans for Virkeligheden, og var fri for alle Fantasterier, ganske modsat sin geniale og fantastiske, ganske løse Broder. Han forstod at bedømme Mennesker, at se igennem dem og vælge de rette, og havde han én Gang valgt sin Mand, opgav han ham aldrig. Han var en Prøjsser helt igennem, fuld af Stolthed over sit Hus, troende paa dets Fremtid, paa dets guddommelige Mission. Naar Tyskland forenede sig under Hohenzollernes Herskerspir, vilde en ny Tid oprinde.

Han havde været imod Prøjssens Omdannelse til et konstitutionelt Land, han misbilligede Broderens pjaltede Holdning overfor Martsrevolutionen, hvorfor han blev Genstand for et saa dybt Folkehad, at han endog en Tid havde maattet drage til England. Da Reaktionen kom, nedslog han med haard Haand Revolutionen i Baden. Prøjssens Ydmygelse overfor Østerrig skar ham i Hjertet, han var ret uenig med Broderens Regering, levede derfor tilbagetrukken i Koblenz, hvor han samlede om sig en lille Kres, der ivrigt drøftede en Reorganisation af den prøjssiske Hær, der atter skulde gøre Fædrelandet stærkt.

Et af hans første Skridt som Regent var at afskedige Ministeriet Manteuffel, og tage et nyt Ministerium, hvori der sad flere Mænd med et ret liberalt Anstrøg. De Liberale Tyskland over hilste ham derfor som Indlederen af en ny Æra, som det hurtigt viste sig, meget med Urette. Han havde saare høje Tanker om Kongedømmet og dets Mission, Rigsdagen betragtede han egentlig kun som en raadgivende Forsamling, det afgørende Ord i alle vigtige Sager var forbeholdt Kongen.

Overfor Østerrig indtog han straks en selvstændigere Holdning, end Prøjssen ellers var vant til. Han vilde nok hjælpe det under den italienske Krig, men kun hvis Prøjssen blev den ledende Militærmagt i Tyskland. Hellere end at gaa ind paa det, opgav Østerrig Lombardiet. At det en Dag vilde komme til Kamp mellem et Prøjssen, der vilde hævde sin Selvstændighed og muligt samle Tyskland med Udelukkelse af Østerrig, og et Østerrig, der vilde hævde sin Overmagt i Tyskland, blev Dag for Dag klarere. Men for med Udsigt til Held at tage Kampen op, maatte Prøjssen først reformere sin Hær. Dens Svaghed var det, der i Aarene om 50 havde ført Ydmygelserne med sig, den var ikke en stærk Modstander voksen.

Efter Befrielseskrigen havde Prøjssen i 1814 indført den almindelige Værnepligt, men uagtet Befolkningen siden da var steget fra 11 Millioner til 18, var Hærens Rammer de samme, man udskrev fremdeles blot 40,000 aarlig, medens 25,000 unge værnepligtige trak sig fri. Det var naturligvis en Uretfærdighed mod dem, der maatte i Trøjen, tre Aar tjene ved Fanen og staa i Landeværnet indtil deres 40de Aar. Hver Gang der blev mobiliseret, maatte man rive en Mængde Familiefædre bort fra deres Erhverv, fra Hustru og Børn, som Kommunen saa maatte forsørge. Selve Hærens Linje var ikke stærk nok til at tage en alvorlig Kamp op, og saa snart der var Fare paa Færde, maatte man indkalde Landeværnets halvgamle Folk, der var komne ud af Øvelse. Der var ikke Tid til at øve dem igen, og da Linje og Landeværn var nøje sammenknyttede — hver Brigade bestod af et Linjerigiment og et Landeværnsregiment — led hele Hærens Kampdygtighed derunder. Man havde længe været klar over, at den prøjssiske Hær ikke var tidssvarende, Kongen, der i mange Aar havde gjort Tjeneste i Hæren, kendte dens Svagheder saa godt som nogen, og i 1859 kaldte han Albrecht von Roon, hans Fælle fra Koblenz, til Krigsministeren, for at han skulde gennemføre en Hærreform.

Roons Forslag gik ud paa Oprettelse af saa mange Bataljoner og Eskadroner, at den almindelige Værnepligt kunde blive til Virkelighed, saaledes at Rammerne var store nok til at rumme hele det vaabendygtige Mandskab. Samtidig nedsattes den samlede Tjenestetid fra 20 til 12 Aar (3 Aar i Linjen, 4 ved Reserven og 5 i Landeværnet). Landeværnet skulde kun bruges til Forsvar af Landet, medens Linjen og Reserven vilde give en Hær paa 400,000 Mand, der straks var kampdygtig. De aarlige Merudgifter beløb sig til 28 Millioner Mark. Dette Forslag stødte i det prøjssiske Folketing paa en stærk Modstand. Man var ikke meget lysten efter forøgede Udgifter, særlig ikke til nye Officersposter, der skulde besættes med de adelige Junkere, som Borgerskabet baade hadede og foragtede. Roon vilde sætte Landeværnet i anden Række, for at styrke Linjehæren, men Folketinget holdt netop paa Landeværnet, paa Folkehæren, det mindedes Landeværnets gode Tjeneste under Befrielseskrigen 1813, og glemte, at Tiden, militært set, nu var en anden.

Hærlovsforslaget gjorde det af med de Illusioner, som Borgerskabet havde næret angaaende Prins Wilhelm, han blev atter »Kardæskprinsen«. Imidlertid dristede Folketinget sig ikke til helt at forkaste Forslaget, det bevilligede den forlangte Sum, men forelobig kun for ét Aar (1860). Det var en politisk Dumhed af Rang. Regeringen indrettede naturligvis nu de nye Rammer, fyldte dem med Rekrutter. Hvis man senere nægtede Pengene, vilde Regeringens Stilling være stærk. De nye Regimenter var en Kendsgerning, og næste Aar bevilligede Folketinget atter Pengene paa ét Aar (1861).

Imidlertid døde Frederik Wilhelm IV (2. Januar 1861), og Prins Wilhelm besteg Tronen under Navn af Kong Wilhelm I. I sin Proklamation fremhævede han Nødvendigheden af, at man fik Hærorganisationen endelig vedtaget. Men Stemningen ude i Befolkningen gik mere og mere imod den. De gamle radikale Demokrater fra 48 fattede nyt Mod, de sluttede sig sammen til Fremskridtspartiet, der holdt paa Sparsommelighed i Militærudgifterne, en Nedsættelse af Tjenestetiden til to Aar og en Opretholdelse af Landeværnet »Folket i Vaaben«. Ophidselsen steg,

14. Juli 1861 skød en Student paa Kong Wilhelm, »fordi han stod Tysklands Enhed i Vejen«. Valget 5. December til Folketinget gav Fremskridtspartiet Flertallet. Nu var Tøvens Tid ude, Konflikten forestod.

Kampen og Modsætningen bundede langt dybere end Militærforslaget. Det var Modsætningen mellem Kongedømmet af Guds Naade, Kongen som Statens virkelige Herre, Rigsdagen som en væsentlig raadgivende Forsamling og det parlamentariske Regimente, som man kendte det fra England og Belgien. Kong Wilhelm havde ved sin Kroning stærkt betonet Kongedømmet af Guds Naade, han følte ved Kroningen noget mystisk foregaa, han blev da »Herrens Salvede«, han tog sin Krone »fra Herrens Bord«. »Jeg er den første Konge, som tager Magten, efter at Tronen er omgivet med moderne Institutioner, men jeg glemmer ikke, at Kronen kommer fra Gud.« Demokraterne derimod fordrede en Række Reformer, der helt vilde forandre Rigsdagen og skabe et parlamentarisk Styre. Netop fordi Kampen staar om de dybeste forfatningsmæssige Spørgsmaal, bliver den fra begge Sider saa bitter og hæftig. Denne Kamp har Bud langt videre om end til Prøjssen, den udfægtes under de samme eller lidt andre Former mange andre Steder. Vi vil derfor gaa noget i Detaljerne. Resultatet af Kampen blev i Prøjssen det Kongedømme, som vi kender saa godt fra Kejser Wilhelm II's Taler, det stærke, gudindviede Kongedømme, hvor Rigsdagen trods al dens Magt væsentlig kun er en raadgivende Forsamling, hvor Herskerens Vilje næsten altid sejrer, hvor han betragter sig selv som Guds udkaarne Stedfortræder overfor sit Folk, som dets faderlige Hersker, der ene har Ansvaret overfor Gud. Alle disse Ord, som Kejser Wilhelm II nu siger, sagde allerede Roon og de andre den Gang.

Men Borgerstanden vilde ikke gaa ind paa denne Synsmaade. Det demokratiske Flertal bragte Kong Wilhelms første ret liberale Ministerium til at forlange sin Afsked, og Kongen tog sig saa et strængt konservativt Ministerium. Dette gjorde ikke Flertallet føjeligere i det militære Spørgsmaal, og da Regeringen opløstes, sendte Vælgerne det gamle Flertal forstærket tilbage. Det var ved Valget ikke blot gaaet ud over de konservative, men tillige over de maadeholdne liberale, den nye Rigsdag var stærkt radikal farvet. Efter en hidsig 7 Dages Debat forkastede man den Bevilling til Forøgelse af Hæren, der hidtil havde været givet for ét Aar ad Gangen, med 308 Stemmer mod 11. Det var den 23. September, og den 24. bragte »Staatsanzeiger« Bekendtgørelse om, at Kongen havde udnævnt virkelige Gehejmeraad Otto von Bismarck-Schønhausen til Statsminister og overdraget ham det foreløbige Forsæde i Statsministeriet.

Han var født paa Slottet Schønhausen 1. April 1815, af gammel prøjssisk Landadel. I Gøttingen havde han studeret Jura, været en rask Bursch, havde drukket sit Øl og »revet Salamanderen« trods nogen, havde fægtet og duelleret, kort opført sig som saadan en ung, fuldblodig Landjunker, der kommer til Byen med spirende Skæg og røde Kinder, struttende af Landets Sundhed og Kraft. At blive juridisk Embedsmand, Assessor, fristede ham ikke meget, og da han havde været Soldat, overtog han i 1839 Bestyrelsen af sin Faders Godser. Han giftede sig, og selv om Vildskaben nu og da kom op i ham, blev han dog en ret sat Ægtemand, en Landjunker, der red hen over sine Marker og passede sin Bedrift. Han læste en Del, især Historie. I 1847 blev han Medlem af den forenede prøjssiske Landdag. Han sad til højre for de stiveste Højremænd, fuld af Foragt og Haan mod alle tossede frisindede Ideer, og han gav aabent sin Haan Udtryk; man hyssede og peb af ham, men saa kunde han rolig sætte sig ned paa Talerstolen, trække sin Avis op af Lommen og erklære, at han havde god Tid, ham generede det ikke. Han talte hakkende og kejtet, men ofte sporer man i en enkelt dristig Vending, i et slaaende Billede Løvens Klo. I 1848 hørte han til dem, der ivrigst modarbejdede de revolutionære og de liberale i det hele. Han vilde nok Tysklands Enhed, det smigrede ham som god Prøjsser, at Prøjssen skulde blive den ledende Magt, men han vilde ikke, at den prøjssiske Konge skulde modtage Kronen af »Sludrebøtterne« i Frankfurt, nej, den prøjssiske Ørn skulde hæve sig til høj Flugt, strækkende sine Vinger beskærmende ud over Tyskland.

Fig. 109. Grev v. Roon. [1803—79. Se Sp. 237. Søn af en prøjssisk Godsejer, 1821 Officer; bl. a. Lærer ved Kadetkorpset i Berlin og Krigsskolen, flere dygtige geografiske, etnografiske og militære Skrifter. Udbejdede 1858 til Prins Wilhelm en Redegørelse for Hærens Svagheder; derpaa 1859 Krigsminister, senere tillige Marineminister. Videre se Teksten. Store Fortjenester af det prøjssiske Militærvæsen. Trak sig 1873 tilbage fra Ministeriet. Ophøjet i Grevestanden.]

Han var endnu den Gang en Ven af Østerrig, der syntes ham den bedste Borgen for det gamle; men da han var bleven prøjssisk Gesandt i Frankfurt og gennemskuede Østerrigs Planer om helt at beherske Tyskland, slog han om og blev dets bitre Fjende. For øvrigt fik han, da han lærte dem at kende, lige saa lidt Respekt for de Statsmænd, der nu sad i Frankfurt, som han havde haft for de »demokratiske Sludrebøtter«, og med den ham ejendommelige, drøje Aabenhed gav han det Udtryk. Han havde ikke været i Frankfurt en Maaned, da han skrev: »Enhver af os stiller sig an, som om han tror om de andre, at han er fuld af Tanker og Udkast, naar han bare vilde komme frem med dem, og dog ved vi alle ikke en Døjt om, hvad der skal blive af Tyskland. Intet Menneske, end ikke den ondskabsfuldeste Tvivler af en Demokrat, aner, hvilket Charletaneri og Vigtigmageri der stikker i det herværende Diplomati.« Allerede i Frankfurt begyndte hans senere Politik at dæmre for ham. Men inden han naaede til Magten. beklædte han først to vigtige Gesandtskabsposter, der lærte ham Magtforholdene i Udlandet at kende. Han var prøjssisk Gesandt i Petersborg og meget yndet der, han sluttede nøje Forbindelser med Kejseren og hans Udenrigsminister, som senere kom ham til gode. Som Gesandt i

Paris saa' han Napoleon paa nært Hold. Den store, bedske Menneskekender var ikke længe om at opdage Hulheden i Cæsaren ved Seinen. Og omsider var hans Dag kommen, Konflikten i Prøjssen var naaet dertil, at man behøvede en Alexander, der kunde overhugge Knuden. Det er Roon, der fik Bismarck frem.

Allerede i 1859 havde han bragt ham i Forslag, men Prinsregenten havde svaret: »Ham, han vil sætte al Ting paa Hovedet.« Omsider var der da ikke anden Udvej end ham. Roon trængte fremdeles paa, og den 15. September fik Bismarck, der var paa en Rekreationsrejse, i Toulouse et Telegram, der kaldte ham hjem uopholdelig. Den 20. September var han

talsbeslutninger, som dem fra Aarene 1848 og 49, men *Blod og Jærn*, der vil komme til at afgøre Tidens store Spørgsmaal.« De saa' paa ham, og forstod intet af denne Tale. Han var dem kun »Junkeren, der intet havde lært, og intet havde glemt«. Han havde i 1850 i Rigsdagen, da man spottede over de prøjssiske Junkere, tilraabt Spotterne: »Jeg er stolt af at være prøjssisk Junker, og De kan være sikker paa, at vi nok igen skal bringe Junkervæsenets Navn til Ære og Anseelse.« Men at en Junker kunde være en stor Mand, udrette en Verdensgerning, troede den tyske Borger ikke paa. I den danske »Illustreret Tidende« for 1862 findes der i en Karakteristik af Bismarck de Ord: »Den besyn-

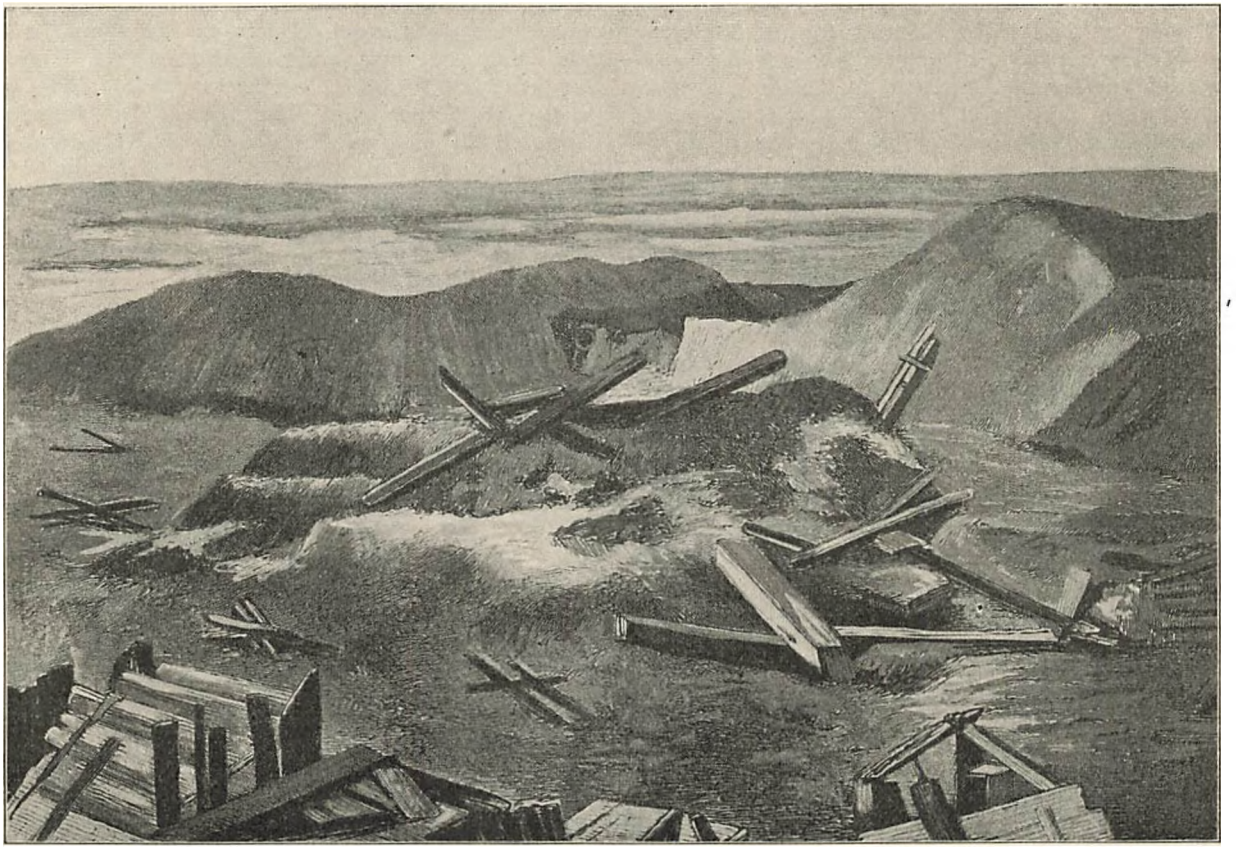

Fig. 109. Fra Dybbøl. Det Indre af Skanse 2 Dagen efter Stormen den 18. April 1864.

i Berlin, og den 22. havde han i Parken ved Slottet Babelsberg det afgørende Møde med Kongen. Han var dybt nedslaaet, tænkte paa at takke af, og viste Bismarck Udkastet til Tronfrasigelsen. »Dertil maa det aldrig komme i Prøjssen,« erklærede Bismarck resolut. Han tilbød at regere mod Rigsdagen, uden Budget, at gennemføre Hærorganisationen trods alt. »Saa er De min Mand,« svarede Kejseren, og Forbundet mellem Fyrste og Minister blev sluttet, som varede Livet ud. Den 30. September traadte han frem for Finansudvalgets liberale. Han sagde til dem disse fremtidssvangre Ord: »Tyskland ser ikke paa Prøjssens Liberalisme, men paa dets Magt. Prøjssen maa samle sig for at være stærkt i det rette Øjeblik, der allerede flere Gange er gaaet til Spilde. Det vil ikke mere blive Taler eller Flerderlige Species af Menneskeslægten, som under Navn af de prøjssiske Junkere en Gang i en sen Eftertid vil bringe Historieskriverne til at ryste vantro paa Hovedet, og faa dem til Gang efter Gang at se efter i Dokumenterne, om det virkelig er sandt, at der nogensinde har eksisteret en saadan Afart af Menneskeheden.« Stakkels Danmark! Det fik kun altfor snart Troen i Hænde.

Det er overhovedet vanskeligt for os Danske at bedømme Bismarck retfærdigt. Mellem ham og os rinder Blodet fra Dybbøl Skanser, mellem ham og os ligger Slesvigs Land. Lad os alligevel søge at sondre mellem godt og ondt i denne vældige Skikkelse, som var han en Mand fra længst døde Aarhundreder. Mest minder han om det fjerde Rige i Daniels Bog, Riget af Jærn og Ler. Det var stærkt som Jærnet,

og som Jærnet knuser og sønderslaar alt, sønderslog det og knuste de andre Riger. Men Pottemagerleret betød, at Riget for en Del var stærkt, for en Del skrøbeligt, det var Svagheden og Undergangen. Han var en uadskillelig Blanding af Jærn og Ler, af Styrke og Svaghed. Han var seende som hin Mand i Æventyret, hvis Blik trængte gennem Mure og gennem Bjærge, gennem Havets Dybder, og han var blind. Man kan vel sige det saa, at han var genialt seende, naar det gjaldt Mennesker og Ting, blind, naar det gjaldt Ideer. Derfor sejrede han, saa længe han havde med Mennesker og Ting at gøre, derfor led han Nederlag, hvor han mødtes med

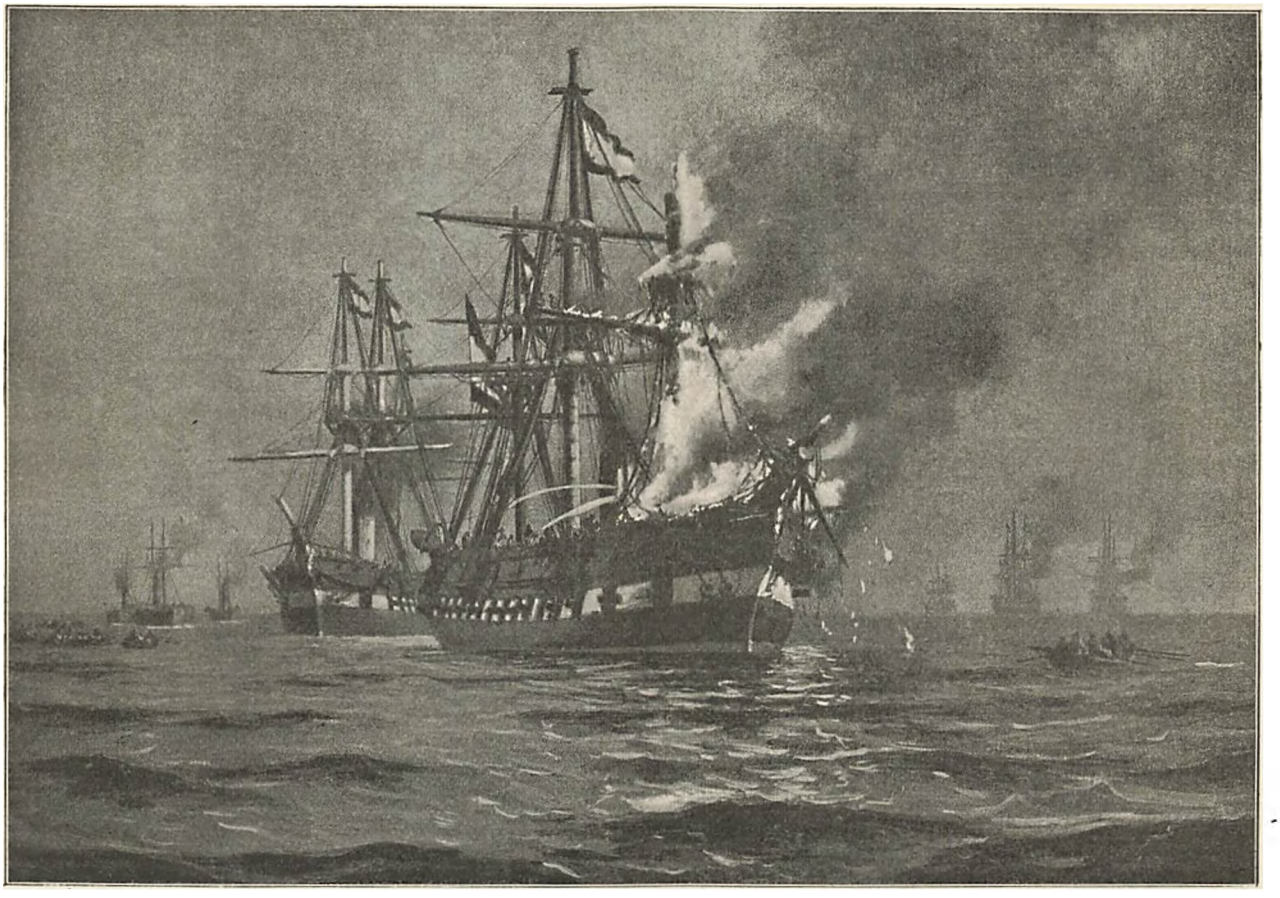

Fig. 110 Søslaget ved Helgoland.

Ideer. Der er Mænd, der staar som Varslere om en ny Tid, der saa at sige staar paa Fremtidens Dørtærskel, pegende ud over det kommende. I dem leve Slægten sit Liv forud. Han var derimod den sidste af noget, som var. Det er, som Fortiden i ham samlede al sin Kraft for at vise, hvor meget den formaaede. Han var stolt af at være en prøjssisk Junker, og han blev egentlig aldrig andet end en Junker, men rigtignok en Junker i overnaturlig Størrelse. Hans Opfattelse af Staten, Kongedømmet, Folket, alt var Fortidens, han saa' det gennem sin Slægts Traditioner, gennem Junkerens Standsfordomme. Han yndede at kalde sig sin Konges Vasal, men Vasaller hører Fortidens til, Nutiden har Ministre. Hvor vældig end hans Gerning er, den er Øjeblikkets,

han er Manden for at samle Tyskland, en i Tid begrænset Handling, han er ikke den, af hvis Skød de Ideer udgaar, der vokser ud gennem Aarhundrederne, ubegrænsede af Tiden. Han gik, og hvad staar der af hans Gerning, naar Tiden er runden, uden dette ene, at han samlede Riget: Det vil udvikle sig mod ham, det maa først overvinde ham, det kan ikke fortsætte ham. Se til hans Modsætning, Gladstone. Han er død, men han lever end, lever i Handlinger, der skaber nye Handlinger, i Ideer, der Dag for Dag vinder større Raaderum. Han var det nyes Skaber, Bismarck Fuldendelsen af det gamle.

Men selv om det kun var en Øjeblikkets Ger-

ning, han gjorde, var den dog vældig, den kunde kun gøres af den vældige. Ingen Diplomat i vort Aarhundrede har saa overlegent tumlet med Mennesker som han, ingen som han forstaaet altid at faa dem til at gaa sine Veje. Der laa ti Tusind Vanskeligheder mellem ham og Maalet, han fjernede dem alle. Han var hensynsløs, som han maatte være det. Han var ganske ligeglad i Valget af sine Midler, blot de udrettede, hvad de skulde. Han forstod at vurdere en Stats Styrke og dens Svagheder med samme Sikkerhed, hvormed Kemikeren bestemmer de enkelte Grundstoffer. Han lod sig aldrig imponere eller dupere af en Mand, han saa' straks, hvad der boede i ham, hvad han duede til. Netop i Kraft af sin Svaghed, sin Mangel paa Sans for Ideer, saa' han

uendelig klart paa de nærværende, de lige for Haanden liggende Ting.

Der er et Utal af Anekdoter om ham, medens der næsten ikke er en om Gladstone, det tyder paa, at Bismarck som Menneske var rigere og mangfoldigere. Han var efter Luther og Goethe det største Sproggeni, det tyske Folk har haft. Han er i sine Taler en Omskaber og Fornyer af det tyske Maal. Han gød ind i det sin Humor, sin Drøjhed, han gjorde det fast, konkret og levende. Næst Shakespeare og Goethe er der ikke i Historien nogen Mand, der har formet saa mange ordsproglige Vendinger som han. Han havde det store Digtergenis Evne til at fortætte en Tanke, til at finde dens skarpeste og korteste Form, til i tre Ord at sige, hvad de tyske Professorer brugte 30 indviklede Sætninger til. Hvad der ellers er at sige om Bismarcks Karakteristik, overlader vi til Kendsgerningerne, de taler ogsaa højt og tydeligt nok.

I samme Finansudvalgsmøde, hvori han sagde de berømte Ord om Jærnet og Blodet, udtalte Bismarck sig i næsten lige saa rammende Vendinger om *Forfatningsforholdene* i Prøjssen. Folketinget havde ikke ene Retten til at forkaste eller vedtage en *Finanslov*, den kunde kun komme i Stand ved en Overenskomst mellem Kronen, Landstinget og Folketinget. Lykkedes en saadan Overenskomst ikke, kom der ikke paa regelmæssig Maade en Finanslov i Stand, var Regeringen tvungen til at fortsætte Statsstyrelsen uden Finanslov; Statsmaskineriet kunde ikke gaa i Staa. Man havde allerede ved hans Tiltræden sagt: »Bismarck er Statskupet,« og nu erklærede Folketinget 7. Oktober, at enhver Opkræven af ubevilgede Skatter var forfatningsstridig. Den 11. forkastede Landstinget Folketingets Finanslov, og den 13. blev Rigsdagen sluttet, uden at nogen Finanslov var given. Folkets store Flertal betragtede det som Statskupet, det kom til larmende Demonstrationer. »Jeg sover ikke en eneste Nat,« sagde Kongen.

Fig. 111. Prins Friedrich Karl. [1828—85. Se Sp. 247 ff. Brodersøn af Kejser Wilhelm; opdraget bl. a. af Roon; 1848 med mod Danmark, 49 mod Revolutionen i Baden; studerede derpaa i Fredsaarene Napoleons og Frederik den Stores Krige; i 64 atter med mod Danmark; ledede Angrebet mod Dybbøl; efter Wrangel Øverstkommanderende over den prøjssisk-østerrigske Hær; førte i 1866 den første prøjssiske Armé, i 1870 den anden Armé; videre se Teksten.]

Da Rigsdagen atter traadte sammen, 14. Januar 1863, førtes Kampen i de skarpeste Ordets Former. Folketinget vedtog en Adresse til Kongen, hvori det anklagede Ministeriet for Forfatningsbrud, Kongen viste den tilbage. Hærlovsforslaget forkastedes, og den 26. Maj sendtes Rigsdagen hjem, uden at der var vedtaget nogen Finanslov. Regeringen vedblev at opkræve Skatter, støttende sig til Forfatningens § 109.

Samtidig begyndte Østerrig, der var svækket af Krigen og truet med indre Oprør, at dreje ind paa mere konstitutionelle Baner (se senere). Stemningen i Tyskland begyndte at vende sig til Gunst for det. De østerrigske Statsmænd besluttede at benytte sig heraf til at sætte Prøjssen grundigt til Vægs, til for lange Tider at sikre sig Herredømmet i Tyskland. Østerrig fremkom derfor med et Forslag til en *Reform af det tyske Forbund*. Frants Joseph betegnede selv »den nuværende Tilstand som lige frem kaotisk, de tyske Regeringer lever i stadig Forudfølelse af nære Katastrofer«. Det var Kejserens Plan at gennemføre Reformen paa et Fyrstemøde i Frankfurt. Paa Vejen derhen blev han i Sydtyskland hilst og hyldet med Navnet: tysk Kejser. Der samledes i Frankfurt en glimrende Forsamling, kun den prøjssiske Konge manglede. Han laa i Baden-Baden i Badekur, og Kong Johan af Sachsen overbragte ham Fyrsternes Indbydelse til at møde. Det var en kritisk Tid for Bismarck: »Tredive Fyrster som Indbydere og en Konge som Kabinetskurér. Hvordan kan man sige Nej Tak til det?« Dronningen støttede Indbydelsen, Kongen vilde selv gerne møde ved sine Ligemænds Møde; men Bismarck satte sin Vilje igennem, Kong Johan fik et Nej med tilbage, og da Prøjssen ikke deltog i Forhandlingerne og Beslutningerne, kom der intet ud af, hvad Fyrstemødet vedtog. Blandt Bismarcks Grunde til Afslaget var den, at den tyske Nations Interesser maatte røgtes af en af hele det tyske Folks Samvirken udgaaet Nationalforsamling, det havde Fyrsterne ikke givet i tilstrækkeligt Maal, derfor kunde Prøjssen ikke gaa med. Det lød underligt i Bismarcks Mund, der selv havde sat sin Rigsdag ud af Spillet, at forlange en almindelig tysk Nationalforsamling, de tyske Demokrater opfattede det da ogsaa som en Spas; hans senere Holdning har vist, at han mente det.

Og medens Folket rasede mod Grundlovsbryderen, medens den prøjssiske Kronprins ikke lagde Skjul paa sin Uvilje overfor hans Politik, medens Østerrig jog efter Popularitet i Tyskland, foretog Bismarck et af sine første diplomatiske Mesterkup, der banede Vejen for hans senere Politik. Han støttede Rusland under Opstanden i Polen (se Sp. 185). I Rigsdagen blev han beskyldt for at have nedværdiget sig til at spille Politibetjent for Rusland; men i storpolitisk Henseende var Stillingen i Slutningen af 1863 denne: Frankrig havde tirret Rusland ved sin Holdning i det polske Spørgsmaal, den begyndende Forstaaelse imellem de to Magter var brudt. Og de tre Magter, der var gaaede sammen i deres Noter mod Rusland (Frankrig, England og Østerrig), men intet havde opnaaet, beskyldte gensidig hinanden for Svig. Forholdet mellem dem var spændt, de vilde ikke i en nær Fremtid kunne enes om en fælles Optræden. Østerrig var ydermere svækket ved sit mislykkede Forsøg paa at omordne de tyske Forhold. Rusland stod i Taknemlighedsgæld til Prøjssen. Alt vendte sig til Prøjssens Gunst, Tiden til at slaa det første Slag var inde. Det var Danmark, det kom til at gaa ud over.

3. Den anden slesvigske Krig og den prøjssisk-østerrigske Krig. 1863—66. Den 30. Marts 1863*)

*) Idet vi henviser til Noten Sp. 52, gentager vi, at vi her kun behandler de danske Forhold, for saa vidt de spiller ind i Verdenspolitiken. I Johan Ottosens »Vor Historie« vil »Frem«s Læsere finde Sagen udførligere fremstillet fra et nordisk Synspunkt.

havde *Frederik VII* udstedt en *Kundgørelse* om, at Holsten næsten helt skulde udsondres af Forfatningsfællesskabet med Kongeriget og Sønderjylland, medens Fællesskabet skulde styrkes mellem de to sidstnævnte Dele af det danske Monarki. I noget over ti Aar havde Danmark søgt at føre de Aftaler, der i 1851 og 52 var trufne med Prøjssen og Østerrig om Ordningen af det danske Monarkis forfatningsmæssige Forhold, ud i Livet, og samle hele Monarkiet under en fælles Forfatning. Disse Aftaler var i og for sig uklare, de kunde være Genstand for de mest forskellige Fortolkninger. De var et af den Slags Forlig, som to Parter slutter, naar de i Øjeblikket er grundig kede af en Sag, men dog forbeholder sig ved Lejlighed at vende tilbage til Stridens Genstand. Det gælder da blot om at blive enig om nogle ubestemte Vendinger, hver forbeholder sig at forstaa dem paa sin Maade og senere gøre sin Opfattelse gældende. Den danske Minister *Bluhme*, der for Danmark traf Aftalerne, erklærede selv, at han talte med »en vis svævende Utydelighed«. Sligt hævner sig som Regel, det viste sig snart, at der var kun alt for mange Paaskud for Prøjssen og Østerrig til at blande sig ind i de danske Forhold. Og selve den Ordning, som den danske Regering havde lovet af de forfatningsmæssige Forhold, var i Praksis uigennemførlig. Der fandtes ikke nogen Forfatning, hvorom alle kunde samles. Der kom ti Aars pinagtige Forhandlinger, endeløse diplomatiske Akter, en i Længden utaalelig Tilstand. I Kongeriget blev Stemningen derfor stærkere og stærkere for, at man skulde hugge Knuden over, knytte Sønderjylland nærmere til Danmark, og i fornødent Fald tage Krigen. Der blev i 1861 indgivet en Kæmpeadresse til Regeringen med 70.000 Underskrifter, hvori Folket udtalte sin Redebonhed til at bringe ethvert Offer for at hævde Kongerigets og Sønderjyllands bestaaende, konstitutionelle Forening.

Det er dette, der ligger bag Kundgørelsen af 30 Marts 1863. Kongeriget og Sønderjylland nøje forbundne gennem en Fællesforfatning, Holsten udsondret med sin egen Stænderforsamling. Det var paa Forhaand givet, at Tyskland vilde gøre Indsigelse mod enhver Forfatning, der vilde ophæve den statsretlige Forbindelse, som det hævdede, der var mellem de to Hertugdømmer, men de storpolitiske Forhold syntes i 1863 Danmark gode. Med Sverrig-Norge blev der plejet Forhandlinger om en Alliance. England havde efter nogle Svingninger udtalt sig til Fordel for Danmark, Palmerstone havde 9. Juli 1863 ladet Ordene falde om, at »de, der vilde forgribe sig paa Frederik VII's Monarki, ikke vilde faa Danmark alene at kæmpe med.« Ogsaa Frankrig, der vilde have England med sig til fælles Optræden i det polske Spørgsmaal, førte over for de tyske Hoffer et Sprog, som Danmark maatte sætte store Forhaabninger til. En *Fællesforfatning* for Danmark og Sønderjylland blev derfor forelagt og vedtaget (13 Nov. 1863).

Men denne for Danmark gunstige Tingenes Tilstand forandredes, som sagt, ganske henimod Aarets Slutning, og der hændte ydermere det, at *Frederik VII døde d. 15. Nov. 1863* Derved kom der til Forfatningsstriden tillige Tronfølgespørgsmaalet, der blev endnu mere rørte Vande at fiske i. Og hvor smerteligt det end er for os danske, nødes vi af den historiske Sandhed til at indrømme, at aldrig er Bismarck optraadt paa en Gang med større Finhed og Kraft end netop i Aarene 63 og 64. Vi havde desværre ikke ved Statens Ror en Mand, der nær kom paa Højde med ham.

Allerede efter Kundgørelsen af 30. Marts havde Forbundsdagen paa Prøjssens Forslag besluttet, at hvis Danmark ikke inden 9 Uger fra 1. Oktbr. at regne gav efter for de tyske Fordringer i Forfatningsspørgsmaalet, vilde det tyske Forbund sende Eksekutionstropper ind i Hertugdømmerne. Og aldrig saa snart var Frederik VII død, før Augustenborgeren, *Hertug Frederik*, gjorde Krav paa Slesvig og Holsten, uagtet hans Fader, Hertug Kristian, da han solgte sine Godser til Danmark for en ret rundelig Sum, havde givet Afkald paa alle sine mulige Rettigheder. Hele Tyskland kom i Bevægelse, siden 1848—49 havde der ikke været et saadant Røre der. Prøjssen og Østerrig havde undertegnet Londonerprotokollen af 1852, hvorved hele det danske Monarki efter Frederik VII's Død skulde gaa over til Prins Kristian og hans Efterkommere, og hvor ogsaa Princippet »det danske Monarkis Integritet som stedsevarende« var bleven anerkendt. Men selv om denne Protokol senere var bleven tiltraadt af de fleste vigtigere tyske Fyrster, var den aldrig bleven tiltraadt af det tyske Forbund som saadant, og Stemningen Tyskland over gik da i Retning af, at Forbundet skulde anerkende Hertug Frederik.

Dette passede imidlertid ikke Bismark; han havde hele Tiden, trods alle Udtalelser om det modsatte, tænkt paa, at Prøjssen selv skulde have den fede Bid; det var foruden meget andet en Havn for den prøjssiske Flaade, der skulde skabes, i Kiel, og det var Nordøstersøkanalen, som allerede da stod for hans Blik. Og saa snedigt forstod han at manøvrere og benytte andre, at Prøjssen til sidst fik det hele.

Han vilde slet ikke tale om Arvespørgsmaalet, han talte udelukkende om Forfatningssagen og det kom ham derfor vel tilpas, at den nye danske Konge, *Kristian IX*, efter nogen Tøven gav efter for Folkestemningen i København og Danmark, og den 18 Nov. undertegnede Fællesforfatningen. Bismarck hævdede nu, at den betød en Krænkelse af de givne Løfter, at Slesvig derved var bleven indlemmet i Kongeriget Danmark. Den 24. Dec. rykkede Forbundstropperne, Sachsere og Hannoveranere, ind i Holsten, medens de danske Soldater paa Vestmagternes Raad trak sig tilbage. Overalt blev Hertug Frederik hilst som Hersker, og de fleste tyske Hoffer anerkendte ham. Men Bismarck vilde fremdeles ikke vide af ham at sige, uagtet man overalt i Tyskland kaldte ham en Forræder, der udleverede Hertugdømmerne til Danmark; han stod fremdeles paa Londonerprotokollen, og fordrede blot, at Fællesforfatningen skulde tages tilbage, ellers foreslog han, at Forbundet ogsaa skulde besætte Slesvig som Pant. De smaa Stater og Mellemstaterne holdt imidlertid for hver Dag fastere paa Hertug Frederik, de ønskede ikke Prøjssen større men derimod Oprettelsen af endnu en tysk Mellemstat, og den 12. Jan. 1864 overstemte de paa Forbundsdagen Prøjssen og Østerrig og vedtog, at det tyske Forbund ogsaa skulde tage Slesvig i Besiddelse med Vaabenmagt for Hertug Frederik.

Det hverken vilde eller kunde Bismarck tillade, og han arrangerede sig underhaanden med Østerrig. De to Stormagter erklærede, at de selv vilde tage Sagen i deres Haand, den 16. Jan. sluttede de en hemmelig Overenskomst, og rettede den Fordring til Danmark, at det inden 48 Timer skulde tage Fællesforfatningen tilbage. England og Rusland havde allerede længe søgt at faa Danmark til at give efter paa dette Punkt, og det ny Ministerium *Monrad* gik ogsaa ind paa, at sammenkalde Rigsraadet for paa lovlig Maade at faa vedtaget en Forfatningsforandring. Men det var ikke Bismarck nok, den 18. Jan., efter de 48 Timers Forløb, kom *Krigserklæringen*. Det prøjssiske Folketing nægtede Bismarck et Krigslaan, idet det paa det skrappeste fordømte hans antinationale Politik. Det standsede ham naturligvis ikke. Den 1. Februar rykkede 37.000 Prøjssere under Prins *Friedrich Karl* og 23.000 Østerrigere under *v. Gablenz* over Eideren. Den gamle Feltmarskal v. Wrangel havde Overkommandoen.

Fig. 112 Moltke. [1800—91. Se Sp. 252.]

Det var Moltkes Plan at fange og tilintetgøre den danske Hær, der stod langs Dannevirke, afskære den fra Tilbagetoget til Flensborg. Dette Tilbagetog, som *de Meza* foretog i Natten mellem den 5. og 6. Februar, og som vakte saa dyb Sorg og Smerte Landet over, var derfor, militært set, korrekt. Efter den smukke Fægtning ved *Sankelmark*, hvor Bagtroppen standsede de forfølgende Østerrigere, naaede Hæren Sundeved og bed sig fast i Dybbøl Skandser. En Del af Prøjsserne blev tilbage her, medens Resten af Fjendens Hær drog op i Jylland.

Kampen om *Dybbøl* blev baade lang og blodig. Mod Prøjssernes riflede Skyts med den lange Skudvidde kunde vi kun stille vore gammeldags, glatløbede Kanoner, mod deres Bagladere vore gamle Forladere. Det var en ulige Kamp. Uafladelig regnede Jærnet ned over Skanserne, skød dem sammen til formløse Jorddynger. 34 Dage varede Beskydningen, før Prøjsserne stormede, den 18. April. Den Nat havde Kanonerne taget fat Kl. 3, ved otte Tiden faldt der 30 Skud i Sekundet. Da Klokken slog Ti paa Taarnuret i Dybbøl, hørte Ilden pludselig op, og Stormkolonnerne brød frem af Løbegravene. Efter en haardnakket Kamp tog Prøjsserne de sammenskudte Skanser, 5000 Døde, saarede og Fanger mistede vi, det kostede Prøjsserne 1200.

Fredericia blev rømmet, den eneste Lysning var Træfningen ved *Helgoland*, hvor de danske Skibe kæmpede tappert mod en østerrigsk-prøjssisk Flotille, skød Fregatten »Schwarzenberg« i Brand og tvang Fjenden til at ty ind under Land. (9 Maj).

Den 25. April samledes Magterne til en Konference *i London*, hvor der mægledes en Vaabenstilstand til 26. Juni, for at man imidlertid kunde forhandle om Freden. England foreslog Slesvig delt, men hvor Delingslinjen skulde drages, derom kunde man ikke komme overens. Danmark, der kunde have faaet en national Grænselinje, holdt af militære Grunde paa en Deling ved Slien, og Konferencen opløstes den 25. Juni uden Resultat.

Faa Dage efter satte Prøjsserne om Natten over til *Als* og erobrede denne Ø, medens den danske Hær maatte gaa tilbage til Fyen. Nu opgav Danmark Krigens Fortsættelse, Monrad blev afløst af *Bluhme*, og den 31. Okt. 1864 sluttedes *Freden i Wien*, hvorved den danske Konge afstod alle sine Rettigheder over Slesvig, Holsten og Lauenburg til den østerrigske Kejser og den prøjssiske Konge, og forpligtede sig til at anerkende de Dispositioner, som de fremtidig maatte træffe disse Landsdele vedrørende.

Der var endnu langt frem for Bismarck. Østerrig var kun modvillig gaaet med til Krigen, det havde ikke villet lade Prøjssen handle paa egen Haand, men det havde aldrig tilsigtet en Løsrivelse af Hertugdømmerne fra Danmark. Der sad det nu sammen med Prøjssen inde med Landsdele, der laa langt borte fra dets Grænser, og som stødte lige op til Prøjssen. Havde Danmark haft blot et anden Rangs diplomatisk Talent, maatte det sikkert have kunnet benyttet den under Krigen værende skjulte Modsætning mellem Østerrig og Prøjssen.

Foreløbig fik Bismarck Forbundstropperne manøvrerede ud af Holsten. Han stillede i Frankfurt Forslag derom, og for at give sine Ord Vægt, holdt han et Par stærke Divisioner i Beredskab. Forbundsdagen maatte derfor gaa ind derpaa, uagtet Stemningen, særlig i Sachsen, var forbitret, og man endog der traf militære Forholdsregler. Sachserne vendte hjem ad en lang Omvej over Hannover, Kurhessen, Thüringen og Bayern, »for at undgaa Kollisioner paa prøjssisk Gebet«, med en bitter Følelse af at være snydte. Holsten og Slesvig blev nu bestyrede af en prøjssisk og østerrigsk Civilkommissær i Forening.

Bismarcks næste Foretagende maatte det være ogsaa at faa Østerrigerne væk. Østerrig var paa sin Side lige saa interesseret i at faa Prøjssen ud, og da det ikke selv kunde tænke paa at beholde disse fjærne Landsdele, hældede det mere og mere til Mellemstaternes Ønske om at faa Hertug Frederik til Regent der. Prøjssen vilde derved gaa glip af alle sin Sejrs Frugter, og vilde hellere lade det komme til en Kamp. Bismarck var imidlertid snild nok til foreløbig at lade, som om han vilde lade Hertugen

faa Landene. Han stillede blot en Række uantagelige Betingelser, saasom at Hertugdømmernes Post- og Telegrafvæsen skulde overgives til Prøjssen, deres Militærmagt ordnes i prøjssisk Lignelse og stilles under den prøjssiske Konges Befaling mod, at denne paatog sig at beskytte Hertugdømmerne mod ethvert Angreb, at enkelte vigtige, strategiske Punkter, f. Ex. Dybbøl og Mundingerne til en Nordøstersøkanal, afstodes til Prøjssen. Hertugen afviste dem som »uantagelige«, Østerrig vilde ikke lade de Lande, der dog var tilkæmpede med østerrigsk Blod, gaa helt over i Prøjssens Magt, og selve Hertugdømmernes Befolkning var ikke lysten efter at komme ind under det stramme, prøjssiske Officers- og Embedsmandsstyre.

Saavel den østerrigske Kommissær som Befolkningens Flertal understøttede den augustenborgske Agitation, og den prøjssiske Kommissær blev næsten sat ud af Spillet. Bismarck forlangte da, at Hertugen skulde udvises af Hertugdømmerne, og besatte Kielerhavn.

Flertallet i Prøjssen selv holdt ogsaa paa Augustenborgeren, om ikke for andet, saa for at drille Bismarck, der havde krænket Bevillingsretten. Selv Kronprinsen var Bismarcks absolute Modstander og støttede Hertugen. Rigsdagens Flertal ihjelslog alle Regeringens Forslag, ogsaa Hærloven, der dog nu havde staaet sin Prøve. Kun de Konservative stemte for Bismarck, men de vilde paa den anden Side ikke vide af et Brud med Østerrig at sige. Bismarcks eneste paalidelige Støtte var Kongen, og selv han nærede af og til Betænkelighed. Bismarck maatte lade de prøjssiske Kronjurister afgive en Erklæring om, at Hertugen ingen Ret havde til Hertugdømmerne, for at berolige Kongens Samvittighed. Saa vanskelig var Bismarcks Stilling, saa ensom var han, men han gik sin Vej urokkelig, med Maalet fast for Øje, og han sejrede, fordi han var alle de andre langt overlegen.

Ved at true Østerrig, som da var fuldt optaget af at ordne sine indre, forviklede Forhold, med Krig, lykkedes det ham at faa det til at gaa ind paa, at Prøjssen alene skulde føre Regeringen i Slesvig, Østerrig alene i Holsten; Lauenborg skulde helt være Prøjssens mod, at det betalte Østerrig $2^1/_2$ Mill. Daler for Afstaaelsen af dets Medejendomsret (14. Aug. 1865).

Fig. 113 Max Klinger: Døden som Brolægger.

At dette ikke var den endelige Ordning, men at Krigen maatte komme, om ikke i Dag, saa i Morgen, derover var Bismarck klar, og han traf sine Forholdsregler, som Chefen for Generalstaben, Moltke, traf sine. Allerede før den 14. Aug. havde han følt sig for i Italien, om ikke dette Rige var villigt til at kæmpe sammen med Prøjssen, naar det fik Venedig. Man var kun altfor villig. I *Biarritz* mødtes Bismarck med Napoleon, for at faa at vide, hvad man kunde vente fra den Kant. Napoleon var optagen og tildels lammet af det meksikanske Æventyr, han kunde ikke selv deltage i Krigen, men havde ikke noget imod, at de to Stater slog løs paa hinanden; han troede, at Krigen vilde blive lang og blodig, blive en mattende Aareladning for dem begge; og naar de saa havde kæmpet længe nok, vilde han trine frem paa Scenen som den stærke Mægler, der bragte Ro og Orden i Europa og til Gengæld fik Landudvidelser ved Rhinen; det vilde

i en væsenlig Grad støtte hans vigende Popularitet i Frankrig.

I Hertugdømmerne gik Tingene, som de skulde. Augustenborgeren fik Lov til at agitere og spille Fyrste i det af Østerrig regerede Holsten. Han drog endog op i Slesvig, for i Ekernførde at lade sig hylde af sine Tilhængere. Den prøjssiske Guvernør truede med at arrestere ham, hvis det gentog sig. Bismarck samlede alle Prøjssens Klager i en stor Note til Østerrig, paa hvilken han fik et koldt og afslaaende Svar (Febr. 1866). Det var egentlig allerede Krigen, fra begge Sider begyndte man at mobilisere. Den 8. April sluttede Prøjssen med Italien et Forbund paa tre Maaneder, hvor efter Italien skulde have Venedig mod at angribe Østerrig, hvis det inden denne Frist kom til Krig i Tyskland.

De fleste tyske Mellemstater hældede til Østerrigs Side, vilde gribe til Vaaben for det, de var interesserede i, at der i Tyskland var to Magter, der nogenlunde kunde holde hinanden i Skak; man var mere bange for Overgreb fra Prøjssens Side end fra Østerrigs. Og ogsaa Flertallet af det tyske Folk stod paa Østerrigs Parti mod dette Prøjssen, der blev regeret af en Junker, som traadte alle Folkefriheder under Fødder. Da er det, Bismarck gør det geniale Træk, at han, trods al Uvilje mod Prøjssen og ham, kobler Prøjssen og den tyske Enhed sammen, idet han den 9. April i Frankfurt foreslog, at der skulde indkaldes en af almindelige, direkte Valg udgaaet tysk Nationalforsamling, der skulde raadslaa om en af Regeringerne udarbejdet Reform af den tyske Forbundsforfatning.

Bismarcks Forslag var ærligt nok. Han indsaa klart, at skulde Prøjssen samle Tyskland, kunde det kun ske paa Grundlag af en Rigsdag, der fremgik af direkte, almindelige Valg, var et Udtryk for alle de sociale og aandelige Enhedsbestræbelser i Folket. Kun saaledes kunde man komme ud over alle de smaa Staters og de smaa Fyrsters Selvstændighedslyster. Derfor gennemførte han ogsaa senere en saadan Rigsdag. Men nu var der ingen, der troede paa ham. Fyrsterne blev opskræmmede ved Tanken om en Gentagelse af den Forsamling, der i 1848—49 havde siddet i St. Pauls Kirken, og de liberale og Demokraterne var ikke saa dumme, at de troede, at denne Junker, der kørte sin egen Rigsdag ud, skulde indføre en Rigsdag for hele Tyskland. Hver Dag bragte Aviserne en Hærskare af Skældsord og Forhaanelser mod Bismarck, en ung Student affyrede endog flere Revolverskud paa ham, der dels traf, dels strejfede ham. De prøjssiske liberale erklærede, at »selv om Kroaterne stod for Berlin, vilde de ikke bevillige en Øre til dette Ministerium«, overalt fra Landet strømmede Adresser ind mod Krigen.

Krigen trak noget ud, enhver vilde gerne, at den anden skulde begynde. Da Hertug Frederik fremdeles fik Lov til at agitere i Holsten, da Østerrig endog indkaldte de holstenske Stænder, rykkede 20,000 Prøjssere ind i Holsten, og den østerrigske Guvernør, *von Gablenz*, maatte med sine 4,800 Mand over Hamborg, Hannover og Hessen trække sig tilbage til Bøhmen. Prøjssen foreslog 10. Juni, at det tyske Forbund skulde reformeres paa den Maade, at Østerrig blev udelukket af Tyskland, at Prøjssen fik den militære Overbefaling mod Nord, Bayern mod Syd, og at der blev indkaldt et Parlament. Østerrig foreslog næste Dag i Forbundsdagen, at alle de ikkeprøjssiske Militærkontingenter skulde mobiliseres. Allerede den 14. kom det til Afstemning her over. Prøjssens Udsending betegnede Forslaget som stridende mod Forbundsforfatningen, og da det alligevel blev vedtaget, erklærede han, at det tyske Forbund dermed var opløst og forlod Forsamlingen.

Ved sit Forslag om en Forbundsreform havde Bismarck antaget sig Tyskland Sag. Den Kamp, der nu skulde bryde løs, drejede sig ikke blot om Erhvervelsen af Hertugdømmerne, men om Dannelsen af en stærk Stat i Europas Hjerte. Sejrede Østerrig, vilde det genvinde Schlesien, som Frederik den store havde frataget det, og som siden da havde været Østerrig en Pæl i Kødet, Prøjssen vilde da blive grundig knækket og reduceret til en tredje Rangs Magt. Enhver Samling af Tyskland vilde være udelukket for lange Tider, og Napoleon, der den 12. Juni havde sluttet en hemmelig Overenskomst med Østerrig, faa tyske Lande henad Rhinen til.

Og tilsyneladende gik Prøjssen til Kampen under de vanskeligste Forhold, med sikker Udsigt til Nederlag. Selve Landet var dybt spaltet af den bitre og langvarige Forfatningskamp, mange af Demokraterne ønskede endog Østerrigs Sejr, for derigennem at kunne blive af med Bismarck. Fredsadresserne vedblev at strømme ind, Reservesoldaterne og Landeværnet mødte vel, men uden Begejstring, og alene fordi Disciplinen stak dem dybt i Blodet, ja enkelte Steder, som i Rhinlandene, maatte man endog med Magt tvinge Soldaterne ind i Jærnbanevognene. Og udenfor Prøjssen var Stemningen næsten over alt prøjsserfjendtlig. Reaktionære Partikularister, radikale Demokrater og ultramontane Katoliker mødtes i Had til det monarkisk-protestantiske Prøjssen. Den sachsiske Rigsdag bevilligede med overvældende Majoritet de nødvendige Penge til Mobiliseringen, ogsaa i Bayern fik Regeringen de Millioner, den forlangte. I Würtemberg stemte af 90 Rigsdagsmænd kun 8 for at bevare Neutraliteten.

Men som Prøjssen i Bismarck havde Datidens største diplomatiske Geni, havde det i *Moltke*, Chefen for Generalstaben, den genialeste Feltherre, som vort Aarhundrede har haft siden Napoleon. Med ham blev Krigen en Underafdeling af de matematiske Videnskaber. I gamle Dage var Feltherrerne raske Krigere, der i fornødent Fald huggede ind i Spidsen for deres Ryttere. Endnu Napoleon kunde gribe en Fane og føre sine tapre fremad. Da var der endnu over Krigen noget af Æventyret, Modet og den blanke Klinge. Moltke er derimod en Lærd, en Matematiker, en Beregner. I hans Stue udregnes Sejrene Aar forud. Han kender alt, Fjendens Troppetal, Soldaternes Udrustning og Kampdyglighed, han véd, hvor lang Tid Modstanderen behøver til at mobilisere og samle sine Tropper paa et bestemt Punkt. Han har studeret de fjendtlige Generalers Karakter, ved, om de er dumdristige eller forsigtige. Han kender Terrænet, alle Veje, hver Bæk, véd nøjagtigt, hvor mange Timer det tager at marschere enhver Afstand. Ud fra al denne Viden konstruerer han forud Krigen, udfærdiger i Forvejen alle Ordrer, alt ligger parat. Naar Krigen er erklæret, kan han spise sin Middagsmad og ryge sin Cigar i Ro, han

véd, at alt gaar som efter en Snor, at alle disse Korps griber ind i hinanden som Hjulene i en Maskine, der knuser Modstanderen. Saadan gik det i den østerrigske Krig, saadan i den franske. De gamle Krigere svor til, at Lykken staar den dristige bi, Moltke erklærer, at »varig Lykke vinder kun den dygtige«, og den dygtige det er den taalmodige, den udholdende, den alt vidende, »Geni er Flid« Han var i 1866 allerede en gammel Mand, født 1800 i Meklenburg under ret beskedne Forhold, tre Aar dansk Officer, i 1822 i prøjssisk Tjeneste. Drog i 1835 til Tyrkiet og Orienten, og var til 1839 militær Raadgiver for den tyrkiske Krigsminister. Vendte i 1839 hjem, tjente sig langsomt op i den prøjssiske Generalstab og blev 1858 dens Chef. Han havde altid levet et roligt Liv, med strængt Arbejde, dyngende Viden paa Viden. Han kendte til Bunds alt, hvad der stod blot i den fjerneste Forbindelse med Militærvæsenet, og han brugte det altsammen til Udformningen af sine Planer. Klarhovedet og varmhjertet, dristig, som den kloge er dristig, der véd, at han kan vove, fordi han har forberedt og beregnet, kendende sit Værd, i sit ydre fordringsløs og beskeden, som den selvsikre er det, der ikke trænger til at paatrænge andre sit Værd. Saadan var han, Sejrens Organisator, den aldrig overvundne.

Hans militære Valgsprog var: »*Getrennt marschieren, vereint schlagen*«, de forskellige Troppekorps skulde drage hver sin Vej, mødes til den forud bestemte Tid paa det forudbestemte Sted, og samlede slaa Fjenden. Og dette Valgsprog kan ikke tænkes smukkere gennemført end netop under denne Krig. Sachsen skulde straks besættes, derfra og fra Schlesien skulde Hærene rykke ind i Bøhmen, slaa Østerrigerne og drage mod Wien.

Den 14. Juni var Østerrigs Forslag vedtaget i Frankfurt, og næste Dag forlangte de prøjssiske Gesandter i Sachsen, Hannover og Hessen, at Regeringerne der straks skulde afvæbne og antage det prøjssiske Forslag til en Reform af det tyske Forbund. Alle tre afslog det prøjssiske Ultimatum. Endnu samme Aften rykkede Prøjsserne ind i Sachsen, den 18. tog de Dresden i Besiddelse, medens den sachsiske Hær drog til Bøhmen. Ogsaa Kurhessen og Hannover blev besatte i en Haandevending. 3 Dage var ikke gaaede til Ende, før de tre nordtyske Mellemstater med alle deres rige Hjælpemidler var i Prøjssernes Hænder, et uhyre Krigsmateriel tilfaldt de hurtige Sejrherrer. Kong Georg af Hannover var med sin Hær draget Syd paa for at forene sig med Bayerne, men han drog for langsomt frem, og efter Slaget ved *Langensalza* maatte 18,000 Hannoveranere overgive sig til Prøjsserne (29. Juni).

Østerrig havde samlet sin Hovedmagt i Bøhmen; Overbefalingen havde Felttøjmester *v. Benedek* faaet. Han var den eneste østerrigske General, der havde kæmpet sejrrigt i Italien 1859, og Folkestemningen havde bydende fordret, at han nu skulde have Kommandoen. Han var imidlertid ikke Manden, og han vidste det desværre selv. Han var en tapper Soldat, en udmærket Underfører, men han manglede Lederens Overblik og hurtige Energi. Det østerrigske Artilleri og Rytteri var bedre end det prøjssiske, derimod var det prøjssiske Infanteri langt overlegent ved sine Bagladegeværer. Østerrigs daarlige Finanser havde ikke tilladt at afløse de gamle Forladere, hvorfor de østerrigske Tab blev tre Gange saa store som de prøjssiske.

Prøjsserne rykkede ind i Bøhmen i 3 Armeer, den første prøjssiske Arme under *Prins Friedrich Karl* og Elbarmeen under *Herwarth von Bittenfeld* frem fra Sachsen, og den anden prøjssiske Arme under Kronprinsen fra Schlesien. I en Række mindre Fægtninger blev Østerrigerne slaaede og trængte tilbage, de mistede i alt en 32.000 Mand, og Hæren blev stærkt demoraliseret. Soldaterne, der paa lang Afstand blev overøste af de prøjssiske Kugler, der faldt »tæt som Ærter«, medens de ikke ret kunde faa Ram paa Fjenden med deres Forladere, mistede al Tillid til deres Vaaben, og ogsaa Officererne havde mistet Modet overfor Moltkes Krigskunst. Den 1ste Juli telegraferede derfor Benedek til Kejseren: »Jeg beder indstændigt Deres Majestæt slutte Fred for enhver Pris, en Katastrofe for Hæren er uundgaaelig.« Men Frants Josef havde endnu ikke opgivet Haabet, han stolede paa et stort Slag. Benedek tog Stilling lidt nord for *Königgrätz*, og her kom det da 3 Juli til et Kæmpeslag. Kong Wilhelm var sammen med Roon, Moltke og Bismarck, der var Major i Landeværns-Kavalleriet, stødt til Hæren og havde selv taget Overbefalingen. Benedek haabede med sine 222.000 Mand at kunne overvælde den første Arme og Elbarmeen, der kun talte 124.000, inden Kronprinsen, der stod noget fjærnet i Nordøst, kunde komme til Hjælp. Ogsaa Kong Wilhelm vilde Slag. Kl. 12 Nat blev der sendt Ilbud til Kronprinsen om straks om Morgenen at bryde op. Kl. 5 fik han Ordren, - en Time senere brød Regimenterne op, han kom i rette Tid og Sejren ved Königgrätz blev vunden. Prøjsserne mistede 9.000 Døde og Saarede, Østerrigerne havde den Dag 13.000 Døde, 18.000 Saarede og 13.000 Fanger. Moltke sagde om Aftenen: »Deres Majestæt har ikke blot vunden et Slag, men et helt Felttog,« og Bismarck, der altid saa klart, og altid tænkte paa Fremtiden, føjede til: »Stridsspørgsmaalet er altsaa afgjort, nu gælder det om at faa det gamle Forhold til Østerrig genoprettet igen.«

Fig. 114. Kronprins Frederik Wilhelm. (1831—88. Se Sp. 244. Søn af Kejser Wilhelm I; udmærket opdraget bl. a. af Historikeren Curtius, 1850—52 ved Universitetet i Bonn, hvor han særlig drev historiske Studier; gift 1857 med den engelske Prinsesse Victoria; videre se Teksten. 1888 paa Tronen under Navn af Frederik III.]

Østerrigerne flygtede i vild Flugt, men Slagmarken var for stor til, at den prøjssiske Generalstab kunde overskue Stillingen, den troede, at Benedek kun havde afbrudt Slaget, og en virksom Forfølgelse blev derfor ikke iværksat. Men spart derpaa satte de prøjssiske Troppekorpser sig i Marsch mod Wien, medens Benedek trak sig tilbage til *Olmütz*. Østerrigs Stilling var vanskelig. Selv om det havde sejret i Italien (se Sp. 221), kunde det ikke mod Nord yde

nogen virkelig Modstand. Ungarn vilde ikke deltage i Kampen, saa længe det ikke havde faaet sin Forfatning igen, og ogsaa i de vestlige Lande var der stor Misstemning, Østerrig høstede nu Sæden af sin reaktionære Politik. Det havde sat sin Lid til Frankrig, men alle Napoleons Beregninger var kuldkastede ved Prøjssernes hurtige Sejr. Napoleon havde knapt 40.000 Mand marschfærdige, han var selv syg og nedbrudt. Paa den anden Side var Bismarck stemt for ikke at spænde Buen for stærkt. Der stod endnu i Sydtyskland 100.000 Bayere, Würtembergere og Badensere, kom der et fransk Hjælpekorps til dem, vilde det kunne blive en farlig Magt. Han var heller ikke helt sikker paa, om Rusland vilde lade Tingene gaa sin egen Gang. Koleraen begyndte at rase i den prøjssiske Hær. Det kom derfor til Underhandlinger i Slottet *Nikolsburg*. Kong Wilhelm vilde, især af militære Grunde, have en Del af Sachsen og Böhmen, Rusland begyndte at røre paa sig, skinsyg over Prøjssens Held, og foreslog en Kongres. Da skrev Bismarck en stor Indberetning til Kongen, hvori han paaviste, at man snarest skulde slutte Fred med Østerrig, for ikke at sætte alt det vundne paa Spil, og Østerrig vilde ikke opgive Sachsen, hvis Tropper havde kæmpet tappert sammen med de østerrigske ved Königgrätz. Kongen gav efter, og den 26 Juli afsluttedes Fredspræliminærerne. Østerrig blev udelukket fra det tyske Forbund, det maatte afstaa sine Rettigheder over Hertugdømmerne og forpligte sig til at anerkende den Ordning, som Prøjssen maatte træffe i Tyskland nord for Mainz, forudsat at Sachsen blev urørt. Det skulde endvidere betale 60 Mill. i Krigsomkostninger. De sydtyske Stater skulde forblive uafhængige.

Omtrent samtidig havde de prøjssiske Generaler efter en Række Slag knust Modstanden i Sydtyskland. De enkelte Stater, Bayern, Würtemberg, Baden, Hessen-Darmstadt, maatte hver for sig slutte Fred med Prøjssen og betale Prøjssens Krigsomkostninger. Der blev tillige sluttet hemmelige Forbund mellem Prøjssen og de sydtyske Stater, hvorefter begge Parter lovede hinanden Bistand i Krigstilfælde, og de sydtyske Tropper blev stillede under den prøjssiske Konges Overbefaling. Paa denne Maade var Tyskland allerede militært samlet.

Den 23 Aug. kom det i *Prag* til Fred med Østerrig, Præliminærerne fra Nikolsburg blev herved bekræftede. Frankrig fik i Freden indsat den bekendte § 5, efter hvilken de nordlige Dele af Slesvig skulde gives tilbage til Danmark, saafremt Befolkningen der ved frit Valg stemte derfor. Den 24 Aug. opløstes Resterne af den tyske Forbundsdag, der havde forlagt sit Sæde til Augsburg.

Fig. 115. Slaget ved Solferino (se Sp. 210).

Sachsen fik Fred den 21 Okt., det skulde betale 30 Mill. i Krigsomkostninger, stille sit Post- og Telegrafvæsen under prøjssisk Ledelse, omordne sin Hær efter prøjssisk Mønster og stille den under den prøjssiske Konges Overbefaling.

Ogsaa med andre Smaastater blev der sluttet Fred, kun ikke med Lichtenberg, der sidst i Juli var mødt med sine 90 Mand til Østerrigs Undsætning, at forhandle med denne Magt ansaa Bismarck det ikke for Ulejligheden værd.

Kongeriget Hannover, Kurfyrstendømmet Hessen, Hertugdømmet Nassau og Byen Frankfurt samt Slesvig og Holsten, indlemmedes i Prøjssen, det fik derved paa én Gang en Landforøgelse paa 1.300 Kvadrat Mil med mellem 4 og 5 Mill. Indbyggere, en kolossal

Udvidelse, der med et Slag bragte Prøjssen frem i allerførste Række. Frankrig fordrede, for at opretholde Ligevægten, Udvidelser ved Rhinen, men dets Gesandt i Berlin, *Benedetti*, fik af Bismarck et overlegent Nej; da han slog paa, at det kunde betyde Krig, svarede Bismarck rask: »Javel, lad os saa faa Krigen.« Han havde sine Soldater rede, han truede med at rykke over Rhinen, tage Elsass og gaa mod Paris. Benedetti blev bange, han ilede til Paris, og Napoleon erklærede det hele for en Misforstaaelse. For at redde Skinnet sagde man i Frankrig, at den nationale Udvikling i Tyskland som i Italien kun kunde glæde den franske Politik, det var jo en Sejr for den napoleonistiske Nationalitetspolitik.

Til de *ydre Fredsslutninger* kom *den indre*. »Hvis Bismarck sejrer, er vi fortabte,« erklærede en af Fremskridtspartiets Førere før den østerrigske Krig. Og Begivenhederne gav unægtelig Bismarck og Hærreformens Ophavsmænd Ret. Den nye Hærordning havde glimrende bestaaet Prøven, uden den ingen Sejr. De Valg, der fandt Sted selve Køniggrätzdagen, 3. Juli, kostede da ogsaa Fremskridtspartiet 100 Rigsdagsmandater. Der var i reaktionære Kredse dem, der mente, at man skulde benytte Sejren til at indskrænke Rigsdagens Bevillingsmagt. Bismarck var for klog dertil, det vilde have ødelagt hans Fremtidsværk. Regeringen optraadte med stort Maadehold, androg Rigsdagen om *Efterbevilling* (Indemnitet) for de Udgifter, som i de senere Aar var afholdte uden Rigsdagens Billigelse, og med 230 Stemmer mod 75 blev den givet (3. September). Snart efter fik Regeringen en ekstraordinær Bevilling paa 180 Millioner til Hæren og Flaaden. Og som for at vise, at alt var glemt og tilgivet, gav Rigsdagen Kongen $4^1/_2$ Million til fri Fordeling mellem Bismarck, »som en Anerkendelse af hans saa lykkelig førte ydre Politik«, Roon, Moltke, Herwarth og et Par andre af de sejrende Generaler. Det gamle Fremskridt blev sprængt, en Del af dets Medlemmer dannede det ny *nationalliberale Parti*, som blev forstærket ved Tilgang af Rigsdagsmænd fra de ny Landsdele, og som støttede Bismarck i hans Bestræbelser for at samle Tyskland.

4. Det nordtyske Forbund. 1866—70. Stemningen i de nys i Prøjssen indlemmede Dele var langt fra Prøjssen gunstig. I Hertugdømmerne var mindst to Tredjedele af Befolkningen derimod. Men nogen virkningsfuld Modstand behøvede Bismarck dog ikke at frygte for. Prøjssen var for stærkt, dets Sejr for overvældende. Den, der protesterede heftigst, var Georg V af Hannover. Han havde mange Tilhængere, især paa Landet, hvor Gejstlighedens og Adelens Magt var stor, de dannede den saakaldte *welfiske* Opposition mod Prøjssen. Selv holdt Kongen i Udlandet, sidst i Frankrig, en »welfisk Legion« paa Benene, sammensat af hannoveranske Officerer og Soldater; naar Krigen brød løs mellem Frankrig og Prøjssen, skulde den være den franske Hærs Fortrav, der i Hannover skulde fremkalde en Rejsning mod Prøjssen. Da Georg V fortsatte sin Agitation og vægrede sig ved at give Afkald paa sin Trone, beslaglagde Bismarck Kongens Husskat, og lavede de welfiske Millioner om til det saakaldte »*Welferfond*«, hvis Renter anvendtes til at paavirke den offentlige Mening, til at købe Blade for; man kaldte de købte Journalister Reptilier, Krybdyr, og døbte Welferfonden om til »Reptiliefonden«.

Men nogen virkelig Fare var der som sagt ikke. Bismarck kunde vende hele sin Energi og Kløgt mod Skabelsen af det nye *nordtyske Forbund*. Nord for Mainz var der c. 24 Millioner Prøjssere mod c. 6 Millioner andre Tyskere, der var splittede i 21 Smaastater. Det var paa Forhaand givet, at Prøjssen vilde kunne beherske det hele. Det var imidlertid Bismarck om at gøre, at gaa saa lempeligt frem som muligt, at skaane Smaafyrsterne og Særinteresserne saa meget som muligt. Landet skulde nok vokse sig sammen af sig selv, og Bismarck var Statsmand nok til, naar han blot fik den virkelige Magt, at fire paa det ydre. Han lod, som om han kun krævede »det Minimum af Indrømmelser, uden hvilke Enheden var umulig«, han erklærede, at han vilde grunde det nye

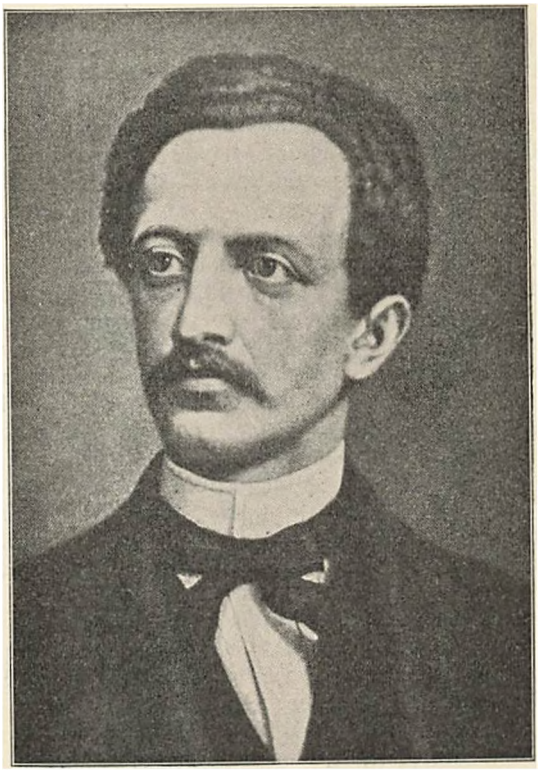

Fig. 116. Ferdinand Lassalle. [1825—64. Se Sp. 260 ff. Søn af en rig Silkehandler. Bestemt til Handelen, sendt paa en Handelsskole, men ingen Lyst til Handelen; blev Student, studerede Filosofi og Filologi. Rejste, bl. a. i Paris. Lærte i Vinteren 1844—45 Grevinde Sophie Hatzfeldt at kende, der var bleven ilde behandlet af sin Mand og nu førte Skilsmisseproces med ham. Hun stod hjælpeløs og forladt, Lassalle tog sig af hendes Sag, og førte i 10 Aar Processen til Sejr. Kastede sig i 1848 ind i Politik, først radikal Demokrat, ved Omgang med Karl Marx Socialdemokrat. Anklaget og dømt efter lang Varetægtsarrest til 6 Maaneders Fængsel. Efter Afslutningen af den Hatzfeldtske Proces til Berlin, genoptog sine videnskabelige Studier, skrev to Bind om den græske Filosof Heraklit, et retsfilosofisk Værk og et historisk Sørgespil. Skrev samtidig politiske Pjecer, holdt paa, at man skulde udelukke Østerrig af Tyskland, og samle Riget under en national, demokratisk Regering. Under Forfatningskampen mente han, Tiden var kommen til at danne et eget demokratisk Parti, der tillige skulde løse det sociale Spørgsmaal. Det førte ham ind paa Dannelsen af det tyske Socialdemokrati. Videre se Teksten.]

Forbund »paa Tillid, ikke paa Magt«. Det Forfatningsudkast, som Bismarck forelagde for de i December 1866 sammentrædende Udsendinge for de nordtyske Fyrster, var ægte bismarcksk. Han havde ikke, som vi saa ofte har set de liberale Partier gøre i Revolutionsaarene, skrevet en eller anden tidligere Forfatning af uden Hensyn til, om den passede til de nye Forhold. Han havde skarpt taget de bestaaende Forhold paa Kornet, havde skrevet en Forfatning, som han mente, han kunde samle alle disse mange forskellige Hoveder under, uden at bryde sig stort om Teorier. Om denne Forfatning i Længden kunde have passet, om Riget kunde have udviklet sig under den i det lange Løb, om det overhovedet er muligt at skabe en Forfatning uden visse ledende Principer, alt dette var det ikke hans Sag at afgøre. Han forstod sig paa Mennesker og Ting, han var en Prøjsser fra Aaret 1866, og han lod Filosoferne om deres Idéer. Han fik først Fyrsterne til at gaa ind paa sit Forslag, derpaa den Rigsdag, der traadte sammen den 24. Februar 1867. Dens stærkeste Parti var de nationalliberale, selv om de langt fra ene udgjorde Majoriteten. Den 16. April blev *Forfatningen* vedtaget med 230 Stemmer med 53.

Det nordtyske Forbund havde to Forsamlinger, et *Forbundsraad* og en *Rigsdag*. De forbundne Regeringer var repræsenterede i Forbundsraadet, af hvis 43 Stemmer Prøjssen raadede over de 17. Det var vel ikke Flertallet i og for sig, men Prøjssen vilde altid kunne faa saa mange af de smaa med sig, at det kunde beherske Forsamlingen, og ingen Forandring i den bestaaende Forfatning kunde vedtages uden Totredjedelsmajoritet, altsaa aldrig mod Prøjssens Vilje. Den prøjssiske Konge var Forbundets Præsident og øverstbefalende Krigsherre, han havde Ret til at erklære Krig og slutte Fred. Forbundet havde intet Ministerium, kun en *Forbundskansler*, hvilket Embede faktisk blev forenet med Stillingen som Førsteminister i Prøjssen. Fra Rigsforfatningen af 1849 havde Bismarck taget en Rigsdag, udgaaet af den almindelige Valgret; selv sin Konges Vasal regnede han paa Folkene frem for paa Fyrsterne, naar det gjaldt Enheden. Intet kunde blive Lov, uden at det var vedtaget baade af Forbundsraadet og Rigsdagen. Ind under de fælles Anliggender kom naturligvis først og fremmest Hæren, der blev stillet under den prøjssiske Konges Overledelse, og helt organiseret, bevæbnet og klædt efter prøjssisk Mønster. Kun Hessen, Braunschweig og Sachsen beholdt en særlig Hærforvaltning, alle de øvrige Tropper blev stukne ind i den prøjssiske Hær. Den nye Flaade var en ren Rigsflaade under prøjssisk Overkommando. Under Forbundet sorterede endvidere Post- og Telegrafvæsen, Mønt, Maal og Vægt, Toldvæsen, Handelsret, Søret, Strafferet. De enkelte Stater beholdt Kirke- og Skolevæsenet, Retsplejen, offentlige Arbejder, i det hele de lokale Ting, men der skulde snart vise sig en Tilbøjelighed til at drage saa meget som muligt ind under Forbundet.

Som et Mellemspil under Forhandlingerne, der belærte Tyskerne om, hvor fornødent det var at være samlede, for at være stærke, var *Luksemburgaffæren*. Napoleon pønsede stadig paa Landudvidelser ved Rhinen, og han foreslog derfor i Marts 1867 Kongen af Holland at sælge Luksemburg til Frankrig. Men Luksemburg havde hørt til det gamle tyske Forbund, der laa i dets Fæstning endnu en prøjssisk Besætning. Bismarck vilde ikke rømme en Tomme tysk Land, og for at vise Frankrig, hvad det i Krig kunde vente sig, offentliggjorde han de hemmelige Forsvarsoverenskomster af 1866 med de sydtyske Stater, hele Tyskland vilde staa samlet. Atter maatte Frankrig trække sig tilbage, knurrende som en Kat, for hvem et Spring er mislykket. En Kongres i London bestemte, at Luksemburg fremtidig skulde være neutral. Modsætningen mellem Prøjssen og Frankrig var skærpet, en Dag maatte Krigen komme. Foreløbig drillede Frankrig Bismarck ved at minde ham om Pragerfredens § 5, han svarede afslaaende med, at den eneste, der havde Ret til at rykke Prøjssen i dette Tilfælde, var Østerrig, med hvem Freden var sluttet, en ret dristig Paastand, da Sagen jo ogsaa angik Tredjemand.

Den *første ordinære Rigsdag* for det nordtyske Forbund blev aabnet 7. September 1867. Der sad i den — og det vakte Opmærksomhed — et Par *socialdemokratiske* Rigsdagsmænd; de spillede dog endnu ikke nogen Rolle, og vi opsætter derfor vor Omtale af det tyske Socialdemokrati til det nye tyske Riges Historie, og nævner blot her i Forbigaaende *Ferdinand Lassalle*, Skaberen af det socialdemokratiske Parti som praktisk, politisk Parti. Han var Søn af en rig jødisk Købmand i Breslau. Han var, som Tilfældet saa ofte er med det jødiske Folk, ikke original i den Forstand, at han selv skabte Idéerne, hans Genialitet ligger, som hans Races i det hele, i Udnyttelsen af de Tanker, som Karl Marx, Ricardo og andre Nationaløkonomer havde udgransket. Han var disse overlegen i praktisk Greb. Medens Tankerne før havde ligget virkningsløse hen i Bøger og Programmer, fik de under hans Hænder Liv og Vækst. Han var den fødte Agitator og Organisator, kritisk anlagt, straks opdagende Modstanderens ømme Punkt, slagfærdig til det yderste, glimrende som Taler, paa en Gang vittig, haanende, begejstret, lidenskabelig og haardnakket, med en levende Forstaaelse af Magtforhold og Magtens Betydning, derfor indseende, at de Smaas Vej fremad gaar gennem Organisation. Han forstod, at skal man virke stort i de store Masser, maa ens Tanker være faa og simple, let fattelige, de maa være udformede til deres yderste Spids, saa de borer sig ind i Sjælene som Pileodder og bliver siddende der. Og hvor forstod han ikke at tilspidse en Tanke, at finde det slaaende Udtryk, der gav Genklang.

Fra Nationaløkonomen Ricardo havde han laant Tanken om den »jærnhaarde Lønningslov«, der aldrig vilde tillade Arbejdernes Lønning at hæve sig over det Minimum, der er absolut nødvendigt for at friste Livet. Mellemstanden vilde gaa til Grunde i den moderne Udvikling, der vilde kun staa overfor hinanden Arbejdsherrer og Arbejdere. Han regnede ud, at i Prøjssen havde i Aaret 1863 kun 1,3 pCt. af Befolkningen en Indtægt over 3000 Mark, kun 3 pCt. mellem 1500 og 3000, og 95,7 under 1500 Mark. Der var i Tyskland andre, som *Herman Schulze-Delitzch*, der arbejdede med stor Iver paa at indføre det engelske Mønster med Forbrugsforeninger, kooperative Foretagender, Spare- og Forskudsforeninger; selv om de fik mange Medlemmer, virkede de dog i

det hele og store væsentlig kun til Gavn for de smaa Haandværkere og smaa Næringsdrivende, i de store Arbejderlag fik de ikke Tag, og Lassalle hævdede, at Selvhjælpen ikke formaaede noget, Staten skulde træde hjælpende til, hjælpe Arbejderne til at danne Produktionsforeninger. Hans offentlige Virksomhed varede kun i godt to Aar, fra Udsendelsen af hans Berliner Arbejderprogram (12. April 1862) til hans Død i en Pistolduel (September 1864), hvor man ikke forgæves opkaster det franske Spørgsmaal: Hvor er Kvinden? Men i dette korte Spand af Maaneder havde han, med sin hastige Energi og sit Agitatorsnille, gennemagiteret Tyskland, vakt de tyske Arbejdere, der siden de sociale Rørelser i Revolutionsaarene havde været tavse, og faaet den tyske Arbejderforening dannet (Maj 1863). Han var selv en Diktator, han styrede sine Arbejdere, der elskede og forgudede ham, med rent diktatorisk Myndighed. Hans tidlige Død var et haardt Slag for Arbejderbevægelsen; men der kom snart nye Førere, i og for sig bedre skikkede til at føre et Arbejderparti fremad end den forfinede og aristokratiske Lassalle, *Liebknecht* og især *Bebel*, der selv var Arbejder, men om deres Virksomhed senere, da den ret udfolder sig.

Bismarck regerede væsentlig ved Hjælp af de *nationalliberale*, der sammen med de frikonservative dannede Rigsdagens Flertal. De nationalliberale var rede til at støtte Kansleren overalt, hvor det drejede sig om Enheden, dér var de villige til at ofre Friheden for Enhedens Styrkelse; til Gengæld krævede de deres liberale Idéer, som de havde hentet fra Frihandelslandet England, respekterede paa det økonomiske Omraade. De gamle Baand paa Handel, Haandværk og Omsætning, Lavstvang, Monopoler, Indførselsforbud blev saa vidt muligt fjernede, en ny almindelig Straffelov blev givet, en Højesteret oprettet i Leipzig, alt i alt var denne Rigsdagsperiode fra 1867 til 1870 en frugtbar Lovgivningstid.

Det gik naturligvis ikke af uden megen Misfornøjelse, baade her og der. De gamle konservative opskræmmedes ofte, Skatterne steg, den lange prøjssiske Militærtjeneste følles mange Steder som en tung Byrde, men det store Fremskridt, som Enheden havde bragt Nordtyskland, var dog øjensynligt for alle. Norden udviklede sig langt stærkere end Syden. Spørgsmaalet var nu, hvorledes vilde de 6 Millioner Tyskere Syd for Mainz stille sig, vilde de slutte sig til de 30 Millioner i Nord, eller gaa sammen med det udelukkede Østerrig og Frankrig? Disse to Magter var fast bestemte paa, ikke at tillade Dannelsen af et samlet Tyskland, og i de paagældende Lande var Stemningen stærkt delt. Der var et Parti, der tragtede efter Enheden, men Flertallet var endnu derimod. I Bayern havde Katolikerne Overtaget, de hadede det protestantiske Prøjssen, i Würtemberg havde de Demokrater, som Bismarck havde slaaet i sit eget Land, Magten og hadede det junkerregerede Norden. Men ligesom Prøjssen i sin Tid inden den politiske Samling havde samlet Nordtyskland om sin Toldunion, saaledes gik Bismarck ogsaa her frem ad den økonomiske Sammenslutnings Vej. I 1867 blev Norden og Syden økonomisk forenede under en ny *Toldoverenskomst*, der skulde gælde til 1. Januar 1876, og til at varetage disse Interesser blev der valgt et *Toldparlament*, der samledes i Berlin. Her mødte altsaa Udsendinge fra hele det tyske Folk, og selv om i Foraaret 1870 det Haab endnu ikke var opfyldt, som Enhedsmændene nærede om, at der af dette Toldparlament skulde fremgaa et almindeligt tysk Parlament, var der dog noget i, hvad hin Mand fra Schwaben sagde: »Det er bleven Foraar i Tyskland.«

5. Østerrig-Ungarn. 1859—70. Vi har allerede skildret (se Sp. 82 ff.), hvorledes Østerrig efter Revolutionsaarene under Bachs Ledelse slog ind paa en stærkt centraliserende Styrelse, hvorledes man gennem Hæren, Embedsstanden og Kirken vilde sammensmælte og omskabe alle Østerrigs forskellige

Fig. 117. Kejser Frants Joseph.

Nationaliteter til Østerrigere alene, hvorledes dette Forsøg mislykkes, idet Folkeslagenes Krav og Had kun øges, og Rigets Finanser forværres Aar for Aar. Nederlaget i Italien bragte Slut paa denne Politik. Bach og hans Mænd maatte vige, i et Opraab til sit Folk efter Villafranca fordømte Kejseren aabent de ti sidste Aars Politik. Skulde Østerrig blive stærkt igen, maatte det forsone sine Nationaliteter med Herskerhuset. Det maatte slaa ind paa Reformer, blot for at faa Penge; der blev i 1860 udbudt et Laan paa 200 Millioner, men der blev kun tegnet 75. Uden Reformer ingen Penge, og man gav sig altsaa til at reformere. Den 20. Oktober 1860 gav Kongen en Grundlov. Enkelthederne i denne som i

de følgende Forfatningsforsøg skal ikke omtales her, da de ikke fik blivende Følger. Ungarerne var ikke tilfredse med den ny, fælles Forfatning, de holdt paa deres gamle Forfatning fra 1848, og betragtede det, der var sket i Aarene 49 til 59, som strøget af Historien. Heller ikke Tyskerne i Rigets vestlige Del var fornøjede, og det var af Betydning at holde dem i godt Lune; thi efter at Østerrig var kastet ud af Italien, vilde det ved forøget Magt i Tyskland genvinde det tabte, det vilde gruppere Tyskland langt tættere om sig end før. Det kunde imidlertid ikke ske, hvis de østerrigske Tyskere ikke støttede Regeringen. Derfor kom *Schmerling*, der i 1848—49 havde været Minister i Frankfurt (se Sp. 57), og som holdt paa et »Stor-Tyskland«, der tillige omfattede de habsburgske Lande, til Magten (December 1860).

Fig. 118. Grev von Beust. [1809—86. Se Sp. 264 Diplomat i sachsisk Tjeneste; 1849 Udenrigsminister, og snart Sachsens ledende Mand; holdt paa de tyske Mellemstater, med Østerrig, imod Prøjssen; arbejdede ivrigt for Krigen i 1866; hans Stilling i Sachsen uholdbar efter Krigen; i østerrigsk Tjeneste; videre se Teksten.]

En ny Grundlov blev givet (11. Februar 1861) under Form af en Udvidelse og Fortolkning af den gamle, det gik jo ikke an efter nogle faa Maaneders Forløb at ophæve en Grundlov, som man selv havde kaldt »evig og uigenkaldelig«. Schmerlings Politik gik ud paa ved et sindrigt System at sikre Tyskerne, der knapt udgjorde en Tredjedel af Befolkningen i de vestlige Lande, Flertallet paa Rigsdagen. Han havde lige saa lidt Held som sine Forgængere. Ungarerne fortsatte deres Opposition, krævede stadig deres gamle Forfatning, og hævdede, at Kejseren ikke var lovlig Hersker i Ungarn, saa længe han ikke var kronet som ungarsk Konge. De nægtede at møde paa Rigsdagen, de nægtede at betale Skatter. Czekerne holdt sig ligeledes tilbage. Og selv Tyskerne var ikke tilfredse. De østerrigske Tyskere var liberale og krævede virkelig liberale Love, men det vilde Regeringen ikke gaa ind paa. Schmerlings Forsøg paa at reformere det tyske Forbund i Østerrigs Favør strandede (se Sp. 244), og trængt mellem de reaktionære, hvem han var for liberal, de liberale, hvem han var for konservativ, mellem alle de misfornøjede Nationaliteter, tog han sin Afsked (Juni 1865).

Hans Efterfølger, *Belcredi*, var, om end en begavet Adelsmand, kun Adelsmand, Staten var ham væsentlig Hoffet og Adelen. Han søgte derfor at styrke Kronens Magt og rundt i Provinserne skabe Forsamlinger, hvor Adelen havde den overvejende Indflydelse. Under Kampen med Prøjssen haabede man lige til det sidste paa en Sejr, der skulde styrke Absolutismen. I Stedet kom Königgrätz, ydre Nederlag, indre truende Rejsning, et Ungarn, der ikke vilde røre en Haand til Østerrigs Forsvar, men stadigt med stærkere Ord krævede sin gamle Forfatning.

Østerrigs Udelukkelse af Tyskland som af Italien bragte en fuldstændig Omvæltning i dets aarhundredgamle Politik. Det havde været vant til at søge sin Styrke ud ad til, ved sin Indflydelse i Tyskland og Italien, nu var det henvist til sig selv, til at søge sin Kraft ind ad til. Dets Maal maatte blive at finde en Form, hvor under alle disse Nationer fredeligt kunde enes om det samme. Derfor gaar Østerrigs Historie i den sidste Menneskealder ud paa at finde en Mellemvej mellem Rigsenhedens Tarv og Nationaliteternes Krav. Det er endnu ikke lykkedes fuldtud den Dag i Dag, Modsætning staar endnu stridigt mod Modsætning mange Steder. Et Held for Enheden har Kejser Frants Joseph været. I sin over et halvt Aarhundred lange Regeringstid har han forstaaet hos de forskellige Folk at skabe en Pietet overfor Kronen og Herskerhuset. Han er paa ingen Maade nogen genial eller stor Mand, men han har en medfødt Styrmandskunst til at kunne finde Vej frem over alle Skærene, han behersker let alle sit Riges mange Sprog, og har formaaet at indgyde hver Stamme den Forvisning, at den staar hans Hjerte nær.

At forsone Ungarerne maatte være det første, og Kejseren kaldte da til Magten den forhenværende sachsiske Minister *von Beust*, der vel ikke kendte videre til de indre østerrigske Forhold, men paa den anden Side heller ikke var hildet af gamle Fordomme eller bunden af nogen Fortid i Østerrig med dens Forpligtelser. Han havde alle en ny Mands Fordele. Ungarerne, under *Deáks* Ledelse, var de stærkeste, de kunde stille deres Krav, og den Ordning, der blev truffet, var da overvejende til Ungarns Fordel. Det, der i 1867 blev skabt, var mindre en Stat, delt i to Underafdelinger, men to selvstændige Stater med fælles Herskehus og visse fælles Anliggender. Det er egentlig kun udadtil, at der er én Stat, Østerrig-Ungarn, indadtil er man enten Østerriger eller Ungarer. Fælles er derfor kun de Midler, hvormed en Stat virker udadtil, Diplomatiet, den ydre Handelslovgivning, Hæren og Flaaden. Indadtil er hver Stat ganske souveræn, den har sit eget Ministerium, sin egen Rigsdag, sin egen Lovgivning, endog Mønt-, Post- og Telegrafvæsen er hvert Lands Særeje. Den fælles Monark repræsenterer udadtil, leder den ydre Politik og kommanderer Hæren; han har tre fælles Ministre, en Udenrigsminister, en Krigsminister og en Minister for de fælles Finanser. Til at vaage over de fælles Anliggender udvælger hver Rigsdag aarlig 60 Medlemmer, de saakaldte Delegationer, der skiftevis samles i Wien og Buda-Pest. Til de fælles Udgifter bidrager Ungarn 30 pCt., de østerrigske Lande 70 pCt. Grev *Julius Andrassy*, der i 1849 var bleven dømt til Døden *in contumaciam* (skønt fraværende) blev

Fig. 119. Frantz Deák. [1803—76. Af gammel ungarsk Adelsfamilie, studerede Rets- og Statsvidenskab, Medlem af Rigsdagen, Fører for den liberale Opposition. Justitsminister i Batthyanyis Ministerium i 1848, trak sig tilbage, da Kossuth fik Magten, mente, han overskred de lovlige Former. Udenfor Politik til 1860, stod paa Forfatningen af 1848, i øvrigt maadeholden og tilbøjelig til Forlig. Netop ved hans Blanding af Fasthed og Maadehold naaede Magyarerne deres Sejr.]

ungarsk Ministerpræsident. Kejseren drog til Buda-Pest, og med Udfoldelsen af al den gamle middelalderlige Pragt satte han Ungarns Stefanskrone paa sit Hoved. (7. Juni 1867).

Og som Magyarerne satte deres Vilje igennem over for Østerrig, satte de den ogsaa igennem i Ungarn selv. De udgjorde kun en Tredjedel af Befolkningen i Ungarn og Siebenbürgen, men de var den kraftigste Stamme, med glødende Patriotisme, ubøjelig Stolthed og ubændig Herskervilje, derfor fik de Herredømmet. De var kloge nok til at affinde sig med Kroaterne, i hvis Land der kun boede faa Magyarer, de fik en egen »Ban«, en særlig Landdag; kun for de fælles Anliggender tiltraadte kroatiske Udsendinge den ungarske Rigsdag. Men overalt ellers herskede Magyarerne despotisk, Magyarisk blev Rigsdagssproget, Lovsproget, Administrationssproget. Og i Kraft af deres Sammenhold fik Magyarerne ogsaa en væsentlig Indflydelse paa hele Monarkiets udenrigske Politik.

Derimod lykkedes det ikke *Tyskerne* at opnaa en lignende Magtstilling i Monarkiets vestlige Del. Medens Magyarernes Folk, Adel og Bønder og Borgere, saa snart det gjaldt Nationaliteten, stod Skulder ved Skulder, var Tyskerne stærkt delte. Adelen følte ikke meget tyskt, den var monarkisk-loyal, østerrigsk, kirkelig og reaktionær. Bønderne var i Reglen i Kirkens Ledebaand. Borgerskabet var derimod liberalt, paa Krigsfod med Adel og Gejstlighed. Den ny Forfatning, som Østerig fik 1867, var nærmest liberal og i den tyske Borgerstands Favør. Men de andre Stammer protesterede kraftigt. Czekerne fordrede for den bøhmiske Krones Lande en lignende Selvstændighed som den, Ungarn havde faaet; deres Rigsdagsmænd gjorde Strejke og vilde ikke møde i den fælles Rigsdag. Polakkerne i Galizien fik væsentlige Indrømmelser, men krævede stadig mere. Rigsdagstrejken bredte sig ogsaa til de andre slaviske Folk; tilsidst var der i 1870 kun en Hundrede tyske Medlemmer tilbage i Rigsdagen.

KAP. X. DE MINDRE EUROPÆISKE STATER 1848—70. SPANIEN, PORTUGAL, HOLLAND, BELGIEN, SCHWEIZ.

1. Spanien. Vi gaar fra de store Stater, hvor der trods alle Revolutioner og Reaktioner, trods alle Svingninger dog synes at være en vis Fornuft i Tingene, over til et Land, der vel beliggende i Europa synes at være helt uden for den europæiske Udvikling, hvis Historie er én Kæde af Opstande og Revolutioner, Ministerskifter og Forfatningskampe, hulter til bulter uden ret megen forstandig Mening.

Landet stod saare langt tilbage i alle Retninger. De sociale Forhold var ret middelalderlige. Halvdelen af Jorden tilhørte Storgodsejerne, en Sjettedel Kirken. Kun en Tredjedel var paa Bondehaand. Man havde vel en Forfatning og en Rigsdag, men Befolkningen var yderst uvidende, de til enhver Tid styrende kunde faa ud af Valgene, hvad de vilde. Den mægtigste Faktor i Landet var Kirken, den herskede næsten uindskrænket over Sjælene. Indtil 1869 var enhver anden Religion end den katolske forbudt i Spanien, ethvert Forsøg paa at prædike anden Lære blev barbarisk slaaet ned. Hoffet, med Dronningen *Isabella II.*, var helt under Gejstlighedens Magt, alle Ministrene maatte nøje regne med Kirken. Ved det i 1851 afsluttede Konkordat var Kirkens Magt bleven yderligere styrket og udvidet. Den anden vigtige Faktor var Hæren med dens Utal af Generaler, der var i 1852 636 foruden de pensionerede. Ellers plejer Hæren at holde sig udenfor den daglige Politik, men i Spanien var Generalerne Partigængere om en Hals, enhver politisk Omvæltning indledes gærne med en militær Rejsning.

Dronningen, Isabella II, var en ganske almindelig og tarvelig Person, slet begavet, daarligt opdraget, opfyldt af høje Tanker om sin Magt og uden mindste Forstaaelse af sit Ansvar. Hendes nærmeste Omgang var Gejstlige og Nonner, især den berygtede Søster *Patrocinio*. Men trods al sin Kirkelighed forargede hun Nationen ved sine løse Sæder og sine talrige Elskere.

Fra 1847 til 51 styrede *Narvaez*, Føreren for de Konservative, Landet. Han underkuede med Lethed de Smaaopstande, der brød ud i Februarrevolutionens Kølvand, men han var ikke Hofpartiet reaktionær nok, og da Napoleon begyndte at vinde frem i Frankrig, fattede Reaktionen i Spanien Mod. Narvaez blev styrtet. Nogle Aars Reaktion følger, indtil en Militæropstand bringer Dronningen til at tage *Espartero* og *O'Donnell*, Opstandens Ledere, til Ministre (1854). Disse blev snart uenige, Espartero traadte tilbage, det kom til Gadekampe i Madrid, som O'Donnell slog ned med haard Haand (1856). Efter at Narvaez og de konservative en kort Tid havde haft Magten, maatte Dronningen paa ny bide i det sure Æble, og tage O'Donnell og hans liberale til Ministre. I fem Aar (1858—63) styrede han nu Riget, førte en sejrrig Krig med *Marokko*, hvor de spanske Soldater kæmpede bravt, men som ikke bragte noget Udbytte i Forhold til de 8000 Spaniere, som den kostede Livet (1859—60). Narvaez og O'Donnell veksler atter nogle Gange, Dronningluner og Hofkabaler spiller en stor Rolle. Efter at General *Prim*, Føreren for det radikale Fremskridtsparti, Spaniens virkeligt liberale, i Jan. 1866 havde gjort et forgæves Forsøg paa at rejse en Opstand, og med sine Skarer var bleven trængt over paa portugisisk Grund, havde Reaktionen fri Bane. Over alt Belejringstilstand, Krigsretter, den vildeste Terrorisme. O'Donnell flygtede og døde i Udlandet. Ogsaa Narvaez døde (1868), men hans Efterfølgere fór kun ivrigere frem. Dronningen hoverede, aldrig havde hun traadt Velanstændigheden sorgløsere under Fødder, Gejstligheden triumferede. Paven sendte Dronningen en indviet, gylden Rose som »et Sindbillede paa alle kvindelige Dyder«, det vakte

Fig. 120. General Prim. [1814—70. Se Sp. 266 ff. Tidlig ind i Hæren; deltager i Borgerkrige og Rejsninger; Medlem af Rigsdagen; fra 1850 Fører for Oppositionen mod de reaktionære Ministerier. Med i Krigen mod Marokko og i Ekspeditionen til Mexiko; trak sig, da han gennemskuede Napoleons Planer, tilbage; atter Fører for Oppositionen; rejste i 1866 Oprørsfanen. Videre se Teksten.]

selv i det katolske Spanien en jublende, forstaaende Latter.

Da kom endelig den sejrrige Rejsning. Prim, »Befrieren« vendte hjem fra England og rejste Oprørsfanen mod Øst, mod Syd samlede *Serrano* de misfornøjede og slog de udsendte Regeringstropper. (Sept. 1868). Dronningen flygtede til Frankrig, Prim og Serrano drog ind i Madrid. En provisorisk Regering blev dannet, i hvilken Serrano fik Forsædet, medens Prim blev Krigsminister.

Revolutionen blev overalt modtaget som en Befrielse, men dens Mænd vare indbyrdes uenige, nogle vilde Republikken, andre et konstitutionelt Monarki under et nyt Herskerhus, og der gaar to Aar hen, inden der kommer en endelig Ordning. Tilhængerne af Kongedømmet var de stærkeste, og efter den Forfatning, som en sammenkaldt Rigsdag vedtog 1869, skulde Spanien vedblive at være et Kongedømme. I samme Forfatning bestemtes det, at den katolske Religion vel skulde være Statsreligion, men andre Trossamfund fik tillige Lov til at virke. Det kostede en haard Kamp, at sætte det igennem. Der indkom ikke mindre end 9000 Petitioner derimod, undertegnede med 3 Millioner Navne. Ude i Landet var der Rejsning paa Rejsning, af Karlister, Monarkister, Katolikker, Republikanere. Prim saa den eneste Redning i snarest muligt at gennemføre Forfatningens Bestemmelse om et Kongevalg. Der var ogsaa Prætendenter nok, men Ulykken var, at de, der var villige, kunde man ikke bruge, og dem man vilde have, kunde man ikke faa. Der var Tanker oppe, om at samle den pyrenæiske Halvø til et Rige ved at vælge den portugisiske Konge, men Portugiserne havde ingen Lyst til at forenes med Spanien, Kongen sagde Nejtak. En anden Kandidat var Hertugen af Montpensier (mongpansie), Louis Philippes Søn, der var gift med Isabellas Søster, men Napoleon vilde ikke have en Orléans paa den spanske Trone. Da fandt en Berlinerbankier paa den skæbnesvangre Idé, at foreslaa en tysk Prins, *Leopold* af *Hohenzollern-Sigmaringen*. Spanierne greb straks til, og efter nogen Bejlen fik de Ja. Frankrig vilde imidlertid heller ikke tillade dette Valg, og Prinsen gav Afkald, »for at ikke et underordnet Familieanliggende skulde vokse op til at blive et Krigspaaskud«. Krigen kom, som vi senere skulle se, alligevel af dette Valg. Spanierne friede da til Viktor Emanuels Søn, Hertug *Amadeus af Aosta*, og Rigsdagen valgte ham i Aaret 1870 med 191 Stemmer af 311 til Konge. Den 30. Dec. steg han i Land i Carthagena, men samme Dag bukkede i Madrid »Kongemageren« Prim under for de Saar, som en Snigmorder havde bibragt ham paa Hjemvejen fra Rigsdagen. Det var et ilde Varsel paa det nyes første Dag om, at Borgerkrigens og Blodets Tid endnu ikke var endt.

2. Portugal. Det parlamentariske Liv i Portugal var ikke meget roligere end i Spanien, der var en evig Skiften i Ministeriet, Statskup og Opstand, dog af en mindre blodig og langvarig Karakter end i Nabolandet. Det parlamentariske Styre var begge Steder en rodløs Plante, et fremmed Skud indpodet paa en gammel Stamme af en helt anden Natur, det vilde ikke trives. Navnene er der, de er Fanen, som man slaas under om Magten, men Navnene dækker ikke over et Program, der er ingen virkelige Partier i Folket, der bærer politiske Anskuelser. Folkets Hovedmasse er ret ligeglad, det lader Magthaverne slaas og passer sine private Forretninger.

Dronningen, *Donna Maria*, døde i 1853, og blev efterfulgt af sin mindreaarige Søn, *Pedro V.*, der i 1855 blev erklæret for myndig. Han var en fin og elskelig Natur, opdraget paa lange Rejser i Udlandet, tilbøjelig til Sværmeri. Han vandt Folkeyndest ved det Mod, han viste, da Koleraen og den gule Feber rasede i Lissabon, men han havde ikke den Kraft, der var nødvendig til at tøjle de stridende Partihøvdinge. Han lod dem skalte og valte. Han var gift med en Prinsesse af Huset Hohenzollern-Sigmaringen, og efter hendes Død henfaldt han end mere til Melankoli og Mysticisme. Han døde selv pludselig i Aaret 1861, elsket og begrædt af sit Folk, der troede, at hans Død skyldtes en Forbrydelse.

Hans Broder og Efterfølger, *Luiz I*, tog til Ministre Fremskridtsmænd, og en Række haardt tiltrængte Nyskabninger og Forbedringer iværksattes. Landet led under en stor og trykkende Statsgæld, Kongen indskrænkede selv sin Civilliste, men da man i 1870, for at spare, bl. a. vilde indskrænke den ret talrige Rigsdags Medlemsantal og sælge Kirkens Godser, kom det til en Militærrevolte og Ministeriet blev styrtet.

3. Holland. Langt fornøjeligere at dvæle ved end de to Pyrenæerstater er Holland. Et lille, frugtbart, veldyrket Land, karakteristisk ved sine Kanaler, sine Dæmninger, sine Enge og sine Vandmøller, pilne og propre Byer med et gammeldags Præg, Huse, der skinner af Renvask, Mennesker, der er brede af Vækst, rolige, glade og ligevægtige af Sind. Agerbruget blomstrer, Handelen er stor, der er endnu bevaret gode Rester af det fordum saa store Kolonirige. Gode Finanser, Rigdom og jævn Velstand i Folket.

Fig. 121. Hollandsk Interiør.

Forfatningen af 1815 gjorde Kronen til det offentlige Livs stærkeste Faktor, Rigsdagens Rolle var ret beskeden. Den kunde kun vedtage eller forkaste Regeringens Forslag, ikke ændre dem. Det ordinære Budget blev givet for ti Aar ad Gangen, det ekstraordinære for to. Ministrene var kun Kongens Tjenere, uden Ansvarlighed overfor Rigsdagen. De hollandske Liberale, med den juridiske Profesor *Thorbecke* som Fører, agiterede i 40'erne for en Forfatningsændring, og Februarrevulotionen overbeviste Kongen, *Wilhelm III* (1849—90) om, at det var klogest at give efter. *Grundloven* af November 1848 blev da vedtagen og udstedt. Den hollandske Rigsdag, Generalstaterne kaldet, bestod herefter af to Kamre, et første Kammer, hvis Medlemmer valgtes paa 9 Aar af Provinsraadene,

og et andet Kammer, der valgtes ved direkte Valg af alle, der svarede en vis Skat. Valgene gjaldt fire Aar, med Valg hvert andet Aar af Halvdelen. Rigsdagens Myndighed blev udvidet, Finansloven blev kun givet for ét Aar. Efterhaanden blev Styret rent parlamentarisk, Ministerierne veg, naar de ikke havde Flertal i andet Kammer. Undertiden søgte Kongen at opretholde et konservativt Ministerium, der var i Mindretal, og opløste Rigsdagen, men naar Valgene da ikke bragte det Flertal, lod han gærne Ministeriet falde.

Der var væsentlig to Hovedpartier. Et liberalt, der holdt paa Forfatningen af 1848 og vilde udvikle den videre i frisindet Retning, opsat paa Reformer, og et konservativt, hvis Ideal var Tilstanden før 1848. Dertil kommer et katolsk Parti, der oftest stemmer sammen med de liberale, fordi de beskytter den katolske Minoritet mod de ydergaaende reformerte, og det saakaldte kristelig-historiske Parti, bestaaende af ortodokse Kolonister, der gerne gaar sammen med de konservative. Næsten alle Fremskridtene gøres, naar de liberale under Thorbecke er ved Magten (særlig fra 1848—53 og under Thorbeckes andet Ministerium 1862—66). De liberale er Frihandelsmænd, der ønsker de indirekte Afgifter ombyttede med direkte, Fremme af de offentlige Arbejder, Bygning af Jærnbaner, Styrelsen af Kolonierne reformeret, Skolen organiseret uden Religionsbekendelse.

Hovedkampen mellem Partierne staar væsentlig paa disse Spørgsmaal. I 1857 gennemførtes der en Lov om Folkeskolen, hvori det bestemtes, at hver Kommune skulde oprette en Folkeskole, der skulde være gratis og konfessionsløs, saaledes at Protestanternes og Katolikernes Børn kunde sidde paa samme Bænk. Efter lange Kampe blev Slaveriet i de vestindiske og sydamerikanske Besiddelser ophævet mod en Erstatning til Plantageejerne. Styrelsen af de ostindiske Kolonier blev reformeret i moderne Aand, de indfødtes Hoveriarbejde til Staten ophævet. Det kommunale Selvstyre blev omordnet og udvidet.

Hollænderne var med Rette tilfredse med deres Land, de saa' med nogen Foragt paa deres Stamfrænder paa den anden Side af den østlige Grænse, paa »*Dietschen*«. De blev derfor noget foruroligede ved de tyske Enhedsbestræbelser, idet der i Tyskland hævede sig Røster for, at Holland som et tysk Land ogsaa skulde gaa ind under det samlede tyske Rige. Det følte de slet ingen Lyst til. De saa' med Mistænksomhed paa det nye nordtyske Forbund, og Kong Wilhelm indledede i 1867 Forhandlinger med Napoleon om at sælge til ham Luxemburg, der hørte ind under det gamle tyske Forbund. Bismarck lagde sig, som alt omtalt, imellem og forpurrede Salget.

4. Belgien. Ogsaa dette Land er i rask Opblomstren. Kullene og de mineralske Rigdomme i det sydlige skabte en kraftig Industri, og i denne Periode er det sociale Spørgsmaal, der senere har fremkaldt saa blodige Kampe, endnu ikke fremme. De liberale, som meste Tiden har Magten, og som væsentlig støtter sig til Byerne, gør alt for at fremme Industrien og Handelen. I det nordlige hæver *Antwerpen* sig til en Verdenshavn, efter at den Told, der var paalagt i Scheldemundingen til Fordel for Hollænderne, var bleven afløst for en Sum af 36 Millioner Frcs. Antwerpen og de andre store belgiske Byer forbindes ved et tæt Jærnbanenæt.

Medens Befolkningen i Holland er ret ensartet, beboes Belgien af to omtrent lige stærke Folkestammer, adskilte ved Sæder og Sprog og Karakter. Mod Syd de fransktalende Valloner, mod Nord de nedertyske Flamlændere. Vallonerne er væsentlig en industriel Bybefolkning, Flamlænderne væsentlig en Landbefolkning. Vallonerne havde med deres franske Sprog og deres franske Kultur længe et absolut Overtag, de dannede Flamlændere talte tillige Fransk. Flamsk ansaas for et lavere Sprog, et Bondesprog. Men som over alt i Europa, Sprogene og Nationaliteterne vaagner til Selvbevidsthed i det 19. Aarhundrede, man begynder at skrive og digte paa Flamsk, det kræver lige Ret med det franske. Til den nationale Modsætning kommer Modsætningen mellem liberale og Katoliker, og det saaledes, at den omtrentlig falder sammen med den nationale. De franske Valloner er under Paavirkning af den franske Liberalisme, medens de konservative Flamlændere lader sig lede af de katolske Præster.

Den belgiske Forfatning gik længe som Mønstret paa en parlamentarisk Forfatning. Kongerne, *Leopold I* (død 1865), og *Leopold II* tog altid Ministeriet af den Majoritet, som Vælgerne sendte ind til Rigsdagen. Det, hvor om Kampen særlig stod, var *Skolen*, den sociale Modsætning kommer, som sagt, først senere frem. Katolikerne vilde have Magten over Opdragelsen, de liberale kæmpede lige saa ivrigt for Statens Herredømme og Overopsyn med den, og under deres Ledelse vokser især den højere Skole og Mellemskolen frem, disse liberale er, paa Grund af den indskrænkede Valgret, et Overklasseparti.

Ved Valgene i 1847 kom de liberale under *Rogier* (rosjé) til Magten. De havde deres bedste Støtte i Byerne, og de udvidede derfor Valgretten ved en Nedsættelse af Skattecensusen. Vælgerantallet i Byerne blev derved fordoblet, fra 16,000 til 33,000, men selv efter denne Udvidelse havde kun et Mindretal af Belgiens voksne Mænd Andel i Statens Styrelse, og endda frygtede selv en af de liberales Førere, *Frère-Orban* (frærorbang), for, at denne Udvidelse var for stor, at man ikke med den kunde beholde uafhængige Vælgere.

Efter at Katolikerne i 1855—57 havde været ved Roret, bragte Valget i 1857 de liberale en Majoritet af 70 mod 38, og i 13 Aar holdt de sig nu ved Magten. De befriede Erhvervslivet for trykkende Baand, omlagde Skatterne paa en retfærdigere Maade, reformerede Straffeloven, sikrede Foreningsfriheden m. m. Indenfor det liberale Parti dannede der sig en mere radikal Fraktion, de »unge«, »Fremskridtsmændene«, der krævede en ny Udvidelse af Valgretten, nogle endog almindelig Valgret, en skarpere Holdning overfor Kirken og større Frihed for Pressen.

Ligesom Holland frygtede Udvidelseslyster fra tysk Side, frygtede man i Belgien for Frankrig. Man besluttede at omdanne Antwerpen til en stor, forskanset Lejr, og forlængede Tjenestetiden i Hæren. Da Frankrig søgte at vinde Indflydelse i Landet, ved at købe de belgiske Jærnbaner, satte Frère-Orban sig energisk derimod, støttet af Tyskland. Under den

fransk-tyske Krig spærrede Belgien sin Grænse ved Opstillingen af en Armé paa 80,000 Mand. Samme Aar gav Valgene Katolikerne Flertal.

5. *Schweiz.* Det er et Grænseland, hvor tysk, fransk og italiensk mødes, disse Kantoner er samlede, ikke paa Grund af Racefællesskab, men paa Grund af ganske bestemte historiske Begivenheder. Forskelligheden mellem Landets enkelte Dele er stor, og selv om der i Tidens Løb er udviklet en stærk og stolt schweizisk Nationalfølelse, er det dog af Betydning at fæste Baandet saa meget som muligt mellem Kantonerne. Der fandtes i Schweiz en dobbelt Strømning, en radikal, der holdt paa Enheden, en konservativ, katolsk, der holdt paa den størst mulige Selvstændighed for de enkelte Kantoner. I 1847 kom det til en kort Borgerkrig mellem de to Partier, og uagtet baade Metternich og Guizot og Frederik Wilhelm IV holdt med de konservative, uden dog at kunne støtte dem direkte med Vaabenmagt, sejrede dog de radikale, og *Forfatningen* af 12. September 1848 bandt de enkelte Stater nøjere sammen til en Forbundsstat. I denne havde i Reglen de liberale og liberalt-konservative for det tyske Nord- og Nordvestschweiz Magten, det var den økonomisk videst fremskredne Del af Landet. De klerikale havde især Tilhold i Vierwaldstätter-Kantonerne, i Freiburg og det italienske Tessin. I Genf regerede de radikale og her kom det undertiden til blodige Sammenstød mellem Partierne.

Fig. 122. Scene fra en katolsk Kirke.

I europæisk Politik spillede det neutrale Schweiz naturligvis ikke nogen direkte Rolle, men derimod en ret betydelig indirekte idet det sammen med England var Asylet for de slagne revolutionære og radikale. Selve Beliggenheden midt i Europa indbød de slagne til at ty derhen, det var lettere at komme til Schweiz end til England, og her fra Europas Hjerte kunde man bekvemt fortsætte Agitationen, sende Folk ud og smugle forbudte Skrifter og Bøger over Grænsen ind i Frankrig, i Tyskland, i Østerrig, i Italien. Derfor flygtede de tyske revolutionære i 49 over paa schweizisk Grund, derfor tyer Franskmænd og Italienere dertil, derfor samles Polakkerne dér efter Opstanden. Dette gav ofte Anledning til Rivninger med Stormagterne i Reaktionsaarene, undertiden maatte Schweiz bøje sig og udvise nogle, saaledes efter Orsinis Attentat, da det maatte sende 17 mistænkelige Italienere ud af Landet (angaaende Neuenburgafæren se Sp. 230). Under der fransk-tyske Krig trak man 80,000 Mand sammen paa Vestgrænsen, og da Bourbakis Armé i i Februar 1871 trak sig ind paa schweizisk Grund, blev den afvæbnet. Men for øvrigt var Sympatien væsentlig paa fransk Side.

KAP. XI. AMERIKA. 1848—70.

1. De nordamerikanske Fristater indtil Borgerkrigen. 1848—60. Da de nordamerikanske Fristater sidst i forrige Aarhundrede rev sig løs fra England, dannede de kun en Kyststrimmel langs Atlanterhavet, indad til var der et uhyre, ubekendt Bagland, hvor den »røde Mand« herskede i Skovene og jog Bøflerne over de vide Stepper. Amerikas Historie er da for en stor Del *Kolonisationens* Historie. De første Pionerer for den hvide Race var de Pelsjægere, »Stifindere«, som vi kender fra Coopers Romaner, der levede deres omskiftelige Liv halvt paa indiansk Vis. Saa kom de første Kolonister, der ryddede en Plet i Skoven, byggede deres primitive Blokhus af Skovens Stammer, tog for sig af Jorden, en eventyrlig og eventyrlysten Slægt, der altid maatte have Bøssen paa rede Haand for at værge sig mod Indianerne, der saa' deres Jagtegne indskrænkede ved den hvide Mands Fremtrængen. Mange af disse Kolonister elskede den stadige Fare, den evige Vekslen, den absolute Uafhængighed i Egne, hvor der var Mil til det nærmeste Blokhus. De blev derfor ikke siddende paa den Jord, de en Gang havde ryddet og lagt ind under Ploven. Naar Bosættelsen blev dem for tæt, solgte de deres Jord og drog længere vesterpaa til ny Jordvinding, nye Eventyr og nye Farer. Derfor foregaar Kolonisationen af dette umaadelige Gebet temmelig hurtigt. Endnu i 1830 fandtes der vest for Mississippi kun omstrejfende Indianerbander og hist og her i Urskoven eller paa Prærien et ensomt Blokhus. *Chicago* bestod 1825 af 14 Huse, i 1830 levede der 70 Mennesker der.

Hvordan Landvindingen i det enkelte er gaaet

for sig, hvorledes en Landstrækning først er bleven anerkendt som Territorium, og, naar den fik Indbyggere nok, som Stat, skal vi ikke her komme ind paa, det ligger ogsaa mest før den Periode, vi behandler. Her skal blot omtales et Par karakteristiske Episoder af Kolonisationens Historie. Først, hvordan *Mormonerne* tog *Utah* i Besiddelse; i det Opdyrkningsværk har mange Skandinaver Del. I Aaret 1830 lod en Metodist, *Joseph Smith* (født 1805), trykke en Bog, »Mormons Bog«, som en Engel efter hans Sigende havde bragt ham, prentet paa gyldne Tavler. Den var en forvirret Blanding af kristne Lærdomme og vilkaarligt, eget Opspind, dog, som det viste sig, skikket til at skabe en Religion paa. Han samlede

Fig. 123. Guldgravere under Vejs vesterpas

hurtig en Menighed om sig og organiserede den efter nye Aabenbaringer, som han modtog, med Profeter, Apostle, Patriarker, Evangelister, ældste, Diakoner, Prædikere, Lærere. Menigheden voksede, men den var stadig udsat for Forfølgelser, og drog stadig længere mod Vest, ud i de øde Egne. I 1837 slog Mormonerne sig ned i Illinois, anlagde en By og byggede det første Tabernakel. Smith fik fremdeles Aabenbaringer, saaledes i 1843 om Flerkoneriet. I 1844 døbte han sine trofaste »de sidste Dages hellige«, alle de andre var »Hedninger«. Mormonerne udviste stor Fanatisme, laa derfor i stadig Strid med deres Naboer. Smith blev anklaget og fængslet, og en Aften i 1844 trængte en Skare formummede ind i Fængslet og lynchede Profeten.

Det gav Mormonerne en Martyr, og Smiths Efterfølger som Seer, Aabenbarer og Prædikant, *Brigham Young* (breihm jøng), var en Mand af stort organisatorisk Talent. Han havde oprindelig været Tømmermand, hans Viden var ringe, men han var en Kraft, han forstod at beherske og begejstre Mennesker. Gennem hans Aabenbaringer afsluttedes den mormonistiske Lære. Mormonismens Styrke bestaar i det ubrødelige Sammenhold, som den forstaar at skabe mellem Mennesker. Det kirkelige og verdslige Samfund er nøje sammenflettede, egentlig ét. Naar man traadte ind i Mormons Kirke, var man Led af et Samfund, der tog sig af én, der hjalp og understøttede én. Netop midt i Aarhundredet, hvor der endnu ikke var opvokset alle de faglige Organisationer, der nu binder de enkelte sammen og giver de svage Kraft, var der en rig Arbejdsmark for den mormonistiske Propaganda. Den vandt mange Tilhængere, ikke mindst her i Norden. Og netop fordi denne Kirke kunde sammensmelte alle de enkelte Viljer, hærde og staalsætte dem, formaaede den at udrette det store Opdyrkningsværk i Utah.

Da Angrebene fortsattes, besluttede Mormonerne at bryde op for fjerde Gang, og ude i Udørkenen grunde et frit Samfund efter deres Hjerte. I Begyndelsen af 1846 drog 1500 Mand vestpaa som »Spejdere«, overalt anlæggende Stationer og saaende Korn for dem, der skulde følge efter. Allerede i September maatte Hovedhæren vige for de omboendes Magt og sætte sig i Marsch. Det blev en frygtelig Vinter ude paa den øde Prærie; under Tusinde Farer

og Afsavn drog man over vejløse Egne 1000 engelske Mil, op over Klippebjergene, indtil man naaede den afsides Højslette ved den »store Saltsø«. Her gav en Aabenbaring Profeten tilkende, at han skulde grundlægge det nye Tabernakel. En Stad, »det nye Jerusalem«, blev bygget, den øde Saltsteppe forvandledes under Mormonernes flittige Hænder til en frodig Have. Young erklærede sin Stat uafhængig, men Unionen greb ind og gjorde Utah til et Territorium med Young som Præsident. Mormonernes Fanatisme flammede dog snart op, Young erklærede som en anden Mohammed den hellige Krig mod Hedningerne. I 1857 blev en Skare Udvandrere paa 120 Mennesker, der drog til Kalifornien, hugget ned med Undtagelse af seks smaa Børn. Unionen sendte nu Tropper ind i Landet, indsatte en Guvernør og anlagde et Fort; men forøvrigt lod den Mormonerne i Ro med deres Gudsdyrkelse og Flerkoneri. Young var indtil sin Død i 1877 uindskrænket Hersker over sin Menighed.

Fig. 124. Bygning i Amerika (en saakaldet »Skyskraber«).

Den anden Landvindingsepisode, som vi vil omtale, er *Kaliforniens* første Historie. Texas, Ny Meksiko, Arizona, Utah, Nevada og Kalifornien tilhørte oprindelig Meksiko. Det var næsten menneskетomme Egne, hvor Bøffelen og de vilde Heste og omstrejfende Indianere trak om. Efterhaanden som Befolkningen steg i de andre Stater, drog allehaande Eventyrere ud i disse vestlige Lande, og efter en Krig med Meksiko (1845—49) fik Unionen dem ved Freden i *Guadelupe-Hidalgo*. For Kalifornien gav man dog en Erstatning af 15 Millioner Dollars. Summen var kun ringe; thi samtidig blev de store Guldlejer i Kalifornien opdagede, da man byggede en Savmølle paa en tysk Udvandrer, Kaptajn Sutters Grund. »Guldfeberen« greb Alverden, først Amerika, saa Europa og Asien. Kinesere og Russere, Skandinaver og Italienere drog i endeløse Tog til Guldets Land. Der var da ingen Jærnbaner i Vesten, ingen Pacificbane, mødsommeligt maatte Guldsøgernes Karavaner Fod for Fod vandre Vejen over Prærier, Højsletter, Bjerge og Floder. Det var en broget Samling af

Mænd, som flokkedes der ude i det yderste Vesten, Alverdens Bundfald og Alverdens forvovne Eventyrere. Det lovlige Samfund formaaede kun lidet, hver maatte vogte paa sig selv og sit Guld med Revolveren og Kniven. Den virksomste Dommer var »Dommer Lynch«. Formuer vandtes, og de tabtes paa en Dag i højt Spil. Alle Livsfornødenheder steg til urimelige Priser, der var nogle, der vendte hjem rige, men, som i næsten alle Guldgraverperioder, de fleste var, naar Regnestykket endelig blev opgjort, ikke stort rigere, end da de kom der over. Selv Landet var godt og frugtbart, der var Guld at hente andre Steder end i Guldvaskerierne, Befolkningen voksede stadigt. San Francisco, der i 1847 talte 453 Indbyggere, havde 6 Aar efter 50,000. Og efterhaanden kom der mere Orden i Tingene.

Alle disse Stater, der saaledes samledes til et Statsforbund, strækkende sig fra Maine til Florida, fra New-York til Oregon og Kalifornien, var af højst forskellig Beskaffenhed. Og ikke mindre forskellige var de Mennesker, der beboede dem. Brogetheden øgedes ved den stadige Indvandring. Fra 1841—50 kom der $1^1/_2$ Million fremmede, fra 1851—60 over $2^1/_2$ Million. Hovedparten var Irlændere, dernæst Englændere, Tyskere, Hollændere, Skandinaver. Der maatte gaa lang Tid, inden disse kunde sammensmeltes med Landets oprindelige Beboere. For øvrigt spillede disse fremmede ikke nogen større Rolle i Landets Politik. De store Modsætninger gik længere tilbage, bundede i Forholdene i de oprindelige Kolonier, som rev sig løs fra England. Hele det vidtstrakte, spredt befolkede Vesten greb heller ikke bestemmende ind. Amerikas Politik havde endnu til Skueplads Staterne ved Atlanterhavets Kyst. Og her er det dybe Skel mellem *Norden* og *Syden*.

I Europa er de forskellige Nationaliteter, Franskmanden, Englænderen, Tyskeren, Italieneren, dannede langsomt i lange Aarhundreder, under Jordbundens og Klimaets Indvirkning paa den oprindelige Race. De er forskellige i det indre som i det ydre, i Karakter, i Aandsevner, i Højde, Muskulatur, Haarfarve, Ansigtsfarve. Og ogsaa i Amerika begynder der paa den fremmede Jord at udvikle sig en særlig Nationalitet af de Englændere, der oprindelig indvandrede, vidt forskellig fra Englænderen i Moderlandet. Det er *Yankeen* (djænken), et Ord, dannet af den indianske Benævnelse paa Englænderen, Yanglee. Der er visse ydre Racemærker, et lille Hoved med stærke Kæber, dybtliggende Øjne, gullig Ansigtsfarve, knokkelstærkt, magert Legeme. De er nervøse og hastige, skikkede til Forretninger, smarte, opfindsomme, dristige i deres Foretagender, opsatte paa at tjene Penge, tidligt selvstændige, fordrende for sig selv den størst mulige Frihed. De lægger Vægt paa alle de Kundskaber, der gør stærk i Kampen for Eksistensen, sørger derfor for en god Folkeskole og gode Fagskoler, men er ret blottede for al almindelig, højere Kultur. Deres Smag er plump, ofte pøbelagtig, de mangler Form og Finhed, de mangler kort sagt alt det, som et gammelt Samfund med nedarvet aandelig og selskabelig Kultur giver sine Sønner i Vuggegave.

Forskellig fra disse Nordens Yankeer, dette Nordens Demokrati, var Sydens Aristokrati, de store Slaveejere. Naar Norden pukkede paa, at den stam-

mede ned fra Puritanerne, satte Syden sin Stolthed i at nedstamme fra de engelske Kavallerer. De var ydermere blandede med fransk Blod. Det var stolte og energiske Mænd, vante til at herske og byde, kraftige, uddannede ved Jagt og Sport, formfuldendte i Omgang.

Og disse Mænd, der var saa forskellige, havde yderst *stridende økonomiske Interesser*. Norden var et agerdyrkende Land, der dyrkede Majs og Hvede, der drev Kvægavl, og tillige mere og mere blev et Industriland. Syden var store Plantager, hvor der dyrkedes Tobak og især Bomuld. Norden holdt paa Beskyttelsestold for at støtte sin unge Industri, Syden paa Frihandel, for at faa alle Livets Fornødenheder og Bekvemmeligheder billigt. I 1828 fik Nordstaterne sat en Toldlov igennem, der gavnede deres Industri, men allerede 1833 fik Sydstaterne en ny Toldlov gennemført, der gjorde mange Varer toldfri og nedsatte Tolden paa andre. Saaledes kæmpede man frem og tilbage. En Toldnedsættelse fremkaldte den store Krise i 1857, der mærkedes hele Verden over, ogsaa her i Danmark. Mængder af europæiske Varer kastedes ind paa Markedet, alle Priser paa Varer og Ejendomme sank, hele Forretningslivet var som lammet indtil 1860. I kort Tid talte man over 4000 Falliter.

Krigen kom dog ikke af Toldspørgsmaalet, men af *Slaveholdet*. Mod Nord var der ingen Slaver, ganske simpelt, fordi Forholdene ikke egnede sig til Slavehold. Der sad de smaa Bønder, hver paa sin Gaard, de havde ingen Brug for Slaver. Og heller ikke Industri kan drives ved Hjælp af Slaver, den kræver større Intelligens, større Haandens Finhed, end man kan have ved en Slavebefolkning. Anderledes i Syden, paa de store Plantager i Syd Karolinas, Georgias, Alabamas og Mississippis hede, sumpede Egne, der mente man i lang Tid, at man kun kunde faa noget ud af Jorden ved Hjælp af Negerslaver, der kunde bære Anstrængelserne i dette Klima. Der krævedes ikke nogen særlig Intelligens til at luge og røgte Bomulds- og Tobaksplanterne, kun en god Pisk over Nakken. I Norden kunde derfor menneskevenlige Motiver gøre sig gældende uden at støde sammen med Egennytten. Man havde der helt afskaffet Slaveriet, og i 1808 havde Kongressen vedtaget en Lov, der forbød Indførsel af Slaver. Men derfor varede Slaveriet alligevel ved. Særlig i Virginia blev det et Hovederhverv at opdrætte Slaver, som vore Landmænd opdrætter Hingste, og de blev saa for gode Priser solgt til de bomuldsdyrkende Stater i Syd. Da man begyndte at udvide sig mod Vest, blev Slavespørgsmaalet brændende næsten ved hver ny Stats Oprettelse, skulde det i den være tilladt at holde Slaver eller ej. Ved Territoriet Missouris Ophøjelse til Stat i 1820 vedtog man det saakaldte *Missourikompromis*, hvorefter 36 Graders nordlig Bredde blev Grænsen for det Omraade, hvor man maatte holde Slaver.

Man var i Norden ikke tilfreds hermed, man vilde have Slaveriet helt udryddet. Der dannede sig et saakaldt *abolitionistisk* Parti, der i Tale og Skrift angreb Slaveholdet, stemplede det som Barbari, stridende mod Kristendom og Menneskelighed, fremdrog Jagterne paa undløbne Slaver med Blodhunde, Piskningerne, Opløsning af Familierne ved Salg. Særlig en Roman, »*Onkel Toms Hytte*« af Forfatterinden *Harriet Beecher-Stowe*, vakte enorm Opsigt, den gik i Hundred Tusinder af Eksemplarer, blev oversat paa omtrent alle Kultursprog, og virkede overalt som det kraftigste Indlæg mod Slaveriet.

Slavestaterne holdt sig ikke tilbage i Agitationen, de havde baade Politikere, Forfattere og Præster i Mængde i deres Agitationsarmé. Præsterne anførte det ene Bibelsted efter det andet for at vise, at Slaveriet var en Gud særlig velbehagelig Ting, nøje stemmende med Skriftens Ord. Kains Æt var under Herrens Forbandelse, Slaveriet var en patriarkalsk Indstiftelse. Naturforskere paaviste, at den sorte Race havde en hel anden Oprindelse end den hvide, alene Negerens Hjærne betegnede ham som en lavere Race, bestemt til Trældom. Slaveriet var saa langt fra at være en Skamplet paa det moderne Samfund, at det tværtimod var Samfundets Fuldkommengørelse. »Slaveriet,« sagde man, »er ikke et nødvendigt Onde, men et positivt Gode; det frie Samfund er et Misgreb, og Civilisationens bedste, om ikke dens eneste Haab er Genoprettelsen af Slaveriet over hele Verden uden Hensyn til Farve eller Byrd.« Der var endog dem, der vilde have Slavehandelen paa Afrika genoptaget og formente, »at den afrikanske Slavehandler var en ægte Missionær og en ægte kristen«. Forøvrigt kunde Syden med Rette drille Yankeerne med, at hvor ivrigt de end fægtede for Negernes Frigørelse, vilde de dog ikke sidde sammen med en Neger i en Sporvogn eller en Jærnbanekupe, ikke en Gang gaa i samme Kirke som han.

Længe havde Syden, der var bedst politisk organiseret og holdt bedst sammen, og som ogsaa havde et betydeligt Tilhold i de nordlige Stater, Overtaget indenfor Unionen, deres Præsidenter boede i »det hvide Hus« i Washington, de havde Flertallet i Rigsdagen. Men efterhaanden begyndte Forholdet at forskyde sig til deres Ugunst. Hovedparten af de nye Stater, der kom til, var frie Stater; kun *Texas* og *Florida* havde Slavestaterne vunden, medens *Kalifornien*, *Ny Meksiko*, *Utah*, *Jowa*, *Minnesota*, *Oregon* og *Kansas* var frie Stater uden Slavehold. Slavestaterne havde ikke ikke ladet det gaa af uden Forsøg paa at vinde nogle af de nye Stater, særlig om *Kansas* havde Kampen været haard. Sydstaterne sendte Bunker af Eventyrere ind i Kansas, og de vedtog der en Forfatning, der tillod Slavehold. Der over kom Norden i Harnisk. Præsterne og Aviserne prækede Korstog, ogsaa Norden sendte sine Skarer af Eventyrere ind i Landet. Det kom til en aarelang Kamp med Mord og Plyndring. Nordens Mænd vandt Overtaget, og i 1858 vedtog de med 11,000 Stemmer mod 2000, at Kansas skulde være en fri Stat.

Ved Aaret 1860 talte Unionen 33 Stater foruden 7 Territorier, og deraf var der kun Slaveri i de 13. Der boede i de frie Stater 19 Millioner Mennesker mod 12 Millioner i Slavestaterne, af hvilke atter 4 Millioner var Negere. Ogsaa i Velstand var Norden Syden langt overlegen, Industrien overfløjede langt Bomuldsdyrkningen mod Syd, Indvandringen drog særlig til Norden. Der voksede de store Byer op, *New-York*, *Chicago*, *Cincinnati*, *St. Louis*, *San Francisco*, medens Sydens Byer stod stille eller endog gik tilbage. Værdien af Nordens Produkter var seks Gange

større end Sydens, dens Skibsdrægtighed fem Gange saa stor. Alt det, der gjorde Unionen til en Verdensmagt, fandtes mod Nord.

Endnu ved Præsidentvalget i 1856 sejrede Syden, og *Buchanan* (bøkenen) valgtes med 174 St. mod 114, der faldt paa Nordens Kandidat. Men Sydens Mænd var klare over, at den Dag snart vilde komme, da Norden sejrede, og ved sin Sejr vilde afskaffe Slaveriet. Dog hellere end at lade det komme dertil, vilde man sprænge Unionen. Der danner sig efterhaanden to Opfattelser af den nordamerikanske Union

Fig. 125 En Yankee.

og de enkelte Staters Forhold til Helheden. Syden hævdede, at Unionen beroede paa Enkeltstaternes suveræne Folks frie Vilje; krænkede Unionen de Grundbetingelser, hvorpaa de enkelte Stater var gaaede ind i den, kunde den enkelte Stat træde ud af Unionen. I Modsætning dertil betonede Norden, at Unionen var ét, det suveræne amerikanske Folk var alle Unionens Beboere, der var ikke saa mange suveræne Folk som der var Stater, ethvert Forsøg paa at bryde Helheden var Højforræderi. Om denne Modsætning danner sig nu de nye Partier. Sydens Aristokrater kaldte sig *Demokrater*, fordi de hævdede det største Selvstyre og den videste Selvbestemmelsesret for de enkelte Stater. Det nordlige Parti kaldtes det *republikanske*, fordi det betonede Helheden og Staten.

Mellem disse to Partier blev Striden Dag for Dag mere forbitret. Syden betragtede Kampen som en Kamp for Arne og Hjem, for hele sin økonomiske Eksistens. De forberedte sig paa at træde ud, hvis Norden skulde sejre ved Valget. De mente saa meget sikrere at kunne gøre det, som Forretningsmændene, Yankeerne, næppe vilde lade det komme til en Krig for at befri Negerne, en saadan Krig vilde være en daarlig Forretning, den vilde ikke give Indtægt i Forhold til Udgiften. En af Sydens Politikere tilbød endog at ville drikke alt det Blod, der maatte flyde i en saadan Krig. Og selv om Krigen virkelig skulde komme, stolede Syden paa, at dens Mænd, der var vant til at bruge Bøssen, vant til at jage, hærdede og kraftige, var et ganske anderledes godt Soldaterstof end Nordens Kontorister og Fabriksarbejdere, de skulde nok sejre.

Men alt eftersom Agitationen i Norden gik sin Gang, blev man ogsaa der mere og mere tilbøjelig til at omsætte Ordene i Handling. Det kom allerede før Krigen, i 1859, til et Sammenstød, ligesom et Lyn før Uvejret. En Kaptajn, *John Brown* (braun), der stammede ned fra de første puritanske Indvandrere og havde arvet al deres krigerske Energi, besluttede paa egen Haand at rejse Kampen. Med nogle faa Mænd trængte han ind i Virginia, bemægtigede sig en lille By og dens Arsenal og begyndte at samle undvegne Slaver om sig. 1500 Mand blev sendt mod ham, men Brown og hans 22 holdt urokkelig Stand. Han saa' sine Sønner falde ved sin Side, han kæmpede endnu; først da han havde faaet seks Saar, og ikke mere kunde holde sig oppe, overgav han sig. Han blev skyndsomst dømt til Døden. Paa Vejen til Galgen kyssede han et Slavebarn, der nysgerrig stod paa Gaden og saa' til. Norden over fløj hans Navn som en Martyrs, man beredte sig til at hævne ham, og man sang: »I Graven raadner John Browns Lig, men hans Aand skrider hen over Jorden«.

2. *Borgerkrigen. 1860—65.* Den 6. November 1860 blev det republikanske Partis Kandidat, *Abraham Lincoln*, valgt til de forenede Staters Præsident. Af 4,680,000 Stemmer faldt der paa ham 1,866,000, medens Resten var fordelt paa 3 Modkandidater. Syden havde splittet sine Stemmer. Lincoln stammede fra en pennsylvansk Kvækerfamilie, han blev født i et Blokhus i Kentucky. Han var i Kraft og Foretagsomhed en ægte Yankee, og han havde selv smedet sin Skæbne. Fattige Forældres Søn havde han næsten ingen Skolegang faaet, han maatte som ganske ung tjene sit Brød som Rorkarl paa Mississippi, som Kvægvogter og Daglejer. Under en Fejde mod Indianerne samlede han et Friskarekorps og var dets Fører. Da han kom hjem, startede han en lille Handel, og anvendte al sin Fritid paa at skaffe sig Kundskaber. Handelen gik ikke, han maatte lukke sin Bod, men han havde lært sig saa meget af den amerikanske Jura, at han kunde aabne et Sagførerkontor. Han fik snart et stort Navn som Sagfører for sin Hæderlighed, sin Retskaffenhed, sin

Viljestyrke og sin dybe Religiøsitet. Han blev Medlem af Repræsentanternes Hus i Washington, og ved sine Dyder, der ikke var almindelige mellem amerikanske Politikere, kom han hurtigt frem i første Linje.

Vel var Lincoln en afgjort Modstander af Slaveriet, han vilde under ingen Omstændigheder have, at det skulde brede sig til nye Stater; men han havde sikkert ikke dristet sig til straks at foreslaa dets Afskaffelse i de gamle Slavestater. Det var ikke hans Skyld, at Krigen kom. Det var Sydstaterne selv, der vilde den. Uviljen mod Norden var bleven skarpere og skarpere, man følte sig ikke længer som ét Folk. Det blev i Syden mere og mere den gængse Opfattelse, at kunde man blot blive Yankeerne kvit, vilde Syden gaa ind til en stor Fremtid. Landet selv var rigt, man drømte om at skabe et Verdensrige af Landene om den meksikanske Golf og de vestindiske Øer. Skulde Norden endelig gribe til Vaaben, kom man nok ud over det. Derfor ventede man slet ikke paa, at Lincoln skulde tiltræde sin Præsidentpost, allerede den 20. December 1860 erklærede *Syd Karolina* sig for en fri, suveræn Stat, og i de første Maaneder af 1861 fulgte *Mississippi*, *Florida*, *Alabama*, *Georgia*, *Louisiana*, *Texas* og *Arkansas* Eksemplet, det var alle de sydligste Stater. Den 6. Februar mødtes Udsendinge fra de frafaldne Stater i Montgomery i Alabama og dannede *de konføderative Stater*, til hvis Præsident *Jefferson Davis* (djeffersn dehvis) blev valgt.

Den 4. Marts 1861 tiltraadte Lincoln sit Embede. Da han i Februar forlod sit Hjem i *Illinois* (-nøjs), talte han til sine nærmeste om den tunge Opgave, han gik ind til: »Der paahviler mig en Pligt, som maaske er større end den, nogen Mand har haft at opfylde siden Washingtons Tid. Han kunde ikke have naaet sit Maal uden det guddommelige Forsyns Hjælp, paa hvilken han stolede. Jeg føler, at jeg ikke kan udrette noget uden den samme guddommelige Hjælp, der holdt ham oppe, og jeg sætter min Lid til, at den Almægtige vil yde mig denne Hjælp.« Man havde i Syden ladet sig forlyde med, at Lincoln aldrig skulde opleve at blive indsat som Præsident. Det varede dog fire Aar, før Snigmorderen fik Ram paa ham. I sin Tiltrædelsestale erklærede han, at det ikke var hans Hensigt at blande sig ind i Sydstaternes indre Anliggender, og samtidig med, at han naturligvis tilbageviste en Anerkendelse af det nye Statsforbund, holdt han sig tilbage fra voldsomme Skridt mod de udtraadte Stater.

Syden vilde imidlertid Krigen. I den Tid, der gik, inden Lincoln tiltraadte sit Embede, medens Sydens Mænd endnu havde Magten i Washington, havde de haft Tid til at forberede sig, de var nu bedst rustede og vilde benytte deres Forspring. I Syden laa allerede Unionens vigtigste Krigsforraad, man sendte endnu mere derned, for at Slavestaterne kunde have det paa rede Haand. Tropperne blev sendt saadanne Steder hen, at de enten kunde bringes til Frafald eller overvældes af Befolkningen. Krigsskibene sendtes paa fjerne Ekspeditioner, saa de ikke hurtigt kunde komme hjem igen, eller man sørgede for, at de var i ukrigsdygtig Stand. De konfødereredes General, *Beauregard* (bohregar), rykkede derfor frem mod Fortet *Sumter* (sømter), der beherskede Indsejlingen til Charleston (tsjarlstn) i Syd Karolina, og da den svage Besætning, 77 Mand, ingen Undsætning fik, maatte den overgive Fortet.

Der efter sluttede ogsaa *Virginia*, *Tennessee* og *Nord Karolina* sig til de konføderative Stater, der nu omfattede alle Slavestaterne med Undtagelse af Maryland og Delaware (dellewær). Nølens Tid var nu ude for Norden, man besluttede med Magt at bringe de udtraadte Stater, *Secessionisterne*, som de kaldtes, ind under Unionen igen, og den største *Borgerkrig*, som den civiliserede Verden nogensinde har set, bryder ud.

Og ikke blot ved sin Størrelse skiller denne Borgerkrig sig fra de tidligere Krige, ogsaa i mange andre Henseender har den *sit eget Præg*. Hærene maatte skabes paa bar Bund. Før Krigen havde de

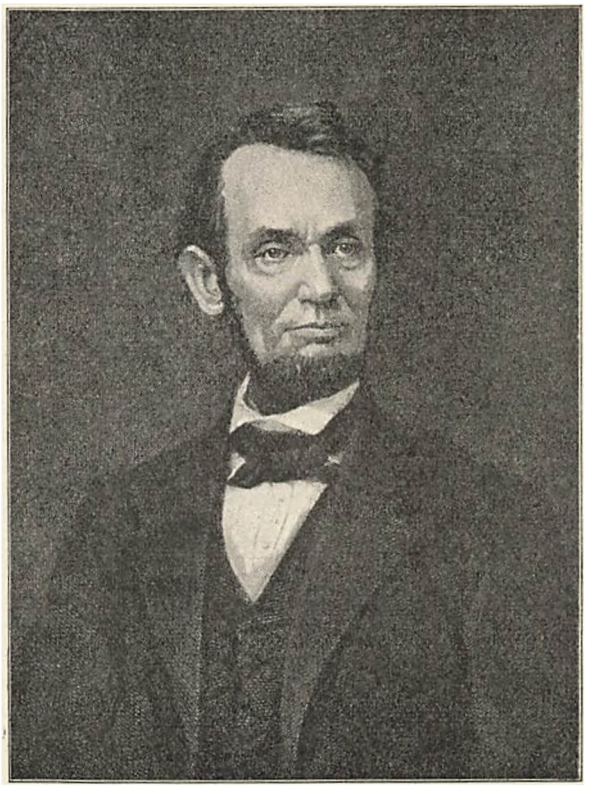

Fig. 126. Abraham Lincoln (1809—65. Se Sp. 281 ff.).

forenede Stater kun en Hær paa 15,000 Mand, og den var spredt over et uhyre Rum, laa tildels ude i Forter for at vogte paa Indianerne. Mange af Officererne tog nu deres Afsked, da det trak op til en virkelig Krig, andre tillige med mange Soldater stod paa Sydstaternes Side. Man maatte derfor først gaa til at hverve frivillige; men det slog langt fra til. Man maatte skride til Udskrivninger. I Norden udskrev man 300,000 Mand i 1863, 900,000 i 1864. I Syden vedtog man i 1862 en Lov, der udskrev alt det kampdygtige Mandskab fra det 18. til det 35. Aar; næste Aar blev Udskrivningen udvidet til det 55. Aar, senere tog man endog de 17 Aars Drenge med, og begyndte at bevæbne selv Negrene. Det tog naturligvis Tid, inden man kunde faa Soldater ud af dette Raamateriale. Der blev ofte kæmpet med forbitret Tapperhed, men Disciplinen var sløj, man var

opsætsig mod Officererne, utilbøjelig til at udholde Strabadserne; gik det galt, deserterede Folkene i Tusindvis. Syden manglede i 1863 mellem Halvdelen og en Tredjedel af dem, hvis Navne stod paa Listerne, og det stod ikke stort bedre til i Nordstaternes Hær.

Værre endnu var det med Officererne. Man havde ikke ordentlig uddannede Officerer til at kommandere disse Kæmpehære. Man maatte tage, hvem man kunde faa, Advokater, Grosserere, Landmænd. Den, der samlede et Kompagni frivillige, blev Kaptajn, den, der samlede en Bataljon, Major, den, der samlede et Regiment, Oberst. De havde som Regel ikke det fjerneste Begreb om at føre Krig; manglede Soldaterne Disciplin, gjaldt det i endnu højere Grad disse nybagte Officerer. Hver vilde føre Krig paa sin Vis, midt under et Slag kunde de finde paa at storme løs paa egen Haand eller anse det for passende at retirere Og næsten lige saa galt stod det til med de øverstbefalende. Ingen af dem havde nogensinde ført en stor Hær, de kendte lidet eller intet til Taktik, forstod ikke at kombinere deres Troppekorpser til samlet Angreb, ikke ved snilde Marscher at gøre Fjendens Stilling uholdbar. Prøvede de en Gang imellem en indviklet Manøvre, mislykkedes den gerne. Der var dem iblandt, der til sidst lærte at levere et Slag, men deres Lærepenge har rigtig nok ogsaa været Tusinder og atter Tusinder af Menneskeliv, ofrede til ingen Verdens Nytte.

Den moderne Krig er som alt andet et Haandværk, der kræver tidlig og stadig Øvelse. Skal man endelig føre Krig, staar man sig ved at have uddannede Officerer og øvet Mandskab. Krigen bliver da mindst blodig og varer kortest. En Moltke skulde snart have endt denne Krig, nu trak den ud i 4 Aar med et Utal af blodige Kampe. Disse blodige Slag skyldes for en stor Del Generalernes manglende Krigsdygtighed. Naar Hærene mødtes, kæmpede man ikke efter en forudlagt, bestemt Plan, hvor de enkelte Troppekorps greb ind i hinanden; nej, Regimenterne opløste sig i milelange Tiraillørkæder, der skød saa mange som muligt af Modstanderne ned. Naar den ene Part havde mistet sine 10 eller 12,000 Mand eller mere, trak den sig tilbage, den anden, der selv havde forblødt sig, forfulgte ikke, Slaget bragte ingen Afgørelse, Tusinder af Menneskeliv kastedes bort. I Kampene ved Murfreesboro (murfrisbøro) mistede hver Hær en Fjerdedel af sin Styrke. I Slaget ved Gettysburg havde Nordstaterne et Tab af 16,500 døde og saarede, Sydstaternes Tab var 28,000. Og saadan i det uendelige. I dette aarelange Myrderi vilde den sejre, der havde de fleste Penge og derfor kunde stille de fleste Mennesker, og det var Nordstaterne.

For at bøde paa Mandskabets Utilstrækkelighed tog man i denne Krig Teknikens Hjælpemidler i Brug som aldrig før. Særlig til Søs. Da Krigen udbrød, havde de forenede Stater en Flaade paa 42 Skibe med 555 Kanoner og 760 Mand; deraf var endda kun tre Skibe til øjeblikkelig Brug. Men med en lignende Hastighed som Romerne under den første puniske Krig skabte man en Flaade. I 1863 havde man ialt 671 Skibe, mange af disse var pansrede. Man byggede Søuhyrer som aldrig tilforn. Den svenske Ingeniør *Ericsson* opfandt en ny Art Panserskibe, de saakaldte Monitorer. Med disse Skibe kæmpede man til Søs med lignende Blodighed som til Lands, løb Skibsstævnene ind i Fjendens Skrog og borede dem i Sænk. Heller ikke her kunde de bomuldsdyrkende Sydstater kappes med det industridrivende Norden, der havde baade Mændene og Midlerne til at bygge disse Uhyrer. Snart blokerede Nordstaternes Skibe Sydstaternes Kyster og voldte dem stort Afbræk. Til Gengæld udrustede Sydstaterne hurtige Krydsere, der paa Havet gjorde Jagt paa Unionens Handelsmarine. Den berømteste af disse var »Alabama« (se Sp. 117 og 121).

Der blev kæmpet paa tre Krigsskuepladser. I Virginia, i Egnen mellem de to Hovedstæder Washington og Richmond, som Sydstaterne havde valgt til Regeringssæde. Dernæst i Staterne Tennessee, Kentucky og den nordlige Del af Georgia, hvor Jærnbanerne forenede sig, og endelig langs hele Mississippi. Det vil sige over et Areal paa 30,000 □ Mil, lige saa meget som Tyskland, Frankrig og den pyrenæiske Halvø til sammen. Særlig paa de to vestlige Kamppladser var Befolkningen kun spredt, Vejene var faa, Jærnbanerne endnu mange Steder i deres Vorden. Der var store Sumpe og Skove. Det var vanskeligt at føre Tropperne frem og endnu vanskeligere at proviantere dem. Man tog da Jærnbanerne i Brug som aldrig før i nogen Krig, og hvor de ikke fandtes, stampede man dem op af Jorden. Disse amerikanske Ingeniører viste en uhørt Hurtighed i deres Arbejde Et Sted slog de en Bro, 740 Fod lang og oppe i 90 Fods Højde, paa fire og en halv Dag. Ad Jærnbanen kunde man hurtigt sende sine Tropper hen til den Krigsskueplads, hvor man havde Brug for dem. Nordstaterne sendte saaledes en Gang 23,000 Mand med hele deres Train ad Jærnbanen fra Virginia til Alabama, det vil sige lige saa langt som fra København til Sicilien. Krigen blev derfor ofte en Kamp om Jærnbanerne, dristige Strejfkorps drog ind i Fjendens Land, ødelagde Jærnbanerne, stak Ild paa Svellerne, saa Skinnerne blev rødglødende og krummede sig som Proptrækkere.

Frænde er Frænde værst, de grusomste Krige har lige siden Oldtiden været Borgerkrigene, og denne danner ingen Undtagelse. Der blev kæmpet skaanselløst, og man lod endog sin Grusomhed gaa ud over Fangerne. Beryglet var især Sydstaternes Fængsel i Andersonville i Georgia. Det var en aaben Plads uden noget som helst Ly, 1,540 Fod lang og 750 Fod bred, omgivet af forsvarligt Palissadeværk. Der maatte Fangerne leve Sommer og Vinter under aaben Himmel, i et Klima, der om Sommeren havde 33 Graders Varme i Skyggen, om Vinteren 5—6 Graders Kulde. I 1864 var der her sammenpakket 31,693 Fanger, der levede i den frygteligste Urenlighed, halvnøgne, iført nogle skrækkelige Pjalter, bedækkede med Moskitos og Utøj, der sad skorpevis, ofte halvt vanvittige af Solens Hede, pinte til Døden af allehaande Sygdomme. En halv Mil bort kunde man lugte Stanken fra denne uhyre Mødding, over hvilken Gribbe altid kredsede, ikke forgæves spejdende efter Lig. Af de 44,882 Fanger, der førtes hertil, døde de 12,462, og Opsynsmanden kunde prale af, at han havde sendt flere Yankeer ind i det andet Liv end General Lee i Slaget ved Richmond.

Af Krigens Gang paa de forskellige Valpladser vil vi her kun give de store Træk.

Der var kun en 30 Mils Afstand mellem de to Hovedstæder, i dette Mellemrum løb den lille Flod *Potomac*. Det laa nær for Nordstaterne at rykke frem og søge at bemægtige sig Richmond, hvormed man haabede, at Krigen vilde være endt. Man rykkede da ogsaa frem, og saa vis var man paa Sejren, at en stor Del af Washingtons Befolkning kørte ud for at se paa, at Slaveholderne blev slaaede. Det gik imidlertid helt anderledes. Ved Floden *Bull Run* (bøl rən) slog Sydstaternes General Beauregard Nordstaternes Hær, saa den i vild Flugt hastede Nord paa (20. Juni 1861). Dette Slag viste alle Skaderne ved Nordstaternes Hær, det lod ane, at Krigen vilde blive lang, at man maatte gøre store Anstrængelser. Lincoln forlangte af Kongressen 400 Millioner Dollars og 400,000 Mand, den gav ham 500 Millioner og 500,000. Resten af Aaret og Vinteren gik væsentlig med Forberedelser, med at samle og indøve Mandskab, med at tilvejebringe Krigsmateriel og udruste Skibe. Norden var rigest, mest energisk, den havde de fleste Mennesker, og Krigen former sig derfor straks som en Angrebskrig fra Nordens Side, medens Syden væsentlig maa indskrænke sig til Forsvar.

I Nord Virginien, mellem de to Hovedstæder, blev der kæmpet med vekslende Held. Sydstaterne holdt her Stillingen, det havde her de bedste Generaler, *Lee* (li) og »*Stonewall*« *Jackson* (djæksn), »Stenmuren« Jackson, som hans Soldater kaldte ham, fordi han var som Sydens Mur imod Fjenden. Han var en strængt troende Puritaner, han gik aldrig i Kamp uden at bede, men var han først i Slaget, sloges han som en Djævel, og han havde den geniale Feltherres Evne til at opflamme sine Soldater, saa de taalmodigt og begejstret bar alle Anstrængelserne. Nordstaternes Hær under *Mac Clellan* (mæk klellen) rykkede først frem mod Richmond, det kom her sidst til en Række blodige Kampe, der kostede 60,000 Mand Livet, og Mac Clellan maatte trække sig tilbage med uforrettet Sag.

Det var nu Lees Tur til at rykke frem over Potomac til Washington, det saa' et Øjeblik sort ud for Hovedstaden, men ved *Antietam* (æntietæm) blev Lee standset, og efter en af de sædvanlige blodige Kampe maatte han gaa tilbage over Floden (17. September). Men da Nordstaterne paa ny søgte at komme Richmond paa Livet, blev de ved *Frederiksburg*, lidt nord for Richmond, kastede tilbage med svære Tab (13. December).

Mindre heldigt gik det Slavestaterne mod Vest. Her havde Nordstaterne de dygtigste Generaler, *Sherman* og *Grant*. Begge havde de været Officerer i den regulære Hær. Grant var traadt ud; da Krigen brød løs, var han Garver og Læderhandler i Illinois. Hans Dygtighed viste sig snart, og han steg hurtigt til General. Nordstaterne bemægtigede sig Nashville, Hovedstaden i Tennessee, og fordrev de konfødererede helt fra Kentucky og Tennessee. Der leveredes ogsaa paa denne Krigsskueplads en Række forbitrede Kampe, saaledes ved *Pittsburg-Landing* og især ved Murfreesboro (31. December).

Det alvorligste Tab led Sydstaterne mod Syd. Her laa New Orleans (nju orlihns) tæt ved Mississippis Udløb, beherskende Floden og Landet bag ved, de konfødereredes vigtigste Stapelplads. Byen selv var ubefæstet, men nedad Floden laa stærke Forter, og mellem dem spærrede en vældig Kæde Floden. Kommodore *Ferragut*, Nordstaternes bedste Søhelt, løb med hele sin Flaade ind i Floden (18. April), banede sig trods Forternes Ild Vej, tilintetgjorde i frygtelige Kampe den fjendtlige Flaade, sprængte Kæden, og naaede den 26. April frem til New Orleans. Den 1. Maj blev Byen besat. Ogsaa længere op ad Strømmen bemægtigede Nordstaterne sig Forter, Sydstaterne hævdede imidlertid et Stykke af den, saa de havde Forbindelse med Vesten.

Selv om man ikke var naaet frem til Richmond, var Aaret 1862 dog endt med Fremgang for Norden. Men meget Blod havde det kostet og mange Penge. De daglige Krigsomkostninger var to Millioner Dollars, over 7 Millioner Kr. Varmen for Krigen var i Norden i stærk Afkøling, Sydstaterne kunde endnu yde lang Modstand. Lincoln bestemte sig da til at »brænde sine Skibe«, at gøre ethvert Tilbagetog umuligt. Da Syden trængte frem mod Washington, havde han højtideligt lovet Gud, at hvis Faren blev afværget, skulde alle Slaver blive fri, og den 22. September 1862 udstedte han en Proklamation om, at fra den 1. Januar 1863 skulde enhver Slave i enhver Stat inden for Unionen være fri. Hidtil havde man kun kæmpet for at bringe de udtraadte Stater tilbage igen under Unionen. Lincoln havde hele Tiden haabet paa en snarlig Udsoning. Nu fik Krigen et nyt Indhold, og nu maatte det blive en Krig paa Liv og Død, hvor den ene maatte ligge helt slagen, før Freden var inde.

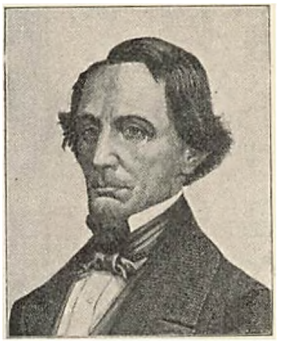

Fig. 127. Jefferson Davis. [1808—89. Se Sp. 281 ff. Født i Kentucky, Søn af en Plantageejer. Først Officer, kæmpede mod Indianerne. Ejer af en Bomuldsplantage i Mississippi; drev tillige politiske og socialøkonomiske Studier; 1845 Medlem af Kongressen; deltog i Krigen mod Meksiko; ivrig i Washington for Slavestaternes Sag; 1853 Krigssekretær; forlod i 1861 med de andre Seccessionister Washington. Videre se Teksten. Styrede Syden ret enevældig; dygtig ikke blot som Statsmand, men ogsaa som Militær; havde væsentlig Del i Sydens lange Modstand. Efter Richmonds Fald flygtede han, blev i Maj 1865 fangen, fængslet, fri 1868; derpaa Direktør for et Forsikringsselskab.)

Om Vinteren rustede man, talrige flygtende Slaver traadte ind i Nordstaternes Hær, hvor de kæmpede bravt. Mere og mere klart blev det, at Sydstaterne maatte tabe. Jo længere Krigen varede, desmere viste Nordens Overmagt sig i Mænd og Penge. Nordens Skibe blokerede hele Sydens Kyst. Planterne kunde ikke blive af med deres Bomuld, kunde ingen Penge faa ind, og man havde ikke nogen Industri i Landet selv, der kunde tilfredsstille det daglige Behov. Man maatte udstede Papirspenge, der snart sank i Værd. Af Papirdollars maatte man i 1864 give 50 for en Gulddollars, og selv for Penge kunde man ikke faa Varer. Det varede ikke længe, før et Pund Kaffe kostede 50 Dollars. Det var næsten ikke

muligt at betale, hvad en ny Dragt kostede. Et Par Damestøvler stod i 250 Dollars. Man vendte og omsyede Klæderne, til de faldt af Kroppen.

Allerede i Efteraaret 1862, da Lee trængte mod Nord, gik en Femtedel af hans Hær paa bare Ben, og Halvdelen var klædt i Pjalter. Selv Knappenaale var saa sjældne, at man med Begærlighed samlede dem op, naar man fandt dem paa Gaden. Og dog holdt Sydens Mænd og dens Kvinder ud Aar endnu. De havde sat deres Lid til, at England og Frankrig, hvis Industri maatte lide ved, at Bomuldstilførslen standsede, skulde tage deres Parti. Der var i Englands højere Lag megen Sympati for Sydstaterne (se Sp. 117) De fik Lov til at bygge Krydsere paa engelske Værfter; men da de ogsaa havde faaet bygget nogle Vædderskibe, truede Nordstaterne England med Krig, hvis det tillod dem at løbe ud, og Skibene blev holdt tilbage. England, der selv havde ophævet Negerslaveriet, kunde som civiliseret Magt ikke godt være bekendt at tage Parti for Stater, der kæmpede for Slaveriets Opretholdelse. Napoleon, der nu var optaget af sit meksikanske Eksperiment, ønskede ivrigt, at Unionen sprængtes; sejrede Nordstaterne, vilde de ikke taale franske Tropper i Meksiko; men han var, ligesom i Europa, ikke forberedt paa Krig. Han søgte at standse Nordstaterne ved at faa en Mægling i Gang, men de gav tydeligt at forstaa, at de ønskede ikke nogen Indblanding, de vilde kæmpe Kampen ud.

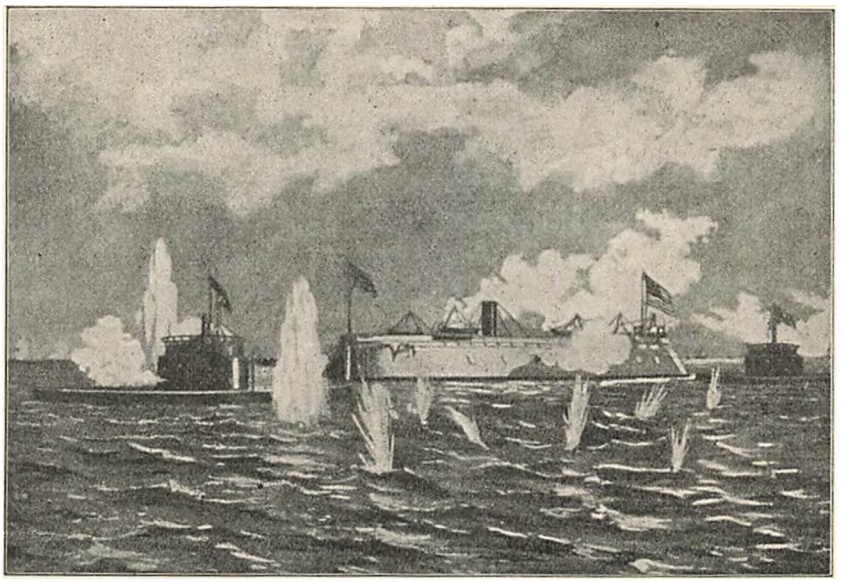

Fig 128. Ericssons Monitor i Kamp med Kystbatterier.

Det gik i 1863 væsentlig som i 1862. Da Nordstaterne trængte frem mod Richmond, blev de standsede af Lee og Jackson i et to Dages Slag (Maj). Der fandt anden Dags Aften Jackson sin Død.

Paa Slagets første Dag var han med sin vante Voldsomhed i Angrebet gennem en Skov trængt ind i Fjendens Flanke. Saa heftig var Kampen om Skoven, at Granaterne skød Træerne i Brand, begge Parter maatte trække sig ud af Skoven, efterladende de saarede i Flammerne. Næste Aften red Jackson et Recognoseringsridt over Valpladsen, og i Mørket traf en Salve fra hans egen Hær ham. Det var et haardt Tab for Syden; det begyndte at skorte den paa Mænd. Den maatte ved en sidste Kraftanspændelse vende Krigens Gang. Lee fik sin Hær pint op til 100,000 Mand og drog nord paa mod Washington. Det kom til det tre Dages Slag ved *Gettysburg* (3. Juli). Lige over for hinanden paa to parallelt

løbende Højdedrag stod de to Hære. De to første Dage havde Syden Overtaget, men da de paa den tredje søgte at storme Nordens Højder, blev de trods alt Heltemod kastede tilbage. Hærens Kærne blev liggende paa Slagmarken, med et Tab af 36,000 Mand maatte Lee gaa tilbage og forskansede sig i Omegnen af Richmond for at afslaa et muligt Angreb.

Og et saadant truede; thi vesterpaa var det atter galt. Grant, Sherman og Ferragut i Forening havde taget Sydens Forter ved Mississippi efter en haardnakket Modstand. Først da det sidste Æsel og den sidste Hest var fortæret, overgav de slagne sig. Hele Floden var nu i Nordens Hænder. Alt Landet vest for Alleghanybjergene (allegenni-) blev erobret, og i to-tre Dages Slag lykkedes det Grant og Sherman at bemægtige sig de Passer, der over Bjergene førte ned i de østlige Slavestater.

Saaledes var Stillingen ved det tredje Krigsaars Slutning. Lincoln haabede paa en snarlig Fred, og for at fremskynde den gav han Grant Overkommandoen over alle Nordstaternes Tropper, for at hele Ledelsen kunde være samlet i en Haand. Grant fik en Stilling, som ingen havde haft siden Washingtons Tid. Han indsaa, at Syden kun havde kunnet holde sig saa længe, fordi Norden havde splittet sine Kræfter for meget. Han besluttede derfor at samle sin Styrke i to Hære. Med den ene, Potomachæren, vilde han selv trænge frem fra Nord, medens Sherman skulde komme vesterfra. Man skulde forhindre Fjenden i at sende sine Tropper ad Jærnbanen til de forskellige Slagmarker, trænge ham sammen i Virginia og der slaa ham.

Grant selv rykkede i Maj 1864 mod Lee, men uagtet sit Overtal kunde han dog ikke tage Lees Forskansninger. I en Række blodige Træfninger havde han allerede i Juni mistet 64,000 Mand, og lige vidt var han. Lee kunde endog gennem Shenandauhdalen sende et Korps op for at true Washington, kun Ryttergeneralen *Sheridans* (sjerridan) Hurtighed reddede Hovedstaden.

Heldigere var Sherman. Han slog alt, hvad der blev sendt imod ham, indtog og brændte *Atalanta*, den vigtigste Stad i Syden, ødelagde vidt og bredt alle Jærnbaner, for at afskære Fjenden enhver Tilførsel. I November 1864 tiltraadte han sit berømte Tog ned imod Kysten med 55,000 Mand. Han havde ingen Operationsbasis, maatte fouragere sig selv un-

dervejs, trænge midt gennem Fjendeland, selv anlægge Veje og slaa Broer. Efter en knap Maaneds Marsch naaede han Havet ved Savannah (11. Decbr.). Derpaa drog han mod Nord, hærgende og brændende Landet vidt og bredt, thi kun gennem Rædselen troede han at kunne skræmme Syden til Fred. De stærke Søfæstninger *Charleston* og *Wilmington*, der havde modstaaet saa mange Angreb fra Havet, maatte nu overgive sig. Ganske vist, Charleston var kun en rygende Tomt, hvis Kommandant havde sprængt og stukket Ild paa alt. Stor var Jubelen i Nord over, at den By, der først havde rejst Oprørsfanen, nu efter kapitulerede Johnston. Alle Officererne og Mandskabet kunde trygt gaa til deres Hjemstavn. De Afdelinger, der hist og her endnu stod under Vaaben overgav sig, og i Maj faldt de sidste Skud i denne lange og blodige Krig.

Men da var der forinden affyret et Snigmorderskud. Da alt Haab syntes ude for Syden, besluttede nogle Fanatikere at myrde Nordens ledende Mænd, særlig Lincoln og Statssekretæren *Seward*, der med urokkelig Energi havde gennemført Krigen. En Skuespiller, *Wilkes Booth* (buut), skaffede sig, da Lincoln, der var bleven genvalgt som Præsident for andre fire

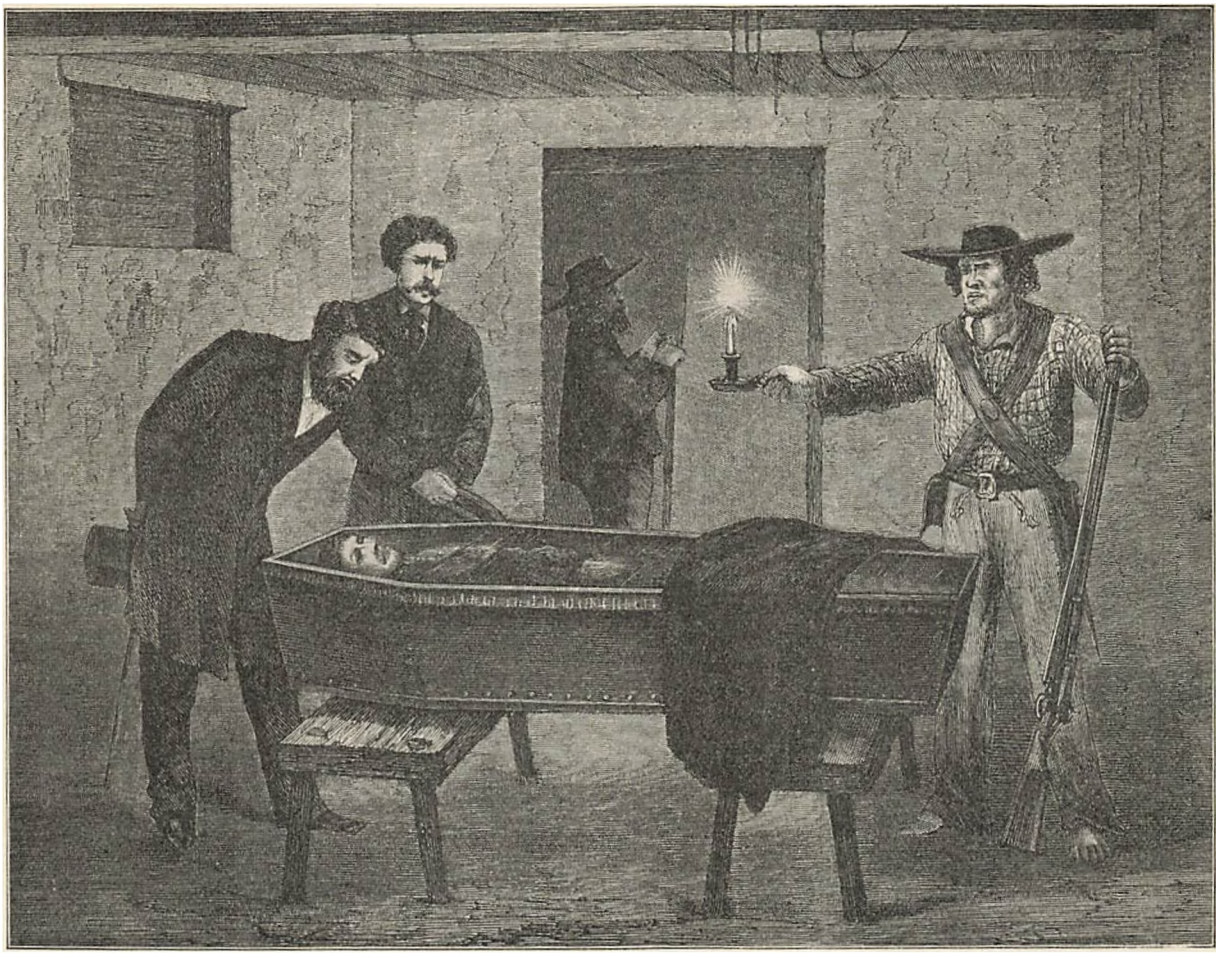

Fig. 129. Kejser Maximilians Lig i Queretaro (se Sp. 296).

var lagt øde. Det toges som et godt Varsel, og da Sherman den 26. Marts 1865 havde forenet sig med Grant, var det i Virkeligheden ude med Sydens Sag. I Forening stormede de Lees Forskansninger ved *Petersburg* og *Richmond*. Lee maatte vige, men han vilde endnu ikke give tabt. Med Resterne af sin Hær søgte han at naa Nord Karolina, hvor en Sydstatshær under General *Johnston* endnu holdt sig. Grant og Sheridan fulgte ham skrapt, og til sidst kunde hans dødeligt udmattede Hær ikke mere, i 36 Timer havde den ikke faaet en Bid Mad. Den 9. April kapitulerede Lee da med sine 26,000 tapre, Resterne af den Hær, der havde holdt Grant Stangen et Aar og kostet ham 100,000 Mand. Nogle Dage

Aar, den 14. Apr. overværede Forestillingen i Teatret i Washington, Adgang til hans Loge og skød ham bagfra igennem Hovedet. Booth havde indsuget Sydens Lærdomme om Slaveriet som Civilisationens Blomst. Da han havde skudt Lincoln ned, var hans Raab: *Sic semper tyrannis*, saadan skal det stedse gaa Tyrannerne. Det lykkedes ham i Forvirringen at undslippe, senere blev han grebet i et Tobakshus og dræbt, da han satte sig til Modværge. Seward blev overfaldet i sit Sovekammer, fik flere alvorlige Saar, men slap derfra med Livet.

Lincolns Mord forandrede naturligvis intet. Krigen var og blev endt. Den havde kostet uhyre baade af Mennesker og Penge. Norden havde haft 2,656,000

Mand under Vaaben, Syden 1,100,000, altsaa i alt $3^3/_4$ Million. Norden havde mistet 300,000, deraf var Tredjedelen døde i Slaget eller senere af deres Saar, medens Sygdom havde bortrevet de to Tredjedele. Hvad Syden havde mistet, er aldrig bleven officielt opgjort, man anslaar det til en 200,000 Mand. Nordens Krigsomkostninger var 10 à 11 Milliarder Kr., Statsgælden var vokset enormt. Men Tabet er endnu større. Hvad der ikke kan opgøres i Tal, er alle Krigens Hærgninger, alle de brændte Byer, hele det Knæk, Erhvervslivet havde faaet. Syden havde mindst mistet mellem 20 og 30 Milliarder. Endnu længe efter Krigen laa Byer og Plantager i Ruiner; værst var det naturligvis gaaet ud over Virginia, der i flre Aar havde været Krigskueplads. Vidt og bredt var det øde og folketomt. Og hertil alle Krigens moralske Efterveer, alle de plumpe og grove Instinkters Vækst under en Borgerkrig.

3. De nordamerikanske Fristater 1865—70. Det standende Spørgsmaal i disse Aars Politik er, paa hvilke Vilkaar de oprørske Sydstater atter skulde indtræde i Unionen. Der var dem, der mente — der iblandt Vicepræsidenten *Johnston*, der var traadt i Lincolns Sted — at Sydstaternes Repræsentanter straks skulde have Adgang til Kongressen. Der havde i Norden hele Tiden været et demokratisk Parti, hvis Sympatier var paa Sydens Side, og som holdt paa den størst mulige Selvstændighed for de enkelte Stater. Men Republikanerne var ikke til Sinds at lade Syden slippe saa billigt. Syden blev først delt i fem militære Distrikter, styrede af Generaler. De enkelte Stater maatte vedtage Forfatninger, der ophævede Slaveriet. En almindelig Lov af Juli 1868 gav Negrene Stemmeret, man haabede, at deres Tal skulde holde Sydens Aristokrater i Skak. Negerspørgsmaalet var dog ikke løst ved ved at give Negerne politisk Ligeberettigelse. Selv blandt deres ivrigste Forsvarere var der mange, der nok skulde betakke sig for at omgaas en Neger eller give ham Adgang til sin Stue. Raceforskellen mellem hvide og sorte holdt sig; selv hvor Negrene var i Flertal, dominerede de hvide.

Fig. 130. General Grant. [1822—85. Se Sp. 286. Officer, med imod Mekslko; ked af Militærliv i Fredstid, tog sin Afsked 1854, Farmer, derpaa Læderhandler. Videre se Teksten].

Omsider fik Sydstaternes Udsendinge atter deres Sæder paa Capitollet i Washington; men det var slaaet fast ved Krigen, at de nordamerikanske Fristater var en udelelig Nation, hvor ingen enkelt Stat kunde bryde ud. Til Præsident blev *Grant* valgt, og da hans 4 Aar var ude, blev han genvalgt.

Udad til var Forholdet til England en Tid meget spændt paa Grund af den Bistand, som Sydstaterne havde faaet i England. Særlig var Nordstaterne forbitrede over de Krydsere, som var blevne udrustede i engelske Havne. Den mest bekendte Krydser var »Alabama«, der havde kapret 65 af Nordstaternes Handelsskibe til en Værdi af 10 Millioner Dollars. Den sejlede langt hurtigere end noget Krigsskib, og derfor undslap den længe sine Forfølgere. Endelig fandt et nordamerikansk Krigsskib den i den franske Havn Cherbourg, hvor den var løben ind for at reparere. »Alabama« tog mod Krigsskibets Udfordring, og under Tusinder af Tilskueres Øjne udfægtede de to Skibe Kampen. Efter to Timers heftig Kanonade var »Alabama« synkefærdig og strøg Flaget (19. Juni 1864). Men dermed var det ikke ude af Sagaen. Nordstaterne krævede af England Erstatning for det lidte Tab, og Gladstone overgav Sagen til en Voldgiftsdomstol, der i 1872 dømte England til at betale 15,500,000 Dollars. — Af Rusland købte man Territoriet *Alaska*, Amerikas nordvestligste Halvø.

4. Britisk Nordamerika. Da de nordamerikanske Fristater rev sig løs, beholdt England Herredømmet over de uhyre Landstrækninger mod Nord. Det var kun i det sydøstlige Hjørne, i Øvre og Nedre Kanada, i Ny Brunsvig, Ny Skotland og paa Øen Ny Fundland, at der fandtes en sammenhængende Befolkning. Alt det øvrige laa ind under Hudsonsbugtkompagniet, lidet kendt, ret øde. Den eneste Koloni, der havde noget politisk Liv, var Kanada, som bestod af to Dele, Nedre Kanada med en overvejende fransk, katolsk Befolkning — England havde i forrige Aarh. erobret det fra Frankrig — og Øvre Kanada med en engelsk, puritansk Befolkning. I 1840 forenedes de to Dele under en fælles Forfatning, der snart blev ganske parlamentarisk, med ansvarlige Ministre, tagne af Parlamentets Flertal. Under det fri Styre udviklede Landet sig raskt, i ti Aar tredobledes Handelen, fra 1840 til 61 steg Befolkningen fra 1 Million til $2^1/_2$. Kanada var et agerdyrkende Land, der havde et industridrivende behov, for til det at sælge sine Produkter, og for der at købe dets Varer. Et saadant Land fandt det i de forenede Staters nordlige, industridrivende Egne. Der blev afsluttet Handelstraktater, og Forholdet var længe godt. Under Borgerkrigen kom det imidlertid til Rivninger, Sympatien i Kanada gik over paa Sydstaternes Side, mange af Sydens Mænd flygtede til de engelske Besiddelser og fik der en god Modtagelse. Omvendt søgte *Fenierne* (se Sp. 123), der havde kæmpet under Borgerkrigen paa Nordstaternes Side, at ramme England i Kanada. Der blev af irske Skarer gjort flere Indfald i de engelske Besiddelser (1866, 70 og 71). Handelstraktaterne blev opsagte, Toldkrig traadte i Stedet.

Der var mange i Nordstaterne, som Sejren var gaaet til Hovedet, og som allerede nu ønskede Udvidelser; de kastede deres Øjne paa Kanada og de øvrige engelske Lande. Til dels for at danne en Modvægt herimod, søgte man at skabe en fastere Forbindelse mellem de enkelte engelske Kolonier, og efter lange Forhandlinger dannedes i 1867 en *Forbundsstat* under Navnet *Dominion of Canada*, Riget Canada, bestaaende foreløbig af Øvre- og Nedre Kanada, Ny Brunsvig og Ny Skotland; 1869 kom Hudsonsbugt-Kompagniets uhyre Lande til, som Regeringen købte, og efterhaanden de øvrige Kolonier. I Spidsen for Forbundsstaten staar en af den engelske Dronning udnævnt Generalguvernør. Han og Kommandanten over Forbundets Tropper er de eneste,

som udnævnes af Moderlandets Styrelse, ellers har den nye Stat fuldstændigt Selvstyre. For de fælles Anliggender er der et Underhus og et Senat, Ministeriet tages altid af Underhusets Majoritet. De særlige Anliggender styrer hver Koloni gennem sin egen Rigsdag, altsaa noget nær et lignende Forhold som i de forenede Stater.

5. Meksiko. Med dette Land gaar vi over til *de romanske Kolonier* i Amerika. Som alt paapeget i Indledningen gentager sig i Amerika Fænomenet fra Europa, Magten, der viger fra den romanske Race og gaar mod Nord. Oprindelig søgte man til Mellem- og Sydamerika, det var de varme, frugtbare Lande, hvor Guldet fandtes. Længe havde Nordens Indianere Ro. Nu er Norden det folkerige og stærke, Mellemamerika og Sydamerika er bestemt til direkte eller indirekte at gaa ind under de forenede Staters Førerskab.

I Aarhundredets første Aartier rejser de gamle spanske Kolonier sig mod Moderlandet og tilkæmper sig Uafhængighed. De indfører i Reglen Forfatninger efter nordamerikansk Mønster eller efter den franske Revolutions Forbilleder. Der er imidlertid ikke i nogen Stat en Befolkning, der er udviklet nok til at bære en fri Forfatning. Det gavnligste for disse Stater havde sikkert været enevældige, oplyste Monarker i det 18. Aarhundredes Lignelse. Men slige Fyrster er en sjælden Vare. Gang efter Gang ser vi Diktatorer tage Magten og skaffe en kortvarig Ro og Orden. Men disse Diktatorer er sjældent Mænd af ædelt Malm, i Reglen Despoter, der snart atter maa vige. Vi faar da lange Borgerkrige, evig Præsidentvekslen. Disse Lande, som var skammelig forsømte af den spanske Regering, der kun udnyttede dem til Moderlandets Gavn, kan derfor ikke vinde med i den moderne Udvikling. Medens mod Nord den hvide Race er den absolut dominerende, og Indianerne der er tilbagetrængte eller helt udryddede, er mod Syd den spanske Befolkning, *Kreolerne*, i Minoritet, medens Indianerne og den blandede Befolkning udgør Flertallet.

I Meksiko var der saaledes i 1862 paa en Befolkning af $8^1/_2$ Million kun 1 Million Kreoler, medens $4^1/_2$ Million faldt paa de saakaldte *Indios*, Efterkommere af Landets oprindelige Befolkning, og Resten paa Blandingselementerne af den hvide og den røde Race, de saakaldte Mestitser. Overmaade mægtig var Kirken, hvis aarlige Indtægter langt oversteg Statens, og som ejede op ad Halvdelen af al Jord.

Man sloges i dette Land som i det romanske Amerika i det hele om Magten, raat og brutalt, fordi Magten var Kilden til Rigdom og Nydelse. Man delte sig ganske vist ogsaa efter Partier, pyntede sig med nogle Navne og dertil hørende Programmer, men de betyder slet ingen Ting; kun for saa vidt Partiet dækker Magten, følger man det. Der er klerikale i Modsætning til liberale, der er Centralister, der holder paa en fast Statsenhed som Republikanerne i de forenede Stater, og Føderalister, der vil have Meksiko opløst i en Række løst forbundne Smaastater, altsaa Sydens Program. Endelig begynder Indios at rejse sig mod Kreolerne.

Længe havde General *Santa Anna* haft Magten. Han var kommen op i 1833 som liberal, men var efterhaanden gaaet over til de klerikale. Fra 1848 til 58 er der en Række Præsidenter og en Række Opstande, der støder dem fra Magten. I 1858 fik *Benito Juarez* (kuares) Magten, de liberales Fører. Han var Indianer, født af fattige Forældre, der tidlig døde. Da han var 12 Aar, kunde han hverken læse eller skrive. En Købmand, i hvis Brød han var, blev slaaet af hans sjældne Evner og lod ham opdrage. Han blev Advokat og kastede sig straks ind i den politiske Kamp. Han havde al Indianerens Snildhed og hans Haardnakkethed i Forfølgelsen af Maalet. Den Mand gav aldrig tabt, derfor sejrede han trods alt. Gejstligheden og Hæren var imod ham, han maatte flygte fra Sted til Sted, inden han endelig satte sig fast i Veracruz, Meksikos vigtigste Havnestad. Herfra rettede han et dødeligt Slag mod sin Fjende, Kirken, idet han erklærede Gejstlighedens uhyre Ejendomme for Nationalejendom, ophævede Munkeklostrene, indførte borgerligt Ægteskab og fri Religionsdyrkelse. Det skaffede ham saa mange Partigængere, der kunde tjene ved Rovet fra Kirken, at han kunde slaa sine Modstandere og i December 1860 rykke ind i Hovedstaden Meksiko.

De slagne klerikale saa' sig om efter Hjælp i Udlandet, først og fremmest hos *Napoleon*. De gav ham at forstaa, at han let, ved de meksikanske Katolikers Hjælp, kunde bringe Meksiko ind under fransk Indflydelse. Og Tidspunktet syntes virkelig gunstigt. I Nordamerika var Krigen mellem Norden og Syden brudt ud, Nordens Kræfter var bundne. England og Spanien var tilbøjelige til at gaa sammen med Frankrig. Under Borgerkrigen var en engelsk Konsuls Hus bleven plyndret, flere Spaniere myrdede, begge Lande krævede Erstatninger. En fransk Bankier, *Jecker*, havde laant Juarezs Modstander, General *Miramon*, 75 Millioner, af hvilke han dog kun havde faaet de $7^1/_2$ udbetalt. Han forlangte nu sine mange Millioner, men naturligvis nægtede Juarez at betale Oprørernes Gæld. Jecker lovede Hertugen af *Morny* (se Sp. 38—39) 30 pCt. af, hvad han kunde faa ind hos Meksiko. Det hjalp, Krigen kom. England, Frankrig og Spanien sluttede i Oktober 1861 en Overenskomst om at skaffe sig Oprejsning i Meksiko. Hver sendte sit Hærkorps, Spanierne kommanderedes af *Prim*. Vanskelighederne viste sig snart større end forventet, Sygdomme brød ud mellem de fremmede Hære, og da Spanien og England kom under Vejr med, at Frankrig havde videregaaende Planer, traf de en Afgørelse med Juarez og drog sig ud af Sagen. Franskmændene ene troede sig stærke nok til at styrte Juarez, deres 5000 Mand rykkede frem og blev slaaede. Hermed var den militære Ære engageret, og Spillet

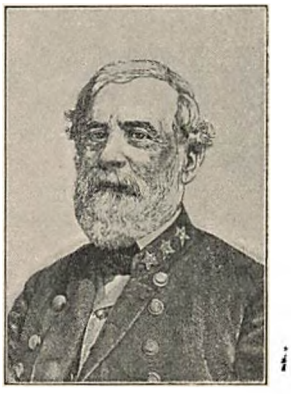

Fig. 131. General Lee. [1807—70. Se Sp. 286 ff. Af gammel, ansat Sydstatsfamilie, Ingeniørofficer, udmærkede sig i Krigen mod Meksiko, besøgte under Krimkrigen Europa; af Borgerkrigens Officerer absolut den betydeligste, baade som Menneske og Officer; levede efter Krigen tilbagetrukken.]

var gaaende. I September 1862 kom der 30,000 franske Soldater, og i Juni næste Aar kunde de rykke ind i Hovedstaden. Juarez flygtede til de nordlige Provinser, for derfra at fortsætte Modstanden, medens man i Meksiko valgte Erkehertug *Maximilian af Østerrig* til Kejser. Det var en yngre Broder til Kejser Frants Joseph, fuld af Virketrang og højtflyvende Planer. Han havde studeret Botanik og Historie, havde rejst meget, bl, a. i Sydamerika. Han var gift med *Charlotte* af Belgien, en Datter af Leopold I, en begavet og ærgerrig Dame. Han tog mod Valget, da Napoleon lovede ham kun efterhaanden at reducere de franske Tropper til 25,000 Mand og lade dem blive i Landet, indtil den meksikanske Hær var skabt og organiseret. I Juni 1864 holdt han sit Indtog i sin nye Hovedstad, drømmende de fagreste Drømme om at skabe et stort og lykkeligt Rige.

Han var kommen derover som de franskes og de klerikales Mand, og begge gjorde de ham Stillingen vanskelig. Kommandanten over de franske Tropper, *Bazaine*, skaltede som Landets Herre, og Paven sendte en Nuntius til Kejser Maximilian, der fordrede Tilbagegivelse af Kirkens Gods, Genoprettelse af Munkeordenerne, Undertrykkelse af al anden Religion end den katolske og al Undervisning lagt i Kirkens Haand. Det hverken vilde eller kunde Kejseren. Erkebispen stillede sig da i Spidsen for Modstanden, og Præsterne fortalte paa Prækestolen, at Maximilian vilde afskaffe baade Gud og den hellige Jomfru. Kejseren vilde Reformer, men kunde intet sætte igennem, da Franskmændene, for at faa deres Udgifter dækkede, havde baandlagt Indtægtskilderne.

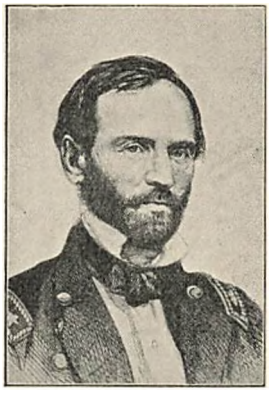

Fig. 132. General Sherman [1820—91. Se Sp. 286 ff. Artillerioffícer; 1853 ud af Hæren, Bankier i San Francisco, Forretningerne gik ikke, derpaa Leder af et Militærakademi i Louisiana Videre se Teksten.]

Mod Nord holdt Juarez sig fremdeles og organiserede Modstanden, det blev en Guerillakrig som i Aarhundredets Begyndelse i Spanien mod Napoleon I's Hær, med alle Guerillakrigens Rædsler. De franske Tropper faldt i Smaafægtninger mod en Fjende, som man ikke kunde faa Greb i, eller de bukkede under for Klimatsygdommene. Det meksikanske Eventyr slugte Tusinder af Mænd og Hundreder af Millioner. Og den Dag kom, da det var ganske spildt. Saa snart Nordstaterne havde sejret, forlangte de ligefrem, at Napoleon skulde trække sine Tropper bort, de havde hele Tiden anerkendt Juarez som Meksikos lovlige Regent. Og trods store Ord maatte Napoleon gaa ind derpaa (April 1866). Kejserinde Charlotte ilede til Paris, for at omstemme Napoleon, hun traf ham, just som han havde faaet Efterretning om Königgrätz. Man havde i Frankrig længe været ked af dette golde Felttog, nu fordrede Folkestemningen, at man skulde trække de franske Tropper hjem, man vidste jo ikke, naar man kunde faa Brug for dem. Hun formaaede derfor ikke at ændre noget, og lige saa forgæves var hendes Gang til Paven, for at faa ham til at omstemme de meksikanske Katoliker. Skuffelserne formørkede hendes Sjæl, hun blev afsindig for stedse.

Den 16. Marts 1867 indskibede de sidste franske Tropper sig, alt det Krigsmateriel, som Bazaine ikke kunde tage med, dels solgte han til de fjendtlige Hærførere, dels kastede han det i Havet. Overalt brød Opstanden løs. Maximilian havde ikke villet forlade Landet sammen med de franske Tropper, han vilde ikke lade dem i Stikken, der havde sluttet sig om ham. Efter en tapper Modstand blev han forraadt og fangen. Juarez lod ham dømme til Døden, for at have anmasset sig den højeste Magt og anstiftet Borgerkrig. Forgæves lagde de europæiske Stater, selv den nordamerikanske Union, sig imellem, Juarez lod ham skyde i Queretaro (19. Juni 1867). Den samme østerrigske Fregat, der tre Aar forinden havde baaret ham over til hans nye Rige, bragte nu hans Lig hjem.

Det var nu Juarez' og hans Mænds Tur til at dræbe, landsforvise og konfiskere. De gjorde det i rigt Maal. Krigens Resultat var dette, at Gejstlighedens Magt var endelig brudt, de centraliserende Bestræbelser slaaede ned. Juarez blev valgt til Præsident for fire Aar (1867—71), genvalgt i 1871 og døde i 1872.

6. Mellemamerika og Vestindien. Mellemamerika bestaar af de fem Republiker Guatemala, San Salvador, Honduras, Costarica og Nicaragua. Kun i Costarica var der en overvejende hvid Befolkning, de andre var beboede af Indios og Mestitser med kun nogle faa Tusind hvide, i San Salvador var der saaledes næppe 1 Procent hvide. De fire første Stater havde i 1821 sluttet sig sammen til »Mellemamerikas forenede Stater«. Men snart blev Enheden slaaet itu. Man sloges her som andetsteds, delt i Føderalister og Centralister, men disse Kampe og disse Præsidentskifter har ingen almindelig Interesse. *Englænderne* satte sig i 1848 fast paa *Honduras* Kyst, og det var der over nær kommen til Krig mellem dem og de nordamerikanske Fristater, der i Kraft af den saakaldte *Monroedoktrin* (opkaldt efter Præsidenten Monroe, 1817—25) ikke vil tillade europæiske Magter at blande sig ind i amerikanske Forhold eller at bemægtige sig noget nyt Land i Amerika. *Nicaragua* havde især Betydning, fordi der gennem det var Mulighed for at bygge en Kanal mellem den meksikanske Havbugt og det stille Ocean. I 1850 kom England og de forenede Stater overens om, at ingen af dem maatte udøve nogen udelukkende Ret over en eventuel Kanal, ikke anlægge Befæstninger ved den, og ikke kolonisere nogen Del af Mellemamerika.

Paa *Kuba* gjorde den amerikanske Fribytter *Lopez* i 1850—51 Forsøg paa at vinde Øen med dens rige Plantager og Slavehold for de forenede Stater, han blev fangen og skudt. Først et halvt Hundred Aar efter fik de forenede Stater denne Ø, som man saa længe havde haft Kig paa. Man var paa Øen saare ilde tilfreds med det spanske Herredømme; da Isabellas Magt sank sammen for Revolutionen i Spanien, troede man paa Kuba, at Øjeblikket var der til at rive sig løs. I 1869 brød en Opstand ud, som det kostede Spanierne ti Aars Kampe at kue.

Haiti var delt i sine to Negerrepubliker. Den

ene af dem, *San Domingo*, gav sig en Tid, udmattet af Partikampene, ind under Spanien. I den anden, vestlige Republik, *Haiti*, lavede Negergeneralen *Soulouque* (suluk) et Kejserdømme efter bedste napoleonistisk Mønster og lod sig kalde Faustin I. Det varede til 1859.

7. *Sydamerika.* Medens Nordamerika i de forenede Stater faar en Magt, der snart vil blive stærk nok til at gribe bestemmende ind i Verdenspolitiken, er alle de sydamerikanske Stater rene Lokalstater, der ikke øver nogen som helst Indflydelse udenfor deres egen Verdensdel. Deres Historie er kun lidet interessant, den bestaar i Reglen kun af endeløse Rejsninger og Partikampe, Præsidentskifter, Svingninger mellem en fastere, mere centraliseret Statsform og en Opløsning af Landene i smaa Territorier. Man efterlignede heri de forenede Stater. Men medens de enkelte Stater indenfor den nordamerikanske Union er folkerige nok, økonomisk kraftige nok til at føre et selvstændigt Liv indenfor det fælles Hele, er det en ren Parodi paa en Forbundsstat, naar et svagt befolket og økonomisk vanmægtigt Land som Columbia deler sig i 9 Stater, ja Venezuela endog i 20 uafhængige Smaastater. Noget selvstændigt Aandsliv udfolder sig ikke i Sydamerika. Man er ganske afhængig af Europa, man faar sine Romaner og Meninger, som man faar sine Moder fra Paris, Paris er i det hele Sydamerikas Mønsterby; der søger de eksotiske Rigmænd hen, der sender man sine Børn hen for at faa den sidste Afslibning.

I Sydamerikas nordvestlige Hjørne ligger *Columbia*. Efter at man havde prøvet og omstyrtet forskellige Forfatninger, dannede man i 1861 »Columbias forenede Stater«, hvis 9 Smaastater nød en udstrakt Selvstændighed. Den fælles Hovedstad er *Bogota*, hvor Forbundspræsidenten og Kongressen residerer. Der var evige Rivninger mellem den fælles Statsmagt og Smaastaterne, Rejsninger og Kampe om Præsidentværdigheden. Den eneste af Smaastaterne, der har et verdenskendt Navn, er *Panama*, hvor der i 1855 blev bygget en Jærnbane tværs over den smalle Tange, og hvor senere Lesseps søgte at grave sin Kanal.

Øst for Columbia, ved det karaibiske Hav, ligger *Venezuela*. Samme Stridigheder mellem konservative Centralister og liberale Føderalister, der i 1864 resulterer i Dannelsen af »Venezuelas forenede Stater«. Det bekendteste Navn fra de evindelige Partikampe er *Guzman Blanca*.

Endnu længere mod Øst ligger *Guyana*, der er delt mellem Englænderne, Hollænderne og Franskmændene, og som ikke har nogen selvstændig Historie. Under vor Omtale af Frankrig er vi dog flere Gange stødt paa Navnet Guyana som det Forvisningssted, hvorhen de franske Regeringer sendte deres slagne Modstandere. Sidst er Navnet blevet bekendt gennem Dreyfusprocessen, idet Djævleøen er en lille Ø ved Guyanas Kyst. Den franske Besiddelse er den østligste Del af Landet med Hovedstaden Cayenne (kajenne); den har den Dag i Dag ikke mere end 30,000 Indbyggere, det er den usleste af alle Frankrigs Kolonier, intet Erhvervsliv, ingen Udførsel, den har kun Betydning for Moderlandet som Forvisningssted, hvortil den paa Grund af sit ødelæggende Klima fortrinlig egner sig. En Modstander sendt til Guyana er som Regel forsørget. Landet har det betegnende Tilnavn »Europæernes Grav«.

Følger vi Verdensdelens Vestkyst, ligger *Ecuador* lige under Ækvator, deraf Navnet. Skellet er her mellem klerikale konservative og liberale. De klerikale havde mest Magten, førte af en Professor i Kemi, *Moreno*, der gjorde Landet til et Tilholdssted for Jesuiter og Missionærer og af Statens Kasse forærede Paven en Million. I 1875 blev han myrdet.

Peru var væsentlig et Bytte for stridende Generaler; den, der oftest havde Magten, var Marechal *Castilla*. I 1864 kom det til Stridigheder med Spanien, der sendte en Flaade over i det stille Ocean og bemægtigede sig de guanorige Chinchaøer. Ecuador, Bolivia og Chili sluttede sig til Peru, Spanierne var for svage til at gøre Landgang, hvorfor de gav sig til at bombardere Kystbyerne, særlig

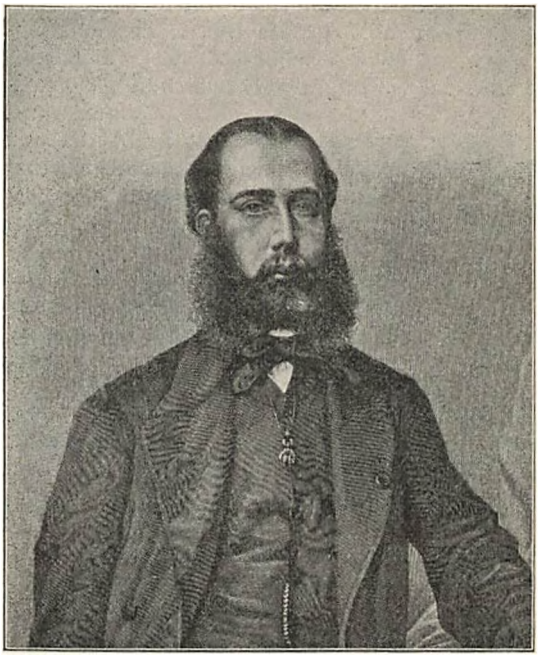

Fig. 133. Kejser Maximilian af Meksiko. [1832—67. Se Sp. 205 ff. Søn af Erkehertug Franis Karl, Broder til Kejser Franis Joseph af Østerrig; ejede det berømte Slot Miramare ved Triest; videre se Teksten.]

Valparaiso i Chili. Omsider sluttedes den ganske meningsløse Krig.

Bolivia hørte oprindelig sammen med Peru, men rev sig 1839 løs, understøttet af Chili. Landet naaede kun paa en smal, havneløs Strimmel ud til Havet, for øvrigt var det et rent Indland, hvor den ene Militærrevolution fulgte i Hælene paa den anden. Saa snart en Officer kunde faa et Regiment eller en Garnison med sig, rejste han under et eller andet Paaskud Fanen, og Komedien fortsattes i det uendelige.

Den eneste Stat mellem de sydamerikanske Republiker, hvor der er en Smule Fasthed, er *Chili*, det lange smalle Kystland mellem Andesbjergene og det stille Ocean. Fra 1841—61 havde man der kun to Præsidenter, begge tilhørende det konservative

Parti, hvis Hovedstøtte var de store, grundejende Aristokratfamilier. Imod de konservative danner der sig et radikalt Parti, men dets Opstandsforsøg slaas til Jorden. Paa Grund af de forholdsvis rolige Forhold udvikler Erhvervslivet sig, der bygges Jærnbaner, Valparaiso er den største Havn paa Vestkysten.

Omkring la Platafloden grupperer sig paa Verdensdelens Østkyst de tre Stater *Argentina*, *Uruguay* og *Paraguay*.

Argentina var et Statsforbund. Modsætningen dannedes mellem den store Havneby *Buenos Ayres* med dens europæisk udviklede Handelsliv og det indre, de meget store Pampassletter, med deres umaadelige Hjorder af Faar og Hornkvæg, vogtede af de saakaldte *Gauchos*. Buenos Ayres havde Pengene, det vilde derfor beherske hele Landet, være Staten alene deraf evige Stridigheder med Sletternes Beboere. En af de store Hjordejere, *Rosas*, opkastede sig, støttet af Gauchos og Indianerne, til enevældig Hersker, og regerede i over 20 Aar Landet ganske despotisk. Mod ham rejste sig General *Urquiza*, en Gaucho, og slog Rosas, der maatte flygte om Bord paa et engelsk Skib (1852). Buenos Ayres vilde ikke indgaa i det nye Statsforbund, det hævdede sig en Tid lang som uafhængig Stat, indtil det omsider maatte bøje sig for Urquiza. Urolighederne var dermed ingenlunde endt, Urquiza blev myrdet.

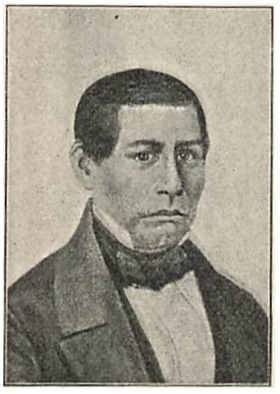

Fig. 134. Præsident Benito Juarez. [1806-72. Sp. 294 ff.]

I *Uruguay* med dets Havneby *Montevideo* bekæmpede konservative og liberale hinanden med de nødvendige Mord og Opstande.

En lille ejendommelig Stat var *Paraguay*. Den var opstaaet af den gamle Jesuitermission. Længe var Landet absolut lukket overfor hele Omverdenen. Fra 1844 af var den øverste Magt af Kongressen lagt i Hænderne paa de to *Lopezer*, Fader og Søn, Antonio og Solano. Under deres Regimente steg Landet i Velstand og Velvære, Finanserne var gode, ingen Statsgæld, Hæren var god. Men Nabostaterne, Brasilien, Uruguay og Argentina nærede stadig Erobringsplaner, og det kom til en Triplealliance mod den lille Stat. Lopez haabede med sine 45,000 Mand Infanteri og sine 10,000 Ryttere at være Modstanderne voksen. Han trængte sejrrig ind i Brasilien (1865); men snart maatte han indskrænke sig til Forsvar af sit eget Land. Det blev en aarelang, heltemodig Kamp, hvor Paraguays Mænd stod fast om deres Hersker lige til det sidste, endog Kvinderne og de unge Piger bar Vaaben. Gang efter Gang maatte han vige for Overmagten, hans Hær blev slaaet, men lige godt flokkedes man om ham. Endnu i 1869 kunde han samle 5000 Indianere til den haabløse Kamp. Paa ny slaaet søgte han at redde sig over paa Bolivias Grund. Brasilianerne fulgte ham i Hælene, og netop paa Vejens sidste Stykke naaede en Kugle ham, hans Ledsagere reddede sig (1870).

Der var tilbage i Landet en Sjettedel af dets Befolkning, Kvinder og Børn, Mændene var faldne. Ved Freden (1872) fik Brasilien Paraguays nordligste Landskaber, Argentina andre mod Syd.

Brasilien var den eneste portugisiske Koloni i Sydamerika, og det havde selv efter Løsrivelsen beholdt den monarkiske Regeringsform med en Gren af det portugisiske Kongehus som Kejsere. Forfatningen var af 1824, meget frisindet, med to Kamre, et Senat og et Deputeretkammer. De enkelte Provinser havde et betydeligt Selvstyre, Brasilien var nærmest et Statsforbund i Lighed med det nordamerikanske, med en monarkisk Spids i Stedet for en Præsident. Kejser var Pedro II, der i 1831 som Dreng havde efterfulgt sin Fader. Han var en strængt parlamentarisk Monark, der holdt af at rejse i Europa og efterligne dets fri Forfatninger. Han lod Partierne udkæmpe deres Kampe, tog sine Ministerier af Majoriteten, og lod selv Republikanerne skrive deres Aviser. Der var i 1842 og 48 republikanske Rejsninger, men de blev hurtig undertrykt, og den milde Kejser foer fredeligt frem. Da Kejseren ingen Søn havde, overdrog han Arveretten til sin Datter *Isabella*, der var gift med Louis Philippes Sønnesøn, Hertugen af *Eu* (øh).

KAP. XII. ASIEN. 1848—70.

1. Russerne og Englænderne i Asien. Tag et Asiens Kort, og se, hvordan der er tre store, sammenhængende Riger. De russiske Besiddelser mod Nord, Kina i den østlige Midte og det engelske Forindien. Kina med dets fredelige Millioner har man hidtil ladet ude af Øje, og tilbage bliver da de to Dødsfjender: Rusland og England. Rusland skyder stadig sine Soldater, sine Forter, sine Landeveje og Jærnbaner frem over Mellemasien, dets Maal er *Indien*, som Indien fra den tidligste Oldtid har været alle asiatiske Erobreres Maal. Dets uudtømmelige Rigdom har altid lokket. Hele Opdagelsernes Historie er ikke andet end én Søgen efter det guldrige og vidunderlige Indien, om hvilket Europa i det 15. Aarhundrede troede de særeste Ting. Columbus døde i den Tro, at de Øer og Fastlande, han havde opdaget, var Indien. I forrige Aarhundrede kæmpede Franskmændene og Englænderne om Landet, Englænderne sejrede, de ejer det nu, de ved, hvad det er værd, de ofrede hellere alle deres andre Kolonier end Indien. At miste Indien vilde være et dødeligt Slag for det engelske Kolonialrige. Russerne ved fuldt saa vel, hvor kosteligt Indien er. Alle deres Erobringer i Mellemasien har kun ringe Værdi i og for sig, kun Betydning som Stationer paa Vejen til Indien. Deraf en uforsonlig Modsætning mellem England og Rusland, en Kamp paa Liv og Død, der maa komme en Dag. Krimkrigen var fra Englands Side ikke andet end en Krig i Europa om Indien. Hver Gang Rusland har skudt sine Forposter frem, har England mobiliseret sin Flaade. Hvor mange optrækkende Krige har vi ikke set i de sidste tredive Aar?

Kortet lærer en anden Ting, nemlig dette, at Rusland sandsynligvis vil sejre i denne Kamp om Asien. Det har alle Beliggenhedens Fordele, stødende

sammen med Asien paa en lang Grænse. Dets asiatiske Besiddelser er ikke Kolonier som de andre europæiske Magters uden-europæiske Besiddelser. Disse er skilt fra Moderlandet ofte ved Tusinder af Mil, Rusland gaar i ét med Asien, dets Kolonier er Provinser. Man kan sætte sig i Toget i St. Petersborg og, uden at maatte over Hav eller Stræder, naa til det stille Ocean. England er derimod langt fjernet fra Indien, hver engelsk Soldat og hver Kanon skal føres Tusinder af Mil over Havet, inden de kommer til Krigsskuepladsen. England har dernæst ingen Udvidelsesmuligheder fra Indien; dette Land er skarpt afgrænset af sine Bjerge. Rusland behøver derimod kun at tage for sig af det uhyre Asien; der er paa dets Grænser ingen Magt, der er det jævnbyrdig. Og hvad selve Indien angaar, kan det, som alle Erobrere har gjort, trænge erobrende ind i Indien, men endnu er aldrig nogen trængt erobrende frem fra Indien. Indien er Afslutningen paa en Erobring, ikke Begyndelsen. Og endnu en Fordel har Rusland. Det kan kolonisere sine Lande, sende sine Bønder og sine Kosakker ind i Landet for at tage varigt Bo, den eneste Maade virkelig at bemægtige sig et Land paa. Selve Halvasiaten i Russeren letter ham Værket, disse asiatiske Stammer staar ikke fremmede overfor Kosakken og den russiske Bonde som overfor en civiliseret Vestlænding. Medens England har forstaaet at kolonisere sine øvrige Kolonier, har det ikke koloniseret Indien. Englænderne er nogle faa Tusinder mellem alle Indiens Millioner, de maa nøjes med at beherske Landet. Selve Klimaet forbyder Angelsakseren at sætte varigt Bo i Landet, at avle Børn der og skabe Slægter der. Indien er et Sted, hvor en Mand drager hen i sin Manddomskraft, tjener en Formue, for saa at nyde den paa de gamle Dage i Hjemlandet. Indien bliver kun et Gennemgangsled, aldrig et Fædreland for Europæerne.

Lige fra det sorte Hav over til Kinas Kyster har i mange Aar russisk og engelsk Guld, russisk og engelsk Diplomati ført deres skjulte eller mere aabenlyse Krig, til væbnet Sammenstød er det endnu ikke kommen mellem Rusland og England; men vi eller vore Børn vil sikkert spørge sælsomt nyt fra Asien.

Hidindtil har Russerne været i uafbrudt Fremgang. Allerede før Krimkrigen trængte de frem i Mellemasien; men særlig efter at være blevne standsede i Europa, har de vendt deres Kraft mod Asien, for der at søge Genoprejsning (se Sp. 192). I lange Kampe underkastes *Kaukasus*, det er en Udfaldsport mod Tyrkiet og Persien. Men særlig har Rusland sit Blik heftet paa *Turkestans* Stepper og Oaser; thi over dem gaar Vejen til Afghanistan og videre til Indien. General *Perowski* overvandt fra 1851 af Khanerne af *Kokan*, *Chiwa* og *Bokara*, tog Land fra dem og tvang dem til at slutte Overenskomster med Rusland, der faktisk gjorde Russerne til Herrer i Landet. Fra *Balkaschsøen* trængte man frem mod Sydøst hen mod den kinesiske Grænse.

England blev ængstelig, det søgte i *Persien* og især i *Afghanistan* at vinde en Mur mod de fremtrængende Russere. Af særlig Betydning er *Herat*, Afghanistans nordvestligste By, som Russerne maa frem over for at naa Indien. I 1851 døde Khanen af Herat; hans Svigersøn, *Dost Mohammed*, der var engelsksindet, gjorde Krav paa hans Rige; men Perserne, der fra gammel Tid af hævdede et Overherredømme over Herat, besatte Byen. Englænderne maatte landsætte en Hær i Persien, for at faa det til at trække sig tilbage. Under Krimkrigen besatte Perserne atter Byen, de understøttede endvidere Russerne med Levnedsmidler og Lastdyr, England erklærede derfor Krig og slog den persiske Hær. Ved *Freden i Paris* 1857 opgav Persien alle Fordringer paa Herat, England havde sin Mur i god Stand.

Ogsaa i det østligste Asien var Russerne heldige. Der gjaldt det for dem at komme Kina paa Livet, for at være den nærmeste, naar en Gang det store Rige blev udstykket. I 1689 havde Rusland maattet afstaa *Amurlandet* til Kina. Det havde længe været det en Pæl i Kødet. Nu skød Østsibiriens Statholder, *Murawjew*, de russiske Kolonier Skridt for Skridt frem, man gjorde Opdagelsesrejser langs den lidet kendte Flod og i Kystlandet der omkring. Da Kina var hæmmet af farlige Opstande i Syden, og det trak op til en Konflikt med de europæiske Vestmagter, søgte det at vinde Ruslands Gunst. Ved Traktaterne i Aigun (1858) og Peking (1860) fik Rusland alt Landet paa Amurs venstre Bred og senere Kyststrækningen helt ned til den koreanske Grænse. Der nede anlagde de *Wladiwostok*, det er »Østens Herskerinde«, et Navn, der er et helt Program.

Fig. 135. Præsident Salano Lopez. [1827-70. Se Sp. 299.]

2. Det indiske Oprør. Indien ejedes ikke af den engelske Stat, men af det engelsk-ostindiske Handelskompagni, hvis Soldater efterhaanden havde erobret Landet. Allerede Pitt havde stillet Selskabet under Regeringens Kontrol, og hver Gang Parlamentet fornyede dets Privilegium, beklippede det det noget. Da det fornyedes i 1833 paa 20 Aar, bestemtes det, at Handelen paa Indien fremtidig skulde være alle Englændere tilladt, og i 1853 fornyede man ikke Privilegiet paa et bestemt Aaremaal, Parlamentet forbeholdt sig Ret til, naar som helst at bestemme, hvor langt eller hvor kort Selskabets Herredømme skulde være. Det at komme til Indien som overordnet Embedsmand, var det samme som en Formue, det var en Gunst, der gaves bort til det gode Selskabs Børn. De unge Mennesker gennemgik forskellige Skoler, tog forskellige Eksaminer, og blev, naar de havde gjort nogen Tjeneste, sendt ud som øverste Embedsmand over et Distrikt med 800,000 Mennesker. Lønnen var svimlende høj, og der var stor Adgang til Fortjeneste uden om. Kompagniet holdt kun faa Embedsmænd, der var i dette udstrakte Rige ikke mere end 800, men saa lønnede det dem saa meget des bedre. Naar det saa længe kunde beholde sin Magt, skyldtes det netop for en stor Del disse fede Embeder, der skabte Formuer. Der var der Plads for det engelske Aristokratis yngre Sønner, og det holdt saa til Gengæld sin Haand over Selskabet i Parlamentet.

Kompagniets Herredømme holdtes oppe af en Hær, der dels bestod af Statstropper, tagne af den regulære Hær, dels af Kompagniets egne Tropper, der hvervedes blandt de indfødte og kommanderedes af engelske Officerer. Disse indiske Tropper hed Seapoyer (sipoj). De fik 8 Rupier i maanedlig Sold (c. 13 Kr. 50 Øre), og i dette Land, hvor det er saa billigt at leve, levede de stolt for deres 8 Rupier med Kone og Børn, og lagde endog Penge op. De var derfor i det hele tilfredse. Af europæiske Tropper var der i 1856 kun 40,000 mod 215,000 indfødte. Af andre Europæere levede der kun 10,000 imellem Indiens 200 Millioner Mennesker. Og de var kun Gæster i Landet, Mænd, der skulde tjene en nytte Folk mod Folk. Der var ingen fælles Nationalitet, der kunde samle sig og rejse sig mod de fremmede. Englænderen var for øvrigt ikke mere fremmed end f. Eks. Sikhen er for Bengaleseren eller to andre Folk i dette Folkemylder for hinanden. Vanen til at lyde var ogsaa gammel i Indien, altid havde dette Land været regeret despotisk, som oftest af fremmede Erobrere. Der er ingen Uafhængighedstrang i dets Mænd, intet af den mandige Selvhævdelse. Og som det sidste: de bryder sig egentlig ikke om denne Verden. Den er fuld af Vold, af Uretfærdighed og Smerte, alt er kastet over paa det andet Liv. Intet Steds er Religionerne mægtigere end der, intet Steds Flugten fra Verden, de oversanselige Drømmerier

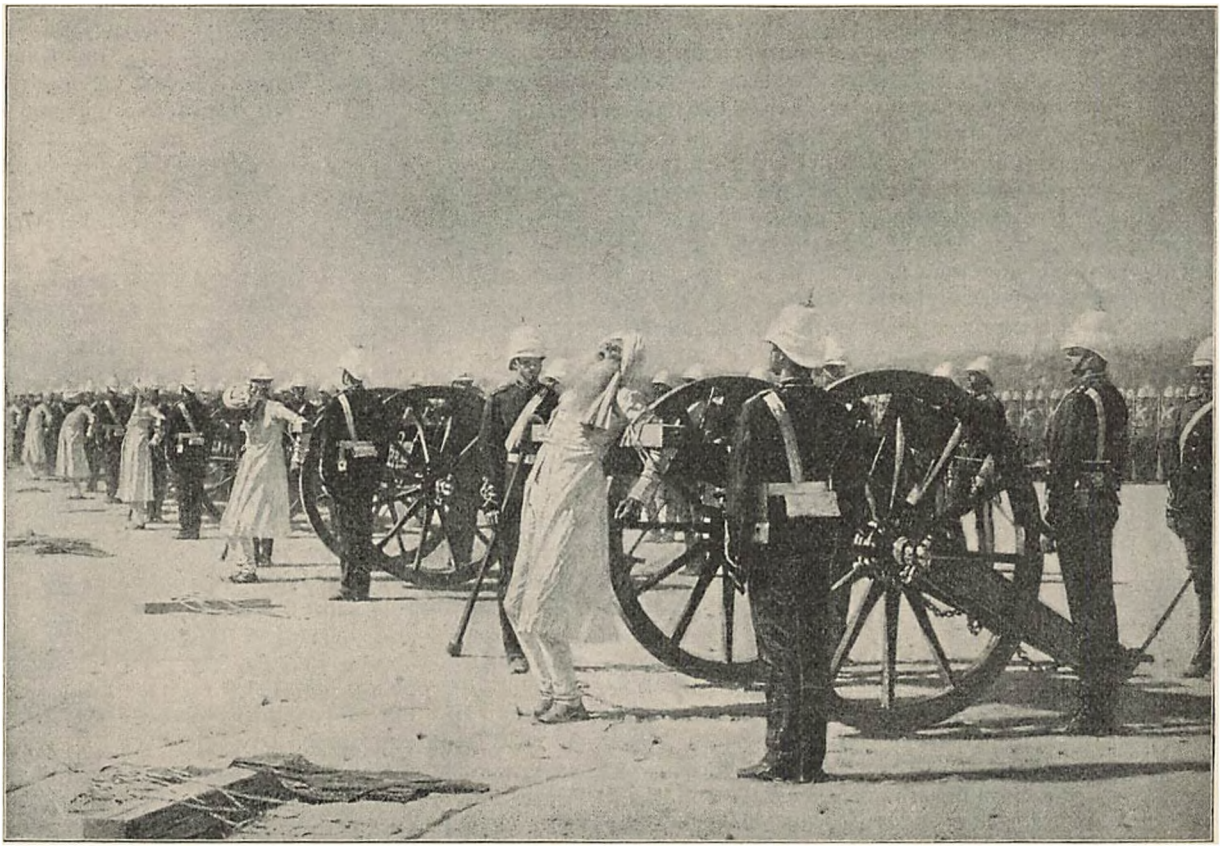

Fig. 136. Underkuelse af det indiske Opror. Fangerne spændes for Kanonmundingerne og skydes. Efter Maleri af Wereschagin.

Formue, og som i Reglen maatte sende deres Familie hjem til England; thi Børn af europæiske Forældre, der fødtes i Indien, skrantede og døde hurtigt. De optraadte som fremmede, hovmodigt, herskesygt, alle despotiske Lyster havde frit Løb overfor denne Befolkning, som i Aarhundreder havde lært at lystre og lyde. Og det var let selv for en lille Skare af Mænd at regere dette umaadelige Land; thi det var kun et Land, intet Folk, ingen Nation.

I Aartusinder var Folk paa Folk trængt erobrende ind i Indien, og var blevne der, Indien var som en blind Gade. Der var derfor Stamme paa Stamme, Folk paa Folk med forskellige Sprog, forskellige Sæder. Og til al den øvrige Forskel kom det dybe Skel og det dybe Had mellem de store Religioner. De kloge vilde altid kunne herske der ved at bedristigere end der. Det er det saare Punkt, som man maa vogte sig for at røre ved. Inderen, der er saa blid og bøjelig i det verdslige, er stejl og utæmmelig, naar man træder hans Religiøsitet for nær.

Fire og halvfems Procent af Befolkningen var Bønder; og selv om Kompagniet udbyttede Indien, slog det dog kun med Svøber, hvor de tidligere Herskere havde slaaet med Skorpioner. Disse Bønder holdt ikke af Englænderne, men de havde heller ikke noget imod dem, de gik ind under deres Herredømme, som under de tidligere Herskeres. Nogen Rejsning af dem var ikke at befrygte. Utilfredse var naturligvis de Herskerhuse, hvis Land Englænderne havde taget, eller hvis Magt de havde formindsket; Mohammedanerne, der mange Steder havde haft Magten før Englænderne kom; de brahmanske

Præster, der frygtede for Indgreb i deres Herredømme; thi selv om Englænderne i det hele skaanede deres Undersaatters religiøse Følelser, forbød de dog enkelte barbariske Ceremonier saa som Brændingen af Enker. Men heller ikke disse Dele af Befolkningen var nogen virkelig Fare. Da er det, at Seapoyerne tror sig krænkede i deres Tro, og da bryder Oprøret løs. Men selve Oprøret var lokaliseret, det strakte sig kun over en vis Del af Indien, omfattede der langt fra hele Folket. Andre Dele af Landet var rolige eller endog fjendtlig stemte mod Opstanden. Det var ikke nogen national Rejsning, derfor lykkedes det Englænderne forholdsvis let at faa Bugt med den.

nu gaaet 99. Man sagde, at Englænderne pønsede paa at tvinge Indien til at blive et kristent Land, at man vilde forbyde Mohammedanerne at omskære sig og deres Kvinder at gaa med Slør. Samtidig gik fra Mund til Mund de mest overdrevne Fortællinger om de Nederlag, som Englænderne havde lidt paa Krim. I Begyndelsen af 1857 udbrød der flere Smaarevolter mellem Seapoysregimenterne, de blev hurtig knuste, og Englænderne tillagde dem ikke nogen Betydning, de brød sig ikke om den gærende Misfornøjelse.

Da hænder det, at der til Seapoyerne i *Mirat*, nordøst for Delhi, udleveres Patroner, indsmurte i Oksefedt. Deres brahmanske Religion lærer, at hver den er udstødt af sin Kaste, hvis Læber rører ved

Fig. 137. Bryllupstog i Kalkutta.

Fra 1848—56 styredes Indien af Lord *Dalhousie*, der førte et energisk Regimente. Han underkastede *Sikherne* i Penshablandet, han bekrigede Birma, han indrog flere indiske Riger, hvis Herskerhuse uddøde, idet han ikke tillod Fyrsterne som tidligere at adoptere en Arving, til hvem Riget gik over. Da Fyrsten i Riget *Oude* misregerede sine Undersaatter, bemægtigede Dalhousie sig hans Land, idet han hævdede, at Folket havde det bedre under de engelske Embedsmænd end under den despotiske Fyrste. Alle disse Forholdsregler fremkaldte en vis Gæring, og Rygter begyndte efterhaanden at udbrede sig. Det var profeteret, at Englændernes Regimente kun kunde vare i 100 Aar, og siden Slaget ved Plassy var der

noget, der stammer fra et levende Væsen, og særlig er Paabudet strængt angaaende alt, hvad der stammer fra Okser. Seapoyerne nægtede at modtage Patronerne, Englænderne vilde ikke lade dem gaa til Spilde og sagde, at Soldaterne ikke behøvede at bide Patronerne af med Munden, de kunde bruge Fingrene. Hinduerne vilde fremdeles ikke modtage Patronerne. Striden blev bitrere, Englænderne betragtede det som et Brud paa Disciplinen, og lod endelig 85 Ryttere, som haardnakket nægtede at have noget med de nye Patroner at gøre, dømme til 5 Aars Straffearbejde i Jærn. Da kom Oprøret (Maj 1857). De engelske Officerer blev myrdede og Kasernen afbrændt. Mohammedanerne sluttede sig til Rejsningen.

I Forening drog man til Delhi, Stormogulens gamle Herskersæde, hvor man valgte en Ætling af det gamle Herskerhus til Fyrste. I Delhi faldt umaadelige Krigsforraad og fyldte Krigskasser i Oprørernes Magt. Og nu breder Opstanden sig rask. I Løbet af kort Tid er hele Hindostan, navnlig hele Riget Oude tillige med en Række vigtige Byer som *Benares*, *Agra*, *Allahabad*, *Kanpur*, *Luknow*, i de oprørskes Magt. Da man havde anset disse Landsdele for sikre nok, var der kun ganske smaa europæiske Garnisoner, der intet formaaede mod Opstandens Titusinder. Over alt blev de overraskede Englændere med deres Hustruer og Børn myrdede, oftest under de grusomste Pinsler. De solgte i Reglen Livet dyrt. I Kanpur stod *Nena Sahib*, en Adoptivsøn af en af de afdøde Fyrster, hvis Rige Englænderne havde ind-

Fig. 138. Indisk Tempel.

draget, og som derfor hadede Englænderne dybt. Der var i Byen kun en 300 engelske Soldater og Embedsmænd med deres Familier. I et befæstet Hospital holdt de i 19 Dage Stand mod Stormløbene og Bomberne, saa slap Vandet op, man maatte forhandle med Fjenden. Nena Sahib tilbød de tapre fri Afmarsch med Kvinder og Børn til den nærmeste engelske Garnisonsby, han svor de dyreste Eder. Men næppe havde de indskibet sig i Baade, før Kuglerne fra alle Sider haglede ned over dem, kun fire slap derfra. 425 Kvinder og Børn skaanede Nena Sahib indtil videre (27. Juni 1857). Det eneste Sted, hvor Englænderne hævdede Stillingen, var i Luknow, men de blev her belejrede af en talrig Oprørshær.

Hvor stor end Faren var, var den dog tilsyneladende større, end den i Virkeligheden var. Opstanden forblev væsentlig begrænset til de nordvestlige Provinser, Bengalen og Oude, det var væsentlig kun en militær Rejsning, kun i Oude tog Befolkningen Del i den. De indfødte Fyrster forholdt sig neutrale, enten af Klogskab eller af indbyrdes Skinsyge. Seapoyerne i Bombay, og Madrasdistrikterne forblev rolige, kunde endog senere anvendes mod Oprøret. De krigerske Sikher skyndte sig endog til de engelske Faner af Had til Muselmændene.

Englænderne ventede derfor ikke en Gang paa nye Tropper fra Hjemlandet, de tog med beundringsværdig Energi fat paa at kue Opstanden med de Tropper, de havde. Med kun 8000 Mand drog de mod Delhi, der holdtes besat af over 30,000 Oprørere. I Løbet af 8 Dage stormede man Byen, omtrent hver Gade var spærret af Barrikader, der maatte tages en for en (September 1857). Vanskeligere var Undsætningen af Luknow og Kanpur. Nena Sahib blev slaaet i en Række forbitrede Kampe, men da Englænderne endelig tog Kanpur, havde Nena ladet alle Kvinderne og Børnene henrette (17. Juli). Videre rykkede man mod Luknow, men den engelske Hær var under Vejs smæltet saa stærkt ind, at den, da den endelig havde slaaet sig igennem til Luknow, maatte lade sig indeslutte sammen med de alt belejrede (September 1857). Først i November blev de indesluttede udfriede og førte til Kanpur, men man maatte foreløbig lade Oprørerne beholde Luknow.

Næste Foraar tog man Slutningskampen op, da man havde faaet Forstærkninger fra England. I Marts blev Luknow taget, og efterhaanden faldt Oprørernes Byer. Englænderne tog blodig Hævn. Paa Indernes Fantasi virker kun det kolossale, derfor valgte man den Slags Dødsmaader som at binde Fangerne for lange Rækker af Kanonmundinger og skyde dem. Da Aaret 58 var ude, var Oprøret knust.

Den første Følge af Opstanden var *Undertrykkelsen af Kompagniets Herredømme*. Det syntes ikke stemmende med det 19. Aarhundredes Tankegang, at saa mange Millioner Mennesker skulde styres af et Aktieselskab ganske paa samme Maade som en Fabrik med det Formaal at give de størst mulige Procenter til Aktionærerne. Ved Loven om Forbedring af Indiens Styrelse gik Herredømmet over Indien over til den engelske Krone. Der skabtes i England selv en særlig Statssekretær for Indien, bistaaet af et Raad paa 16 Medlemmer. I Indien hersker en Vicekonge i Dronningens Navn, ved hans Side staar et udøvende Raad, der nærmest svarer til et Ministerium, og et lovgivende Raad, hvis Meninger Vicekongen dog ikke er forpligtet til at følge. Den første Vicekonge var *Lord Canning*.

Englænderne søgte at befæste deres Herredømme og forhindre nye Opstande ved en Række Reformer. Administrationen og Retsplejen blev ordnet paa en bedre Maade. Hæren blev reorganiseret; for Fremtiden lærte Seapoyerne ikke at behandle Kanoner, de blev ene betjente af Europæere. Ogsaa for Agerbruget blev der udrettet meget, Skatterne blev fordelt paa en retfærdigere Maade, der blev bygget Jærnbaner og foretaget andre offentlige Arbejder. Men om disse Reformer har formaaet at trænge

virkelig ned i disse Millioners Dyb, er et Spørgsmaal. Der er stadig frygtelige Uaar med Hungersnød, hvor de døde tælles i Hundredtusinder, stadig hærgende Epidemier. Det er saare vanskeligt, at udrette noget i et saadant Menneskehav, selv de oprigtigste Bestræbelser synes Draaber i Havet. Aldrig har Indien haft det bedre end nu, men Englændernes Herredømme er den Dag i Dag kun grundet paa Magten, Folket har ikke noget til overs for de fremmede Erobrere. Kommer en Dag den stærkere nordfra over Bjergene, er det ikke godt at sige, om det engelske Herredømme vil overleve Prøven.

3. Kina. Det vigtigste, der er sket i Asien, maaske det bestemmende for det næste Aarhundredes Kamp om Asien, er Aabningen af de østasiatiske Riger. I det 18. Aarhundrede havde Kina lukket sig af for al Indflydelse fra Europa, det havde forbudt Kristendommen, forbudt Europæernes Handel og Bosættelse i Landet. Med Datidens Transportmidler, med Sejlskibene, der skulde sønden om det gode Haabs Forbjerg, var Vejen fra Europa alt for lang, til at Europa skulde foretage noget kraftigt, for atter at aabne Kina. Saa kommer Dampskibene, senere kommer Suezkanalen, Vejen forkortes fra Maaneder til Uger, Handelen stiger, Industrien udvikler sig i Europa og trænger til Markeder. Der ligger det umaadelige Øst, vi maa aabne det for vore Varer. Og Kina aabnes, den gule Race møder den hvide, Kampen med Kina om Herredømmet over Verden begynder.

Der er skrevet saa meget om Kina, der er saa sælsomt, at det altid vil friste Læsernes Nysgerrighed og derfor faar Forfatterne til at skrive. Men hvor meget vi end ved, synes de sidste Dages Begivenheder at vise, at vi ved for lidt eller har misforstaaet for meget. Her er ikke Plads til at komme ind paa en almindelig Karakteristik af Kina, her skal kun fremdrages nogle Træk, der vedrører vort Emne, Kampen om Magten.

En dansk Forfatter, der har opholdt sig mange Aar i Kina som Embedsmand, sammenligner Kineseren med Bambusrøret, den eviggrønne Bambus, det mærkeligste af alle Græsarter, snart nogle faa Tommer højt, snart et mægtigt Træ, flere Fod i Gennemsnit. Kineseren synes som Bambusrøret at kunne trives alle Vegne, hvor det overhovedet er muligt for Mennesker at leve. Han fortrænger de indfødte med en Kraft og en Hurtighed, saa at man flere Steder har maattet rejse kunstige Skranker for hans Fremtrængen. Som Bambussen egner sig til de groveste og fineste Genstande, saaledes er Kineseren lige dreven i det haardeste, legemlige Arbejde og de fineste, aandelige Spidsfindigheder. Han underordner sig nye Forhold uden mindste Vanskelighed, vænner sig til uvante Beskæftigelser som en Maskine, skyer ingen Anstrængelse og udfolder en grænseløs Energi. Men mest ligner han Bambusen i dets Bøjelighed, dets Sejghed og dets Udholdenhed. Naar Stormen gaar hen over Bambusen, bøjer den sig, lægger sig fladt hen ad Jorden; men den brydes ikke, og saa snart Uvejret er ovre, rejser den sig ubeskadiget til sin gamle Højde. Stormen er gaaet sporløst hen over den. Ganske paa samme Vis med Kineseren. Han lever i Dag paa de samme Steder, hvor hans Fædre levede for Aartusinder siden. Saa mange Storme, Folkevandringer og Erobringer er gaaede sporløst hen over de gule Hoveder med de skæve Øjne. Hans Kultur blomstrede, da Ninives og Babylons Konger herskede. Verden har skiftet Udseende Gang efter Gang siden da, Riger er fødte og døde, Kulturer og Religioner er opstaaede og gaaede under. Men Kineseren lever i Dag, hvor han levede da, hans Forhold er ikke synderlig forandrede. Hvad der sagdes om ham for to Tusinde Aar siden, passer den Dag i Dag Bogstav for Bogstav.

Det er den *sejgeste og kraftigste Race*, der findes paa Jorden. Medens vi paa vor historiske Skueplads: Europa, Vestasien og Middelhavslandene, kan se Folk paa Folk opstaa, leve og visne, synes denne Race endnu kraftig som i Tidernes Morgen, frugtbar, livsfyldt. Saa længe har den boet paa det samme Sted, saa længe været underkastet de samme ydre og indre Indflydelser, at Racen er bleven hærdet og fæstnet til det yderste. Den er som Diamanten, som intet ridser, men som selv ridser alt. De omboende Folk, der kommer i Berøring med Kineserne, overvældes og opsluges af denne Race, medens den selv overalt i det fremmede beholder sit Særpræg. Den spærrede Kina af og bredte sig samtidig over alt i Nabolandene, i Bagindien, i det indiske Arkipel, over Australien, til Kalifornien. Men disse Kinesere i Udlandet bliver ved kun at høre Moderlandet til. De har deres Slægt hjemme, som de stadig staar i Forbindelse med, sender Penge hjem til og modtager Understøttelse fra, deres Maal er det at vende tilbage og sove Dødens Søvn hos deres Fædre.

Og her staar vi ved det maaske dybeste og ejendommeligste Træk i denne Races Karakter: *Familien*. Medens vi i Vesten er voksede ud over Familien, ud over Stammen og blevne til Folk og store Nationer, medens vi har hævdet den enkeltes Selvstændighed og den enkeltes frie Ret, der kun kan udfolde sig i det større Samfund, ikke indenfor Familiens snævre Grænser, er man mod Øst bleven staaende ved Familien. Man er der ikke *mig* og *dig*, enlige, løse, Individer, der selv hver bestemmer sin Skæbne, man er et Led af din Slægt og min Slægt og deler Skæbne med den. Hine Ord i Begyndelsen af første Mosebog om Manden, der skal forlade sin Fader og sin Moder og blive fast ved sin Hustru, er i en Kinesers Øren den vederstyggeligste Tale. I Kina er der kun Slægter, styrede enevældigt af Slægtens Overhoved, efter hans Død under et nyt Overhoveds Myndighed. Man bor sammen, dyrker Marken sammen, driver Forretninger sammen, selv langt borte er man kun Medlem af sin Slægt. De store Samfund kan være

gode til meget, men de binder ikke som Familier; den er ubetinget det fasteste at bygge paa.

Med Familien hører sammen det *konservative* i den kinesiske Race. Man dyrker Familiens Overhoved selv efter hans Død, han bliver ved at herske, det bedste man kan gøre, er at indrette sin Færd efter sine Fædres Mønster. Hvad Fædrene gjorde, var vel gjort. Derfor peger alt i Kina tilbage, derfor synes dette Land os stivnet og stillestaaende. Vi er enkelte Mennesker, vi vil leve vort Liv saa rigt og fyldigt som muligt, rigere og bedre end vore Fædre, vi er opsatte paa det evige Fremskridt, vi er aldrig tilfredse, vi higer altid fremad. Anderledes i Kina, der er man tilfreds, der er alt saare godt. Fædrene var lykkelige ved det; saa vi bør derfor ogsaa være det og er det. Blot ikke forandre noget, blot bevare saa fuldstændigt som muligt. Og man ser ikke med milde Øjne paa dem, der kommer og vil paanode Fædrenes lykkelige Sønner en Kultur, som ingen Berøringspunkter har med deres egen.

Fig 139. Gade i Kanton.

Kineserne er *stolte* af deres *Kultur og Civilisation*. Den har i Aartusinder vist sig alle de omboende Folkeslags overlegen, den er trængt sejrende frem blandt dem. Og med Folket selv er den i Tidens Løb vokset inderligt sammen, den tilfredsstiller alle Folkets Krav til Livets Lykke og Bekvemmelighed. Hvorfor saa skifte? Og især, hvorfor skifte, naar man med Vold og Uretfærdighed vil paatvinge os en anden? Som vi straks skal se, hviler det første Sammenstød med Europæerne paa en Gemenhed fra disses Side.

Især er man misfornøjet med Europæernes *Missionærer*. Kristendommen strider mod alle Kineserens Vaner og alt hans Væsen. Han forstaar, nøgtern og topmaalt Rationalist som han er, intet af Kristendommens Mystik. Selv med de omvendte Kineseres Kristendom er det saare smaat bevendt. Men det er dog ikke det væsentlige. Der kommer til Kina Udsendinge fra de forskellige Trossamfund, Katoliker, Lutheranere, Reformerte, Metodister, hver lærer de Kristendom paa sin Vis og forkætrer den anden Prædikant. Ofte kommer det til ret forargelige Scener. Kineseren, der er et overordentlig skarpt og logisk Hoved, ved hele sin Opdragelse øvet i Spidsfindigheder og Fortolkninger, spørger da forundret: »Ja, men hvad er Kristendom? Er det det, denne lærer, eller det, hin lærer?« Ofte er de udsendte Missionærer de kloglige Kinesere langt underlegne i Intelligens og i Tankens Skarphed, de gør ikke paa dem Indtryk af en højere Kultur eller en højere Religion, snarere det modsatte. Derfor har, efter alle uhildede rejsendes Udtalelser, Missionen kun ringe Fremgang i Kina. De, der vindes for den nye Religion, er ofte de daarligste Elementer, der i Trosskiftet vejrer en Forretning, fallerede Købmænd, Folk, der som uværdige er udstødt af deres Slægt, Kulier, de kinesiske Arbejdere, Samfundets laveste Lag. Dertil kommer, at Missionærerne, og slet ikke uforskyldt, mindre betragtes som Forkynderne af en Religion end som Spioner for de forhadte fremmede. Kineseren plejer at sige: »Først kommer Missionæren, saa Konsulen, saa Generalen.« Missionærerne har Gang efter Gang været Aarsag til, at Magterne har blandet sig ind i Kinas indre Forhold. Navnlig har de protestantiske Missionærer altid været rede til at kalde paa Kanonbaaden, saa snart der var det mindste i Vejen. Missionærerne har ofte saaret de gamle religiøse Følelser, intet Hensyn taget til Aarhundreders Vaner.

Derfor er det ved enhver Urolighed først Mis-

sionæren, det gaar ud over. Mange har fundet Martyrdøden i Kina.

Nu er det en Gang sket, Europæerne har selv aabnet Sluserne for det umaadelige Menneskehav, og Spørgsmaalet bliver da, hvorledes skal Europæerne, eller lad os her, hvor det gælder Race mod Race, bruge Ordet Arierne som et Fællesnavn for de europæiske Folk, stille sig overfor de gule? Det er paa Forhaand givet, at i fredelig Arbejdskonkurrence maa Arierne ligge under. Kineseren er utrolig arbejdsom, han kan sidde 12 Timer over et ensformigt Arbejde uden at trættes, han har ingen Nerver, han behøver kun en Smule Ris til sin Ernæring. Den ariske Arbejder er derimod dyr og kræver meget i Retning af Bolig, Klæder, Føde. Under lige Vilkaar maa han bukke under i Kampen. Sæt Kineserne til vore Maskiner, og man kan med dem producere for en

kunne skabes Krigere, og det frygtelige Modstandere. Naturligvis, naar de, udrustede med Buer og Lanser, anførte af uduelige Officerer og slet øvede, sendes imod krigsvante Mænd, hvis Geværer og Kanoner mejer dem ned, vil de gribes af Rædsel og flygte, som alle de Folk, der har mødt Europæernes overlegne Vaaben. Man slog sig imidlertid til Taals med, at de var fejge og slet ikke duede til Krig, og driftige Fabrikanter og Købmænd begik derfor det Forræderi at sælge dem Ariernes Vaaben, europæiske Officerer den Dumhed at uddanne Kineserne i deres Brug. Det vil koste mange Arier Livet i de nærmeste Maaneder. Den Dag, da Kinas 400 Millioner vaagner til Bevidsthed om deres Styrke med vore Vaaben i deres Hænder, vil Kampen blive lang og blodig, maaske endog tvivlsom.

Og Spørgsmaalet bliver da: hvad kan Arierne

Fig 140. Kineserbyen ved Shanghai.

Tredjedel eller en Fjerdedel af, hvad Arbejdet vil koste, udført af ariske Arbejdere. Og med de nuværende Transportmidler, med Dampernes uhyre Lastrum, spiller Transporten ingen Rolle. Kineserne vil kunne konkurrere os sønder og sammen selv paa de nordiske Markeder.

Men kan vi da ikke beherske Kina ved vore Vaaben? De første Sammenstød med Kina, hvor nogle Krigsskibe og nogle faa Tusinde Soldater ganske kuede dette vældige Rige, gav Europæerne en ubegrænset Foragt for Kinas Værgekraft og Kinesernes militære Evner. Det var et fredeligt Folk, der i Aarhundreder var bleven afvænnet med at kæmpe. De var fejge og kunde let beherskes. Man oversaa, at naar Kineserne kæmpede indbyrdes, under de evige Oprør eller med de omboende Folk, sloges de godt. Kineseren ejer en fuldstændig Foragt for Døden, han dør roligt, han har ingen Nerver, kan taale alle Anstrængelser. Af dette Materiale maa der gøre, for at bevare Herredømmet. Thi en Kamp om Magten over Verden vil det blive; at dele er der ikke Tale om. Der er dem, der mener — og maaske er det de kloge — at Ariernes Fremtid i Verden maa blive som Spartanernes i det gamle Grækenland overfor de undertvungne Heloter: en krigerisk Herskerkaste mellem en Befolkning, der arbejder og føder den. Disse Mænd siger: Lad os glemme vore smaa Stridigheder i Europa om nogle usle Grænser og nogle faa Kvadratmil Jord. Lad os ikke spilde vore Sønners Blod i meningsløse Broderkrige. Verden ligger for os og hører os til, naar vi er enige. Vi er den højeste Race med den fineste Kultur, Jordens bedste Børn, skikkede til at herske og værdige til Magten. Lad os sende vort unge Mandskab ud som Garnisoner Verden over, lad os herske saa godt og retfærdigt som muligt; men herske maa vi, ellers bukker vi under. Vi kan ikke i Dagens Arbejde tage Kampen op med disse høj-

somme Racer, vi kan kun herske over dem i Kraft af vort Sammenhold, vor højere Kultur, vore Vaaben. Europa vil blive en Park, en uhyre Villaby, hvor vi i Hjemlandets sunde Klima og smukke Natur nyder vore Ferier og vor Alderdom. Saadan taler enkelte Mænd; om de har Ret, maa Fremtiden vise.

Da Europæerne først bar Vaaben mod Kina for at aabne det, var Krigsaarsagen, som sagt, en Gemenhed. Opiumsrygningen giver behagelige Drømme, den giver Glemsel for Livets Sorger, men den lammer og ødelægger tillige dem, der er forfaldne til den. Og Kineserne var slemt forfaldne. Det var forbudt at indføre Opium, saa smuglede man, hvilket var en yderst indbringende Forretning. Det engelsk-ostindiske Kompagni havde i Ostindien store Opiumsplantager, og det sendte aarlig til Kina for en 60 Millioner af den døvende Gift. Kejser *Taok-wang* søgte forgæves at tale de engelske Købmænd til Fornuft, de blev ved. Saa sendte han til Kanton, Opiumshandelens Hovedsæde, en Embedsmand, der ikke paa nogen Maade lod sig bestikke. Han konfiskerede over 20,000 Kister med Opium, gød Kalk over dem og kastede dem i Havet. Samtidig traf han strænge Forholdsregler mod Smugleriet. Englændernes Svar var en Krigsflaade, der efter tilstrækkelig mange Bombardementer af Kystbyer tvang Kejseren til Freden i *Nanking* (1842), ved hvilken han maatte tillade Indførslen af Opium, overlade Englænderne Øen *Hongkong* samt aabne de fem Havne, *Kanton*, *Amoy*, *Futschou*, *Ningpo* og *Schanghai* for Englænderne. Dermed var den første Bresche skudt i den kinesiske Mur, men af en for Europæerne lidet værdig Grund.

De andre Magter var naturligvis ikke sene til at følge det engelske Eksempel. Snart fik baade Nordamerika og Frankrig Adgang til de samme Havne, og Frankrig satte desuden igennem, at det skulde staa Missionærerne frit for at anlægge Kirker og Skoler, ligesom den katolske Kirke i hele Kina blev stillet under fransk Beskyttelse.

Efter Kejser Taok-wang fulgte hans Søn *Hienfønghwang-ti*, og det fremmedfjendtlige Parti fik under ham den afgørende Indflydelse. Kina satte sig ud over Fredsbestemmelserne og Traktaterne, det kom til evige Rivninger, og snart maatte det komme til ny Krig. Atter spillede Englændernes Havesyge med ind. Det viste sig snart, at Kina udførte meget mere til England, end det modtog derfra, i Aaret 1856 viste Handelsbalancen et Tab for England paa 260 Millioner. De engelske Købmænd fordrede derfor bydende større Handelsfordele.

Guvernøren i Kanton, *Yeh*, havde beslaglagt et kinesisk Sørøverskib, der fo'r under engelsk Flag. Han var i sin gode Ret; den engelske Konsul gjorde alligevel Indvendinger, og da Yeh ikke vilde gaa ind paa hans Fordringer, bombarderede den engelske Admiral *Seymour* (simor) uden Krigserklæring først Forterne og derpaa Byen Kanton selv (Oktbr.—Decbr. 1856). Frankrig ønskede intet hellere end at komme med i Legen, og da en Missionær *Chapdelaine* (sjapdlæhn) meget belejligt var bleven dræbt af Kineserne, sluttede Frankrig sig straks til England. Hjemme i det engelske Parlament syntes dog denne Smuglerskibsaffære for tvivlsom for en stor Nation, det lykkedes Gladstone og Cobden at bringe

Palmerstone i Minoritet; men han opløste Parlamentet, og Vælgerne billigede hans Politik. Imidlertid kunde man ikke straks slaa løs. Opstanden i Indien var brudt løs, de Tropper, der skulde gaa mod Kina, maatte foreløbig anvendes mod de indiske Seapoyer, først sidst i December 1857 kunde man aabne Fjendtlighederne. Kanton blev skudt i Brand og stormet af de forenede Magters 6000 Mand. Derpaa dampede Flaaderne mod Nord for at gaa mod *Peking*. Det ligger ved Peihofloden, hvis Udløb i Petschilibugten er forsvaret af *Takuforterne*. De blev beskudte og tagne, og Flaaderne løb op ad Floden til *Tientsin*, Pekings Havneby. Alt var gjort rede til en Marsch frem mod Peking. Da gav den kinesiske Regering efter og sluttede i Juni 1858 *Traktaten i Tientsin*, ved hvilken en Række vigtige Havne aabnedes for de allierede, der tillige fik Ret til at have Gesandter i Peking.

Men Kina var ingenlunde tilsinds at udføre Traktaten. Da en Kanonbaadsflotille i Juni 1859 vilde bringe Gesandterne op til Peking, var Peihofloden spærret med Kæder, og Forterne skød flere af Kanonbaadene i Sænk. Det var Krigen paa ny. Frankrig sendte 8000 Mand under General *Montauban* (mongtobang) samt Skibe, og England 13,000 under General *Grant* foruden en Flaade. Efter uden Modstand at have bemægtiget sig flere Kystbyer, kom de allierede atter foran Takuforterne, der paa ny blev stormede (August 1860). Derpaa blev Tientsin besat. Kina indledede Underhandlinger, men nu vilde man til Peking, man vilde give de gule en alvorlig Lære. Kineserne søgte undervejs at standse de faatallige fremmede med en overtallig Hær. Ved *Palikiao* kom det til en 7 Timers Kamp. De mantschuriske Ryttere stormede uforfærdet frem, men Englændernes Armstrongkanoner mejede dem ned. Ogsaa Franskmændene fægtede tappert, og General Montauban hentede sig den Dag Titlen Greve af Palikao (21. September).

Den 6. Oktober rykkede man frem for Peking og besatte Kejserens Sommerpalads, *Yuen-ming-yuen*, nord for Byen. Kejseren var faa Timer forinden flygtet til Mongoliet. Da de allierede opdagede de frygtelige Pinsler, som Kineserne havde underkastet de Europæere, der var faldne i deres Hænder, besluttede man at hævne sig. Særlig den engelske Gesandt, *Lord Elgin*, var forbitret, og da det blev oplyst, at Kejseren havde givet Ordre til Torturen, vilde man ramme ham i hans kæreste, hans Yndlingsresidens, Sommerpaladset, i hvis Haver og talrige Bygninger var samlede alle de Gaver, som de kinesiske Herskere i Aarhundreder havde modtaget. Sommerpaladset blev plyndret og stukket i Brand, et uhyre Bytte blev gjort. Kinas Modstand var nu brudt. Den 13. Oktober rykkede de fremmedes Hær ind i Peking, og da Prins *Kong*, der havde overtaget Regeringen, endnu nølede med at slutte Fred, bekendtgjorde Sejrherrerne, at hvis ikke Freden var sluttet den 29., vilde det kejserlige Palads i Peking blive brændt. Kineserne fik nu travlt, og den 24. Oktober 1860 blev Freden undertegnet. De tidligere Traktater skulde staa ved Magt, Kina betale en klækkelig Erstatning.

Med nogle faa Tusinde Mand havde man saaledes tvungen Kina til Fred og Indrømmelser, Europæernes

Foragt for de gule var ubegrænset. Men naar Krigen var endt saa hurtigt og let, hidrørte det for en stor Del fra det mægtige Oprør, der havde Magten i hele det sydlige og midterste Kina. Mantschu-Dynastiet, der fra 1644 regerede Kina, var truet af saa alvorlige indre Farer, at det for enhver Pris maatte skaffe sig Fred med de udvortes Fjender.

Opiumskrigen med den efterfølgende Nankingfred og Kinas Aabning for de fremmede havde bragt Uro i dette Folkehav, der, indespærret og udelukket fra Omverdenen, længe havde været blankt og roligt. Man følte Nankingfreden som en Ydmygelse, og Harmen vendte sig ikke blot mod de »fremmede Djævle«, de »røde Barbarer«, men tillige mod Mantschu-Dynastiet, der havde sluttet den vanærende Fred.

nøjelse samler sig som i en stor Flod i *Taiping-oprøret*. Taiping, det er »den store Fred« og dens Profet er *Hung-tsiu-tsuang*. Han var født 1813 i en lille Landsby nord for Kanton, tredje Søn af en fattig Bonde, der kun ejede to Okser, nogle Svin og Høns. Han var Landsbyens Lys, man haabede, at han med Glans skulde tage alle de Eksaminer, der fører til Magt og Ære i Kina, blive en stor Mand og gøre Landsbyen berømt. Men Hung var for fattig; uagtet Landsbyskolelæreren underviste ham gratis, blev det ikke til noget, Hung maatte tilbage til Køerne og Markarbejdet. Efter nogle Aars Forløb overdrog imidlertid Landsbyen ham Lærerembedet. Han kunde nu læse videre. Han var den Gang allerede gift og havde flere Børn. Det lykkedes

Fig. 141. En Mandarin forkynder en Dødsdom.

Der havde hele Tiden været Folk, der holdt paa det gamle Herskerhus, *Ming*, nu brød der flere Opstande ud til Fordel for det, bevæbnede Bander drog om i Provinserne. De fremmede Missionærers Virksomhed fremkaldte ogsaa Gæring, de saarede saa mange og dyrebare Traditioner. Dertil Uaar, Oversvømmelser og Hungersnød. De hemmelige Selskaber myldrer frem. Flere af dem har et rent socialistisk-kommunistisk Program. Naar man læser deres Opraab, tror man at have for sig en Side af de franske Kommunisters eller de tyske Socialisters Skrifter. Tankerne og Ordene er omtrent de samme. »Alle Jordens Goder er fælles, nogle faa Tusinde har bemægtiget sig dem og lever i overdaadig Luksus, medens Millionerne maa slide og lide Afsavn. Lad os rejse os, lad os hænge Udbytterne!«

Alle disse smaa Oprørsforsøg, al denne Misfor-

ham at erhverve sig den første Grad, men da han i 1839 drog til Kanton for at tage den anden Grad, faldt han igennem, og det samme gentog sig det følgende Aar. I Kanton havde han lært nogle protestantiske Missionærer at kende og havde stiftet et løseligt Bekendtskab med Kristendommen. Uheldet ved Eksaminerne gjorde ham alvorlig syg, og under sin Sygdom havde han Syner. Han naaede den Overbevisning, at han var udset til at skabe en ny Religion og redde sit Folk. De fremmede skulde forjages fra Kina, den gamle Afgudsdyrkelse og Konfucius' Lære afskaffes, en ny Religion indføres, der bestod af en Blanding af Kristendom, Buddhisme og hans egne Syner. Han drog Landet rundt, optraadte som Moralprædikant og revsede Menneskenes Laster. En af de første, der omvendte sig, var *Fong Yun-san*, der blev hans højre Haand. Han stiftede

en Sekt, hvis ivrige Prædikanter forkyndte den nye Lære og ødelagde Afgudsbillederne. Snart stod betydelige Dele af Syden paa den nye Profets Side, og da Kejser Taok-wang var død i 1850, blev den religiøse Bevægelse tillige politisk. Hung opkastede sig til Konge, kaldte sit Dynasti Taiping og sit Rige Tienkuo, den himmelske Stat. Dette Rige skulde omfatte hele Verden, han udnævnte Konger over Østen og Vesten, Norden og Syden. Gud selv regerede Tienkuo gennem sine Aabenbaringer til Profetkongen.

Hans troende brændte af Iver for Kampen, for at udbrede Guds Rige. Yantsekiang blev overskredet, *Nanking* erobret (1853). Den blev gjort til det nye Riges Hovedstad, Hung erklærede sig for Himmelens Søn. Og videre trængte Taipingmændene frem, de overskred Hoangho og rykkede frem mod Tietsin, Peking selv var dermed i Fare. Kejser Hienføng sendte sine Mongoler mod dem, de blev slaaede. Da vendte Oprørerne pludselig om og trak sig tilbage bag Hoangho (1855). Her befæstede de deres Magt, og holdt i lang Tid de kejserlige Tropper Stangen. Der var indre Oprør i Taipingriget, Østens Konge gjorde Opstand, ogsaa han fik guddommelige Indskydelser. Men Hung slog alle Opstandsforsøg ned, og i Begyndelsen af 60'erne trængte Taipingmændene atter frem. Men nu stødte de ikke blot sammen med de kejserlige Tropper, men tillige med Europæerne, hvis Kolonier i de aabnede Havne de truede. Saaledes belejrede de Schanghaj. Magternes Tropper gjorde derfor fælles Sag med Kejserens, en Mængde Europæere traadte i kinesisk Tjeneste, den mest bekendte var *Gordon*, der senere faldt ved Khartum. Blandt Kineserne udmærkede især *Li-Hung-Tchang* sig, denne senere saa mægtige Mand tjente her sine første Sporer. By paa By blev taget, til sidst havde Hung kun sin Hovedstad, Nanking, tilbage. Efter et haardnakket Forsvar blev ogsaa den erobret (Juli 1864). Hung samlede, da alt Haab var ude, et uhyre Baal og brændte derpaa sig selv, sine Hustruer og sine Skatte. Hans sidste Tilhængere spredte sig som Røverbander over Landet, en Del tog sin Tilflugt til *Yünnans* Bjerge, paa Grænsen af Tonking, hvor Franskmændene senere skulde faa med dem at gøre under Navnene de gule og de sorte Bannere. 12—13 Millioner Mennesker var omkomne i disse aarelange Kampe, utallige Byer var afbrændte og jævnede med Jorden, men Byerne rejste sig paa ny, og hvad er 12—13 Millioner Mennesker i dette Menneskehav, deres Plads var hurtig udfyldt.

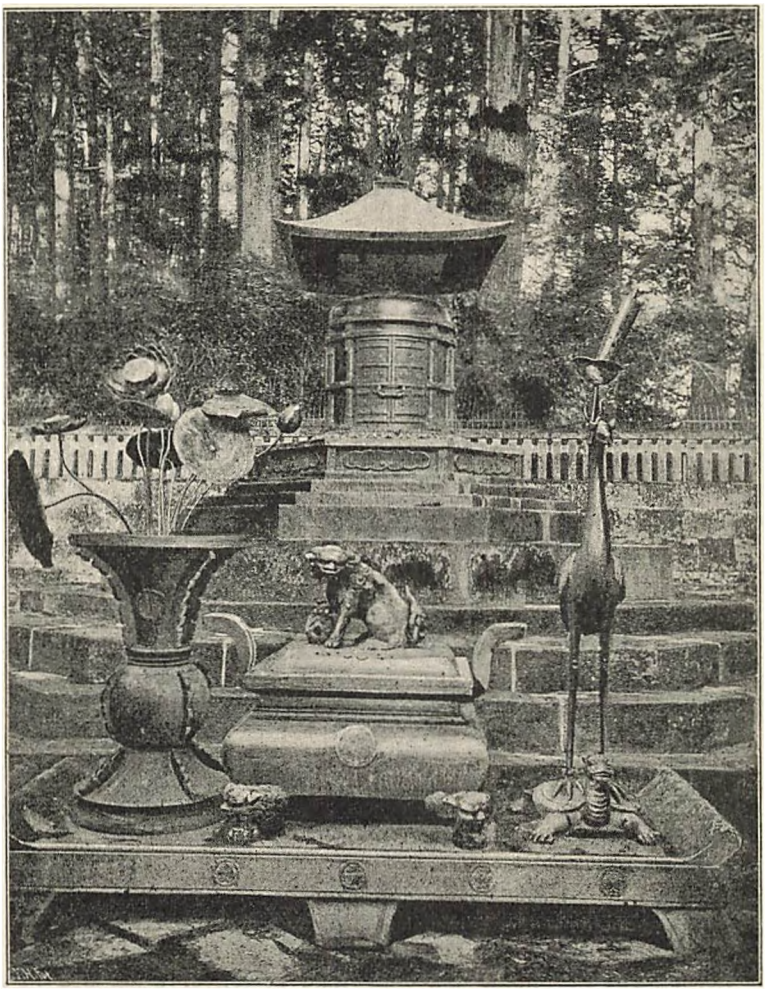

Fig. 142. Shogunens Gravsted i Japan

Kort efter Freden i Peking var Kejser Hienføng død (August 1861). Hans Søn, der fulgte ham efter, var et 5 Aars Barn. Alt var da i Opløsning. Musselmændene havde gjort Oprør i det vestlige Kina, Taipingoprøret huserede i Midtkina, de fremmede Tropper var endnu ikke dragne bort. Ingen Hær, ingen Flaade, et tomt Skatkammer, en Kejsermagt, der var ydmyget gennem Nederlagene. Intet vilde have været lettere for Stormagterne end at gøre Ende paa Mantschu-Dynastiet. Men det var netop de fremmede, der holdt det oppe og støttede den Mand, der atter samlede Riget, Prins *Kong*, en Søn af Kejser Taokwang (født 1833). Man mente, man stod sig bedst ved at støtte og opretholde den eneste lovlige Regering, der fandtes, Taipingmændene vilde jo netop de fremmedes Udjagen. Kong var europavenlig, han havde lært Europæernes uendelige Overlegenhed i Vaabnene at kende, han vilde lære dem Kunsten af. Engelske og franske Officerer traadte i kinesisk Tjeneste, der blev købt Vaaben og Skibe i Europa, i Futschou blev der anlagt et Arsenal. Ogsaa i det kinesiske Toldvæsen traadte mange fremmede ind. Unge Kinesere sendtes til Europa, blev der en 3—4 Aar, lærte vor Vaabenkunst og vor Industri, og søgte saa at omplante dem paa kinesisk Grund.

Men selv om Regeringen i Peking forstod, at der var noget at lære af Europa, mente man ude i Provinserne noget helt andet. Uviljen mod Europæerne var i Stigning. Og i det enevældige Kina er Regeringen svagere, end man skulde tro. Vicekongerne styrer deres store Provinser, der ofte er større og folkerigere end nogen europæisk Storstat, ret eneraadigt. Afstandene er lange i Kina, der var hverken Telegrafer eller Jærnbaner, der kunde derfor ske meget ude i Provinserne, som Regeringen var uvidende om, eller først for sent kunde gribe ind i. Den Periode, vi her omhandler, ender da med et stort *Fremmedmord i Tientsin* (21. Juni 1870). Den franske Konsul, flere Konsulatsembedsmænd, en Præst, tre Russere, ni barmhjærtige Søstre, i alt 21 Europæere, blev myrdede paa den mest barbariske Vis

Fig. 143. Indvielsen af Suez-Kanalen i November 1869.

paa et Tidspunkt, da der ingen Krigsskibe var i Peihofloden. Freden var øjensynlig skrøbelig. Der er noget lokkende i at udmale sig Følgerne af disse Mord, hvis Efterretningen straks var kommen til Europa, hvilken Indflydelse det kunde have haft paa Forløbet af den fransk-tyske Krise. Men Telegraftraaden gik ikke længere end til Singapore, og Budskabet kom først længe efter til Europa

4. Japan. Medens Kina søger at skaffe sig af med de forhadte fremmede ved Mord og Plyndringer, er Japan, der ikke har ret meget mere til overs for Europæerne, gaaet en anden og farligere Vej. Det har indset Europas Overlegenhed, det har villet lære de fremmede deres Kunster af og saaledes gøre dem overflødige i Landet.

Der var i Japan siden 1603 to Regenter. *Mikadoen*, der residerede i *Kioto*, var af Navn Japans Hersker, men den virkelige Magt udøvedes af *Shogunen*, oprindelig Japans øverste Feltherre. Hans Residens var *Yedo*. Shogunen var Føreren for Krigerkasten, *Samurai*. Mægtige var Storvasallerne, *Daimioerne*. Ørigets Kultur var væsentlig hentet fra Kina, men der var skabt en national Literatur og en national Kunst. Ligesom i Kina var Landet dyrket som en Have, Familiens faste Sammenhold Grundlaget for Staten. Japaneseren er livligere, finere, yndefuldere, bevægeligere end Kineseren.

Shogunen havde spærret Landet skarpt af for Omverdenen; det var op til Midten af vort Aarhundrede kun lidet kendt. De første, der skaffede sig Indpas i Japan, var Amerikanerne, der havde vigtige Handelsinteresser i Østasien. De sendte i 1853 Kommodore *Perry* der over med en Flaade, og tiltvang sig en Handelstraktat, der aabnede dem visse Havne. De europæiske Magter skyndte sig med at følge Eksemplet og skaffede sig lignende Fordele.

De herskende Klasser i Landet, Krigerkasten og Storvasallerne, var yderst misfornøjede med de fremmedes Indtrængen, de frygtede for, at deres Magt skulde formindskes derved. De foreholdt Shogunen, at hans Indrømmelser til de fremmede stred mod Rigets Love, og da denne, der altid blev haardt presset af de fremmede Krigsflaader, ikke kunde tage sine Indrømmelser tilbage, forlod mange af Daïmioerne Yedo og drog til Mikadoens Hof i Kioto. Shogunen blev bange, men da han søgte at lægge de fremmede Hindringer i Vejen, bombarderede en forenet Flaade *Shimonoseki*. Dette formindskede yderligere hans Anseelse.

Unge Japanesere havde imidlertid været i Amerika og Europa, de kom hjem og fortalte om de fremmedes Overlegenhed paa saa mange Omraader. Der begyndte hos mange af Storvasallerne et Omsving, de indsaa, at Japan kun kunde blive stærkt og selvstændigt, naar det tilegnede sig de fremmedes Færdigheder. Tillige maatte Tvedelingen af Magten ophøre, den lammede Landet. Andre sluttede sig om Mikadoen af Had til det nye. Da skete der det, at i Aaret 1867 kom der næsten samtidig en ny Shogun og en ny Mikado, *Mutsuhito*, den nuværende Kejser, den Gang kun 15 Aar gammel. Mikadoen opfordrede Shogunen til at nedlægge sin Magt, denne, en svag og vankelmodig Mand, var ikke utilbøjelig dertil, men hans Vasaller i det nordlige vilde ikke tillade det, og med 30,000 Mand rykkede Shogunen frem mod Kioto. Mikadoen, der blev støttet af de sydlige Daïmioer, sejrede i en Række Fægtninger, Shogunen maatte nedlægge alle sine Embeder og gaa i et buddhistisk Kloster. Al Magten var nu samlet i Mikadoens Haand. Han forlagde sin Residens til Yedo, der nu fik Navn af *Tokio*, den østlige Hovedstad. Allerede under Kampen mod Shogunen havde han anerkendt alle Traktaterne med de fremmede Magter, og fra nu af begynder Japans hurtige Forvandling.

5. *Bagindien.* To Kulturer mødes i Bagindien, den kinesiske og den indiske. Mod Øst har den kinesiske Overtaget, mod Vest den indiske. Landet er særlig befolket og opdyrket langs de tre store Floddale, Mekong, Menam og Irawadi. Over alt findes der mange kinesiske Indvandrere, der har bemægtiget sig Handelen og Haandværket, medens den indfødte Befolkning væsentlig giver sig af med Landbrug.

I det østligste Rige, *Annam*, gav Kristenforfølgelser og Mord paa Missionærerne i 50'erne Frankrig en Anledning til at sætte sig fast i Bagindien. Efter de fornødne Bombardementer og Smaasejre til Lands fik Frankrig *Kochinkina*, Landet omkring Mekongs Udløb, med Hovedbyen Saigon (1862). Derfra udstrakte det tillige sit Protektorat over *Cambodja*, Landet vest for Mekong, som længe havde været et Tvistens Æble mellem Annam og Siam. Hermed var Grundvolden lagt til Frankrigs bagindiske Herredømme.

Siam er det midterste Rige. 1782 havde en Førsteminister myrdet sin Konge og selv taget Kongemagten, fra ham nedstammer det nu regerende Herskerhus. Siam er et rent østerlandsk Despoti, Kongen betragtes som ejende al Jord. Han faar Indtægterne til sin overdaadige Hofholdning gennem sine Undersaatters Hoveri og Grundskatter. Han har endvidere tiltaget sig Eneretten til Handel med alle de vigtigste Udførselsprodukter. Tidligere blev denne Handel forpagtet bort til Kineserne, nu faar blandt andre ogsaa Danskerne Gavn af den siamesiske Konges Rettigheder. De europæiske Handelsmagter var meget ivrige efter at afslutte Handels- og Venskabstraktater med Siam, for at faa Del i Udbytningen af Landets Rigdomme. Længe stod Siam imod, men da den europæervenlige Kong *Mongkul* i 1851 var kommen paa Tronen, aabnedes Landet, og der blev afsluttet en Række Handelstraktater. Blandt andet undertegnede i 1858 den danske Konsul i Singapore en paa engelsk affattet Traktat med Siam. Kong Mongkul studerede med Interesse europæiske Forhold, han kunde endog Latin og Engelsk; han lod bygge Krigsskibe efter europæisk Mønster og lod noget af sin Hær indøve paa europæisk Vis. Han efterfulgtes i 1868 af sin Søn, den nuværende Konge, Somdetch-Phra-Paramendr-Maha-Chululong-Korn (født 1853), under hvem Forbindelsen med Europa øgedes.

Birma, det vestligste af de tre Riger, støder op til Forindien og kom derved naturligt under engelsk Indflydelse og Herredømme. Englænderne og Birmanerne havde gentagende krigedes. I 1852 bemægtigede Englænderne sig Nedre-Birma omkring Irawadis Munding. Øvre-Birma blev derved ganske lukket ude fra Omverdenen.

KAP. XIII. AFRIKA og AUSTRALIEN. 1848—70.

1. *Afrika.* Den store Landtagningstid i Afrika er endnu ikke inde, den begynder først efter 1870. Endnu har Magterne travlt nok med Asien og Amerika, med det indiske Oprør, Aabningen af Østen, den amerikanske Borgerkrig og den meksikanske Ekspedition. Endvidere lægger Forholdene i Europa, Dannelsen af de to Nationalstater, Tyskland og Italien, Sammenstødet mellem Vesten og Østen under Krimkrigen, stærkt Beslag paa Opmærksomheden og Kraften. Derfor faar Afrika foreløbig Lov til at ligge hen. Men man har Kig paa det, og saa snart man har faaet ordnet Forholdene hjemme, er alt rede til det store koloniale Væddeløb.

I *Ægypten* fortsætter Mehemed Alis Efterfølgere, *Afbas*, *Said* og *Ismail*, deres Bestræbelser for at blive saa vidt muligt uafhængige af den tyrkiske Overhøjhed, og Tyrkiet er svagt nok til at maatte lade de ærgerrige Paschaer udvide deres Magt. Said (1854—63) var opdraget paa fransk, og slog ind paa en mere civiliseret Politik end sine Forgængere. Han skilte Statens og sin private Kasse ad, forbedrede Bøndernes Stilling og afskaffede Slaveriet og Slavehandelen, der imidlertid vedblev at gaa sin Gang trods Loven. Det var ogsaa Said, der gav Lesseps Koncession paa Bygningen af Suezkanalen (se Sp. 135—6). Under hans Efterfølger, Ismail, blev den færdig og indviet med al den Pragt og Pomp, som en slig Verdensdaad fortjener. Magterne sendte deres Krigsskibe, en stor Flaade var samlet, og Skib efter Skib gled de ind i Kanalen, forrest det franske »Ørnen« med Kejserinde Eugenie om Bord (16.—18. Novbr. 1869). Ægypten var atter bleven et af Handelens Centrer, som det havde været det i Oldtiden og i Middelalderen, indtil Europæerne fandt Vejen syd om Kap til Indien. Dette var den Gang en saare vigtig Begivenhed, man fik sønden om Afrika sine Varer hurtigere og billigere, end hvis de skulde til Lands eller gennem den persiske Havbugt og det røde Hav til Ægypten, hvis Sultaner tog en urimelig høj Gennemgangstold. Nu var Sydvejen bleven for lang, nu var Europa stærkt nok til at gennemskære Tangen. Ismail, der modtog sine fyrstelige Gæster med et østerlandsk Hofs overdaadige Pragt, drømte om en stor Fremtid for Ægypten derigennem. I Virkeligheden skulde det blive Anledningen til, at Ægypten tabte sin Selv-

stændighed. Et Ægypten med en Suezkanal er alt for vigtig for de europæiske Magter, til at de ikke skulde gribe den første Lejlighed til at sikre sig det.

Over *Nubien* og *Sudan* havde allerede *Mehemed Ali* begyndt at udvide det ægyptiske Herredømme, han var trængt frem til Khartum, hvor den hvide og den blaa Nil løber sammen. Senere erobrede Ægypterne alt Landet op til Albert Sø, tillige med Riget *Darfur* mod Vest. Det er paa disse Erobringer, at Englænderne, da de havde faaet Magten i Ægypten, støttede deres Krav paa Herredømmet i Sudan. En anden Landvinding var Kystlandet mellem Abessinien og det røde Hav, *Massaua*, som senere Italienerne skulde sætte sig i Besiddelse af, og som skulde koste dem saa meget Blod.

Fra Massaua tænkte man paa at udvide sit Herredømme over *Abessinien*. Det er et kristent Land midt inde mellem mohamedanske og hedenske Folk. Medens Kristendommen i Nordafrika bukkede under for Mohamedanerne, holdt den sig i dette afsides Bjærgland. Middelalderen igennem gik der i Europa Sagn om en mægtig Præstefyrste, Presbyten Johannes, der skulde regere over et stort Rige bag de islamitiske Lande, og som gerne vilde hjælpe Europæerne i Kampen mod de vantro. Man sendte gentagende Folk ud for at finde og sætte sig i Forbindelse med denne Fyrste. Han blev aldrig funden, og han vilde ogsaa have været en Skuffelse, thi den mægtige Profetfyrste var ikke nogen anden end den abessiniske Hersker, der ikke kunde hjulpet Europæerne ret meget.

Landets Kirke havde saaledes i Aartusinder været udelukket fra Samkvem med Omverdenen, Kristendommen havde antaget barbariske Former, men alligevel var det væsentlig den, der holdt Landet sammen. Der var en Fyrste, *Negus Negest*, »Kongernes Konge«, men efterhaanden var hans Magt vegen for Smaakongerne, de saakaldte »Ras«er, der regerede de enkelte Dele af Landet. Abessinierne var et tappert, krigskyndigt Folk, vanskeligt at overvinde i deres stejle Bjærgland.

Ved Aarhundredets Midte lykkedes det en af Anførerne for de talrige Røverbander, der huserede i Abessinien, at svinge sig op til Hersker og samle Riget under Navn af Kejser *Theodor II.* Han var en Søn af en Statholder, blev optaget til gejstlig i et Kloster, men flygtede. Han samlede en Bande, det blev til en Hær, og den ene Smaakonge bukkede under efter den anden. Som Hersker regerede han længe godt, forbedrede Retsplejen, udryddede Røveriet, knækkede Gejstlighedens Overmagt ved at inddrage Godser. Særlig lagde han Vægt paa at udvikle sin Hær, idet det var hans Maal at udrydde Islam i Ægypten. I den Hensigt søgte han Forbundsfæller i Europa. Napoleon sagde nej, og da han sendte en Gesandt til England, der paa en Gang tilbød Englænderne Abessinien som Forbundsfælle og Dronning Viktoria Kejserens Haand, fik han slet intet Svar. Kejser Theodor blev der over meget forbitret, og lod de europæiske Missionærer, som han mistænkte for at have bagtalt ham i Europa, fængsle. England sendte nu en Gesandt med et Svar, men den vrede Kejser satte ogsaa ham under Laas og Lukke. Han erklærede, at han kun vilde udlevere Fangerne, hvis man i Stedet sendte ham dygtige Haandværkere fra

Europa. England sendte 16,000 Mænd af den ostindiske Hær til Abessinien, og Kejser Theodor, der efterhaanden havde gjort sig ret forhadt ved sin tyranniske Færd, maatte indeslutte sig i Bjergfæstningen *Magdala*. Den blev belejret og stormet, men Sejrherrerne fandt kun Kejserens Lig, han havde skudt sig en Kugle for Panden (April 1868). Landet fristede ikke Englænderne, det Udbytte, det kunde give, stod ikke i Forhold til den Bekostning, som vilde være nødvendig for at holde dets krigsvante Befolkning i Tømme. Allerede i Juni var de sidste engelske Tropper indskibede igen, Krigsomkostningerne var 140 Millioner Kr., men Æren var reddet.

Det sidste Aars Begivenheder har henvendt Opmærksomheden saa stærkt paa de sydligste Dele af Afrika, at vi der vil gaa noget længere tilbage i Tiden og søge at forklare, hvorledes Kolonisationen er foregaaet, hvorledes de Forhold er skabte, der har ført til den sidste Krig.

Det var *Hollænderne*, der først slog sig ned i Sydafrika, de havde der ved det gode Haabs For-

Fig. 144. Boerne søger nye Hjem.

bjerg en Station paa den lange Vej til Indien (c. 1650). Foruden Hollænderne kom der en Del franske reformerte, som Ludvig XIV havde udjaget. Tilsammen dannede de det nye Folk *Boerne* (buerne), ogsaa kaldt *Afrikanderne*. De levede ret afsondret, uden videre Forbindelse med Europa; Udviklingen var, som altid i et spredt Bondeland, langsom. Derfor minder Boerne i Dag i mangt og meget om de Kolonister, der for 200 Aar siden slog sig ned i Kaplandet. Men paa den anden Side er der under de fra Hjemlandet saa forskellige Forhold skabt et nyt Folk med sit Særpræg, paa samme Maade som Yankeen paa Amerikas Grund er bleven forskellig fra Englænderne. De to dybeste Træk i Boernes Karakter er deres sejge Vedholden ved de gamle Skikke og Sæder og deres ubetvingelige Frihedstrang. De er et konservativt Folk frem for noget, saadan har Fædrene levet, saadan vil vi ogsaa leve. Og ude paa Sletterne, mellem deres Slaver, paa Gaardene, der laa vidt spredte, levede hver Mand fri og selvherskende. Disse to Træk i Forening bevirker, at Boerne hellere end at finde sig i de nye

Forhold, som Englænderne vil indføre, og den Afhængighed, som det engelske Herredømme medfører, forlader deres Boliger og drager ud i øde og ukendte Egne, hvor de uforstyrret kan fortsætte Fædrenes Liv og leve som frie Mænd. De er endvidere dybt religiøse, ganske paa samme Vis som det 17. Aarhundredes Reformerte og Puritanere. Det sunde Liv paa Landet, den evige Farten paa Hesteryggen hen over Græsgangene, Jagterne, Kampene mod de indfødte gør fra Barnsben af Boeren til en dygtig Skytte og en god Kriger, haardfør, nøjsom, udholdende.

Da Englænderne havde bemægtiget sig Forindien, laa det i deres Interesse at faa Kaplandet til Station under Vejs, og en Anledning til at besætte det fik de under Revolutionskrigene, da Franskmændene bemægtigede sig Holland, og Prinsen af Oranien flygtede til England. Englænderne besatte da Kapkolonien »foreløbigt, saa længe Krigen varede«. Men da Napoleonskrigene var endte, beholdt England den nyttige Station (1815).

Boerne var ingenlunde tilfredse med Byttet, det kom snart til Sammenstød med de nye Herskere. Stridsæblet var Boernes Slavehold. Boerne gjorde de indfødte til Slaver, betragtede Slaveriet som en Selvfølge og Nødvendighed, uden hvilket de slet ikke kunde eksistere. Det var ogsaa en god gammel nedarvet Institution. De behandlede egentlig ikke deres Slaver grusomt, de betragtede egentlig Hottentotterne som en Slags finere Husdyr. Da det engelske Parlament i 1828 vedtog en Lov, hvor efter Slaveriet ophævedes, og Hottentotterne stilledes paa lige Fod med de hvide, ansaa Boerne det dels som en Latterlighed — en Hottentot den hvide Mands Jævning — dels som et aldeles uberettiget Indgreb i deres Ejendomsret. Modsætningen blev Aar for Aar bitrere, og i 1837 faar vi den første store Udvandring, den saakaldte »*Voortrekken*«. Boerne forlod alle deres Gaarde, læssede deres Kvinder, Børn og Indbo paa store Vogne, trukne af Okser, drev deres Kvæg foran sig, og drog over Oranjefloden ud i den vide, store Verden for at søge nye Boliger. Undertiden slog de sig under deres Søgen ned i Uger eller Maaneder paa et Sted og forskansede sig bag deres Vogne. De indrettede sig Vognborge, de saakaldte »Laagers«, bag hvilke de kæmpede mod de vilde. Naar saa Faren var ovre, drog de videre. — En Del af Boerne drog mod Øst over Dragebjergene til *Natal* (1838). Landet var folketomt og frugtbart, altsaa ret efter Boernes Hjerte. Her grundede de Byen *Pietermaritzburg* og dannede en Republik under Navnet *det sydafrikanske Port-Natalselskab*. Men Englænderne vilde ikke tillade nogen uafhængig Stat i Nærheden af deres Kolonis Grænser, de besatte Pietermaritzburg og Natal blev erklæret for en engelsk Kronkoloni (1843).

Men Boerne vilde hellere opgive deres nye Boliger end finde sig i det engelske Herredømme, og under Ledelse af *Adrien Prætorius* drog de tilbage over Dragebjergene, drog fra et godt og frugtbart Land tilbage til Oranjestatens tørre, højtliggende Stepper, der væsentlig kun egnede sig til Kvægavl. De traf her Stamfrænder, der paa det første Voortrekken ikke var kommen videre, og sammen med dem dannede de *Oranjefristaten*, begrænset mod Syd af Oranjefloden, mod Vest af Dragebjergene, mod Nord af Vaalfloden, der omslutter Landet i en Bue og løber ud i Oranjefloden. Hovedstaden var *Bloemfontein*. Men atter her kom Englænderne og indlemmede den nye Stat i det britiske Rige, og da Boerne satte sig til Modværge, blev de slaaede (1848).

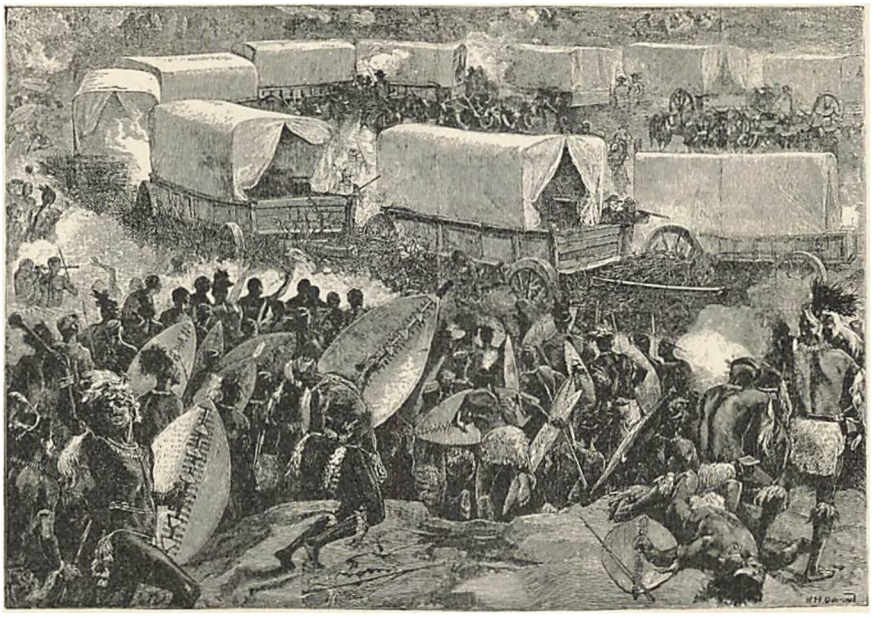

Fig. 145. Boere kæmper bag en »Vognborg«.

Erobringen og Krigen kostede imidlertid Penge, 25 Millioner aarlig, man syntes hjemme i England, at det var for meget. Og da Krimkrigen kom, havde England Brug for sine Penge og sine Soldater andet Steds. Derfor rømmede man igen Oranjefristaten, og ved Overenskomsten i Bloemfotein (1854) anerkendte England Landet nord for Oranjefloden for en selvstændig Stat, lovede aldrig mere at blande sig i dets indre Anliggender. Imidlertid strakte Englænderne snart deres Besiddelser op paa begge Sider af Oranjefristaten. Sydøst for den laa *Basutoernes* Land, Boerne havde god Lyst til deres Græsgange og Hjorde, bekrigede dem derfor jævnligt. Det saa' ogsaa ud til, at de skulde faa Magten, da den engelske Guvernør i Kap pludselig erklærede Basutolandet for hørende ind under de engelske Besiddelser (1868). Mod Vest laa *Griqualand*, her blev i 1867 de første Diamanter fundne, særlig den store Diamant, »Sydstjernen«, som en Hottentot fandt, og som havde en Værdi af 450,000 Kr. Diamantsøgerne strømmede

til, *Kimberley* blev anlagt, og ogsaa dette Land blev engelsk Koloni.

Da Englænderne i 1848 havde indlemmet Oranjefristaten, var der ikke anden Udvej for de ubøjelige Boere end at gaa længer mod Nord over Vaal. Allerede ved den første »Trekken« havde enkelte Kolonister vovet sig herop og haft haarde Kampe at bestaa med Matabelerne. Nu fik de Forstærkning af nye Skarer under Prætorius, og efterhaanden blev alt Landet erobret op til Limpopofloden. Der blev først dannet flere mindre Republiker, der senere samledes til det nuværende *Transvaal*, hvis Uafhængighed Englænderne anerkendte, idet de lovede aldrig at overskride Vaalfloden (1852). De to Boerrepubliker var udelukkede fra Havet, de syntes ikke at have nogen videre Fremtid. I 1865 havde Oranjefristaten 35,000 Indbyggere, Transvaal kun en Ubetydelighed. Det var først, da Guldminerne blev opdagede, at Udvandrerstrømmen søgte derhen.

Kapkolonien fik i 1853 et Parlament, uden dog dermed at faa parlamentarisk Styre med ansvarlige Ministre, tagne af Parlamentets Flertal. Derpaa gik Fordringerne i den kommende Tid ud, og fra 1872 af fik man et rent parlamentarisk Regimente, under hvilket Guvernøren tager sine Ministre af Flertallet.

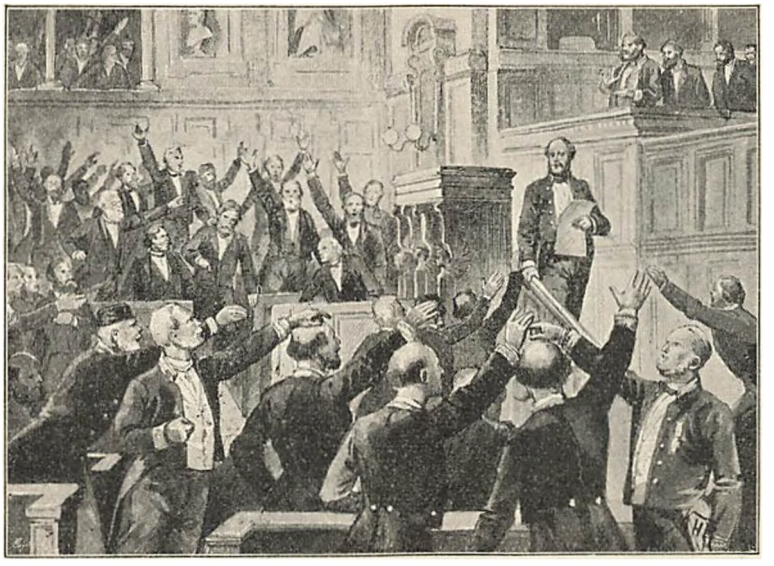

Fig. 146. Krigserklæringen i Senatet (Se Sp. 335).

2. Australien. Der er ikke meget at fortælle om denne Ø-Verdensdel i dette Afsnit, kun noget om de engelske Besiddelser. Ved Begyndelsen af vor Periode var deres Rolle ret beskeden, væsentlig Lande, hvor der græssede uhyre Faareflokke. Den folkerigeste Koloni var *Ny Syd-Wales*, der i 1851 talte 370,000 Mennesker og 15 Millioner Faar. Samme Aar blev dets sydligste Del udskilt som en selvstændig Koloni under Navnet *Viktoria* med en Befolkning af 77,000 Mennesker. Øen *Tasmanien*, der havde et mindre varmt og tørt Klima, havde en 70,000 Indvaanere. *Syd-* og *Vestaustralien* søgtes befolkede gennem Udvandringskompagnier, der imidlertid ikke havde meget Held med sig, særlig Vestaustralien var temmelig folketom, der var i 1840 kun 2,300 hvide der. Ny Syd-Wales, Viktoria, Sydaustralien og Tasmanien havde lovgivende Forsamlinger, der fuldstændig beherskedes af de store Faarcejere. Alle Kolonier var rene Landbokolonier.

Da var det, at *Guldet* blev fundet og fremkaldte en fuldstændig Omvæltning i alle Forhold. Allerede i 1841 havde man fundet Guld, men Regeringen havde holdt Fundet hemmeligt af Frygt for, at alle Arbejder skulde blive forladte, hvis det rygtedes. Men i 1851 opdagede en Mand, der havde været i Kalifornien for at grave Guld, guldførende Lag i Ny Syd-Wales, der ganske lignede de kaliforniske, og i Oktober samme Aar blev der opdaget andre Guldlag i Viktoria ved *Ballarat*, ikke langt fra Hovedstaden Melbourne. Guldet fandtes væsentlig i de gamle Flodlejer, der behøvedes ingen Maskiner eller større Apparater for at udvinde det; man blot vaskede Sandet og Jorden ud og fandt da de gyldne Klumper. Det gjaldt kun om at have Held til at finde, og Rygtet vidste at melde om heldige Guldsøgere, der havde fundet Klumper til en Værdi af Hundredtusind.

Guldfeberen greb nu Alverden som nogle Aar før, da Guldet var fundet i Kalifornien. Værst rasede den naturligvis i Australien selv, hvor man var nærmest Guldets Lejer og kunde komme først. Byerne og Landet affolkedes, alle vilde være *Digger*, som Guldgraverne kaldtes. Selv Politibetjentene, der havdes haardt nødig for at passe paa alle de Eventyrere, der nu strømmede sammen, kastede Uniformen og Staven for at søge Guld. Regeringen saa sig nødsaget til i Melbourne at lave et Politi af deporterede Forbrydere; de var de eneste, den var sikker paa at kunne beholde; thi skulde de finde paa at løbe bort og søge Guld, var de visse paa atter at blive puttede i Tugthuset. Guldsøgerne drog rundt omkring i Landet, som Sporhunde efter Guldet Blev der et Steds fundet Guld, voksede der straks frem en By af Hytter og Telte med Butiker og talrige Kroer og Spillebuler.

Den ny indvandrede Befolkning blev snart langt talrigere end den gamle; i Løbet af 5 Aar steg Viktorias Befolkning fra 77,000 til 400,000, og de nye Mænd forlangte Del i Statens Styrelse efter det gamle engelske Princip, at naar man betaler til Statens Fornødenheder, skal man ogsaa gennem sine Repræsentanter have Indseende med, hvortil Statens Penge gaar. De gamle Magthavere, Faarecjerne, de saakaldte *Squatters* (skvætters), satte sig forgæves imod, i 50'erne gennemføres der i de større Kolonier *Forfatninger*, der i alt væsentlig ligner hinanden, med et Underhus, et Overhus og en Guvernør, der tager sit Ministerium blandt Underhusets Flertal, og som i Kronens Navn kan nedlægge Veto. De ny ankomne var for en stor Del irske Republikanere, engelske Chartister, der havde forladt det aristokratiske England, fordi de ikke der kunde sætte deres Ideer igennem, i det hele Demokrater og radikale. Derfor

skabes der i den femte Verdensdel, hvor ingen Historie og ingen Traditioner binder, en Række meget demokratiske Samfund; man kunde der bygge saa nogenlunde paa bar Bund. I Sydaustralien indførte man, først af de angelsaksiske Lande, den almindelige Valgret; man gennemførte ogsaa den hemmelige Afstemning, som Gladstone senere tog op. Og saaledes paa en Række Punkter. Ny Syd-Wales overfløj, hvad Folkeskolen angik, det meste af den gamle Verden.

Og de, der først var indkomne i Landet som løse Guldsøgere, skiftede snart Karakter. Den lette Guldfinden i Flodlejerne og i Markens løse Jordlag hørte op, Guldet maatte sprænges ud af de guldholdige Kvartslag. Dertil behøvedes dyre Maskiner, dybe Skakter. De første Guldsøgere viger derfor Pladsen for Ingeniørerne og Kapitalistselskaberne, de bliver Agerdyrkere, Byarbejdere og Haandværkere. I 1859 blev *Queensland*, der oprindelig havde været et

Fig. 147. Faure synger Marseillaisen.

Deportationssted, udsondret som en særlig Koloni med egen Styrelse og Forfatning.

Ny Zeeland bestaar af to Øer, Nordøen og Sydøen; Kolonisationen tog her sin Begyndelse omkring 1840. Befolkningen, *Maorierne*, var kraftigere, mere kultiverede og mere krigerske end det australske Fastlands lavtstaaende Stammer. De flakkede ikke om som disse, men var bosiddende, Jorden ejedes af Stammen i Fællesskab. Englænderne søgte at skaane de indfødte, de købte Jorden af dem; men netop fordi Jorden var Fællesejendom, var det ikke altid saa let at finde den rette Sælger, der havde Myndighed til at sælge, og det kom til en Række blodige Sammenstød, særlig i 60'erne. Englænderne maatte stille en 20,000 Mand, Soldater og frivillige, paa Benene. En Opstand varede fra 1863 til 66 Tallet paa de indfødte svandt naturligvis stærkt i disse Kampe, en Stamme, der havde talt 18,000 Medlemmer, skrumpede sammen til 2,200. Man anslog i 1867 de indfødte til 38,000 og de europæiske Kolonister til 226,000. I 1852 fik Øerne en Forfatning.

KAP. XIV. DEN FRANSK-TYSKE KRIG. 1870—71.

1. Forhistorien. Hærenes Opmarsch. Juni—Juli 1870. Den Sommer, da Napoleon drog rundt for at forberede Kejserdømmet, sagde han i Bordeaux de berømte Ord: Mine Herrer! Kejserdømmet er Freden, og Freden laa bedst for hele hans Karakter og alle hans Evner, han var ikke Slagenes Mand. Hans Ord var sikkert oprigtigt mente. Men han, der udelukkende var kommen op ved Traditionen om den store Kejsers Sejre, ved Mindet om Hæderen og Frankrigs Magtstilling i Europa, havde maattet dreje ind i det forud givne Spor, havde maattet styrke sin Stilling indad til ved Sejre udad til. Og en Tid lang var det lykkedes. Rusland var slaaet, Østerrig var slaaet, Frankrig var den førende Magt, fra alle Europas Troner saa' man hen til den tavse Cæsar ved Seinen. Meksikoaffæren er Omslaget. Samtidig vokser en ny Magt frem, medens Napoleons Hær er bundet andet Steds. Prøjssen slaar Danmark, det slaar Østerrig, det samler Nordtyskland under sig og knytter Sydtyskland til sig ved et Forsvarsforbund. Alt dette havde Napoleon maattet lade ske, de Krav om Udvidelser, som han fremsatte, afvistes haanligt af Bismarck. Frankrigs Hær var ikke rede. Det svækkede naturligvis Kejserdømmets Stilling i det indre, dets Modstandere flokkedes talrigere og talrigere (se Kap. VI. 4). Skulde Napoleon og hans Dynasti vedblive at regere, maatte Frankrig slaa Prøjssen. Kejserinden opfattede Stillingen ganske korrekt, da hun sagde om sin Søn: »Dette Barn vil ikke komme til at regere, hvis man ikke raader Bod paa Ulykken ved Königgrätz.« Bismarck var lige saa klar over, at Krigen maatte komme, og Moltke traf i Stilhed alle sine Forberedelser. Han havde lidt et tungt Tab, hans Hustru var død, og han søgte Glemsel i Arbejdet. I Vinteren 1868—69 udarbejdede han den Felttogsplan, der skulde slaa Frankrig*).

Slutningen af 60'erne er derfor Forberedelsens Aar. At den franske Hær havde store Mangler, var man klar over, det havde baade Krimkrigen, det italienske Felttog og Meksikokrigen vist. Skulde man med Udsigt til Held tage Kampen med Prøjssen op, maatte Hæren helt omorganiseres og betydeligt forøges. Det lykkedes Krigsministeren, Marschal *Niel* (njell) at faa gennemført en Rekruteringslov, der i 1875 vilde have bragt Frankrigs Linjehær op til 750,000. Men desforuden var der saare meget at skabe af Vaaben, Materiel, Beklædning, Fæstningernes Bestykning og Forsyning. Af det blev der gjort lidet eller intet. Alligevel forkyndte den officielle Tidende i August 1869, da Niel var død, at der var »skabt en Linjehær paa 750,000 Mand, rede til at rykke i Marken, . . . 1,200,000 Geværer var fabrikerede i Løbet af mindre end 18 Maaneder, Fæstningerne istandsatte og forsynede med Skyts, Arsenalerne fyldte, et umaadeligt Materiel samlet, der kunde tilfredsstille et hvilket som helst Krav«. Løgn det meste, og

*) Denne Skildring af den fransk-tyske Krig er væsentlig bygget paa Oberst N. P. Jensens Bog: »Den fransk-tyske Krig«, som i 1896 udkom paa »Det nordiske Forlag«, og til hvilken vi henviser vore Læsere, om de maatte ønske yderligere Besked om dette interessante Sammenstød.

ingen vidste det bedre end Moltke, der i Berlin sad og regnede ud, at alt, hvad Frankrig i første Øjeblik kunde sende i Marken, var 250,000 Mand. Men den franske Befolkning kunde ikke kontrollere Regeringens Tal, den troede paa dem, og da Napoleon, for at give sit Dynasti et nyt Grundlag, i Maj 1870 foretog en Folkeafstemning, afgav den $7^1/_2$ Mill. Stemmer for ham og $1^1/_2$ Mill. mod ham.

Fig. 148. Leboeuf. [1809—88. Se Sp. 335. En tapper Artilleriofficer, der kæmpede bravt paa de sædvanlige franske Valpladser i Algier, Krim og Italien; absolut ude af Stand til at lede en stor Administration, derfor ikke skikket til Krigsminister (1869); fangen ved Metz; vendte 1871 tilbage til Frankrig; tog ærlig sin Skyld paa sig.]

Regeringen vidste selv godt, hvordan det hang sammen, den ønskede ikke Krigen i Øjeblikket, først, naar man var stærk nok; men Løgnen hævnede sig Den Dag, da Befolkningen, der troede Frankrig stærkt, følte sig saaret i sin Nationalitetsfølelse, vilde den forlange Krigen, og Regeringen maatte da gaa med.

Foreløbig syntes ved Midsommer 1870 alt Fred og ingen Fare. Den franske Udenrigsminister, Hertugen af *Gramont*, erklærede den 30. Juni i Rigsdagen at der ikke var noget Spørgsmaal oppe, der rummede nogen Fare for Freden. Og i Prøjssen var Kong Wilhelm den 20. Juni rejst til Ems for at bruge Badene, og Bismarck og Moltke boede begge paa deres Godser. Da var det, at den tyske Bankier fandt paa at foreslaa Prins Leopold af Hohenzollern-Sigmaringen til spansk Konge (se Sp. 267), og den 3. Juli meldte Telegrafen, at han havde sagt Ja. Der kom svært Røre i den franske Rigsdag, Regeringen blev interpelleret, og Gramont erklærede, at »en Hohenzoller paa den spanske Trone vilde true Frankrigs Interesser og Ære; skulde han alligevel bestige Tronen, skulde Frankrig vide at opfylde sin Pligt uden Svaghed og Tøven.« Det var rene Ord, det var Krigen. Og Hohenzollerprinsen sagde atter Nej, han vilde ikke være Aarsag til en Krig. Den 12. Juli kom der Efterretning herom, Faren syntes at være dreven over. Men da forlangte Napoleon, at Kong Wilhelm skulde erklære, aldrig at ville samtykke i Prins Leopolds Kandidatur, hvis den paa ny skulde komme paa Bane.

Den franske Gesandt i Berlin, *Benedetti*, var den 9. Juni rejst til Ems, for at formaa Kongen til at indvirke paa Prinsens Fader, Anton, saa at Prinsen traadte tilbage. Kong Wilhelm havde ogsaa gjort det, han havde modtaget Benedetti meget velvilligt, og daglig talt med ham. Natten mellem den 12. og 13. fik Benedetti Napoleons Telegram, og næste Formiddag mødte han Kongen paa Promenaden. Denne gav ham Haanden, viste ham et Avistelegram, hvori der stod, at Leopold havde frasagt sig Tronen, og sagde, at han i Løbet af Dagen ventede et Telegram fra Fyrst Anton med den officielle Underretning herom. Benedetti kom nu frem med Napoleons Forlangende. Kongen erklærede, at han ikke kunde gaa ind paa »en saadan Forpligtelse uden Termin og for alle Tilfælde«, men han havde ingen Bagtanker og saa' gerne Sagen afgjort. Dermed var Samtalen ude. Kl. 1 fik Kongen Telegrammet fra Fyrst Anton, Kl. 2 sendte han det til Benedetti med sin Adjudant. Benedetti forlangte fremdeles et Svar paa Napoleons Spørgsmaal; men Kongen lod sige, at han billigede Prinsens Tilbagetræden, som han i sin Tid havde billiget hans Modtagen af den tilbudte Trone, derimod vilde han ikke indlade sig i nogen yderligere Diskussion om den af Benedetti forlangte Erklæring om Fremtiden. I øvrigt maatte alle fortsatte Forhandlinger føres mellem Ministerierne.

Benedetti, der nu ikke havde nogen Grund til at blive længere i Ems, meddelte Kongens Adjudant, at han vilde rejse om Aftenen den 14. Samme Dag skulde Kongen gøre en Udflugt til Coblenz, og han lod Benedetti sige, at han ønskede at se ham paa Banegaarden Kl. 1 den 14. Juli. Benedetti telegraferede hjem om dette Møde: »Jeg har lige set Kongen paa Banegaarden. Han indskrænkede sig til at sige til mig, at han ikke havde mere at meddele mig, og at de Underhandlinger, som endnu maatte følge efter, vilde blive fortsatte af hans Regering. Hans Majestæt sagde mig, at hans Afrejse vilde finde Sted Tirsdag Morgen (19. Juli).«

Benedetti følte sig efter sin egen Depesches Ord ikke saaret, Kongen havde slet ikke nægtet at modtage ham, blot afslaaet yderligere at drøfte Napoleons Forlangende, idet han dog henviste til, at Forhandlingerne kunde fortsættes gennem de to Landes Udenrigsministre. Selve det, at Kongen først tænkte paa at afrejse fra Ems den 19., viste klart, at han ikke tænkte paa Krig.

Bismarck var da i Berlin. Han havde været undervejs til Ems, men var bleven standset i Berlin, da Kongen ikke ansaa hans Nærværelse for nødvendig. Den 13. spiste han sammen med Moltke og Roon, og ud paa Eftermiddagen kom der et Telegram fra Kongen om det passerede med Bemyndigelse til at offentliggøre det. Da Roon og Moltke havde læst Telegrammet, fandt de Udsigterne fredelige. Bismarck mente derimod, at Frankrig nu vilde Krigen, og at hver Dag var en Dag vunden for den franske Mobilisering. Han selv var færdig og vilde benytte sit Forspring. Han gav derfor det Telegram, han offentliggjorde, en saadan Form, at det saa' ud, som var Benedetti optraadt paa en for Kongen saarende Maade, og som om denne havde afvist ham. Det første skulde ophidse Stemningen i Tyskland,

Fig. 149. Mac Mahon. [1808—93. Se Sp. 339 ff. Udmærkede sig ved Stormen paa Konstantine i Algier og paa Malakowtaarnet ved Sebastopol; Hertug ved Magenta; Guvernør i Algier; videre se Teksten. Efter Krigen Fører for Versaillesarméen, der nedslog Kommunen i Paris. 1873 valgt til Præsident af Republikens Modstandere, for at man under ham kunde genindføre Monarkiet; mislykkedes; nedlagde sit Embede 1879; derpaa Privatmand.]

Gesandtens Afvisning skulde i Frankrig føles som en Fornærmelse, paa hvilken der ikke var andet Svar end Krigen.

Den 15. Juli mødte i Senatet Gramont, i Kamret Ollivier, begge fremstillede de Sagen, som var Benedetti afvist af Kongen. Ollivier erklærede, at man havde indkaldt Reserverne, for »at tage mod den Krig, som man tilbyder os«. Stormende Jubel. Thiers talte i denne Lidenskabernes Heksesabbat forgæves den sunde Fornufts Ord. Hovedforlangendet var jo opfyldt, Hohenzolleren havde givet Afkald, det var da en Forbrydelse at lade en Strid om Ord udarte til en blodig Krig, der vilde koste Tusinder Livet. Ollivier svarede, at han »med et let Hjerte« tog Ansvaret for Krigen. Der blev nedsat et Udvalg, og i dette erklærede Krigsministeren *Leboeuf* (løbøf), at han ikke blot var færdig, men »fuldkommen færdig«. Selv om Krigen skulde vare et Aar, vilde Hæren ikke komme til at mangle saa meget som en Knap i en Gamasje. Udvalgets Ordfører erklærede da, at Frankrig ikke vilde finde sig i den tilføjede Fornærmelse, Rigsdagen bevilgede 500 Millioner til at sætte Hæren paa Krigsfod.

Udenfor Kamret stod Parises Folk i tætte Skarer, ventende paa Afstemningens Udfald. Og da Krigen var der, drog man jublende gennem Gaderne. »Til Berlin, til Berlin,« lød Raabet, der var ingen, der jo ikke troede paa, at Prøjsserne skulde faa et nyt Jena. I Operaen blev »den Stumme« spillet. Den bekendte Sanger Faure sang Masaniello. Og op til ham skreg Publikum om Marseillaisen, Revolutionens Sang, der var forbudt under Ordenens Kejserdømme, Sangen, der havde lydt til alle de store Sejre, og som nu atter fødtes paa Læben. Og Faure sang om »Hæderens Dag«, og Publikum rejste sig og sang med.

Men medens Begejstringen gik højt i Paris, var alt i Uorden i den Hær, der skulde drage til Berlin. Reserven skulde møde ved Depoterne for at faa Vaaben og Klæder, men Depoterne var gerne helt andre Steder, end hvor Regimenterne nu stod. En Soldat fra Normandiet skulde f. Eks. til Lyon i det sydlige for ved Depotet der at udrustes, inden han kunde komme til Elsass, hvor han skulde kæmpe. En gammel Zuav, der nu var i Lothringen, skulde først over til Algier for at finde sit Depot. Togene og Soldaterstrømmene krydsedes i den fuldkomneste Forvirring. Og naar endelig Reservesoldaterne var mødte og udrustede, vidste man ofte slet ikke, hvor man skulde sende dem hen. Kommandanten i Marseille havde 9000 Reservister, for at blive af med dem vidste han ikke anden Udvej end at sende dem til Algier, og det paa en Tid, hvor Frankrig havde hver Mand nødig. En Mobiliseringsplan fandtes ikke, man kunde slet ikke ordne Jernbanetransporterne. Man sendte blot afsted mod Øst Mennesker og Materiel, blev ved at sende afsted uden at bryde sig om, hvad der senere skulde blive af dem. Tropperne kom ofte helt andre Steder hen, end de skulde. General Michel telegraferede 21. Juli til Krigsministeriet: »Jeg er ankommen til Belfort, har hverken truffen min Brigade eller Divisionsgeneral. Hvad skal jeg gøre? Jeg ved ikke, hvor mine Regimenter er.« Naturligvis vidste Krigsministeriet det endnu mindre. Den 24. Aug. efter de store Slag, og da man troede Ammunitionen opbrugt, fandt man paa Metz's Banegaard 3 Millioner Patroner, om hvis Eksistens man ikke havde nogen Anelse. Andet Steds manglede Tropperne Patroner, Kanonerne Forspand, Afdelingerne Træn, der var en Overlæge, der ikke havde andet end sin Forbindtaske; ved Weis-

Fig. 150. Kamp paa Tagene under Slaget ved Wörth.

senburg maatte man lade sine saarede i Fjendens Vold, fordi man ingen Ambulancer havde med.

Tropperne selv var gode. Fodfolket havde et bedre Gevær end det tyske, det saakaldte Chassepotgevær; men det blev daarlig ført, efter en forældet Façon, af Generaler, der ikke kunde tumle med disse Masser. Rytteriet var ogsaa godt, det kastede sig modigt i Ilden; det udførte de skønneste Manøvrer, som man bare aldrig bruger i Krig. I Artilleri var Prøjsserne absolut overlegne. Og de var straks fra Begyndelsen af overlegne i Tal. Thi de havde deres Ting i Orden, de kunde i en Fart samle deres Folk og kaste dem mod Fjenden.

Under Mobiliseringen kom en Korrespondent fra et engelsk Blad op i Generalstabsbygningen i Berlin, han traf der Moltke læsende i en Roman af Walter Scott. Og da han udtalte sin Forundring der over, svarede Moltke: »I Øjeblikket har jeg slet intet at bestille; alt er gjort, det maa nu gaa af sig selv. Greb jeg ind, vilde det kun volde Forstyrrelse.«

Krigsskuepladsen, hvor der skulde kæmpes, var nøje studeret af prøjssiske Officerer, de manglende Oplysninger indsamlede gennem Spioner. Hæren havde alt, hvad den behøvede af Materiel og Personel. De fornødne Mobiliserings- og Køreplaner var udarbejdede i de mindste Enkeltheder. Natten til den 16. Juli telegraferede Krigsministeren til de forskellige Myndigheder: »Der skal mobiliseres« og angav første Mobiliseringsdag. Mere behøvedes der ikke. Hvert Hjul var indsat i Urværket, man behøvede blot at trække det op, saa gik det af sig selv. Afdelingerne mødte den bestemte Dag paa de bestemte Steder, indladedes i Jernbanevogne; det var forud bestemt, hvor der undervejs skulde standses og hvor længe; og ved hvert Stoppested stod der et Maaltid rede til Tropperne.

De tre prøjssiske Armeer kom derfor hurtigt til Grænsen. Den første under General *Steinmetz* samledes ved *Trier* og udgjorde højre Fløj, i alt 60,000 Mand, den anden under Prins *Friedrich Carl* dannede Centrum bag *Kaiserslautern*, 194,000 Mand, og endelig samledes den tredje Armé, 180,000 Mand, under Kronprinsen ved *Landau* som venstre Fløj. Den 31. Juli var Opmarschen fuldført, Kongen forlod Berlin for ligesom i 1866 at tage Overkommandoen. Med ham fulgte Bismarck, Roon og Moltke.

Ogsaa Napoleon drog afsted efter at have indsat Kejserinden som Regentinde. Han var saa syg og svækket, at han næppe kunde komme op og ned af Jernbanevognen. Det havde været en af Planerne

Fig. 151. I Ildlinjen.

fra fransk Side at trænge frem langs Main, skille Nord- og Sydtyskland ad, tvinge Syden til Fred eller Tilslutning, vinde en første afgørende Sejr, efter hvilken Østerrig og Italien skulde slutte sig til Frankrig for at faa Hævn over Königgrätz og af Taknemmelighed. Der havde derom været plejet Forhandlinger i Tiden før Krigen. Prøjssens hurtige Opmarsch forhindrede det alt sammen. Der var ikke mere Tale om noget Fremstød med disse Tropper, der allerede i Tal var Fjenden underlegne. Det gjaldt foreløbig kun om at samle Hæren, der stod spredt over en Linje paa 70 Mil, foreløbig undgaa afgørende Slag og trække de Forstærkninger til sig, som man kunde. Men i Stedet blev man staaende, gjorde intet. Jo, man gjorde det latterlige, at man sendte et helt Armékorps mod 1500 Tyskere i den lille By *Saarbrücken* (2. August). Naturligvis maatte disse vige, og det blev straks telegraferet Frankrig over som en stor Sejr.

Tyskerne lo, og nu begyndte Moltkes Arméer at trække op.

2. *Fra Weissenburg til Sedan. August—September 1870.* Den 4. August begyndte den første og anden Armé at rykke frem mod Saarfloden, medens Kronprinsen satte sig i Bevægelse, for at dække venstre Flanke. Og hans Armé fik det første sejrrige Sammenstød med Fjenden. Ved den lille elsasske By Weissenburg stod General Douay med 5000 Mand. Kl. 4 om Morgenen den 4. August havde den tredje prøjssiske Armé sat sig i Marsch, og mellem 8 og 9 stødte dens Fortrav, Bayrerne, paa de intet anende Franskmænd. Kampen blev yderst blodig, Franskmændene slog bravt fra sig, men Korps paa Korps af de tyske Tropper rykkede frem, eftersom deres Plads paa Marschen var, og gik i Ilden. I alt anvendte Prøjsserne 30,000 Mand, og for denne Overmagt maatte naturligvis Franskmændene bukke under. Straks i dette første Sammenstød viste den tyske Hærs moralske Overlegenhed sig. De forskellige Troppeførere var besjælede af en god kammeratlig Aand, de skyndte sig med at komme hinanden til Hjælp, medens de franske Førere ofte undlod at støtte hinanden, blev staaende ganske stille, selv hvor de kunde hjælpe. De tyske Soldater var fulde af Mod og Tillid, af Fortrøstning til deres Sag og til deres Førere, de gik villigt i Ilden, de fik straks Angrebets Fordele, medens de franske væsentlig indskrænkede sig til Forsvaret. Den første virkelige Kamp faldt ud til Prøjssernes Fordel, de havde taget 1000 Fanger og en Kanon, det gav dem ny Selvtillid, medens den franske Overkommando forgæves søgte at tilsløre Affæren i sit Telegram. Man læste i Frankrig mellem Linjerne, og begyndte at ane det, der skulde komme. Tyskerne stod nu paa fransk Grund og havde sejret dér.

Fig. 152. Marineinfanteri i Kamp.

Nederlaget overbeviste Napoleon om den Fejl, han havde begaaet ved at sprede sin Hær over et saa stort Rum, han søgte nu at raade Bod derpaa ved at samle Hæren i to Arméer, over hvilke *Mac Mahon* og *Bazaine* fik Kommandoen. Men da var det allerede for silde. Da Mac Mahon blev slaaet i Slaget ved *Wørth* (6. August), havde han kun en 46,000 Mand, mere var det ikke lykkedes ham at samle. Den tyske Kronprins havde den 5. fortsat sin Marsch ad Hagenau og Reichshofen til. Han fik da at vide, at Mac Mahon stod bag Wørth, og besluttede den 7. at levere ham et Slag; han vilde ikke slaas, før han havde hele sin Armé samlet. Men af en Recognoscering udviklede sig efterhaanden Slaget ved Wørth allerede den 6. Da Kronprinsen ved Middagstid kom til Valpladsen, saa' han, at hans Tropper allerede var saa stærkt engagerede, at man ikke mere kunde afbryde Slaget, det maatte kæmpes ud, og efterhaanden sendte han 100,000 Mand frem. Mac Mahon burde have trukket sig tilbage i Tide, men han havde som ung Kaptajn været med til at storme Konstantine i Algier, han havde som Divisionsgeneral stormet Fort Malakow, han havde gjort Udslaget ved Magenta, han var kun vant til at sejre og vilde ikke give Ordre til Retræte. Af bekendte Episoder i Slaget er Kyrasserernes Dødsridt ved Morsbronn, hvor de red ind mod de fjendtlige Kugler, modigt og unyttigt. Eller tredje Zuavregiments Kamp i Udkanten af Niederwald. Om Morgenen mønstrede Regimentet 2,100, næste Dag stillede der ved Appellen 415 Mand. Regimentets Fane, hvis Ørn var gennemskudt, hvis Stang var brækket, hvor Fanens Silkedug var forbrændt og forrevet, blev af Regimentschefen og nogle faa menige ført ud af Kampen og reddet. Da Kronprinsen red forbi nogle fangne Zuaver, sagde han: »Honnør for Modet! Jeg har aldrig i mit Liv set saa tapre Soldater som disse, som Lykken har forladt.« Mac Mahon gav ikke nogen Ordre til Tilbagetog, Tropperne sloges, til de blev drevne bort af Fjenden. Kl. 5 hørte Kampen op. Mac Mahon havde mistet 16,000 døde, saarede og fangne.

Samme Dag blev der kæmpet i Nordvest ved *Forbach* og med samme Resultat. Heller ikke Bazaine havde kunnet faa sine Tropper samlede. Slaget

var ligesom ved Wørth en Overraskelse for den tyske Overkommando, der ikke tilsigtede noget Slag der. Det var den prøjssiske General *Kameke*, som førte Fortravet af General Steinmetz's Armé, der indledede Slaget i Haab om, at hans Kammerater, der rykkede frem bag ham, vilde komme ham til Hjælp, saa snart de kom op. Han angreb derfor General *Frossards* Stilling paa Plateauet ved Forbach, og virkelig kom de tyske Generaler ham til Undsætning. Bazaine, der stod noget bagved ved *St. Avold*, kunde udmærket godt have sendt Tropper i Tide, han havde lovet det, men hans Soldater kom først, da det var for sent. Frossard skrev i sin Rapport: »Havde jeg i det Øjeblik, da alle mine Reserver var rykkede ind i Fægtningslinjen, faaet de Forstærkninger, om hvilke jeg om Morgenen anmodede Marschal Bazaine — hvad der havde kunnet lade sig gøre — vilde vi i Stedet for at lide et Nederlag have vundet en glimrende Sejr.« Han havde Ret. Og var der samtidig med Efterretningen om Wørth kommen Bud om Sejr ved Forbach, havde det dog set lysere ud end nu, da Dagen bragte to Ulykkesmeldinger.

I det franske Hovedkvarter var der fuldstændig Forvirring. Ordrer blev udstedte og straks efter tagne tilbage. Endelig bestemtes det, at Bazaine skulde trække sig tilbage til *Metz* og Mac Mahon til Châlons (sjalong). Han naaede ogsaa Byen, men først efter en Tilbagemarsch, der havde vist, hvorledes alt var forsømt, og som havde demoraliseret Tropperne, der mere og mere mistede Tilliden til Førerne.

I Paris ventede man paa Sejren, som maatte komme. Der var ikke en, der tvivlede om, at den franske Hær vilde sejre. Man havde købt Kort og farvede Naale for at markere Troppekorpsernes Stilling. Kortene var alle Kort over Tyskland, thi det var jo paa Fjendens Grund, at Kampen skulde føres. Om Eftermiddagen 6. August kom der et Telegram om, at Mac Mahon havde slaaet Kronprinsens Hær, fanget ham selv med samt 25,000 Mand. Folk blev ellevilde, omfavnede, kyssede vildtfremmede, samlede ind til de saarede og sang Marseillaisen. Saa kom en Times Tid efter andre Efterretninger. Selv om de dækkede over Nederlagene, én Ting var dog sikker: Fjenden stod paa Fædrelandets Jord. Glæden blev til dyb Skuffelse og rasende Vrede. Den lovgivende Forsamling traadte sammen den 9. Ministeriet Ollivier blev styrtet, da det havde kastet Frankrig uforberedt ind i en Krig. Den 74-aarige General *Montauban*, Greve af Palikao, dannede et nyt Ministerium og overtog selv Krigsministeriet. Den forrige Krigsminister, Leboeuf, der under Krigen havde været Stabschef hos Kejseren, maatte opgive sin Stilling, og Kejseren overdrog selv den 12. August Kommandoen over Hæren til Marechal *Bazaine*.

Han var født 1811, var i 1831 traadt ind i Fremmedlegionen i Algier som menig, havde fra Gradet tjent sig op. I Algier, paa Krim, i Italien, i Meksiko havde han vist sig som en tapper Soldat. I Hæren modtog man hans Udnævnelse som et glad Budskab, man troede, han var den dristige, som kunde vende Lykken. Men han var kun en tapper Soldat; han kunde gaa frem i Ildlinjen, men ikke overskue og lede en stor Hærs Operationer. Han

blev senere i sit Fædreland kaldt en Forræder, han var kun en uduelig General.

Efter Aftale med Napoleon skulde ogsaa Bazaine trække sig tilbage over Verdun til Châlons, der laa paa Vejen til Paris. Men Moltke gennemskuede Franskmændenes Plan og besluttede at binde Bazaine til Metz. Derfor fik Prins Friedrich Karl Ordre til hurtigst at rykke frem over Mosel og afskære Bazaine fra Verdun. De prøjssiske Generalers Kamplyst, deres Iver efter at slaa Fjenden overalt, hvor de mødte ham, kom Moltke til Hjælp. Hvis Bazaine havde handlet resolut, kunde han med Lethed have naaet Châlons. Han havde imidlertid spildt Tiden med Vaklen frem og tilbage. Den 14. August var dog største Delen af hans Hær kommen over Mosel. Da angreb General v. d. Goltz, der førte Avantgarden for Steinmetz's Hær, Franskmændene med en underlegen Styrke, men i det sædvanlige Haab om, at de andre Generaler nok kom ham til Hjælp, og Bazaine lod sig indvikle i Slaget ved *Colombey* *), uagtet han maatte sige sig selv, at dette Slag var ganske unyttigt. Selv om han sejrede, kunde han ikke bruge Sejren til noget, han skulde jo tilbage. Kampen blev nærmest uafgjort, men var i Virkeligheden en Sejr for Prøjsserne, thi Bazaine blev opholdt og derved fremmedes Moltkes Planer. Bazaine genoptog vel sin Tilbagemarsch, men kun langsomt; der førte tre Veje fra Metz til Verdun, han benyttede kun de to, og imens var Prins Friedrich Karl gaaet over Mosel syd for Metz, var naaet op, og stod allerede mellem Metz og Verdun og spærrede Vejen. Det kom til Slaget ved *Vionville* eller *Rezonville* (16. August). Atter her var det de prøjssiske Generaler, der angreb, Prins Friedrich Karl kom først tilstede Kl. 4. Bazaine raadede over 125,000 mod 65,000. Han kunde have sejret, men begik omtrent alle de Dumheder, som det var muligt at begaa. Slaget er især berømt ved sine Rytterangreb. Paa en Gang tørnede 6000 tyske og franske Ryttere sammen, kæmpende Mand og Hest mod Mand og Hest, et af de største Rytterslag, som Historien har. Kl. 9 stilnede Skydningen af, og Slaget døde hen. Det havde kostet Franskmændene 17,000 og Prøjsserne 16,000 Soldater. De franske Tropper havde holdt Stillingen, afslaaet Angrebene, de forstod ikke bedre, end de havde sejret. Saa kom der Ordre fra Bazaine til at trække sig tilbage ad Metz til, og i nedtrykt Stemning blev Ordren pareret. Bazaine troede, at han led Mangel baade paa Levnedsmidler og Ammunition; senere var der dog Proviant nok til at holde sig i Metz til 27. Oktober og der var ogsaa Ammunition.

I Virkeligheden var Prins Friedrich Karl, der langt fra havde sine Tropper samlede og til Raadighed, bange for at Bazaine skulde have kastet sig over de udmattede Prøjssere; men denne tænkte kun paa ikke at blive afskaaret fra Metz. Tyskerne fik derfor Tid til at samle hele den første og anden

*) Ogsaa kaldet Slaget ved *Borny* (baarnl). En hel Række Slag i denne Krig bærer dobbelte Navne. De blev udkæmpede over et større Terræn, hvor der laa flere Smaabyer, og man har da opkaldt dem snart efter en, snart efter en anden af disse, eftersom éns Mening er om, hvor Hovedtrækningen har staaet. Slaget ved Wørth kaldes ogsaa Slaget ved *Fröschweiler*, Forbachkampen *Spichern*kampen.

Armé, og Moltke skred da til Angreb for at jage Bazaine tilbage til Metz. Det kom til Slaget ved *Saint-Privat* eller *Gravelotte* (18. August). Paa Franskmændenes venstre Fløj og i Centrum holdt Bazaines Tropper Stand, Tyskerne blev slaaede tilbage. Kongen og Moltke maatte nøjes med et kummerligt Logi i Rezonville og gaa til Ro uden at vide, hvad der var sket paa den venstre prøjssiske Fløj, eller om Slaget var vundet eller tabt. Den franske højre Fløj kommanderedes af Canrobert, kendt fra Krimkrigen. Selve Stillingen var slet, og Mandskabet manglede baade Ammunition og Mad, der var intet Vand, det baade sultede og tørstede. Længe holdt han dog Stand. Her var det, at den prøjssiske Garde stormede op over Højderne ved Saint-Privat. Der var ingen Dækning paa Skraaningerne, Chassepotgeværerne var tæt som Hagelbyger. Garden var saa tæt samlet, at ingen Kugle forfejlede sit Maal. Jorden var oversaaet med døde og saarede. Under Bevægelsen bøjede de fleste af Angriberne sig stærkt forover med Hovedet nedad og seende sig bagud, som om de søgte Beskyttelse mod et stærkt Hagelvejr. Paa mange af dem var Ansigtsudtrykket fordrejet. Men Spillemændene blæste uafbrudt, Tamburerne slog »Attake«, Officererne raabte »fremad«, og den bølgende Sværm væltede sig op ad Skraaningen. Til sidst krævede Naturen sin Ret, Nerverne vilde ikke mere, Kræfterne var udtømte, i en Afstand af 7—800 Alen fra Fjenden kastede næsten alle sig ned. Men selv om Canrobert afslog Gardens Angreb, var hans Stilling for daarlig, Tyskerne for mange. Da Natten faldt paa, maatte han vige under en formelig Orkan af Ild og Jærn fra de tyske Kanoner, der var komne i Stilling. I fuldstændig Opløsning gik det tilbage til Metz's Mure, og med højre Fløjs Nederlag gik det tabt, der var vundet andet Steds.

Kampen kostede Tyskerne 20,000 Mand, men de havde naaet, hvad de vilde. Bazaine blev nødt til at gaa tilbage til Metz og indeslutte sig her. Prins Friedrich Carl blev efterladt med 160,000 Mand af den første og anden Armé for at holde ham bunden og hindre ham i at slaa sig igennem mod Vest. Kronprinsens Armé skulde marschere videre mod Paris, og en ny fjerde Armé, den saakaldte Maasarmé, blev dannet under Kronprinsen af Sachsens Førelse, ogsaa den skulde fra Metz drage mod Paris.

Mac Mahon stod imens i Châlons, hvor man bestræbte sig for at danne en Armé, der kunde dække Paris. Baade Mac Mahon og Kejseren var overbe-

Fig. 153. Kampen i Bazeilles.

viste om, at det klogeste var at trække sig tilbage mod Paris og forsvare Hovedstaden. Men Kejserinden og Krigsministeren var af en anden Mening. De frygtede for, at et Tilbagetog skulde fremkalde en Rejsning i Paris, der kunde vælte Dynastiet. Man trængte til en Bedrift, for at holde det oppe, og Mac Mahon fik derfor Ordre til at marschere mod Nord og søge at forene sig med Bazaines Hær, der saa skulde slaa sig igennem fra Metz. Paris kunde forsvare sig selv, Befæstningsarbejderne var godt fremskredne. Mac Mahon var gaaet tilbage til Reims, han vilde stadig sikre sig Tilbagetoget til Paris. Militært set havde han sikkert Ret, det gjaldt om at bevare for Frankrig den eneste Hær, det havde til Raadighed. Men det napoleonistiske Dynastis Interesser sejrede over Frankrigs; Mac Mahon fik ny, indtrængende Ordrer, og den 23. August brød

han da op fra Reims med 120,000 Mand, for at drage mod Nord og række Bazaine en hjælpende Haand, naar denne fik slaaet sig igennem. Planen var mere end dristig, men maaske kunde den være lykkedes, hvis Bazaine havde gjort et energisk Forsøg paa at bryde igennem. Hans Holdning var ret mærkelig. Medens han ved tvetydige Telegrammer, der gav at forstaa, at han vilde slaa sig igennem, opmuntrede Krigsministeren i hans Planer, foretog han sig intet (se nærmere herom Spalte 252—53). Da han endelig foretog et Fremstød, udførte han det paa en saadan Maade, at Tyskerne maatte være forberedte, og det mislykkedes derfor ogsaa. (Kampene om *Noisseville* (noassevill) 31. Aug. og 1. Sept.). Og saa kom Katastrofen ved *Sedan*.

til at gaa tilbage til Paris. Han blev atter skræmmet med Revolutionen i Paris og fortsatte sin Marsch. Tyskerne var imens komne op, og ved *Beaumont* (bomaang) overraskede de en Del af Mac Mahons Hær, der blev slaaet tilbage. Bazaine rørte sig fremdeles ikke, og Mac Mahon besluttede sig derfor til over Sedan og *Mézières* (messiær) at naa Paris. Den 31. August kom Hæren til Sedan. Man burde straks være draget videre, hvert Minut var mere end kostbart, men Tropperne var trætte af de lange Marscher, og Mac Mahon troede ikke, at Tyskerne, der ogsaa havde marscheret langt, vilde angribe allerede næste Dag. Han vilde derfor give sin Hær en Smule Hvil og blev staaende. Moltke havde ogsaa tænkt paa at give sine trætte Soldater en Rastdag, men da han

Fig. 154. Napoleon og Bismarck efter Slaget ved Sedan.

Mac Mahons Hær var allerede demoraliseret af Nederlagene. Forplejningen var slet, Ledelsen konfus, blandt andet af den Grund, at man ikke kunde faa ordentlig Besked fra Bazaine, til hvis Undsætning man rykkede. Fremmarschen gik derfor kun langsomt for sig. Moltke vilde først ikke tro sine egne Øren, da han hørte om Mac Mahons Marsch. Men et Telegram fra Paris over London og Meddelelser i franske Blade, der blev bragt til den tyske Overkommando, talte tydeligt nok, og de to Kronprinsers Hære fik da Ordre til at forandre Front og gaa mod Nord. Og trods Vanskelighederne ved den nye Marschrute, ikke mindst ved Forplejningen, lykkedes det dog at sende 240,000 Mand mod Nord. Mac Mahon, der fik Underretning herom, men ikke noget Bud fra Bazaine, der meldte om, at han vilde foretage sig noget kraftigt, ansøgte paa ny Krigsministeriet om Tilladelse

blev klar over Stillingen, besluttede han at smede, mens Jærnet var varmt, og i Løbet af den 31. August og Natten til den 1. September foretog de tyske Tropper en Række Bevægelser, der indesluttede Hæren ved Sedan. »Nu har vi den franske Hær i Fælden,« sagde Moltke i en fornøjet Tone.

Sedan var en lille Fæstning, beliggende ved den højre Maasbred; dens Fæstningsværker var fuldstændig forældede, og Byen beherskedes ganske fra de omliggende Højder. En fransk General har mere korrekt end smagfuldt kaldt Egnen om Sedan en Natpotte.

Om Morgenen den 1. begyndte Tyskerne Angrebet. Særlig haardt blev der kæmpet om den lille By *Bazeilles* (bassæi) syd for Sedan og om *Illy-Sletten* nordpaa, hvor fra Sedan særlig kunde trues. I Bazeilles blev hvert Hus en Fæstning, Kampen var en

Nærkamp, hvor Afstanden aldrig var mere end en Gades Brede. Da Angrebet var kommet pludseligt, havde der ikke været Tid for Beboerne til at rømme Byen. Og Bayrerne, der var forbitrede over Modstanden, mishandlede flere Steder de civile Folk, Konerne og Børnene. Nationalgarden, der ikke var uniformeret, ikke nogen Del af Hæren, men som var i Besiddelse af 80 Geværer, blev derover forbitret og deltog i Kampen. Da Byen endelig var taget, skød Bayrerne uden Lov og Dom en Del af Beboerne, fordi man mente at have truffet dem under mistænkelige Forhold, saa længe Kampen stod paa. Og paa Husene stak man Ild, saa Byen kun blev en Grushob.

Tyskerne var de overlegne ikke blot i Tal, men især i Artilleri, derfor blev Franskmændene trods alt Heltemod slaaede, Ringen om Byen blev snævrere og snævrere. Mac Mahon var allerede Kl. 6 om Morgenen bleven ramt af en Granatstump i Hoften, og havde maattet afgive Kommandoen til General *Ducrot*

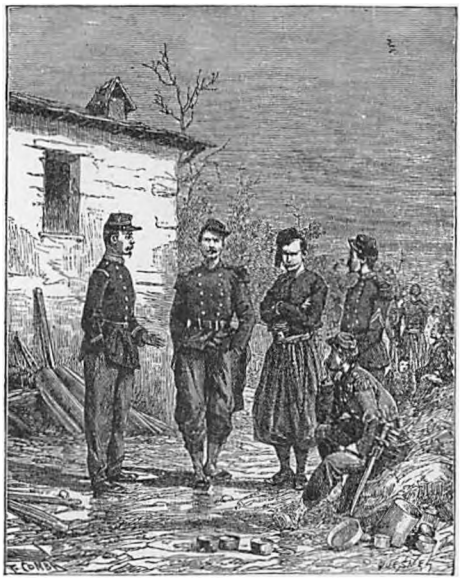

Fig. 155. Den sidste Brødration er uddelt.

(dykro). Det var dennes Plan at samle Tropperne paa Sletten ved Illy og slaa sig igennem til Mézières. Men den 31. August var General *Wimpffen* ankommen til Sedan. Han var af Krigsministeriet bleven kaldt hjem fra Algier, og han havde i Lommen et Brev fra Ministeren, hvori denne gav ham Overkommandoen over Mac Mahons Tropper, dersom der skulde tilstøde denne noget. Wimpffen gjorde nu Fordring paa den øverste Ledelse og fik den, til liden Baade for Hæren. Den sidste Chance for, selv med store Tab, dog at redde noget af Arméen, svandt.

Napoleon, der var fulgt med Châlonshæren til Sedan, lod det ske alt sammen. Han var om Morgenen reden ud paa Valpladsen, han havde vovet sig ind i den tætteste Kugleregn, maaske havde han søgt Døden. Han var klar over, at han red i sit eget Kejserdømmes Ligfølge, Hæren slaaet og fanget var hans Riges Fald; hans eneste Redning var det, om Hæren kunde slippe bort. Men han var altfor træt og nedbrudt, han lod det ske alt sammen.

De slagne Tropper tyede fra alle Kanter ind til Sedan. Staden var overfyldt indtil Rædsel af Kanoner, Køretøjer og Mennesker. Soldaterne kunde ikke bane sig Vej i dette levende og døde Virvar, de udstødte rasende Eder mod Officererne, som havde ført dem til dette uhørte Nederlag. Og imens regnede Granaterne ned over Byen. Tyskerne havde bragt alt, hvad de havde af Kanoner, i Stilling mod Byen, og rettede nu deres Ild mod den vrimlende By, for at gøre en Ende paa Sagen. Napoleon, der indsaa Unytten af videre Modstand, lod den hvide Fane hejse paa Citadellet, for at standse Blodsudgydelsen. Men Wimpffen vilde endnu ikke høre Tale om Overgivelse, han fik samlet nogle Tusind Mand af alle Vaabenarter, og gjorde et ganske unyttigt Udfald. Moltkes Ildring var for fast. Napoleon, om hvis Tilstedeværelse i Sedan Tyskerne for øvrigt indtil da intet anede, sendte derfor Grev Reille (relje) til Kong Wilhelm med følgende Brev: »Da jeg ikke har kunnet finde Døden midt iblandt mine Tropper, bliver der ikke andet tilbage for mig end at overgive min Kaarde i Deres Majestæts Hænder.« Kongen tog mod Kaarden og udnævnte Moltke til fra tysk Side at deltage i Forhandlingerne om Kapitulationen.

Kampen indstilledes, over Valpladsen lød nu kun de saaredes Jamren, og af dem var der mange; thi Artilleriet havde spillet en stor Rolle den Dag, og dets Granatstumper giver svære og smertefulde Saar. Imens forhandlede man i et lille Hus i Donchery (daangsjeri) vesten for Sedan. Ogsaa Bismarck deltog i Forhandlingerne. Han og Moltke var forud blevne enige om ikke at vise nogen Skaansel. Moltke forlangte da, at den franske Hær ganske simpelt skulde udlevere sine Vaaben og give sig til Fange. Wimpffen søgte at opnaa, at Hæren blev sendt hjem med Forpligtelse til ikke mere at tjene i dette Felttog. Moltke var ubøjelig, og da Wimpffen begyndte at tale om at fortsætte Modstanden, tilbød Moltke ham blot at se den tyske Hærs Stilling, det vilde overbevise ham om det haabløse i fortsat Modstand. Da Wimpffen atter søgte at opnaa lempeligere Vilkaar, truede Moltke med at begynde Bombardementet den næste Dag Kl. 9. Wimpffen maatte da drage tilbage til Sedan, og Krigsraadet kom overens om, at der ikke var andet at gøre end at gaa ind paa Moltkes Vilkaar.

Napoleon søgte om Morgenen den 2. September at møde Kongen af Prøjssen, for mulig af ham at opnaa Lettelser. Han kørte til Donchery, hvor han troede, at Kongen havde sit Hovedkvarter. Reille var bleven sendt forud for at finde Bismarck, med hvem Kejseren ogsaa ønskede en Samtale. Bismarck steg straks til Hest, og mødte Kejseren. Ogsaa Moltke kom til, derimod fik Kejseren ikke Kongen i Tale, hans to mægtige Raadgivere vidste at forhindre det af Frygt for, at Kongen mulig skulde give noget efter for Kejserens Ønsker. Om Formiddagen den 2. September blev derfor Kapitulationen underskrevet, hvorefter hele Châlonshæren skulde være Krigsfanger. Nu mødtes Kongen og Kejseren, og den sidste fik Slottet Wilhelmshöhe ved Kassel anvist som Bolig. De fangne Tropper skulde føres ud paa Halvøen *Iges*, som Maasfloden danner nord for Sedan. Forinden skulde Skyts og Vaaben, Ørnene og Standarterne afleveres. Men mange Soldater foretrak at ødelægge deres Vaaben og kaste dem i Floden frem for at overgive dem til Fjenden. Og aller haardest holdt

det at udlevere de Ørne og Faner, der havde vajet paa Krim, i Italien, i Algier og Meksiko. Nogle nedgravede man, for under lysere Forhold at finde dem igen. Andre blev skaarne i Stykker og Stumperne fordelte til Officererne til Opbevaring. Atter andre blev brændte. Man samlede Afdelingen, og naar Chefen havde bragt Fanen Afdelingens Farvel, blev den kastet i Flammerne. Efter et Ophold paa Iges, hvor man maatte bivouakere uden Læ og Føde, hvorfor man døbte Halvøen »Ulykkens Lejr«, blev Fangerne i Transporter paa 2000 Mand bragte til de tyske Fæstninger.

Mange af de tyske Generaler ansaa egentlig Felttoget for endt, de troede, at Freden snart vilde komme, nu da Napoleons Kejserdømme var besejret. Andre, og blandt dem Moltke, mente, at det var nødvendigt at rykke mod Paris; men heller ikke de ventede nogen lang Modstand der. Og den 4. September satte de to Kronprinsers Hære sig i Marsch mod Frankrigs Hovedstad. Modstanden skulde imidlertid blive lang og haardnakket, efter Kejserdømmets Kamp kommer Folkekampen.

3. Folkekampen. September 1870 — Januar 1871. Da Napoleon drog til det tyske Slot som tysk Fange, følte han, at han for evigt var en død Mand i Frankrig, at hans Dynasti var ude. Og det var ogsaa den almindelige Følelse i Paris, da man modtog Rædselsbudskabet der. Der var ingen, der for Alvor tænkte paa at holde Kejserdømmet oppe. Der var kun Spørgsmaal om, hvad man skulde sætte i Stedet, hvordan man bedst skulde organisere Modstanden. I den lovgivende Forsamling stilledes der den 4. September forskellige Forslag om Nedsættelsen af en provisorisk Regering og snarest Sammenkaldelse af en Nationalforsamling, der skulde bestemme Regeringsformen. Det gjaldt om at have en lovlig valgt Øvrighed, som alle kunde flokkes om under Forsvaret. Men medens Forsamlingen raadslog, trængte Folkeskarerne larmende og skrigende ind i Salen og umuliggjorde al Forhandling og Afstemning. For at berolige Stemningen raabte *Gambetta* med sin vældige Røst ud over Menneskemylderet, at Napoleon og hans Hus for bestandigt havde ophørt at regere i Frankrig. »Leve Republiken« var Svaret. *Jules Favre* banede sig Vej op paa Talerstolen og raabte: »Her er ikke Stedet til at udraabe Republiken, lad os skynde os til Raadhuset, der vil vi proklamere Republiken.« Paa Raadhuset blev da Republiken udraabt, og de deputerede fra Paris, med Undtagelse af Thiers, konstituerede sig selv som *provisorisk Regering for det nationale Forsvar* med Paris's Guvernør, General *Trochu*, som Præsident. Favre blev Udenrigsminister, Gambetta Indenrigsminister. Andre Medlemmer af Regeringen var *Arago*, *Crémieux*, *Jules Ferry*, *Garnier-Pagès*, *Picard*, *Jules Simon* og *Rochefort*, som man hentede ud af Fængslet, hvor han afsonede en Presseforseelse, og som man hellere vilde have »i Regeringen end udenfor den«. Det var en Regering, udgaaet af en Revolution, som havde valgt sig selv, men den var den eneste bestaaende Regering, og som vi saa ofte før har set i den franske Historie, bøjer man sig for den, fordi der maa en Regering til. Kejserinde Eugenie var, ledsaget af nogle faa trofaste, flygtet mod Nord, og blev paa en engelsk Jagt i haardt Vejr sat over Kanalen til England. Proklamationen af Republiken blev modtaget med almindelig Begejstring. Alle betragtede den som det Trylleord, der kunde mane de onde Aander bort, som fo'r hen over Frankrigs Jord. Regeringen erklærede, at den ikke vilde afstaa en Tomme af Frankrigs Jord, ikke en Sten af dets Fæstninger; den vilde Freden; men fortsatte Fjenden Krigen, vilde den kæmpe til det yderste. Thiers paatog sig at drage til Hofferne i London, St. Petersborg og Wien, for at faa dem til at skride ind til Frankrigs Gunst. Men de monarkiske Regeringer var ikke meget for at understøtte en Republik og en selvvalgt Regering, udgaaet af en Revolution. Atter et Held for Bismarck.

Og imedens marscherede de tyske Arméer ufortrødent mod Paris. Den 19. September var *Hovedstaden helt omspændt* af 150,000 Mand med 620 Kanoner. Indeslutningslinjen var 11 Mil, den tyske Styrke var kun ringe i Forhold dertil, dobbelt ringe, fordi det gjaldt om at indeslutte en Millionby, der af sine egne Midler maatte kunde stampe Hundredtusinder af Forsvarere frem. Det uforsvarlige i den tidligere Krigsførelse viste sig nu. Havde man haft blot Mac Mahons Hær til Raadighed, vilde Belejringen have været umulig eller dog højst farlig. Nu fik man kun skrabet 83,000 Linjetropper sammen af alle Slags, Rester af opløste Korps, for største Delen ret uøvede. Hertil kom Mobilgarden paa 120,000 Mand og Nationalgarden, der til sidst talte 350,000. Men alle disse Tusinder havde kun ringe militær Værdi overfor øvede og sejrsvante Tropper som de tyske, de kunde bruges til Støtte for en regulær Hær, ikke som Hær selv.

Paris var i 40'erne bleven befæstet med en Ringvold og 16 fremskudte Forter, der laa i en Afstand af fra 3 til 6000 Alen foran Volden. Men siden da havde Fæstningen ikke holdt Skridt med Skytsets Udvikling, og navnlig foran Sydfronten laa beherskende Højder, hvorfra man kunde beskyde Byen paa den venstre Seinebred. Da Krigen udbrød, tænkte ingen paa, at det var Paris, der skulde blive belejret, først efter Wørth og Forbach begyndte man at ane Fare og forsyne Byen med Proviant.

Da Bismarck erfarede om Revolutionen i Paris, troede han først, at Franskmændene ikke vilde anerkende den nye Regering, han erklærede, at Tyskland kun kendte den kejserlige Regering og kun vilde forhandle med den. Dog tog han mod Favre, der drog ham i Møde, og den 19. og 20. September forhandlede de da. Om Fred kunde der dog ikke være Tale, da Favre ikke vilde afstaa en Tomme Jord og kun vilde ofre Penge. Man forhandlede der efter om en Vaabenstilstand, under hvilken der kunde vælges en Nationalforsamling, som kunde skabe en lovlig Regering, med hvilken man saa kunde forhandle videre om en Fred, der kunde have folkeretlig Gyldighed. Men Bismarcks Betingelser var saa haarde, at Favre ikke mente at kunne gaa ind paa dem, og da Favre, hjemkommen til Paris, offentliggjorde dem, vakte de i det franske Folk en dirrende Harme, alle sluttede sig til Regeringen, rede til at kæmpe til det yderste.

Men medens Tyskerne satte sig fast om Paris og let tilbageslog det første Udfald, faldt ude i Frankrig

Fæstning paa Fæstning. Først *Toul* (tul) allerede den 23. September. Derpaa *Strassburg*, den gamle tyske Rigsstad, som Ludvig XIV havde bemægtiget sig, og hvis Generhvervelse saa længe havde været et tysk Ønske. Fæstningen var Nøglen til Tyskland, og dog havde man ikke gjort noget for at sikre den. Den var ganske forældet, havde hverken bombesikre Rum eller fremskudte Forter, end ikke en ordentlig Besætning havde man i den første Forvirring sørget for. Fæstningsguvernør var General *Uhrich*, en født Elsasser, der havde udmærket sig ved Sebastopol. Straks efter Slaget ved Wørth var man gaaet i Gang med Erobringen. For at fremskynde Byens Overgivelse befalede Moltke at bombardere den, og fra den 24. til 27. August sendte General *Werder* sine Bomber og Granater ind over Byen. Uhrich havde forinden bedt om, at det maatte tillades Kvinder, Børn og Oldinge at forlade Byen, men Werder havde

Fæstning efter Fæstning maatte overgive sig for de tyske Kanoner, Laon, Soissons, Verdun, Thionville, Montmédy, Mézières, Longwy, men først og fremmest det vældige *Metz* med Bazaines Hær. Ulykken var det, at Bazaine ikke blot vilde være Soldat, men tillige Politiker, og han var endnu uheldigere som Politiker end som ledende General. Han var selv Bonapartist til Fingerspidserne, og al hans Tragten gik ud paa at genoprette Kejserdømmet. Regeringen i Paris, det nationale Forsvar, vilde han ikke vide af at sige, han tænkte blot paa at bevare sin Hær saa hel og uskadt som muligt, for med den at føre Napoleon tilbage. Derved vilde han tillige opnaa en glimrende Stilling for sig selv. Atter maatte Frankrigs Forsvarsinteresser vige for det napoleonistiske Dynastis og personlige Interesser.

Det havde været Bazaines Pligt med Opofrelse af en Del af sin Hær at slaa sig igennem, han kunde

Fig. 156. I Løbegravene foran Paris.

sagt Nej, det stred mod Belejrernes Interesser, netop deres Tilstedeværelse under et Bombardement vilde øve en svækkende Indflydelse paa Befolkningens Modstandskraft. Virkningerne af Bombardementet var skrækkelige, men Uhrich nægtede at overgive sig, og Tyskerne maatte da skride til en regelmæssig Belejring. Medens Parallellerne skødes frem, fortsattes Beskydningen, mange Huse gik op i Luer, og saavel blandt Besætningen som blandt Befolkningen var Mandefaldet stort. Men Uhrich tilbageviste dog alle Anmodninger om Overgivelse; saa længe Frankrigs Fane vajede over Strassburg, vilde Elsass vedblive at være fransk, faldt Strassburg, vilde Landet blive tysk. Til sidst var Forsvarsværkerne saa sammenskudte, at Tyskerne kunde storme, og for at skaane Byen for en Storm, hejste Uhrich omsider den hvide Fane. Den 28. September besatte Tyskerne Byen, af 3,600 Huse var 565 fuldstændig ødelagte og Resten mere eller mindre beskadigede.

have gjort det, og hans Tropper kunde da have været Rammerne, hvor i det nye Mandskab blev stukket ind, eller han kunde i alt Fald have holdt sig til hen i December, han kunde have fourageret energisk og saaledes bundet den tyske Hær, der nu fik frie Hænder mod Paris og de nys dannede Folkehære. Hæren selv ønskede intet hellere, og Metzs Borgere tilbød Gang efter Gang at ofre alt. Men Bazaine vilde spille en politisk Rolle. Han kunde dog kun gøre det med Tyskernes Billigelse, og han indlod sig derfor i Forhandlinger med Bismarck. Han forestillede Bismarck, at denne maatte være interesseret i, at Ordenen blev opretholdt i Frankrig, det var af almeneuropæisk Interesse; fik de »røde« Magten i Frankrig, vilde Eksemplet smitte i Tyskland. Kun en fransk Hær kunde tilvejebringe Orden, ikke en fremmed Erobrerhær. Men intet var i Virkeligheden Bismarck ligegyldigere end, om Frankrig var et Kejserdømme eller en Republik, forudsat,

at han blot fik de Landsdele, han vilde have. Bismarck indlod sig dog i Forhandlinger med Bazaine; thi saa længe man forhandlede, holdt Bazaine sig rolig, og for hver Dag, der gik, blev hans Forraad mindre, altsaa kom den Tid nærmere, da Metzarméen maatte dele Skæbne med Châlonsarméen, og det var det, Bismarck vilde.

Han forlangte derfor, at Metzarméen først skulde erklære sig for Kejserdømmet, derpaa begive sig til en aaben By, hvor tillige det tidligere Senat og lovgivende Kammer skulde samles, og hvor der skulde sluttes Fred med Tyskland mod de behørige Landafstaaelser. Det kunde naturligvis Bazaine ikke sætte igennem, og imedens var Hærens Heste slagtede, Brødrationerne stadig nedsatte, Regnen var skyllet ned og havde gjort Lejren til en Sump, hvor allehaande Sygdomme grasserede. Hæren var nu for slap og svækket, Modet for nedbrudt til at gøre et virkningsfuldt Fremstød. Tropperne vilde dog gerne, Metzs Borgere, der frygtede for, at en Kapitulation skulde være ensbetydende med en bestandig Skilsmisse fra Frankrig, stod endnu imod. Men Bazaine undertegnede den 27. Oktober Kapitulationen, der gav 170,000 Mand som Krigsfanger i Tyskernes Vold. Desuden fik de Fæstningen og et umaadeligt Materiel. Prins Friedrich Carl red hen for at se den franske Garde drage forbi. I lange Kolonner kom disse Elitesoldater, uden Faner og Vaaben, afmagrede, hulkindede og huløjede, blege, pjaltede, bedækkede af Bivouakens Regn og Søle, men endnu med værdig Holdning. Endeløse Jærnbanetog drog til Tyskland, bringende den største Samling Fanger, der nogensinde er gjort.

Tyskerne jublede og med Rette. Thi de havde nu frie Hænder til at kunne anvende Belejringshæren mod Paris og andet Steds, hvor der var god Brug for den.

Om Paris slæbte Belejringen sig hen uden nævneværdige Resultater paa nogen af Siderne. Der var ikke Tale om, at Tyskerne kunde storme Byen, de maatte nøjes med at omringe den og beskyde den, for gennem Sult og Bombardement at tvinge den til Overgivelse. General Trochu lod foretage adskillige Udfald, men de blev ikke foretagne med den nødvendige Styrke eller den fornødne Kraft, de førte derfor ikke til noget. Misfornøjelsen blev derfor Dag for Dag større, Pariserbefolkningen vilde ikke nøjes med Trochus straalende Proklamationer, den krævede Handling. Og Arbejderne, der havde faaet Vaaben, begyndte at røre paa sig. Daglønnen i Paris var 3 Frank, men for at være Nationalgardist og intet bestille fik man $1^1/_2$ Frank. Det foretrak man, saa meget mere, som Belejringen naturligvis standsede Erhvervslivet. De bevæbnede Arbejdere tog Idéerne fra 48 op, de krævede »Kommunen« indført, det kom til adskillige Sammenstød. Den 31. Oktober bemægtigede en Del Nationalgardister sig Raadhuset og dannede en ny Regering. Forsvarsregeringen fik imidlertid Tropper tilkaldte, og Arbejderne maatte atter rømme Raadhuset.

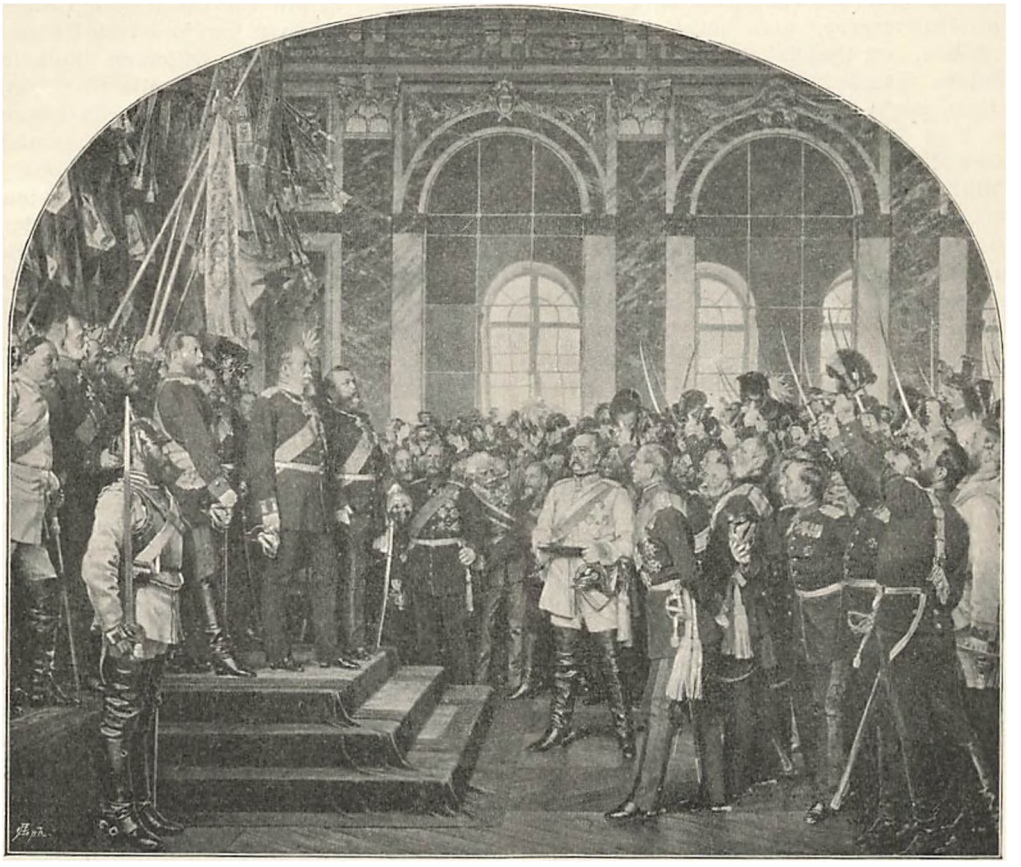

Fig. 157. Kong Wilhelm proklameres som tysk Kejser i Versailles.

Thiers var kommen tilbage fra sin Rundrejse til de udenlandske Hoffer; han havde mødt Sympati for Frankrig, men ingen Magt var villig til at ofre en eneste Soldat for det. Han bragte tillige Meddelelsen om Metzs Kapitulation. Den gjorde naturligvis et dybt nedslaaende Indtryk i Paris, man besluttede sig til at underhandle om en Vaabenstilstand, for at faa Lejlighed til at sammenkalde en Nationalforsamling. Thiers begav sig til Versailles og forhandlede med Bismarck; denne vilde nok indrømme en Vaabenstilstand; men for at give Tilladelse til at proviantere Paris under denne, forlangte Bismarck, at man skulde udlevere til Prøjsserne et af de Forter, der beherskede Byen. Det vilde Forsvarsregeringen ikke gaa ind paa, og Forhandlingerne afbrødes (6. November).

Det var nu Provinserne, man satte sin Lid til, da Metz var falden, og Øjeblikkets Mand var *Gambetta.* Jo højere Vanskelighederne taarnede sig op, des hidsigere søgte han Midler til Frelse. Og Frelsen syntes ham at ligge ude i Provinserne. Selv om Paris var en Millionby, var der dog ude i Landet mange flere Millioner, af dem kunde der skabes Soldater til Undsætning for Paris. For at organisere dette Forsvar maatte han bort fra Paris, den 7. Oktober om Morgenen forlod han Staden i en Ballon. Den blev ivrig beskudt fra de tyske Linjer, Gambetta blev saaret i Haanden, men Ballonen slap over og landede i det nordvestlige Frankrig. Derfra drog han til Tours (tur), beliggende ved Loire. Han skulde skabe en Hær af saa godt som intet, og det lykkedes. Han var glødende Patriot, han havde den urokkelige Tillid til Frankrigs Fremtid, den faste Fortrøstning om at kunne naa sit Maal, uden hvilke intet stort udrettes. Han havde den Veltalenhed, der førte Mænd i Døden og bragte selv de karrigste til at ofre. Hans lysende Forbillede var 1792, da Revolutionens frivillige, unge Soldater, jog det gamle Europas Hære ud af Frankrig, og senere sejrrig drog Europa over. »Et Folk i Vaaben« vilde han danne, Frankrigs Ungdom og dets Mænd skulde samle sig og i Begejstring jage de fremmede ud af Landet. Men Tiderne er desværre andre nu end da. »Folket i Vaaben« er i vore Dage egentlig kun en smuk Tanke, praktisk set er det nærmest Kanonføde.

Vi har gentagende, særlig under vor Omtale af den amerikanske Borgerkrig, paavist, hvorledes Krigen som alt andet er et Haandværk, det maa indøves tidligt, det maa øves længe, før man bliver duelig dertil. Baade Officerer og Mandskab maa være udlærte, saa bliver Krigen kortest og mindst blodig. Overfor Moltkes Hære, der var vel rustede og vel øvede, overfor hans Officerer, der havde drevet baade den teoretiske og den praktiske Færdighed til det yderste, maatte Gambettas unge Mandskab og unge Officerer absolut komme til kort. De kæmpede bravt; der er i det franske Folk en gammel Krigernations nedarvede Mod, men hvad hjalp det alt sammen? Ære være Modet, Begejstringen, Offervilligheden, Dødsforagten, hvad kan et Folk ofre mere for sit Hjemstavns Land? Men for en uhildet og koldblodig Iagttager synes det saa, at det var ofret til ingen Nytte. Frankrig mistede ikke en Tomme Land mindre derved. Det faldt med Ære derved. Javel, men maaske kunde Æren være købt mindre blodigt.

Der var ogsaa den Forskel fra 1792, at da havde man en fast Stamme af det gamle Kongedømmes Soldater, paa hvilket det nye Mandskab kunde podes ind. Og da gik Krigsbegivenhederne saa langsomt for sig, at der under Marschen og mellem Slagene var Tid og Lejlighed til at øve de uøvede. Men nu maatte de unge gaa lige fra Ploven og Kontorstolen mod Europas bedste Hær. Og der var denne Gang ingen gammel Stamme at støtte sig til. Frankrigs Hære var fangne, de sidste Rester i Paris. Dobbelt beundringsværdig er derfor den Gerning, som Gambetta og hans Krigsminister, Civilingeniøren *Freycinet* (fræsinæ), gjorde. Af Mændene mellem 21 og 40 Aar skabte de efterhaanden Hære paa 600,000 Mand. Vanskeligere endnu var det at finde Officerer; næsten alle franske Officerer var jo i tysk Fangenskab. Man maatte tage afskedigede Officerer, Folk fra Marinen, fremmede Officerer; man maatte til de højeste Poster benytte Folk, der næppe nok havde kommanderet en Division. For at faa Vaaben og Ammunition maatte man tage, hvad man kunde faa, købe i Udlandet, saa at der i Hærene fandtes ikke mindre end 15 forskellige Geværmodeller, der iblandt de gamle Forladere. Der skulde endvidere skaffes Beklædningsgenstande, Lejrmateriel, Træn, Heste, Forplejnings- og Sundhedstjenesten skulde ordnes. Alt blev ordnet og fremskaffet.

Vi har ikke Plads til at følge disse Kampe i Enkelthederne, saa meget mindre, som de ikke øver nogen Indflydelse paa det endelige Resultat.

Det lykkedes *Loirearméen* at slaa von der Tann's 15,000 Bayrere med 60,000 Franskmænd ved *Coulmiers* (kulmjé), den første franske Sejr, og tage Orléans tilbage. Og Gambetta brændte nu efter at sende de 250,000, som han havde faaet stillet paa Benene, til Paris's Undsætning. Samtidig skulde der foretages et Udfald fra Paris, Tyskerne bringes mellem dobbelt Ild. Fra Paris blev der sendt en Ballon op, der indeholdt Meddelelser om, naar man vilde foretage Udfaldet, men Stormen drev den til Norge, Loirearméen fik først Underretningen den Dag, da Udfaldet skete. Og imedens var der sendt tyske Tropper, der var blevne frigjorte ved Metzs Overgivelse. I en Række Slag blev Franskmændene slaaede, Orléans maatte atter opgives, og Gambetta forlægge sit Sæde til Bordeaux. Han opgav imidlertid ikke Modet. En ny Loirearmé blev dannet under General *Chanzy* (sjangsi) og en Østarmé under *Bourbaki.* Særlig Chanzy var en udmærket Kriger, haardnakket, urokkelig, fast troende paa sit Held. Han holdt med sine uøvede Tropper fortrinlig Stand overfor Tyskerne under Prins Friedrich Karl, han forsøgte paa ny at nærme sig Paris, men i en Række Kampe omkring *le Mans* (lø mang) 10—12 Januar blev hans Hær fuldstændig opreven. Ogsaa Tyskerne havde lidt haardt i disse Kampe midt i Vinteren, i Hagl- og Snevejr; mange af deres Soldater var helt pjaltede, de maatte gaa i Træsko eller binde Linnedklude om Fødderne i Stedet for Støvler; de fik trøste sig med Sejren. Enhver Fare fra den Kant var ude med den anden Loirearmés Undergang.

Og ogsaa Østarméen bukkede under. Her ovre havde blandt andre *Garibaldi* kæmpet. Af Begejstring for Friheden og Republiken havde han glemt det gamle Nag mod Franskmændene, der havde holdt

Kirkestaten besat og gentagende slaaet ham. Han havde samlet en 20,000 Friskaremænd, men han var nu gammel og syg, han havde mistet sin Beslutsomhed, han formaaede intet overfor de velorganiserede Tyskere, blev gentagende slaaet, og forholdt sig forøvrigt ret uvirksom. Nu kom Bourbaki med 100,000 Mand; det var Planen, at han skulde undsætte Fæstningen *Belfort*, der blev belejret siden November, trænge op langs Vogeserne, afskære Tyskerne Forbindelseslinjen med Hjemlandet, og muligt falde ind i Sydtyskland. Strassburgs Indtager, Werder, havde hidtil kæmpet her, hans underlegne Styrke maatte vige for Bourbakis Overmagt, men han stod dog tappert imod. Ved *Héricourt* (herikur) stormede fra den 15. til den 18. Januar 130,000 franske mod de tyske Stillinger, der holdtes besatte af 45,000 Mand. Bourbaki maatte opgive Haabet om at overvælde dem. Og da en ny tysk Hær i Ilmarscher rykkede frem for at afskære ham Forbindelsen mod Syd, maatte han gaa tilbage. Mere og mere blev Franskmændene trængte over mod Jurabjergene. Bourbaki gjorde fortvivlet et Selvmordsforsøg. Hans Eftermand havde ikke andet for end at føre sine af Sult og Vinterens Kulde til det yderste udmattede Tropper over paa schweizisk Grund. Her blev de 80,000 Mand afvæbnede af den schweiziske Hær og internerede indtil Fredsslutningen (1. Februar). Belfort holdt sig endnu. Først den 18. Februar aabnede dens modige Forsvarer, *Denfert*, paa sin egen Regerings Bud Fæstningens Porte, og drog ud under fuld Honnør, med Vaaben og Bagage og med Bevidstheden om at have reddet for Frankrig den eneste By i Elsass, som det beholdt.

Mod Nord var der ligesom ved Loire rejst en Folkehær. Den kommanderedes af den tidligere Guvernør i Senegal, *Faidherbe* (fæderb), en klog og besindig Feltherre, der med forstandig Benyttelse af Forholdene holdt Stand og søgte at komme Paris til Hjælp. Men ved *Saint-Quentin* blev ogsaa hans Hær tilintetgjort (18. og 19. Januar).

4. Belejringen af Paris. Genoprettelsen af det tyske Kejserdømme. Vaabenstilstanden og Freden. Med Provinsialhærenes Nederlag var Paris's Skæbne tillige afgjort. Tyskerne havde aldrig mere end 235,000 Mand om Paris, medens der i Paris alt i alt var 500,000 Mand under Vaaben. Men de forstod at benytte enhver Fordel i Terrænet, de forskansede Landsbyer og Gaarde, saa Indeslutningen blev fuldstændig. Og af Pariserhærens Hundredtusinder var, som sagt, kun en Del anvendelige til Kamp. Selve Kommandanten, Trochu, betragtede Forsvaret som »en heltemodig Dumhed«, som man nu en Gang gjorde for Ærens Skyld og for at opfylde sin Pligt. Forsvaret blev derfor ikke ledet med den Kraft, som det burde. Man kunde i alt Fald ganske anderledes have generet Tyskerne ved daglige Udfald, have benyttet langt kraftigere de rige Midler, der fandtes indenfor Paris's Mure. Noget maatte der dog gøres, om ikke for andet saa for at tilfredsstille Befolkningens Krav paa Bedrift. Den led under Belejringen, under de knappe Rationer, den daarlige Føde, og forlangte Handling. Man foretog derfor flere Udfald, men de blev alle slaaede tilbage. Vi har omtalt Ballonen, der skulde bringe Bud om Udfald til Loirearméen. Det blev foretaget mod Øst, og ved *Marnefloden* leveredes der den 29. November og 2. December Slag. Et nyt Udfald mod Landsbyen le Bourget (lø bursjæ) strandede ogsaa (21. December). Og nu tog de prøjssiske Belejringskanoner, der med store Besværligheder var hentede til Paris, fat, for gennem et Bombardement at fremtvinge Overgivelsen. Den 27. December aabnedes Ilden. Den rettedes væsentlig mod Forterne, men daglig sendtes der 200—300 Granater ind over Byen. De gjorde ikke megen Skade, skulde blot være lige saa mange Formanere til Fred.

Medens Moltkes Kanoner gjorde deres, satte Bismarck Kronen paa sit Værk, *Samlingen af Tyskland*, *Genoprettelsen af det tyske Kejserdømme*. Da Bismarck havde maget det saa, at det var Frankrig, der erklærede Krigen, var Sydtyskland forpligtiget til at hjælpe Prøjssen i Følge de afsluttede Forsvarsforbund (se Sp. 256). De nordtyske og sydtyske Soldater, som endnu i 1866 havde baaret Vaaben mod hinanden, rykkede nu Skulder mod Skulder mod den samme Fjende. Og intet binder fastere end Blod, udgydt paa er sejrrig Slagdag. De gamle Modsætninger og det gamle Nag glemtes i Sejrsrusen. Allerede efter de første Sejre begyndte man at tale om det unaturlige i, at de Tyskere, som nu kæmpede sammen, ikke havde samme Fædreland. Efter Sedan var egentlig det nye Rige skabt. Allerede den 3. September androg Baden om Indtrædelse i det nordtyske Forbund. Medens Hærene sloges, forhandlede Statsmændene om Betingelserne for de sydtyske Staters Indtræden og de Forandringer, der derved blev nødvendige i den nordtyske Forfatning. Den 9. December vedtog den nordtyske Rigsdag disse. Senere sluttede de badenske, hessiske og würtembergske Landdage sig dertil. I Bayern var der fra ultramontan og radikal Side en stærk Uvilje mod Foreningen, men den 21. Januar blev den dog vedtaget.

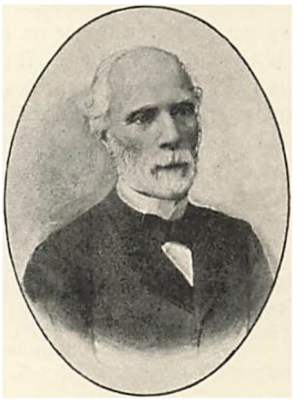

Fig. 158. Freycinet. [Født 1828. Se Sp. 356. Uddannet som Ingeniør; Jærnbanedirektør, 62—67 paa videnskabelige Rejser; skrevet et anerkendt Værk om Sundhedsvæsenet i Byerne; 1870 Krigsminister hos Gambetta, videre se Teksten. Efter Krigen paa ny i Jærnbanevæsenets Tjeneste; 1876 Medlem af Senatet; fra 1877 Minister, dels selv Ministerpræsident, dels Deltager i andres Ministerier; først Udenrigsminister; fra 1888 længe Krigsminister i forskellige Ministerier; Øgenavn »den hvide Mus«.]

Og da var allerede Enhedens ydre Mærke, Kejserdømmet, proklameret. Man følte Trang til noget synligt, der kunde udtrykke Enheden, og intet var da naturligere end den tyske Kejserværdighed. Den gamle Kong Wilhelm, jævn og simpel, opdraget i de prøjssiske Traditioner, var aldeles ikke for at blive Kejser. Da Kronprinsen trængte ind paa ham, viste han ham tilbage med et: »Det forstaar du dig ikke paa.« Kronprinsen blev dog ved, han var klar over, hvilken Betydning Kejserværdigheden kunde have for Enheden. En prøjssisk Konge vilde for meget være

de andre Fyrsters Ligemænd, en tysk Kejser vilde kunne optræde med anderledes Myndighed. Han fik Bismarck vunden for Tanken. Og paa hans Opfordring rettede Kong *Ludvig II* af Bayern i de tyske Fyrsters Navn en Skrivelse til Kongen, i hvilken han bad ham modtage Kejserkronen af deres Haand. Det var noget andet, end da hans Broder i Revolutionsaarene fik Kronen tilbudt af »nogle Radikalere i Frankfurt«, og Kong Wilhelm tog da mod den Krone, som »Tysklands endrægtige Fyrsteraad« bød ham. Den 18. Januar blev i Spejlsalen i Versailles Slot det tyske Kejserdømme højtideligt proklameret. Der er paa tysk skrevet mange højtsvungne Ord om denne Proklamation af en tysk Kejser i selve Ludvig XVI's, i Solkongens Slot.

Nu lakkede det ogsaa mod Enden med Krigen. I Paris blev Rationerne mindre og mindre. Den 20. November var Okse- og Faarekødet sluppet op, Kosten blev tarveligere og tarveligere, mange led allerede Nød, og den 31. Januar vilde der overhovedet ikke være mere at spise i Fæstningen. Samtidig kom Bud paa Bud om Undsætningshærenes Nederlag. Der var ingen Frelse mere. Trochu gav dog efter for Folkestemningen, og lod den 19. Januar 100,000 Mand foretage et Udfald i Retning af Versailles, det endte som de tidligere, Franskmændene blev slaaede tilbage fra de tyske Forskansninger. Den 22. Januar kom det til en Arbejderrejsning, Regeringen saa', hvor usikker dens Stilling var. Den 23. tog Favre paa ny til Bismarck. Bismark var først, belært af tidligere Erfaringer, lidet tilbøjelig til at forhandle med den selvvalgte Regering. Men Favre var af Nøden bleven gjort føjeligere, han var nu villig til Landafstaaelser, og den 28 Januar afsluttedes der da en *Vaabenstilstand* paa 3 Uger, i hvilken Tid der skulde indkaldes en Nationalforsamling, som skulde vælge en lovlig Regering og bestemme om Krig og Fred. Paris's Forter skulde udleveres, dets Besætning aflevere sine Vaaben og være Krigsfanger i Byen.

Gambetta blev rasende, han havde endnu ikke opgivet Kampen, vilde føre den til sidste Mand og troede endnu paa Sejr. Men selv han maatte bøje sig for Nødvendigheden. Den 8. Februar fandt Valgene Sted. Den 12. traadte Nationalforsamlingen sammen i Bordeaux. *Jules Grévy* (sjyl grevi) blev valgt til Formand, Thiers til Overhoved for den udøvende Magt. Sammen med Favre underhandlede han i Versailles med Bismarck om Freden, og den 26. Februar blev *Fredsprælimінærerne* undertegnede. Frankrig afstod Elsass med Undtagelse af Belfort og tysk Lothringen med Metz, samt forpligtede sig til at betale en Krigserstatning paa 5 Milliarder. Tyskerne skulde rømme Frankrig, efterhaanden som Pengene blev betalt. Indtil Nationalforsamlingen havde vedtaget Freden, skulde Tyskerne have Lov til at besætte en Del af Paris, det skulde være en Indrømmelse til den sejrende Soldat. Den 1. Marts rykkede de tyske Soldater ind i Frankrigs Hovedstad, Bismarck viste sig til Hest i den tagne By. Allerede den 2. vedtog Forsamlingen Præliminærerne, og den 3. forlod Tyskerne atter Paris. Den endelige Fred blev undertegnet i *Frankfurt* (10. Maj 1871).

Til denne Fremstilling af »Vore Fædres Tid« er de væsentligste Kilder: Bulle: Geschichte des zweiten Kaiserreiches und des Königreiches Italiens. 1890. Cantu: Verdenshistorie, bearbejdet af Edv. Holm og Weilbach. VII. 1878. Flathe: Der Zeitalter der Restauration und Revolution. 1883. Flathe: Geschichte der neuesten Zeit. II—III. 1888—92. Jäger: Weltgeschichte. Geschichte der neuesten Zeit. 1894. N. P. Jensen: Den fransk—tyske Krig. 1870—71. 1896. Kraemer: Das XIX. Jahrh. in Wort und Bild II. 1899. Lavisse et Rambaud: Histoire générale XI. 1899. Oncken: Der Zeitalter des Kaisers Wilhelm I. 1890. Spamer: Illustrierte Weltgeschichte IX—X. 1897—98. Zévort: La France sous le régime du suffrage universel. 1894. Ziegler: Die geistigen und socialen Strømungen des XIX. Jahrh. 1899.

